

Aristoteles in publica

LIBRI VIII. IN STEPHANO

& enarratores eiusdem operis

Ad Philippum

29

a

16

PARISIIS

Apud Vascosanum, in publica

M. D. XLVIII

Cum privilegio Regis Castellae

R. 3601

265

Aristotelis de Republica

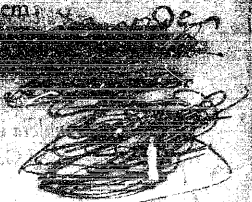
LIBRI VIII. INTERPRETE

& enarratore Jo. Genesio Sepulveda

Cordubensi.

Ad Philippum Hispaniarum Principem

Salutem
A
5

27. a 6 16

PARISIIS

Apud Vascosanum, via Iacobea, ad insigne Fontis

M. D. XLVIII.

Cum privilegio Regis ad VI. Annos.

PRIVILEGI SENTENTIA.

CAVTVM est auctoritate Regia, ne quis alius præter
Vasconum, hos Aristotelis de Rep. libros ab Iohanne Ge-
nesio Sepulveda à græco in latinum conuersos ac, ^{his il-}
lustratos, ante sexcentum annos præter-
misse uendat: qui secus fecerit, libri illi præ-
multa Iudicis arbitrio irrogabitur. Datum Lutetia
XII Cal. Mart. M. D. XLVIII.

Ex Consilio Cuior.

AD PHILIPPVM. HISPANIARVM

Principem Io. Genesij Sepeluedæ in libros Aristotelis
de Rep. à se conuersos & enarratos,

PRAEFATIO.

VI DE scientiarum doctrinarumq; com-
paratione disserūt, Princeps clarissime Phi-
lippe, horū ut arbitror, nemo qui quidē uia
& ratione philosopharetur, dubitauit in ea-
rū genere, quæ res agendas attingūt, ciuili
facultati tribuere principatū. Quæ licet ma-
teat latissimè, & ad omnem moralem doctrinā pertineat, pro-
prie tamen hoc esse intelligitur, qua reges & principes uiriq;
prudentes instructi leges condunt, & regna respublicasq; gu-
bernant, ut Plato docet, qui eandē solet modo ciuilem, modo re-
giam facultatem nominare. Hanc Aristotelis octo libris qui *in theage*
Politica, hoc est de Rep. inscribuntur, complexus est: atque ita
persecutus, ut nihil ad summam prudentiam atq; doctrinam
reliqui fecisse uideatur. Nam primum ut uia & ratione com-
mentatio procedat, diligenter de domo & domest. facultate
quæ præcè dicitur Oeconomica, simulque de paranda rei
familiaris multiplici ratione disputat, & quæ sit naturalis,
quæ artificiosa, quæ honesta, quæ turpis, quæ naturæ quoq; ini-
mica, declarat. Deinde cum tres sint status Reip. qui iure lau-
dantur, Regnum, Status optimatum, & quæ cōmuni uocabulo
Respublica dicitur, quomodo eorum quisque constituatur, &
per mores ac instituta conseruetur, & quibus rebus uicissim
pereat & labefactetur, diuina quodā facultate persequitur:
quod idem facit in tribus alijs generibus, tyrannide, paucorū
potentia, & statu populari: quæ aberrationes, & quasi pecca-
ta rerum publicarum appellat, ut harum turpitudinē, atque
incommodis explicatis, & artibus, ac dolis quos ad eas insti-

tuendas & conseruandas callidi homines adhibere solent ex-
positis, contrariarum honestas & commoditates sint notiores.
Ac eisdem omniafariam consulendi, & cupidorum hominum &
in bona repub. rebus nouis studentium conatibus & fraudi-
bus occurrendi ratio magis intelligatur, tum de ratione legum
ferendarum, deque earum diuersitate & iustitia, quæ cuique
Reipub. sint salutaris, quæ uicissim perniciofæ, quæ plane ac
simpliciter iustæ, quæ pro ratione status constituti, diuinitus
edisserit. Nec enim in eis quæ diximus omnibus tradendis &
explicandis, ieiuna oratione & aculeatis contortisque conclu-
sionculis usus est, ut minuti quidam philosophi solent, sed per
magnam copiam & sermonis ubertatem omnia mirabili quæ-
dam & uaria doctrina, præceptisque ad omne uirtutum ge-
nus, ipsamque uitam beatam pertinentibus referfit tanto inge-
nio, tantaque solertia, ut in magna optimorum præceptorum
frequentia nihil ferè tradat, in quo ad certissimam rationem
non addat clara principum, gentium, ac rerum. in utran-
que partem exempla, sæpe ex reconditis historijs sumpta, al-
tissimeque ex uetustate repetita. Hæc cum ita sint, factum est
tamen nescio qua fortuna siue temporum iniuria, ut tam præ-
clarum opus interpretatione latina, quæ quidem iure nomi-
netur, in hunc usque diem penè caruerit. Vix enim eos in nu-
mero interpretum habendos puto, qui uerbum uerbo inepta & ia-
dam fidelitate reddunt: nec si quis parum in philosophiæ &
Aristotelica doctrina exercitatus, pleraque loca perperam, ut
talibus necesse est, & præter auctoris sensum conuertat. Non
dico si rudi hoc incultaque oratione faciat, sed etiam si se di-
sertum esse profiteatur: cuius hominum generis ineptiæ cum
aliena inuadunt, solent esse magis insignes. Cum igitur hu-
ius diuini de repub. operis comodiorem interpretationem ani-
maduerterem à plerisque, non sine magna causa desiderari, otium
ad conandum, siquid aptius hac in parte mea cura & opera
fisset

posset efficere, quod ad publicam studiosorum utilitatem per-
tineret, iam diu mihi dari cupiebam: Idq. e multis uiris gra-
uibus, & philosophia studiosis cohortantibus, propter quan-
dam scilicet de studijs meis opinionem, quam se praecepisse di-
cebant ex quibusdam eiusdem philosophi libris, quos Bono-
nia, Romaeque in mea uiginti duorum annorum Italica per-
egrinatione latinitate donaueram. Conuerteram enim duos
de ortu & interitu libros, quatuor Meteorologia: quorum
alteros ad Hadrianum Pontificem Max. alteros ad Carolum
Caesarem Imperatorem inuictissimum patrem tuum misi, &
libellos illos ad animantium naturam pertinentes, qui uul-
go parui naturales nominantur: praeter eaque Clementis Se-
ptimi pontificis maximi uoluntate ac iussu, doctissimam Ale-
xandri Aphrodisiensis in duodecim Aristotelis de prima phi-
losophia libros enarrationem. Quae cuncta opera iam pri-
dem emissa, in lucem prodierunt. Sed cum optatum otium, de
quo dixi, diu mihi necessariae occupationes, & alia suscepta
studia denegassent, nactus aliquando nonnihil laxamenti, ne-
gotium suscepi, & Aristotelis de Rebus libros non solum e
graeco in latinum sermonem ueterum & castigatorum exempla-
rium fidem secutus conuerti, sed eorum impeditissima quaeque
loca breuibus scholijs expedienda enarrandaque curauim. Quod
opus ad te mitto, eo maiore cura studioque elucubratum, ut qua
nostrum est, hac quoque parte te dignum exeat in manus hominum.
Neque uero mihi interpretanti concilium fuit, ut sententias so-
lum more paraphrastis exprimerem, sed ut uetere meo instituto,
uerba etiam quantum ratio latini sermonis pateretur cōsectarer.
Nec enim meus esse, dum alicui interpretor, nec in Aristotele ex-
primendo Ciceronianus magis quam Aristotelicus uideri uolo. Ma-
gni enim refert Graecos rhetores, aut historicos, latine reddas:
quorum est ut splendida & ornata oratio, sic uerbis popularibus
cōposita, perspicua & simplex, & ad popularē sensum accōmo-

data: an philosophos, præsertim Aristotelē, qui licet uirili qua
 dā elegantia & proprietate excellat, tamē ut res tractat ob-
 scuras & uulgo ignotas, sic uerbis saepe necessario uititur no-
 uis, aut populo inauditis, cæteris q; doctis etiā hominibus in-
 usitatis. Et quod ueteres etiā annotarūt, obscuritatē interdū
 affectat, ne philosophia cōtēnatur, si tardis aut pigris homini-
 bus optimarū rerū cognitio sine labore cōtingat. Et dubias o-
 rationes ex industria facit, quæ in uarios sensus trahi possint.
 Quas si quis interpres in singulos cōtrahat, ineptissime faciat,
 ablata ingenijs iudicādi libertate, quæ nō aliter relinquitur, q̄
 si uerba etiā interpres latina tamē nō barbara fidelitate cōse-
 detur: & quā erat græcē, tā multiplicē orationē latinē relin-
 quat. Quæ difficultates faciūt ut sæp̄ interpres nō possit A-
 ristotelicus esse, & idē Ciceronianus, quāquā ego satis Cice-
 ronianus mihi esse uiderer, si quod elaborauī fuissem assecutus,
 ut in hoc scribēdi genere, plana & perspicua, quātū res pati-
 tur, oratione uterer. Res enim de quibus philosophi disserūt,
 ut Cicero ipse tradit, dicere ornate uelle, puerile est: planē &
 perspicuē expedire posse, docti & intelligentis uiri. Idemq;
 Cicero alio in loco. Dialecticorum, inquit, uerba nulla sunt pu-
 blica, suis utāntur: & id quoque cōmune est omniū fere artū:
 aut enim noua sunt rerū nouarū faciēda nomina, aut ex alijs
 transferēda. Quod si Græci faciūt qui in his rebus tot iam sæ-
 cula uersantur, quanto id magis nobis concedendū est, qui hæc
 nunc primū tractare conamur? Quæ Ciceronis præcepta satis
 superq; declarant, qualis esse debet oratio philosophi Cice-
 riani, plana scilicet & dilucida ab omni fuco aliena, & res
 suis nominibus more philosophorum appellās, ut ens exempli
 gratia, essentia, species & qualitas, & similia nō magis refu-
 giat, quā qui de agricultura scribit porcas dicere, & liras
 atque lire, quæ propria sunt agricolarū uocabula. Ut si quis
 Ioannis Scoti sententiā de relationibus explicare uelit, ineptis-
 sime

De oratore alio
 de finibus lib. 5.
 In academicis

a se

sine faciat, & pueriliter, Ciceronis sententia, si uerba noua
 qua ille rebus nouis etate inuentis imposuit aspernetur, &
 spineta uelut rhetoricis stragulis exornare. Cui simile faciunt qui
 Aristotelica interpretantes, de uerborum ornatu magis quam
 de rebus solliciti, praeposteram alieno loco eloquentiae laudem pue-
 riliter affectant, propria interdum uocabula ineptis circuitioni-
 bus explicantes, nihil aliud quam philosophiae uenerandam for-
 mam, & quasi faciem fuco & calamistris ineptissime detur-
 pantes: quorum esset tolerabilior ineptitudo, si hoc facerent saluis
 eius quem interpretantur philosophi sententijs: nec eas passim
 pudendis lapsibus deprauarent, ut quidam nobis adolescen-
 tibus, cuius errores dicato etiam libello taxauimus: & alij po-
 stea eandem uiam non magis, ut uideo, feliciter ingressi. Sed re-
 deo ad nostram horum de Repub. librorum interpretationem:
 de cuius editione iam mihi cogitanti, nuntiatum est duas nouas
 interpretationes prodiiisse ab interpretibus emissas, qui se tum
 disertos & utraq; lingua peritos, tum diu in philosophia ex-
 exercitatos esse profiterentur. Quo nomine cum etate nostrae de tan-
 ta felicitate gratularer, ac fore sperarem ut horum industria me
 reliquo labore, ac edendi cura liberaret: codices natius capere
 diligenter latina cum graecis conferre, ut meo quoque sensu de inter-
 pretum diligentia & uirtutibus iudicarem. Sed ne te teneam, non fuit
 longe progrediendum, ut statuerem quantum his interpretationi-
 bus tribuendum esse putarem: tantumque ab fuit ut me ad meam lu-
 cubrationum editione deterreret, ut fuerint potius ad edendum
 cohortatae, existimantem fore ut nosster hic labor Latinis philo-
 sopheris tanto magis utilis, atque adeo necessarius esse uideatur,
 cum pleraque loca a nobis illustrata expeditaque perspexerint,
 in quibus noui isti interpretes parum, nisi ego magis hallucinor,
 uidentes offenderunt: ac ceteros incurere necesse est, qui
 alterutrum secuti fuerint, in tanta ductorum caecitate. Nec
 ego nunc lapsus commemoro, qui possunt exemplaribus ini-

Petrus' alcyonius'

Strabium & pe-
trionium Designat

pressis assignari, quæ ipsi secuti sunt multis locis deprauata:
sed in quibus nihil est tale, quo suam culpam transferre queant:
quod facile (ut arbitror) perspiciet, si quis paulo modo doctior
nostram cum illorum interpretationibus ad græcam Aristote-
lis quasi libram examinare & conferre, nostraque scholia le-
gere tanti putauerit. Non igitur dubitauimus hos Aristotelis
libros de repub. à nobis conuersos ac enarratos emittere, tuoque
nomini dicare, dum te cuius studiorum pater Carolus Augu-
stus me adiutorem esse uoluerat, colere uellem eo munere, quod
esset ad studia quæ te maxime decent, ex omnibus accommoda-
tissimum. Scio enim multos magna doctrina uiros de Principis
institutione, administrationeque regni libellos edidisse: tamen
certum habeo, ut in reliquis philosophiæ partibus, sic in hac
quæstione ceteros philosophos ab Aristotele prudentia, copia
& grauitate longè fuisse superatos. Quicunq; igitur te tum
pia patris sapientissimi prouiso, tum diligens prudentium &
optimorum uirorum cura, quos tibi ab ineunte ætate magistros
morum esse uoluit, in uiam qua itur ad omne genus uirtutis in-
duxerint: & per eam tu pro tua maxima & præclara indole
libentissime fueris progressus. Tamen hoc præclarum & pru-
dentissimum de Rep. opus. si legere per otium nõ grauaberis,
plurimum, mihi crede, cum ad omnem prudentiam, tum ad re-
giam facultatè iuuabit. Nam ut ceteras eius multas & ma-
gnas commoditates omittam, quæ sit optima Principis educa-
tio, quæ Regis dignitas, quod munus & officium, qui finis pro-
positus, quæ optimæ ratio ciuitates & populos administran-
di, & se sibi que subiectos mortales beatos & felices efficien-
di usquam ab aliquo philosophorum nec pari grauitate &
solertia traditum reperies, nec copiosius aut uberius explica-
tum.

Vale.

Quicunq;

ARISTOTELIS DE REPUBLICA

Liber primus, interprete & enarratore Ioanne

Genesio Sepulueda Cordubensi.

Caput I.

V V M omnem ciuitatē societatem
quandam esse, omnēque societate
boni cuiuspiam causa constituisse vi-
deamus, (omnia nanque eius quae ius
speciem boni praefert gratia, omnes
agunt.) dubitari non potest, quin o-
mnes societates ad bonum aliquod spectent, sed ea
maximē, & ad id quod in bonis principatum tenet,
quae cunctarū est facile princeps, & alias omnes cō-
plectitur: haec autem est ciuitas appellata, ciuiliſque
communitas. Eant igitur, qui ciuilem, & regium
hominem, itemque patrem familias, & dominū, eun-
dem esse putant, dum eos interesse non specie, sed
multitudine & paucitate differre existimant: ut si
paucis praesit, dominus esse intelligatur: si pluribus,
pater familias: si pluribus etiam nunc, ciuiliſ, aut re-
gius: quasi magna domus nihil differat à parua ciui-
tate. Nec illud sit discrimē inter ciuilem & regium,
quod rex esse intelligatur, cum ipse praesit: ciuiliſ, cū
pro rationibus huiusmodi doctrinae, modò praesit,
modò paret imperio. Haec autē nō esse vera planius
fiet, si pristinam differendi rationem in hac quoque
disputatione tenuerimus. Nam ut in ceteris rebus
necessē est compositum vsq; ad incomposita secare,
(haec enim sunt totius partes minimae) sic intuetes

sc

ARISTOTELIS

ea, ex quibus ciuitas consistit, horum inter se discrimina clarius perspicimus: & si dicta singula ad artem & præcepta reuocari possunt, non latebit. Si quis igitur ab initio res quomodo nascatur intueatur, vt in cæteris rebus, sic optimè in his ea ratione philosophabitur. Primum igitur omnium marem & sceminam, quorum alter alterius indiget societate, copulari necesse est procreandi causa: idque nõ consilio, sed natura, quemadmodum in cæteris animantibus, & stirpibus vsu venit, quibus natura insitus est appetitus alterum sui simile relinquendi. Sed eos consociari necesse est salutis causa, quorum alter natura præest, alter parec: præest autè natura, ac dominus natura est, qui valet intelligentia præuidere: qui verò corpore hæc facere potest, is subiectus est atque natura seruus. quo fit vt idem domino seruoque conducatur: itaque scemina & seruus distincti sunt natura. Nihil enim natura simile facit gladio Delphico, quem fabri ærarii faciunt ob inopiam: sed vnum ad vnum. nam ita demum optimè perficitur instrumētum quodque, si non pluribus, sed vni dūtaxat operi seruiat. Cæterum apud Barbaros mulier & seruus eodem habentur loco: propterea quòd inter illos nemo natura tenet imperiū, sed eorū societas est serua, & serui. quocirca poëtæ par esse dicunt, vt Græci Barbaris dominentur: quasi Barbarus hoc natura sit, quod seruus. Ex his igitur duabus societatibus prior est domus: rectèq; Hesiodus poëta dixit:

Sit domus in primis, vxórque, & taurus arator.

Nam hos pauperibus pro seruo est. Societas igitur naturalis

naturalis in consuetudinem quotidianam constituta domus est, quos Charódas ἰμοσπίνες quasi ex eodē penu vinentes appellat: Epimenides autem Creten sis ὀμοσπίνες velut vtentes eodem foco. Prima verò societas vsus non quotidiani gratia ex pluribus domibus constituta vicus est. Vicus autem maximè secundum naturá colonia esse videtur ex domo deducta, quos quidá collactan eos vocant, filiasque, natósque natorum. Quocirca initio ciuitates regio imperio gubernabantur, & gentes etiá nunc, propterea quòd ex regio imperio parentibus constituebantur. Omnis enim domus ab eo qui maximus natus est, tanquá à rege gubernabatur, ac proinde colonia ob cognationē. Et hoc est illud quod Homerus ait:

Iure suos quisque, vxores, natósque gubernat.

Spartim enim, & ad hunc modum antiquitus habitabant, ita cum homines partim etiam nunc, partim antiquitus Regibus parerēt, factū est, vt Deos quoque regio imperio gubernari omnes homines dicant, qui Deorum vt formas, sic item vitas suis esse similes arbitrabantur.

SCHOLIA IN LIBRVM ARISTOTELIS
de Republica primum, eiusdem Io. Genesii sepulveda.

Caput I.

VM statuissemus hoc Aristotelis opus de Republica à nobis è Græco in Latinum sermonē conuersum scholijs etiam breuibus enarrare: illud quoque visum est, non Latinorum ineptam consuetudinem imitari, minutis & inutilibus partitionibus implendi chartas, ne parum multa dixisse videātur, sed Græcorum commodiorem ratio-

ARISTOTELIS

nem morumq; sequi, præsertim eorum qui nõ omnia, nec pluribus uerbis, sed quæ obscuriora uidentur, & paucis solent explicare. quanquã nos erimus hoc etiam breuiore, tum quia multa sunt quæ tam apte & lucide latinè reddenda curauimus, ut nihil indigeant enarratione: tum quia hæc nostra scholia ut non doctissimis philosophis scribimus, & omni humanitate perpolitis: sic nec prorsus indoctis aut tardis, quibus ad hoc tanquam iter conficiendum non modò essent expediende salebræ; sed uehiculum etiam molliter stratum suppeditadum. nec tamen grauati sumus locis opportunis, præsertim ad sectionũ, quibus singulos libros distinguendos putauimus, capita paucis summatis complecti, quæ pluribus uerbis ab Aristotele differuntur, ut hac quoq; ratione studiosorum labori consuleremus. Solent autem cum alij Græci enarratores, tum Aphrodisiensis Alexander initio cuiuscunque libri de authore disputare, uero an falso nomine & titulo Aristoteli tribuatur. Nam ut Homeri carminibus multi uersus adulterini suppositi fuerant, quos Aristarchus magno iudicio reiecit: sic Aristoteli multa opera falsò adscripta, quæ tum ex doctrina & ratione philosophandi dignosci possunt, tum ex caractere: quæ omnia fecerunt, ut nemo (quod sciam) de hoc opere, quod politica, hoc est de re publica inscribitur, Aristotelis esse dubitauerit: cum libros Ethicorũ quidam, quorum fuit Marcus Tullius, non Aristotelis, sed filij Nicomachi opus esse putauerint. Initiũ tamen commentationis de Republica inde sumit Aristoteles, ut ciuitatem doceat, ut est omnium societatum seu communionum optima & perfectissima, sic ad optimum finem referri: itaque diuersam esse rationem domus administrandæ ab ijs, quibus ciuitas & regnum gubernatur: & item ab ea, qua dominus seruis imperat: & has omnes inter se differre specie, nõ, ut Plato putauit, multitudine & paucitate subiectorũ.

Cum omnẽ ciuitatem societatem quandã esse) quod græcè κοινωσια dicitur ab Aristotele, hoc interpretes modò societatem conuertit, modò conunitatem, seu communionem: quoniam eadem est utriusq; nominis uis & intelligentia. Omnem societatem boni cuiuspiam causa constituisse uideamus) Omnis, inquit, societas siue communitas propter bonum aliquem finem constituta est. simili uic principio exorsus est libros Ethicorum. Omnis ars, & omnis disciplina bonum quoddam appetere uidetur.) quod, ut obiter quorundam errorem refellamus, non est sic

Libro 5. De finibus

est sic accipiendam, quasi omnia unum, & idera bonum appetant, ut quidam falsò putant, ad ultimum finem summumque bonum referentes, & sic illud exponentes, Bonum est, quod omnia appetunt: quorum error conuincitur eiusdem Aristotelis testimonio libro primo Ethicorù eudemiorum, ubi sic scriptum uidemus: Omnia, inquit, unum quoddam bonù appetere nõ est uerum: nam suum propriumq; bonum res quæq; appetit. Quod speciem boni præfert, id est, quod bonù esse uidetur: non enim semper hominès in agendo ad bonum finem spectant, cum fallantur nonnunquam errore mentis, aut morum uitio: semper tamen agunt ad aliquid, quod bonum esse uidetur spectantes. Vnde Aristoteles libro tertio de anima: Bonum, inquit, uel apprensibile bonum est appetibile. Et alias omnes complectitur.) Nam cum multæ sint societates, ut domus & uicus, omnes complectitur ciuitas, seu ciuilis cõmunitas.

Cum ipse præest.) Cũ ciuitatē aut populos suo arbitrari moderatur: Nam cum ex præscripto legum respublica geritur, non iam qui tenet imperium præesse siue imperare dicitur, quam leges, ut est in tertio huius operis libro cap. xij. Designat autem hoc in loco Platonē, a quo hæc traditur in libro, qui Ciuilis inscribitur. Pro rationibus huiusmodi doctrinæ, id est ciuilis facultatis. Rationes autē & leges uariæ, tum imperandi, tum imperio parēdi: pro ratione respublicæ multis in locis explicantur in hoc opere. si pristinam differēdi rationem: nisi qua uia & ratione in cæteris operibus solemus, hoc quoque in loco philosophabimur. similibus uerbis & sensu usus est in huius libri capite sexto. solet enim Aristoteles in omnibus ferè disputationibus à primis principijs rerum, quas tractandas suscepit, exordiri: ut in libro de physico auditu à materia & forma naturalem doctrinam exorditur. & de animalibus disputaturus, prius de anima disserit, & partibus animalis.

Hæc enim sunt totius partes minimæ) Nã totū potest in partes cõpositas diuidi, ut animal in caput, pectus, atque pedes: & hæc rursus in alias, donec ad prima elemēta, quæ minimæ, id est simplicissima partes dicuntur. sic ciuitas in uicos diuiditur: uicus in domos, domus in marē, feminā, & singulares homines, qui partes sunt incompositæ, non quidem simpliciter, & quatenus sunt res naturales, sic enim suas habent partes, ut cætera animalia, sed quatenus sunt ciuitatis partes: capui enim aut brachium, cuius nõ est, nec dicitur pars ciuitatis. si dicta) quæ

ARISTOTELIS

pertinent ad Regem, ad civilem hominem, ad dominum, & patrem familias. nam de his singulis separatim præcipit, ad artēmq; singula refert. Primum igitur omnium.) Hucusq; præfatus iam, ut doceat quid ciuitas sit, eandēque declaret natura constare, & homines duce natura uiuendi causa dum alter alterius ope indiget, in unum locū unāque societatem conuenire, prius disserit de partibus ciuitatis, domo, & uico: porro quia domus perfecta ex liberis seruisque constat, scilicet ex marito & uxore, patre & filijs, domino & seruis, has omnes societates natura conuenire, docet, & uicum eodem modo, qui domibus constat, & est tanquā colonia ex domo naturaliter deducta. Ita cum ciuitas ex uicis domibusque constet, sit que finis dictarum omnium, societatem & communionem fieri tradit, ut ciuitas multo etiam magis natura consistit, cum sit finis illarum: natura enim cuiuscunque rei in fine ipsius maxime sita est atque cernitur. In cæteris animātib; & stirpibus.) Non est hoc referendum ad copulationem maris & foeminae, licet in quibusdam arborum generibus simile quiddam fieri notetur, & mas in ipsis atque foemina nominentur: sed ad appetitum procreādi, qui communis est stirpibus, hoc est plātis, cum animalibus: quoniam appetitus naturalis, non ratio & consiliū uirum cum muliere cōiungit. Ut autem uirum & foeminam appetentia naturalis consociat, sic salutis ratio dominum natura, & natura seruum coniungit. Nam mutuo adiumento uiuere possunt, & utriusq; saluti consulere. itaque utriusq; commoditas & salus in eo consistit, ut alter imperet, alter faciat imperata, pro adiumentis, quibus instructi sunt à natura. Dominus enim ingenio solertiāque ualet, seruus uiribus corporis. intelligentia præuidere.) Futura & consentanea, & utilia prospicere: quod pertinet ad prudentiam. Hæc facere.) Quæ dominus facienda esse præuiderit, atque imperauerit. Gladio Delphico.) Gladius delphicus erat ferreus instrumentum multibus usibus accommodatum, qualia nunc circumserruntur, quæ simul gladij, simul styli sunt & acus, & item lima. Apud Barbaros.) Græci cæteras omnes nationes Barbaros nominabāt: quæ distinctio licet propriè ad sermonem initio referretur, tamen quia Græci omnium humanissimam suam gentem esse putabant, consuetudo inuoluit, ut appellatione Barbarorum incultos & inhumanos significarent. Ex his duabus societatibus.) Quarum altera est uiri, & uxoris:

altera

altera domini & serui: prior est domus, id est qua cōstat uiro & uxorē. Hesiodus poëta) in opere quod inscribitur ἔργα καὶ ἡμέραι. Quos Charondas.) Catanensis hic fuit, qua ciuitas est in Sicilia, qui libro secundo inter legū latores nominatur. Epimenides autem Cretensis, quo adiutore in condendis legibus solon usus fuisse traditur, & à nonnullis inter septem sapientes nominatur. Collactaneos interpres cōuertit, quod græcè est, ὀμογαλακτες, quasi eodem lacte urētes, id est ab eadem stirpe procreatos. Colonia propriè intelligitur, cum ex aliqua ciuitate, numaque multitudine pars deducitur ad alteram urbem siue oppidum incolendum. Vt Corduba colonia fuit Romanorum Patricia cognominata, propterea quod in eam nobiles tantum, & patricij deducti fuerunt. Cuius simile est, cum ex una domo redundante altera prodit, & item plures, qua u: cum efficiunt. Ac promde colonie.) Qua ratione domus, qua regio imperio ab eo, qui est natu maximus gubernatur, eadem colonia, id est quilibet uicus, qui est tanquā colonia domus, ab eo qui est natu maximus administratur, quasi à regi: propter cognationem domorum, que ad unum principium refertur: Quod fit etiā nunc in Italia, præsertim in ea parte, qua nunc dicitur Lombardia, antiquitus Gallia Cisalpina, & maxime inter plebem rusticanam. Fit enim sæpe ut quaterne, & quina, & interdum plures domus cognatorum à singulis natu maximis uelut regio imperio gubernentur.

Caput II.

COMPLVRIVM autem vicorū perfecta consociatio ciuitas est, quæ iam ad omnis propemodum copiarū finem peruenit, quæ cū uiuēdi fiat, tum recte uiuēdi gratia consistit. Ita cum priores consociationes per naturam ineatur, efficitur, ut ciuitas omnis natura consistat. Hæc enim est illarum finis: natura verò finis est: qualis enim res quæq; est generatione perfecta, talem esse dicimus eius naturam, ut hominis, equi, atq; domus. Præterea, id cuius gratia cætera fiunt, finisque, res optima est: copia verò & finis est, & res optima: quo planum fit, ciuitatem na-

famen als tantum

ARISTOTELIS

tura consistere, & hominem natura esse ciuile animal. Et qui non fortuna, sed natura alienus est à ciuitate, hunc aut improbū esse, aut homine præstantiorem. vt qui ab Homero per contumeliā dicitur:

Iure, tribūque domōque carens.

Nam simul ac talis quisque natura est, bellandi cupidus est: velut expers cōiugii, vt in volucris. Homo autē animal est omni ape, omniq; animāte generali ciuilius: quod hinc intelligi potest, quoniā natura, quæ soli ex animātib; homini sermonem tribuit, nihil (vt sæpe diximus) facit frustra. Vox igitur quoniā doloris ac iucunditatis est nota, cæteris quoque animantibus data est. Hactenus enim ipsorū natura processit, vt molesti atque iucundi sensum habeant, & hæc inter se significare queāt. Sermo verò datus est homini ad vtile & inutile, ac proinde iustum & iniustum declarandum. Hoc enim præcipuum datum est homini præ cæteris animantibus, vt solus boni & mali, iusti & iniusti, & cæterorū sensum habeat: quarum rerum communio, domum ciuitatemq; facit. Verūtamen ciuitas, quàm domus, & quisque nostrum prior est natura: nam totum necessario prius est parte: quoniam si totū p̄reat, nec pes erit, nec manus, præter quàm nomine tenus: vt si quis lapidea quæ est, manum vocet: huic enim similis fuerit emortua manus. Cuncta verò opere, ac potestate definiuntur. Itaque cum talia esse desierint, non eadem esse dicenda sunt, sed idem nomen sortita. Ciuitas igitur & natura est haud dubiè, & cuique nostrum antecedit. Si enim quisque separatus sibi nõ sufficit,

sufficit, perinde se nimirum habebit in totum, ac cæteræ partes. qui verò esse in societate nequit, aut nihilo indiget propter copiam, is pars ciuitatis non habetur. itaq; aut bestia est, aut deus. Omnes igitur homines in hanc societatem natura sunt propensi: quã qui primus constituit, is auctor extitit maximorum bonorum. Vt enim homo perfectionem nactus, animantium est optimus: sic cum à lege iustitiãque discessit, omniũ pessimus habetur. Importunissima est enim armata iniustitia. at homo prudentia & virtute armatus est à natura, quibus maximè potest in res contrarias uti. Itaque impiè nefarius atque immanissimus absque virtute fit: & in venerè & gulam turpissimus. Iustitia verò res est ciuilis. Ius enim ordo est ciuilis communionis. ius autem atque iudicium, iusti diiudicatio.

scholia in Cap. II.

COMPLVRIVM autem vicorum.) Explicata domus nic: què ratione, ciuitatem docet communionem esse perfectam ex compluribus vicis conflatam, iam per se sufficientem, & copiosam, nihil aut parum indigentem, externis, alienis ue opibus ad uitam degèdam. quæ cum finis sit rerum natura existentium, id est domus, & vici, ipsa multo etiam magis natura consistit, cum natura cuiusque rei in fine magis cernatur. itaque homo natura propensus est ut uiuat in ciuili societate: ut iudicat sermo homini à natura datus, qui solitario superuacaneus esset. A qua societate si quis abhorreat, natura hunc improbum esse ait, & seditionum, bellique cupidum, authore Homero: cui tantum tribuere solet Aristoteles in omni sermone, ut cum eius citat sententias, non hominis testimonia, sed dei cuiuspiam oracula proferre uideatur. Perfecta consociatio. Non quæuis vicorum cõgregatio ciuitas est, sed perfecta, quæ constat ex uarijs hominum ordinibus, diuinitum & pauperũ: habet quæ agricolas & opifices, ut postea docebis: & copiam rerum.

quæ faciunt ad usum uitæ non solum necessarios, sed etiam liberales: hæc
 est enim quæ græcè dicitur *ὡς τρέφεται*. Viuendi gratia sic) propter
 usum uitæ necessarios coguntur homines in oppidum unum conuivere,
 quoniam alter alterius indiget auxilio. Rectè viuendi gratia (istis)
 Finis eius proprius, & maximè naturalis est, ut in ipsa rectè uiuatur ac
 liberaliter, ut ipse libro quarto declarabit. Hæc est enim illarum fini-
 nis.) Ciuilis societas est finis illarum societatum, domus scilicet, & ui-
 ci. Qualis enim quisque est,) declarat id quod dixerat, natura finis est:
 idcirco enim natura dicitur cuiuscunque rei finis, quoniam finis cuiuscun-
 que rei est, ut ad perfectionem in suo genere perueniat finita genera-
 tione. Generari autem & fieri res dicitur, donec auferre desinit, ut
 in rebus naturalibus idem est finis & forma. de generatione anima-
 lium libro primo cap. 1. Forma autem cuiusque rei perfectio eius est.
 Tunc igitur obtinet suam naturam, cum ad perfectionem peruenit. Nam
 ut est in primo libro Ethicorum, ut res naturales se optimè habent, sic
 se naturaliter habent. Vner enim quinquam sit animal rationis composi-
 tum, cum non habeat perfectus corporis & animæ vires, nondum est
 adeptus naturam humanam, ut nunc loquimur: quippe quæ imperfectio-
 ne consistit. Vnde idem Aristoteles in libro de incessu animalium: Ut se
 inquit, res melius habet, sic se habet per naturam. Et hominem natu-
 esse ciuile animal.) Hæc quoque ratione docet ciuitatem naturam con-
 sistere, quod homo natura ciuilis est, id est propensus, ut uiuat cum mul-
 tis, & in ciuili communitate, ut quedam animalia natura conueniunt,
 gregatimque uiuunt, ut apes, formicæ & columbæ: quam hominis pro-
 nitatem probat sermonis argumento, qui frustra datus esset homini à
 natura, si non in communitate, sed separatim ei uiuendum esset. Qui
 non fortuna.) Ut si quis esset in solitudinem relegatus. sed natura.) id
 est pronitate naturali. Ut qui ab Homero.) Iliados libro nono. Velut
 expertus conuictus, ut in uolucibus.) In codicibus impressis ab Aldo muti-
 latus est hic locus: in emendationibus uero manu scriptis, quos secutus est
 interpres, sic scriptum est, *ἀπὸ τῶν ἀλυσῶν ὡς τῶν ἐν τοῖς πετεινοῖς*.
 Homo, inquit, ciuilem societatem naturam refugiens, aut præstantior est
 homine, ut philosophi quidam, qui contemplandi causa (quæ res uitam
 decorum imitatur: ut ipse tradit Ethicorum libro decimo) in agros &
 solitudines secedebat. Aut improbus.) id est maleficus natura & sedi-
 tius.

tiosus, ac bellandi cupidus, ut probat auctore Homero, qui nono libro
 Iliados sic loquentem Nestorem facit. Iare, tribuq; domoq; carens.
 Nam talem hominē seditiosum esse dicit. Velut expertē coniugij id est
 solitarium. Vt in uolucris. Nam in hoc genere soliuagæ sunt aues.
 omnes malefica, ut aquila, & accipiter. Soli ex animalibus sermo-
 nem tribuit. Ex rebus à natura homini tributis, ad communitatē per-
 tinentibus, probat hominem natura esse gregalem & civilem: alioquin
 frustra ea fuissent ei tributa à natura, quæ tamen nihil facit frustra.
 Quarum rerum. Beni & utilis, atque iusti. nam propter harum rerū
 communionem & societatem, homines tum in domum tum in ciuitatē
 unam conueniunt. Ciuitas quàm domus, & quisq; nostrā prior est.
 Docuit ciuitatem natura consistere, hoc est per naturā homines in unā
 ciuitatem cōuenire. nunc eandem naturā potiore esse declarat, quàm
 domum partesq; domus. Est igitur inquit prior, id est potior. nam per-
 fectum prius est natura, quàm imperfectū: primo de cælo. & aucthor
 rerum prius totum tanquam finem considerat, & sibi proponit, quàm
 partes: quannū efficiēdo exordiatur à partibus. Nam quod generatio-
 ne posterius est. hoc prius est natura: De phy. auditu libro octauo, &
 Metaphy. 1. Nomine tenus. id est equiuocē. Quibus maximē po-
 test in res contrarias uti. In bonum & in malum, oppositum alibi di-
 cere uidetur: libro enim secundo magnorum moralium. Fieri inquit non
 potest, ut uirtute quisquā malē utatur: quod utique uerum est. uirtus
 enim, si quis ea uel in malum abuti, uirtutis nomen amittit, ac eodem
 modo prudentia, quæ & ipsa uirtus est, sed intellectualis perueniēs ad
 intellectum practicum siue actiuum. Virtus enim aut ex uirtute factū
 nihil esse potest, quod non habeat omnes suos numeros: hoc est res at-
 tributas, quæ uulgus philosophorum circumstantia uocat, ut ipse docet
 Ethicorum libro secundo. sed uirtus dupliciter intelligitur: uno mo-
 do proprie, ut definitur Ethicorū secundo. Habitus electiuus in media-
 critate ad nos uelata consistens ratione definitus. itaque uirtus nō est,
 quæ à recta ratio descendit: hoc modo nemo potest abuti uirtute in
 malum, & turpitudinem. Altero modo improprie habitus quidā, quo
 qui praeditus est, facile potest ea facere, quæ uiri probi per uirtutē ue-
 ram faciunt. Vt abstinere à uoluptatibus corporis, pecurias largiri, &
 pericula intrepide subire, etiam simulo id animo faciat, & ad prauitatem

finem *iustis* & tali uirtute facile fieri potest, ut homo prauus & iniustus ad malum & ad turpitudinem abutatur. Non enim qui iusta facit, ut est in Ethicorum ij. lib. statim iustus est: nec temperans, qui temperata, sed qui iusta & temperata iuste facit & temperare, id est seruatis rebus atque habitibus, seu circumstantibus. Eadem est prudentia ratio, quae si proprie accipitur, ac ut in sexto Ethicorum definitur, uerus habitus agendi cum ratione in ijs, quae homini bona & mala sunt. Nemo potest abuti prudentia ad malum: quippe quae uirtutum est tanquam architectus, cuiusque agenda praescribens: ut est in primo libro magnorum moralium. Nam prudentis, inquit, est optima exoptere, & optime agere. Sed interdum prudentia dicitur improprie, scilicet solertia quaedam in rebus agendis rem expediendi, & ad finem qualemcumque sibi proposuit, perducendi. De qua solertia quae graece *deivortus* appellatur, est in Ethicorum sexto, & in magnorum moralium libro primo: & hoc modo facile potest homo iniustus abuti prudentia, scilicet improprie dicta: talis enim, cauiditas & astutia uerius & proprius diceretur. Itaque uirtutes naturales & prudentiam naturalem hoc in loco designat: de quibus est in libro primo magnorum moralium, uel habitus acquisitos uirtutibus similes. *iustitia res ciuilis est.* Est enim uirtus quae maxime omnium refertur ad alterum. Nam iustitia, quae uirtutem omnem complectitur, hoc differt a uirtute: quod uirtus talis quidam habitus simpliciter intelligitur: iustitia talis habitus, sed ad alterum relatus, ut traditur Ethicorum libro quinto. *Ius enim ordo est.* Probat iustitiam pertinere ad ciuitatem: nam ius (inquit) ordo est ciuilis communitatis, quonia id iure fieri dicitur, quod fit conuenienter ordini, & iustitiae societatis ciuilis. *Ius autem atque iudicium.* Quod graece est *dika*, id latine modo ius, modo iudicium sonat. Quare interpres unum uocabulum, ut saepe fit a Cicero, duobus interpretatur. *Ius* igitur, inquit, atque iudicium est, diiudicatio iusti. Nam id iustum esse dicitur, quod iure fit: id iniustum, quod contra ius. Cum igitur iustum maxime iustitiam attingat (nam iustitiae munus est iustum, iusteq; facere) plane intelligitur iustitiam uirtutem esse ciuilem.

Caput III.

SED quoniam ciuitas quibus ex partibus consistat,

sistat, exposuimus: necesse fuerit prius de ratione rei
 familiaris differere. Omnis enim ciuitas ex domi-
 bus constat: domus verò partes, sunt ea, ex quibus
 domus statim consistit. Domus autè perfecta ex ser-
 uis ac liberis constat. Sed quoniam in minimis de re
 quaque primùm inquirendū est: Primæ verò ac mi-
 nimæ partes domus sunt dominus & seruus, mari-
 tus & vxor, pater atque filii: de his tribus quid &
 quale ipsorum quodque sit, differere cōuenit. Hæc
 autem sunt herilis facultas & maritalis. (Nam foemi-
 næ marisq; cōsociatio nomine vacat.) Tertia, quæ
 filiorum effectiua facultas: nam & hæc non proprio *que*
 vocabulo nominatur: vocentur tamè hæ tres, quæ-
 admodum eas appellauimus. Est autem pars quæ-
 dam, quæ rei familiaris ratio quibusdã esse videtur,
 aliis eius maxima pars: quæ res quomodo sese ha-
 beat, considerandū nobis est: de facultate dico, quæ
 pecuniaria nominatur. Sed prius de domino atque
 seruo differamus, vt cognoscantur tum ea, quæ per-
 tinent ad vsum necessarium, tum siquid ad intelli-
 gendum præcipi his de rebus possit commodius, q̄
 quæ nunc homines opinantur. Nam quibusdã do-
minatus scientia quædam esse videtur, atque eadem
 esse ratio rei familiaris, & herilis: itémque ciuilis &
 regia facultas, vt initio memorauimus. Alii verò do-
 minari præter naturam esse existimant: nam lege fa-
 ctum esse, vt hic seruus, ille sit liber: cum nihil natu-
 ra differant. ita cum sit violentum, non esse iustum.
 Quoniam igitur res familiaris pars domus est, effi-
 citur vt rei familiaris paradæ ratio, pars sit domesti-

ARISTOTELIS

cæ rationis. Nā sine rebus necessariis, nec viuere dā-
 tur, nec rectè viuere. Vt autem in artibus definitis
 necesse est ad opus perficiendum, vt sua cuiq; suppe-
 tant instrumenta: sic res habet in iis, quæ rei fami-
 liaris partem attingunt. Instrumentorum autē que-
 dam inanima sunt, quædam animata: vt governa-
 tori clauus, inanimum instrumentum est: proræ cu-
 rator, animatū: in artificijs enim minister pro instru-
 mento est. eodēque modo possessio instrumentū
 est ad vitam agendam: & res familiaris instrumen-
 torū multitudo: & seruus suppellex animata: om-
 nisque minister est velut instrumentum instrumen-
 tis præfectum. Nam si posset instrumentum quod-
 que vel iussu alterius, vel suo antecedeñte sensu mu-
 nus suum obire, vt de fabricis Dedali & tripodibus
 Vulcani memorāt, quos poeta tradit sua spōte, suoq;
 motu in diuinum certamen processisse: sic radii per
 se texerent, ac pleetra citharam pulsarent, haud sa-
 ne vel architecti ministros, vel domini seruos desi-
 derarent. Quæ igitur instrumenta vocantur, hæc fa-
 ciendi sunt instrumenta: possessio autem instrumen-
 tum agendi. Nam à radio quiddā aliud præter vsum
 eius existit: à veste verò & lecto, vltus duntaxat per-
 cipitur. Præterea quoniam factio differt ab actione,
 & vtraque indiget instrumentis, idcirco necesse est,
 vt hæc eodem discrimine distent. Cum autem vita
 actio sit, non factio, efficitur vt seruus ad minister sit
 ad actionem. Cæterum possessio perinde dicitur at-
 que pars. Nam pars non solum alterius est pars, sed
 omnino alterius, ac eodem modo possessio. Itaque
 dominus

dominus serui dominus est duntaxat, non item est illius: seruus autem non tantum est domini seruus, verum etiam est omnino illius. Ex quibus plane intelligitur, quæ sit natura facultasque serui. Nam qui natura non est suus, sed alterius, homo tamē, hic est natura seruus. est autem alterius homo, quicumque cū homo sit, ab alio veluti suppellex possidetur. Suppellex autem instrumentum est actiuum, & separatum. Cæterum sit ne quisquam natura talis, an nemo prorsus, & vtrum cuiquam melius sit, ac iustus vt seruiat, an secus: sitq; omnis seruitus præter naturam, deinceps differendum est. Neque verò difficile fuerit tum ratione, tum vsu rerum quid in hac quæstione verum sit, perspicere atque intelligere. Nam imperare, & parere, non in necessariis modò, sed etiam in rebus vtilibus habentur: & ab ipso statim ortu quædam ita differunt, vt hæc ad parendū, illa sint ad imperādum nata: multaque genera sunt tum imperantium, tum etiam subditorū. porro imperium semper eo melius est, quo habetur in meliora. exempli gratia: Imperium quod in hominem habetur, melius est, quàm quod in belluam. nam opus eo potius est, quo perficitur à melioribus. Cum autem hoc imperat, illud parat, horum opus quoddam existit. Nam quæ ex pluribus consistunt, dum quiddam vnū commune siue ex continentibus, siue ex partitis efficitur, in his omnibus tum quod præest, tum quod huic subiectum est, apparet, quod ex omni natura rebus animatis adest. nam in iis, quæ vitæ sunt expertia, imperium quoddam velut concentus

ineff. Sed hæc quæstio alienior esse fortassis huic loco videatur. Animal verò primùm ex anima & corpore consistit: ex quibus illa imperium habet à natura, hoc autem est subiectum. quid autem naturæ ratio poscat, non ex corruptis & deprauatis æstimandum est: sed ex iis quæ naturam integriorem retinent. quocirca hominem tum corpore, tum anima rectissimè affectum spectare oportet, in quo id manifestè apparet. nam in vitiosis seu deprauatis sæpe corpus in animam imperium habere videtur: propterea quòd malè, & præter naturam sese habent. Ut igitur suprà memorauimus, primùm in animali imperium, tum herile, tum etià ciuile intueri licet. nam corpori animalis herili, appetitui verò mens imperio ciuili regiòque præest. quibus in rebus dubitari non potest, quin naturale sit, commodumque corpori, vt animæ pareat: parti verò perturbationibus obnoxia, vt menti obtemperet, partique rationem obtinenti: æqualitatem autem, vel oppositam imperandi ratione, omnibus esse perniciosam. Rursusque in homine, & cæteris animantibus eodè modo. Nam cicures animantes natura sunt: his potiores: eis tamen omnibus commodius est, vt hominis imperio pareant: hoc enim est ipsis salutare. Præterea si mas & fœmina conferantur, ille natura potior est, & imperas: hæc deterior & subiecta. eodè modo vt sese res habeat in cunctis nominibus, necesse est. Qui ergo tanto sunt inferiores, quàm distat ab anima corpus, & ab homine bellua, hoc autè modo affecti sunt, quorum opus est corporis vsus,

ex quibusq; hic fructus maximus percipitur: hi sunt natura serui, quibus optimū est vt hoc imperio gubernentur, quē admodū iis, quē suprà diximus. est enī natura seruus, is qui alterius esse potest, ac proinde alterius est: quique hactenus rationis est particeps, vt rationem sentiat tantum, nō etiam habeat. Cætera enim animalia rationem nō sentiunt, sed affectibus seruiunt. vsus autē parum differt. ab vtrisque enim, hoc est à seruis & à cicuribus animantibus, corpore iuuamur ad vsus necessarios. Sed licet natura velit corpora quoque liberorum diuersa, ac seruorum facere: vt hæc robusta, sint ad vsus necessarios: illa re-cta & ad talia munera obeundum inutilia, sed ad vitam ciuilem, quæ partim in bello, partim in pace versatur accommodata. Sæpe tamē accidit oppositum, vt alii corpora, alii animos ingenuorum habeant. Neque verò dubium est, quin si corpore tantum excellerent quantum deorum imagines, omnium iudicio digni viderentur, quibus seruiretur ab iis, quibus ea corporis dignitas nō cōtingeret. Quod si verum est in corpore, quanto id iustius statuatur in animo. Sed non perinde facile est animi pulchritudinem perspicere, ac corporis venustatem cerne-re. Non est igitur dubitabile, quin homines quidā ad libertatem nati sint, alii ad seruitutem, quibus hoc ipsum vt seruiant commodum est atque iustum.

Scholia in Caput III.

SED quoniam ciuitas.) vt teneat ordinem institutum, antequā de ciuitate differat, de domo, & partibus eius disputat: quæ parte, tribus potissimum societatibus facultatibusque continentur, heril, mari-

eali, & filiorum procreatrice. sed primum omnium de herili, que ad
 dominum seruumque pertinet. ad hanc enim pertinet res familiaris, &
 seruus, qui pars est rei familiaris, & utrunq; instrumentum seu instru-
 menta ad uitam agendam. De ratione rei familiaris.) De administra-
 tione domus, que græcè dicitur οἰκονομία. Domus uero partes sunt.)
 Vetusiorum exemplarium fidem secutus est interpres hoc in loco. nam
 impressa pro οἰκὸς perperam habent οἰκονομίας. Nam scemine.)
 Tribus facultatibus contineri dicit rationem rei familiaris, herili, ma-
 ritali, & filiorum procreatrice. quarum duas posteriores proprio no-
 mine carere dicit, licet ipse docendi gratia alteram, γαμήλιον ἢ nuptijs:
 alteram τέκνο ποιητικὸν ἢ procreandis filijs nouis uocabulis nomina-
 uerit. Est tamen hic locus deprauatus in codicibus impressis: in uetu-
 stis uero quos secutus est interpres, sic scriptum est: τὸν τὰ δ' ὅτι δ-
 ὦν τικὴν καὶ γαμήλιον. ἀνόρουμον ἢ ἢ γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς οὐτ' ὄντις
 καὶ τῆς τὸν τέκνο ποιητικὴν καὶ ἢ οὐ τῆ. Est autem pars quadam.)
 Pecuniariam facultatem, qua in parandis opibus uersatur, quibusdam
 idem esse uideri ait, quod œconomicam, platonem designans: alijs po-
 tissimam eius partem, quam tamen ipse postea docebit, aut non perti-
 nere ad patrem familias, cuius officij magis est diuitijs uti, quam pa-
 rare, aut non esse partem potissimam domesticæ facultatis. Qua per-
 tinet ad usum necessarium.) In doctrinis practicis, hoc est ad res agen-
 das pertinentibus. cuiusmodi est omnis disciplina moralis & civilis,
 pleraq; differuntur, & consideratur agendi gratia, & propter usum
 quem res necessario desiderat: quædam sciendi duntaxat, & contem-
 plationis causa. Quorum utrunque sæpe Aristoteles in his moralibus ci-
 uilibusque doctrinis facit: quanquam earum finis non est cognitio, sed
 actio, ut traditur Ethicorū primo. Recte uiuere.) Liberaliter, & ex
 uirtute uiuere. Artibus definitis.) Quæ in re certa & quasi materia
 determinata uersantur. Gubernatori clauus.) Gubernator proprie a-
 pud Latinos est, qui nauim clauo, hoc est remone, quasi freno gubernat.
 Nam ceteri moderatores, per translationem & huius similitudinem,
 gubernatores uocantur. Possessio.) Res possessa, ut non solum prædiū
 quodq; sed etiam suppellex intelligatur. nam κτήνη uerbum græcū,
 quod interpres possessionem uerit, utriūque significat, ut κτήνις totam
 rem familiarem (seu patrimoniam. Quæ instrumenta uocantur.) Com-

mini consuetudine: n. pradia & supellectilia, licet re uera sint agēdi instrumenta, non tamen solent instrumenta uocari. Factio specio differt ab actione.) Discrimen agendi & faciendi in fine consistit, ut apertius magnorum moralium libro primo declaratur. nam faciēdi finis aliud est præter factionem, ut domus finis est adificandi: agendi uerò nihil nisi actio ipsa. Ut canendi uoce aut fidibus, finis nihil aliud est, quam ipse cantus. Dominus serui dominus est.) Id est ratione serui dicitur dominus, ad seruūque refertur: & ut philosophi quidam loquuntur, est correlatiuus serui, non tamen est res serui, quasi à seruo possessa. Ut seruus est res domini, quemadmodum equus, aut domus.

Actiuum & separatum.) Pertinet ad agēdum, & est separatum ab agente, nec enim coniunctū est, ut pars instrumentaria, ut pes aut manus. Caterum sit ne quisquam.) Postquam seruus quid sit definiuit, quærere aggreditur, num sit quisquam tali conditione natus, ut ipsum natura ad seruiendum genuerit: prius tamen in uniuersum do. et. multas esse & uarias imperādi, & parendi rationes: aliter enim rex imperat præestque: aliter ciuiliū magistratus: aliter dominus: & has differentias nō solum esse hominibus inter ipsos, sed etiam per horum similitudinem in alijs, ut animæ, & corpori, rationi, & appetitui: quin etiam formæ & materia in rebus inanimatis: tum quosdam homines esse ad seruiendum natos docet, cum declarat eos esse naturā seruos, qui sunt ingenio tardiissimi, nihil habentes solertia, corpore tamen ualidi ad obeunda ministeria necessaria: ut domini natura & ad imperandum nati, qui ualent ingenio atque solertia, & sunt imbecilli corpore, quorum utrisque idem conducit: scilicet ut qui ualeat solertia, imperet: qui corpore, is faciat imperata. V (u rerum) Rebus ipsis, quæ fieri in uita hominum cernuntur. Non in necessarijs modò.) Non solum necessarium est ad uitam degendam, ut dominus imperet res necessarias, serui faciant imperata, sed etiam est utrisque commodum & utile. Ex omni natura.) Animal multifariam considerari potest, ut substantia quadam, ut corpus naturale, ut res animata, quæ sunt diuerso natura: quocumque igitur modo consideretur, & ex quacumque natura, apparebit in eo imperās, & huic subiectum: quia in omni re ex materia, & forma composita. Forma est quasi tenens imperium, materia uelut subiecta: quæ res armoniam, siue cōcentum imitatur in quo con-

centu nox aliqua ceteris dominari dicitur, ut in accensibus acutius dominans appellatur, aut ex omni natura dicitur, ut subandiamus maximè. Nam cum id in ceteris quoque naturis notetur, maximè tamè apparet in natura animalis. In cunctis hominibus.) Etiam uiris inter ipsos. Qui ergo tanto sunt inferiores.) Ceteris scilicet prudentioribus. Quoniam ijs quæ supra diximus.) Corpori & belluæ: ut hæc homini, illud obtineret anima. Nam similis est utrorumque ratio. Alterius esse potest.) Qui æquo animo se alterius potestati ac imperio permittit salutis causa, ut illius solertia & ingenio, suo uerò labore uiuat: quæ ratio facit, ut alterius sit. Est enim natus, ut sit in alterius potestate. Ratione sentiat.) Sentit atque intelligit, quid sibi faciendū ab intelligente per solertiam imperetur, quod belluis non contingit: non tamè habet tantum rationis, quantum satis est, ut suo cōsilio & arbitratu commodè possit uitam agere. Sæpe tamen accidit oppositū. Non enim semper natura quod uult petit quæ, assequitur: quia quandoq; incommoda materia, alijsq; difficultatibus impeditur, ut cum hominem gignere conata, mōstrum edat. Alij corpora.) Duntaxat scilicet, non animam homini libero conuenientem, qui nec ad imperandum, nec ad seruiendū sunt apti.

Alij animos.) Prudentiam, & intelligentiam: corpus autem deformis deorum imagines.) Pulcherrima signa. Solent enim fictores, pictoresque in deorum signis & imaginibus fabricandis aut pingendis omnem symmetriæ atque commensuræ, & pulchritudinis ratione tenere, quantum ingenio & arte consequi possunt. quam pulchritudinis & proceritatis rationem Aethiopes sequi in mandandis imperijs, seu magistratibus, & Indis in regibus deligendis traditum esse à quibusdam, ipse refert in quarto & septimo huius operis libro.

Caput III.

NEQVE uerò difficile est intelligere, qui his contraria tradunt, eos quoque rectè quodam modo sentire. Nam seruire & seruus bifariam dicitur: quidam enim lege seruus est, & lege seruit. Nam lex cōuentum quoddam est, seu publicus consensus, quod quæ bello superantur, hæc victorū esse dicuntur. Sed hoc iustum à plerisque legum peritis tanquā orator de

de lege contra legēs lata in ius vocatur, velut per-
 graue sit, & iniqua: vt qui vim afferre potest, ac vi-
 ribus præstat, huius seruus subiectusque fiat is, cui
 fuerit vis allata. Sed hoc in loco alii aliter sentiunt,
 etiam ex sapiētibus, cuius cōtrouersia ac rationū di-
 uersitatis causa in eo est, quòd virtus adiuuētis in-
 structa vim afferre maximè potest, & semper quod
 vincit, id bono quodam excellit: itaque nō sine vir-
 tute vis afferri, sed cōtrouersia de iure duntaxat esse
 videtur. Idcirco enim quibusdam beneuolentiā ius
 esse: aliis hoc ipsum, vt qui superior est, imperium te-
 neat, iustum esse videtur. Nam si hæ rationes disun-
 gantur, altere nec vim habet, nec probabilitatē: qua-
 si qui virtute præstat, hunc non oporteat imperium
 tenere ac dominari. Ad summā, nonnulli iure quo-
 dam, vt sibi videntur, pertinaciter innitentes (lex e-
 nim ius quoddam est) seruitutem ex bello natam
iustam esse statuunt, non tamen omnino dicūt: tum
 quia fieri potest vt bella sint ab iniustis initiis pro-
 fecta, tum quoniam qui seruitute indignus est, hunc
 esse seruum nemo dixerit. Alioquin vsu veniret, vt
 qui nobilissimi esse vidētur, serui essent, seruorum-
 que filii, si forte capti venderentur. Eis igitur non
 hos, sed barbaros seruos dici placet. qui cum ita dis-
 ferunt, nihil aliud quærunt, quam natura seruum, de
 quo nobis est ab initio suscepta disputatio. Est enim
 necesse dicere, nonnullos esse, quorum quidam vbi-
 que sunt serui, alii nusquam: Ac eodē modo de no-
bilitate differunt: ipsos enim non domi tantum no-
biles esse putant, sed vbi que: Barbaros autem domi

ARISTOTELIS

dūtaxat esse nobiles. Tanquā sūt genus quoddā hominū in quo alii nobiles & ingenui simpliciter habeātur, alii nō simpliciter. vt Helena Theodectis ait:

Vtrinque diuum stirpe me quis heu fatam

Seruam vocare possit, aut dignum putet?

Quod cum dicūt, nulla re alia seruitutem ac libertatem, itēque nobiles, & ignobiles, quā virtute, & vitio definiunt. Nam vt ex homine hominem, ex belluis belluam: sic ex bonis bonum generari putāt. At hoc efficere vult quidem natura sēpe, nō tamē potest. quo plane intelligitur, rem nō temere in cōtrouersiam venisse, & quosdam non esse natura seruos, nec alios liberos: sed in quibusdam id esse definitum, quorum vt hic seruiat, ille dominetur, vtrique conducit & iustum est: oportetque vt hic subiectus sit: ille imperio, quod vtrique natura conuenit, fungatur, ac proinde etiā herili: quod si prauē fiat, inutile fuerit ambobus. Nam parti, ac toti, itēque corpori, & animæ, idem cōducit. Seruus autem pars quædam domini est, vt pars quædam corporis animata, seiuncta tamen. quo fit, vt communis quædam utilitas & amicitia seruo cum domino sit, quibus quidē ea cōditio est à natura tributa. Nam qui nō eo modo, sed lege, aut vi serui sunt, aut vicissim domini, in his contrarium vsu venit. Quo intelligitur, non hoc esse dominatum, quod principatum civilem, nec omnia imperia (vt quibusdam placet) idem esse inter ipsa: hoc enim est in liberos natura, illud in seruos. Et domestica administratio, quæ græcè œconomica dicitur, monarchia est: quippe ab vno do-

mus

mus quæq; gubernatur. Ciuilis aut gubernatio imperium est in liberos, & pares. Dominus igitur non scientia, sed eo quòd talis sit, censetur: nec item feruus, aut liber, quanquam est scientia quædam herilis, & quædam feruilis. Seruilem dico, qualem Siracusanus ille docebat. Quidam enim Siracusis mercede pueros vulgaria ministeria docebat: quorum institutio patet latius: pertinet enim ad coquorum artem, & cætera talia ministrandi genera. Nam sunt alia honoratiora, alia magis necessaria. & (vt est in prouerbio) feruus seruo præstat, & dominus domino. Tales igitur artes omnes sunt feruiles. Herilis autem scientia est, quæ seruis vtitur. Nam dominus non eò censetur, quòd seruos paret, aut habeat, sed quòd seruis vtatur, cuius scientia nihil magnum, nihil gloriandum habet. Nam quæ seruus facere, hæc dominus vt imperare sciat, oportet. Quare quibus ea molestia carere licet, hi procuratori honorè hunc tradunt, ipsi Reipublicæ administrationi sese dedunt, aut philosophia vacant. Ars autem parandi opes, diuersa est ab hac vtraque facultate, vt iusta quædam belli gerendi ratio, seu venatoria: ac de seruo quidem, dominóque hætenus.

Scholia in Caput IIII.

NEQVE uerò difficile est.) Quanquam sunt nonnulli natura serui, tamen non temere (ut docet) à quibusdam traditum est, seruitutem esse rem uiolentam. Nam cum seruus dupliciter dicatur, natura, ut declaratum est, & lege: si quis bello captus sit, qui seruitutem uiolentam rem esse tradunt, hi de hac posteriore disserunt, quæ iniusta esse uideatur, cum ius non ex ui existere uideatur, sed ex beneuolentia & uoluntate eorum, qui se salutis & commoditatis gratia uirtute præstantibus

committunt, atque subiiciunt. Caterum lex illa eo iure defenditur ab alijs, quoniam qui uincit, is uirtute quadam præstat. Est autem rationi & natura consentaneum, ut qui uirtute superior est, is uirtute inferioribus imperet, ac præsit. sed hæc ratio infirma est, quia fieri potest, ut ut bellum ex iniustis causis fuerit susceptum, ac proinde seruitus inde nata sit iniusta: ut ut uictor una bellica uirtute hoc est fortitudine præstet, ac superet, & multis ac potioribus superetur, ut iniustitia, humanitate, ac prudentia, quæ uirtutes potiores sunt & magis imperio dignæ.

Quidam enim lege seruus est. Lege ciuili, aut gentium, non nata ex conditione cuius naturalis. Quæ bello superantur. Oppida & homines. Tanquam orator. Solent oratores interdum in republica, populo persuasus, legem ferre iniquam, & contrariam iustis institutis, morisque maiorum, præsertim cum facti fuerint duces, & assentatores populares, qui græcè δὴμιόκωσι nominantur, de quibus multa in hoc opere fit mentio. Ut igitur hos quidam interdum reos faciunt, obijciuntque eis in iudicio, quod legem iniquam contra iustas leges tulerint: Sic quidam legum periti id iustum, siue ius accusant, quo lex inducta est, quæ bello uictos & captos seruos esse sancit uictorū capientium. Quibusdam beneuolentia ius esse uidetur. Nam cum reges, magistratus suffragio populorum deliguntur, atque eis propter excellentem uirtutem, quæ sua sponte amabilis est, populorum uoluntate imperium defertur: aut homo hebes, & natura seruus, salutis causa se subijcit prudentiori, & natura domino ad seruiendum, ipsa populorum hominumque beneuolentia ius facere uidetur. id enim ius est, quod ciuitatibus populisque & hominibus placet consensu quodam, qui saepe à natura proficiscitur. si hæc rationes disjungantur. Ut sit ius à uirtute separata. hoc enim certum est oportere, ac iustum esse, ut qui uirtute præstat, is teneat imperium, & sit dominus. Non tamen omnino dicunt. In uulgatis exemplaribus deprauatè legitur ἀλλοιὶ δὲ ἰσχυροῖ, pro ἄλλοις δὲ ἰσχυροῖς, ut in uetustis legitur: est autem sensus, Qui seruitutem ex bello natam iustam esse dicunt, iure quodam peculiari nituntur (lege uidelicet, quæ ius quoddam est) & una uirtute. Non tamen omnino dicunt, id est non nituntur iure uniuersali, & quod habeat omnes numeros, si quæ omni ex parte iustum. nam quatenus lege nituntur, iustum esse uidetur: quatenus uerò legi obsunt, alia grauiora, non est iustum. Ut si-

quis in

quis in republica imperium sibi debere dicat, ut præstantiori, propterea quòd diuitijs aut genere præstet. hic enim non uniuerso, sed iure quodã nititur. Nam qui locupletior est, aut nobilior, is potior ac præstantior est. hac quidem parte, non tamen omnino ac uniuerse: nam fieri potest, ut uirtute superetur, aut prudentia, quæ maiorem habet dignitatem, atque præstantiam, ut ipse declarabit. Non hos, sed barbaros.) Qui cum nobiles essent, & natura domini, ad imperandumque nati, bello capti fuerunt: y non serui sunt isidorum sententia, sed illi duntaxat, qui hebetes tardi que sunt, & imperio inepti, cuiusmodi barbari homines habentur.

Tanquam sit genus quoddam hominum.) Hominem uidetur in duas partes, quæ genera uocat, distribuere: alteram mediocriter intelligentiũ & prudentium: alteram eorum, qui insigniter sunt uel solertes, & ingeniosi, uel tardi & obesi. in quo genere posteriore solertes & ingeniosos ubique nobiles ac dominos esse istis placebat, etiã si fuissent bello capti: hi hebetes autem & barbaros domi tantum, id est in sua quæque ciuitate nobiles haberi, scilicet qui natus sit honesto loco, non tamẽ extra patriam, præsertim, si quis bello fuisset in seruitutẽ redactus. Helena Theodectis.) Helena apud Theodectem, qui fuit poeta tragœdiarum scriptor, Platonis & Aristotelis discipulus. Nam ut ex homine.) hoc dicit propter Helena exemplũ, quæ dum se diuina stirpe procreatam esse dicit, maioribus se simlẽ esse uidet: uult. Quosdam non esse natura seruos.) Sic enim græcè legitur in emendatũ exemplaribus, αἱ ἕξ εἰσὶν. Est autem sensus, quosdam nec seruos, nec dominos esse natura, scilicet qui mediocrem habent intelligentiam: in alijs id esse definitũ, in ijs uidelicet qui egregiè sunt uel hebetes uel intelligentes, quorum alteri natura serui sunt, alteri domini. Seiuncta tamen.) Non ut erus aut brachium, quod non est à corpore separatum. His contrariũ usu uenit.) Est enim mutuũ odium inter ipsos, & utilitas diuersa. Ut quibusdã placet.) Platonem designat in libro de regno. Monarchia est.) Ac proinde in impares. Alia magis necessaria.) Non enim opera & munera hoc sunt honoratiora & nobiliora, quo magis necessaria, sed contrã: ut in scientijs nobilissima quæque minus est necessaria, ne habetur primo libro de prima philosophia. Hunc honorem.) Officiũ & curam seruis imperandi, quod licet non magnum sit, tamen non uacat honore. iusta quadam belli gerendi ratio.) Nam qui per bellum iniustum opes quærunt, is non bellum, sed latrocinium exercet.

SED iam vniuersè de omni re familiari, & pecuniaria, siue quæstuarìa ratione instituto nobis modo differamus. Seruus enim pars quædam rei familiaris est. Primum igitur omnium illud in controuersiam vocari potest, vtrū quæstuarìa ratio eadem sit, atq; rei familiaris administratio, an quædam ipsius pars, vel eiusdè administra. Tum si administra, num quemadmodum ars efficiendi radios textorum arti, sic ipsa seruit rei familiaris administrationi, an vt æraria statuarìa. Non enim eodem modo vtraque ministrat, sed altera instrumenta, altera materiam suggerit: voco autem materiam, subiectum, ex quo opus conficitur, vt textori lanæ quasi materia, subiiciuntur: æs autem statuario. Non igitur hoc est rei familiaris administratio, quod quæstuarìa facultas: huius enim munus est opes parare: illius, vt paratis vtatur. Nam quæ facultas domesticis opibus vtetur, nisi quæ rem familiarem administrat? Sit autè illa pars quædam huius facultatis, an in genere alio cõsistat, non vacat controuersia, cum sit munus eius, qui parâdis opibus studet, vnde petendæ sint opes considerare. Quæstus autem atque diuitiæ, multas partes complectantur. quare primum quæritur, Num agricultura, ac in vniuersum cibariorum prouisio & comparatio, pars quædam sit quæstuarìa rationis, an genere quodam alio contineatur: verûtamen cibariorum multa sunt genera, vnde multæ viuendi rationes, tum cæterorum animantium, tum etiam hominum extiterunt. Nam cum sine cibo viuere non detur,

detur, ciborum discrimina varias animantium viuendi rationes effecerunt. Belluarū enim quædam gregatim viuunt, aliæ dispersæ vagantur, prout ciborum ratio postulat. propterea quod alię carnibus animalium, aliæ fructibus, quædam omni cibatu viuunt. Itaque natura (prout ratio postulat) faciliè parandi cibum quem genus quodque animantium confectatur, vitas eorum distinxit. Sed quoniã non idem est cuique iucundum, sed aliis alia, idcirco tum carniuora, tum quę fructibus viuunt, varias inter se viuendi rationes sequuntur, atque homines eodē modo. Horum enim vitæ multis discriminibus euariãt: quorum qui pigerrimi sunt, hi pecori studēt, & vita gaudēt pastoralis, propterea quod eis cibus ex placidis animantibus, in otio sine labore cōtingit: qui cum pecora pastionis gratia loca necessariò mutēt, ipsi quoque eadem affectare coguntur, tanquam viuat agriculturam exercentes. Quidam ex venatione viuunt: sed alii ex alia, hoc est, quidam prædas agendo, alii piscando, qui lacus scilicet & paludes, ac fluuios accolunt, marēve piscationibus accommo datum. Sunt qui aucupio alantur, aut ferarum venatione: sed maxima pars hominū è terra viuunt, & fructibus vrbanis. Itaque viuendi rationes, quę quidem insitam operationem habēt, nec per commercium, aut mercaturam victum suppeditāt, hæc ferè sunt pastorum, agricularum, prædonum, piscatorum, item & venatorum: nonnulli tamen temperatam ex his generibus vitam cum iucunditate degunt, indigentiam vitę, qua maximè deficit, ne quid desideretur, explē-

affectari

ARISTOTELIS

tes: vt quidam pascendo pecori dant operam, simul-
 que prædantur: alii terram colunt, & venationibus
 exercentur, cæterasque viuendi rationes, prout est
 vsus, persequuntur. Atque hæc quidem ratio parandi
 opes, cunctis à natura tributa esse videtur, vt in
 ipsa statim prima generatione: sic cum ad perfectam
 ætatem peruenerunt, quoniam in ipsa generatione
 prima quædam animalia simul pariunt alimentum,
 quantum satis sit, donec quod genitum est, ipsum
 sibi cibum parare queat, vt in vermiparis, ouiparis ve
 fieri notamus: quæ verò animal pariunt, hæc in se ci-
 bum habent lactis scilicet, vocati naturam, quò filii
 modò geniti ad tēpus aliquod alantur, vt liceat eo-
 dem modo de adultis iudicare, putarēque stirpes a-
 nimalium, tum cæteras animantes hominum causa
 fuisse procreatas cicures, vt his homines tū ad alios
 vsus, tum ad cibum vtātur. Feras autē si non omnes,
 at certè plerasque, vt eis alantur, iuuenturque, tum
 ad vestes, tum ad instrumenta cætera comparanda.
 quòd si natura nihil imperfectum, nihil temerè fru-
 straque facit: ipsas omnes feras hominū causa factas,
 natura fuisse necesse est. quo fit, vt opes bello etiam
 parandi ratio à natura quodammodo proficiscitur.
 Nam eius pars est venatoria facultas, qua vti con-
 uenit, cum in belluas, tum in eos homines, qui cum
 sint ad parendum nati, imperium recusant: est enim
 huiusmodi bellum natura iustū. familiaris igitur ad-
 ministracionis pars est genus vnum quæstuarix, qua
 opes conuenienter naturæ cōparantur, quæ vel sup-
 petere debet, vel res ab ipsa comparari, quæ condi,
 reponiq;

reponique solent necessariae ad vitam, & ad ciuitatis, aut domus societatem tuendam accommodatae. Ex his enim verae diuitiae constare videntur: quippe quarum copia non est ad recte viuendum infinita: vt Solon ait in carminibus:

Finis opum positus non est mortalibus vllus.

Est enim positus vt ceteris artibus, quoniam nullius artis instrumentum infinitum est, vel numero, vel magnitudine. diuitiae autem multitudo est domesticorum, & ciuiliu instrumentorum. Ac esse quidem naturalem quandam parandi opes facultatem, tum patribus familias, tum ciuitatum praefectis, & quam ob causam, explicauimus.

Scholia in Caput V.

SED iam uniuerse de re familiari & pecuniaria siue quaestuarua facultate instituto nobis modo disseramus. (Hactenus de seruo, qui pars est rei familiaris, disseruit. iam de tota re familiari disputare aggreditur, ac de opes querendi facultate: dubitari enim potest, num ratio parandi diuitias eadem sit, quae ratio rei familiaris administranda, aut pars eius, an diuersa quidem, sed administra, atq; ei suppeditans res aliquas necessarias: & si suppeditat, utrum instrumenta suggerat, an materia. Docet autem ut opes siue diuitiae sint diuersae, sic opes querendi varias esse rationes: quarum una est quae in cibis parandis versatur, eademq; multiplex, pro magna cibariorum uarietate. quae uarietas ut in ceteris animantibus, sic in homine varias efficit uiuendi rationes, uariaeque studia querendi opes. Sed omnis haec quaestuarua ratio, qua cibus uariis modis comparatur, omnibus est a natura tributa. Instituto nobis modo.) Institutum modum hic dicit, quod supra cap. primo pristina disputandi rationem, qua scilicet usus fuerat in libris superioribus, ut a simplicibus ad composita procedat: hanc enim se tenere docet, cum subiicit seruus enim pars quaedam est rei familiaris. Cum igitur de seruo, qui pars est, disputatum sit, instituta ratio seu modus possit, ut de re familiari,

quæ totum est differatur. Vocat autem pecuniariam facultatem rationem parandi rem familiarem, quæ res familiaris ut latine pecunia, sic græcè $\rho\acute{\eta}\mu\alpha$ & nomine, ut habetur Ethicorū quarto, continetur. quæ obrem interpres initio post verbū pecuniaria, adijcit sine quæstuarîa, expositionis gratia, & alijs in locis $\rho\acute{\eta}\mu\alpha$ τὸν τρόπον modò pecuniariâ, modò quæstuarîam rationem seu facultatē conuertit. Nam ut pecuniaria, sic quæstuarîa ratio est facultas numos, & quicquid numis estimari potest, parandi. Lacus & paludes.) Lacus dicitur, qui fluuios aut perennes rinos excipit, ac emittit. palus & lacuna, quæ collectam ex pluuijs aquam stagnantem, torpentemque continet. Quæ quidem insitam.) Propriam, & penè naturalem: commercia enim, quò referuntur opificia, & artes sordidæ (Sutor enim calceum pro numo commutat, ut ipse paulò post capite sexto declarabit) ac item mercatura, non habent insitam & naturalem, sed artificiosam operationem. Temperatâ ex his generibus.) Mistam ex uarijs uiuendi & querendi rationibus.

Vermiparis, ouiparisue.) In ijs quæ uermem, aut ouum pariunt: uermis enim aditus augetur, transitque in oui formam: & cum pars superior prius formetur, huic augetenti alimentum ab inferiori parte suggeritur, tum ex reliquo alimêto pars inferior articulatur: de genere animal. libro tertio circa finem. Similiter ex oui parte animal gignitur, ex parte alitur, ut habetur de generatione animalium libro secundo cap. primo. Origo enim pulli in albumine est: cibus per umbilicum ex luteo petitur: de historia animalium libro sexto cap. tertio. Nihil imperfectum.) Quod non referatur ad aliquem finem: res enim quæque suo fine perficitur: Metaphy. x. Familiaris administratiōis.) Rationis domesticæ, quæ græcè dicitur œconomica. Quæ uel suppetere debet.) Aut hæc quæstuarîa facultas adesse debet patrifamilias, atque homini civili, ut per eam res necessaria ab ipsis cõparentur, aut certe per eam res necessaria comparari debent ab eo, cuiusq; tributatur. Nam licet quæstuarîa facultas non sit pars œconomica, tamen per eam parandæ sunt facultates, uel ab ipso patrefamilias utraque instructo facultate, uel ab alio à quo patrefamilias accipiat, ut postea declarabit.

Caput VI.

SED est aliud quæstuarîæ rationis genus, quæ maximè

maximè omniū, & quidem meritò pecuniaria nuncupatur, per quam diuitiarum, & parandi opes finis nullus esse videtur: hanc multi vnam, & eandè esse putāt, atque eam de qua suprà memorauimus, quia confinis est eis: sed nec eadè est, nec ab ea procul abhorret. Ipsarum: tamè altera naturalis est, altera non natura: sed magis per quandam peritiam & artificium exercetur, de qua hic differere exordiamur. Rerum quæ possidentur cuiusque duplex est vsus, per se quidem vterque, non tamen similiter per se, sed alter rei proprius, alter non item proprius. exempli causa: Calceus tum induendo, tum permutando in vsum venit: nam vterque vsus calcei est: quoniā qui calceum pro numo aut cibo permutat, cum eo qui calceo indiget: is calceo, quo calceus est, vtitur, non tamen vsu proprio: calceus enim non factus est permutandi gratia. quæ ratio eadem est cæterarum rerum quæ possidentur: quippe rerum omnium permutatio. primùm quidem ab initio naturali profecta est, eo quòd homines quarundam rerum plusquam sibi satis esset, quarundam minus possiderent. Quo planè intelligitur mercaturam non natura, ad pecuniariā pertinere. Alioquin necesse erat, ut quatenus eis satis esset. commutationibus vterentur. In prima igitur societate, hoc est in domo, nihil huiusmodi commutatio requiritur, in ampliore tamen communitate desideratur. Nam qui domo vna continentur, his cuncta cōmunia sunt: qui verò ampliore communitate, hi multa rursus diuersaq; possident separatim, quorum est pro indigentis mutua com-

quia

mutatio necessaria, quemadmodum etiam nūc barbarorum bona pars rerū permutationibus facit, res ad vsum vitæ accōmodatas, alias pro aliis, nec præterea quicquā permutantes, vt vinum pro frumento, & cætera talia dantes, & accipientes. Hæc igitur permutandi ratio, nec abhorret à natura, nec in genere pecuniariæ continetur: pertinet enim ad copiã rerum naturalem explendam. Ex hac tamen illa permutationem nata est, quoniam cum subsidium extrinsecus peteretur importandis iis, quorum esset ipsis inopia, & vicissim quæ superessent exportãdis, necessitas ipsa numorum vsum induxit. Nam cum res quæquæ necessaria non facilè posset vltro & citro comportari, publico gentium cōsensu constitutum est, ad permutationes faciendas, vt tale quidam inter se darent, & acciperent: quod cum esset ipsum ex genere rerum commodarum ad vsum vitæ, facile tractari posset: cuiusmodi est ferrum & argētum, & siquid aliud eius generis habetur, quod initio magnitudine ac pondere simpliciter erat definitum. postremo etiam caractere fuit percussum, vt homines liberi essent à solitudine examinandi. Nam caractere quantitas numi significatur. Numo igitur ex permutatione necessaria inducto, genus aliud existit rationis pecuniariæ, quæ mercatura dicitur. Hoc cū initio simpliciter fortassis exerceretur, postea per experientiam factū est artificiosius, accedente solertia, vnde & quo modo permutationibus faciendis plurimus quæstus contingeret. Quare ratio quæstuaria in numo potissimum versari videtur, atq;

cuius

eius officium esse, vnde pecuniarum copia contin-
 gat considerare: diuitiarum enim, & pecuniarum ef-
 ficiens esse videtur. Nam sæpe diuitiæ in numerorum
 multitudine ponuntur, propterea quod questus faci-
 di ratio, & mercatura in numis versatur: interdum
 verò nugæ, ac omnino lex numus esse videtur, non
 natura consistere, propterea quod mutatis qui vtun-
 tur, numus nihil valet, nec utilis est ad vsum aliq-
 vitæ necessarium: ac fieri potest, vt quisquam numis
 locuples sit, idemque careat cibo necessario. At est
 absurdum eas esse diuitias, quibus abundè suppeten-
 tibus diues fame cõficiatur: vt de Mida illo propter
 inexplebilem cupiditatem fabulantur: cui quicquid
 vescendum apponebatur, fiebat aurum. Quare qui
 rectè parandis opibus student, in alias diuitias, aliam
 parandi ratione quærunt. *ij* Alia est enim parandi ra-
 tio, aliæq; diuitiæ, quæ à natura proficiscuntur: &
 hæc quidem est œconomica: mercatura verò pecu-
 niarum est efficiens, non tamen modis omnibus, sed
 permutando, in numisq; versari videtur: numus
 enim principium est: & finis eius permutationis, &
 diuitiæ quæ hac ratione parantur, nullis finibus cor-
 tinentur. Nam vt medicina infinitè fertur in sanita-
 tem, & artes suum quæque finem sine modo petant, *perunt*
 quippe quæ maximè volunt efficere: quæ verò con-
 ducunt ad finem, in ea non infinitè feruntur. nam
 suus cuiq; finis modum imponit: sic huius pecunia-
 riæ rationis finis nullo termino continetur. Est au-
 tem finis eius tales diuitiæ, & pecuniarum compa-
 ratio: œconomice verò, nõ pecuniaræ terminus est,

nec enim hoc est officiū œconomicae. Hac igitur ratione apparet, necessariū esse diuitiis omnibus modum imponere. Sed contrarium in vita vsu venire videmus. nam qui parādis opibus seruiunt, hi cuncti numos in infinitum augēt, cuius causa est vicinitas earum facultatum: vsus enim vtriusque pecuniariae facultatis cum sit eiusdem rei, alter pro altero sumitur. Nam pecuniarū comparatio ad eūdem vsum pertinet, nō tamen eadem ratione: sed huic, aliud est propositum: illi verò, vt pecunias augeat: quo fit, vt hoc quidam œconomicae officium esse putent, nec finem faciant, vt oportere existimant, conseruandi aut sine termino augendi numerorum diuitias. Qui quòd ita sint animati, causa in eo est, quòd hos viuendi cura sollicitat, non rectè viuendi: ita cum sine careat ea cupiditas, efficitur vt expetitarum rerū efficientia sine numero concupiscant: quibus verò id etiam curæ est, vt bene viuant, hi corporearum voluptatum efficientia quærunt: quæ cum in diuitiis consistere videantur, nullum eos studium, præterquam pecuniarum parādarum exercet: vnde aliud extitit rationis pecuniariae genus: nam cum modo careat voluptatum fruitio, rationem quærunt, quæ voluptatum immodicè fruēdarum facultatem præbeat. Quam si nequeunt per rationem pecuniarum, per aliam causam, vt asequantur, emittuntur, quibusque facultatibus ad quæstū abutentes. Nec enim fortitudinis munus est parare opes, sed audacter pericula subire: nec eius facultatis, qua dux belli, quaq; medicus censetur, sed alterius partes sunt, vt victo-

riam

riam: alterius, vt sanitatem pariat. Iſti verò cunctas pecuniarias faciunt, tanquam hic finis fit propoſitus, & ad finem cuncta referri debeant. Ac ratio quidem opes parandi non neceſſaria, quæ ſint, & quam ob cauſam hac indigeamus, explicuimus: itémq; neceſſariam huic eſſe diuerſam, & œconomicam naturalé, quæ in cibariis parandis verſatur, non vt ipſam infinitam eſſe, ſed terminis contineri declarauimus.

ſcholia in Caput VI.

SED eſt aliud quaſtuariae rationis genus.) Duplex eſt opes parandi ratio, altera proſus naturalis, de qua eſt hucusq; diſputatũ, ut agricultura, uenatio, piſcatio: altera, in cõmutatione uerſatur. quæ & ipſa duplex eſt: aut enim res ipſæ inter ſe cõmutantur, ut frumētum pro lana, uinũ pro oleo, quæ ratio à naturali neceſſitate orta eſt: aut res pro numo, quæ ratio ſi non procederet ultra uſus uitæ neceſſarios, & liberales, poſſet hac parte ipſa quoque dici naturalis: ſed quum fit ad quaſtũ non neceſſarium, ut mercatura, iam non naturalis eſt, ſed artiſcioſa, multũque ab œconomica, officiõque patrisfamilias abhorret. Finis nullus eſſe uidetur.) Pertinet enim non ad explendas neceſſitates naturales, nec ad liberaliter uiuendum, quæ res certis finibus continentur: & res familiaris terminata magnitudine contenta eſt, ſed ad congerendam pecuniam, quod infinite procedit, nec certo aliquo fine terminatur. Ipſarum tamen.) Quæ in hoc genere continentur, quod poteſt uſu rſaliter commutatum appellari. Ratio enim unum pro frumento & ſimilia commutandi ad uſus neceſſarios ab initio naturali profecta eſt: quæ autem numo fit ad quaſtum non neceſſarium, hæc non eſt naturalis, ſed artiſcioſa. Per ſe quidem uterque.) Id eſt quatenus res talis eſt, ut calcei qua calceus eſt: duplex eſt uſus, commutari & indui: calceus enim & corium & calceus eſt: qui cum commutatur numo, non qua corium eſt commutatur, ſed qua calceus: nam empro non corio indiget, quo fortaſſis abũdat, ſed calceo. ceterũ hic commutationis uſus non eſt calcei proprius. Nam proprius cuiusque rei uſus eſt, cuius gratia res ipſa facta eſt: calceus autem non commutandi gra-

tia fit ex sua quasi natura, & propria ratione, nec idcirco initio factus
 est, sed ut induatur pedi, licet suror eo ad commutationē abutatur. Ab
 initio naturali.) Non quod commutatio esset earum rerum usus natu-
 ralis, oppositū enim paulō antē dixit, sed quia necessitas naturalis com-
 mutationem rerum necessariorum & commodarum induxit. Alio-
 quin necesse erat.) Tunc nec aliter mercatura naturaliter ad pecunia-
 riam pertineret, hoc est esset ratio naturalis parandi opes, si non ultra
 res ad usus necessarios & liberales uitæ eius qui mercatur, commo-
 das progredieretur. Per rationem nata est.) Per solertiam & consiliū,
 non per necessitatem naturalem: nam ex rerum necessariorum, numiq;
 commutatione, quam necessitas naturalis induxit, per rationem quan-
 dam, atque solertiam extitit mercatura. De genere rerum commo-
 darum.) Quibus homines ad uitam degendam utuntur. Nam ferrum
 non solum in numo & commutationibus est utile humanæ uitæ: sed
 multo etiam magis in ferramentis ad arandum, cedendamque in ter-
 riam, ut argentum ad pocula, ceteraque uasa conficienda. Atque eius
 officium esse.) Mercaturæ officium esse: est enim officium proprium mer-
 catoris considerare, atque dispicere, quibus ex rebus quamplurimum
 lucrifacere possit. Lex numus esse uidetur.) Lege consistere, ac suam
 vim retinere, non natura. Mutatis qui utuntur.) Mutata uolūtate uten-
 tium numo, ut numum ualere nolint. De Mida fabulantur.) Mida Rex
 Phrygiæ fuisse traditur auarissimus, cuius fabula nota est, & Ouidij
 carminibus uulgata. Alii diuitias querunt.) Ut agros confitos, pa-
 scuos, & frumentarios, prædiâque rustica, & urbana, & greges.
 Aliam parandi rationem.) Ut agriculturam & uenationem. Nu-
 mus principium est, & finis.) Quia numus ab initio instrumentum est
 mercaturæ, idemque finis: huc enim spectat cōmutatio numi, quæ mer-
 catura dicitur, ut numos quamplurimos congerat. Nam ut medicina.)
 Ars medicorum sine fine cupit sanitatem afferre: nec enim satis habet
 ad pristinam sanitatem ægrotantem restituere: sed cupit etiam, con-
 stititque sanitatem quam maximam potest ingenerare, nec confirmare
 solum, sed etiam augere sanitatis causas. ceterum si quod petit, una ra-
 tione, unō medicamento fit affecuta, hoc contenta est, nec alias uias
 inquit: quæ ratio eadem est artium ceterarum. Oeconomica uero
 non pecuniaria terminus est.) Non tam lege oeconomicæ opes & pe-
 cuniam

etiam querendo procedit, quàm facultas pecuniaria: quia non est hoc
 œconomice, seu domesticæ facultatis officium, ut numos sine fine pa-
 ret, sed ut partis utatur, aut quantum satis est comparet. aut est sensus,
 œconomica certis terminis querenda re familiari continetur: pecunia-
 ria facultas sine fine quarit opes, seu numos. (Vsus enim utriusque pe-
 cuniariæ facultatis.) in uetustis & emēdationibus exemplaribus sic ha-
 bet hic locus: ἐπιμαρτῆα γὰρ ἢ κέρως τῷ αὐτῷ τῷ εἶπε. κατὰ ἄρ' οὐκ ἔ-
 χου. ἀεὶ σῆμα. Est autem sensus: Cum utriusque pecuniariæ faculta-
 tis, tum eius qua utitur paterfamilias, tum eius qua mercator, usus, id
 est opus & officium, uersetur in eadem re, in parandis scilicet per nu-
 mum rebus utilibus, efficitur ut alter pro altero accipiat: id est, ut
 idem usus & officium esse uideatur. Nam pecuniarum, hoc est rei fa-
 miliaris comparatio, ad eundem usum pertinet: id est, re idem opus est,
 non tamen eadem ratio: id est, non tamen pertinet eodem, nec ad eun-
 dem finem refertur: huic enim paterfamilias aliud est propositum &
 finis, scilicet ut emendo paret res cōmodas ad usus uitæ necessarios &
 liberales, illi mercatori, ut nūnos, & rem familiarem infinite augeat:
 quo fit, ut hoc ipsum, ut pecunias augeat: œconomice quoq; pecuniariæ
 finis esse quibusdam uideatur, propter cognationem, quam habent in-
 ter se hæc duæ pecuniariæ. Viuendi cura sollicitat, non recte uiuendi.)
 Qui congerendis pecunijs student, his ferè ut uiuant tantum cura est:
 nam pecunias, quasi ad uaticum uitæ necessarium, ne unquam deesse
 possit, congerunt: nec eis utuntur ad recte liberalitèrque uiuendū. (ex
 peritarum rerum efficientia.) Pecuniarum parandarū rationes. Cor-
 porearum uoluptatum.) Quæ sensu aliquo percipiuntur, ut ueneris, &
 gulae, quæ ad tactum & gustatū pertinent: in quibus moderandis tem-
 perantia uersatur: item audiendi, uiderendi, odorandi, uoluptates corpo-
 reæ sunt. nam his quoque corpus afficitur, ut mens intelligendi, sciendi,
 & contemplandi uoluptatibus. Ethicorum secundo. Vnde aliud ex-
 titit rationis pecuniariæ genus.) Ex intemperantia, dum homines cu-
 pide res uoluptatum corporearū efficientes, quæ res ferè pecunia com-
 parantur, quærent: genus aliud querendi pecunias natum est, in quo
 qui naturales uirtutes, & facultate seu potentias, mercenarias faciūt,
 uersantur, eis ad questum pecuniarum, ut per eas uoluptatibus potian-
 tur, quod infinite procedit abutentes. Hæc autem ratio multum abhor-

ret ab œconomica, cuius œconomica, alioquin munus est non tam diuitias parare, quam paratis aut suppetentibus rectè in administratione domestica uti. Opes autem optima & naturali ratione petuntur ab ipsa natura, hoc est à terra, mari, fructibusque, & animalibus: totius uerò pecuniaria rationis illa pessima est, quæ in sœnore uersatur. & maximè odiosa, & præter naturã. est igitur aliud genus: nam differt à duobus predictis, tum sine, qui est in hoc fruitio uoluptatũ: tum quærendi ratione, dum pecunias non per cõmutationem numariam, sed per facultatum, & uirtutum naturalium abusum querit: nam diuicijs, hoc est facultates, uocat tum artes & scientias, tum uirtutes naturales atque potentias. Tanquam hic finis sit.) Quasi uoluptas corporea, eiusque fruitio sit ultimus finis humana uita propositus. Quam ob causam hac indigeamus.) scilicet ut immoderatam habendi cupiditatem expleamus.

Caput VII.

NEC uerò difficile est controuersia in initio propositam diiudicare, opes parandi ratio ad patrisfamilias & ciuitatis præfectum pertineat, an non sit eius muneris, sed opes suppetere sit necessarium. Ut enim ratio ciuilis non efficit homines, sed à natura sibi traditis utitur: sic cibum à natura, hoc est à terra, vel mari, vel alio quodã tradi oportet. Ex his autem quomodo hæc dispensare conueniat, ad curam pertinet, officiumque patrisfamilias: nec enim munus est artis textoriae lanas facere, sed lanis uti: & quæ utiles, & aptæ, quæque uicissim prauæ & ineptæ sint, cognoscere. Nam quærat aliquis, cur pecuniaria ratio pars sit domesticae gubernationis, medicina non item, cum perinde valetudo in domesticis, atque uita ipsa, uel aliqua res alia necessaria desideretur. Sed quoniam tum patrisfamilias, tum ciuitatis præfecti quodammodo munus est, curam agere valetudinis,

aliàs

aliàs verò hæc cura non ad ipsum, sed ad medicum pertinet. Sic opes parare quodãmodo patrisfamilias munus est, aliàs non, sed rationis administræ: veruntamen maximè oportet (vt suprà memorauimus) opes à natura suppeditari. est enim officium naturæ, cibū generato suggerere. Nam cuique cibus est, id, quod superest eius, ex quo generatur. Itaque opes naturaliter ex fructibus, & animalibus comparantur: quæ parandi ratio cum sit, vt diximus, duplex, altera in qua mercatores versantur, altera qua patresfamilias vtuntur: & hæc fit necessaria & laudanda, illa quæ commutationibus constat iure vituperetur: propterea quòd non est naturæ conueniens, sed eò pertinēs, vt homines alii ex aliis lucrentur, sit vt optimo iure sit sceneratorum ars odiosa: propterea quòd lucrū ex ipso numo captat: nec sequitur eū finem, cuius gratia numus fuit inductus: ad faciendas enim permutationes repertus est: nam scenus ipsum auget, vnde nomē apud Græcos sumpsit, quoniam quæ pariunt, similia sunt iis, quæ ipsa gignunt: in scenore autem numus numum parit. Itaque ex omnibus artibus quæstuariis, hæc est maximè præter naturam. Sed quoniam quæ pertinet ad cognitionem, satis sunt à nobis definita, cōmodum fuerit de iis, quæ vsum attingunt, disputare. Nā huiusmodi rerum tum contemplatio digna est homine libero, tum peritia necessaria. Pecuniariæ verò facultatis partes vtilis sunt, peritum esse, quæ res ex iis, quæ in possessionem veniūt, & vbi, & quomodo sint maximè fructuosæ: vt equorū, boum, vel ouium

possessio, qualis sit: ac cæterorum animantium eodem modo. Oportet enim vt peritiam habeat, quæ possit his inter se collatis, quæ sint fructuosissima dignoscere, & quæ quibus in locis: alia enim aliis in regionibus feliciter proueniunt. Præterea vt vsum habeat in agricultura, quò agrorum condiciones siue nudi sint, siue consiti, cognoscat: nec reliquorū animalium natantium, seu volātium, quæ vsui esse possint, naturam ignoret. Artis igitur pecuniariæ maximè propriæ hæ sunt partes, ac munera prima. Eius verò quæ in permutationibus consistit, primum locum tenet mercatura, quæ tribus partibus constat: aut enim nauibus merces inuehuntur: aut iumentis seu carris apportantur: aut in eodem loco emuntur, atque venduntur. Hæc autē mercaturæ generæ differunt inter se, quod aliud tutius est, aliud quæstuosius. Secundū locum tenet sceneratio. Tertium ratio mercenaria, quæ partim in fordidis artibus versatur, partim in operis, quæ sine arte, solo corpore utiliter dantur. Tertium, pecuniariæ rationis genus inter hanc & primam est interiectū: participat enim tum naturali, tum ea quæ in permutationibus versatur: quod genus omnes artes complectitur, quæ lucrum à terra, & ex terra genitis petunt, non fructibus, sed rebus aliis, quæ ad uitæ vsum accommodantur: cuiusmodi est eorum ars, qui in materia cædenda versantur, & quæcunque pertinet ad effodienda metalla. Hæc autē artificia in multiplici genere sunt, pro magna metallorum, quæ à terra petuntur, varietate, quibus de rebus vniuersè à nobis est hoc in loco

loco disputatum. Singulas enim partes accuratius
 persequi, est illud quidem vtile ad opificia, molestū
 tamen, vt diutius teneat philosophantes. Sunt au-
 tem opificia hoc magis artificiosa, quo minus est in
 eis fortunæ locus: illa sordidissima, quibus corpora
 maximè fœdantur: maximè verò seruilia, vbi pluri-
 mus est corporis vsus: minimè generosa, quæ virtu-
 tis minimum requirunt. Sed quoniam his de rebus
 scriptores quidam præcepta tradiderunt, vt Chares
 Parius, & Apollodorus Lemnius de agricultura &
 agris tum nudis, tum etiam cōsitis, & alii de aliis re-
 bus conscripserunt, illinc poterit, quæ quisque scire
 curabit, assumere. Proderit etiam documenta sepa-
 ratim tradita congerere, quibus quidam rem fami-
 liarē, cui studebant, auxisse feruntur: hæc enim cun-
 cta commoda sunt iis, qui artem pecuniariam colūt,
 quale illud est quod de Thalete Milesio memora-
 tur. Est enim ingeniosum quoddam inuentum pa-
 randis facultatibus accommodatum: quod quanquam
 in illum confertur ad commendationem sapientiæ,
 est tamen præceptum quoddam vniuersale. Nam
 Thaletem memorant cum ei studium philosophiæ
 tanquam inutile obiiceretur, præcognito ex Astro-
 logia olearum magno prouentu nondū elapsa hyc-
 me, ex paucis suppetētibus pecuniis arrabone dato,
 omnes milesias, Chiāsque olearias officinas paruo, vt
 pote cum nemo contra liceretur, conduxisse: tēpore
 autem multis simul ac subito quærentibus, quanti-
 voluit, locasse: eaque ratione magna vi pecuniarum
 congesta, docuisse, facile philosophis esse si velint

locupletari: sed non esse hanc rem in qua sibi elaborandum putent. Thales igitur in hunc modum sapientiam ostēdasse memoratur. Hæc autem parandi ratio vniuersalis est, vt diximus, siquis sibi valeat monopolium instituere, vnde nonnullæ ciuitates in publica pecuniarum inopia huiusmodi vectigal instituunt, monopolium rerum venalium faciētes. In Sicilia quidam, apud quem fuerat pecunia deposita, ferrū omne ex ferrariis officinis coëmit: deinde cum ex mercatoribus mercatores venissent, solus vendebat, nec admodum aucto precio, ad quinquaginta tamen talenta centum adiecit. Quod cum Dionysius resciuisset, hominem, facta exportandæ pecuniæ facultate, Syracusis tamen excedere iubet, propterea quod quæstus inueniret suis rationibus inutiles, quanquam homo hic idem, quod Thales spectauit. Nam vterque quomodo monopolium faceret, artificiosè excogitauit. Quarum rerum cognitio utilis est etiam iis qui Rempublicam administrant. Nam multis ciuitatibus quæstuarium ratione, & quæstibus huiusmodi opus est, vt domui, sed magis. Quo fit vt quidam in hac solū parte ciuilibus administrationis sint occupati.

scholia in Caput VII.

facultate NEQVE uerò difficile est controuersiam.) Facultas, inquit, pecuniaria siue quæstuarium, de qua supra querebamus, non proprie ad patrem familias, nec ad ciuitatis præfectum pertinet. itaque diuersa est, tum à familiari, tum à ciuili potestate: ceterum oportet ut quæadmodum ciuitatis præfectus, sic pater familias det operam, ut opes quibus utatur, adsint: & his non suppetentibus, uel ne suppetere desinant, aliquem debet huic parandi opes muneri præficere, qui per quæstuarium facultatem

facultatem pecunias opesque comparet, ut magistrum pecoris & uil-
 licum: quo munere si ipse per se fungatur, hoc non ut paterfamilias fa-
 ciat, sed ut pecuniaria rationis, quae administra est oeconomicae peritus:
 opes autem naturali & honesta ratione, ex fructibus & animalibus
 parantur: commutationibus uero mercium inter ipsas, uel rerum
 aliarum numo, ut fit à mercatoribus, non perinde honestè, per fœ-
 nus uero turpissimè. Ex his autem quomodo dispensare conueniat.)
 Quomodo cibos ex terra uel mari, uel aliunde peritos distribuere fami-
 liae conueniat. sed rationis administra.) Facultatis pecuniariae, quae
 uelut ancilla est domestica & ciuili administrationis, ut ars frenos ef-
 ficiendi, administra est equestris facultatis. Nā fœnus ipsum auget.)
 Id est munus per fœnus numum auget: unde Graeci fœnus, per similitu-
 dinem τόκος, id est partum uocant: ut enim quae pariuntur similia sunt
 ijs, à quibus generantur, ut humano partu edita similia sunt suis pa-
 rentibus, nam utraque sunt homines, sic in fœnore quod gignitur, &
 quod gignit, numus est. Quidam hunc locum sic uertunt, ut græcè τώ-
 ρη κτήρα aspiratum utrunque legisse uideantur, quod sic erat inter-
 pretandum, & exponendum. Fœnus seipsam auget.) Id est numus
 per fœnus numum auget, & item. similia sunt ijs, quae seipsa gene-
 rant.) Id est animalibus, quae partum sui generis adunt, ut homo &
 equus: nihil enim potest seipsum idem numero generare, ut habetur se-
 cundo de anima. sed quaedam sui dissimilia pariunt, ut aues ouum: qua-
 dam similia, ut homo & equus: quae idcirco seipsa generare quodam-
 modo dici possunt, quia quod gignit & quod gignitur, idem est non nu-
 mero, sed specie. commodior rarior esse uidetur scriptura & intelli-
 gentia prior, quæ sequutus est interpret. sed quoniam quæ pertinet
 ad cognitionem.) Exposuit discrimen oeconomicae & pecuniariae facul-
 tatis, quam eandem quaesuariam interdum appellat: & quæ ratio pa-
 randi opes sit maximè naturalis & laudanda, & quæ uicissim maxi-
 mè præter naturam & uituperanda, quod pertinet ad mentis cogni-
 tionem: deinceps ut quæ faciunt ad usum memoret, tria genera tradit pe-
 cuniariae, seu quaesuariæ facultatis. Primum quod in parandis naturali-
 bus dicitur, & ad uitæ usum pertinentibus uersatur: cuius prima par-
 tes & officia sunt ex animalibus, quæ & quibus in locis maximum
 fructum afferunt: & omnis generis agrorum naturas dignoscere. &c.

Secundum genus est, quod commutationibus continetur: cuius tres partes numerantur: mercatura, qua merces pro mercibus, uel merces pro numo: foeneratio, qua parua pecunia cum expectandi tempore pro maiore: & artes mercenariae ac sordidae, quibus opera pro pecunia commutantur. Tertium, quod quoad his duobus est interiectum: quarit enim res naturales, quae tamen non ad uictum aut uestitum ipsae accommodantur, quibus deinde commutandis, seu uendendis, sibi res ad uitam necessarias parat: explicat deinde gradus sordidarum & mercenariarum artium, & faciendi pecuniam perutilem rationem monopolium esse tradit. Quae pertinet ad cognitionem.) Doctrina moralis, & item civilis, quae nunquam potissimum & suapte natura ad agendum pertinent, & ad instituendam uitam humanam, illa priuatim, haec publice, & idcirco practicae siue actuae nominantur: non enim ut sciamus quid sit uirtus, de uirtute differimus, sed ut boni efficiamur. Ethicorum primo, tamen multa in utraque doctrina tractantur à philosophis, quae non actionem usumque uitae, sed mentis cognitionem attingunt: cuiusmodi est illud, facultas pecuniaria pars oeconomica sit, an secus. pecuniariae facultatis partes utiles sunt.) Id est ad usum pertinentes. Siue nudi sint.) sine arboribus, quales esse solent frumentarij, & pascui. Natantium.) Aquatilium, quod pertinet ad piscationem, de qua supra memorauit, itemque ad piscinas. Volantium.) Auium, ut columbarum, & quae per aucupium cibo parari queunt: haec enim usui esse possunt. Artis igitur pecuniariae maxime propriae.) Id est maxime naturalis: haec enim maxime parantur opes ad usum uitae necessariae, & modo quodam per naturalem necessitatem inducto. Nam quae in commutationibus praesertim non necessarijs uersatur, ut mercatura, haec plus artificij & rationis habet. Vocat autem hanc, commutationem, quia numo res ceteras commutat, nec finem commutandi facit. Nam quae per numum facit commutationem, non tamen ultra procedit, quam ratio rei familiaris possit, haec non à natura abhorret: quae uero commutando non utitur numo, hanc supra dixit non esse pecuniariam: scilicet cum sit usus necessarius gratia. Nam si merces importatae exportandae commutantur, quod saepe à mercatoribus cõpendij causa fit, hoc nihilo secius ad quaestiuam rationem pertinet, quàm si merces cum numis commutentur.

Tertium genus inter hanc & primum est interiectum.) Tria gene-

ra, ut diximus, pecuniariae rationis facit. Primum quod pertinet ad partem familias, & parandas res uitae necessarias. Secundum quod in continuis commutationibus uersatur: cuius tres partes enumerauit, & quo referri potest genus illud facultatibus & uirtutibus, quasi mercenariis ad questum abuentium ut uoluptatibus fruantur. Tertium genus pecuniariae facultatis inter haec duo genera interiectum, & medium esse dicit, quoniam utriusque particeps est. Illa sordidissima.) Sordidas artes Latini uocant, quas Graeci Βαρβαρίους, quo nomine licet proprie opificia intelligantur, quae fornacibus utuntur, ut graecum nomen indicat, ab incendenda fornace deductum, consuetudo tamen ad cuncta opificia transtulit: & omnes artes, quas uulgus mechanicas, Cicero, poliorésque, ut dixi, sordidas uocant: quippe quibus artificum corpora sordescunt, foedanturque; praesertim qui fornacibus utuntur, propter carbonem, & fuliginem: quae artificia idcirco dicuntur esse sordidissima.

separatim tradita.) Dum de rebus alijs memoratur in libris non huic studio quaestuario dicatis. Est tamen preceptum uniuersale.) Quo potest quisque uti. Nondum elapsa hyeme.) Nondum florentibus arboribus, quod uere fit, ut ex his possit futura copia praecognosci. Omnes olearias officinas.) Loca seu torcularia ubi oleum constractis, pressisque oliuis conficitur, cui rei trapeta, seu mola, praelaque adhibentur. Non enim oliuas omnes coemptas esse dicit, aut oleum a Thalete, ut falso putant omnes, quos mihi uidere contigit hunc locum explicantes, sumpta fortassis occasione errandi: ex traditis a Cicerone primo libro de diuinatione, qui sic de Thalete scripsit: Thales, inquit, Milesius, ut obiurgatores suos conuinceret, ostenderetque etiam philosophum, si commodum esset, pecuniam facere posse, omnem oleam antequam florere coepisset in agro milesio coemisse dicitur, animaduertens fortasse quadam scientia olearum ubertatem fore. Haec igitur Ciceronis uerba fecisse uidentur, ut hic Aristotelis locus in eandem sententiam perperam traheretur, quasi non idem factum uariè soleat ab authoribus tradi. Cum etiam Plinius lib. XV IIII. naturalis historiae. cap. XXV IIII. idem commentum aliter tradat, & alteri auctori, hoc est Democrito tribuat: quae praecisa olei non ubertate, sed charitate & inopia, oleum omne, non oleas coemisse tradit: ut Aristoteles non ἐλάσας, aut ἐλαδωνας, nec ἐλαίων dixit, hoc est oleas, aut oliueta, nec oleum, sed ἐλαίωρον: qua uoce

ARISTOTELIS

olearia officina proprie & aperte significantur: ut *ὀλεαρῆσιν* officinam uitriariam signat, nec *ὀλισόμενοι* dixit, sed *μισθόμενοι*, hoc est non emisse, sed cōduxisse. Præterea quod ait, *ἐπεὶ δὲ ἂ ὀλεαρῆς ἔκκ.*, id est cum rēpus aduenit, scilicet oliuitatis, seu conficiendi oleum, multis simul quaerentibus quanti uoluit locasse officinas, *τραπέτα*que, & *πράλα*, quæ ubique locari solent, aptissime conuenit: in oleum emptum ineptissime. suffragatur huic sententia Hieronymus Rhodius, qui ut Diogenes Laertius refert, *ἐμὶ Διόδοσο*, inquit, *ὀλεαρῆσιν*, id est conduxit olearias officinas, usus eisdem uerbis, quibus Aristoteles. Est autem Miletus urbs Cariae, caput ioniae. Chios urbs altera Chariae, non procul scilicet à Mileto: nec enim hic cōuenit Chion insulam, quæ & ipsa ionium est, cum urbe cognomine intelligere. Quatuor enim urbes auctore Stephano hoc nomine sunt appellatae: duæ, quas diximus: tertia in Cherroneso: quarta in Euboea. Monopolium insituere.) Efficere, ut solus ipse aliquod genus rerum uenaliū uendat. Cum ex mercatoribus mercatores uenissent.) Cum mercatores qui ferri mercandi causa ad nundinas processerant, re infecta sine ferro rediissent, (solus ipse mercatoribus uendebat. Cum Dionysius rescuisset.) Cum Dionysius cognouisset, qui tyrannus Siracusanorum erat. duo fuerunt Dionysii Siracusani, pater, filiusque, ambo tyranni, ambo Platonis auditores. Ut domui.) Quemadmodum pater familias, cum res necessaria ad alendam familiam, tuendamque domum non satis suppetunt, quaerere per facultatem pecuniariam cogitur. sic item praefectus ciuitatis in ciuitatis inopia: sed eo magis quò pluribus indiget ciuitas, quàm domus: Quare in quibusdam ciuitatibus quosdam magistratus esse dicit, huic duntaxat officio quaerendæ pecuniæ praefectos.

Caput VIII.

TR ES sunt, ut diximus, oeconomicæ partes: una, herilis facultas, de qua supra memorauimus: altera paterna: tertia maritalis. Nam pater familias & uxori praest & filiis, utrisque quidem ut liberis, non tamē ut eiusmodi imperium teneat in utrosque, sed in uxorem ciuile, in filios uerò regium: mas enim quàm

quàm fœmina, nisi vbi præter naturam constiterunt: & senior atque præfectus, quàm iunior: & imperfectus principatu dignior est lege naturæ. Quanquam igitur in ciuilibus imperiis magna ex parte est imperandi & parædi vicissitudo (nam auitū natura equalis esse debet) nec differre quicquam: tamen cum hic præest, ille subest imperio, discrimen cum in ornatu, tū in sermonibus & honoribus requiritur, vt Amasis de Solio dixit: mas autem semper sic se habet in fœminam. Imperium in filios idcirco regiū est, quoniam pater tum beneuolentia, tū maioris ætatis iure præest, quod genus est imperii regii. Rectè igitur Homerus hominum deorumque patrem, Iouem appellauit, qui rex est eorum omnium. Nam rex natura differre debet, sed idem esse genere: quod seniori accidit in iuniores, & patri in filiū. Quo planè intelligitur, rationem familiaris administrationis possidere, vt plus operæ atque curæ in homines, quàm in rerum inanimatarum possessionem ponatur: & in hominum virtutem, quàm in virtutem rerum possessarum, quas diuitias vocamus: & in liberorū magis, quàm in seruorum. De seruis igitur quærat aliquis, sit'ne aliqua seruorū virtus, præter instrumentarias & administrat̃, his diuersa & honoratior, vt temperantia, fortitudo, & iustitia, aliūve talis habitus: an nulla virtus in seruum cadat præter corporeas, & quæ ministeriis accommodantur? Quoniam vtrinque causam habet dubitandi: nam si qua virtus est talis, quæ tandem erit seruorum ac liberorum differentia: Nullam autè esse, probari non potest, cum

*natura n. postulat
ut ex æquo imper
tury et paratue
Sine ullo discrimi
ne.*

ARISTOTELIS

serui homines sint, & rationis compotes: ac eodem
 ferè modo de muliere & puero quæritur: num ho-
 rum sint aliqua virtutes, & mulier temperans esse
 debeat, fortis & iusta: sitq; puer intemperans, &
 temperatus, an secus. Hoc quoque in vniuersum de
 eo qui subiectus est natura, & eo qui præest, quæri
 conuenit, num eadem sit eorum virtus, an diuersa
 Nam si vterq; particeps excellentis virtutis esse de-
 bet, quæ causa est, cur hic præesse debeat, ille sem-
 per esse subiectus? Nec enim fieri potest, vt pluris &
 minoris ratione differât: nam subesse atque præesse
 specie differunt, plus & minus non item. Neque ve-
 rò probabile est, virtutem in altero requiri, eandem
 in altero non desiderari. Nam siue is qui tenet im-
 perium, temperantia vacet atque iustitia, quomodo
 rectè imperabit? siue is qui subest imperio, quomo-
 do rectè faciet imperata? Fac enim esse intemperan-
 tem, aut timidum: nihil eorum efficiet, quæ ratio po-
 stulabit. quo planè intelligitur vtrunque necessa-
 rio participem esse virtutis, sed virtutes esse diuer-
 sas. Quemadmodum earum rerum quæ sunt natu-
 ra subiectæ, quod in ipsa statim anima declaratur:
 quippe in anima pars altera natura tenet imperium,
 altera est imperio subiecta: quarum diuersas virtu-
 tes esse dicimus: eius dico, quæ ratione prædita est,
 & eius, quæ ratione vacat, vt intelligatur eodem mo-
 do esse de cæteris rebus statuendum. Pleraque igi-
 tur natura imperium tenent, & sunt imperio subie-
 ctæ. Aliter enim liber imperat seruo, aliter mas fœ-
 minæ, virque puero, & omnibus insunt animæ par-
 tes,

tes, variæ tamen insunt. Nam seruus omnino vacat vi consultandi: mulier & puer habent quidem eam facultatem, sed illa infirmam, puer imperfectâ. Quæ ratio vt eodem modo in virtutibus moralibus valeat, necesse est omnes scilicet participes esse virtutum moralium, oportere non tamen eodem modo: sed quatenus quisque desiderat, ad opus suum ob-eundum. Ergo qui tenet imperium, hunc perfectâ virtute morali præditum esse conuenit, quoniam eius officium simpliciter est architecti: ratio autê architectus est: cæterorum verò pro cuiusque operis ratione. Quo planè intelligitur in omnes supradictos virtutem moralem cadere: nec eandem esse mulieris & viri vel temperantiam, vel fortitudinem, & iustitiam, vt Socrates opinabatur: sed viri fortitudinem principalem esse, mulieris administram, ac cæteras eodem modo: quod planius, si per partes positius cõsideretur, apparebit. Nam qui vniuersè præcipiunt, hi seipsi fallunt: vt si quis virtutè animæ bonum habitû aut opus bonum esse dicat, vel aliquid tale: multo enim melius differunt, qui virtutes enumerant, vt Gorgias, quàm qui eo modo definiunt. Vt igitur Poëta de muliere dixit, sic rem sese in cæteris habere putare conuenit.

Fert grande fœminæ decus silentium:

At non perinde fortis hœc viri decus.

Cum autê puer sit imperfectus, efficitur vt eius virtus non ad ipsum referatur, sed ad perfectum, & ductorem: & perinde serui ad dominum. Positum est autem seruum vtilem esse ad vsus necessarios, quò

intelligitur exigua illi virtute opus esse, quæq; factis sit, ne propter intemperantiam, aut timorem officium deserat. Quo in loco, quærat aliquis, num qua virtus in opificibus desideretur, quos sepe intemperantia ab operibus cessare cogit? an sit maximum discrimen: nam cum seruo vita communicatur: opifex longius abest, & virtutis est, quatenus seruitutis particeps. Nam sordidi opificii artifex, determinatè cuidam seruituti addictus est: nec ut seruus natura fit, sic futor, aut alius quisquam opifex. Itaq; huiusmodi virtutis causa seruo dominus est, nõ qui doctrinam herilem rerum efficiendarum habet. Errat igitur, qui seruos ratione vacare, & imperata eos duntaxat facere tradant, cum serui multo etiã magis, quàm pueri admonendi sint, & castigandi: sed de his hætenus. De viro autè & vxore, deque filiis & patre, & ipsorum cuiusque virtute, & mutua consuetudine, & vñu, quid rectè, & quid secus fiat: vtq; oporteat virtutem atq; officium sequi, vitia vitare: tum erit necessario disputandum, cum de ratione rerum publicarum differemus. Nam vt domus quæquæ pars est ciuitatis: sic ea, de quibus modo diximus, partes domus. partis autem virtus, totius virtutem spectare debet. Quo fit, vt puerorum, itémque mulierum institutio, necessario sit ad Rempublicam dirigenda. Siquid vt ciuitas proba sit, pueros esse probos interest, & mulieres probas: interest autem necessario. Nam mulieres dimidia pars sunt liberorũ capitum. Ex pueris autem existunt ii, quibus administratio Reipublicæ communicatur. Quoniam igitur his de rebus

rebus differuimus, & de cæteris est aliis in locis differendum: sit huic disputationi, quasi ad finem deductæ modus, & alio sumpto principio, reliqua aggrediamur: & primum omnium quæ de optima Republica ab aliis tradita sunt, dispiciamus.

Primi libri finis de Repub.

Scholia in Cap. VIII.

TRES sunt, ut diximus, economica partes. Ex tribus economicæ partibus, de herili supra disputauit: nunc de maritali differit. & paterna. utrumque in uxorem civile imperium tenere docet, ducta similitudine, non à paritate uiri & uxoris, nec imperadi uicissitudine, quod utrunque abest, sed ex eo quod uir ut potior est, sic ornatu sermonisq; grauitate, & honoribus uxori præstat, ut priuato præfectus, quando magistratus præest. Patrem uero in filios regium imperium tenere tradit, tunc iure ætatis perfectæ tum uoluntate filiorum, qui libenter parentibus obtemperant: deinde docet ut præfectorum, sic subditorum uirtutes esse morales, sed specie distinctas. Exempli gratia, mulieris fortitudinem specie à fortitudine uiri differre, & serui à domini, ut partis inferioris, anima uirtutes specie sunt à uirtutibus partis superioris diuersa. Herilis facultas. Qua dominus utitur in seruos; paterna, quæ pater in filios: maritalis, quæ maritus in uxorem, quæ omnes congruunt in patrefamilias: nam idem dominus est, idem pater, idem maritus.

Mas enim quàm fœmina. Patrefamilias naturaliter imperium in uxorem & filios tenere confirmat, ob eam rationem, quod præstantior, principatûque dignior est utrisque lege natura: nam potiorem præesse deteriori eadem natura uult. Nisi ubi præter naturam consiterunt. Ut si mas imperfectior, quàm pro sua natura genitus fuerit, sic ut corporis ac mentis uiribus à fœmina perfecta superetur: & fœmina contra sic nata sit, ut proximè ad uirile corporis & mentis robur accedat. Quod utrumque raro efficitur, & præter naturam. Quanquam igitur in ciuilibus imperijs. Imperium civile inter pares habetur: quo fit, ut qui modo magistratus præerat, iam priuatus sit: & pareat imperio alterius, qui nuper erat priuatus: & hac quidè ratione uir in uxo-

rem non tenet imperium civile, quia nec paritas nec imperandi uicissitudo est inter uirum & uxorem: sed uir potior est uxore, & semper ei praest. Hanc tamen similitudinem habet imperium maritale cum civili, quod uir ornatu & cultu, ac honore & sermonis grauitate praestatur: quemadmodum praefectus ciuitatis quandiu praest priuatis, ornatu & cultu differunt: ut Senatores Romani lato clauo, quod genus erat uestis, ab alijs distinguebantur: alijs que magistratus alijs insignibus & sermonibus: aliter enim magistratus subiectos alloquitur: aliter priuatus pater, & aliter honoratur. Ut Amasis de solio dixit.) solum est uis balnearium ad lauandos pedes. Amasis rex fuit Aegyptii, qui cum ex populari Aegyptiorum uoluntate factus esset rex, ab ipsis pristina eius humilitatem recordantibus, contemnebatur. Quorum errori hac ratione medendum statuit. Erat ei solum quoddam aureum, quo & ipse & coniuue pedes lauabant: ex hoc, dei cuiusdam signum siue statuam confecit: quam cum in loco urbis maximè opportuno statuisset, ciues confluentes egregie uenerabantur. Hoc cognito Amasis, & Aegyptiorum coacta concione, statuam ex solio factam fuisse docet: in quod Aegyptij uonere, meiere, & pedes lausre soliti essent: tum solio simile quiddam sibi accidisse dixit: qui cum prius popularis fuisset, iam factus esset ipsorum rex: itaque eadem ratione se colendum esse, ac uenerandum. Hoc igitur solij exemplo, Amasis Aegyptios, ut se regia ueneratione colerent, induxit. quod Amasis commētum factumque refert Herodotus in Enterpe. Ut igitur illud aurū cum solum esset, uis erat im-honoratum: idem dei signum, siue statua factum, diuinis honoribus colebatur: sic idem ciuis in magistratu, quam in uita priuata plus colitur, & honoratur. Pater tum beneuolentia.) id est uoluntate filiorum ab amore profecta. Rex natura differre debet.) praestare perfectione naturali, ut ipse docet libro tertio, sed idem esse genere. Nec obest Homeri testimonium, qui iouem facit nō deorum modò patrem, sed etiam hominum: nam licet deus sit genere ab hominibus diuersus, idem tamen esse uulgari hominum opinione credebatur: qui dijs, ut supra dixit, eandem quam sibi, & formam, & uiuendi rationem tribuebant. ad quam opinionem Homeri dictum accommodatur. In hominū uirtutem, quam in uirtutem rerum possessarum.) Quo res quae quae bona efficitur atque perficitur, id eius uirtus esse dicitur. Ethic. primo. Est

igitur

dicitur sensus: Maiori curæ debet esse patrifamilias, ut homines suæ cu-
 ræ commisi, uxor, filij, & serui, totaque familia probi fiant, & uirtute
 præditi, quàm ut equus, aut ager bonus efficiatur. Instrumentarias
 & administras.) Quæ seruo conueniunt, quatenus est bonum instru-
 mentum domini, & minister, & rerum imperatarum executor. Ut
 differant pluri, & minoris ratione.) Ut sit, exempli gratia, prudens
 atque; sed alter altero prudentior. Quemadmodum earum rerum quæ
 sunt natura subiectæ.) Ut in rebus, in quibus naturaliter est alterius
 in alterum imperium: alia est uirtus naturalis, quæ imperans: alia quæ
 obtemperans, commendatur: sic in uirtutibus moralibus, & intelle-
 ctualibus accidit, ut alia sit imperantis prudentia, exempli gratia, alia
 parentis. Quarum diuersas uirtutes esse dicimus.) Nam partes animæ
 ratione præditæ uirtutes sunt, quæ intellectuales nominantur, ut pru-
 dentia, sapientia, & ars, de quibus in sexto Ethic. disputatur. Partis
 autem quæ rationis est expertis, quæ morales nominantur: nam omnes
 morales uirtutes, etiam iustitiam in parte irrationali, quæ appetitus di-
 citur, generari docet Aristoteles, magnorum moralium lib. primo. De
 cæteris rebus.) Quarum altera in alterâ natura tenet imperium. Ple-
 raque igitur natura tenent imperium.) Magna pars earum rerum quæ
 præsumunt aut subiectæ sunt, habent alterutram conditionem imperandi
 uel parendi à natura, pro diuersitate uirtutum, & facultatum, quæ di-
 uersa imperandi genera faciunt: aliter enim, hoc est alia ratione, aliâq;
 uirtute seu facultate liber imperat seruo, alia mas fœminæ: nam omni-
 bus insunt animæ partes, ratio scilicet & appetitus, uariè tamen, id est
 diuersis uirtutibus instructæ. Nam seruus omnino uacat ui consultan-
 di.) Hæc uerba sic quidam exponunt: Seruus quæ seruus est, non habet
 facultatem consultandi: nam consultatio seu deliberatio est ac rebus,
 quæ sunt in consultantis potestate. Ethicorum sexto. Seruus autem cum
 ipse alterius sit, nihil habet in sua potestate: sed ipse & quæcunque ha-
 bet, in domini potestate sunt. Non igitur habet deliberandi facultatem.
 Veruntamen hic sensus ad seruilem conditionem, quæ nascitur ex iure-
 gentium uoluntario, magis quàm ad uim & facultatem naturalem eius
 qui natura seruus est, de qua hoc in loco disputatur, pertinere uidetur.
 Nam qui natura, non lege uoluntaria seruus est, huic non deest ius de-
 liberandi, cum sit alioquin liber, & sui iuris: sed ius animi & intelli-

gentia. Idcirco igitur, ut arbitror, natura seruus omnino in facultate deliberandi carere dicitur: quoniam licet non sit omnino expertus rationis, ex qua deliberatio proficiscitur, omnino tamen caret solertia deliberandi propter nimiam tarditatem & hebetudinem naturalem, qua seruus natura definitur. Cuius ratio hactenus procedit, ut ratione sentiat imperantis, ut supra dictum est, non ut ipse possit deliberare, quod pertinet ad prudentiam, sive solertiam: nam mulier ingeniosa facultatem, id est solertiam ad consultandum habet, sed debilem & infirmam: puer imperfectam, sed qua paulatim augetur, & perficitur: seruo autem natura talis facultas atque solertia neutro modo tributa est, propter insitam (ut dixi) tarditatem: qua nisi nimia sit, non efficitur natura seruus. Ut enim supra dixit capite quarto, qui tanto sunt prudentibus solertia inferiores, quantum distat ab anima corpus, & ab homine bellua, & corpore duntaxat utiles existunt, hi sunt natura serui. Eodem modo in uirtutibus moralibus.) Quae pertinent ad partem rationis expertem, ut in ijs, quae ad rationis competentem. Ratio autem architectus est.) Architecto similis: est enim architecti munus & facultas, de faciendis operibus deliberare, & deliberata operarijs artificibus imperare: quod idem facit ratio, prudentiaque in rebus agendis. Vel temperantiam, uel fortitudinem.) Nam si uir ita fortis esset, ut fortis mulier, timidus esset: & mulier, si tam temperans, & modesta esset, quam uir temperans & modestus, intemperans esset, & garrula. ut ipse docet libro tertio. Ut socrates opinabatur.) Ut Platoni uisum est in libro de Republica. Plato enim qui ferè per dialogos philosophiam tradidit, in omni colloquio socratem inducit differentem, cuius personam maximè probat: hunc enim quasi auctorem facit omnis sua disciplina, licet nihil affirmare uideatur. Nam qui uniuersè præcipiunt. Ut des crimen appareat inter mulieris & uiri, pueri & uiri perfectæ ætatis, serui & domini uirtutes, non de uirtute ipsorum in uniuersum differendum est, sed priuatim de fortitudine. exempli gratia, & temperantia, quarum quælibet in puero spectari debet referendo ad uirum perfectæ ætatis, in seruo ad dominum: ut sic uterque sit uirtute instructus, ut facile per eam possint, hic imperio domini parere, ille patris seu magistrum morum monitis, & præceptis obtemperare. Eadem est opificis ratio, qui cum sit quasi publicus seruus, certæ tamè seruituti addictus, ea

duntaxat

Antaxas uirtute indiget, quatenus quidem opifex est, quæ satis sit ad
 ipsum in officio & opere suo continendum. Nam serui cum sint rationis
 compotes, uirtutis quoque sunt participes. Puerorū autem educatio, &
 mulierum institutio ad Republicæ rationem est dirigenda: nam partium
 uirtutes ad uirtutem totius referri debent. Hi se ipsi decipiunt.) Qui
 quaestiones uniuersaliter tractant, hi sua doctrina facile labuntur in er-
 rorem. Qui uirtutes enumerant.) Qui singulas uirtutes persequuntur,
 ut *Gorgias* apud *Platonem* in libro seu dialogo de uirtute. In hoc enim
Meno ex doctrina *Gorgiae* uirtutes uiri, mulieris, pueri, liberi, serui, sin-
 gulatim explicat. sic rem sese in cæteris habere.) Quemadmodum si-
 lentium in muliere quasi uirtus laudatur, non autem in uiro: sic pu-
 tare conuenit in cæteris, ut in puero, & seruo uarias esse uirtutes, qui-
 bus commendantur, quæ uiros & dominos non decent. sed ad perse-
 ctum.) Ad uirum patrēmq; ut ei pareat, & præceptis & monitis eius
 obtemperet. Officium deserat.) imperata iussaque domini non exe-
 quat. An sit maximum discrimen.) inter seruum & opificem. Vita
 communicatur.) Communiter uiuitur in eadem domo, & ex eadem re
 familiari, opifex longius abest à domo, nec eo domesticè & familiariter
 utimur. Quatenus uirtutis est particeps.) Opifex, qui est quasi ser-
 uus publicus, non ad omnia, sed ad certum seruire munus obeundū, ha-
 stenus est particeps uirtutis seruo, scilicet cōuenientis, quatenus seruus
 est. Non quia doctrinam habet herilem.) Hic *Platonem* taxare uide-
 tur, qui sic de uirtute differit in *Ménone*, seu libro de uirtute, ut ei uir-
 tus nō exercitatione, sed doctrina comparari uideatur. Non igitur uer-
 bis à docente in seruo uirtus ingeneratur, sed à domino, per exercita-
 tionē, quæ oportet imperante, & in officio continente. Errant igitur.)
 seruus, inquit, natura non adeo hebes ac stupidus est, ut non modo so-
 lertia & uis consultandi car. at, sed etiam rationis usu, ut quidam falsò
 putāt: alioqui frustra monita & castigationes, hoc est reprehensiones
 adhiberentur, quæ in hos plus etiam quàm in pueros adhiberi debent:
 quarum admonitionum non essent capaces, si omnino rationis usu care-
 rent, ut furiosi. Ea de quibus modo diximus.) Mulier seruus & pue-
 ri, seu filij. Necessario sint ad Republicam dirigenda.) Aliter enim
 & pueri, & mulieres educari debent in Republica populiari: aliter in
 paucorum potentia, pro ut ratio postulat unusque Republicæ finis, in

ARISTOTELIS

quem partes omnes Reipublicæ spectare debent, ut ipse postea aper-
tius latiusque declarabit. De optima Republica. De optima forma
et statu Reipublicæ.

Finis Schol. in primum librum de Republica.

ARISTOTELIS LIBER SECVN- dus de Republica, interprete & enarrato- re Io. Genesio Sepulueda.

Caput I.

QVONIAM de civili societate dis-
ferere constituimus, quæ sit cuncta-
rum optima, iis, quibus quamma-
ximè ex sententia viuere licet: non
erit ab re cæteras Reipublicæ ratio-
nes dispicere, quibus vtuntur quæ-
dam ciuitates, quæ rectè legibus esse institutæ dicu-
tur: & si quæ sunt ab aliquibus dictæ, quæ rectè sese
habere videantur: vt quod rectum, quodque com-
modū est, appareat: nec aliud præterea querere ho-
minis esse videatur, vani & ostentationi seruiantis;
vtq; homines intelligāt, idcirco nos hanc post alios
præcipiendi rationem, atque curam suscepisse: quo-
niam quæ nunc habètur Respub. parum rectè sunt
institutæ. Exordiemur autem ab eo, quod est huius
d. butationis commodissimum principium. Necessè
est enim, vt omnibus ciuibus, aut omnia communia
sint. ut nihil, vel quædam sint cõmunia, aliqua non
item. vt autem nihil sit commune, haud dubiè fieri

NON

non potest: nam Respublica communitas quædam est, & locus vnus est vnus ciuitatis, & ciues sunt vnus ciuitatis participes. Sed queritur, vt in ciuitate rectè instituenda seu gubernanda, cuncta quæ possunt, præstet omnibus esse communia, an quædam, & quædam secus? Nam filii & vxores, & patrimonia possunt ciuibus inter ipsos esse communia, vt in Repub. Platonis: illic enim Socrates oportere tradit, vt filii & vxores, possessionesque communes sint. Queritur ergo, vter status commodior sit, hic, quo nunc ciuitates vtuntur, an ille, si quis tradita in ea Republica legi conuenienter instituere- tur? Nam vxores omnibus esse cõmunes, cum alias multas difficultates habet, tũ propter causam à Socrate traditam, cur sic lege sanciri debeat, ex rationibus non efficitur. Præterea ad finem, cuius gratia id fieri debet in ciuitate, vt quidem nũc dictum est, fieri non potest. Quomodo autem explicari debeat, nihil est diffinitum, vt sit inquam tota ciuitas vna, tanquam hoc sit summum bonum: id enim positum est à Socrate. At si ciuitas huc progrediatur, vt fiat magis vna, haud dubiè non amplius ciuitas erit. Ciuitas enim natura multitudo quædam est: quæ si fiat magis vna, fiet ex vrbe domus, homo autem ex domo. Nam domum quàm ciuitatem magis vnã esse dicimus, & vnum hominem, quàm domum. Itaq; si vel maximè hoc fieri liceret, tamen non esset faciendum: id enim esset ciuitatem tollere. Neque verò solum ex compluribus hominibus ciuitas existit, sed etiam ex specie diuersis: nec enim ex similibus

ciuitas efficitur. Nam belli societas diuersa est à ciui-
 tate. quippe quæ societas utilis est multitudine, quã-
 quam sit eadem specie. Nam mutui auxilii gratia or-
 ta est, vt si pondus magis trahat, tali etiam discrimi-
 ne ciuitas à gente distrahit, cum non sunt homines
 vicatim multitudine dispersi, sed more Arcadum.
 Ex quibus autem vnum fieri debet, hæc specie sunt
 diuersa: quo fit, vt æqualis compensatio ciuitates
 conseruet incolumes, vt supra dictum est in libris de
 moribus. quæ compensatio in liberis quoque &
 paribus est necessaria: cum fieri nequeat, vt simul
 omnes magistratus gerant, sed per vices annuas, aliò-
 ve ordine, seu tẽpore: qua ratione fit, vt omnes præ-
 sint magistratibus, perinde ac si sutores & fabri va-
 riarẽt: nec semper iidem sutores essent & fabri. Sed
 quoniam præstat hoc modo institutã esse rationem
 ciuiliis communitatis, satius esset haud dabiẽ, si fieri
 posset, vt semper iidem gererent magistratus, in qui-
 bus tamen non licet: propterea quòd omnes sunt
 pares natura, simulque iustum est, vt siue bonum sit,
 siue malum imperare, id omnibus communicetur: in
 his satius fuerit vicissitudinem imitari, vt q̃ pares ce-
 dant, quemadmodum fecere primi. Quoniam ad
 hunc modum hi tenent imperium, illi vicissim sub-
 iecti sunt, tanquam alii effecti. Ad eundem igitur mo-
 dum qui tenent imperium, alii alios magistratus ge-
 rũt: quòd planè intelligitur, præter ciuitatis naturam
 esse, vt sic fiat vna, quemadmodum quidam tradi-
 derũt: & quòd summum esse bonũ in ciuitatibus di-
 cunt, id exitiũ asserre ciuitatibus: at suo res quequæ
 bono

bono cōseruatur. Est & alia ratio, quæ declarat, non esse melius vt ciuitas nimium ad vnitatem redigatur. Domus enim maiorem necessariorum & commodarum rerum copiam habet, quàm homo singularis: & ciuitas, quàm domus: & tunc esse ciuitas intelligi solet, cum huiusmodi copiam societas multitudinis nacta est. Si ergo copiosius præferri debet, efficitur, vt quod minus vnum est, hoc ei, quod magis est vnum, sit præferendum.

SCHOLIA EIVSDEM GENESII IN SECUN-
dum librum Aristotelis de Republica.

Caput primum.

VONIAM de civili societate differere constitimus.) In primo libro de domo & partibus eius, deq; domestica facultate, quæ dicitur æconomica, & officio patrisfamilias, & simul de qua suaria ratione, & eius partibus disputauit. Iam hic incipit de ciuitatis ordine, & administratione, quæ Respublica nominatur, differere: & ex omnibus, quibus tunc utebatur ciuitates, quæ optimè administrari putabantur, & quæ tradita fuerant, siue ab ingeniosis hominibus excogitata, nullam esse docet, quæ non indigeant correctione, in singulas sigillatim differendo. Sed primum in Platonis Rempublicam, quæ tunc, ut est probabile, in ore omnium propter nouitatem erat. Nam uxores & filios, fortunâsq; communes faciebat, ut hac ratione ciuitas maximè una fieret, essetque summa inter ciues omnes beneuolentia. Quæ statum Respublicæ non solum incommodissimum esse docet Aristoteles: sed etiam nulla ratione institutum, nec ex auctoris rationibus effici, quod ipse uolebat: sed cōtra nimia ciuitatis unione ciuitatem tollit, uxorū & filiorum communitate minui potius ciuium beneuolentiam: uicemque ex patrimoniorum communiōe odia & consētionē existere.

ARISTOTELIS

Quæ sit cunctarum optima ijs, quibus quam maxime ex sententiâ uinere licet.) Non enim Reipublicæ status, qui simpliciter optimus est, cunctis ciuitatibus est optimus, ut declarabit, sed ijs duntaxat, quibus suppetunt adiumenta omnia ad uiuendum ex sententiâ, id est ut maxime uelint: quibus adiumentis sic quædam ciuitates destitute sunt, ut aliam Reipublicæ formam sequi cogantur, tanquam sibi magis conuenientem, non eam, quæ simpliciter est optima. Nam legumlatoris officium est, ut ipse tradit libro quarto, non modo quæ simpliciter sit optima Respublica considerare, sed etiam quæ sit optima ijs, quibus leges condit, quæ dicitur optima expositione, seu suppositione, id est pro natura hominum, & ratione rerum suppetentium. Quædam ciuitates.) Ut Lacedæmonij, Cretenses, & Carthaginenses: harum enim trium ciuitatum Respublicas ceteris omnibus longè præstare ipse testatur, huius libri capite undecimo. Quæ nunc habentur Respublicæ.) Quibus nunc ciuitates utuntur, & quæ traditæ sunt ab auctoribus: nullam enim ex omni parte probat. Et locus unus est unus ciuitatis.) Sic enim legitur in emendationibus exemplaribus, eis ò ð, non iò ð, ut in impressis & deprauatis. Nam si nihil aliud esset ciuibus omnibus commune, locus tamè id est urbs ipsa, uel oppidum, quo continentur, est necessario communis. Præter omnibus esse communia.) Melius sit publicè ab omnibus, quàm priuatim à singulis possideri. Hic quo nunc ciuitates utantur.) Ut quisque suos filios & uxorem habeat, & suum patrimonium priuatim possideat. An ille.) Traditus à Platone, si forte conuenienter illi legi de rerum omnium communiõne institueretur: nam Respublica à nullâ ciuitate in usum est recepta. Tum propter causam à socrate traditam.) Ex rationibus, inquit, quibus Plato in persona Socratis utitur in libro de Republica, nõ efficitur, non concluditur, oportere res omnes esse communes propter causam. cur ille hanc legem ferendam esse tradidit: quasi dicat, etiam si esset ea lex ob alias causas ferenda, tamen propter eam, quam Socrates affert, ferenda non esset. Præterea ad finem, cuius gratia.) Fieri non potest, ut ex eo quod sunt omnia communia, finis contrahatur, cuius gratia omnia uult esse communia, ut sit tota ciuitas una, & summi et charitate coniuncta. Ut quidem nunc dictum est.) Quantum est in rationibus à socrate dictis, & allatis. Quomodo autem res explicari debeat.) Quomodo efficiatur, ut ciui-

ut ciui-

ut ciuitas sit magis una, si sint omnia communia. Ut sit, inquam, tota ciuitas una.) Declarat qui finis sit per Platonem, cur debeat esse omnia communia. Id enim positum est a Socrate.) Nam Socrates ut rem indubitatam posuit, siue statuit summum bonum ciuitatis esse, ut sit maxime una. Ciuitas enim natura multitudo quaedam est.) Ad rationem seu definitionem & substantiam ciuitatis pertinet, ut sit multitudo quaedam, id est non quauis, sed perfecta & copiosa ex varijs ordinibus, hominumque generibus constans. Nam belli societas.) Non est eadem ratio ciuitatis, quae societas belli: haec enim cum mutui auxilij gratia iniri soleat, & hinc ortum habuerit, ut populi alij alijs subsidium ferant inter se, utilior est, quod maior hominum copia, licet hi homines sint omnes eiusdem generis, siue ordinis, ut militarij. Ut si pondus magis trahat.) Quemadmodum quae pondere ualent atque libra examinantur, ut metalla & aliae multae merces, haec eo habentur utiliora & maioris pretij, quo maius pondus in altera lance positum trahunt, id est quo sunt grauiora: sic in societate belli, & auxilij bellicis multitudo spectatur hominum, quae hoc utilior est, quo maior: nec refert eiusdem generis sint, an diuersi. Quod non fit in ciuitate, quae uaria genera uarios hominum ordines desiderat. Tali quodam discrimine.) Gens, inquit, quae non per castella & uicos distributa est, ut diuisos habeat magistratus: sed sparsas per agros domos habitat, ut olim Arcades, nunc etiam agricola in Italia circum Padana. Talis, inquam, gens eum habet scilicet communes magistratus, hoc discrimine, id est multitudine differt a ciuitate. proprie scilicet loquendo: nam interdum talis gens ciuitas solet ab auctoribus nominari, ut a Caesare in commentarijs, ciuitas Heluetia in quatuor pagos distributa esse dicitur. Ex quibus autem.) Ut res naturales constituuntur ex elementis, & domus conficitur ex rebus specie diuersis. sic esse debent diuersa hominum genera, & ordines, ex quibus ciuitas constituatur. Aequalis compensatio.) Bonorum & malorum, ut suis quisque meritis paria referat praemia: si bene meritus fuerit de Republica, aut aliqua uirtute, praestet: poenus si male, aut si damno quenquam affecerit, uel contumelia. de qua compensatione supra, inquit, dictum est in libris Nicomachi, de moribus scilicet libro quinto. Hic locus aperte declarat illos libros Ethicorum, non ad Nicomachum auctorem Aristotelis filium referendos esse, ut Cicero falso pu-

ARISTOTELIS

tauit, sed ad ipsum Aristotelem, qui in gratiam filij, ut sic nomen eius celebraretur, ab eius nomine Nicomachi cognominari uoluit: ut Eudemi, ab Eudemo amico: & artem rhetoricam Theodectis, à Theodecto: non ut ab illis tanquam auctoribus proditi libri uiderentur, sed ut ea ratione ipsorum nomina Aristotelicis libris inserta, ut dixi, celebrarentur, cuius rei gratia solent alij suos libros amicis nuncupare, quominus est quorundam leuitas & ignorantia ferenda. Quos Valerius Maximus sequutus, sic de Aristotele scripsit: Aristoteles, inquit, Theodecti discipulo oratoria artis libros, quos ederet donauerat: molestè postea ferens titulum eorum, sic illi ceßisse, proprio uolumine quibusdam rebus insistsens plinius sibi de his in Theodectis libris dictum esse adiecit, quorum maligna interpretatio hoc loco conuincitur, ubi Aristoteles eodem modo citat ut suos morales libros, quos ex filij nomine Nicomachios inscripserat, siue libros Nicomachi de moribus: ac si diceret opus Aristotelis de moribus ad Nicomachum. sed quoniã præstat hoc modo. Ut nunc sese res habet in sutoribus & fabris, ut ydem semper sint sutores, ydem fabri, quàm illo, id est, si mutarentur. siue bonum siue malum sit. Siue res bona commodaque sit imperare, siue mala, & incommoda. Quemadmodum fecere primi. Quemadmodum initio alij concesserunt ipsis, ut gererent magistratus: sic nunc ipsi debet alijs imperium tradere: nec enim ciues omnes simul gerunt magistratus, sed per uices. Tanquam alij effecti. Nam qui ex priuato magistratus efficitur, aut contra, alius atque diuersus fit. Ad eundem igitur modum. Per hanc tradendi uicissitudinem, & quandam diuersitatẽ, alij alios magistratus gerunt, ut omnes muneribus publicis fungantur, ut sit quidam aedilis, alter consul, alius prætor. exempli gratia, quæ omnia declarant etiam magnam uarietatem, & diuersitatem in ciuitate desiderari. sit præferendum.) ut minus copioso.

Caput II.

SE D quanuis optimum esset societatem esse quàm maximè vnã, hoc tamen non uidetur ea ratione demonstrari, si omnes simul dicant, meum & non meum: hoc enim Socrates argumentum esse putabat perfectè vnitàe ciuitatis. Nam verbũ, omnes, duplicem

plícem habet intelligentiam. Igitur si omnes vt singuli dicerent, fortasse magis quod Socrates vult, efficeretur: tunc enim vnusquisq; eundem filiũ suum appellaret, & eandem vxorem, ac patrimonium, & accidentium quodque eodem modo. Nunc non ita loquerentur, quibus essent vxores & filii communes, sed dicerent quidem omnes, non tamen vt eorum quisque, & simili ratione facultates omnes suas diceret, non tamen vt singuli. Quo palàm fit, paralogismum esse in verbo, omnes: nam omnes, &ambo, paria & imparia sunt, quia dupliciter dicuntur, & ratiocinationes faciunt in sermone litigiosas. Itaque omnes, idem suum dicere, vno modo bonũ, & commodum esset, sed fieri non potest: aliter nihil facit ad animos conciliãdos. Præterea hoc incommodum ex ratione memorata cõsequitur, quod rebus, quæ sunt plurimis communes, curæ minimum impenditur. Nam suarum quisque rerum maximam curam gerit: communes minus curãtur, quàm cuiusque officium possit, cũ ob alias causas, tum quod eas quisque ab alio curari existimans, curam ipse hoc magis remittit: vt in famulorum ministeriis, plures serui peius interdum, quàm pauci famulantur. Præterea cum ciuibus singulis nascantur mille filii, hi tamen non vt singulorum filii sunt, sed vt quilibet cuiuslibet. quo fit vt ab omnibus pari ratione cura ipsorum negligatur. Ad hæc secũda vel aduersa fortuna vt etem ciuem, quotus quisq; numero fuerit, meum quilibet sic appellabit, hic meus est, aut alterius cuiuspiam: eodẽque modo, quilibet ex mille, aut si quo

alio numero ciuitas constet, nuncupabit, idque du-
 bitans, incertum est enim, cui contigerit, vt filius ge-
 neraretur, & genitus conseruaretur. Sed vtrum fa-
 tius est rogo, sic meum à quoq; dici eundē ex mille,
 aut decem millibus appellante: an quemadmodum
 nunc in ciuitatibus meum dicūt, in quibus eundem
 hominem, hic filium suum, ille fratrem vocat, qui-
 dam fratris filium, aut secundum aliam propinqui-
 tatem, vel à sanguine, vel à contracta necessitudine,
 & affinitate à se quod primum est, vel à suis, alium
 præterea tribulem. Præstat enim propriè filium esse
 fratris, quàm hoc modo filium. Cæterum nec vitari
 potest, quin aliqui fratres, & filii, ac patres & ma-
 tres esse putentur: quoniam ex parentum similitu-
 dinibus, quæ filiis ingenerantur, vt alii de aliis inter
 se fidem capiant, necesse est, vt vsu venire testatur
 auctores quidam, qui de situ orbis conscripserunt.
 Tradunt enim in regione quadam Africæ superioris
 vxores esse communes: filios tamen per similitudi-
 nes discerni. Sunt autem mulieres quædã, & in aliis
 animantium generibus foemina, vt equæ & vaccæ,
 aptissimæ natura ad filios patribus similes procrean-
 dos, vt equa illa pharfalica, quæ Iusta nominabatur.
 Præterea qui talem societatem inducere moliūtur:
 difficultates quasdam effugere nequeunt, vt vulne-
 ra, neces, quæ tum à volentibus, tum ab inuitis infe-
 runtur: item certamina & cõtumelias, quorum ni-
 hil potest absque nefario scelere in patres aut matres
 admitti, aut in genere propinquos, vt in lögè remo-
 tos. Quæ flagitia frequentius perpetrari necesse est,
 si igno-

si ignorētur,quàm si fuerint notæ necessitudines:&
 si fuerint admiffa,expiari possunt iustis solutis,si nota
 fuerit necessitudo: sin aliter,nó possunt.Illud autem
 absurdum est, qui filios fecerit communes, ab hoc
 amantium concubitum dūtaxat tolli, amorem non
 prohiberi,nec cæteras consuetudines, quas parenti-
 bus esse cum liberis,& fratribus cum sororibus,tur-
 pissimū habetur, quum ipse per se libidosus amor
 nihil honestatis habeat.Sed nec illud probari potest,
 concubitus ob eam duntaxat causam, quòd vehe-
 mentissima voluptas consequatur, tolli: & in nullo
 discrimine ponere,sint necne pater hic,vel filius,illi
 frater & soror inter se.Cæterum commodius est vt
 agricolis vxores & filii sint communes,quàm vt cu-
 stodibus: nã minus erit amicitia si filii sint & vxor-
 es communes,quales esse oportet subiectos,vt im-
 perata faciant,& ab studio rerum nouarum abhor-
 reant. Ad summam ex huiusmodi lege contrarium
 effici ne posse est earum rerum, quai um causas esse
 conuenit leges rectè constitutas,& oppositum eius
 causæ, propter quam Socrates putauit sic esse de fi-
 liis & vxoribus statuēdum.Nam summum bonum
 ciuitatibus in amicitia ponendū esse censemus.Hæc
 enim si adsit,nihil fuerit ciuilis dissensionis, vel So-
 crate ipso auctore, qui dum maximè probat laudat-
 que vnam esse ciuitatem: quæ res, inquit, amicitia
 opus esse videtur,quemadmodū dixisse scimus Ari-
 stophanē in sermonibus amatoriis. Cupiunt,inquit,
 amantes propter vehemētem amorem congrēdi,&
 ex duobus effici vnus.Hic igitur vel vtrunque, vel

alterum interiuiffe necesse est. In ciuitate verò vt quasi aquosa & diluta fiat amicitia, necessarium est propter huiusmodi communionem, vtq; pater non dicat meum filium, vel filius patrè: quoniam vt exiguum dulce cum aqua multa commistum, temperaturam facit quæ in sensum non cadit, sic efficitur vt mutua necessitudo quæ ex his nominibus existit, minimè, vt erat necesse, curæ sit in tali ciuitate, vel patri vt filiorum, vel filio vt patris, vel fratribus inter ipsos. Duo sunt enim quæ homines inter se curare & diligere faciunt, proprietas, & amor, quorum neutrum potest adesse habètib; sic institutâ ciuitatè. Sed nec filiorum trãslatio partim ex agricolis & artificibus in custodes, partim ex his in illos, quomodo fieri debeat, caret magna confusione: & qui tradunt atque transferunt, his notum sit necesse est quos quibus tradant. Præterea crimina quæ suprâ diximus, inter hos magis admitti necesse est, vulnera dico, amorésq; libidinosos, & neces. Nam qui sunt in diuersos ciues translati, hi non amplius custodes, fratres & filios, patres & matres appellant: nec rursus qui apud custodes versabantur, alios ad quos translati fuerunt, his nominibus vocât, vt tale quidpiam admittere propter consanguinitatem caueant. Sed de filiorum atq; vxorum cõmunionem hæctenus.

scholia in Caput II.

SED *quanuis optimum esset.*) Infirmat refellitque Socratis argumentum. & ut propositum tanquam uerum, quod tamen est falsum, non efficiat nec concludat, exponit. si omnes ut singuli.) Cum dupliciter omnes aliquid facere dicatur, distributiue, & collectiue, ut uulgò philosophi

philosophi loquuntur, si omnes, inquit, distributiue, id est ita ut quilibet eorum dicere posset meum. Nunc non ita loquerentur.) Si hoc modo ut socrati placer, filij essent communes & uxores. sed dicerent quidem omnes.) Collectiue, id est omnes simul, non ut quisque non distributiue. Et accidentium quodque.) Accidentia uocat bona & mala quae uxori & filijs accidunt, quo nomine in eandem intelligentiam usus est Ethicorum primo libro, ubi res uel secundas uel aduersas quae nostris liberis aut amicis accidunt, nos etiam attingere testatur: ut pater quemadmodum filium suum uocat, sic bona uel mala filijs accidentia, sua nominare possit: quae ratio eadem est eorum quae uxori aut possessionibus accidunt. Adiuuat hunc sensum, quod ipse paulo post in hoc ipso capite dicit, Ad haec secunda uel aduersa fortuna utentem ciuem, meum quilibet sic appellabit. Nam omnes & ambo paria & imparia sunt.) Post omnes adiecit ambo, quia utrunque dupliciter dicitur, & in eandem intelligentiam, nisi quod utraque, siue ambo, de duobus tantum, omne de pluribus dicitur, ut ipse testatur primo de caelo. omnes igitur & utrique interdum pares sunt, & impares numero, exempli gratia sint duodecim homines, qui terni constiterint, hos omnes uere dixeris pares esse numero, & eosdem omnes impares. Nam simul & collectiue accepti, pares numero sunt, quia duodecim: separatim ut terni constiterint, omnes impares. ac eodem modo, sex si bifaria diuisi terni constiterint, utrique pares numero sunt simul accepti, separatim uero utrique impares. Haec autem dicta sunt ab Aristotele, ut exemplo doceret uerbum omnes, duplicem & ambiguam intelligentiam habere, & quae interdum in partes oppositas trahatur. Ratiocinationes litigiosas.) Sophisticas & captiosas argumentationes. Vno modo.) Distributiue, quod fieri non potest ut quisque suam quenque nominet. Aliter.) Altero modo collectiue, ut omnes simul nostrum uel nostros dicant: quae ratio parum aut nihil ad amicitiam ingenerandam facit. Praeterea hoc incommodum.) Docuit ex socratis rationibus non effici ut res omnes debeant esse communes. iam explicare aggreditur incommoda quae existerent ex rerum omnium communiione. sed ut quilibet cuiuslibet.) Ignotus ignoti. Ad haec secunda uel aduersa fortuna utentem ciuem.) Ut iuuari ab eo possit pater, aut ei subuenire debeat, eiusque fortuna ut sua delectari, uel dolere. Quotus quisque numero (ut.) siue sit unus

ARISTOTELIS

ex mille filijs, siue ex decem millibus, aut alio quouis numero. Incer-
 tum est enim.) Nemini exploratū est, an ex suo concubitu mulier con-
 ceperit: & si conceperit, an filius sit in lucem editus, ac seruatus &
 nutritus. A se quod primum est.) Affinitas potest contrahi cum ali-
 quo, si quis ipse illius sororem ducat, exempli gratia. Quæ prima &
 grauissima ratio est amicitie per affinitatem initæ, potest etiam, si fra-
 ter germanus, aut patruelis ducat eandem. Proprie filium esse fra-
 tris.) Certa & explorata consanguinitate. Tradunt enim.) Exem-
 plo Garamantum docet posse filios communium uxorū, per notas ali-
 quas à patribus, & sui similitudinem dignosci. Quod si fiat, horum fi-
 lij à cæteris non habebuntur pro suis, nec sui uocabuntur. Garamantes
 enim hoc in loco designat Aristoteles, de quibus ea traditur à Geogra-
 phis. Vt Pomponius Mela in eorum mentione, Nulli, inquit, certa uxor
 est, ex his qui tam confuso parentum coitu, passim incertique nascun-
 tur: quos pro suis colant, formæ similitudine agnoscunt. Vocat autem su-
 periores Africam, partem Africæ interiorē, & à mari nostro remo-
 tiorem. ut enim mari regio quæque proxima est, sic habetur infima:
 nam mare, infima & cæca terra superficie continetur, ac inferius est
 sicca & aperta terra, ut indicat aquarum decursus, quæ natura defe-
 runt ad inferiora, & Aristoteles secundo Meteorologicorum libro
 docet, magno vulgi philosophantium errore, qui non intelligunt mare,
 ut superius est superficie terræ, qua continetur, sic inferius oris mariti-
 mis, ac proinde remotioribus ab ipso regionibus, unde flumina naturali
 cursu delabuntur. Equa Pharsalica.) Pharsalus urbs est in Thessalia,
 & Pharsalici campi equis nobiles, unde Bucephalus Alexandri Magni
 equus, & equa illa fama hominum celebrata, quæ foetus edebat ge-
 nitoribus similes, ac propterea fortassis iustæ nomen obtinuit, quod ea
 ratione suum cuique redderet, quod est proprium iustitiæ. Iustis solu-
 tis.) Factis legitimis sacrificijs, aut consuetis ceremonijs. Cæteras con-
 suetudines.) Ut amplexus & oscula. Et in nullo discrimine ponere.)
 Nihil interesse putare. Plato enim idcirco duntaxat coitus cognatarum
 euitandos esse dicebat, non quod nefas esset, patrem cum filia, fratrem
 cum sorore coire, sed quia ex tali coitu uehementissima uoluptas exi-
 stit. Cæterum commodius est, ut agricola. In optime instituta Repu-
 blica non placet Aristoteli opifices & mercatores, nec agricolas magi-
 stratibus

stratibus præfici, ut postea declarabit: nec his tribus hominum generibus imperia rectè committi putat, quod ipsum Platoni quoque uidetur. Cum igitur hoc in loco agricolas dicit, eadem ratione intelligi uult ceteros etiã omnes qui semper debent esse subiecti. Quàm custodibus.) Custodes uocat uerbo Platónico principes & magistratus: sic enim Socrates uocandos esse dicit, libro quinto de Republica, & sic ferè semper in libris illis appellat. Igitur commodius esset, inquit, ut filios communes haberent, qui semper debent esse subiecti, nec propriè sunt partes ciuitatis, ut agricole, quàm qui propriè ciues sunt, & magistratibus præsent. Nam qui subiecti sunt, hos ciuitatis interest nec amicitiam habere, nec concordiam inter se, quod ex uxorum & filiorum communiõne fit: sic enim minus uirium ac facultatis habebunt ad imperiũ detrectandum, minusque mutua beneuolentiã occasione freti, rebus nouis studebunt, minusque in Rempublicam quicquam sinistri molentur, alij alijs diffidentes. Contrarium earum rerum.) Concordiã & amicitia. Amicitia opus esse.) Effectus ab amicitia proficiscens, ut Aristophane auctore, & amantium exemplo docet, de quo est apud Platonem in cõuiuio, seu libro de amore, ubi Aristophanes talia de amore differens inducitur. Hic igitur uel utrunque, uel alterum.) Quia fieri non potest, ut ex duobus fiat unum, nisi uel utrunque intereat, & tertium quiddam efficiatur, ut si ex mare & fœmina efficeretur Androgynus, quod de Salmace & Hermaphrodito fabulantur: quemadmodum animal ex quatuor pereuntibus elementis generatur: uel certe alterum, ut in alterius naturam transeat, ut ex uino & aqua uinum fit, si minimum aqua commisceatur. Aquosa & diluta.) Tenuis & imbecilla, ut uinum, unde translatio sumpta est, si multum ei aqua infundatur, commisceaturq;. Pa'ri ut filiorum.) Quauis enim necessitudo & amicitia communis quã solet esse ciuibus unius ciuitatis inter ipsos, non tollatur, tollitur tamen amicitia & pietas, qualis esse solet patris in filium, aut filij in patrem. sed nec filiorum translatio.) Nam pueros Platoni placebat in tertio de Republica, pro cuiusque indole in diuersos ordines transferri, custodum, aut uicissim agricolarum, uel opificum.

Caput III.

PROXIMVM est, ut de patrimoniis, quo-

ARISTOTELIS

modo statuere in optimo statu Reipublicæ conueniat, differamus, communia hæc esse, an secus oporteat. Quæ quæstio separatim haberi potest ab eis quæ de filiis & vxoribus sunt lege constituta: de iis dico quæ pertinent ad rem familiarem: num licet illa separatim habeantur, quæadmodum nunc omnibus habentur, bona tamen atque eorum vsus sic esse cõmunia præstet, vt prædia separatim possideantur, fructus autem ad vtendum conferatur in commune, vt mos est quarundam gentium: vel ediuerso vt prædia communia sint, colanturque publicè, fructus autem ad priuatos vsus distribuuntur: quæ ratione bona quibusdam barbaris communia esse feruntur: aut sic, vt tum agri, tum etiam fructus sint cõmunes. Igitur si diuersi sint qui colunt agros, alius fuerit faciliõrque modus. Sin autem ipsi sibi colant, complures difficultates ex patrimoniis existant necesse est. Nam cum in fruendo & subeundis laboribus paria paribus non ferantur, qui minus fructus, & plus laboris capiunt, hos ex postulare necesse est cum his qui fruuntur, & plura sibi vendicant, cum minus elaborent. Ad summam difficile est simul viuere, & quascunque res humanas habere cõmunes, sed maximè tales, vt indicant eorum societates, qui simul peregrinantur, quorum plerique magna ex parte dissident inter se vilibus & paruis rebus offenti. Præterea famulorũ iis maximè offendimur, quibus maximè vtinur ad communia ministeria. Patrimoniorum igitur communio, has & alias huiusmodi difficultates affert. Modus verò quo nũc homines vtuntur,

tur, probis moribus & rectis legibus correctus, multo fuerit commodior. habebit enim vtriusque rationis commoditatem, id est tum eius quæ possessiones facit communes, tum alterius quæ priuatas. quodammodo enim communes esse oportet, sed omnino priuatas. Nam partita curæ non dabunt occasiones inter se inculcandi, quin potius ipsos augebunt, dum suis quisque rebus assiduam operam impendent, propter virtutem autem erunt ad vsum res, amicorum, vt est in prouerbio, communes. Cuius viuendi rationis adubrata quædam species est in quibusdam ciuitatibus, vt appareat id non esse impossibile: & maximè in rectè institutis partim ita fit, partim fieri nõ magno negotio posset. Nam cum suum quisque priuatumque patrimonium habeat, tamen quædam tribuit amicis ad vsum, quibusdam vtitur vt communibus, vt mos est Lacedæmoniis, qui ferè alter alterius seruis, item equis & canibus, penè vt suis vtuntur, & viatico ad eundem modum, si quis in agris per regionem indigeat. Non est igitur dubium, quin satius sit priuata esse patrimonia, vsu tamen fieri communia: sed qua ratione talia fiant, ad curam propriè officiumque pertinet legumlatoris. Præterea dici non potest quanti ad delectationem referat, proprium ac suum quicquam esse existimare. Nec enim sine causa erga se quisque habet amicitiam, quin potius hoc est naturale. nam licet amantem esse sui, iure vituperetur, id tamen non est seipsum amare, sed plus quàm oportet amare: quæadmodum esse pecuniarum amantem. nam talia queq;

ARISTOTELIS

omnes ferè amāt. Sed & amicis gratificari, & hospitibus, & aliis (quod efficitur, si bona sint priuata) iucundissimum est, quæ officia non contingunt iis qui ciuitatem nimis vnam faciunt: ad hæc duarum virtutum officia perspicuè tollunt: temperantiæ, qua parte de communicandis vxoribus sancitur, est enim honestum opus ab vxore aliena propter temperantiam abstinere: liberalitatis autem, qua de patrimoniis, nec enim liberalis qui fuerit cognosceretur, nec fungetur vlllo officio liberalitatis, cum officium liberalitatis in vsu pecuniarum consistat. Hæc igitur sanctio speciem quãdam probitatis humanitatisque præfert: libenter enim audientibus probatur concepra opinione, fore omnibus erga omnes mirificam quãdam amicitiam, præsertim cum aliquis inuehitur in ea mala, quibus nostri temporis ciuitates laborant, tanquam ex eo, quòd bona non sint cõmunia, proficiscantur: lites dico, quas de cõtractibus homines inferunt inter se, & falsorum testimoniorum iudicia, & locupletum adulationes. Quorum tamẽ malorum nullum ex eo quòd bona non sint communia, sed ex hominum nequitia nascitur, cum videre liceat eos quibus communia sunt patrimonia, multò magis inter ipsos dissidentes, quàm qui bona possident priuatim. Sed idcirco paucos de communitate dissidentes videmus, quoniam cum multis eos priuatim bona possidentibus conferimus. At æquum erat, non solum quot malis per bonorum communicationem priuarentur, sed etiam quot bonis, explicare: quanquam hæc viuendi ratio prorsus impos-

impossibilis esse videtur. Sed caput erroris Socrati fuisse existimandum est, quòd rectum putauit posuitque, quod rectum nõ est: quia tum domum, tum etiam ciuitatem vnã quodammodo, non tamen prorsus vnã esse oportet. Nam modo quodam augete vnitate, non erit ciuitas: alio erit quidem, sed cum non longè absit ab eo ne sit ciuitas, peior ciuitas erit: vt si quis ex concentu vocum æqualitate, vel ex rythmo ingressum vnũ faciat. Cæterum cum multitudo sit, eam, vt suprà diximus, communem atque vnã facere per disciplinam oportet. Quam disciplinam si quis inducere velit, per eam fore probam ciuitatem ratus, errat si talibus institutis ciuitatem dirigendã esse putat, & non potius moribus & philosophia atque legibus: quæ admodum Lacedæmone, & in Creta legum conditor comensationibus communia fecit patrimonia. Sed ne hoc ipsum ignorare oportet, magni interesse, longi temporis & multorum annorum memoriam replicare: in quibus si recta hæc & commoda essent, non latuissent. Cuncta enim ferè inuenta sunt, sed quædam in consuetudinem non inducta, quædam ab expertis repudiata: quod tunc magis intelligatur, si quis operibus talem Rempubicam constituendo, consideret. Non enim ciuitatem cõstituere valeat, nisi ea diuidat & per comensationes, curias, & tribus partiat. Itaque nihil aliud ex instituta lege, quàm ne custodes in colendis agris occupati sint, efficitur: quod nunc Lacedæmoniũ facere conantur. Cæterum forma totius Reipublicæ, quæ tandem futura esset iis,

qui res omnes in commune possiderent, nec Socrates dixit, nec esset facile dictu. Atqui multitudo ciuitatis ferè in aliorū ciuium multitudinè consistit, de quibus nihil est definitum, num agricolis etiā patrimonialia debeāt esse communia, an cuique propria, itēmq; vxores, & filii. Nam si eodem modo sint omnibus omnia communia, quod tandem erit inter hos & custodes discrimen? aut quod præmium est Rempublicam administratibus propositum, quæ ratione ducti magistratus suscipiunt, nisi si quid tale quale Cretenfes excogitent? Illi enim seruis cætera eadem permittentes, exercitamentis duntaxat uti, armæque habere vetant. Sin autem eodē modo, quo in aliis ciuitatibus hæc fuerint apud ipsos constituta, qui erit communitatis modus, cum in vna ciuitate duas ciuitates esse necesse sit, & eas inter se subcontrarias? Custodes enim tanquam præsidium: agricolas verò & artifices, & alios, tãquam ciues facit: quibus nec querimoniæ, nec lites, nec aliud quoduis malum aberit, ex iis quibus Socrates cæteras ciuitates confictari dicit. Quanquam ille fore negat, vt multæ leges desiderentur propter disciplinam: quippe nec ædilitias, nec eas quæ pertinet ad annonam, nec huius generis, cæteras fore necessarias, cum tamen custodes duntaxat instruat disciplina. Ad hæc agricolas qui tributa conferant, dominos possessionum facit: quos probabile est molestos & insolentes fore, multò etiam magis, quàm quorundam ilotias, penestias, ac seruitutes. Cæterū hæc sint necne eodē modo necessaria, nihil nunc quidem est definitum, nec

illa quæ proximè sequuntur: quæ sit horum Reipublicæ ratio, quæ disciplina, quæ leges: quod non est inuentu facile, nec parui refert quales isti sint ad custodum societatem tuendam. Sed nec illud explicatur, si siant agricolis vxores communes, bona verò priuatim possideantur, siue sint vtraque communia, quæ mulier rei domesticæ curam geret, quemadmodum rerum agrestium viri? Nec verò probari potest quod præcipitur, vt mulieres eisdem muneribus fungantur, quibus viri: sumpta à belluis similitudine, quæ tamen non sunt domesticæ rationis participes. Neq; verò tuta est ratio, qua Socrates vtitur mandandi magistratus: quippe cui eisdem semper magistratum gerere placet, vnde seditiones etiam inter ignauissimos quosq; nedum inter animosos & bellicosos viros oriuntur: nam ex eius decreto semper imperium necessariò penes eosdem fore, non est dubitale. Nec enim nunc horum, nunc illorum animis admistum est aurum munere dei, sed semper eisdem. In ipsa enim statim generatione aliis aurum, aliis argentum, iis verò qui artifices & agricolæ futuri sunt, æs atque ferrum admistum fuisse tradit. Præterea cum tollat custodum felicitatē, tamen oportere tradit, vt legumlator felicē faciat totam ciuitatem. At fieri nō potest vt beata sit ciuitas vniuersa, quin plerisque, aut omnibus partibus, aut quibusdam, felicitas adsit: non enim horum est esse felices, quorū esse pares numero: nam fieri potest vt par sit numerus vniuersus, cuius neutra pars sit par: quod in felicitate vsu vnire non potest. At si custodes beati non

ARISTOTELIS

sunt, qui tandem felices erunt? nec enim artifices, & operariorum vulgus felices habentur. Itaque Respublica de qua Socrates differuit, his & aliis non minoribus difficultatibus est impedita.

scholia in Cap. III.

PROXIMUM est ut de patrimonijs.) Primum incommoda quæ ex uxorum & liberorum communiõne contrahuntur, exponit: deinde nihilo commodius esse docet ut bona sint communia, siue omnia, siue præcia aut taxat: non fructus, aut ediuersõ: & uarias inde querelas & contentiones existere: itaque multò satius esse ut simpliciter priuatum possideantur: sed quodammodo per usum scilicet ac liberalitatem possidentium fiant communia: hoc enim & uirtutem augere, & esse iucundũ. Num licet illa separatim omnibus habeantur.) Quæuis uxores & filij separatim omnibus ordinibus habeantur, id est principibus ciuitatis & popularibus agricolis quæ, ut idem nunc suam quisque uxorem, suosque filios separatim habent. Fructus autem ad utendũ conferantur in commune.) Ut præcia separatim à quibusdam possideantur, colanturque: fructus autem in commune conferantur, fieri potest in hunc modum, si agri fuerint ab initio ea conditione quibusdam distributi, ut quisque dimidiam partem aut amplius fructuum Reipublica pendat, unde magistratus, & milites, & pauperes, imbecilli que alantur. Si diuersi sint, qui colunt agros.) Ut apud Lacedemonios & Cretenses, quibus uicini rustici agros colebant, ilotes, & Periceci nominati: erant enim ipsorum penè serui. Et maxime tales.) Quæ pertinent ad usum quotidianum. Quin potius ipsos augebunt.) Virtute ac diuitijs.

Adumbrata quædam species est.) Forma quædam non satis expressa cunctis bona communicandi. Est autem sumpta translatio à pictoribus, qui primis lineamentis ductis imaginem adũbrasse dicuntur, quod Græcè dicitur *ἄσκησις*. Quibusdam utitur ut communibus.) *ἄσκησις* & *καίριος*, sic enim legitur in codice uetusto. Nec enim sine causa.) Idcirco se quisque amat, ut se suæque maxime curet, & ipsis maxime delectetur, unde Plato in tertio de Republica: Curat, inquit, maxime quisque, quæ maxime diligit: maxime autem diligit eum, cui conferre eadem, quæ sibi putat. Nam talia quæque.) Bona tum insita, tum etiam

externa

externa. Nec enim liberalis qui fuerit cognoscetur.) Poterit, inquit, animo & uoluntate liberalis esse, non tamen dignoscetur. nam uirtutes operibus indicantur. Ethicorum decimo. Neesse perfecte liberalis, quoniam uirtutis perfectio in uoluntate, simul atque opere consistit. ut ipse docet ibidem Ethicorum decimo. Ex concentu uocum aequalitatem.) Si tantum ex diuersis uocibus musica ratione temperatum redigat in unam uocum omnium aequalitatem, ac eodem modo saltationem numerosam in simplicem unum ingressum reuocet. Comesationibus communia fecit.) Comesationes uocabantur quotidianæ cœnæ, ad quas ciues gregatim certo numero per uaria loca cõueniebant: de quibus multa fiet in his libris mentio. Cuncta sint inuenta.) Excogitata & tradita. Operibus constituendo consideret.) Si quis non solum leges huiusmodi consideret, sed ipsam totam Rempublicam sic mente fabricet, quasi re uera constitueret, atque eodem modo cuncta dispiciat: non enim poterit huiusmodi Rempublicam cogitatione cõstituere, quin opera & ciuitates in partes diuersas diuidat, ut in comesationes, quia non cuncta simul ad comesandũ conueniebant, sed quinidemi, aut alio certo numero, & in curias, aut tribus. In aliorum ciuũ multitudine.) Opificum & agriculturalium, qui diuersi sunt à custodibus seu magistratibus: nunc enim ciues uocat, quicumque ciuitate continentur, siue possint, siue non possint magistratibus præesse. Aut qua ratione ducti.) τὴν πόλιν ἄρτες, sic enim emendatè legitur in codicibus antiquis, non μὲν ἄρτες. Custodes tanquam præsidium facit.) Hoc non sic accipiendum est, quasi Plato custodes uocet eos qui militari duntaxat officio ad urbem armis tuendam funguntur, quũ idem aperte in libris tertio & quinto de Repub. se custodes principes & rectores ciuitatis appellare profutur: propterea scilicet, quod tum armis, tum consilio ciuitatem tueantur, ut ciues nolint, hostes malum moliri nequeant. sed hoc dicit Aristoteles sic Rempublicam à socrate cõstitui, ac si urbs & ciuitas quedam externo præsidio teneretur, cuius præsidij præfectorumque uoluntate cuncta gererentur, ut custodes in platonis Repub. tanquam præsidium impostam esse uideantur, ceteri tanquam ciues, quorum opibus præsidium alatur per mutuum odium, quod solet inter oppidanos, & præsidium impostum existere. Quorundam ilotias, penestias, ac seruitutes.) Rustici qui agros Lacedæmonijs colebant, ἰλωτες dicebantur, ut penestæ, quæ

ARISTOTELIS

Thessalis, & alij id genus, alijs seruitutis nominibus apud alios nominabantur, ut ipse postea commemorabit. sint ne eodem modo necessaria. Verum h. ec. incommoda perinde ac superiora necessario ex ista lege consequantur. Quales isti sint. Quomodo affecti & animati sine ceteri ciues, ut in officio & custodum societate contineantur. Sumpta à belluis similitudine. Ut ex canibus pecuarijs. Plato inquit non solum mares, sed etiam foemina contra lupos, & ceteras maleficas feras in pugnam procedunt: sic non iuri tantum, sed etiam mulieres in bellum prodire debent. quæ ratio idcirco infirma est, quoniam in belluas ratio rei familiaris non cadit: nec bestia hac facultate funguntur, ut homines. Quæ diuersitas facit, ut mulieres custodiæ domesticarum rerum addictæ domi sese debeant continere, non autem belluæ. Admissum est aurum. Plato in tertio de Repub. Socratem inducit, qui per fabulam & similitudinē quandam homines à deo sic genitos esse tradit, ut qui apti futuri essent ad imperandum, ijs aurum admisceret: qui uerò his futuri essent auxilio, eis argentum: es autem & ferrum futuris agricolis & opificibus: quod ad ingenium potissimum & uirtutes naturales referendum est. qua ratione effici dicit Aristoteles, ut idē semper per Platonem imperium tenere debeant, quibus scilicet aurum est à prima generatione insitum. Nec enim aurea illa natura mutatur, ex alijsque in alios transit. Cum tollat custodum felicitatem. Cum eam conditionem custodibus tribuat, in qua non possunt esse felices. Non enim horum est esse felices, quorum esse pares numero. Non est eadem ratio felicitatis, quæ numeri paris. Par numerus ut definit Euclides ele. 7. est numerus qui bifariam diuiditur, id est in duas partes æquales. fieri ergo potest ut totus numerus sit par, cuius nulla pars sit par: ut numerus duodecim, si in quatuor æquas partes, quæ ternis hominibus exempli gratia consent, diuidatur, quum partium in quas diuisus est nulla sit par, totus tamen numerus par est, quod in ciuitate non accidit: non enim omnis ciuitas felix esse potest, quin ex partibus, in quas diuisa est, aliqua felix habeatur.

Capitulum IIII.

CAETERVM quia ferè in legibus quæ postea fuerunt conscriptæ, similiter sese res habet, fatuus fuerit

fuerit de Republica, quæ hic traditur, pauca differe-
 re: quoniam in Republica Socrates de paucis omni-
 no, hoc est de vxorum & filiorum, & patrimonio-
 rum communitate, deque ordine Reipublicæ dispu-
 tavit. Nam incolentium multitudinẽ in duas partes
 distribuit, quarum altera est agricolarum, altera eo-
 rum qui bellum propulsant: ex his autem tertia con-
 sultorum existit, & quorũ arbitrio Reipublica gu-
 bernatur. Veruntamen agricolæ & artifices nullo
 an aliquo imperio fungi debeant, tenere arma, & si-
 mul bellum gerere, an secus, nihil Socrates defini-
 uit: mulieres tamen ei bellum gerere, & eadem qua
 custodes disciplina institutas esse placet. Cæterum
 disputationẽ extrinsecus allatis sermonibus reple-
 uit, & qualis esse debeat custodum disciplina, com-
 memorauit: opus autem de legibus, maxima ex par-
 te leges sunt. De Republica pauca disputauit: quam
 dum vellet communiorem ciuitatibus facere, paula-
 tim in alteram Rempublicam vertit. Nam excepta
 vxorum & bonorum communiõne, cætera eadem
 vtrique Reipublicæ tribuit: quum eandem discipli-
 nam esse censeat, & operum necessariorum vacatio-
 nem: eodẽque modo de comestationibus decernit,
 nisi quod in hac oportere ait, vt sint etiam mulie-
 rum comestationes, & illam quidẽ mille hominum
 arma tenentium, hanc verò quinque millium. Itaq;
 omnes Socratis sermones nimis elaborati sunt &
 compti, & qui tum rerum nouarum, tum inquiren-
 di studium præ se ferant: sed difficile fortassis est, re-
 cte omnia præstare. Nam multitudinem quantam

ARISTOTELIS

modo memorauimus, quis nō videat Babyloniam, vel immēsam aliam regionē desiderare, vnde quinque millia ocioforum virorū, & alia præterea multis partibus maior mulierum feruorūque turba alii possit. Sic igitur optare ac ponere oportet, vt tamen nihil ponatur impossibile. Duo legumlatori in legibus cōdendis spectanda esse tradit, regionem, & homines: at nihilo secius addere oportuit, vt rationem vicinorum locorum habeat, si ciuitati vita est agenda ciuilis. nec enim solum armis vti necesse est, quæ vsui sint in suis finibus, sed quæ ad externa loca possint accommodari. quòd si quis talem vitā nec singulorum priuatum, nec publicæ ciuitatis probet, tamen nihilominus hostibus oportet non solum cum fines inuadunt, sed etiam cum abierint, esse formidabiles. Quod verò pertinet ad patrimoniorum magnitudinem, videndum est ne satius fuisset aliter, hoc est apertius definire. Nam oportere ait tantum suppetere patrimonii vt temperatè viuatur, quod perinde est ac si quis dicat, vt bene viuatur: hoc enim est magis vniuersale. præterea fieri potest, vt temperatè quidem, calamitosè tamen viuatur. At commodius definisset, si temperatè & liberaliter dixisset: quorum hoc per se delitiosæ, illud laboriosæ vitæ comes est. Nam ex habitibus hæ duntaxat virtutes in vsu pecuniarum versantur: quoniam mansuetè exempli gratia, vel fortiter vti pecuniis non licet: temperanter & liberaliter licet: ac proinde vsus in pecuniis ipsis versari necesse est. sed & illud est absurdum, æquationē bonorū inducere, & de ciuium multi-

multitudine nihil constituere, sed indeterminatam relinquere filiorum procreationem, quasi quocunque numero generentur: tamen per mulierum sterilitatem multitudo sit ad equalitatem reditura, propterea quòd in ciuitatibus id nunc vsu venire videatur. Atqui res non perinde adamussim sese habere potest in illa, & in his quibus nunc vtimur ciuitatibus. Nunc enim nemo idcirco cogenus est, quòd bona in quotcunque partes diuidantur: tunc autem bonis indiuisis, qui extra ordinem ac numerum existerent, siue plures, siue pauciores, hi vt nihil haberent, necesse esset: itaque de filiorum procreatione magis etiam quàm de bonis constitui oportere non temerè dicas, ne filiorum multitudo certum numerum excedat. Quam multitudinẽ si quis ponat spectata fortuna, si forte accidat eorum qui geniti fuerint aliquos mittere, & hoc habita mulierum sterilitatis ratione, vt in aliis ciuitatibus permittat: necesse fuerit hoc causam esse ciuibus paupertate laborandi, quæ paupertas seditiones & maleficia parit. Phidon Corinthius legumlator vetustissimus, vt domus æquales permanerent, oportere censuit, atque item ciuium multitudo, quãuis ab initio cuncti fuerint patrimonia inæqualia magnitudine sortiti: cuius contrarium in his legibus habetur. Caterum de his quomodo nobis commodius statui posse videatur, postea differemus. Illud quoque quod magistratus attingit, in his legibus est omissum, quomodo qui magistratibus præesse debent, subiectis erunt præstantiores. Nam vt ex alia lana stamen quàm trama

interire

conficitur: sic, inquit, qui tenent imperium, subiectis comparati sese habeant oportet. Cæterum cum totum patrimonium ad quintuplum augetur, quid tandem est causa, cur hoc in agris quadam tenuis fieri non permittat? Videndum est etiam ne non satis commodè ad rei familiaris administrationem domorum areae diuidantur: nam binas areas singulis in partitione distribuit. at difficile est duas domos inhabitare. Præterea vniuersa Reipublicæ ratio, nec status popularis esse videtur, nec paucorum potentia, sed horum media forma, quam Rempublicam appellant, cum ex iis qui arma tenent, constituatur. Si hanc igitur Reipublicæ formam velut ciuitatibus omnium communissimam constituit, rectè fortasse dixit: si autem ut optimam post primam, non rectè statuit. Nam fortasse Laconicam iustiore laudem ferat, vel si qua est alia, quæ magis ad statum optimatum accedat. Quidam igitur sic optimam Reipublicæ formam fore confirmant, si fuerit ex omnibus formis temperata. Quapropter Lacedæmoniorum Rempublicam laudibus efferunt: hanc enim nonnulli ex paucorum potentia, & vnius imperio, & statu populari constare tradunt. Nam regium imperium vnius esse principatum, Senatorum autem paucorum potentiam: statum verò popularem in Ephoris consistere, propterea quòd Ephori ex populo deligantur. alii verò cum Ephorum imperium tyrannidem esse confirmant, statum popularem in comestationibus, & reliqua vita quotidiana constituunt. Sed in his legibus oportere traditum est, ut optima Respub.

ex populari forma atque tyrannide constet: qui duo status aut nō sunt Respub. aut sunt ex omnibus deterrimæ. Vt melius præcipiant ii quibus ex pluribus temperari placet: potior est enim ex pluribus conflata Respublica. Præterea Socratis Respublica nihil quod vnus principatum attingat, habere videtur, sed cuncta ad paucorum potentiam & statū popularem pertinentia: ita tamen vt in paucorum potentiam magis inclinare videatur: quod ratio ipsa mandandi magistratus declarat. Nam licet hoc sit vtrique statui cōmune, vt ex suffragio delectis sorte deligantur: tamen vt locupletiores necessario in concione deliberent, & in creandis magistratibus suffragium ferant, aut alio publico munere fungantur: alii sint ab hac necessitate liberi, hoc ad paucorum pertinet potentiam: & item conari, vt qui magistratibus præesse debent, horum pars maior sit ex numero locupletum, & maximi quique magistratus primi census locupletibus mādētur. Sed & consilii delectum paucorum potentia conuenienter facit. Cuncti enim necessario deligunt, sed ex primo censu, deinde rursus totidem ex secunda classe, tum ex tertia: nisi quod nō omnes tertiæ & quartæ classis necessario suffragiū ferunt. Porro ex quarta classe deligere iis solum necesse est ex quatuor qui primæ sunt, & secundæ classis: deinde ex his parem numerum ex singulis classibus deligendum esse præcipit. Itaque plures & potiores ex maximis censibus erunt, propterea quod nonnulli populares non deligunt, quia deligere non coguntur. Non igitur oportet

ARISTOTELIS

tere vt huiusmodi Respublica ex populari statu, & vnus imperio consistat, tum ex his palàm fit, tum ex eis quæ postea dicentur, cū res poscet, vt de huiusmodi Reipublicæ differamus. In creandis verò magistratibus, ex delectis delegi, periculosum est. Nam si qui mediocri numero cōspirare velint, semper delectus pro ipsorum voluntate fiet. quæ igitur pertinent ad Rempublicam, de qua est in libro legum, ad hunc modum sese habent.

scholia in Caput IIII.

CAETERVM quia ferè in legibus.) Plato post opus de Republi-
 ca libros de legibus conscripsit, in quorum quinto alteram Reipubli-
 cæ formã diuersam ab ea quam tradiderat in libris de Repub. tradit.
 & secundam Rempub. appellat, in quam deinceps Aristoteles differit,
 ut hæctenus in illam, quam uocat primam, de qua est in libris de Repu-
 blica: & inter primam & secundam nihil propemodum interesse do-
 cet, præter uxorum, filiorum, & patrimoniorum communionem que
 in prima non item in secunda sancitur. Et illud quod in prima Repub.
 mille homines esse placet qui arma teneant ad urbis custodiam, in se-
 cunda quinque millia & quadraginta, quam multitudinem otiosorum
 uirorum adiunctis seruis & mulieribus nimiam dicit Aristoteles. item
 in legibus condendis non solum hominum, id est oppidanorum & re-
 gionis, sed etiam uicinorum habendam esse rationem dicit: nec ualde
 uniuersaliter præcipiendum, nec unius uirtutis, aut unius partis felici-
 tatis legumlatore habendam esse rationem, sed omnium. De Repub.
 cæ hic traditur.) In libris de legibus. Quoniam in Republica.) In
 libris de Repub. Nam incolentium.) Hic est quasi epilogus eorum
 que in prima Repub. traditur, usque ad illa uerba. Opus autẽ de le-
 gibus maxima ea parte leges sunt.) Opus de legibus maxima ex par-
 te consumitur in tradendis legibus. Cōnumorem facere ciuitatibus.)
 Quia plures ciuitates uti possunt. Nam ut ipse docebit, quedam sunt for-
 mæ Reipub. que non conueniunt multis ciuitatibus, nec eadere nisi in
 paucissimos possunt. Vertit in alteram Rempublicam.) id est secun-
 da

dam Rempublicam simillimam primæ, siue eandem facit. Operum
 necessariorum uacationem.) Ut qui Rempub. tumentur & administrat,
 ij nec agros colant, nec similibus operibus, quæ ad usus uitæ necessa-
 rios pertinent, fungantur. Hanc uerò quinque millium.) In secunda
 Repub. Platoni ciuitatē ex quinque millibus & quadraginta qui eam
 tueantur & moderentur, constare placet: in quo numero mysticum
 quendam sensum secutus esse uidetur: sed Aristoteles quadraginta ut
 paruū excessum, causa breuitatis omittit. Omnes Socratis sermones.)
 Omnia Platonis scripta, in quibus Socrates inducitur. Plato enim orna-
 tus, & orationis elegantiæ tam studiosus fuisse traditur, ut scripta sua
 peccinare diceretur: qui cum in cæteris libris Socratem nominatim in-
 ducat, tamen in libris de legibus ipsum nõ Socratem, sed hospitem Athe-
 niensem uocat, ut apertè hoc in loco Aristoteles interpretatur. Quis
 non uideat Babyloniam.) Babylonia regio est latissimè patens bonam
 partem Mesopotamiæ & Assyriæ cõplectens, cuius & Chaldaicarum
 gentium caput fuit Babylon, urbs miræ magnitudinis. Optare ac po-
 nere.) Is optare ac ponere dicitur, qui quod maximè uellet, id uerè esse
 statuit. si quis talem uitam.) Si quis uitam ciuilem nec in singulis pri-
 uatim probet, nec publicè in ciuitate. sed etiam cum abierint.) Ut si
 hostes iniuriam agros uastando, aut incursionibus infestando, ac pra-
 datis agendo per occasionem intulerint, metuāt tamen, ne postea illis
 uias persequentibus pœnas luant. si temperanter & liberaliter dix-
 isset.) Si oportere dixisset, ut tantum adesset patrimoniū, quantum sa-
 tis esset ad temperatè & liberaliter uiuendum. Hoc per se.) Libera-
 liter uiuere consequitur uitam delitiosam, ut temperanter laboriosam:
 nam qui uiuit in laboribus, tēperatè uiuere cogitur. Ac proinde usus.)
 Quemadmodum ex habitibus duæ illæ uirtutes uersantur in pecunijs,
 sic item ipsarum actiones: nam uirtus est habitus electiuus, Ethicorū
 secūdo: & quo pertinet habitus, hæc quoque actio & usus eiusdē per-
 tinere ac referri debet. sed & illud est absurdum, equationem bo-
 norum.) Plato in libro quinto de legibus non sic equat patrimoniū, ut
 nullus ciuis plus altero possideat. Nam quatuor classes pro censuum
 discrimine facit, tamen in prima ciuitatis institutione, & agrorum atq;
 opum partitione, pares sortes ciuibus omnibus tribui iubet, quam Ari-
 stoteles bonorum equationem uocat: deinde permittit ut ea fors in da-

ARISTOTELIS

plum, triplum, & quadruplum augetur: qui gradus censuum discrimina classesque faciunt. sed & illud sciendum esse dicit, ne quis aut minus possideat prima illa sorte, aut plus quadruplo: quæ alia ratio est æquandi patrimonia, quæ omnia certis terminis contineri placet. Tunc autem bonis indivisis.) Nam & illud socrati placebat, ut ne bona singulorum civium in filios distribuerentur, sed pater omnia relinqueret uni filio, quem magis probaret, uel amaret: quo fieri necessarium esse ait, ut qui extra numerum definitum quinque millium nascerentur, inopia laborarent: itaque numerum etiam procreandorum filiorum prescribere oportuit: nec id fortuna committere, si forte accidat ut ex generatis tot intereant, ut multitudo civium sic ad numerum æqualem primo redeat: nec putare quarundam mulierum sterilitate posse aliarum fecunditatem compensari, & sic quoque numeri æqualitatem reddituram. Cuius contrarium.) Nam dhidoni sic patrimonia æquari placebat, ut etiam si in prima civitatis institutione homines cum patrimonijs inæqualibus convenirent, hæc tamen æquanda essent, ne plus altero alter possideret. Plato cum sortes & prima patrimonia paria esse velit, tamen ut in quadruplum usque augeantur, & habeantur inæqualia permittit. sic se habeant.) ut qui tenent imperium, quasi trama quæ fit ex meliore lana, subiecti quasi stamen sint. Ad quintuplum augetur.) Mirum est Aristotelem ad quintuplum dicere, cùm in libro quinto de legibus plato ad quadruplum dicat: nisi forte quòd suspicor vitio librariorum factum est, ut in Aristotelicis exemplaribus πενταπλασιον scriptum sit, pro τετραπλασιον, quintuplum pro quadruplo. Dommorum area.) Area domus est spatium terræ, solumve, in quo domus adificatur. Rempublicam appellant.) Communi uocabulo quasi proprio.

Constat enim ex ijs qui arma tenent.) Quibus & principes & populi continentur, quorum utrisque magistratus communicatur: quæ res facit Rempublicam communi uocabulo nominatam, si publica communitas sit, quasi finis proposita. Civitatibus omnium communissimam.) Quæ omnium rerum publicarum maxime sit civitatibus communis, id est possit pluribus civitatibus convenire. vel si qua est alia.) Quasi dicat, quælibet Respub. optimatum melior esset, quam hæc Respubli. Platonis. Nam status optimatum ut regno postponitur, sic toto genere Reipub. communi uocabulo nominatæ præfertur, ut ipse libro tertio do-

cet. Nam regium imperium.) Respub. Lacedæmoniorum binos reges
 perpetuos habebat, quinos Ephoros, qui magistratus erat annuus &
 ex omni populo, ac idcirco sæpe ex plebe deligebatur, licebatque à Re-
 gibus ad Ephoros prouocare. Nam licet hoc sit.) Hæc erat commu-
 nis ratio deligendi magistratus apud Platonem, ut aliquot certo nume-
 ro deligerentur suffragio: deinde ad pauciores ijdem sortibus redige-
 rentur, quorum alterum ut suffragio deligantur, pertinet ad paucorum
 potentiam: pauci enim erant, & hi magna ex parte ex locupletibus
 qui suffragio delecti Respub. gerere debebant. quod uerò delectus ad
 sortes deducatur, populare est, ut ipse postea declarabit. Ut locuple-
 tiores necessario.) Paucorum potentia, quæ græcè dicitur ὀλιγαρχία.
 est Respublica ubi pauci diuites suo arbitratu Respub. moderantur,
 de qua multa differit libro quarto, ubi commenta quædam & fraudes
 commemorantur, quibus diuites popularium animos ad confirmandam
 suam potentiam eludunt: quarum fraudum & technarum una est, ut
 magnis pœnis necessitatem diuitibus, ut consultationibus ac magistra-
 tum creationibus, & cæteris publicis muneribus intersint, imponant:
 pauperibus summam libertatem, & publicorum munerum uacationē,
 si uelint, concedant: hæc enim ratione fit ut pauci diuites Respub. non
 inuitis pauperibus gerat: quod cum fieri in hac Respublica lege sancia-
 tur, declarat ipsam ad paucorum potentiam inclinare. Consilij quoq;
 delectum.) Consultorum, siue senatorum deligendorum: hæc erat ra-
 tio in secunda Platonis Repub. ut quotannis trecenti sexaginta ex omni-
 bus classibus quæ quatuor erant, deligerentur: ex unaquaque nonage-
 ni, in hunc modum, ut primum ex primi census classe nonaginta omnium
 cuiusque classis suffragio deligerentur, pœna constituta, si quis suffra-
 gium non tulisset: deinde totidem ex secunda eodem modo: tum ex ter-
 tia classe item nonaginta, sed ita ut in hoc tertio delectu liberum esset
 ijs qui essent ex ultima classe suffragium ferre uellent, an secus: postre-
 mo ut ex quarta classe itidem nonaginta deligerentur, sed ita ut ex pri-
 ma classe & secunda omnes suffragium necessario ferrent: ex tertia
 uerò & quarta qui uellent, tum hi trecenti sexaginta eodem modo per
 suffragia ex singulis classibus ad dimidium, hoc est ad centum octo-
 ginta, & hi postremo sortibus ad nonaginta Senatores seu consultores
 redigerentur. hæc ex sexto libro de legibus, quæ Aristoteles hoc in loco

ARISTOTELIS

brevius & obscurius commemorat. Nisi quod non omnes tertia & quarta classis.) Nam in delectu ex tertia classe faciēdo non omnes ex tertia & quarta classe liberi erāt. ut in delectu ex quarta, sed ij solum, qui erant quarta. is solum necesse est ex quatuor.) In emendationibus scilicet exemplaribus τῆς τετάρτης legitur, ἢ τῆς τρίτης. ex quatuor igitur classibus prima & secūda necessario suffragium in quarto delectu ferebant: tertij uerò & quartj si nolent, nulla poena ferre cogebantur. Deinde ex his parem numerum.) Ex singulis classibus in secundo delectu, ex trecentis scilicet sexaginta, parem numerum ex singulis, id est quadragenos quinos ex singulis, ut in centū octoginta, deinde sortibus in nonaginta redigantur. itaque plures.) U scilicet quorum suffragio & uoluntate senatus siue consilium deligitur: quæ suffragatio & delectio magna pars Reipub. administrationis esset, cum fieret singulis annis, hunc enim magistratum annum, non perpetuum esse placebat.

Caput V.

SUNT aliæ Respublicę partim ab indoctis hominibus, partim à philosophis & uiris ciuilibus cōstitutæ, quæ omnes propius his duabus ad eas quibus nunc homines utuntur, accedunt. Nemo enim alius per studium rerum nouarum communitatem filiorum & vxorum, nec mulierum comestationes induxit, sed à rebus necessariis potius exordiuntur. Quibusdam enim totius negotij caput esse uidetur, ut rectè de patrimonijs statuatur, de his enim seditiones cūctis existere: itaque Phaleas Chalcedonius hoc primus induxit, qui ciuium patrimonia æqualia esse oportere tradidit, quod in ipsa statim ciuitatis cōstitutione non putat esse factu difficile. cōstituta igitur ciuitate maius esse negotium, posse tamen celerrimè ad æqualitatem hac ratione reuocari, ut diuites dotes præbeant, nec accipiant: pauperes è di-

è diuerso. Cæterū Platoni dum leges scriberet, bona quadā tenus augeri permitti placuit, plus tamen minimi patrimonii quintuplo quenquam ciuem, vt supra memorauimus, possidere vetat. Cæterum qui leges huiusmodi ferunt iis, quod nunc ignoratur, cognitum esse debet, qui patrimoniorum magnitudinem constituit, huic filiorum numero terminū esse præscribendum. Nam si filiorum numerus patrimonii magnitudinem excedat, legem dissolui necesse est. & illud præterea malum cōsequetur, quòd multi fiēt ex diuitibus egeni. quod hominum genus difficile factu est, non esse rerum nouarum studiosum. Aequationem igitur bonorum vim quādam ad societatem ciuilem habere, veterū etiam quibusdam cognitum fuisse videtur. vt Solon lege sanciuit, & apud alios lex est, quæ agri quantum cuique libeat, possideri vetat. Et pari ratione patrimonia vēdi legibus prohibētur, vt apud Locros lege cautum est, ne cui sua bona vendere liceat, nisi docuerit sese in manifestam calamitatem incidisse, vtq; vetera patrimonia salua retineātur. Cuius legis neglectus Leucade Rempubicam nimis popularem effecit, cum iam à definitis censibus magistratus obire non daretur. Cæterum fieri potest vt patrimonia sint paria, hæc tamen vel tam abundè suppetant, vt delitiosè viuatur: vel tam parcè, vt fordida vita sit, ac illiberalis. Itaque non satis est à legumlatore æquari patrimonia, nisi etiam ad mediū spectetur. Sed nec patrimonia ad mediocritatem redigere prodest, nisi cupiditatibus magis etiam quàm patrimoniis modus

ARISTOTELIS

imponatur. quod fieri non potest, nisi ciues disciplina legum quantū satis sit, erudiantur. Sed dicat fortasse Phaleas hæc à se fuisse tradita, qui duarum rerum fortunarum, & disciplinæ æqualitatem ciuitatibus adesse oportere censeat. At ea disciplina quænam sit, explicare oportuit: nec prodest vnâ & eandem esse disciplinam. Fieri enim potest vt sit vna & eadem, sed huiusmodi, vt homines ex ea fiant ad sibi vel pecuniarum vel honoris, vel vtriusque plus iusto vendicandum procliuēs. Præterea seditiones non modo propter fortunarum, sed etiam propter honorum inæqualitatem existunt, sed diuersa vtrobi- que ratione. Vulgus enim de bonorum inæqualitate: qui verò aliqua virtute seu facultate præstant, ii de honoribus dissident, si pares tribuantur. vnde illud,

*pars manet igna-
um: pars fortiter
arma cienti.*

Improbis atque probis pariter donatur honore.
Neque verò solum propter res necessarias ad iniuriam inferendam homines impelluntur, quorum medicinam esse putat in bonorū æquatione, scilicet ne frigore & fame furari cogantur: sed etiam vt potiantur voluptatibus, nec concupiscant. Nam si cupiditas vltra res necessarias procedit, iniuriam inferunt, vt ei cupiditati medeantur. Nec solum medendi gratia ad iniuriam impelluntur, sed etiam si cupiant, vt voluptatibus dolore carentibus potiantur. Quæ igitur erit horum trium medicina? nempe illis primis tenue patrimonium, ac vt in opere sint occupati: secundis temperantia: tertiam verò medicinam, si quis velit per se solus frui voluptate,

non aliunde petat, quàm à philosophia. Nam cæteræ tales voluptates cum à philosophia discefferis, sine hominibus non contingunt. Cæterum maximæ iniuriæ non rerum necessariarum causa, sed propter immodicas cupiditates inferuntur: vt tyrannides occupantur non frigoris effugiendi gratia. quo fit vt magni honores discernantur, non si quis furem occidat, sed si tyrannum de medio tollat. Itaque Reipublicæ ratio quam Phaleas instituit, ad paruas duntaxat iniurias repellendas est accommodata. Præterea hoc agit magna ex parte, vt instituta tradat, quibus inter se ciues rectè sese in ciuili societate gerant, cum tamen idem in vicinos & externos omnes præstare cõueniat. Itaque Rempubicam sic institutam esse oportet, vt vires habeat, & belli gerendi facultatem, de qua ille nihil præcepit. Eadem est pecuniarum ratio, quæ non solum ad vsus ciuiles, sed etiã ad externa pericula suppetere debent. igitur nec tam magnæ debet esse diuitiæ, vt à vicinis & potentioribus appetantur, possessores verò nequeat inuadentes repellere: nec tam exiguæ, vt ad bellum etiam si ab æqualibus numero & similibus inferatur, propulsandum non sufficiant. Ille igitur nihil definiuit, cum tamen ignorare non oporteat quantas diuitias ciuitatibus adesse conueniat quarum fortassis hæc fuerit optima finitio, ne potetioribus vtile sit bellum ciuitati propter eius nimias opes inferre, sed ita vt etiam si non tantopere diuitiis afflueret, bellum tamè esset inferendum. Quemadmodum Eubolus Authophradatens

discernantur

ARISTOTELIS

Atarnæa oppidum obsidione cingere molientem; tempus & sumptus quibus opus esset ad oppidum recipiendū considerare iussit: quippe intellecturū se minore præmio adduci posse, vt Atarnæa relinqueret. quibus verbis effecit, vt Autophradates facta secum æstimatione, obsidione desisteret. Esse igitur ciuibus equalia patrimonia, nonnihil ad tollendas occasiones intestinæ seditionis conducit: hoc tamen nullam propè dixerim facultatem habent, qua magnopere possit seditionibus occurri. Nam qui virtute præstant, iniquo animo sibi indigniores æquari paterentur: quamobrem sæpe conspirare, & seditiones commouere notantur. Ad hæc hominum improbitas insatiabilis est. & qui primum in binis obolis réque tenui contenti fore videbātur: cum hoc iam factum fuerit hæreditarium, semper plura desiderant, infinita quadā & inexplebili appetentia sollicitati: cum natura cupiditatis, in qua explēda vita vulgi est occupata, nullis finibus cōtineatur. Principium igitur & quasi caput huiusmodi negotii est nō tam æquatio bonorum, quàm prouisio vt probi natura sic afficiantur, vt plus iusto sibi vendicare nolint: improbi, vt nequeant. Quod ita demum fiet, si prauī sint quidem inferiores, iniuria tamen non afficiantur. quanquam nec de bonorum quidem æquatione rectè Phaleas cōstituit: qui cum seruis etiam & pecore, numis que, & magno supellestilis instrumento diuitiæ content, ipsæ tamen agrorum duntaxat possessiones æquandas esse censuit: vel omnia igitur æquanda, & in mediocrem ordinem redigenda sunt,

vel

vel cuncta missa facienda. Videtur autē ex ipsa condendarum legum ratione exiguam ciuitatem cōstitueri: siquidem artifices publici esse, nec ad ciuitatis complementum pertinere debet. At si publicos esse oportet, qui in publicis operibus elaborāt, Epidamnus imitandus: atque ratio tenenda est quam olim Athenis Diaphantes instituit, ac Phaleæ quidem Respublica rectē an secus instituta fuerit, ex his ferē existimare licet.

scolia in Caput V.

SUNT & alia Respublica. Postquā in utranque Platonis Rempub. differuit, alias aggreditur, sed eam primū, quam Phaleas instituit, siue tradidit: cui placuit in primis ut paria essent ciuium patrimonia: nec tamen de numero procreandorum filiorum quicquam statuit. qui si plures fuerint quā pro ratione patrimoniorum, fore ait Aristoteles ut lex dissoluatur, utpote iniqua: & multi fiant ex diuitibus pauperes. Quod genus hominum rebus nouis ac seditionibus studere solet: & parum esse æquari patrimonia, nisi mediocritas etiam patrimoniorum constituatur: nec hoc satis esse, nisi cupiditatibus modus per disciplinam & legem imponatur. Quæ omnia cum adsint, fieri tamen posse ut ex honorum inæqualitate seditiones existant. quibus malis à Phaleas non est prouisum, qui leges etiam tradit, quibus parua iniuriæ, nō quibus magna repellantur: & quæ pertinent ad mutuā ciuium inter ipsos consuetudinem, non habita uicinorum, nec externorum ratione: nec terminum opibus statuit, quas optimè hoc termino finiri ait Aristoteles, si non tam longè processerint, ut eis inuitati potentiores bellum inferant: seditiones autem non tam æquatione bonorum tolli dicit, quā ea prouisione, ut qui natura sunt ad uirtutem propensi, sic instituātur, ne plus iusto concupiscant: improbi autem facultas aliena inuadendi tollitur.

His duabus.) A Platone traditis. Phaleas Chalcedonius. Ex urbe Chalcedone, quæ est in Bithymia contra Bizantium. Multi fient ex diuitibus egeni.) Quæ ratione fieri dictum est suprā in Platonis secunda Repub. Nam ex patre locuplete si multi oriantur filij, uno excepto ad

ARISTOTELIS

in Solone

quem totum patrimonium perueniret, reliquos ex diuitibus partibus, & locuplete familia pauperes fieri necesse est. Vt Solon lege sancit. Non ut parua essent patrimonia, sed ut certo sine patrimonia continerentur. Quatuor enim classes ex censibus constituisse à Platarcho traditur. Quarum prima esset quingentorum medimnorum cēsus. Erat autem medimnus mensura rerum siccarum, ut frumenti, quae senos modios Romanos capiebat, ut iuri docti & diligentes rationem inierunt.

Vt apud Locros. Locri gens est Aetolis proxima Plinio, & item altera, quae olim Leleges dicebatur, & tertia ad fretum Syenulum in Italia. Leucade Rempub.) Leucas oppidum est in Leucadia peninsula Epiri, ubi cum contra legem uetera patrimonia uenderentur, & sic diuisa ad plures peruenissent, lex quoque uiolata est, quae definiti erant census, quibus magistratus tribuebantur. Itaque Respub. nimis popularis facta est, cum à paruis censibus & fortasse nullis, magistratus generentur. Qui aliqua uirtute seu facultate praesant. & uirtutes solent ab Aristotele uocari, qui uel doctrina & ingenio, uel prudētia & uirtute praesant: quae omnia uirtutis & facultatis nomine complexus est interpres. Hi ergo propter bonorum & magistratum distributionem disfidere solent. Si pares honores uirtute aut facultate imparibus tribuantur, quod est contra iustitiam distributionem, de qua est in Ethic. quinto. Medicinam esse putat.) Existimant Phaleas. Vt ei cupiditati medeat. Dolori quem affert cupiditas, quoniam omnis cupiditas cum dolore est, ut ipse testatur Ethic. Eude. lib. ij. Voluptatibus dolore carentibus.) Quia nullo aut quā minimo cupiditatis antecedente dolore contingunt, ut quae ex doctrinis, quaeque auditu, visu, & odoratu capiuntur, ut ipse declarat Ethic. x. eas enim uoluptates quae per tactum & gustatum sunt, fames aut sitis antecedit: ut ueneras quae pertinent ad tactum uehemens quaedam appetitio: quae non accidunt sine dolore. Horum trium.) Cupiditatum rerum necessariorum, uoluptatum cum dolore, uoluptatum sine dolore. Secundis temperantia.) Nam temperantia in temperandis uoluptatibus, quae ad tactum & gustatum pertinent uersatur, Ethic. ij. Cetera tales.) Vt quae ex auditu & colloquio, & honore habito percipiuntur, quae uni homini sine aliorum consuetudine non cōtingunt, cum philosophari uel maximē uni in secessu & solitudine liceat. Optima fuerit finitio.) Optimus termi-

Vide licet quilibet in
deus libro quinto de affe
sullio mhi. 124.

mus, quo diuitiarum magnitudo contineatur, siue ratio qua debeat conueniens magnitudo & modus diuitiarum explicari, ut potentiores ad bellum inferendum non inuitetur utilitate ex magnitudine diuitiarum percipienda: sed ita inferant, ut etiam si ciuitas non esset tam opulenta, nihilo secius essent illaturi. Atarnes oppidum.) Inter Mysiam & Lydiam. Eubolum autem Atheniensem fuisse comœdiarum scriptorem suidas est auctor. Caput huius negotij.) Potissima ratio seditionum occisiones tollendi. Pravi sint inferiores.) Imvobi minus potentia ac uirium habeant. Vel cuncta missa facienda.) Aut nullius partis diuitiarum æquatio facienda. Artifices publici esse debent.) Si opifices futuri sunt serui publici. Nec ad ciuitatis complementum pertinere.) Non debent partes esse ciuitatis. Epidamni mos est imitandus.) Vt artifices non sint pars ciuitatis, ut Athenis olim sanxerat Diophantus, & nunc mos est Epidamni. Est autem Epidamnus oppidum in ora Macedonia, quod Romani deducta colonia Dyrrachium appellant, mutato nomine, quod inauspicatum esse nidebatur.

Caput VI.

HIPPODAMVS Milesius Euriphontis filius, qui ciuitatum partitionem inuenit, & Piræum abscidit, quique dum ambitioni seruiret tam curiosè vixisse traditur, vt quibusdam luxuriosius viuere videretur, proluxa coma & ornatu pretioso, tum comæ, tum etiam vestis, quam pretiosam quidem, sed calidam non hyeme solum, sed etiam æstate gestabat. Hic igitur Hippodamus dum nullam naturæ partem vellet intactâ relinquere, primus omnium qui non fuit in Reipublicæ administratione versati, aliquid de optimo statu Reipublicæ differere conatus est. Sic autem ciuitatē constituit, vt hominum decem millibus constaret, essetq; tripartito diuisa. Nam vnâ partē opifices fecit, alterâ agricolas, tertiam eos qui armis urbem tuerentur. Agrum quo-

ARISTOTELIS

que in tres partes diuisit, quarū vna sacra, altera publica, tertia priuata esset. Sacra, vnde iusta sacrorum diis immortalibus fierent: publica, vnde præsidium vr̄bis aleretur: priuata, quæ agricolarū esset. Legum tria tantum esse genera existimabat: nam de quibus iudicia ferantur, hæc totidem esse numero, cõtumeliam, damnum, & cædem. Constituebat autē vnū tribunal, cuius esset summa potestas, & quo causas omnes quæ non rectè diiudicatæ fuisse viderentur, referri oporteret: idque ex quibusdam deligendis senibus constituebat: neque verò ei sententias in tribunalibus per calculos ferri placebat, sed vt tabella suam quisque sententiã declararet inscripta, si simpliciter dånaret: vacua, si simpliciter absolueret: si partim damnaret, partim absolueret, vt hoc ipsum explicaret. Nūc enim haud rectè sancitum esse censebat. Cū hæc aut illa iudicantes peierare sit necesse, legem quoque tulit vt præmium esset propositum, si quis aliquid quod esset commodum ciuitati comperisset: vtq; filii eorum qui in bello mortem optulissent, de publico alerentur, nondum scilicet erat hoc apud alios institutum. Nunc enim & Athenis & in aliis ciuitatibus lege sancitum est, & cum magistratuum delectum populi suffragio permittat, populum tres illas partes ciuitatis facit, qui magistratus delecti rerum cõmuniũ, & earū quæ ad peregrinos & orbos pertinent, curam gerant. Hæc igitur ferè sunt maxima & potissima instituta, quibus Hippodamus in ordinanda Reipub. vsus est. Sed in multitudinis ciuium partitionē illi ad primum abiici posse

posse videtur: quòd artificibus, agricolis, & iis qui arma tenent, cunctis deniq; generibus Respub. communicatur. Sed vt agricolæ non habeant arma: artifices nec agros, nec arma, vt penè serui armatorum efficiantur. vt igitur iis omnes honores communicentur, fieri non potest. Nam bellorum duces, & ciuium custodes, ac omnes ferè qui maximis magistratibus præsent, ex iis deligi, penes quos arma sunt, necesse est. Quòd si opificibus & agricolis communicatio Reipublice negatur, quomodo hi possunt amicos animos in Rempublicam gerere? Veruntamen oportet vt armati vtraque parte potentiores sint: quòd difficile factu est, nisi magno numero sint. Quòd si ita est, quid attinet cæteris Rēpub. cōmunicari, aut ipsorū arbitrio creari magistratus? Ad hæc agricolæ qua in re possunt vsui esse ciuitati? Nam artifices adesse necessarium est: quippe cum in omni ciuitate desiderentur, & possint ex artificio viuere, vt in aliis ciuitatibus fit. Agricolæ verò si arma tenentibus victum suppeditarent, meritò in parte ciuitatis haberentur. nunc agros habēt priuatos, eosque priuatim colunt. Præterea si agri publici alendis militibus destinati, ab ipsis militibus colēdi sunt, pars militaris non erit ab agrorū cultoribus diuersa, vt esse placet legumlatori. Sin autem ab aliis qui sunt tum ab iis qui priuatos agros colunt, tum à militibus diuersi, iam hæc quarta pars erit ciuitatis, cui nihil communicetur, sitq; à Republica aliena. Quod si eosdem esse placet qui priuatos, quique publicos agros colāt, primum fructus, ex quibus duas quisque

domos alat, multitudini non sufficient. deinde cur non statim ex eodem agro, ac fortibus eisdem & sibi sumant, & in militibus alimentum suggerant? Hæc igitur omnia valde turbulenta sunt. Illud quoque de iudiciis perperam lege sancitum est, vt causa simpliciter intenta cognitor sententiam diuidat, ex iudicæque fiat arbiter. quod licet in arbitrio pluribus etiam qui de iudicio faciêdo sermones inter se conferunt facere liceat, in tribunalibus tamen non permittitur. Sed contra plerique legumlatores ne consilia inter se iudices conferant, interdiciunt. Deinde qui potest iudicium non esse turbulentum, si iudex deberi quidem, sed non quâtum litigator existimet, qui viginti minas exempli gratia dicit, cum iudex decem duntaxat deberi iudicet, aut hic plus, ille minus, alius quinque, alius quatuor, & in hunc modum diuisionem faciant, quidam verò cuncta, alii nihil omnino? Quis igitur modus erit iudicia discernendi, & numerandi? Præterea nemo peierare cogit iudicem, qui simpliciter absoluit vel condemnat, si lis iure fuerit simpliciter intenta. Nam qui absoluit, is non iudicat nihil deberi, sed non deberi viginti minas: ille peierat qui viginti minis quas nõ deberi putat, reum condēnat. Quod verò ad legem præmium si quis rem ciuitati cōmodam inuenerit proponentem pertinet, est illa quidem auditu speciosa, plena tamen periculi: quippe quæ calumniandi, & forsitan mutandi Rempuplicam occasiones præbet. Incidit autem in aliam quæstionem, & commentationem. Queritur enim à quibusdā inutile sit, an ciuitatibus

leges à maioribus acceptas, si qua sit alia melior, mutare cōducit. Itaque nō facile est decretum, de quo diximus, probare, si non est vtile mutare leges. Nam fieri potest vt aliqui legū antiquationem, mutationemve Reipub. tanquam bonum publicum afferāt.

Qua de re qui in hanc mentionē incidimus, non fuerit alienū pauca breuiter disputare: nec enim vacat

quoniam

(vti diximus) cōtrouersia. & leges mutare fatius esse videri potest. Certē in aliis disciplinis hoc fecisse cō-

modū fuit, vt Medicina, & itē Gymnastica: ad summā omnes artes & facultates mutatis veteribus institutis profecerunt.

Quibus cū sit doctrina ciuilis annumeranda, necessario de ipsa fuerit eodē modo statuendū. quod ipsum argumento quoq; rerū confirmari non temerē dicas. Nam vetustæ leges nimis erāt simplices atq; barbaricæ: Græcis enim armatos

incedere, & vxores emere alterū ab altero mos erat.

cæteraq; instituta prisca, plurimū inscitæ, ac ruditis habebāt. vt Cumis lex erat de rebus capitalibus,

vt si accusator ex suis cognatis testium certum numerum protulisset, rei capitalis reus damnaretur. Ad

summam omnes nō quid traditum sit à maioribus, sed quid bonum sit, quærunt. Est autē probabile pri-

mos homines, siue fuerint ex terra geniti, siue ex aliqua internitione seruati, similes fuisse vulgaribus

& insipientibus, quēadmodū de terrigenis memoratur, vt minimē in ipsorū decretis permanere deceat.

Adhæc scriptas leges immotas relinquere nō cōducit, qui vt in cæte... artibus, sic in doctrina

ciuili fieri nō potest, vt omnia perfectē scripta sint.

Nam leges vniuersè scriptas esse necesse est: actiones autè in singulis versantur. quo palam fit leges quasdam & quandoque vtiliter mutari. Cæterum aliter reputatibus magna forsitan cautione opus esse videatur. Nam cum parua cõmoditas inuitauerit, quia nocet Reipub. vt ciues assuescant facilè leges antiquare, haud dubiè satius fuerit peccata quædam legumlatorum & magistratuū permittere. Nec enim tantum legis mutatio profuerit, quãtum consuetudo imperantibus non parendi nocebit. Nec vera est artium cum legibus comparatio. Non enim hoc est artem, quod legem mutare: nam tota vis parendi legibus in more posita est: qui mos nisi longo tempore non ingeneratur. Itaque ex prioribus legibus in nouas mutatio, legis potentiam infirmit. Præterea si mutadæ sunt, dubium est vtrum omnes, & in omni Reipub. mutari debeant, an secus: & vtrum à quouis, aut à quibus, magni enim refert. quãobré quæstionè hanc cū huius loci non sit, missam faciamus.

Scholia in Caput VI.

HIPPODAMVS Milesius.) Hippodamus hanc Reipub. formam excogitauit, ut ciuitas ex hominum decem millibus constituta, in tres partes diuideretur: quarum una esset opificum, altera agricolarum, tertia militū. Regionem quoque, id est agros, in tres partes diuisit: sacram, que ad dei cultum necessaria suggereret: cõmunem, unde milites alerentur: priuatam, que esset agricolarum. Tria quoque tribunalia constituit: de contumelia, de damno, de nece. præterea unum summum ad quod esset ex cæteris prouocatio. Placuit etiam ut occissorum in bello filij ex publico alerentur: magistratus deligerentur totius populi suffragio. In hæc instituta disseuit Aristoteles: primum in diuisionem ciuitatis, quòd cum artifices & agricolas partes ciuitatis esse uellet, tamè

eam

eam conditionem opificibus & agricolis tribuit, ut nullum penè magistratum gerere possint, qua facultate & munere ciuis à non ciue propriè distinguitur, ut tertio libro declarat: & iura negata animorum à Republica alienationem existere necesse est. Agrus præterea incommode diuisos esse docet, siue à militibus pars communis, siue ab agricolis, siue ab alijs qui sint ab utrisque diuersi coli debeat, cum uel milites agricola fiant, ut agricola intolerabili onere grauentur, uel alia pars ciuitatis, quæ quarta sit inducatur. In iudicijs modo partiendi sententias damnato, communem & usitatum meliorem esse declarat.

Qui Piræum abscidit.) Piræus portus erat Athenarum, cum uico suburbano, quem abscissum, id est muro ab urbe diuisum ab Hippodamo fuisse trad. r. fuit enim Hippodamus etiam architectus, non solum legum scriptor: à quo Hippodamius ædificandi modus, de quo est in libro septimo, cap. xi. Ornatum pretioso tum comæ.) Cicadus forsitan aureis more Atheniensium, ex quibus olim locupletiores per luxum cicadus aureis capillos ornabant: quem modum inde traxere Iones Asiatici propter consanguinitatem coloniarum illuc ab Atheniensibus ex Attica, ut Thucydides libro primo refert, deductarum. Caria enim regio est Ionie Asiatica, quæ nomen ab Ionia Europa id est ab Attica sumpsit. Pretiosam quidem sed calidam.) δὲ τελέως ἢ ἀλλήως δέ. Sic habetur græcè in omnibus exemplaribus quæ mihi uidere contigit: sed suspicor mendam fuisse librariorum, & pro δὲ τελέως obrepisse δὲ τελέως, quod uerbum communi consuetudine rem uilem & abiectam signat: quæ intelligentia hoc in loco ab Aristotelis sensu longè uideretur abhorreere: aut igitur per errorem in eius locum successit, aut in eiusdem intelligentiâ est accipiendum, ut non uilem & abiectam, sed pretiosam & honoratâ uestem significet, quemadmodum interpret conuertit, παρὰ τὸ δὲ τελέων, unde δὲ τελέια, id est felicitas dicta est, auctore Suida: nisi forte cum ipsa per se uestis esset parui pretij, pretiosis pellibus ornabatur, sicbatque uestis gausapina, quam Hippodamus ambitiosè etiam in æstate ostentationis gratia gestabat, ut Bacchara ille de quo Martialis,

Et dolet & queritur sibi non contingere frigus

Propter sexcentas Bacchara gausapinas.

Quibusdam exemplaribus illud ἢ δέ, quod in cæteris habetur abest, ut prolixitas ad capillos, sumptus ad uestem duntaxat referatur: quod

sic esset conuertendum prolixæ comæ, & armatæ pretioso uestis. Dam-
 nulam naturæ partem qui non solum domos & urbes adificandi arte,
 sed etiã ciuitates & Respub. cõdendi, & legibus constituendi prudẽtia
 & facultate pollere uoluit. iusta sacrorũ.) sacrificia lege aut more
 cõstituta. Quo causas omnes.) Ad quod esset à cæteris tribunalibus pro-
 uocatio. Nunc enim haud recte sancitũ.) More quo nũc uulgo ciuitates
 utuntur in iudicijs. Tres illas partes.) Opifices, agricolas, & milites.
 Ciuitũ custodes.) Nomẽ id erat magistratus, quo Hippodamus uereba-
 tur in sua Repub. Nũc agros habet priuatos.) Ex institutione Hippoda-
 mi. Primũ fructus.) Si agricolæ non solum agros suos priuatos, sed etiã
 publicos, unde milites alantur, colunt: fructus agrorũ priuatorũ alẽdæ
 cuiq; agricolarũ bipartitæ multitudini, quæ ad binos fundos colẽdos ne-
 cessaria est, non sufficient: uel duas domos dicit duas familias, alteram
 agricolarum, alteram militũ, cui quisq; agricolarũ frumentũ fructusq;
 suggerere debet: sed prior sensus magis placet. simpliciter intẽta.) Ut
 si actor simpliciter sibi uiginti minas deberi cõtendat. officiũ iudicis est
 simpliciter etiã constituere, & indicare debeãtur an non uiginti minæ,
 nõ de numero minarũ arbitrari. quod fit in iudicio arbitrario, siue unus
 iudex sit, siue plures sententijs & cõsilijs cõmunicatis, quod in tribu-
 nalibus quibusdã nõ permittitur. Quod uerò pertinet ad legem.) Sũ-
 pta occasione ex Hippodami lege, qua ijs qui aliquid utile Reipub. ex-
 cogitassent, præmiũ proponebatur: quoniam legũ mutatio tanquam
 utilis Reipub. afferri posset, disputationẽ inducit, conducatur necne leges
 & instituta maiorũ mutare: & leges quæ perspicuè barbaræ & incẽ-
 modissimæ sunt, mutãdas esse docet. Sin autẽ cõmoditas parua cõsequa-
 tur, non idcirco mutãdas esse, ne homines non parere legibus asuescant:
 ut enim legibus pareatur, magna uis est in parẽdi legibus cõsuetudine.
 Itaq; legũ potentiam & auctoritatẽ ualde minuit, qui leges mutat. Le-
 gum antiquationẽ.) Abrogationẽ legum. Argumento rerum.) Rebus
 ipsis & factis. Primos homines.) Aliquem hominem fuisse primum,
 ante quẽ nullus homo fuerit, ut homini Christiano ex sacris literis ora-
 culisq; diuinis non est dubitabile, sic abhorret ab Aristotelis a discipli-
 na. Aristoteles enim cum alijs in locis, tũ in octauo libro de physico au-
 ditiũ mundum generatum fuisse negat, itaq; mundũ & cuncta genera
 animãtium sempiterna esse, nec initũ habuisse, nec habitura finẽ falso
 uidelicet existimauit. Primos igitur homines uocat, qui post aliquã ma-

simam pestem, ut internitionem, uel alluionē ex terra geniti fuerint, ut interdum mures, uel si qui pauci seruati sint, ex quibus quasi primis uersus genus humanū procreare ur. Videbat enim Aristoteles initium quoddā hominū fuisse. nec id inficiari poterat, sed u. ubi cōstaret in errore, cū genus humanū incepit, tunc reuocātū esse uideri uolebat. sine fuerint ex terra geniti.) Ut quidā scilicet tradiderūt, de quibus meminit lib. iij. de generatione animalū, circa finē, ubi explicat quomodo ē terra ex illorū opinionione gignerētur. Nam ipse nō affirmat, quare addit illud, quod ipse magis putabat, siue ex aliqua internitione seruati, ut factū est in alluione uniuersali, de quo est in historia sacra. Adhuc leges scriptas immutatas relinquere nō conducit.) Non hic de abrogatione aut mutatione legis loquitur: nā quod leges uniuersae praeipiūt, cum hoc omnibus bonis & malis cōmune sit, nulla causa est cur antiquari debeāt uel mutari. Est tamē causa necessaria, cur sint aliquādo per dispensationes appellatas relaxādē, quod fit cū aequitas summo iuri praefertur, quae summa iniuria dicitur, hoc est scripto legis, ut Ethic. v. declaratur. Imperantibus nō parere.) Legibus non obicēperare. Nam ut in regno princeps ipse imperat qui cūcta gerit arbitrato suo: sic in ceteris rebus sub ubi leges seruātur, leges imperare dicuntur. Pol. iij. Ethic. v. Vtrum a quouis, aut a quibus.) Dubium est, inquit, si leges mutandae sunt, num a quocunq; mutari debeāt. & si nō a quouis, tū queritur, a quibus debeant mutari: nā graecis legitur in correctioribus exemplaribus nōtis.

Caput VII.

DE Lacedaemoniā & Cretensium, & ferē aliis Rebuspub. duplex est consideratio: vna rectē an seculus aliquid sit ad optimā Reipub. formam spectātibus institutū: altera num contra q̄ finis & modus ipsis propositae Reipub. postulat, sit aliquid sancitū. Illud igitur inter omnes constat, rectam Reip. rationem necessariorū operum uacationē requirere: hae autem quomodo cōtingat, non est facile cōstituere. Nam saepe Thessalorum penestia in Thessalos, ilotes in Lacones tanq̄ imminentes semper ipsorum calamitatibus conspirarunt. Cum nihil hucusque tale

ARISTOTELIS

Cretenſibus acciderit : fortaffe quia vicinarum ciuitatum etiã ſi bellum gerant inter ſe, nulla propterea quod cum ipſi quoque pericecos habeãt, eis non conducit, deſiciẽtibus opitulatur. Laconibus autem quicumque vicinas regiones incolebãt Argiui, Meſſeni, & Arcades, hoſtes erãt: nam & à Theſſalis initio peneftrã adſciuerant, quia bellũ etiã nunc Theſſali cum finitimis Acheis, & Perrhæbis, Magnẽſiſq; gerebant. Cæterum ſi nihil aliud, at ipſa cura quomodo id genus hominum tractari debeat, plena laboris & ſolicitudinis eſſe videtur. Nam ſi indulgentius habeantur, petulantes fiunt, & cum dominis exæquari volunt: ſi autem laborioſe in malis que uiuant, inſidiantur, odiõ que habent. Palãm eſt igitur, quibus hoc accidit, ab ilõtia his optimam tractandi rationem non eſſe compertam. Paterea mulierum licẽtia tum ad propositam Reipub. rationẽ, tum ad rectam ciuitatis inſtitutionem officit. Nam vt vir & mulier domus partes ſunt: ſic haud dubiẽ ciuitatem in duas æquas ferẽ partes, virorũ mulierũque diuiſam eſſe putare cõuenit. In quibus ergo rebus publicis, quod ad mulieres pertinet, perperã fancitum eſt, in his dimidium ciuitatis prauẽ inſtitutum eſſe putari debet, quod Laconibus accidit. Nam cum legumlator temperantem eſſe totam ciuitatem vellet, hanc voluntatem in viris manifeſtẽ declarauit: mulierum curam neglexit: quæ tam intemperatẽ ac luxurioſe degunt, vt nullo non genere intemperantiæ ſit ipſarum vita contaminata. quo circa diuitias in tali ciuitate in honore eſſe neceſſe eſt, præfer-

tim

deciuerant.

tim si viri sint in mulierum consuetudinem procli-
 ues, qualia pleraque sunt militariū, ac bellicosorum
 virorum genera, præter Gallos, & si qui alii palam
 sunt amoribus puerorum dediti. Nō enim sine cau-
 sa qui primus fabulam commentus est, Martē cum
 Venere cōiunxisse videtur: propterea quōd totum
 hoc hominum genus consuetudini puerorū vel fœ-
 minarum deditum esse cernitur. Vnde hoc malum
 Lacones etiam inuaserat, in quorum imperio multa
 sunt à mulieribus administrata: quanquam quid in-
 terest mulieres imperium teneant, an viris impe-
 rantibus mulieres imperitent, cum vtroque modo
 eadem incommoda consequantur: Porro cum au-
 dacia ad vsus quotidianos nullam commoditatem
 habeat, sed si quid prodest, in bello proficit: tamen hac
 quoque in parte Laconum mulieres multum of-
 fecerunt: cuius rei clarum documentum in Theba-
 norum inuasionē dedere, quo tempore non modo
 nulli vsui fuerunt, vt in cæteris ciuitatibus, sed tu-
 multum & turbam maiore etiam quàm hostes ex-
 citarunt: quanquam initio nō sine causa liberior vi-
 uendi ratio à viris fuit mulieribus Lacænis permissa.
 Cum diu militiæ causa domo abessent, bellum cum
 Argiuis, deinde cum Arcadibus Messeniisq; geren-
 tes, sed in pace & otio ipsi præparatos se ac dociles
 legumlatori præbuerunt, propter vitam militarem,
 quæ multas habet virtutis partes. At mulieres legi-
 bus subiicere tentasse quidem Lycurgus, sed cū ipsæ
 reniterentur, incepto destitisse traditur. Hæc igitur
 sunt eorum quæ facta fuerūt, ac proinde huius pec-

etiam

cati causa. Nos tamen non cui venia dari, aut vicissim negari debeat, sed quod rectè, quid non rectè sese habeat, quærimus. Nā si quid ad mulieres pertinet perperam fuerit institutum, hoc, ut supra diximus, non solum Rempub. ipsum per se non nihil deformare, sed simul etiam pecuniarum cupiditatem parere videtur. Adhæc enim patrimoniorum inæqualitas improbanda fortassis cuiuspiam esse videatur. Nam cum quidam eorum maxima patrimonia possideant, alii nimia rei familiaris tenuitate laborant, propterea quod ager in paucorum possessionem concessit: de quo perperam est legibus sancitum. Quanquam enim patrimonia emere aut uendere in rebus turpibus haberi voluit, & iure voluit, donare tamē vel testamento relinquere si quis vellet, non interdixit: cum tamen vtraque ratione hoc incōmodum euenire sit necesse. Sunt autē mulierum ex quinque partibus agri ferè duæ, tum quia ad multas orbas puellas omnia paterna bona hæreditate peruenerunt, tum propter dotum, quæ largitur dicuntur magnitudinem. at erat commodius aut nullam, aut exiguam, vel certè mediocrē esse diffinitam. Nunc autem puellam orbam cuiusque dare licet, & si is qui heres fuerit relictus, intestatus decesserit: hic cuiusque velit, tribuit. Quibus rebus factum est, ut cum ager mille quingentis equitibus, & armatorum triginta millibus alendis sufficiat, in eam paucitatem redigerentur, ut mille numerum non exierēt. Itaque res ipsa instituti huius errorem & prauitatem declarat. Nec enim vnam plagam ciuitas accepit, sed funditus propter

propter hominum paucitatem corrui, cum etiã regum superiorum tẽpore peregrinos à Lacedæmoniis in ciuitatem adscitos fuisse memorẽt, ne diuturnis bellis confecti ad paucitatem hominum redigerentur, cum tamen olim Spartani (nam & hoc traditum est) decem millium numerum explerent. Ceterum seu uera hæc sunt, siue cõmentitia, certè commodius esset equatis patrimoniiis vrbẽ viris replere. præterea lex de filiis procreandis non nihil est horum malorum emendatio *in* contraria. Nam legumlator Spartanos quamplurimos esse cupiẽs, præmiis ciues ad plurimos filios procreandos inuitat. est enim lex apud ipsos, vt qui tres liberos genuerit, custodia vacationem: qui quatuor, rerum omniũ immunitatem habeat. at si multi fuerint procreati, cũ ager sit quẽ admodũ diximus, partitus, necesse est multos inopia laborare. Iam verò quæ pertinent ad ephoriã, nihilo sunt commodius instituta: nam cum hic magistratus maximarum rerum inter ipsos summã potestãtẽ habeat, tamẽ omnes Ephori ex populo deliguntur: quo fit vt sæpe homines pauperrimi ad imperiũ adiscantur, qui propter egestatem venales fiunt, vt sepe cum superioribus tẽporibus, tũ nostra memoria in Andriis declaratum est. Nam pecunia corrupti quidam Ephori Rẽpub. quantum fuit in ipsis, euerterunt. & quoniã ipsorum imperiũ nimis magnũ est, & par tyranni, Reges quoq; gratiam ipsorum captare cogebantur: itaq; hac quoq; ratione Resp. ledebat. nam ex optimatum imperio in principatũ popularem mutabatur. Cæterũ hoc imperii genus Rẽpublicam

utilis

conseruat. Nam plebs quiescit, propterea quod ei summus magistratus cōmunicatur, qui siue legumlatoris prouisione, siue fortunæ beneficio inductus fait, certè est Reipub rationibus. Nam vt Respublica conseruetur, vt ipsam omnes eius partes saluam, & cūcta in eodem statu permanere velint, oportet. Contēti ergo sunt præfenti statu reges propter suā dignitatem: viri excellēti virtute, propter Senatum. Nam Senatorium imperium, pro præmio est virtuti propositum: plebs, propter Ephoriam: ex omnibus enim cōstituitur, qui magistratus erat quidē ex omnibus deligendus, non tamen modo, quo nunc fit: est enim valde puerilis. Præterea cū sint homines nulla egregia virtute præditi, tamen magna iudicia ipsorum arbitrio permittuntur. Itaque fatius erat vt ex scripto & legibus, quàm vt pro suo sensu iudicārēt. Ephorum quoque vita cum ciuitatis voluntate parū conuenit: nam ipsi valde dissolutè viuūt. Cum cæteri excedant potius vitæ duritia & feueritate, vsque adeo vt ferre nequeant, & clām legem transgredientes corporis vcluptatibus fruuntur. Sed nec ea rectè sunt Lacedæmoniis instituta, quæ Senatorum imperium attingunt: quanquam enim si probi sint, & quantum satis est, ad perfectam virtutem instituti, ciuitati commodum esse videri possit, vt magna iudicia ipsorum arbitrio permittantur: tamen vt hæc potestas perpetua eisdē sit, ac vitæ æqualis, ancipitem rationem habet. quippe vt corpus, sic item mens suum habet senium. Sin autem fuerint ad huc modum instituti, vt ipse legumlator eis tanquam vi-
ris non

ris nō probis diffidat, periculofum est. Præterea cum muneribus corrumpi, qui huic magistratui præfunt, & multa de rebus communibus largiri cernantur, vtique cōmodius erat, vt idem à correctione liber atque folutus non efferet, quod nunc abeft. Videri autem potefl Ephorum magistratum, cæteros magistratus corrigere, quod efl maximum Ephoriæ munus. Sed non ad hunc modū ipfos corrigendos effer dicimus. Præterea Senatorum delectus, tum ferendis fuffragiis puerilis efl, tum ea ratione improbandus, quod magistratum petit, qui magistratu dignus haberi debet. Nam qui imperio dignus efl, hic velit nolit, vt imperio præficiatur oportet. Nūc legulator idem quod in cæteris Reipub. partibus agere videtur. Vt enim ciues ambitiofos redderet, hanc Senatores diligēdi rationem iniuit, cum nemo non ambitiofus imperio fe præfeci petat. At pleraque voluntaria crimina ex ambitione & pecuniarum cupiditate inter homines oriuntur. De regno fit necne ciuitatibus cōmodū per Reges gubernari, alia quaeflio efl, fed certè commodius effer, vt ex fua quifque vita reges æftimarentur, quàm vt nunc fit. Non putaffe verò legumlatorem eos à fe poffe ad perfectam virtutem perducere, in promptu efl intelligere: nam eis vt non fatis bonis viris diffidit: itaq; legatos eos fimul mittebant, qui hoftili odio diffiderent, & regum difcordiam ciuitati falutarē fore putabant. Sed nec ea funt rectè à primo inftitutore fancita, quæ ad concanationes pertinent, quæ phiditia nominantur. Nam ex publico potius conuentum fieri oportuit,

quemadmodū in Creta. Apud Lacones enim suam quisque partem conferre debet, cū tamen sint nonnulli tanta paupertate depressi, vt ne hanc quidem impensam facere valeant. Itaque rei euentus legumlatori voluntati contrarius est: hic enim comestationum institutionem popularē esse vult. ipsa verò minima popularis efficitur ad hunc modū sancita: qui cum nimia paupertate præmitur, particeps esse non facile possit. Sic autē ipsis Respub. definita est more maiorum, vt qui tributum id conferre nequeat, huic Respub. non communicetur. Præterea lex de classis præfectis, ab aliis etiam est, & quidem merito vituperata: est enim seditionis causa. Nā regibus perpetuam rei naualis præfecturā addere, id demum est, aliud propemodum regnum constituere. Propositum quoque legumlatoris, non iniuria reprehendēs, vt est in legibus à Platone vituperatum: nā tota legum ferendarum ratio ad partem virtutis. hoc est ad bellicam refertur. Hæc enim vincendo est accommodata. itaque Lacedæmonii dum bellum gererēt, incolumes manebant: impetio perituri, perierunt, propterea quòd quiescere nesciebant, nec aliam exercitationem quæ bellica potior esset, obierāt. Nec minor est hoc ille alter error, quòd res bonas & dignas de quibus contendatur, fieri cēscent virtute magis quàm vitio. quanquam enim hoc rectè statuunt, errant tamen in eo, quòd hæc virtute potiora putant. De publica quoque pecunia perperā est apud Spartanos sancitum. Nam cum magna bella gerere cogantur, tamen nihil est in commune ad publicos ciuitatis

vsus destinatum, sed tributum ab ipsis, & quidē perperam confertur. Nam cum agrorum maxima pars sit ipsorum Spartanorū, collationes tributi alter alterius non diligenter examinant: nec legumlator commoditatem quam petebat est affecutus, sed in contrarium potius ei recidit. Nam ciuitatē inopem, singulos ciues pecuniarū cupidus efficit. sed de Repub. Lacedæmoniorum hæc enim sunt quæ in ea maximè reprehendi posse videntur.

Scholia in Cap. VII.

DE Lacedæmoniorum & Cretensium. In Lacedæmoniorum Rempub. quæ ex omnibus erat laudatissima, multis in locis disputat: sed hic potissimū eius Reipub. statum, nec optimum esse docet simpliciter, nec optimum pro ratione propositi finis. Nam primum quod optime cuiq; Reipub. adesse debet, ut ciues non sint occupati in operibus necessarijs, id non erat recte Lacedæmonijs institutum. Cum ilotes qui agros ipsorū colebant sæpe in eos conspirassent: cui simile Theßalis a suis agricolis acciderat. Præterea quod ad mulieres pertinet, quæ pars est prope dimidia ciuitatis, pessimè erat institutū, cum dissolutissimè uiuerēt, & penè uiris ob ipsorum salacitatē imperarent: nec erat utile Reipub. ut ad audaciam mulieres instituerentur, ne in bello quidem, nedum in pace, ubi audacia multum obesse solet. Vacationem requiri. Ut ciues operum necessariorum uacationem habeant, ciues autem in quaque Repub. intelliguntur, quibus facultas gerēdi magistratus adest, quæ in bona Repub. opificibus, agricolis, mercenarijsq; negatur. ut postea lib. iij. docebit. idcirco igitur ciues qui propriè intelliguntur, oportere negat ut sint operibus quæ pertinet ad parādas res uitæ necessarias implicari. Theßalorum penestria. Rustici qui penè serui agros Theßalis colebant, penestria dicebantur, & eorū multitudo penestria, ut ilotes, & ilotia apud Lacedæmonios, & Peruæci apud Cretenses. Imminentes ipsorum calamitatibus. Obseruantes calamitates, ut si fuerint bello ab alijs appetiti, hac occasione ad laedendos dominos abutantur. Socia scilicet arma hostibus adiungenda. Nulla uicinarum ciuitatum. Ex ipsa scilicet insula: nā Creta multas habebat ciuitates. Argiui, Messenij, & Arcades.)

belotes sicuti uertit.
hierasmus, uel ilotes:
quæ admodum roster
genusius, genus erat
hominum, media con
ditionis inter seruos
et ingenuos, sicuti asone
phl. tarchus. De caliben
da incundia. sed et
de uira sua. q. q. q. q.
p. q. q. q. q. q. q. q. q. q.
q. q. q. q. q. q. q. q. q.
q. q. q. q. q. q. q. q. q.
belli admodum Recensio

ARISTOTELIS

Populi sunt in Peloponneso, ut Lacedaemonij. Thessali cum finitimis.) Thessalia regio est Macedonia finitima Plinio. Pomponius Mela Macedonia partem dicit. Huic finitimi sunt Achaei, qui Myrmidones & Hellenes ab Homero nominantur. Et Perrhaebi, qui populi sunt in Aetolia, & Magnesij, quos quidam partem Thessalia faciunt. Petulantes sunt.) Superbi & arrogantes. Ad propositam Reipublica rationem.) Pro ratione finis, quo summa Respub. fertur. Cum uellet legulator.) Lycurgus: hic enim leges Lacedaemonijs siue spartanis dedit, quae Lacones etiam a regione nominantur. In uiris declarauit.) Nam uiri Lacedaemonij frugalissimè uiuebāt legibus Lycurgi. Diuitias esse in honore.) Ut per eas uiri libidinosi mulieribus potiantur: quae licentia & luxus, Venerisque cupiditate uenales sunt. Praeter Gallos.) Olim scilicet Galli hac infamia laborabant, qui tamen iam pridem, ut uicini hinc Hispani, illinc Germani. hoc flagitium maximè detestantur. Porro cum audaciam.) Audaciam dicit quae uirium est, non fortitudinem, quae uirtus. In Thebanorum inuasionem.) post Leutricam pugnam, qua Lacedaemonij a Thebanis amisso rege Cleombroto, & cum ipso fortissimo quoque spartanorum desiderato, uicti sunt. Epaminundas Thebanorum dux cum magno exercitu Laconicam regionem hostiliter inuasisit, & usque ad urbem ipsam Lacedaemonem processit. Agesilao altero rege suos diligenter intra urbem continente, quem regem Plutarchus non minorem dolorem atque molestim cepisse refert ex tumultu ac trepidatione & clamore defecta atatis uirorum & mulierum quae amentes praetimore per urbem discurrebāt, quam ex hostilibus iniuriis & conuitijs, quibus uehementer incessabantur. Cum diu militia caussa domo abessent.) Ut in obsidione Messeniae decem continuos annos consumpserunt ob execrationem, quae se ob suas uirgines in Messeniorum conuiuio stupratis obstrinxerant, non se prius reuersuros, quam Messeniam expugnassent. Itaque ad reparandam prolem iuuenes legunt exijs, qui post insurandum in supplementum uenerant, quibus spartam remisissis promiscuos omnium foeminarum concubitus permisierunt, ut refert Trogius Pompeius. itaque necessitate ducti Lacedaemonij, eam licentiam mulieribus praeuere: sed non queritur, num huius & factorum similium uenia danda sit Lacedaemonijs, sed quid rectè factum sit & institutum, & quod secus disputatur. Ad haec patrimoniorum.)

In agesilao

in istis de rebus inuenitur
 in libro sexto Thucydidis
 in istis de rebus inuenitur
 in libro sexto Thucydidis
 in istis de rebus inuenitur
 in libro sexto Thucydidis

Inequalitatem patrimoniorum apud Lacedaemonios, qua Reipub. nocet, culpa legumalatoris extitisse docet: qui quāvis patrimonia uendere prohibuerit, donare tamen & testamento relinquere cuiusq; liberet, permisit. unde eadem incōmoda quae ex uēditione sequuntur. Quae inaequalitas hoc etiam magis improbāda est, quōd ferē dimidium fortunarum ad mulieres, tum per hereditates peruenerat, tum per dotes magnas: quas dotes aut nullas, aut exiguas, uel certē mediocres dandas esse dicit. His enim rebus & inopia rei familiaris factum esse, ut Lacedaemonij ad magnam paucitatem redigerentur: ad quorum malorum remedium non solum non inuat, inquit, sed potius aliquid obest, multos filios procreari: nam quo fuerint maiore numero, hoc plures egestate laborabunt. sed nec ea, inquit, rectē sunt instituta, quae magistratum Ephorum attingunt, qui cum saepe pauperrimi deligantur, quae stui Reipub. habent: & cum nimis magnam potestatem obtineant, reges etiam sibi assentari cogunt, quae item ratione Reipub. popularis efficitur: habet tamen hanc cōmoditatem Ephoria, quōd Reipub. conseruat. Nam cuncti ordines praesenti statu contenti sunt, reges propter suam dignitatē: optimates propter Senatū imperiū, quod uirtuti propositum est: plebs autem, quoniam Ephori ex omni populo, ac proinde magna ex parte ex plebe diliguntur. Orbas puellas.) Ὀρβας, Graeci uocant puellas huiusmodi, de quibus saepe Aristoteles mētionem facit, & item Plutarchus, quo nomine proprie intelliguntur puellae, ad quas cum nullas habeant fratres, omnium paternorum bonorum hereditas redit. Nunc autem puellam orbam.) Licet patri filiam unicam ad quam totum patrimonium redit, in matrimonium cui uelit, dare: & hunc cum filia haeredem constituere hac quoque conditione, ut si gener intestatus aut sine filiis deceaserit, ea bona ad alterum ab eodē patre nominatum & haeredem constitutum, eadem hereditas perueniat. Regum superiorum tempore.) Cleomenes rex Lacedaemoniorū hanc legem tulisse memoratur, ut ex peregrinis delicti in ciuitatem ad supplendam paucitatem asciscerentur, ac ex uicinis subiectis delectum babuisse, & ciuitatem confectis armatorum quatuor millibus suppleuisse. Decem millium expleuerint.) Plutarchus spartanorum ciuium sortes in diuisione agrorum a Lycurgo facta ad nouem millia fuisse tradit. Quae pertinent ad Ephoriam.) Anni magistratus, Ephoria nomē est: nam Ephori

ARISTOTELIS

quinque numero singulis annis creabantur, ad quos erat à regibus pro-
 uocatio: qui Ephori ex omni populo, tum ex optimatibus, tum ex plebe
 deligebantur, ut ipse infra testatur. In Andrijs.) In comensationibus,
 in quo uetere uocabulo usus est. Nā cœna illæ quotidiana, ad quas gre-
 gatum conueniebant, à Lacedæmonijs etiam olim Andria, ut à Cretesi-
 bus dicebantur. Postea enim Lacedæmonij Phiditia nominabant, ut in-
 fra testatur idem Aristoteles & Plutarchus in Lycurgo. Ex optima-
 tum imperii.) Quoniam Lacedæmoniorum Respub. si Ephorum po-
 testas modum teneret: status erat optimatum, cum Regum & Senatus
 consilio gubernaretur. si uel legumlatoris prouisione.) Dubitare ni-
 detur Aristoteles, num Ephori lege Lycurgi, an casu uel fortuna quadā
 fuerint constituti: quanuis ipse libro huius operis quinto aperte E Pho-
ros à Theopompo rege institutos fuisse dicat. quod licet à plerisq; tra-
 datur, tamen Herodotus in Clio à Lycurgo constitutos fuisse tradit, &
 itē Saterus auctore Diogene Laertio in Chilone. sed Cleomenes rex in
 concione Lacedæmoniorum, ut refert Plutarchus, aliam Ephorum ori-
 ginem fuisse affirmavit, à regibus diuturno bello Messenensi occupatis:
 quosdam ex amicorū numero fuisse delectos, qui pro ipsis regibus ius
 Lacedæmonijs dicerent, Ephoros nuncupatos, diūque consuetudinem ut
 Ephori pro ministris regum haberentur, permāsisse, qui paulatim post-
 ea omnem potestatem in se transtulissent. Xenophon autem Ephoriæ po-
 testatem inductam fuisse à proceribus ciuitatis esse probabile dicit, ni-
 hil tamē pro certo affirmat. Itaq; aliter ab alijs Ephorum origo me-
 moratur. Nisi forte legumlatorem hoc in loco Theopompum regem ap-
 pellat, cuius lege Ephoros fuisse constitutos, plerique, & in ijs idem
 Aristoteles, ut dixi, tradūt. Et sic fortunæ beneficium ad id quod Cleo-
 menes dixisse memorauimus, referri potest. Nam si legumlatorem Ly-
 curgum dicit, beneficium fortunæ ad Theopompi factum referendum
 est. Ex omnibus enim constituitur.) Ephori ex omnibus ordinibus,
 Senatorio, equestri, & plebeio dehebantur. Est enim ualde pueri-
 lis.) similis uidelicet senatorum delectui, de quo infra memorabimus.
 Ex scripto & legibus.) Ex literis legis: nam utroq; modo Latini di-
 cunt, quod Aristoteles, Ἐπι τῶν νόμων, quod fit cum iudices à uer-
 bis ipsi scriptæ legis non discedunt. Quam pro suo sensu.) Quam pro-
 ut rectius ipse esse uideatur. Cui ceteri.) Cui reliqui ciues tam fru-
 galiter

Ephorum origo

Xenophon libro Secundo
 Regum grecorum folio. 316.

galiter uiuant instituto ciuitatis, ut quidam tam durū morem ferre nequeantes præter legē, clam corporeis uoluptatibus fruuntur. Non enim oppiparē, ut Ephori in communibus epulis, quas comesationes dicebār, sed frugalissimē ciues ceteri cœnabant, quidam tamen suæ quisque domi in occulto, gula & Veneri præter legem indulgebant. Sed nec ea rectē instituta sunt à Lacedæmonijs.) Docet Lacedæmoniorum Rempublicam esse perperam institutam. Primum Senatorum ratione, quorum arbitrio maximarum rerum iudicia non rectē committi putat, nec probat quòd hic magistratus sit perpetuus, nec gesti muneris rationem reddat, & quòd puerili quadam ratione & per ipsorum amissionem Senatores deligebantur: deinde reges non ex genere, ut mos erat, sed ex sua quæque uirtute astimari, ac deligi satius fore confirmat. Præterea comesationes non ex publico fieri damnat, & quòd præter reges qui nihil aliud propemodum quàm perpetui duces erant, nauium præfecti ad uitam etiam crearentur. Ad hæc quòd legumlator leges omnes non ad omne uirtutum genus, sed ad bellicam dūtaxat uirtutem dirigebat: quòdque ueh g alia publica ad bellū & publicos usus nulla essent, sed ciues tributum conferre cogèrentur. Quamquam enim si probi sint.) Duo damnat in Senatoribus, primum, quòd ipsorum iudicio & arbitrio iudicia de maximis rebus permittantur, de morte scilicet & infamia, ut Plutarchus refert: Nā licet hoc optimis & prudentibus uiris rectē permitti posse uideatur, tamen nisi ex suis legibus tales fore legumlator exploratum habeat, periculosum est committere. secundum quòd Senatores sint ad hæc munera seu iudicia obeūda perpetui. Nam licet optimi essent & prudentes, tamen affecta atate, cum uires non solum corporis, sed etiam mentis & iudicij deficiant, remouendi essent à magistratu. Non esset à correctione liber.) Hoc quoque improbat in senatoribus, quòd cum essent perpetui, non corrigebantur, id est non posebatur ab eis gesti muneris ratio. Ceteros magistratus corrigere.) Nam ex cunctis magistratibus prouocatio erat ad Ephoros. sed corrigere magistratus quòd græcè dicitur δὲ δὴ δὴ dupliciter intelligitur: uno modo per prouocationem, ut superius tribunal, uel princeps, aut populus iniquas iudicum sententias corrigat: altero cum ab ijs qui iam abierint magistratu, ratio gesti muneris reposcitur: & hoc modo corrigēdos esse magistratus Aristoteles dicit, non priore tantum.

ARISTOTELIS

quoniam utrosque magistratus *ἀνδ. δὴ πρὸς*, id est sine correctione in-
 telligere licet. Delectus senatorum in ferendis suffragiis puerilis est.)
 Hic enim erat deligendi modus: Coacta concione *ἢ* delecti ad no-
 randum clamores qui pro suffragio erant, in proximam domum con-
 cludebantur, qui nec uidebant propter parietem interpositum popu-
 lares, nec uidebantur ab eis, sed clamorem duntaxat concionis audie-
 bant: nam ut ceteras controuersias Lacedæmoniū, sic eam clamore diju-
 dicabant. Competitores igitur non simul omnes, sed singuli sortibus, qui
 silentio per concionē incederent, inducebantur. Igitur qui conclusi erāt,
 per singulos competitores clamoris magnitudinem tabellis notabant,
 ignari cui acclamaretur, præterquam quod primum, aut secundum, aut
 tertium esse, aut quouis alio numero sciebant: cui autem à plurimis &
 plurimum fuisset acclamatum, hunc senatorem renuntiabant, qui co-
 ronatus templa deorum multis pueris affectantibus, & laude in cœ-
 lum efferentibus adibant. Hæc igitur senatores deligendi ratio quæ
 in Lycurgo à Plutarcho traditur, puerilis esse Aristoteli uidetur. Quam
 ut nunc fit.) Quam ex genere & iure hæreditario. Nam reges Lacedæ-
 moniorum ex Heraclidarum genere iure hæreditario regnabant. Satius
 igitur, inquit, esset, ut ex uita & rebus gestis uirtus & dignitas eius
 qui regno præficiendus esset, quam ex genere, ut nunc fit apud ipsos,
 iudicaretur. Ex publico conuentum fieri.) Conuentum uocat comesa-
 tionem, seu cœcenationem, ad quam *ἢ* regatim quinideni circiter conue-
 niebant. suam quisque partem.) Nusquisque de suo in commune in
 singulos menses farina medimnum unum, *ἢ* uini choas duas, casei quinque
 minas, ficorum semiminas quinque, & certam pecuniã ad obsonia con-
 ferebant. Ut ne hanc quidem impensam.) Qui non possit ea quæ mo-
 do diximus ad comesationem seu cœcenationem conferre, huic non li-
 ceat magistratum gerere: hoc est enim participem esse *ἢ* Leipub. Hæc
 enim uincendo est accommodata.) Id est utilis ad uincendū. Nam quod
 Plato dixerat omnem morem Lacedæmoniorum inflammatum esse un-
 cedi cupiditate, hoc Aristoteles sic interpretatur: Lacedæmoniis auctore
 Platone omnia ad bellicam uirtutem derigi, cuius interpretationis ut ra-
 tionem reddat, illud addit: Hæc enim bellica scilicet uirtus utilis est ad
 uincendum, quo uerbo usus est Plato. Fieri censent.) Faciendã & que-
 rendã esse statuunt. Errant tamen.) Recte censent in eo quòd uicto-
 riam,

Plutarchus in Lycurgo

viam, de qua maxime contendendum putant, ut de maximo bono per
 uirtutem, non per dolum malum parandum esse statuunt: sed errant in
 eo quod uictoriam anteponunt uirtuti: Nam uictoria causa tãquam fi-
 nis, uirtutem probant. Ipsorum spartanorum.) Lacedæmoniorũ, quo-
 niam in sua regione Laconica non habebant clientelas, sed ilotes quasi
 seruos, qui ipsorum agros colebant.

Caput VIII.

CRETENSIVM Respub. cum ab hac non
 longè discrepet, tamen pauca non prius, sed pleraq;
 habet minus scite constituta. Quoniam Laconica
 Respub. ut uidetur & narrat, maxima ex parte Cre-
 tensem est imitata. Sunt autem pleraque omnia ve-
 tusta minus expressa, minusque perfecta recentio-
 ribus. Nam Lycurgum memorat, cum relicta Cha-
 rilai regis tutela peregrè profectus esset, diutissime
 in Creta fuisse commoratu propter cognationem.
 Quoniam Lyctii à Laconibus fuerant in Coloniam
 deducti. qui autem in Coloniam uenerunt, instituta
 legesque eorum acceperunt, qui tunc Cretam inco-
 lebant. Itaque pericæci ad eundem modum etiam
 nunc eis utuntur, ut minus ea legum decreta primus
 instituisse uideatur. Insula uerò ipsa situm habere
 uidetur probum, & ad Græciæ imperium accom-
 modatum: imminet enim omni mari, cum Græci fe-
 rè omnes oram maritimam inhabitent. Nam Creta
 breui interuallo hinc à Pelopóneso, illinc ab Asia, &
 eo loco qui est circa Triopium, & Rhodum dirimi-
 tur. quo factum est ut Minos maris imperio potiret-
 ur, & insulas partim in ditionem redigeret, partim
 incolédas curaret. qui postremo Siciliam aggressus,
 ibi ad Caminum è uita migravit. Cretensium autem

cum
 cum

firmare uidetur petrus uictorius libro 10. de uariarum urbium cap. 17.

P iii

Quæstio 11. de Creta
 de uribus, & uirtute, etiam Mun-
 chis uadis prime, Contura prima, ad
 gione. 6. p. folio 4. g. plerumq; libro 3. de
 Sicilia dicitur camarinæ muniret (capitulum
 de libro sexto geographia et
 an oppidum camarinæ tinacritum describit
 Reuente.

ARISTOTELIS

instituta & mores Laconicos æmulantur. Nam v̄
 ilotes Laconibus, sic pericœci Cretenſibus agros col-
 lunt: & ſunt apud vtroſque comeſationes, & anti-
 quitus Lacones non Phiditia, ſed Andria, quemad-
 modum Cretenſes nominabant. quo paſſim fit, illinc
 ad Lacones perueniſſe. In ordine quoq; Reipub. eſt
 quædam æmulatio: nam Ephori eandem habēt po-
 teſtatem, quā qui Coſmi dicuntur: niſi quòd Ephori
 ſunt quinque numero, Coſmi verò decem. Senato-
 res autē pares ſunt Senatoribus, quos Conſiliū Cre-
 tenſes appellant. Regnū cum prius fuiſſet apud Cre-
 tenſes, poſtea ſublato: & Coſmi ſunt bellorum
 duces: ad popularem verò cōſultationem omnes ad-
 mittuntur, nihil tamen geritur cōcionis arbitrio, niſi
 quòd Senatorū & Coſmorū decreta ſuffragio con-
 ſciſcit. Ceterū comeſationes rectius ſunt apud Cre-
 tēſes, quā apud Lacones inſtitutæ: nam Lacedæ-
 mone per capita quiſque partem conſtitutam tri-
 buit, ſi aliter lege, vt ſuprà diximus, Rempub. capeſ-
 ſere vetatur: apud Cretenſes communior eſt ratio.
 Nam ex prouentu fructuum atque pecorum, & ex
 publicis veſtigalibus & tributis, quæ à pericœcis con-
 feruntur, pars eſt tum ad deos & publica munera,
 tum ad comeſationes conſtituta. Itaq; omnes alun-
 tur ex publico, mulieres, pueri, atque viri: multa etiā
 legumlator ad victus parcatem tanquam rem vti-
 lem pertinētia philoſophatus eſt. Ad mulierum au-
 tem diſtinctionem, ne multi filii procrearētur, con-
 ſuetudinem maſculorū induxit, rectè, an ſecus, alius
 erit diſputandi locus. Comeſationes igitur melius
 eſſe

esse Cretensibus institutas, quàm Laconibus, certum est: sed quæ pertinent ad Cosmos, peius, quàm quæ ad Ephoros. Nam quæ mala ex Ephororum, eadem ex Cosmorum imperio nascuntur. Cum enim fiant hic quoque vulgares homines, commoditas tamen quam illic capit Respublica, nulla est apud Creten- ses: illic enim plebs quoniam cum Ephori ex omnibus creentur, summi magistratus est particeps, saluam esse Rempublicam vult. Hic non ex omnibus Cosmi, sed ex generibus quibusdam cooptantur: & Senatores ex iis qui Cosmi cum magistratum gesserint, de quibus perinde possumus, ac de iis quæ in Lacedæmonios cadunt, disputare. Vt enim sine correctione magistratum gerant, utque in eo tota vita permaneant, maius est ipsorum dignitate. & illud periculosum, ut imperio non ex legis scripto, sed suo iudicio & arbitrato fungantur. Nam quod populus expers eius magistratus quiescat, nullum est argumentum rectè institutæ Reipublicæ. Nec enim ut Ephoris, sic Cosmis est occasio, ut venalem magistratum habeant, cum insulam incolentes longè à corruptoribus absint. Neque verò probanda medicina est, qua huic errori medentur: quippe quæ non ciuilis est, sed dynastiæ potius accommodata. Quoniam sæpe Cosmi à conspirantibus vel collegis, vel priuatis hominibus exiguntur. Sed interim Cosmis ipsis magistratu sese abdicare licet: quæ omnia rectius ex lege, quàm ex voluntate hominum quæ periculosa norma est, efficerentur. Sed vincit omnem prauitatem ea

ARISTOTELIS

rerum perturbatio, quam potentiores inferunt, cum iudiciorum poenas dare nolūt: quo item declaratur, ciuitatis ordinem quo Cretenses vtūtur, aliquid habere Reipub, non tamen esse Rempublicam, sed potius dynastiam, qui scisso populo, amicis que rem ad vnus imperium deferre solēt, tumultuantē que intestino bello dissidere. At quid interest, tale quiddā fiat, an ad tēpus quæ talis est, ciuitas esse desinat, dissoluta ciuili societate? Est autē periculosa ciuitas eorum, qui turbam ac iniuriā inferre & velint & possint. Cæterū, vt diximus, beneficio loci conseruatur, qui externorum hostium inuasiones excludit. quo fit, vt pericœci in officio Cretensibus contineantur, cum ilotes sæpe numero desciscant. quoniam Cretenses externum imperium nullum habent, bellum tamen quod insulæ nuper fuit extrinsecus illatum, infirmitatem legum ipsius declarauit, sed de Republica Cretensium hætenus.

scholia in Caput VIII.

CRETENSIVM Respub. cum ab hac non longè discrepet.)
 Multa Cretensium instituta simillima esse dicit Lacedæmonijs, propterea quòd Lycurgus qui leges dedit Lacedæmonijs, diu uersatus in Creta insula, quæ centum urbibus olim habitabatur: multa inde fuerit mutuatus ex legibus à Minoe datis, qui olim in Creta regnauit: quam insulam occasione loci, magnam facultatem habere dicit ad Græciæ imperio potiundū. sunt autem his duabus rebus publicis hæc similia, quòd ut ilotes Lacedæmonijs, sic pericœci Cretensibus agros colunt: & quòd utrique con. sationibus utuntur, item quòd Ephoris Lacedæmoniorum eadē. est potestas, quæ Cosmis apud Cretenses, nisi quòd hi sunt decē, Ephori quinque numero, & senatores totidem numero sunt utrobique. Comesationes eo differunt, quòd Cretensibus ex publico fiūt, quòd est
commodius,

commodius, Lacedæmonijs ex priuato suam singulis partem conferen-
tibus. Sed e contrario Ephorum ratio cōmodior est quàm Cosmorum.
Nam Ephori ex omni populo deliguntur, Cosmi ex certis hominum ge-
neribus, & senatores ex ijs qui Cosmi fuerint. Senatores perpetui sunt,
quemadmodum apud Lacedæmonios: & sine correctione & contro-
uersiū dijudicant, non ex legum scripto, sed suo iudicio. Vnde eadē in-
commoda consequuntur, quæ apud Lacedæmonios. Itaque Respub. Cre-
tensium non legum, sed loci beneficio conseruatur. Lyncurgum memo-
rant.) Lyncurgus Eunomi Lacedæmoniorum regis filius fuisse traditur,
minor natu Polideccte fratre, ex quo Charilaus posthumus natus est.
igitur Polideccte mortuo, qui patri in regnum successerat, Lyncurgus re-
gnum suscepit. sed cum fratris uxorem grauidam fuisse relictā cogno-
uisset, palam professus est se fratris filio, si mas fuisset natus, regnum
traditurum: & interim se nō regem, sed regni procuratorem fore. Na-
to Charilao cum menses octo regnum administrasset, uitandæ inuidiæ
& suspitionis causa, si quid infanti humanitus accidisset, omiſſa pro-
curatione, urbe discessit, & in Cretā nauigauit, tam diu absfuturus, do-
nec heredem regni Charilaus genuisset. Sic enim uocabatur, nomine
sumpto à populari gaudio, quod magnum fuit cum ipse nasceretur, non
Charillus, ut perperam est in codicibus Aristotelicis scriptum. Quo-
niam Lyctij.) Qui Lyctum Cretæ urbem habitabant. propter cognatio-
nem igitur quæ Lacedæmonijs erat cum Lyctijs (hi enim à Lacedæmo-
nijs qui Lacones quoque & Spartani seu Spartiata nominantur, fue-
rant in Coloniā deducti) Lyncurgus apud ipsos fuit, in Creta commora-
tus. Itaque pericæci.) Pericæci si quis ad uerbum interpretetur, sunt
uicini circuncicti: aut igitur pericæcos dicit Cretenses, alios qui oppida
Lycto circuncicta inhabitabant, aut agricolas qui ciuibus Cretensibus
agros colebant. nam in Creta hoc erant pericæci, quod ilotes apud La-
cedæmonios: qui pericæci non serui, sed uectigales erant, de quorum tri-
buitis infrā mentionem facit. Cum igitur hi pericæci incolæ uetustissimi
Cretæ legibus illis uterentur, probabile est eas leges antiquissimas esse,
& à Minoe datas. Ex generibus quibusdam.) Ex certis ordinibus.
Longe absint à corruptoribus.) Cretenses Cosmi propter interiectum
mare logè ab hostibus absunt, à quibus possint muneribus corrumpi,
non tam propter magnum interuallum, quàm propter nauigandi diffi-

ARISTOTELIS

calitatem. Dynastia potius accommodata.) Dynastia est extrema & pessima species paucorum potentia, de qua differitur lib. iij. Non esse Rempublicam.) Nullo genere Reipub. proprie contineri, quia Respub. est ordo urbem incolentium, ut ipse definit lib. iij. Hic autem nullus pene ordo est, & ubi leges non imperant, ut ipse ait lib. iij. non est Respub. id est civilis communitio. quoniam igitur Respub. Cretensium non tam legibus quam potentiorum libidine geritur, idcirco ipsorum non est proprius Respub. sed potius dynastia. Nam licet dynastia inter species Reipub. quæ dicitur paucorum potentia, numeretur: tamen iam improprie dicitur paucorum potentia, ut ultima species Reipub. popularis, quæ huic similis est, non proprie dicitur Respub. popularis, aut omnino Respub. quia iam desinit esse ordo civilis, ut ipse testatur lib. iij. Quo fit ut periorci.) Quoniam interiectum mare hostes à Creta submovet, periorci non habent deficiendi occasionem, ut illores: qui cum essent in continente, vicinorum hostium favore & auxilio in Lacedæmonios arma sumebant.

Caput IX.

CARTHAGINIENSIVM verò Respub. rectè instituta esse, & cæteras multis in rebus excedere videtur, sed quibusdam institutis Laconicam potissimum æmulari. Nam hæ tres finitimæ sunt inter se, longèque cæteris præstant, Cretensis, Laconica, & quæ tertio loco memorata est Carthaginiensis: & multa sunt apud ipsos probè constituta. Rectè autè eis institutam esse Rempublicam argumento est, quòd cum plebem habeat, retinet tamè ordinem Reipub. nec seditiones in ea, quæ quidem memorabiles sint, nec tyrannides extiterunt. Hęc autem habet quibus Laconicam Rempub. æmulatur, sodalitatum comensationes, quæ Phiditiis sunt similia: centum quatuor virorum imperium, quod Ephoris respondet, nisi quòd hoc habet melius institutum: illi enim ex quibusvis gregariis que sunt. hoc autem imperium opti-

mo cuique mādatur. Sed reges habent & Senatū Carthaginiēses, Laconicis Regibus & Senatoribus respondentes: & hoc quoque commodius est, reges non ex eodem genere, nec ex quouis deligere, aut si quod genus est prāstantius aliis, ex hoc ei regnum deferre, qui virtute, non qui aetate ceteros antecedit. Nam cum magnarum rerum summam potestatem reges accipiant, si sint ignaui, magnis incommodis ciuitates afficiunt, vt iam Lacedæmoniorum ciuitatem affecerunt. Pleraque igitur quæ quia vitiosa sunt, vituperantur: communia sunt cunctis, de quibus diximus, Rebuspublicis. Ex iis verò quæ ad status optimatum & Reipublicæ rationem referuntur, quædam ad popularem statum, quædam ad paucorum potentiam magis inclinant. Nam quæ velint ad populum referre, quæ secus, in arbitrio regum est & Senatorum. qui si quid omnes communi consensu decreuerint, id ratum est: sin aliter, hoc etiam pertinet ad iudicium populare. Quæcunque autem referuntur, ea non solum audiendi populus, sed etiam statuendi summam potestatem habet. & si quis contra relata dicere velit: licet quod in aliis Rebuspublicis negatur. Cæterum à seipsis deligi quinque viros, quorum arbitrio multæ res & magnæ geruntur, & centumviralem magistratum, qui maximus est, hos deligere, & hos diutius imperare quàm alios: quippe cum & ante, & post gestum magistratum imperium teneant: hæc inquam omnia pertinent ad paucorum potentiam. Quòd autem sine mercede magistratus gerunt, quòd non forte cre-

ARISTOTELIS

antur, & si quid aliud habetur huiusmodi, conueniens est statui optimatū: & item quod causas cunctas qui tenent imperium, non quemadmodū apud Lacedæmonios, alii alias cognoscūt. Cæterum apud Carthaginenses sic habet optimatum status, vt maximè ad paucorum potentiam desleat, ex quadam quę vulgo probatur existimatione. Nō enim solum virtutem, sed etiā diuitias spectari in magistratibus mandandis oportere censuit, propterea quod fieri non possit vt egenus rectè obeat imperium, & magistratui gerēdo vacet. Cū igitur vt diuitiæ creandis magistratibus suffragentur ad paucorum potentiam, virtutem autem spectari ad optimatum imperium pertineat, hæc esse tertia quędam ratio constitutæ Reipublicæ apud Carthaginenses videri potest. Nam hæc duo spectantes magistratus creant, præsertim maximos, reges dico, ac bellorum duces. Hunc autem errorem ab optimatum statu desleendi, legumlatoris peccatum fuisse putare conuenit. Nam hoc ab initio prouidere necessarium in primis erat, vt virtute præstantes in otio absq; vlla fœditate degere possent, non solum in magistratu, sed etiam in vita priuata. Quòd si propter otium diuitiarum est habenda ratio, tamen turpe est maxima imperia regnum & ductum militare facere venalia. Hęc enim lex diuitiis quàm virtuti maiorem dignitatem tribuit, & in omnem ciuitatem auariciam inducit. Quicquid autem Reipub. principes in honore habent, in eo necesse est vt cæteri ciues ipsorum sententiam sequantur. Porro in qua Republi-

Censuræ

ca virtus non est maximè omnium in precio, in hac optimatum imperium stabilitatem habere non potest. Nam qui magistratus emerint, hos quæstibus affuiscere probabile est, cū factò sumptu imperia sint affecuti. Nec enim credibile est fore, vt vir egenus quidem, probus tamen quæstui Rempublicam habere velit: deterior qui sumptus fecerit, non velit. Qui ergo magistratus ex virtute gerēdi facultatem habēt, hos fungi magistratibus oportet. Quod si iam proborum egestatem legumlator contēnebat, oportuit tamen otio magistratuum cōsulere. Illud quoque improbandum esse videtur, quod tamen apud Carthaginiēses gloriosum habetur, eundem pluribus magistratibus præesse. Nam vnum opus ab vno optimè perficitur. quod vt fiat, munus est legumlatoris providere, nec iubere vt tibia canat quisquam, & idem calceos conficiat. Itaque nisi parua sit ciuitas, ciuile est & magis populare, vt pluribus magistratus communicentur. est enim, vt diximus, communius, & eorum quodque melius, celeriusque perficitur, vt tum in bellicis rebus, tum in nauticis apparet. Nam vtrobique per omnes ferè com meat imperandi & parēdi vicissitudo. Sed cum Respublica ad paucorum imperium sit redacta, optimè tamen incommodum effugiunt, semper aliquam plebis partem quam in oppida mittunt, ditātes: hoc enim medentur, & stabilem Rempublicam faciunt. At hoc fortunę opus est, & beneficium, cū tamen dissidendi occasiones sublatas esse oporteat legumlatoris prouisione. Nunc si reflante fortuna, qui sub imperio

ARISTOTELIS

sunt à Republica defecerint , nulla medicina est in legibus, qua plebs valeat in quiete, ac in officio contineri. Ac Lacedæmoniorum quidem & Cretenfium Carthaginienfiumque Respub. quæ merito celebrantur, ad hunc modum sese habent .

scholia in Caput IX.

CARTHAGINIENSIVM uerò Republica.) Disputat in Carthaginienfium Rempublicam, ipsamque docet quibusdam in rebus emulam esse Lacedæmoniorum Reipublica, ut in comensationibus, non rotius populi, ut apud Lacedæmonios, sed quarundam sodalitaturn. & in centum quatuor uirorum imperio, quod simile erat Ephoria, item in Regibus & Senatoribus . sed Reges, inquit, commodius à Carthaginienfibus, ex cuiusque meritis & dignitate deligebantur. quàm à Lacedæmonijs, qui ex uno dütaxat Heraclidarum genere Reges accipiebant . sed Carthaginienfis Respub. partim ad popularem inclinabat, quatenus scilicet multa in Regum senatorumq; discordia ad populum referrebantur, partim ad paucorum potentiam, in magistratuum scilicet creatione. sed illud erat optimatum statui cõueniens, quòd sine mercede magistratus gerebantur, & quòd suffragio mandabantur, non forte, sed magna ex parte in paucorum potentiam inclinabat, quia magna diuitiarum ratio in mandandis magistratibus habebatur, quanquam uirtus quoque spectaretur . in quo tamen ea fuit legumlatoris culpa, quòd rationem qua uiri præstantes uirtute, licet essent egeni, otio frui, & magistratus gerere possent, non inuenit . Illud quoque improbat, quòd cum unus magistratus ab uno multo melius administraretur, & hoc sit populo gratius, ut plures sim Reipublicæ participes, tamè unus homo multis simul magistratibus suagebatur. Que cum plebem habeat.) Cum plebs sit particeps Reipublicæ. Nam in quibusdam rebus publicis plebs omnino à publicorum muneri administratione summo uetur: cum autem plebi Resp. communicatur, magna prouisione opus est ne ex honorum distributionibus, & publicis deliberationibus sedi-
tiones, aut

tiones, aut etiam tyrannides existant. Sodalitatum comesationes.) Non enim tota ciuitas erat in comesationes distributa: ut apud Lacedæmonios, sed sodalitates quædam & collegia comesationibus utebantur: nam fortassis quinqueniri simul cœnabant, & item centumquatuoriniri, quæ societates possunt & τετραετίας Græcè, Latine sodalitates, siue collegia nuncupari: hæc uerò comesationes similes erant Lacedæmoniorum comesationibus, Φιδιύς nominatis. Illi enim ex quibusuis.) Ephori ex plebeis & uulgaribus magna ex parte creabantur. Reges deligere.) Ratio, inquit, reges deligendi commodior est Carthaginiensibus, quàm Lacedæmonijs: hi enim ex uno Heraclidarum genere reges erant, qui hæreditario & ætatis iure regnum à patribus traditum accipiebant. Carthaginienses autem non ex uno genere siue familia, sed nec ex quouis genere, sed ex optimis & præstantibus generibus, ut uisum esset, reges diligebant. Quòd si genus aliquod maximè probabant, ex hoc non ei qui maximus natu esset, sed qui uirtute præstaret, regnum deferebant. Ut iam Lacedæmoniorum ciuitatem affecerunt.) Quia non ex uirtute & rebus gestis delectos Reges accipiebant, sed qualescunque nati essent iure hæreditario. in quibusdam exemplaribus non Lacedæmoniorum legitur, sed Carthaginiensium: quod si rectè habet, eo pertinet, ut Carthaginienses intelligantur magna incommoda ex Regum ignauia pertulisse, si quando pretio aut amore corrupti prauum Regem constituisserunt. Nam quæ uellent.) Locus est difficilis, dictio græca in hunc modum habet: τῶν μὲν ἢ τὰ μὲν πρὸς τὸ γένος, τὰ δὲ μὴ πρὸς τὸ γένος πρὸς τὸν δῆμον οἱ βασιλεῖς κρείοι μὲν τῶν κρότων, ἂν ὁμογνωμονέσσι πάντες. ἢ δὲ μὴ, καὶ ἔπος ὁ δῆμος. Quod est Latine penè ad uerbum, ut hæc ad populum referantur, illa secus in arbitrio Regum est & senatorum, si consenserint omnes: sin minus, etiam hæc pertinent ad populum. quòd si sic accipiat, ut à plerisque posse Reges & senatores quæ uelint ad populum referre, si tamen omnes consenserint, esse referendum, sensus ineptus esse uidetur & perplexus. Hoc enim modo cuncta ad iudicium & arbitrium populare pertinerent: quia si consentiunt omnes ut referatur, tum ea dicit ad populi iudicium pertinere: si non consentiunt omnes, referri oportet: si autem referatur, iam earum rerum iudicium populo permittitur.

ARISTOTELIS

Ergo utroque modo res committenda est populi iudicio: quam difficultatem commodè interpretes expediuisse videtur, sic accipiens & exponens sensum, ut aliquid esset per intelligentiam adiiciendum, ut sepe fit apud Græcos, præsertim Atticos, & ipsum Aristotelem: diciturque; *Μακρὴς λόγος*, id est manca oratio, & in qua aliquid de sideratur. Igitur illud si consenserint omnes, non pendet ex superiore oratione, sed potius est eius repetitio & declaratio in hunc modum: si consenserint de re quapiam omnes Reges & Senatores, subaudi, nihil est necesse ad populum referre, aut id ratum est in quo consentiunt: sin minus, id est si fuerit inter ipsos dissensio, referendum est ad populum, & sic populus habet de his deliberandi & statuendi potestatem. Ceterum virale magistratum.) Quem gerunt centumviri. nam & si centum quatuor esse paulo antè dixerat, tamen centū dicit, ut supra in Re pub. Platonis, cap. iij. Cum Plato custodum quinq; millia & quadraginta dicat, ipse quinque millia dicit, omittēs paruum numerum breuitatis causa, qui paruum aut nihil facit ad rem. Ceterum à seipsis deligi quinque viros.) Id est à centum quatuor uiris, ex ipsis centum quatuor deligi quinque viros: ab illis enim eligi docet cum ait, & centū deligere hos viros. quod licet per amphibologiam dictum sit ab Aristotele obscuritatem interdum affectante, tamen intelligendum est quinque viros à centum quatuor ex suo numero legi. Hæc igitur conuenire ait paucorum potentia: & item illud, quod quinque uiri diuicius imperant, quàm alij scilicet centum quatuor: quoniam ante quinqueuiratum erant in centumuirali magistratu, & post centumuiralem, in quinqueuiratu, qui maximus erat magistratus. Ex quadam que uulgò probatur existimatione.) Virtuti scilicet obesse paupertatem ad Re pub. rectè gerendā, atque ideo magistratus bonis simul & diuitibus esse mandandos. Hæc esse tertia ratio.) Nam una ratione hæc Re pub. constituta est conueniente statui populari: altera paucorum potentia: tertia statui optinatum. Quod si propter otium.) Quauis sit ratio diuitiarum in mandandis magistratibus habenda, ut eis gerendis uacent ab operibus necessarijs ij quibus fuerint mandati, tamen turpe est & Re ipub. perniciosum maximos magistratus facere uenales, id est reges & bellorum duces per largitionem emptis suffragijs constitui, à quo scilicet malo Carthaginienses non aberant. Si quid autem Re ipub. principes.) Quos pecuniarū studio

diſas eſſe oportet ad ſummis magiſtratus emendos, ſi uenales ſint. Qui ſumptus fecerit.) vel emēdo magiſtratum initio, uel ipſum ſuis ſumptibus gerendo ſine mercede publica. ſi proborum egeſtatem.) expellat. Sic enim legitur in exemplaribus emendatis, non diſpelat. quanuis, inquit, non conſuleret proborum hominum egeſtati in uita priuata, tamen prouidendū erat, ut poſſent orium habere ad gerendos magiſtratus, propoſita eis publica mercede, aut alia ratione. Niſi ſit parua ciuitas.) Nam cum ciuitas parua eſt, neceſſitas & paucitas hominum idoneorum cogit plures magiſtratus uni uiro mandare, & uerū lucernas facere, ut ipſe declarabit lib. quarto, cap. decimo quinto. Optime incommodum effugiunt.) uitant plebis ſeditiones. Quam in oppida mirūt.) in oppida Carthagini ſubiecta, ut eis præſint, & ex præſectiuis diſceant: hac enim ratione optime effugiunt ſeditiones, quæ à plebe poſſent excitari paucorum potentiam indignante.

Caput X.

QVI de Republica præceperunt, horum quidam nullis omnino publicis muneribus functi ſunt, ſed uitam priuatam perduxerunt, de quibus ferè omnibus ſi quid memorandū tradidere, ſuprà eſt à nobis diſputatum. Alii Rempublicam ipſi getentes partim ſuis ciuitatibus, nonnulli externis leges ſcripſerunt, quorum quidam legum duntaxat fuerunt auctores. Alii Rempublicam quoque fundarunt, ut Lycurgus, & Solon: hi enim leges & Rempublicā condiderunt. De Lacedæmoniorum igitur Republica ſuprà diſſerimus. Solonem quidam probum legumlatorem fuiſſe putat, qui paucorum imperio intemperanter ab utentium dominatum ſuſtulerit, & ſeruientem populum in libertatē uindicauerit, ſtatūque popularem rectè Republica temperata in morem maiorum conſtituerit. Nam conſiliū Areopagi ad paucorum potētiam pertinere tradūt, quod

ARISTOTELIS

autem suffragio magistratus mandentur, ad optima-
 tum imperium: tribunalium verò rationem popu-
 larem esse. Solon autem, vt videtur, illa quæ prius
 erant, non sustulit, consilium dico & magistratum
 delectionem: populum autem per iudicum ex omni-
 bus asciscendorum tribunalia constituit. Itaque non
 defuere qui factum Solonis accusarét, quòd alteram
 Reipublicæ partem sustulisset, rebus cunctis ad tri-
 bunalis quod forte legebatur, arbitrium reuocatis.
 Nam postquam hoc inualuit, populo quasi tyranno
 gratificantes, Rempubicam in statum popularem
 quò nunc est, induxerunt. Areopagi consiliū Ephialtes
 & Pericles compescuit, eiusque auctoritatem
 minuit. iudicibus mercedem Pericles idem consti-
 tuit. & ad hunc modum duces assentatorésque po-
 pulares, populi potentiam augentes Rempubicam
 in hunc popularem dominatum deiecerunt: id tamen
 non Solonis voluntate, sed casu potius factum fuisse
 videtur. Nam populus cum naualis victoriæ auctor
 Medorū bello fuisse, magnos spiritus & arrogantiam
 sumpsit, habuitque prauos duces curæ popularis ca-
 ptatores, bonis ciuibus contra nitentibus. Quoniam
 Solon, vt videtur, potestatem populo maxime neces-
 sariam, mandandi & corrigendi magistratus tribuit:
 quæ potestas si populo denegetur, seruum eum esse
 necesse est, & hostili odio dissidere. Magistratus ve-
 rò cunctos nobilibus & locupletibus mandari vo-
 luit, ex iis videlicet, quorum census esset quingen-
 torum medimnorū, & ex Zeugitis, & item ex cen-
 su tertio equestri nominato. Quartus autem census
 erat

erat Theticus, à mercenariis dictus, cui nullus magistratus communicabatur. Códitores quoque legum fuere Locris Epizephyrii Zaleucus: Chorondas Cateaneus ciuibus suis, & cæteris Chalcidicis Sicilia, & Italię ciuitatibus. Quidam Onomacritum fuisse primum qui condendarum legum solertiam habuerit, colligere conati sunt: eundemque ad Cretam, cum esset Locrensis, in ea se facultate exercuisse, cum ibidem diuinandi artem profitendo peregrinaretur, atque huius discipulum Thaletem, Thaletis Lycurgum & Zaleucum, Zaleuci Charondam auditores fuisse tradunt, temerè tamen, nec temporum rationi congruenter. Philolaus quoque Corinthius Thebanis legum códitor fuit. Erat autem Philolaus ex Bacchiadarum genere, qui Dioclis Olympionicę amore captus, cū hic matris Alcionę amorem perosus urbem relinqueret, ipsum est Thebas sequutus, atque ibi vterque vita functus est, quorum sepulchra monstrantur etiam nūc eo situ, vt alterum ex altero videri queat, sed ita vt in Corinthiorum agrum, ex altero prospectus sit, ex altero non item. Sic enim fabulantur sepulturam ipsos constituisse, Dioclem propter dolorem acceptę calamitatis, ne Corinthius ager à tumulto prospiceretur: Philolaum, vt prospiceretur. Tali ergo causa vt apud Thebanos morarentur, inducti fuisse memorantur, quibus Philolaus, cum de rebus aliis leges tulit, tum de filiorum procreatione, quas leges illi theticas appellant, quasi positiuas. Illud autem propriè ab eo sancitum est,

adoptione

vt numerus patrimoniorum seruaretur. Charondæ nullum est proprium institutum, præter iudicia de falsis testimoniis. Hic enim primus his de rebus considerauit, fuitque accurata leges condendi ratione, huius etiam temporis legumlatoribus argutor. Philolai propria est patrimoniorum inæqualitas. Platonis vxorum & filiorum, bonorumque communitas, & mulierum comestiones. Præterea lex in ebrietatem, vt sobrii conuiujs præficiantur: ac de bellicis exercitationibus, vt meditando fierent milites ambidextri: nec enim oportere vt altera manus vsui sit, inutilis altera. Draconis extant quidem leges, quas tamen dedit Reipublicæ iam constitutæ, in quibus legibus nihil est proprium, quod quidem sit memoriæ prodendum, præter feueritatem ob pœnæ magnitudinem. Pittacus quoque legum scriptor fuit, non tamen Reipublicæ conditor. Huius fuit propria lex, vt ebrii si quem pulsassent, grauiori pœna, quàm sobrii plecteretur. Nam quia plures temulenti quàm sobrii contumeliam inferunt, non ad veniam spectauit, quæ potius est danda temulento, sed ad utilitatem. Andromachus quoque Rheginus leges Thraciæ Chalcidensibus condidit, cuius extant leges de re capitali, & de puellis orbis ad quas parètum bona peruenerint. Nihil tamen est quod ab hoc propriè sancitum esse dicere queas, sed de Rebus publicis, tum quæ propriè intelliguntur, tum de quibus quidam conscribere hætenus.

Scholia in Caput X.

QVI de Republica præceperunt.) Explicat legumlatorum discrimina

mina, quorum aliquos vitam priuatam perduxisse, alios Reipub. mun-
 neribus functos fuisse tradit, & horum quosdam leges duntaxat tulisse,
 alios Respublicas etiã instituisse. Deinde Atheniensis Respublica ra-
 tionem paucis cõmemorat, ut fuerit ex uarijs Reipub. generibus à So-
 lone omnium ordinum habita ratione constituta, ut postea corrupta à
 popularibus hominibus, & in popularem formam redacta, tum mul-
 tos diuersarum genium legumlatores & philosophos, qui leges scrip-
 serint recensent: & quid propriè quisq; sanxerit, commemorat. (Le-
 gum duntaxat fuerunt auctores.) Non condiderunt siue constituerunt
 Rempublicam, sed iam condita leges tulerunt. In morem maiorum.)
 Non in eum quo nunc Athenienses utuntur deprauato & dissoluto, sed
 ita ut propriè Respub. & esset & nominaretur ex uarijs generibus
 Reipub. temperata, ut statum popularem constituisse ab his solon di-
 ceatur: nã quod statum popularem instituisset, quæ forma est Reipub.
 deprauata, sed quod populum à paucorũ dominatu liberasset, & par-
 ticipem Reipub. fecisset. Areopagi consilium.) Senatū: est enim A-
 reopagus curia siue locus Athenis, ubi Senatores consultabãr, unde se-
 natores Areopagite dicebantur. Populum autem constituit.) Habuit
 rationem populi, atque ei magistratus communicauit. Quod alteram
 Reipublica partem susulisset.) Partem locupletum, & optimatum.
 Populo quasi tyranno.) Tres Respublicæ deprauatæ inter se cogna-
 tæ sunt, & simillimæ, ut ipse declarabit: in monarchia, tyrãnis: in pau-
 corum potètia, Dynastia: in populari, extremus status popularis. Vt au-
 tem tyranno adulescentes, sic extremo populo quasi tyranno homines po-
 pulares blandiuntur, qui græcè δημοκρασί nominantur, à quibus Rem-
 publicam Atheniensium in eum statum quo tunc erat, deductam esse
 dicit. Areopagi consilium Ephialtes & Pericles compefcuit.) Senato-
 rum auctoritatem & potentiam minuit. Ephialtes autem fuit, ut refert
 Plutarchus, Periclis administer in augenda populi potentia, ut per hæc
 ipse Pericles Atheniensium Respublicæ dominaretur. Nam populus
 cum naualis uictoria fuisset causã Medorum bello.) In eo bello quod
 Xerxes Medorum & Persarum rex, cum infinito pedestri & nauali
 exercitu Græciæ intulit. Victus enim fuit ad Salaminem insulam præ-
 lio nauali uirtute Græcorum, sed potissimum Atheniensium, id quæ o-
 mnium iudicio, ut refert Trogus Pompeius, ex qua uictoria populus

ARISTOTELIS

Atheniensis magnos spiritus, magnamque arrogantiam sumpsisse ab Aristotele dicitur. In omnibus graecis exemplaribus quae mihi uidere contigit, hoc in loco $\nu\omega\alpha\rho\chi\iota\alpha\varsigma$ scriptum est, quae uox non uictoriam naualem, sed nauium praefecturam significat. Nec facile potest ad alium huc conuenientem sensum accommodari. quare cum hic perspicue praelium nauale significet Aristoteles, quo Medii uicti sunt à Graecis, medium subesse suspicari mihi uenit in mentem, & pro $\nu\omega\alpha\rho\chi\iota\alpha\varsigma$ suppositum fuisse utro librariorum, $\nu\omega\alpha\rho\chi\iota\alpha\varsigma$, facillimo scilicet lapsu: $\nu\omega\alpha\rho\chi\iota\alpha$ enim naufragium sonat proprie, & per translationem quencunque casum seu cladem, auctore Suyda, ut hoc uerbo clades Medorum nauulis & Graecorum uictoria significetur. qua ratione ductus non nauium praefecturam, sed uictoriam naualem conuertit: nam utroque modo legatur, sensus in hanc intelligentiam est reuocandus. Hostili odio disidere.) A gerentibus & publicam. Quorum census est in Solone et M. caset quingentorum medimnorum.) Solon, ut refert Plutarchus, maximum primumque censum quingentorum medimnorum esse uoluit: secundum trecentorum, tertium ducentorum, quartum extremum, in quo opifices & mercenarij continebantur. Quorum qui secundum censum habebant, equites: qui tertium, & engitas uocari Plutarchus idem tradit. Quod si uerum est, Aristoteles non ordine magnitudinis, sed ut uenit in mentem census numerauit, cum equestrem ordinem tertio loco posuit. Locris Epizephyrijs.) Terras Locros memorant auctores, Locros Ozolos Aetolis proximos, Locros Epicnemidios, qui olim leges dicebantur, per quos Cephysus amnis defertur. Locros Epizephyrios in Italia parte, quae magna Graecia dicebatur à Zephyrio promontorio, ut refert Plinius, cognominatos. Cateris Chalcidijs Sicilia & Italiae ciuitatibus.) Erant scilicet populi non modo in Sicilia, sed etiam in Italia Chalcidici cognomina: qui à Chaldaea leges acceperunt. Haec autem omne. ciuitates siue populi originem ab Euboea Chalcidensibus traxisse uidentur. Certe Hellanicus Theoclem memorat, eum Chalcidensibus & Naxijs urbes in Sicilia condidisse. Chalcis autem urbs est in Euboea. Nec temporum rationi congruenter.) Non his temporibus nixere philosophi, & legumlatores memorati, ut possent hoc ordine alij aliorum esse discipuli. Ex Bacchidarum genere.) Bacchidarum familia nobilissima fuit Corinthi, genus à Baccho ducens, ut Heraclide

ab Her.

In Solone et M. caset quingentorum medimnorum.) Solon, ut refert Plutarchus, maximum primumque censum quingentorum medimnorum esse uoluit: secundum trecentorum, tertium ducentorum, quartum extremum, in quo opifices & mercenarij continebantur. Quorum qui secundum censum habebant, equites: qui tertium, & engitas uocari Plutarchus idem tradit. Quod si uerum est, Aristoteles non ordine magnitudinis, sed ut uenit in mentem census numerauit, cum equestrem ordinem tertio loco posuit. Locris Epizephyrijs.) Terras Locros memorant auctores, Locros Ozolos Aetolis proximos, Locros Epicnemidios, qui olim leges dicebantur, per quos Cephysus amnis defertur. Locros Epizephyrios in Italia parte, quae magna Graecia dicebatur à Zephyrio promontorio, ut refert Plinius, cognominatos. Cateris Chalcidijs Sicilia & Italiae ciuitatibus.) Erant scilicet populi non modo in Sicilia, sed etiam in Italia Chalcidici cognomina: qui à Chaldaea leges acceperunt. Haec autem omne. ciuitates siue populi originem ab Euboea Chalcidensibus traxisse uidentur. Certe Hellanicus Theoclem memorat, eum Chalcidensibus & Naxijs urbes in Sicilia condidisse. Chalcis autem urbs est in Euboea. Nec temporum rationi congruenter.) Non his temporibus nixere philosophi, & legumlatores memorati, ut possent hoc ordine alij aliorum esse discipuli. Ex Bacchidarum genere.) Bacchidarum familia nobilissima fuit Corinthi, genus à Baccho ducens, ut Heraclide

Stcphianus

ab Hercule. sepulturam ipsos constituisse.) Eorum exemplarium fidem secutus est interpres, in quibus τὰ φιλώ legitur, in alijs enim τὰ φιλώ, id est scripturam habetur. sed illa lectio magis placuit: est enim sensus sic utrunque illorum constituisse suam sepulturam. Quas leges illi theticas appellant.) Fortasse quis erant velut fundamenta Republice. Nam Θεοῖς interdum, ut Θεοῖς Θεοῖς fundamentū significat. quod uerò ait de filiorum procreatione, ad ritum nuptiarum referendum esse uidetur. + Ut numerus patrimoniorum seruarietur.) Ut patrimonia ma-

vel ad adoptionem
potius filiorum Ver-
ba Referenda sunt
nati

nerent indiuisa: nam per diuisionem numerus crescit. Huius temporibus legumlatoribus arguitur.) Platonem designare uidetur, quo Charondam dicit argutiorē, id est solertiorē in ferendis legibus fuisse. Republice iam constitutae.) Republica Atheniēsiūm, quae iam ante Dacronem fuerat instituta. Ob pœnæ magnitudinem.) Omnibus enim criminibus, etiam leuissimis, capitis pœnam Draco constituit: ut rectè Demades Draconem leges non atramento, sed sanguine scripsisse dixerit. Quamobrem omnes latus ab eo leges, præterquam de homicidio, solon antiquauit. Pittacus quoque.) Mitylenæus hic fuit inter septem sapientes connumeratus, qui imperium a suis Mitylenæis delatum, cum decem annos tenuisset, datis legibus sponte deposuit, & paruo contentus, dimidium dicebat plus esse quàm totum, ex Diogene Laertio. sed ad utilitatem.) Ut magnitudine pœnæ homines ab ebrietate deterrentur. Andromachus quoque Rheginus.) Ex Rhegio urbe Italia ad fretum Siculum, & magnam Græciam. hic igitur fuit ex ijs quos supra dixit, alienis ciuitatibus leges dedisse. Dedit enim Chalcidenibus Thraciæ, quorum urbs Chalcis erat ad montem Athon, qui licet ab alijs in Macedonia parte numeretur, tamen Aristoteles cum Thraciæ tribuere uidetur, quam olim latissimè patuisse docet Pomponius Mela, dum Thraciam à ponti lateris fronte usque in Illyricos penitus immisam esse tradit. Quae propriè intelliguntur.) Quibus urebantur aliæ ciuitates. Nam Respublica Platonis & siqua est alia ab aliquo philosophorum descripta, non tamen à ciuitate quapiam accepta, non propriè dicitur Respublica.

pluscharius in so-
lone

Finis libri secundi de Republica.

ARISTOTELIS DE REPUBLICA
Liber tertius, interprete & enarratore
Io. Genesio Sepulveda.

Caput primum.

VI de Repub. quæ & qualis quæque sit commentatur, huius primæ ferè consideratio est de ciuitate, vt quid tãdem ciuitas sit, intelligatur. Nunc enim contentiones existunt, quibusdam rem à ciuitate, aliis non à ciuitate, sed à paucorũ potentia, vel à tyranno acta esse confirmantibus. Ceterum viri ciuiliſ legũmque latoris munus totũ videmus in ciuitate versari. Est autem Respublica ordo quidãm vrbem incolẽtium. Sed quoniam vt quoduis aliud totum, & ex multis partibus cõsistens, sic ciuitas est de numero compositorum. Cum ciuitas sit ciuium multitudo, oportet haud dubiè vt primũ omnium de ciue differamus. quem igitur oporteat ciuem appellare, & quis ciuis sit, considerandum est: nam sæpe ciuis in quæstionem venit, nec omnes eundem esse ciuem consentiunt: sæpe enim qui ciuis est in populari principatu, is non est ciuis in paucorum potentia. Omissis igitur iis qui alia quadam ratione hoc nomen sortiuntur, vt ciues factitii, ciuis non loci habitatione censetur: hæc enim inquilinis quoque & seruis est cum ciuibus communis. Sed ne ii quidem sunt in ciuibus habendi, qui fori ius sic habent, vt eis tribunal adire, ac ius petere liceat. Hæc enim facultas iis quoque tri-

buta est, qui cum ciuibus cōtrahunt, habentq; commercium: nam & hæc eis permittuntur: de quorum hominum numero, inquilinis multis in locis talis societas non perfectè communicatur, qui non simpliciter planè, sed quodammodo ciues appellãdij sunt: vt pueri, qui propter ætatem nondum scripti sunt, & senes, qui iam munerum vacationem habent: nam hos non simpliciter, sed cum additamento, alteros imperfectos, alteros effectos ciues, aut tale quiddam appellamus: nihil enim refert, modo quod dicimus, intelligatur: quærimus enim ciuè simpliciter, & qui nulla tali exceptione repelli valeat. nam similia & obici possunt, & refelli, de infamibus & iis qui missi fuerint in exiliũ. Ciuis igitur nulla re alia magis definiri potest, quàm quod sit iudicii & imperii participes, sed imperia seu magistratus quædam sunt tempore determinata, vt aliqua bis eundem obire prorsus non liceat, aut non aliter quàm certis temporibus interiectis: quædam verò indefinita, cuiusmodi sunt iudex & consultator. sed fortasse dicat aliquis, neque hos imperare, neque idcirco esse participes imperii. at ridiculum esset penes quos est maximarum rerum potestas, hos cum imperio esse negare: sed in nullo ponamus discrimine, cum sit de nomine controuersia. nam quod est consultori cum iudice commune, nomine vacat, nec est vocabulum quod vtrique conueniat: distinctionis tamen gratia imperium indefinitum nominetur. Quibus igitur imperium ad hunc modum communicatur, eos ciues esse constituimus, atq; huiusmodi quidem ferè est ciuis

ARISTOTELIS

definitio, quæ in omnes qui ciues nuncupantur, maximè conueniat. Intelligendum est tamen in quibus rebus subiecta sic specie differunt, ut hoc sit primum, illud secundum, aliud tertium: in his aut nihil omnino, quia talia sunt, aut vix aliquid esse commune. Respub. autè specie inter se differre, & has posteriores, illas priores esse videmus. Nam deprauatas & à recta norma deflecentes, rectis & incorruptis posteriores esse necesse est: quomodo autem à recta norma digressas dicamus, postea declarabimus. Itaque cum ciuis alius in alia Repub. necessario sit, efficitur ut quem diximus, is in populari potissimum Repub. ciuis habeatur: ut verò in aliis fieri quidè possit, non tamen sit necesse: in quibusdam enim nec populus est, nec legitima concio, sed Senatores & per partes causas cognoscunt, ut Lacedæmone de contractis pactisque rebus causas Ephori, sed alius aliam diiudicant: capitales autè Senatores, & fortasse alius quidam magistratus alias. eodemque modo fit Carthagine. Quidam enim magistratus causas omnes cognoscunt. Est tamen quod corrigi possit in ciuis definitione: in aliis enim Rebuspub. non indefinitus magistratus cōsultor est & iudex, sed qui fuerit pro magistratus ratione definitus: nam iis aut omnibus aut quibusdam deliberare & iudicare de rebus omnibus, vel de parte permittitur. Ciuis igitur quis sit, facile est ex iis quæ diximus, intelligere. Nam cui deliberandi & iudicandi in quaque ciuitate facultas adest, hunc ciuem eius esse definimus: & ciuitatem talium hominum multitudinem, cui, ut summatim loquar,

copia

copia suppetit earum rerum quę pertinent ad vitam degendam. Sunt etiam qui ad vsum ciuem esse definiant, qui non patre aut matre tantum, sed vtroque parente ciue sit procreatus: quidam vterius etiam, ad auos duos, tresve, aut plures etiam procedunt. Quibus sic ciuilitate ac breuiter definitis, quidam de tertio illo, & quarto, quomodo sit ciuis habendus, exquirunt. Gorgias Leontinus partim fortasse ambigendo, partim per ironiam dixit, vt mortaria sunt, quę facta fuerint à mortariorum artificibus: sic Larissæos esse, qui facti fuerint ab artificibus suis. Nam esse quosdam Larissæorū effectores, quod multum habet ruditatis: nam si essent Reipublicę participes, essent vtique ciues ex dicta definitione: nec quod de patre ciue, aut matre dicunt, id potest in eos qui primum urbem vel incoluerunt, vel condiderunt conuenire: sed de iis fortasse magis querendum sit, qui forma Reipublicę mutata ad eius communitatem sunt recepti, vt Athenis factum est auctore Clisthene, tyrānis exactis: nam is in tribus multos peregrinos seruósque aduenas distribuit. Ceterum de his non quis eorum ciuis sit, sed iuste an secus facti sint ciues, queritur. quo in loco illud præterea in quaestione venire potest, num si quis iniuste ciuis est, is protinus non sit in ciuibus habendus, quasi eadem sit vis iniusti & falsi. sed cum quosdam iniuste imperantes videre liceat, quos imperare quidem dicimus, tamē iuste imperare negamus, & ciuis imperio quodam definiatur: nam cui tale imperiū communicatur, hunc ciuē esse dicimus. dubitari non debet, quin hi quoque

sint in ciuibus habendi: sed illud iustè an iniustè facti sint, ad quaestionem superiorem pertinet. Ambigunt enim nonnulli, quando ciuitas, quando non ciuitas egit. vt cum ex paucorum dominatu, vel tyrannide facta est Respub. popularis, tunc enim quidam pactis, quasfrea non à ciuitate, sed à tyranno iniuste sint, stare nolunt: nec alia multa huius generis seruare, quasi quædam Respublicæ vi non propter publicam commoditatem consistant. Si ergo quidam rem populariter administrat, hoc modo perinde acta huius Reipublicæ dicenda sunt acta huius ciuitatis, & quæ ex paucorum dominatu, & tyrannide acta sint.

Scholia in Caput I.

QVI de Repub. quæ & qualis sit commentatur. Quia Respub. est ordo urbem inhabitantium, id est ordo ciuitatis, præsertim magistratum, ut lib. iij. declaratur, cap. i. Et item quia Respub. est vita ciuitatis, ut est in eodem libro iij. cap. xi. idcirco ut Reipub. rationem intelligamus, necesse est quid sit ciuitas intelligere: & quia ciuitas est ciuium multitudo, cum de partibus priusquam de toto sit more & instituto nostro differendum, primum omnium de ciue disputare conuenit, qui cum alius sit in alia Reipub. forma, tamen ciuis in uniuersum iudicandi, & deliberandi facultate censetur, quod utrunque magistratus indifinitus nominatur: & hominum, quibus sic Respub. communicatur, multitudo: cui suppetat rerum necessariorum & commodarum copia, ciuitas esse desinitur. Nunc enim contentiones existunt Non constat inter omnes quæ sit ciuitas appellanda: nam mutata Reipublicæ forma exempli gratia, ex paucorum dominatu, aut ex tyrannide in popularem, cum de fœderibus superioris temporis, atque pactis standum sit, an secus, deliberatur. quidam fœdera & pacta iniuste esse dicunt à ciuitate, & propterea seruanda: alij negant, sed à paucis, uel à tyranno, ac idcirco non seruanda, sed acta omnia rescindenda esse contendunt: quæ controuersia facile dirimetur, si ciuitas quid sit, desinerimus. sed quoniã, ut quoduis

ut quoduis aliud totum ex multis partibus consistens) Vt omne totum ex partibus diuersi generis conflatum. Is non est ciuis in paucorum potentia.) Vt qui liber est minimo tamen censu, huic enim Respub. in statu populari communicatur, in paucorum potentia non item: quare illic ciuis est, hic non habetur pro ciue. Vt ciues factitij.) Civitate donati, qui non tam re sunt, quam priuilegio ciues. Nam & hac eis permittuntur.) Mercatoribus, & qui in urbe negotiantur, ius petere licet, & legibus agere, si quid detrimenti per iniuriam accipiant. Talis societas.) Iudiciorum communitas: coguntur enim in quibusdam ciuitatibus inquilini patronum ciuem adhibere, nec per se licet eis litigare: quo fit, ut non perfecte sint iudiciorum participes, ut declarant uerba, quae uetus ad uerbum interpretatio hoc in loco adiicit: nam post illud, Talis societas non perfecte communicatur, addit hoc, sed necesse est tribuere astitorem: quare imperfecte aliquantulum participant tali communiōe, ut graecum exēplar quod interpret ille sequitur, sic habuisse uideatur, ἀλλ' ἀναγκαιον ἔχειν ἀστυ πρῶτον διὸ ἀτελεσπῶς μετέχουσιν τῷ πολιτικῷ κοινωσίῳ, quod siue glossema est in dictionem a librarijs translātū, siue in alijs codicibus desideratur, illū sensum habet, quē initio proposuimus. Nondū scripti sunt.) In albo, seu libro & catalogo ciuium. Munerum habent uacationem.) Immunitatem publici muneris gerendi. Effraetos ciues.) Vt pote quibus uires iam aut corporis aut mentis, quae & ipsa suum senium habet, ut supra dictum est, lib. ij. non suppetunt ad gerendos magistratus, & munera publica ob-eunda: non quod anima intellectualis quae immortalis est, senescat, sed quia deficientibus corporeis instrumentis, senectutis uitio, usus quoque rationis & intellectus attenuatur, & quasi senescit, unde natum est prouerbum bis pueri senes. Nulla tali exceptione.) Qualis est inquilinorum conditio. sed imperia (seu magistratus.) quod gr. ecē est ἀρχή, hoc latine tum magistratus, tum imperium dicitur: quare interpret unum uocabulum diobus declarauit. Tempore determinata.) quod gr. ecē est διορισμένης, determinata conuertit interpret: sic enim locus postulat, & uerbum διαίρεσθαι, saepe ab Aristotele in hanc intelligentiam usurpatur, ut διαρῆσθαι dicat tum disputare & differere, tum constituere, & ratione determinare. Iudicij & imperij.) Iudicandi, quod fit etiam ferendo suffragium in mandandis magistratibus, &

ARISTOTELIS

consultandi in conuentu populari. Magistratus igitur siue imperia quaedam sunt definita tempore, non perpetua quaedam indefinita. Vt index & consultator.) Potestas iudicandi praesertim ferendis suffragiis: haec enim iudicandi ratio ad plurimos pertinet, & deliberandi in conuentu populari. Nam ferre suffragium κείνῳ solet Aristoteles dicere, id est iudicare, ut supra libro secundo de electione regum Carthaginiensium, καὶ τὸν αὐτὸν βίον ἕκαστον κείνῳ τῶν βασιλέων. Nam per suffragium iudicium inter competitors fertur, quare ipsam suffragiorum lationem κείνῳ, id est iudicium appellare solet, ut in eodem libro, & capite καὶ τὸν κείνῳ ὅτι πρὸς ἀεικλῶδης. Præterea poscere gesti magistratus rationem, siue ex pronocatione corrigere, quod græcè est δίδωμι, ad iudicium pertinet, quod in multis Reipublicis populo permittitur, ac omnino permitti debet, ut ipse dixit libro secundo, capitulo ultimo. Consultorum autem siue consultatorem conuertit interpretes, quod græcè est ἐκκλησιαστής, quasi concionator, quoniam sic Aristoteles passim omnes qui in concione, id est in conuentu populari deliberant, appellat. itaque hoc ipsum deliberare modo ἐκκλησιαστέον dicit, modo βασιλεύειν, ut paulo infra hoc eodem capite. sed fortasse dicit aliquis.) Ceteri magistratus, ut consul, censor, imperator, siue dux belli, haud dubiè tenent imperium. at index qui nihil aliud esse uidetur, quàm legis admistrer, & executor & deliberator, cuius partes sunt quid optimum factu sit, cōsiderare, & constituere, habere imperium nō uidentur: at earum nullum esse imperiū, qui maximam rerum potestatem habet in ciuitate, iudicium scilicet, & consultatorum absurdum dictu esse uidetur. sed in nullo ponamus discrimine.) Nihil nostra intersit, nec ea nos curas sollicitet. Quod est consultari.) Nullum est nomen commune, quo consultor & index nomenclantur, ut homo & equus, communi animalu nomine nuncupantur.

Ad hunc modum.) Iudicando & consultando. Nam deprauatas.) Quemadmodum totum natura prius est parte, & ciuitas domo, ut dictam est in primo libro, id est potior, & melior: sic recta Respublica prior est, quàm deprauata. Vt quem diximus.) Cuius quemadmodum diximus definitus, scilicet qui iudicandi & deliberandi facultatem habet, quoniam in Republica populari nullus unquam ciuis à concione seu deliberatione populari excluditur, nec à iudicio. scirem ab eo,

quo diiudicantur competitores, hoc est à ferendo suffragio. quod quam fieri possit eodem modo in alijs Rebus publicis, exempli gratia in paucorum potentia, ubi populus habet ferendi suffragium, & deligendi potestatem, sed ex magnis censibus, & de quibusdam rebus in concione deliberandi: tamen fieri potest, ut nec iudicare nullo modo, nec deliberare, nisi certis & definitis magistratibus liceat. Nec populus est, nec legitima concio.) Nihil per communem popularium conuentum deliberatur aut iudicatur. De contractis pactis (que rebus.) Contrahere cum altero dicitur, qui emit, mendit, locat, conducit, paciscitur, aut aliud simile facit: qui contractus & pacta, συμβολαία græcè nominantur. omnia autem iudicia, ut Cicero testatur, aut distrahendarum controuersarum, quod pertinet ad res contractas & pactas, aut puniendorum maleficiorum causa reperta sunt: cuius generis posterioris causa à Græcis ποινὰὶ δίκαι dicuntur, id est capitales, quia sæpe in his de capite reus periclitatur: aut de exilio, que mors ciuili nominatur, uulgo criminales dicuntur. Et fortasse alius magistratus alias) Nam utrunque genus causarum potest in partes diuidi, & diuersorum magistratuum cognitioni tribui. Cui copia suppetat.) Que multitudo eiusmodi fit, ut mutuo auxilio & facultatibus ciuium uniuersa ciuitas copiam rerum necessariarum, & commodarum ad uitam degendam habeat. sunt etiam qui ad usum ciuem esse definiant.) Alteram ciuis definitionem proponit & refellit: nam quidam ciuem esse definiunt, qui utroque parente, aut etiam suis ciuibus natus sit. que definitio nec in urbis conditores conuenire potest, nec in eos qui primi urbem inhabitauerunt: quosdam etiam iniu^{ta} ciues esse factos docet, qui tamen ueri sunt ciues, & ciuitatem tamdiu manere eam lem, quamdiu manet eadem Reipublica forma. Ad usum.) In hac doctrina ciuili, ut libro primo declaratum est. quadam cognitionis & contemplationis, pleraque usus & actionis gratia differuntur. superior igitur ciuis definitio magis ad cognitionem & partem speculatiuam pertinet: hæc usum, & partem actiuam magis attingit. Ciuilitate.) Prout pertinet ad usum, & administrationem ciuitatis. Partim fortassis ambigendo, partim per ironiam.) Nam ut ciuem definiret Gorgias, cuius parentes fuissent ciues, fortasse dubitando & querendo fecit, quod uerò morteriorum similitudine ueretur per ironiam

ARISTOTELIS

qua latinè dicitur diſimulatio: quanquam uerbum ipſum ironia iam
 eſt in latinam conſuetudinem receptum. Eſt autem ironia, ſive diſimulatio,
 litio, cū aliquis de ſe minora ſuis uirtutibus, uel doctrina prædicat, aut
 dicit: ut ſocrates, qui ſe cuncta ignorare dicebat, præterquam quòd ni-
 hil ſciuet. Gorgias igitur utitur exemplo mortariorum abiecto, & ni-
 mis uulgari, nec conueniente magno philoſopho, uelut innuēs ſe uulga-
 rers & indoctum eſſe, quod pertinet ad ironiam, de qua pluribus uer-
 bis diſſerit Ariſtoteles lib. iij. Ethicorum ad Nicomachum. aut ironiam
 dixit pro ioco: nam εἰρωνία, quo uerbo uſus eſt Ariſtoteles, inter-
 dum iocari ſignificat, ut apud eundem in artis rhetoricæ lib. ij. καὶ τοῖς
 εἰρωνοποιοῦσι καὶ τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν φρονιτικῶν ἢ εἰρω-
 νεία τραſcuntur, inquit, homines ijs, qui ſecum ſerio agentibus iocantur:
 nam iocus ad contemptum pertinet. Utitur autem Gorgias exēplo La-
 viſſæorum, quæ ciuitas eſt Theſſalia: quanquam Lariffa multæ etiam
 aliæ nominantur. Qui primi urbem incoluerunt, uel condiderunt. Ut
 qui primi in aliquam iam conditam urbem colom deducti ſunt, uel ipſi
 urbem condiderunt. Nam cum eſſent ipſi primi ciues eius ciuitatis, non
 poterant ab alijs ciuibus eiusdem ciuitatis eſſe procreati: tunc enim eſ-
 ſent ciues priores primis, quod fieri non poteſt. Tyrannis exactus.) vi-
 cti magna ſtrage Athenieſes à Lacedæmonijs, non aliter pacem ab ipſis
 impetrare potuerunt, quam ut triginta rectores ciuitatis acciperent, ex
 ipſis tamen Athenieſibus Reſpub. ex populari paucorum potentia
 fieret, quod ubique facere Lacedæmonij conabantur, qui triginta acce-
 pto imperio pro rectoribus tyrannos egerunt, duce tamen & auctore
 Thraſibulo triginta tyranni exacti, & in exilium miſi ſunt, ſuffectis
 decem, qui Reſpub. adminiſtrarent, qui eandem crudelitatis uiam in-
 greſſi, eodem modo in exiliū miſi ſunt. Cum bellis igitur ſuperioribus,
 & tyrannorum ſauitia Athenieſes ad magnam paucitatem fuiſſent
 redacti, auctore Clithene, multos externos, & inquilinos, & ſeruos
 manu miſſos in ciuitatem ad ſupplendam ciuium paucitatē receperunt.

Eaden: ſit uis iniuſti & falſi.) Quasi idem ſignificat iniuſtum &
 falſum, idemque ſit quempiam iniuſte ciuem eſſe, quod falſo ciuem di-
 ci. Tale imperium.) uis delibærandi & iudicandi. Pactis ſtare.)
 Αγαύειν græcè proprie diſſoluere ſignificat. ſed quia per pacta &
 fœdera diſcordiæ diſſoluntur ac dirimuntur, idcirco tum fœdus ferire

Et passisci, tum fœderibus Et pactis stare, eodem uerbo Græci significam, ut saepe Aristoteles, qui hoc in loco pro stare fœderibus pactisque dicit, ut interpres conuertit. si ergo quidam rem populariter administrant.) Quemadmodum, inquit, acta populi in Repub. populari sunt acta huius ciuitatis, quæ populariter administratur: sic acta à tyranno dicenda sunt acta ciuitatis, quæ tyrannicè gubernatur. sed mutata Reipublicæ forma ex tyrannide exēpli gratia, in popularem, in hac tyrāni acta negari possunt ab hac ciuitate, acta non tamen simpliciter à ciuitate: non enim hoc est à ciuitate agi, quod agi ab eadem ciuitate. quando uerò eadem ciuitas dici debeat, proximo capite declarabitur.

Caput II.

C A E T E R V M fermo propriè ad hanc quæstionem pertinet, qua tandè ratione ciuitas eadem aut nò eadem, sed diuersa esse dici debeat: Huius autem dubitationis facillima quæstio in loco & hominibus versatur: fieri enim potest, ut locus & homines diuidantur, & alii alium inhabitent. sed hæc quæstio idcirco facilior est iudicanda, quoniam cum ciuitas multifariam dicatur, non est difficile veritatem inuestigare. Pari ratione de ciuitate hominum eundem locum incolētium dubitatur, quando vna esse putari debeat: nec enim ex mœnibus æstimāda est: nam Peloponnesum vno muro circūdare liceat, cuiusmodi fortassis est Babylon, & quęcunque gentis magis quàm vrbis ambitum habet: qua Babylonē ab hostibus capta, triduo partem ciuitatis id non sensisse ferunt. Sed de his rebus commodius alio in loco disputabitur: nam de magnitudine vrbis homini ciuili quātam, & vnam multitudinem, an plures esse oporteat, compertum esse debet. Sed eisdem hominibus eundem locum incolentibus quæritur,

num ciuitas tandiu sit vna dicēda, dum idem sit genus incolērium, quanuis perpetua vicissitudine alii intereant, alii rursus procreentur? vt fluuios & item fontes eosdem dicere solemus, licet aqua profluens altera sublabente succedat altera: an homines similem ob causam eosdem dicere oportet, ciuitatē non item? Nam si ciuitas est societas quædā, societas autē cūiuum, vtique si Respublica altera fiat specie cum sit Respublica diuersa, necessarium esse videri potest ciuitatem quoque non esse eandem: vt chor-
 rus, qui modò comicus est, modò tragicus, licet sæpe eisdem hominibus constet, diuersus tamen esse dicitur. Eodēque modo quālibet aliam societatem & compositionem diuersam esse dicimus, si species compositionis sit diuersa: vt concentum earundem vocum diuersum esse diceremus, si nunc Doricus esset, aliās Phrygius. Quod si ita est, satis intelligitur ciuitatem ad Reipublicę formam spectantibus esse dicendā: quæ tum diuersa, tum eadem dici potest, siue ab eisdem hominibus, siue à prorsus diuersis incolatur. Sed vtrum ciuitas forma Reipub. mutata, stare pactis debeat, an secus, alia quæstio est.

scholia in Caput II.

CAETERVM hic sermo propriè pertinet. Mutatione facta in ciuitate queri solet, maneat eadem ciuitas, an secus. sed huius quæstionis non est difficilis solutio: nam si locus duntaxat mutetur, erit urbs alia, non alia ciuitas. si homines duntaxat mutantur manente Reipub. forma, manet eadem ciuitas. sed si forma Reipub. mutatur, alia ciuitas efficitur. Vt locus & homines diuidantur. Id est urbs & ciuitas: ut si ducto muro per medium urbis alij hanc partem, alij illam inhabitarent.

tarent. Cum ciuitas multifariam dicatur.) πόλις græcè, nunc urbem, id est locum, moenia ac adificia: modò ciuitatem, id est homines urbem inhabitantes significat: quæ distinctio facilem quæstionem reddit. potest enim manere eadem urbs mutatis hominibus: & forma Reipub. ac uicissim urbe diuita & solo æquata, potest manere ciuitas eadem, id est societas ciuilis: quæ etiam si in alium locum transeat, erit eadem ciuitas, unde poëta, Veios habitante Camillo, illic Roma fuit. Nam Peloponnesum.) Peloponnesus peninsula est Græcia, in cuius isthmo Corinthus est, quæ regio latè patès, ut mari penè tota circumfusa est: sic posset uno muro cingi, & tunc multæ gentes & uariæ essent una ciuitas, si propter unum murum ciuitas diceretur una: quod planè falsum est, uel esset una urbs, non tamen una ciuitas, cum sint ciuiles societates complures & diuersæ. Cuiusmodi fortassis est Babylon.) Chaldaicaru genitium caput est Babylon, urbs sexaginta millia passuum amplexa, muris duccenos pedes altis, quinquagenos latis, in singulos pedes ternis digitis mensura ampliore quàm Romana, ut Plinius refert, quam Euphrates fluuius interfuit. Chorus, qui modò comicus est, modò tragicus.) Chorus dicitur, quando multæ personæ sim ul loquentes, seu canentes inducuntur in comædia uel tragædia. fieri autem potest ut idem homines nunc comicum, a. i. a. tragicum chorum constituent: semper tamen comicus chorus forma diuersus est à tragico, licet materia idem sit chorus. à forma uerò res quæque nominatur, cum forma sit cuiusque substãtia ratio, secundo de generatione.

Caput III.

POST hæc proximum est ut viri ac boni ciuis eadè sit virtus an diuersa, disseramus. Ad quã quæstionem diiudicandã, operæ precium fuerit quænam sit ciuis virtus, primum omnium summatim constituere. Ut igitur nauta vnus quidam est nauigandi sociorum, sic item ciuis vnus esse dicitur eorum qui ciuilem societatem habent. Nautæ uerò licet facultate sint dissimiles, hic remex, ille gubernator, quidam curator proræ, & alius alia quadam tali appet-

ARISTOTELIS

latione cēseatur, haud dubiè tamen perfectissima cuiusque ratio propria fuerit virtutis eius, ac eodē modo communis quædam ratio omnibus accommodabitur. Nam cunctis ipsis navigationis salus proposita est: hanc enim expetit eorū quisque. Eadem igitur ratione ciuibus, quanquam dissimiles sint, tamen omnibus est communitatis salus proposita: cōmunitas autem est Respub. quo fit, vt necessario ciuis virtus ad Rempublicam accōmodetur. Si ergo Republicæ cōplures sunt formæ, haud dubiè fieri non potest, vt vna sit ciuis probi perfecta virtus. Perspicuum est igitur, probū ciuem esse posse quenquam, qui non sit idem virtutem, qua vir bonus censetur, cōsequutus. Cæterum alio quoque modo differentibus, licet eadem ratione in optima Republica uti. Nam cum ciuitas ex probis omnibus constare nequeat, oporteatque rectè suo quenque officio fungi, quod à virtute proficiscitur, nec ciues omnes possint esse similes, non erit vtiq; vna boni ciuis & viri probi virtus. Nam virtutem boni ciuis cunctis ciuibus adesse oportet, cum hoc necessario optimæ ciuitatis ratio postulet. Vt autē viri probi virtus omnibus adsit, fieri non potest, si non est necesse vt probi viri sint ciues omnes qui sunt in ciuitate proba. Præterea cum ciuitas ex dissimilibus constet, vt enim animal protinus ex anima & corpore, anima ex ratione & appetentia, domus ex viro & vxore, possessio ex domino & seruo: sic ciuitas ex his omnibus, & aliis præterea dissimilibus generibus cōsistit: profectò necesse est non esse vnā ciuium omnium virtutem,

tutem, quemadmodum in choro non eadem est virtus ducentis chorū, & eius qui proximus est ab eo. His igitur planum fit, non eandē simpliciter esse ciuium omnium virtutem: sed illud vidēdum est, an cuiuspiam boni ciuis virtus eadē sit, quæ boni viri. Nam qui probè imperat, hunc bonum & prudētē esse dicimus: vnum autem ciuilem prudentem esse necesse est. & quidam statim diuersam esse dicunt principis institutionē, & regum filios equestribus & bellicis institutis erudiri videmus, & Euripides ait:

Nec verò speciosa, sed requirit

Quæ Respublica. hæc mihi.

ceu quædā sit principis educatio ac institutio. Quod si eius qui rectè imperat, & viri boni eadem est virtus, est autem is quoque ciuis qui paret imperio, non fuerit utique eadem simpliciter ciuis atque viri virtus, sed cuiusdam ciuis, cum principis nō eadem sit, quæ ciuis. Ac fortassis idcirco Iason se quod nō regnaret, fame confici dicebat, quasi priuatus esse nesciret. veruntamen & imperare, & imperio rectè parere laudi datur. Si ergo boni viri virtutem imperatricem esse cōstituiamus, ciuis autem virtutē vtrunque, non eodem modo vtrunque laudabitur. Sed quoniam interdum vtrunque videtur non eadem scilicet imperanti & parenti dicenda esse, ciuem autem oportere vtrūque scire, vtroque participare ex his quæ subieciimus, quomodo sese res habeat intelligetur. Est enim imperium, quod herile nuncupatur, quod qui tenet, hic vt res quæ necessaria dicuntur, facere nouerit, nihil est necesse, sed vt eis vtā

sciat : nam illud alterum feruile est , id est vt huius-
 modi operum sese ministrum exhibere possit . Ca-
 terum feruorum genera complura sunt , cum opera
 feruilia sint complura , in quorum vno genere ope-
 rarij versantur: hi verò sunt, vt vocabulum declarat,
 qui manibus victum quærunt, de quorum numero
 artifices illiberales habentur . quare apud quosdam
 antiquitas, antequam extremus populus fieret, im-
 perium cum opificibus non cõmunicabatur. Eorum
 igitur opera quibus ad hunc modum imperatur, di-
 scere nec vir bonus debet, nec ciuilis, nec omnino
 ciuis probus, nisi forte ad suũ ipsius vsum: tunc enim
 non efficeretur vt alter dominus esset, alter seruus:
 sed est aliud imperium quo similibus genere, ac libe-
 ris hominibus imperatur. Sic enim ciuile imperium
 definimus , quod parendo discitur ab eo qui debet
 imperare: vt eques equitatus præfecto, miles duci pa-
 rendo equitatum, exercitũque ducere discit. Item
 milites dum in acie curantis & insidias collocantis
 imperata faciunt , his muneribus præsele docentur.
 Rectè igitur fieri posse negant , vt bene quis impe-
 ret, qui non fuerit imperio subiectus. Sed cũ horum
 virtus diuersa sit, tamẽ bonus ciuis scire ac posse de-
 bet tum imperata facere, tum etiam imperare: vir-
 tũsque ciuis est imperium liberorum nosse in vtran-
 que partem: boni ergo viri est vtrunque, quanquam
 temperantiæ & iustitiæ imperatricis species est di-
 uersa. Nam qui subiectus est, liber tamen, eius haud
 dubiè non est vna virtus, exempli gratia, iusticia: sed
 species habet per quas imperet, imperatãque faciat,

vt viri ac mulieris diuersa est temperantia & fortitudo. Nā vir si sic fortis esset, vt fortis mulier, timidus haberetur: & mulier garrula, si sic esset moderata, vt vir probus. Nam & cura rei familiaris alia viri est, alia vxoris: viri enim munus est parare, vxoris custodire. Sed virtutum sola prudentia est imperium obtinentis propria. nam cæteræ necessariò communes esse videntur imperantibus cum iis quibus imperatur. eius certè cui imperatur virtus, non est prudentia, sed vera opinio: cui enim imperatur, is similis est tibiariani artificii: qui imperat, is tibi cinem tibiis vtentē æmulatur. Ac virtus quidem vtrum eadem sit boni viri ac probi ciuis, an diuersa, & quomodo eadem, & quo diuersa, ex his planū efficitur. Sed superest etiam nunc quæstio alia de ciue, num verè is ciuis sit, cui aditus ad imperia patet, an etiam opifices sint in ciuibus habendi. Nam si sic statuerimus hos quoque ciues esse quibus imperia magistratūve non communicantur, non poterit talis virtus cuiuslibet esse ciuis, cum hic ciuis habeatur: si autem nemo talis ciuis est, qua in parte horum quisque statuetur: cum neque inquilinus sit, neque peregrinus. An nullum ex hac ratione incōmodum euenire putandum est? nam neque serui neque libertini quicquam ex iis quæ diximus sunt. Illud enim verè dicitur, non omnes, sine quibus ciuitas cōstare nequeat, pro ciuibus esse habendos, cum ne pueri quidē perinde ciues fiant, atq; viri: sed hi simpliciter, illi verò ex suppositione: sunt enim ciues, sed imperfecti. Olim igitur apud quosdam opifices aut serui erant, aut

ARISTOTELIS

peregrini. itaque multi nunc quoque tales sunt. & profectò ciuitas optima nunquam opificem ciuem facit. Quòd si opifex quoq; in ciuibus est habèdus, nimirum ciuis virtus quam diximus, non cuiusuis, nec liberi duntaxat dicenda est, sed eorum qui sunt operum necessariorum immunes: in quibus qui vni priuatim ministrant, famuli: qui publicè, opifices & mercenarii nuncupantur. Ceterum si paulò diligentius quæ deinceps dicemus consideres, in promptu erit hæc quomodo sese habeãt, intellegere: nã quod diximus, rerum vsus declarat. Necesse est enim cum Reipublicæ complures sint formæ, ciuis quoq; species esse multas, eius præsertim qui subiectus est imperio: vt sit necesse in quadam Reipublicæ forma tum opificem, tum mercenarium esse ciues: in quibusdam fieri nequeat, vt in ea, si qua est, quæ dicitur optimatum, in qua honores pro ratione virtutis, & pro dignitate conferuntur. Nam qui vitam in arte fordida mercenariãq; degit, hic non potest in ea quæ virtutis sunt, curam & operam impendere. Cæterum in paucorum dominatu vt mercenarius sit ciuis, fieri non potest: magnis enim censibus magistratus tribuuntur: vt opifex ciuis sit, nihil prohibet, cum multi artifices sint locupletes. Thebis qui iam decimum annum à mercatura non abstinuisset, is gerere magistratū lege vetabatur. Sed in multis Rebuspublicis lex peregrinorū minus latè patet. Nam licet in quibusdam popularibus ciuis est qui ex matre ciue fuerit procreatus: eodémque modo Spurius apud plerosque: tamen quia legitimorum ciuium inopia

tales

tales ciues faciunt, & in magna hominum paucitate sic legibus utuntur. Vbi copia suppetit, paulatim reiciunt, primum ex seruo, seruave progenitos: deinde eos qui ex matribus tantum ciuibus nati sint: postremo eos modò ciues faciunt, qui utroque parente ciue fuerint procreati. Quibus rebus planè intelligitur, species ciuis esse còplures, & eum potissimum esse ciuem, qui honorum ac magistratum est participes, ut fecit Homerus. Sed sicubi quiddam tale cælat, hoc fit cohabitantes fallendi gratia, ut que in honoratum externumq; reiecit. Nam velut inquilinus est is cui honores non communicantur. Ac virtus quidem utrum eadem sit quæ virum bonum, & quæ ciuem probum efficiat, exposuimus: cuiusdam ciuitatis ciuem eadem virtute qua virum bonum commendari, alterius nõ item: nec illum omnem, sed qui ciuilem est, & penes quem, aut solum, aut cū aliis potestas est Rempub. administrandi.

scholia in Caput III.

POST hæc proximum est.) Ut eadem virtus sit, an diuersa viri boni, ac boni ciuis intelligatur, primum qua sit virtus boni ciuis statuere oportet: sed cum multa sint Reipub. forma, & virtus ciuis ad Reipub. rationem sit referenda, efficitur ut non possit una virtus omnium ciuium esse in omnibus ciuitatibus. Præterea cum ciuitas non possit ex cunctis viris probis consistere, omnes tamen boni ciues ciuilem virtutem habere debeant, hac ratione non eadem viri boni virtus quæ boni ciuis esse videtur: & item quia ciuitas ex dissimilibus constat, cum dissimilium dispares sint virtutes, efficitur ut non eadem sit ciuium omniuna virtus. Cæterum in optima Reipub. eadem est boni ciuis, quæ boni viri virtus: virtus tamen in utroque duplex est, altera qua rectè pareat, altera qua rectè imperet, quæ maior & perfectior est priore: ergo ad re-

ARISTOTELIS

*Est parendum fortitudine, exempli gratia, & temperantia opus est: di-
 uersis tamen specie à fortitudine & temperantia qua in rectè impe-
 rante requiritur: sed utrisque, bonus tum ciuis, tum uir præditus esse de-
 bet. quanquam bonus propriè dicitur uterque perfectiore uirtute: sed
 ex uirtutibus propria imperantis est prudentia: nam ad parendum, pru-
 dentia non desideratur. Perfectissima cuiusque ratio.) Propria cuius-
 que uirtus intelligitur, ut optimè fungatur officio suo, ut uirtus guber-
 natoris, est posse optimè & perfectè ratione nauim dirigere, remigari
 optimè remigare. Ac eodem modo communis quadam ratio om-
 nis accommodabitur.) Illud est rationi cuiusq; uirtutis nautica pariter ad-
 dendū, ut id fatiat incolumis navigationis gratia: ratio enim finis omni-
 bus debet esse communis: nec quicquam facere uirtus aut officium est,
 quod ad suum propriūque finem non referatur. Probum ciuem esse
 posse.) Fieri potest, ut sit quisquam bonus ciuis, qui nō sit idem uir pro-
 bus: quoniam in praua Repub. bonus ciuis dicitur, qui bene instructus
 est ad eam Rempub. conseruandam, ut bonus latro, bonus fœnerator,
 bonus leno dicitur, qui solertiam habent ad ea scelera patrandā. Quod
 à uirtute proficiscitur.) Ut quisquam rectè fungatur officio suo, ex uir-
 tute manat. Itaq; uirtus hoc in loco, ut in multis alijs apud Aristotelē,
 non intelligitur propriè, ut secundo Ethicorum libro definitur, sed pro
 quocunq; habitu seu facultate in sua natura, uel usu parata, qua rectè
 aliquid fit, id est conuenienter proposito fini, quantum malus sit finis.*

*Viri probi uirtus. Virtutem boni uiri uocat eam, quæ propriè uirtus
 intelligitur, ut temperantia, fortitudo, & iustitia. Non eadem est uir-
 tus ducentis chororum.) Id est Coryphæi, qui præcentor & præfultor à
 quibusdam conuertitur. est autem is qui primum locum in choro tenet,
 & quem ceteri sequuntur: cui proximus est is qui πρῶτος αὐτός, quasi
 adfister: nominatur, tum ἑπὶ τοσοῦτος, de quibus meminit Aristoteles in
 lib. iij. de prima philosophia. Quæ admodum igitur ex his maior uirtus,
 seu facultas in coryphæo quàm in proximo, & quasi adiutore, & in
 hoc, quàm in tercio desideratur: sic in ciue qui magistratum gerit, per-
 fectior uirtus quàm in priuato requiritur. & in magistratibus pro ra-
 tione & discrimine superiorum quibus funguntur. sed illud uiden-
 dum est, an cuiuspiam boni ciuis uirtus.) Quoniam ex supradictis intel-
 ligitur, non eadem esse uirtus cuiusq; ciuis & boni uiri, iam uidentur
 est,*

est, num cuius cuiuspiam eadem sit uirtus quæ boni uiri: docet quæ uirtutem cuius in optima Repub. gerentis magistratum, aut imperiū eandem esse, ac boni uiri: hanc autem esse statum optimatum ipse declarat lib. iij. cap. septimo his uerbis, in sola, inquit, optimatum Repub. idē est uir bonus, & bonus cuius, scæ ex duobus imperijs herili, atque ciuili: ad eū qui herili fungitur pertinere ait, nō ut opera necessaria facere sciat, sed ut rebus necessarijs uiri nouerit: tum seruorū multa genera esse dicit, quorum uno artifices sordidi continentur, quibus negat antiquitus Rempub. solitam fuisse communicari. Ciuile autē imperium id esse ait, quo similibus genere ac liberis hominibus imperatur, cuius fungēdi facultas & disciplina parēdo & obtemperando comparatur. Itaq; eandem esse boni cuius imperātis, & boni uiri uirtutem in optima Repub. sed utriusque cuius duplicem esse, alteram quæ ad imperandam pertinet, alterā quæ ad parendum: prudentiam autem propriam esse uirtutem imperantis. Virum autem ciuilem.) Vir ciuilis tum ab Aristotele, tum a Platone uocari solet, qui facultate & uirtute instructus est ad ciuiler imperandum, ut regius, qui ad regnādum: interdum etiam qui prudentia & facultate præditus est, leges & Rempub. eōdendi. Veruntamen laudi datur.) id est uirtus est: habitus enim laudabiles uirtutes uocamus, ut ipse ait in fine libri primi Ethicorum. Non eodem modo utrunque laudabimur.) Non erit eadem uirtus. Ex his quæ subiiciemus.) Declarant enim in herili imperio non eadem esse imperanti, & parenti discenda, in ciuili autem utrumque eadem discere oportere.

Quæ necessariæ dicuntur.) Quæ pertinent ad usus uitæ necessarios. Ut uocabulum declarat.) *Χερνίκος*, quod ex manibus nandōque componitur, sumpta, ut arbitror, translatione ab ijs qui non hinc aut equo, sed manibus natando ob egestatem flumen traiciunt. Artifices illiberales.) Sordidi opifices, ut fabri, textores atque sartores. Antequam extremus populus fieret.) Priusquam fierent Respub. populares corruptissimæ: nam cum multa sint Reipub. popularis genera, ut traditur quarto libro, quæ omnium deprauatissima est, ea extremus populus nominatur. Tunc enim non efficeretur.) Si quis usus sui gratia sordidum opificium discat, ut Alfonso dux Ferrariensis, qui singulari industria & artificio anea tormenta bellica conficere sciebat, is quia sibi, non alteri seruit, non debet seruus more artificum appellari. sed

ARISTOTELIS

cum horum uirtus.) Imperantis & parentis. In utranque partem.)
 Ad imperandum & parendum. Boni ergo uiri est utrunque. Ut tum
 imperare, tum etiam parere sciat: sed imperandi uirtus que perfectior
 est, bonum uirum magis attingit, quam parendi: nam ut supra dixit, in
 exemplo nautarum, perfectissima cuiusque ratio propria est eius uirtu-
 tis. Cum igitur iustitia, fortitudo, temperantia, uirtutes, sint boni uiri, ea-
 rum cuiusque perfectissima ratio propria fuerit boni uiri. Quanquam
 temperantia & iustitia imperatricis species est diuersa.) A temperan-
 tia & iustitia subiecti, & liberi, quatenus est subiectus: nam & hic
 duplicem habet uirtutem, alteram ad parendum, alteram ad imperan-
 dum. In grecis exemplaribus scriptum est, δῆλον ὅτι εἰμὶα τὸ εὖ εἶναι τὸ
 ἀγαθόν, id est non unam esse uirtutem boni: in quibusdam illud τὸ ἀ-
 γαθόν, id est boni non habetur, sed idem est utrinque scriptura sensus,
 ut uirtus duplex esse intelligatur, in subiecto libero, si bonus est, altera
 imperandi, altera parendi. sed quia uirtus non potest esse nisi in bono,
 idcirco illud τὸ ἀγαθόν, uidetur esse superuacaneum. Et mulier gar-
 rula.) In quibusdam exemplaribus corrupte scriptum est γυνὴ ἀλλος,
 in alijs γυνὴ ἄλλος, rectius tamen in quibusdam γυνὴ λαλῶσα, quam
 scripturam sequutus est interpres, quia commodior est & aptior Ari-
 stotelis doctrina, qui in primo huius operis libro propriam uirtutem mu-
 lieris esse dixit taciturnitatem, cum uiri ac mulieris uirtutes diuersus esse
 doceret: est igitur sensus, quemadmodum uir timidus esset, si fortis esset
 muliebri fortitudine, sic mulier esset loquax & garrula, si ea modera-
 tione loquendi uteretur, qua uir probus & modestus, quia non idem
 est utriusque loquendi mensura & modus, unde Paulus, mulier in si-
 lentio discat: & alio in loco, mulieres, inquit, in ecclesijs taceant. sed
 uera opinio.) Prudentis officium est de rebus agendis deliberare quod
 maxime imperantis munus attingit: obtemperantis autem non est deli-
 berare, sed ueram opinionem de rebus deliberatis habere im-
 recte possit obire. sed superest etiam nunc questio alia. ue-
 ratione de ciue differit, & multos esse docet, sine quibus ci-
 uitate non potest, qui tamen non sunt ciues, ut mercatores, opifices, &
 mercenarios in optima Reipub. tamē in uniuersum eos proprie ciues esse
 intelligit, quibus in: peria siue magistratus in sua ciuitate communican-
 tur. Quicquam ex his que diximus sunt.) Nec sunt inquilini, nec pe-
 regrini.

*Ægrini. Ex suppositione. Quoniam si uiri futuri sunt ciues, pueros esse
 necesse est, qui cum ad perfectam ætatem peruenerint, sint ciues: itaque
 nunc ciues imperfecti sunt. Virtus quam diximus. Boni ciuis ad im-
 perandum, paratamque instructi, quæ cum in ciuilibus muneribus ob-
 eundis parendo discatur, ac ingeneretur, non potest ijs contingere quos
 opera necessaria submouent à ciuilibus officijs. Ut in ea si qua est.)
 Nam licet quedam Respub. prope ad Rempub. optimarum accedat, ut
 pote in quibus ratio uirtutis in magistratibus mandandis habeatur, ta-
 men rarissima est, ubi uirtus maxime dominetur, quæ proprie dicitur
 optimarum Respub. Thebis qui iam decimum annum.) propterea sci-
 licet quia nihil est, quod gerentibus magistratus magis obsit quàm au-
 ricia, quæ mercatoribus penè insita est, & familiaris: sed & artifices
 eodem modo, nisi certo tempore abstinuissent ab arte sordida Rempub.
 gerere apud eosdem Thebanos lege uetabatur, ut ipse tradit libro sex-
 to. Nouem urbes memorantur ab Stephano in uarijs regionibus, quæ
 Thebe dicebantur, hic tamen eam designari puto, quæ erat in Beotia
 Græciæ regione, cuius ciuis fuit Epaminondas. Ut fecit Homerus.) Li-
 bro iliados decimo. Sunt autem uerba Achillis ad Hæcæam de iniuria, si-
 bi ab Agamemnone illata expostulantis. Cuiusdam ciuitatis.) Quæ
 optime habet institutam Rempublicam.*

Caput IIII.

HIS rebus declaratis, sequitur ut Respub. vna
 sit statuenda an plures, differamus: & si plures, quæ
 & quot, discriminâque ipsarum explicemus. Est au-
 tem Respublica ordo ciuitatis cum aliorum magi-
 stratuū, tum eius maxime cui tradita est summa re-
 rum omnium potestas & arbitrium: est enim ubique
 ciuitatis summa potestas penes administrationē ci-
 uilem: administratio verò ciuilis est Respub. exem-
 pli gratia, in Rebus publicis popularibus summa po-
 testas est penes populum: in paucorum dominatibus
 e contrario penes paucos. his autem Rempublicana

ARISTOTELIS

diuersam esse dicimus, quæ eadem est cæterarum ratio. Sed primum omnium cuius rei gratia ciuitas fuerit constituta, & quot sint genera principatus inter homines, ac in vitæ societate statuendum est. Quamquam igitur huius commentationis initio cum de ratione rei familiaris & herili imperio disceptaretur, hominem esse natura ciuile animal exposuimus, ac perinde homines etiam si ope mutua nihil indigeant, tamen nihilo secius ad conuictum esse procliuēs: tamen publica quoque commoditas facit, vt homines in locum vnum conueniant, prout quisque potest

rectè viuendi particeps esse. Hic igitur maxime tum publicè, tum etiam priuatim hominibus est conueniendi finis. Conueniunt tamen etiã ob hoc ipsum, vt viuant: nam forsitan honesti pars quædam in est, & ciuilem vel viuendi duntaxat societatem conseruant, nisi ea communio in vita maximis calamitatibus conflictetur. Nec dubium est, quin multi homines magnas ærumnas viuendi cupiditate perpetiantur, velut in ipso viuere iucunditas quædam insit, ac dulcedo naturalis. Neque erò difficile est imperii modos appellatos discernere: de his enim sæpe in externis sermonibus disseruimus. Nam herile imperium quanuis natura serui & natura domini re sit eadem commoditas, tamen ad domini vtilitatem refertur, non item ad serui, præterquã ex accidenti. Nam per eunte seruo, dominatus saluus esse nõ potest. Imperium autem in filios, & vxorem, rotãque domum, quam domesticam gubernationẽ vocamus, aut eorum in quos est imperium, commoditatem sibi proponit,

*Quatenus cuiusque vni
adijcet Recte uiuen
ti. vel quatenus cu
iusque auget Recte ui
uendi facultatem.*

ponit, aut eam certè que sit vtrifque communis, per se tamen ad subiectorum vtilitatem spectat: quemadmodum in ceteris artibus vsu venire cernimus, vt in medicina & arte gymnastica. Quàquam ex accidente ipsorum quoque commoditas peti queat, fieri enim potest vt ipse exercitator interdum ex eorū numero sit, qui exercentur, vt gubernator vnus de numero nauarum est: igitur exercendi magistro vel gubernatori bonum eorum in quos imperium habet, propositum est. Sed cū ipse vnus horum efficitur, ex accidenti tuta nauigatione participat: hic enim de numero nauigantium est, exercitator verò vnus eorum qui exercentur efficitur: quamobrem ciuiles magistratus, cum ciuitas per æqualitatem similitudinemque ciuium est constituta, vicissim obire censent. Olim certè æquū esse quisque censebat, quemadmodum natura fert, vt alter vicissim laborem susciperet, rursusque ipsius commodis prospiceret, vt ipse prius cum magistratui præerat, curam gessisset illius commoditatis. Nunc autem propter commoda quæ ex publicis rebus, quæque ex magistratu capiunt, statimenter præesse vellēt, perinde ac si semper in magistratu rectè valerēt: qui sunt infirma valetudine, tunc enim fortassis expetendi essent magistratus. Quibus igitur Rebuspub. commune bonum est propositum, hæ rectæ sunt & simpliciter iustæ: in quibus autem qui præ sunt suam quisque duntaxat commoditatem sequuntur, hæ cunctæ deprauatæ sunt, & à rectis Rebuspublicis aberrationes: sunt enim velut imperia dominorum in seruos, ciuitas au-

ARISTOTELIS

tem societas est liberorum hominum.

scholia in Cadu. IIII.

HIS rebus declaratis sequitur ut Respub. una sit. Quot, & quæ sint genera Reipub. iam hinc incipit explicare, earumque discrimina in diuersa ratione administrandæ ciuitatis consistere docet: & ciuitatem tum uiuendi, tum etiam rectè uiuendi: gratia constitutam fuisse declarat. Et cum sint iustorum impericrum uaria genera, cuncta ad subiectorum bonum & commoditatem persissimum, ex accidenti uerò ad imperantium utilitatem spectare, præter imperium herile cuius est cõtraria ratio. Itaque omnes deprauatas Respub. herile imperium imitari.

Venes administrationẽ ciuilem.) Quæ *ἡλιθία* græcè dicitur, quo nomine significantur hi qui summa potestate ciuitatẽ administrant. hæc autem administratio Respub. dicitur. His autem Rempub. diuersam.) Quæ communi uocabulo Respub. dicitur, hæc idcirco diuersa esse dicitur à populari & paucorum potentia, quoniam à diuersis cum summa potestate administratur, eademque ratione ceteræ Respub. inter se differunt: aut est sensus, his, id est populo & paucis imperantibus diuersa est Respub. id est alia est Respub. popularis, alia paucorum propter discrimen imperantium in utraque & summam potestatem obtinentium. Huius cõmentationis initio.) In primo huius operis libro. Prout quisque potest rectè uiuendi particeps esse. Hoc quisque magis societatem ciuilem expetit, quo plura seu maiora aduimẽta ad rectè degendum, hoc est liberaliter uiuendum habet: nam rectè uiuere dicitur ab Aristotele, non solum qui ex uirtute uiuit, sed etiam qui liberaliter & iucunde, ac ut decet ingenuum hominem. Hic igitur maxime.) Ut rectè uiuatur. In externis sermonibus.) In libris alijs extracos de Respub. designat autem libros de moribus, seu libros Ethicorum ad Nicomachum, in quorum octauo de omni genere Reipub. & diuersis imperandi rationibus edisserit: externos enim sermones, siue exotericos solet Aristoteles libros eos appellare, quicũque sunt extra id opus, in quo tunc uersatur, ut iure pontificio periti consueuerunt: non enim exotericis sermones, seu libri certo aliquo genere continentur, ut est publicus error, in quo & Plutarchus fuit, & plerique posteriores. sed ante ipsum etiam Marcus Tullius, qui duo esse genera librorũ Aristotelis tradunt, unum leuioris operæ ac popularites scriptum quod exotericũ, alterum

De sententiã a meo geneseo hic aduicta. Vide petrum u. limatiũ, Etorium, libro septimo, capite decimo octauo. Variarũ uerborum.

In aristotele
libro. 5. de finibus

limatius, & reconditioris doctrinae, quod acroamaticum diceretur, quasi
 auscultatorium, propterea quod habeat tam difficiles explicatus, ut si-
 ne uoce magistri intelligere sit difficillimū. Cuius erroris occasio, ut ar-
 bitror, ex Alexandri & Aristotelis epistolis nata est, in quibus sit acroa-
 maticorum librorū mentio, quos Aristoteles esse difficillima intelligen-
 tia testatur. A quo cum quidam uiderēt quosdam libros exotericos na-
 minari, hoc alterum genus librorū esse populariter scriptorum, & le-
 uioris operæ putauerunt, non animaduertētes exotericos ab eodem eos
 interdum appellari, qui sunt omnium difficillimi, ut libros de anima, in
 primo libro Ethicorū ad Nicomachum, ubi differit de partibus animæ:
 & libros de prima philosophia, qui & τὰ μὲν φωνὰ inscribuntur, A
 ut in primo libro de moribus ad Eudemū, in quæstione de ideis, ubi ait,
 sed de hac opinione multifariā disputatū est in exotericis sermonibus,
 quiq; haberi sunt de philosophia. Aristoteles enim philosophiā, primam
 philosophiā, & theologiam, ac interdū sapiētiam uocare solet eam do-
 ctrinā, de qua differitur in libris quos inscripsit τὰ μὲν τὰ φωνὰ:
 & in hoc opere de Rep. exotericos uocat, ut dixi, eosdē libros de mo-
 ribus ad Nicomachū, in quibus ipsis, libros exotericos citauerat. Accedit
 quod Diogenes Laertius qui uerū Aristotelis ex antiquorū monumentis
 scribit, ac eius scripta commemorat, & ipsorum partitionē in quatuor
 genera librorū diligēter persequitur, nullam omnino mentionem exo-
 tericorum & acroamaticorum facit, quod in primis oportuit, si omnes
 Aristotelis libri in illa duo genera diuiderentur: sed nec illud uerum est
 acroamaticos nuncupari omnes libros reconditioris philosophiæ. hanc
 enim appellationem eis duntaxat libris tribuit Aristoteles, quibus titu-
 lum fecit τὸ φωνὰς ἀποδοῦναι, id est de physico auditu. ipsorum
 quoque commoditas, Imperantium & præfectorum. Per equalita-
 tem & similitudinem.) Cum in constituenda Repub. paritatis potissi-
 mum ratio habita fuisset inter ciues, ut cum nulli, scilicet magnopere e-
 minerent, omnes in iuris æquabilitate cōtinerentur. Olim certe.) Cum
 magistratus sine mercede gererentur, nec auaritia homines incesisset,
 ut quæstui Respub. habere uellent. Propositum est commune bo-
 num.) Recte Respub. sunt, in quibus administrandis tanquam finis pu-
 blica commoditas spectatur, ut regnum, status optimatum, & Respub.
 In quibus autem qui Respub. præsent, priuatam cōmoditatem sequuntur

ARISTOTELIS

tur, hæc deprauata sunt, ut tyrannis, paucorum potentia, & status popularis: quippe in quibus imperium in liberos subiectos, & æquam in seruos exercetur.

Caput V.

HIS rebus constitutis, sequitur vt Reipub. formę quot numero, & quę sint, edisseramus. Sed prius rectas tractabimus: his enim explicatis, non poterit de aberrationibus dubitari. Cum autem Respublica & ciuilis administratio idem significant, sitq; administratio ciuilis id cuius arbitrio ciuitates administrantur: ciuitates autem necessario vnus, vel paucorum, vel multorum arbitrio gubernantur: has rectas esse Respublicas necesse est, in quibus vnus vel pauci, vel multi Rempublicam ad communem vtilitatem spectantes gerunt: illas verò aberrationes, in quibus vnus, pauci, vel multitudo imperio ad propriam vtilitatem abutuntur: aut enim qui Respublica participant ciues esse negandi sunt, aut cum his debet vtilitas communicari. Cæterum Respublica quę ad comunę vtilitatem spectat, si præest vnus, Regnum appellari consuevit: si pauci, plures tamen vno, Optimatum imperium, vel quia optimi quique imperant, vel quoniã ad id quod ciuitati & iis quibus ciuitas communicatur, optimum est, imperium refertur: cum verò multitudo imperium ad bonum publicum dirigens rem cõmunem administrat, communi omnium vocabulo Respub. dicitur, & quidem meritò. Nam vnum aut paucos virtute præstare, facile est: vt autem plures perfectè omni virtute præditi sint, difficile, sed maximè bellica: nã hæc in mul-

in multitudine fit. Itaq; in hac Republica summam imperii propugnatores potissimum tenet, eaque arma tenentibus communicatur. Aberrationes autem sunt tyrannis à regno: paucorum potentia ab optimatum administratione: popularis gubernatio à Republica. Nã tyrannis vnus principatus est, qui principis commoditate dirigitur: paucorum potetia, locupletum vtilitatem: popularis gubernatio, tenuiorum commodum sequitur: nec harum aliqua publicam commoditatem confectatur. Cæterum quæ sit harum Rerum publicarum quæ'que, paulò latius explicare oportet. Hic enim locus est quibusdam difficultatibus impeditus, sed qui in doctrina quaque philosophatur, neque ad actionem duntaxat spectat, huius officium est non negligenter agere, nec quicquam omittere, sed quid in singulis rebus verum sit, explicare. Tyrannis igitur, vti memorauimus, est vnus herile in ciuilem societatem imperium: paucorum verò potentia, cum penes opulentos est summa Reipublicæ potestas: popularis Respublica ecōtrariò, cum non diuites, sed egeni tenent imperii summam. Est autem prima de definitione controuersia. Nam sicubi forte summa ciuitatis potestas penes plures, eosdémque locupletes esset: rursusq; alibi penes egenos, qui numero pauciores essent quàm diuites, sed potetiores: cum Respub. popularis sit, in qua ciuitas est in arbitrio multitudinis, vicissimq; paucorum potetia, vbi pauci tenent imperii summam, nimirum Respublicæ haud commodè definita esse videretur. Cæterum si quis

ARISTOTELIS

paucitatem cum opulencia, & cum tenuitate multitudinem coniungens, sic Respublicas definiat, vt paucorum potentiam esse dicat, in qua diuites qui pauci numero sint: statum verò popularem, in quo pauperes, quorum est magna copia, imperiū tenent, illa iam occurret dubitatio, quo nomine sint eedem, quibus suprà diximus Respublicā cēsendā, eam dico, in qua plures sunt locupletes, & illa altera, in qua pauci tenuiores, & vtrique summam imperii in sua Republica tenent, si præter memoratas nulla est alia Respublica. Ratio igitur ipsa declarat accidens esse, vt pauci sint, aut plures ii, quibus imperii summa permissa est. Accidit enim paucorum potētis, vt pauci sint, qui Reipublicæ cū summa potestate præfunt: statibus verò popularibus, vt multi, propterea quòd vbiq; pauci sunt locupletes, egeni verò complures. Itaque non sit, vt quas diximus esse, sint diuersitatis causæ: sed paupertas atque diuitiæ discrimina sunt, quibus inter se Respublica popularis, & paucorum potentia distant: & vbiq; diuitiis imperia tribuuntur, siue pauci sint, siue plures, paucorum esse dominatum necesse est: Rempub. verò popularem, vbi tenuiores imperium tenent. Sed accidit, quemadmodum diximus, vt alteri pauci sint, alteri complures: pauci enim sunt locupletes, liberi verò complures, quas ob causas vtrique de principatu ciuitatis contendunt.

scholia in Caput VI

HIS rebus constitutis, sequitur ut Reipub. forma.) Rerumpublicarum discrimina in summa administratione consistunt, id est in ijs, quorum

YURS

rum arbitrio Respub. gubernatur: quorum cum sit triplex differentia, tria genera Respub. rectorum, totidemque aberrationes existunt: nam uel unius, uel paucorum, uel multorum arbitrio Respub. ad subiectorum utilitatē gubernatur. Si unius, regnum est: si paucorum, status optimatum dicitur latinē, græcè aristocratia: si multorum, communi uocabulo Respub. nominatur. Quod si ad imperantium commoditatem Respub. geratur, imperium unius tyrannis uocatur: paucorum autem, paucorum potētia græcè oligarchia: multorum status, popularis, græcè democratia, qua aberrationes sunt rectorum Respub. Est autē paucorum potentia, ubi locupletes dominantur: status popularis, ubi egeni illis enim accidit, ut pauci sint: his ut multi, quanquam magna ex parte accidit. Non poterit de aberrationibus dubitari.) Quoniam aberrationes sunt contrariae rectorum Respub. Contrariorum autem eadem est disciplina, octauo Physicorum, & Ethicorum quinto. Sed maximè bellica.) Multi autem solent esse praediti, cum sit difficile ut multi uirtute omni sint egregiè perfectèque praediti: tamen ex omnibus uirtutibus, bellica maximè multitudo solet excellere: nā hęc uirtus, ut ipse subiicit, in multitudinem cadit: aut est sensus, difficile est multos excellere omni uirtute, hoc est qualibet uirtute: sed maximè difficile est multos excellere uirtute bellica, id est fortitudine, qua licet non sit uirtutum optima, tamen ob hanc homines plurimum honorantur in ciuitatibus, quia multum eis indiget Respub. ut ipse testatur in problemate: uel quia uirtus bellica, alias etiam uirtutes complectitur, nō modo fortitudinem: & alioquin difficillimū est mortem in periculis contemnere, quod est proprium fortitudinis. publicam commoditatē consecatur.) Publicum bonum sibi tanquam finem proponit. Qui in doctrina quaque philosophatur.) More philosophorum contemplatur, ut non solum commodis studeat, sed etiam ueritati: ut qui non modò querit, exempli gratia, utrum sit commodius ciuitati ab uno gubernari, an a pluribus, quod pertinet ad actionem & utilitatem, sed etiam imperium tyranni ciuile su, an herile, quod pertinet ad contemplationem, & ueritatem.

Vbiq; diuitijs imperia tribuuntur.) In quacūq; Rep. magistratus a magno cēsu diuitibus mandatur. Liberi uerò cōplures.) Hoc dicit quoniam in Rep. populari, non diuitia, nec nobilitas, nec uirtus, sed sola libertas requiritur ad Rep. gerendā, cuius libertatis etiā egeni cōpotes sunt.

ARISTOTELIS

Caput VI.

SE D primum paucorum potentia, & Respublica popularis quomodo definiatur, & quid sit vtriusque iustum, videndum est. Omnes enim iustum quoddam attingunt, sed quadam tenus procedunt: nec dicunt totum, quod proprie iustum est: ad hunc modum æquale videtur esse iustum: est enim nõ tamen omnibus, sed paribus: item dispar iustum esse videtur: est enim iustum, non tamen cunctis, sed imparibus. Cæterum, quidam illud quibus auferentes perperam iudicant, propterea quod de seipsis iudicium ferunt. Homines autem ferè in sua quisque causa mali iudices sunt. Ita cum iustum aliquibus sit iustum, & æquale sit eodem modo diuisum, tum in rebus, tum quibus hominibus, vt supra in libris de moribus fuit declaratum, de rerum æqualitate consentiunt: quibus autem hominibus controuersia est, propterea quod malè, vt modo dixi, de se iudicant. Præterea vtrique cum iustum quoddam aliquatenus dicant, iustum simpliciter se dicere putant: alteri enim si re quapiam dispares sint, exempli causa, diuitiis, prorsus superiores se esse existimant. alteri si qua re pares sunt, vt libertate, omnino se pares esse putant. quod autem potissimum est non dicunt: nam si opes parandi gratia societatem iniuissent, ac in vnum locum conuenissent: quàm quisque opulentus, tam esset princeps ciuitatis: & eorum qui student paucorum potentie ratio vim habere videretur. Nec enim iustum est, vt ex centum minis qui vnam attulit, partem capiat ei parem qui reliquum omne contulerit: nec ex forte,

forte, nec ex iis quę per lucrum accreuerint. At non viuēdi modo gratia homines in ciuilem societatem conuenerunt, sed magis vt rectē uiuērēt: aliter enim feruorum quoque, & aliorum animantium ciuitas esset: quod nunc abest, propterea quòd nec felicitatis compotes sunt, nec ad suam voluntatem uiuere queunt. Sed neque bellicę societatis causa homines, vt à nullo iniuria afficiantur, nec propter commercia, & vsū mutuū conuenerunt, alioquin Tyrreni, & Carthaginenses, ac omnino cuncti, quibus inter ipsos commercia sunt, uelut vnius ciuitatis ciues haberētur. Sunt enim ipsis de rebus importādis pacta, ne alteri alteros lædant: fœdera, & conditiones scriptę de belli societate. Cæterū eis nulli sunt de his rebus communes omnibus magistratus, sed alii alios habent: nec quales alteri esse debeāt alteris est curę: nec qua ratione fiet, vt fœderatorum nemo sit iniustus: nemo vitiis inquinatus laborant: sed huc omnia pertinent, vt proflis tuti à mutuis iniuriis reddantur. Cum autem qui bonis legibus studēt, hi ciuilis virtutis contrariūque vitii primam rationem habeant, dubitari non debet: quin quę ciuitas verè non nomine tenus appelletur, hæc de virtute in primis debeat esse sollicita. Hac enim omiſsa cura, ciuilis communio belli societas efficitur, quę loco tantum differat ab aliis, qui cum longè absint inter se, focii tamen belli sunt: & lex pacti est, atque (vt Lycophron sophista dixit) spōsor & vas in officio mutuo permanendi, non tamē huiusmodi, vt ciues bonos ac iustos reddere queat. quòd autem sic sese res

ARISTOTELIS

habeat, hinc quoque licet perspicere. Nam si loca sic in vnum conferas, vt Megarensium & Corinthiorum vrbes inter se mœnibus contingât, non tamen sit vna ciuitas, non si matrimoniis iungâtur inter se, quanuis hoc sit ex iis quæ propriè ciuilem communionem attingunt: eadem ratione, ne tum quidem esset vna ciuitas, si qui separatim habitarent, sed non tam longè, vt consuetudo & vsus mutuus excluderetur, & leges haberent ne iniuriæ inter ipsos in cõmutationibus inferrentur, in hunc scilicet modum, vt hic faber esset, ille agricola, quidam sutor, aliud aliud quiddam huiusmodi, essentq; numero quamplurimi: sed tamen eiusmodi rebus exceptis, hoc est commutatione, ac belli societate, nullius præterea rei communicatione vterentur, ne sic quidem esset ciuitas. Quid ita? non enim propterea quòd nõ propè sit communio. Nempe quoniam si ad hunc modum communicantes conuenirēt, vterentur tamen sua quisque domo, vt ciuitate, & inter se aduersus iniurias inferentes duntaxat velut focii bellorū mutuo auxilio iuuarent: nec sic quidem ciuitas esse diligenter intuētibus videretur: nam similis esset mutuus eorum vsus & consuetudo, cum sic conuenissent, ac sic habitaret separatim. Ciuitas ergo nec loci communio est, nec mutuas iniurias repe lēdi, commerciorūque gratia cõstituta fuit: sed si futura est ciuitas, hæc vt adsint, necesse est: non tamē si omnia hæc adsint, protinus erit ciuitas, sed ciuitas est rectè viuendi communio domibus, atque generibus perfectæ & copiosæ vitæ gratia constituta. hoc autem nisi

nisi eundem locum incolentibus, & cōnubiis vten-
tibus non continget. Itaque affinitates, sodalitates,
sacrificia, & familiares consuetudines conuictus gra-
tia sunt in ciuitates inductæ: conuictus autem opus
est amicitia: nam velle cum altero viuere, amicitia
est: finis ergo ciuitatis est rectè viuere: illa verò finis
causa suscipiuntur. Ciuitas autem est generum, vi-
corumq; communio perfectæ & copiosæ vitæ: quod
est, vt diximus, rectè, beatè que viuere. Non igitur vt
simul homines viuât, sed vt honestis actionibus fun-
gantur, ciuitas est constituta. Ita quo plus quique in
hanc societatem conferunt, hoc sunt ciuitatis magis
participes quàm cæteri, qui cum libertate aut gene-
re his pares aut superiores sint, virtute ciuili ab eis-
dem superâtur: aut cum sint diuitiis superiores, vir-
tute vincuntur. Ex iis ergo quæ diximus, planum fit,
qui de Rebuspublicis contendunt, hos omnes iusti
partem aliquam dicere.

Scholia in Caput VI.

SED primum paucorum potentia, & Respub. popularis.) In dua-
bus deprauatis Rebuspub. paucorum & populari, quæ sunt quodam-
modo contraria, ius quoddam citatur: nam utrique iure quodam nitun-
tur: pauci, quia diuitijs aut genere superiores sunt, simpliciter se supe-
riores esse, ac proinde maiorem Reipub. partem ad se pertinere cōten-
dunt: imparibus enim imparia debere: populares autem cum libertate
sint diuitibus & nobilibus pares, pariter sibi Rempub. communican-
dam esse confirmant: paribus enim paria debere. Neutri tamen probã-
d: sunt: non enim qui diuitijs sunt aut genere superiores, ñ simpliciter
superiores sunt: nec rursus simpliciter pares, qui sunt pares libertate:
quoniam nemo superior siue potior, simpliciter est, nisi qui uirtute præ-
stat: ac eodem modo aqualis simpliciter est, non qui libertate, sed qui

ARISTOTELIS

uirtute est equalis: non enim solum ut simul uiuerēt homines, sed multo magis ut rectē uiuerent, in unam ciuitatē conuenerunt: ad quod quia plurimum conferunt qui optimi sunt & uirtute præstātes, idcirco uirtuti est maior ciuitatis pars tribuenda. Omnes enim iustum quoddam attingant.) iustum est enim, quod populares dicunt, ut æquale omnibus tribuatur, si adderent æqualibus: & quod pauci iactant, ut inæquale tribuatur, si adderent inæqualibus. sed quiddam illud quibus auferentes.) Cū æquale dicūt, non addunt æqualibus, nec inæqualibus: cum dicunt inæquale, id est non uerè dicunt, nec eos æquales esse statuunt, qui uerè sunt æquales: nec alteri inæquales, hoc est potiores, qui uerè sunt potiores: nam hoc est quod ait, & perperam indicant, quoniam de se quique indicant, iudicium autem perperam fieri cuique solet in sua causa. Nam iustum in distributionibus, ut ipse ait in quinto Ethicorum, omnes fieri debere secundum dignitatem quandam, seu meritum consistuntur. Cæterum de dignitate non omnes uno modo sentiūt, sed qui statui populari student, hanc esse dicunt libertatem: qui uerò paucorū potentie, diuitiū aut nobilitatem: qui statui optimatum, uirtutem. Tum in rebus, tum quibus hominibus.) æquum, siue æquale, hoc est rationis æqualitas, quæ proportionalitas geometrica dicitur, non solū in quibus rebus, ut in pecunijs, uel honoribus, sed etiam quibus hominibus consideratur: qualis enim ratio siue proportio est inter homines, quibus fit distributio, id est inter hominum dignitates, & merita, talis esse debet inter res quæ distribuuntur. Ut supra in libris de moribus.) in quinto libro Ethicorum ad Nicomachum. De rerum æqualitate consentiunt.) Quæ res, quibus rebus æquales sint, non est controuersia, sed tota dissensio est de hominum æqualitate & imparitate, quia male de se homines iudicant, cum alij se pares, alij se superiores esse falso iudicant. si re quæpiam dispares sint.) id est superiores siue potiores. si opes parandi gratia societate iniuissent.) si cōmuniō ciuilis esset, quasi mercatorum societas ad quæstum instituta. Non uiuendi modo gratia.) Ad quod necessarie sunt opes, & in ipsis posita est maxima uiuendi facultas. Alioquin Tyrren.) Itali Tyrreni maris accolæ, qui Thusci alio nomine uocantur. Lex est pactū.) si ciuitas non esset conficta rectē atq; ex uirtute uiuendi gratia, sed ut homines mutuo auxilio ab externorum iniurijs tuti essent, ciuitas nihil esset aliud, quàm societas

societas quaedam bellica: & lex inter homines eiusdem urbis esset pactum, quale fieri solet inter socios belli, ut lege tanquam sponsore & uade uterentur, fore ut inter se mutuū officiū præstarent. Lycophron sophista.) Euit enim alter tragœdiarum scriptor. Vterentur sua quisque domo, ut ciuitate.) Si homines in unum oppidum coacti, eam inter se consuetudinem haberent, quam qui separatim in diuersis oppidis uiuunt, nõ esset illa ciuitas, sed unusquisque uteretur sua domo, quasi una ciuitate, ut tot ciuitates esse uiderentur, quot domus: cum inter ipsas domos non esset unius communis ciuilitas, non magis quàm inter diuersa oppida quæ inter se bellicam societatem habent. Hæc ut adsint necesse est.) ut homines in unum locum conueniant, connubijs iungantur, sint inter se auxilio, & mutuam consuetudinem in commercijs habeant, non tamen si hæc adsint omnia, efficitur, siue sequitur, ut euitas sit, quoniam præterea ut hæc omnia rectè beatèq; uiuendi gratia fiant oportet. Quo plus quisque in hanc societatem conferunt.) Quo quisq; magis iuuat ad hunc finem, qui posuit est in uirtute, id est quo quisque magis uirtute præstat.

Caput VII.

NEQVE verò controuersia vacat, cuius arbitrio ciuitatem administrari conueniat, multitudinis, an locupletum, an bonorum virorum, an unius, qui sit optimus omnium, an tyranni. Sed hæc omnia videtur esse difficultatibus impedita. Quid enim si pauperes, quoniam plures sunt, bona locupletū partiantur? an hoc non sit iniustū, propterea quòd summam imperiū tenenti iustè sic visum fuerit? extremā igitur iniuriam quid appellare oportet? Rursus si ex omni multitudine plures paucorū bona inter se partiantur, nõne hoc ciuitati manifestam perniciem afferat? At uirtus nunquā se habenti perniciosa est, nec iustum ciuitati interitum importat: quò planè intelligitur, legem hanc iustā esse non posse. Item eodem

ARISTOTELIS

modo cuncta tyranni acta iusta esse necesse fuerit: nam ut multitudo diuitibus, sic ipse cum sit potentior, vim affert ciuitati. An ut pauciores diuitesque imperium teneant, iustum est? Si ergo diuites etiam talia faciant, & bona multitudinis loco prædæ habeant, atque diripiāt, hoc quoque iustum fuerit? quod si ita est, illud quoque alterum erit iustum. At hæc omnia praua esse & iniusta, nō potest dubitari. An penes viros probos imperium, & rerum omnium arbitrium esse oportet? at tunc cæteros omnes inhonoratos esse necesse fuerit: utpote cum nullis ciuilibus imperiis seu magistratibus honorarentur: Imperia enim atque magistratus honores esse dicuntur. eisdem autem hominibus semper imperium tenentibus, alii necessario honoris expertes erunt. Sed illud, inquis, fatius est, ut vnus imperium teneat, qui cæteris longè virtute præstet. at hoc magis etiam ad paucorum potentiam accedit: plures enim inhonorati relinquuntur. Nō rectum est, inquis, hominem quem affectus animi sollicitant, & non potius legem, in Republica dominari. At si lex fuerit paucorum potentiam, vel populari Reipublicæ cōsentanea, quid tandem interfuerit ad eas controuersias, quas proposuimus dirimendas, cum eodem modo incommoda de quibus supra diximus, eueniant? Aliorum igitur sit alia ratio. oportere autē ut multitudo potius domina sit, & moderatrix, quàm optimi quisque, sed tamen pauci: solui posse videtur, & quandam habere controuersiam, ac forsitan etiam verum est: fieri enim potest, ut multi, quorum quisque non est vir probus, si
conue-

conueniant, sint paucis illis optimis potiores, nō singuli singulis collati, sed omnibus omnes, vt cœna ex multorum cōtributione instructa lautior esse solet, quàm quæ fuerit ex vnus sumptu parata: sunt enim multi, & suam quisque partem habet virtutis atque prudentiæ: & fieri potest, vt cū fuerint in vnū congregati, multitudo fiat quasi vnus homo multipes, vt ita loquar, & multi manus, ac multis sensibus, multisque moribus & intelligentiis præditus. Quo fit, vt de operibus, tum musicæ, tum etiam poëtarum multi rectius iudicium ferant: nam alii de alia parte, omnes de omnibus iudicant: sed viri probi sic præstant vulgo, quando singuli cum singulis conferuntur. Vt pulchros nō pulchris præstare dicimus, veris rebus imagines ex arte depictas, nimirū quod separatim dispersa in vnū congeruntur: nam si partes singulorum hominū cum partibus imaginis comparentur, pulchrior erit huius oculus, & alterius cuiuspiam altera pars. Sed vtrum hoc inter multos & paucos viros probos discrimen cadere in omnē populum omnemque multitudinem possit, in incerto est. Sed fortasse per Iouem in quibusdam fieri non posse, non est dubitabile: quippe in belluas quoque eadem ratio conueniret, & profecto quidam homines nihil propè dixerim à belluis differunt: sed in aliqua multitudine id quod diximus, verum esse potest. Per hæc igitur dirimi posset superior controuersia, & item illa quæ huic finitima est. Quænam res arbitrio & potestati liberorum hominū, & ciuium multitudini, qui neque diuitias habent, nec vlla vir-

ARISTOTELIS

tute censentur, permitti debeāt. Nam licet his summi magistratus non rectè cōmittantur, quoniam iniustitia & imprudentia facilè modò in iniuriam, modò in errorem impellerētur. Tamē nihil eis tribuere, nihil cōmunicare, res est plena periculi: quoniam si multi & egeni honorum expertes sint, urbem hostibus esse plenam necesse est. Superest igitur, vt consultationes eis ac iudicia communicētur. Quo circa Solon & quidam alii legumlatores huiusmodi ciuibus magistratus deligendi & corrigendi facultatem tribuūt: vt autem separatim per se magistratum gerant, non permittunt. Nam omnes congregati factis habent sensus: & cum melioribus mixti ciuitatibus opitulātur: vt cibus impurus cum syncero temperatus totum alimentum vtilius facit paucis, licet horum ciuium quisque imperfectus sit ad iudicandum: quanquam hic ordo Reipublicæ controuersia non vacat. Primum quoniā cuius hominis est ægro-tanti mederi, ac presente morbo laborātem explicare, eiusdem esse videtur iudicium fēre, quis rectè curauerit: hic autem est medicus: ac eodem modo in cæteris doctrinis & artibus vsu venit. Vt igitur medicus medicis sui officii rationem reddere, & ab eis corrigi debet, sic cæteri à sui similibus. Est autē medicus, tum opifex, tū architectus, tum peritus in arte medicina. Sunt enim quidam huiusmodi in omnibus serè artibus. Iudicium autē tribui peritis, nihilominus quàm scientibus solet, atq; eadem ratio delectationis esse videtur: nā rectè deligere munus est cognitionem habētium, exempli causa, geometram: rectè deligere

deligere, eorum est qui geometrica nouerūt: vt gubernatorem ii rectè deligunt, qui gubernare sciunt. Nam licet indocti nonnulli de quibusdam operibus atque artibus iudicare possint, melius tamen iudicāt qui cognitionē habēt, vt hac ratione magistratuuum nec delectio nec correctio multitudinis arbitrio permittēda esse videatur. Sed hęc fortasse non omnia rectè dicuntur, tum propter rationē suprā positam, si multitudo sit non admodū seruilis. Nam licet horum quisque peius quàm scientes iudicet, omnes tamen in vnum coacti, aut melius, aut certè non peius iudicabunt: tum quia in nonnullis rebus effector, nec solus, nec melius ceteris omnibus iudicat. Qui opera cognoscunt, nec artem habent, vt domū cognoscere, non eius modò est qui eam ædificauit, sed id melius etiam iudicabit, qui domo vtitur, hoc est paterfamilias, & gubernator, quàm faber lignarius. De temone, de epulis, conuiuia melius quàm coquus iudicabit. atque hęc quidem dubitatio satis ad hūc modum solui posse videtur. Sed est alia huic finitima quæstio. Nam malorum quàm bonorum arbitrio res maiores committere, absurdum esse videtur. Res autem maxima est correctio & delectio magistratuū, quæ, vti diximus, in quibusdam Rebus publicis populo committuntur. Cōcilium enim populare omnium rerum huiusmodi summam potestatem habet, ac populariter conuenire, cōsultare, & iudicare, tenui censu, & quacūque ætate hominibus permittitur. Quæsturę verò ac ductus exercitus, ac omnino maximi magistratus, ex magnis censibus mandantur.

ARISTOTELIS

Hæc igitur controuersia simili ratione fortasse dirimatur: nam fortassis hæc rectè sunt constituta, non enim iudex, nec Senator, nec qui in concione deliberat, magistratum aut imperium tenet, sed tribunal & Senatus, & populus. Illorum autem quos diximus, quisque hoc est Senator, popularis, consultor & iudex pars horum habetur. Itaque iure maximæ res potestati & arbitrio multitudinis permittuntur: ex multis enim tum populus, tum Senatus, tum etiâ tribunal consistit: & horum omnium census maior est, quàm eorum qui vel singulatim, vel cum paucis magnis magistratibus, imperiisve præsumt. Atq; hæc quidem hæctenus. Cæterum ex superiore quæstione nihil æquè declaratur, ac rectè sancitas leges dominari oportere. Qui autè imperium tenent siue vnus, siue plures, horum arbitrio res eas permitti, de quibus leges perfectè constituere nequeunt, propterea quòd vniuersè de omnibus explicare, non facile est: quanquam rectè conditæ leges. Cuiusmodi esse debeant, nondum est declaratum, sed manet etiâ nunc pristina dubitatio. Veruntamen necesse est, leges pro ratione rerum publicarum malas vel bonas esse, iustas aut iniustas. Sed illud nõ est dubitabile, leges esse ad Rempublicam accommodandas. quod cum ita sit, planè intelligitur, leges rectis Rebuspub. conuenientes necessario iustas esse, deprauatis iniustas.

Scholia in Caput VII.

NEC uerò controuersia uacat, cuius arbitrio ciuitatè administrari conueniat.) Quæ sit commodissima ratio Rempub. administrandi, magna quæstio est: nan siue multitudinis, siue paucorum, siue unius arbitrio

trio gubernetur, res non uacat difficultatibus & controversiis. & si bonis uiris semper esse imperium deferendum dicas, illud statim occurrit, quod ceteri relinquerentur inhonorati: imperia enim & magistratus honores uocantur. Item si legem quæ uacat affectibus non hominem dominari oportere contendas, ne hoc quidem est omnino probandum: nam fieri potest ut lex sit populari aut paucorum potestati accommodata, eritque idem in lege, quod in homine malum siue incommodum. Ceterum multi, quorum nemo probus & prudens sit, an pauci optimi melius Rempub. gubernent, si quæras, questio sic solui potest, si multi omnes pessimi ac imprudentissimi, & mæcipiorum similes sint, melius à paucis optimis Respub. gereretur: sin autem, mediocres commodius à multis talibus, quàm à paucis optimis administrabitur. itaque imperia seu magistratus qui à singulis aut cum paucis geruntur, optimis uiris mandari: ceteri qui à multis simul, multitudini permitti debent, ut suffragio ferre magistratus, eosdemque corrigere, & gesti muneris rationem poscere. Postremo leges quoad fieri possit, in Repub. dominari oportet: nec aliud eorum qui tenent imperium arbitrio permitti, quàm id de quo legibus caueri non potest. Bona locupletum partiantur.) Diuidant inter se. Extremam igitur iniuriam quid appellare oportet? Quasi dicat, si hoc non est iniustum, efficitur ut iustum esse dicatur id, quo nihil fieri potest iniustum. Præterea cuncta tyranni acta.) Si quicquid efficitur à potentiore iustum est, acta igitur tyranni iusta sunt. At si lex fuerit.) si lex ea fieri præcipit, quæ homines cupidi & importuni ad tuendum paucorum potentiam, aut Rempub. popularem facerent.

Ac forsitan uerum est.) Melius à multis non probis nec prudentibus Rempub. geri, quàm à paucis optimis & prudentissimis, scilicet si multi illi nec pessimi, nec imprudentissimi sunt. Multipes & multimanus.) Habens multos pedes, & multas manus, ut sit corporis & animi uiribus tam potens, quàm multi homines simul. Separatim dispersa in unum congeruntur.) partes quæ in pluribus hominibus pulchræ sunt, in unam imaginem à pictoribus conferuntur, ut æcusim pictorem tradant cõductum à Crotoniatis, ut formosissimam Helenæ imaginem depingeret, ab ipsis petiuisse, ut uirgines omnes in unum locum conducerent, quo facto, & pictori data potestatis, quam uellet eligendis æcusis elegit quinq; nec enim omnia quæ quæreret ad uenustatem uno in cor-

ARISTOTELIS

pore se reperire posse existimauit. In quibusdam fieri non posse.) In improbis & barbaris, & parum a belluis distantibus hominibus. In iustitia & imprudentia.) Prauitate morum & mentis hebetudine: ut enim iustos appellare solemus homines omni uirtute praeditos, sic iniustos uitiosos & improbos, quoniam iustitia, ut ipse docet Ethicorum libro quinto, omnes uirtutes complectitur. Modò in iniuriam, modò in errorem.) Iniuriam uocat quod consulto fit, & prauo animo: errorem, quod per imprudentiam. Ut autem separatim per se.) Ut singuli per se gerant magistratum. satis habent sensus.) Id est intelligentia: nam ut uidere interdum dicitur qui intelligunt, sic etiã sentire: uidere enim sentire est, & sensus perspicacia sepe ad mentem transfertur. Cibus impurus cum syncero.) Cibus commodus cum incommodo mixtus melior est ad alendum corpus, si quantũ satis est suppeditetur, quã pau-
 cus cibus licet optimus sit. Laborante. n explicare.) Aegrotantem sanare. Est autem medicus, tum opifex, tum architectus, tum peritus in arte medicina.) Opificem medicinae uocat, qui medicamenta cõficit, & exequitur precepta eius qui scientiam habet medicinae, hũc autem architectum: nam ut architectus operarijs artificibus facienda praescribit, sic scientia & arte medicina praeditus, medicamentorum confectio-
 nibus & ministris adhibentibus medicamenta: peritos autem appellat eos qui experti sunt in re medica, suis aut aliorũ morbis edocti, non per scientiam & artem: nam quos græcè Aristoteles $\pi\epsilon\pi\iota\tau\omicron\varsigma$ dixit, hos interpres peritos conuertit, quasi usum aliquem habentes in medicina, quod ex subiectis illis uerbis declaratur: iudicium, inquit, tribuimus nihilominus peritis, quã scientibus, id est nihilominus usum & experientiam habentibus quã scientia & arte praeditis: unde in primo libro Ethicorum puerũ negat esse probum auditorem doctrinae moralis, quoniam nõ est $\pi\epsilon\pi\iota\tau\omicron\varsigma$, id est rerum peritus, quod exponens subiicit, quoniam est uitae actionum imperitus. Ad summã cum dupliciter homines erudiantur, literis aut uoce preceptoris, atque usu rerum & consuetudine: qui hoc posteriori modo sunt eruditi, hos ferè $\pi\epsilon\pi\iota\tau\omicron\varsigma$ solent cum auctores ceteri, tum maxime Aristoteles nuncupare, quos nos peritos dicimus, aut usu peritos. Nec delectio magistratum, nec correctio.) Deligere magistratum est publicum munus cui usum fuerit, suffragio mandare: corrigere autem, quod græcè di-

ciur *Αἰθύρα*, est uel causas à magistratu iudicatas ex prouocatione cognoscere, uel gesti magistratus rationem poscere. Propter rationem supra positam.) Quia multi simul congregati, communicatis que consilijs multum habent sensus & intelligentiæ. Concilium enim populari.) Conuentus popularium, quæ cōcio alio nomine dicitur, græcè autem *ἔκκλησιαι*. Quæcumq; ætate hominibus.) Non quòd pueris etiam pateat ad deliberandum & indicandum aditus, cum perfecta ratione & arbitrio careant, politicorū primo, usque ad eò, ut nec sponte, nec uoluntariè facere dicantur, Ethicorum tertio: nec possint operari ex uirtute, Ethicorum primo. Sed quia tam iuuenes quàm senes populariter consultant & indicant, cum sint quidam magistratus qui pro ipsorum ratione separatim his ætatibus mandentur. Horum arbitrio res eas permitti.) Ut de his statuendi arbitrium & potestatem habeant.

Caput VIII.

SE D quoniam in omnibus disciplinis & artibus finis est bonum, maximum verò & maximè in ea quæ omnium est facile princeps, quæ quidem est ciuilis facultas. Estq; bonum ciuile iustum ipsum, hoc autem est publica cōmoditas: & iustū omnes existimāt æquale quiddā esse, & quadamtenus assentiunt præceptis philosophiæ, quæ data sunt in libris de moribus. Nam iustū aliquid, & aliquibus, & æqualibus, æquale esse oportere consentitur: idcirco uidentur est qualium rerum æqualitas, & qualium in æqualitas sit. Nec enim hoc vacat controuersia, nec est à ciuili philosophia alienū: nam fortasse dicat aliquis, pro cuiusque boni præstantia magistratus & imperia in æqualiter esse diuidenda. Si cæteris in rebus omnibus pares habeantur, disparibus enim diuersum esse iustum, & quod eis pro dignitate debetur. At si hoc uerum est, quo quisque colore aut proceritate

ARISTOTELIS

alióve quocunque bono præstabit, hoc sibi plus ciuiliū iustorum vendicabit, quod est manifestò falsum, vt fieri cæteris in scientiis atque facultatibus animaduertimus. Nã ex tibicinibus arte paribus non si qui erunt nobiliores, protinus his plus tibiã erit tribuendum: non enim generis præstantia maiorem suggerit tibiis canēdi facultatem: at oportet vt quo quisque superior est opere, hoc ei plus instrumentorum tribuatur: quod magis in progressu declarabitur, si nondum satis quod dicimus intelligitur. Nam si quis arte tibiã excellat, sit autem genere aut forma longè inferior, quãuis horum quòuque, id est nobilitas & pulchritudo maius bonū tibiã arte sit, & longè plus proportione tibiã artem excelat, quàm ille præstet tibiã arte, huic tamen præstantiores tibiã tribuendæ sunt: nam diuitiarum & nobilitatis præstantia ad opus iuuare debet, quod nũc abest. Item eadem ratione omne bonum cum omni bono conferri possèt: nam si præstat quod aliqua magnitudine excellit, omnino magnitudo poterit cum diuitiis & libertate cõferri. Si ergo hic plus magnitudine quàm ille virtute excellit, ac omnino plus magnitudo virtutem superat, vtique omnia inter se conferri poterūt. Nam si tanta magnitudo maior est quàm tanta, sine dubio tanta fuerit æqualitas: sed cū hoc fieri nõ possit, meritò in rebus ad ciuitatem pertinentibus nõ per omnem inæqualitatem de imperiis & magistratibus cõtenditur. Nam si alteri lenti essent, alteri veloces, non ob eam rem his plus esset, illis minus tribuendum: licet huic præstantiæ honos

in gymnics certaminibus tribuatur. Sed quibus ex rebus ciuitas consistit, de his oportet esse contentiones. Itaque meritò nobiles & ingenui atque locupletes honorem sibi vendicāt: nam liberi sint oportet & qui tributum pendant: non enim ciuitas constaret, si omnes essent egeni, non magis quàm si serui. Porro si eiusmodi homines ciuitati adesse oportet, haud dubiè iustitia quoque & bellica virtus desideratur: nam sine his ciuitas nihilo magis constare valeat, nisi quòd sine prioribus nullo modo, sine his rectè vrbs habitari non potest. Vt igitur ciuitas sit, hæc omnia, aut certè horum quædam meritò videri possunt contendere: sed ad rectè viuendum disciplina & virtus optimo iure, vt suprà diximus, contendant. Sed quoniam vno aliquo duntaxat pares non sibi debent ex omnibus æqualem partem vendicare, nec maiorem qui vno sunt potiores, idcirco necesse est omnes huiusmodi res publicas aberratione esse: omnes igitur, vt suprà diximus, iustè quodammodo contendunt: iustè simpliciter, non omnes diuites contendunt, quoniam ipsi plus agri obtinent, qui ager communis est. Præterea quia diuitibus magna ex parte ad comercia & fœdera maior fides habetur, ingenui verò atque nobiles qui inter se finitimi sunt, quia nobiliores ignobilibus magis sunt ciues. Nobilitas autem apud quosque domi honorata est, propterea quòd ex melioribus meliores procreari probabile est: nobilitas enim est virtus generis: eodem igitur modo virtus iure contendere dici potest. Nam iustitiam quam cæteræ necessariò cōsequun-

tur, socialis virtus esse dicitur. Sed & plures non iniuria cum paucioribus contendunt, propterea quod potentiores ditiores ac meliores sint, si plures cum paucioribus conferantur. Si ergo cuncti, hoc est boni viri locupletes atque nobiles essent in vna ciuitate, & item alia quædam multitudo ciuilibus, vtrum esset contentio quos potissimū oporteret imperio fungi, an nulla esset controuersia? In singulis igitur Rebus publicis, de quibus diximus, indubitatum est iudicium quos oporteat imperare, cum illarū inter ipsas discrimen in iis consistat, penes quos est imperii summa, id est quod hæc à diuitibus, illa à viris probis administratur, ac cæteræ eodem modo. Hoc tamen quærimus, cum hæc eodem tempore suppetūt, quomodo sit statuendum. Si virtute præditi numero sint omnino pauci, quomodo sit in eūda ratio: num ad opus spectare oporteat, si ciuitatem administrare præ paucitate nequeant, an videndum, tōtne numero sint, vt ex eis ciuitas consistat. Cæterum quæstio quædam est in omnes qui de ciuilibus honoribus contendunt. Nam qui diuitias iactant, & ob eas imperium sibi deposcūt, ii nullum ius afferre videntur, non magis quàm qui genere nituntur: quoniam si quis vnus vicissim omnium esset ditissimus, eodem iure imperium in omnes sibi postularet: ac eodem modo si quis nobilitate cæteros ingenuitate contententes superaret. atque idem forsitan virtuti in optimatum Repub. contingat. Nam si quis vnus cæteris viris probis qui in administratione Reipublicæ versantur, virtute præstet, is eodem iure summam

nam sibi vendicet Reipublicæ potestatem. Item si multitudini ob id summa potestas deferri debet, quoniam multi quàm pauci potentiores sunt: eadem ratione si vnus aut vno plures, pauciores tamè quàm multi, cæteris sint potentiores, his potius esset, quàm multitudini summa imperii deferenda. Ex his ergo cunctis planè intelligitur earum causarum quas asserunt, cur ipsi imperare, cæteri omnes sub ipsorum imperio esse debeant, nullam esse rectam. Nam pari ratione multitudines ius quoddam opponere possent, tum iis qui virtute, tum iis qui opibus nitentes summam imperii sibi deposcunt: fieri enim potest vt paucis multi, non singuli, sed vniuersi meliores sint & opulentiores. Quorundam igitur dubitationi atque quæstioni hoc modo occurri potest: quæritur enim à nonnullis, num legum conditor in rectissimis legibus ferendis ad meliorum commodum debeat, an ad plurium vtilitatem spectare, cū id quod diximus, vsu venit. Nam fortasse quod rectum est suscipi debet. forsitan autem rectum est, vt totius ciuitatis commodum & ciuium commune bonum legumlator sibi proponat. Est autem ciuis communiter quidem is qui modò imperat, modò paret imperio, sed in quaque Republica diuersus. Cæterum in optimo statu is demū ciuis est, qui potest & vult parere, tum ad vitam ex virtute degendam imperare.

Scholia in Caput VIII.

SED quoniam in omnibus disciplinis & artibus.) Cum ciuilibus facultatis finis sit iustitia, quæ in consulendo publica commoditati uersa-

ARISTOTELIS

tur, iustum uero æquale quiddam sit, quærendum est in quarum rerum æqualitate iustitia consistat: non enim quarumcunque rerum, sed earum modò quæ pertinent ad opus seu finem eius rei de qua contenditur: æqualitas uel inæqualitas ad iusticiam facit. Itaq; non omnium rerum, sed earum duntaxat quæ bonum publicum attingunt, æqualitatem & præstantiam spectari oportet in Repub. communicanda, eiusque honoribus & commodis distribuendis. In optima igitur Repub. cum finis sit ex uirtute degere, æqualitas & præstantia in uirtute potissimùm spectari debet. Maximum autem & maximè.) In omnibus, inquit, facultatibus & artibus finis est bonum quoddam, sed maximè in civili facultate finis bonum est, & id bonum est maximùm bonum, iusticia uidelicet, quæ bonis omnibus cunctisque uirtutibus antefertur. Est quæ bonum civile iustum ipsum.) Finis civilis facultatis est ipsa iustitia: & iustitia est publica commoditas, id est iustum est quod publica communitati est aptum & conueniens. In libris de moribus.) Quinto Ethicorùm: ibi enim de iusticia, iusto & æquo pluribus uerbis disputatur: & iustitia distributiuæ declaratur in quadam rationis æquabilitate consistere, quæ proportio siue proportionalitas geometrica dicitur, & in quatuor minimùm terminis consistit, ut in duobus præmijs exæpli gratia, A B, & in duorum hominum dignitatibus. C D: nam si distribuendo ea sit proportio A ad C, quæ B ad D, iusta fuerit distributio. Itaque iustum non dicitur absolute ut temperatùm uel forte, sed ad aliud refertur, & per comparisonem quandam cernitur: hoc est enim quod ait, iustum aliquid est, & aliquibus. Civilium iustorum.) Præmiorum civilium, siue honorum qui iuste & pro dignitate distribuuntur. superior est opere.) Quo magis instructus est facultate ad fungendum opere. Genere aut forma.) Nobilitate & pulchritudine. Ad opus iuuare debet.) Adiuumento esse debet ad tibiarum tantum nobilitas & diuitia, ut iure ipsarum eo plus sibi quisquam tibiarum postulet, quo nobilior sit & opulentior. Nam si præstat quod excedit aliqua magnitudine.) si ad civilem dignitatem obrinendam comparatur, ut potior cum diuite aut nobili, qui quauis magnitudine uincit, ut uenustatis aut proceritatis, ea magnitudo, id est res quæ excedit, & magis est talis, quæcunque fuerit, poterit cum libertate & diuitijs comparari, quod est falsum: comparatio enim non fit inter ea quorum est diuersa natura physic. 7.

nec comparabilia sunt, quæ genere differunt, metaphy. x. est autem hic locus græcè perobscurus: sic enim habet, εἰ ἂν μᾶλλον ἢ τὸ μέγεθος, καὶ ὅλας αὖ τὸ μέγεθος αἰμίλλον εἶναι πρὸς πᾶσι τοῖς, καὶ πρὸς ἐλευθερίαν, quod est ad uerbum, si autem magis quod aliqua magnitudine omnino fuerit magnitudo comparabilis cum diuitijs & libertate, id est si magis scilicet tale est, quod aliqua magnitudine est magis tale, exempli gratia, si magis hic pulcher, qui pulchritudinis magnitudine est magis, siue præstat. Si ergo hic magis pulcher est quam ille diues aut nobilis, quemadmodum hi homines comparantur inter se: sic ipsæ magnitudines, id est pulchritudo & diuitia aut libertas, erunt comparabiles inter ipsas, & ita qualibet res cum qualibet comparari queat, quod est falsum: quem sensum satis commodè interpres uidetur expressisse latine. Si tanta magnitudo maior est quam tanta.) Exempli gratia, si tres partes uirtutis maior magnitudo est quam quatuor pulchritudinis, eadem tres partes uirtutis erunt, uerbi causa, quinque pulchritudinis æquales, ac proinde sex partes pulchritudinis præstabunt tribus uirtutis: huiusmodi autem comparatio inter res natura diuersas fieri non potest, ut declarauimus. Nam liberi sint oportet, & qui tributum pendant.) Non immunes tributorum & stipendiarios dicit, sed non seruos, aut etiam nobiles & diuites, qui suis bonis possunt Respub. in necessitatibus subleuare, quod interdum fit tributis uidentibus: unde subicit, non enim ciuitas constaret, si omnes essent egeni. sine prioribus nullo modo.) sine locupletibus & liberis hominibus ciuitas esse non potest, quia communitio sine his est imperfecta, cū careat rebus necessarijs. Ciuitas autem societas perfecta est, ut primo libro docuit: sine iustitia uerò & bellica uirtute esse quidem potest, sed prauè & incommodè. Omnes huiusmodi Respub.) In quibus homines de Respub. contendentes diuitijs aut nobilitate seu ingenuitate nituntur, quorum quodque iustum quoddam est, non tamen simpliciter iustum: hoc enim in uirtute potissimum consistit. Qui inter se finitimi sunt.) Hic enim ingenuos siue liberos appellare uidetur, qui liberaliter uiuunt extra sordidas & necessarias artes. socialis uirtus esse.) Maximè cerni ac uersari in societate ciuili. Iustitia enim est uirtus ad alterum, in qua cū uirtutis omnes intelligantur, hoc tamen differt à uirtute, quòd iustitia dicitur quatenus est ad alterum: uirtus autem simpliciter, quatenus est

ARISTOTELIS

talis habitus: itaq; uirtus & iustitia cum re sint idem, sola ratione differunt, Ethicorum quinto. Cum illarum inter ipsas discrimen.) Non dubium est, inquit, penes quos imperium esse debeat, in quoque Reipublicæ genere, cum ipsarum discrimen faciāt ū, penes quos est imperium: ut pauci diuites faciunt paucorum potentiam: multitudo egentium cum tenet imperium, Rempub. popularem: & ceteras eodem modo. in quibus singulis fieri potest, ut non sint cuncta hominū genera, sed sint diuites, exēpli gratia, non tamen uiri probi, aut liberi, non tamen nec boni, nec locupletes. Nunc igitur queritur si sint in eadem ciuitate cuncta hæc hominū genera, & multitudo popularis, ut sit locus dilectui, quibus sit imperium deferendum, et sit recte instituta Respub. Quomodo statuendū sit.) Quæ ratione ipsorū paucitas esse & statui debeat. An quia tam pauci sunt, ut nequeant ciuitatem administrare, quod est ad opus spectare: an quia tam pauci, ut ciuitas ex eis constare nequeat.

Nullum ius afferre uidentur.) Non quòd uel diuitia uel nobilitas nihil debeant suffragari. nam oppositum paulò antè dixerat, meritò nobiles, ingenuos, & locupletes honorem sibi uendicare: sed quia nec diuitia per se, nec nobilitas ius perfectum præbent ad imperandū, ut soli, uel diuites, uel nobiles imperent. Atque idem forsitan uirtuti.) De diuitijs & nobilitate simpliciter est locutus: de uirtute cū temperamento forsitan, quia fortassis in uirtute per se non est ius perfectum ad imperandum, si uir probus nobilitatis aut diuitiarum sit penitus expertus, quanquam uirtus per se ceteris omnibus bonis est præferenda, & facile potest beneficio Reipub. diuitijs, quantum satis est augeti, & parare sibi nobilitatem, aut potius quod de uirtute dubitat, & cetera uera referenda sunt ad hoc, quod subiecit. Ex his ergo cunctis, &c.) Nam nullam ex supra memoratis causis rectam esse dicit, & satis iustam, ut qui ea nituntur, soli debeant imperare: nam ne in optima quidem Reipub. omnes magistratus uiris probis deferri debent, sed maximi, & in quibus summa Reipub. magis uersatur, quique per singulos præfectos, aut cum paucis administrantur, ne si ceteri inhonorati, & expertes Reipub. relinquuntur, ciuitas sit hostium plena, hoc est hominum, qui cum non sint præsentis statu contenti, rebus nouis studeant, ut declaratū est capite superiore. Cum id quod diximus usu uenit.) um in eadē ciuitate sunt uarij c. dices hominum, locupletum, nobilium, proborum,

borum, & multitudo popularis. Vt totius ciuitatis cōmodum, & ciuium commune bonum.) Vt in quibusdam legibus ferendis spectet ad commodū totius ciuitatis, in qua uulgus omne continetur, & multi qui non sunt in numero ciuium, in alijs eorum bonum intueatur, qui proprie ciues esse intelliguntur. Qui potest, & uult.) Qui uirtutē habet boni ciuis, tum ad parendum, tum ad imperandum in uita ex uirtute degenda: nam qui habitu præditus est, qui uirtus nominatur, is & potest facile scilicet propter habitus facultatem, & propter pronitatem, uult rectē agere: agit enim cum uoluptate.

Caput IX.

CAETERVM si quis vnus existat, aut plures vno, sed non tot numero, vt totam ciuitatē complere possint, qui uirtutis præstantia tantopere excellent, vt cæterorum omnium uirtus, facultasque ciuili, non sit cum illorum, si plures sint, aut cum illius, si vnus, uirtute comparanda, profectò hi nō sint in parte ciuitatis ponendi: Nā cæteri iniuste facerēt, si sibi paria iis poscerent, à quibus tantopere uirtute & facultate ciuili superantur: nam uir talis tanquam Deus esset in hominibus habendus. Quo perspicuè intelligitur, leges necessariò in genere & facultate pares ferendas esse: in huiusmodi autem viros lex non est, ipsi enim sunt lex. Meritò enim rideretur, si quis in eos leges ferre tentaret, atque ea forsitan audiret, quæ leones (vt memorat Antisthenes) leporibus retulerunt, cum ii concione cōcta, æquam partem omnibus tribuendam esse censerent. Ciuitates igitur quæ populariter administrantur, ob similitudinem causam ostracismum constituunt: hæ nanque maximè omnium æqualitatem sectari videntur. Quo circa qui opibus aut gratia seu clientelis, aliā uero ciuili

facultate plurimum posse videntur, hos per ostracif-
 mum ciuitate pellere, & ad certa tempora exterminare solēt. Cui similis causa Argonautorum fabulæ locū fecisse videtur, à quibus idcirco Herculem relictum esse narrant, quòd nolent eum in naui Argo cū cæteris vehi, qui nauigantibus multū excelleret. Ergo qui tyrannidē & cōsiliū à Periandro Thrasymbulo datum vituperāt, horū improbatio nō simpliciter recta existimari debet. Nam Periāder caduceatori per quem Thrasymbulus consilium eius exquirebat, nihil respondisse fertur, sed spicis eminentibus subiatis, segetem adæquasse: quo Thrasymbulus à caduceatore qui facti causam ignorabat, renunciato, tollendos esse de medio cognouit viros, qui præter cæteros excelleret: quod non solūm tyrannis cōducit, nec solūm ab eisdem facitatur, sed eodem modo in paucorum dominatu, & in administratione populari fit. Nam ostracismus eandem vim habet quodammodo, quam præstantium virorū prohibitio & relegatio. Idēque per vrbes & gentes faciunt ii qui rerum potiuntur, vt Athenienses in Samios, Chios, & Lesbios: qui cum primū habuere firmatum imperium, ipsos præter pacta & conuenta deprefferunt. Et rex Persarum sæpe Medos & Babylonios & cæteros propterea quòd imperium aliquando tenuissent, insolecentes extenuauit. sed nos de cunctis rebus publicis etiam rectis in vniuersum quærimus. Nam licet hoc etiam faciāt priuati compendii gratia, quæ à recto deflexerunt, idē tamē fit in iis etiam rebus publicis, quæ communem vtilitatem

tem sequuntur : sed hoc ipsum in aliis quoque artibus & scientiis declaratur. Neque enim pictor pedem maiorem quàm commensus, aptaque membrorum compositio postulat, in animali probaret, etiam si pulcherrimus esset: nec nauium ædificator puppim, aut aliam partem nauis iusto maiorem ferret, quauis pulchritudine præstaret : nec si quis maius pulchriusque quàm totus chorus sonaret, hunc chori magister in choro versari sineret. Ob hoc igitur fieri potest, vt monachæ cum ciuitatibus concinant, si hoc faciant, cum proprium ipsorum imperiũ est utile ciuitatibus. itaque in eas de quibus constat excellentias, iure quodam ciuili nititur ostracismi ratio. Satius est igitur vt legumlator ab initio sic Remp. constituat, vt nullum tale medicamentum desideret. Cæterum si accidat, secunda nauigatio fuerit, tale quoddam remedium adhibere, quod factum non est in ciuitatibus : non enim ad publicum suæ Reip. bonum spectabant, sed seditiose ostracismis vtebantur. Hoc igitur priuatim commodum, ac iustum esse in deprauatis rebus publicis certum est. Sed fortasse hoc non esse simpliciter iustum nihil magis est dubitabile. Cæterũ in optimo statu Reip. magna quæstio est, non si quis cæteris bonis, vt potentia, diuitiis, gratiâque & clientelis præstet, sed si virtute excellat, quid consilii sit capiendum : neque enim eiiciendus vir talis, in exiliũque mittendus esse videtur: sed neque imperio subiiciendus, quod perinde esset, ac si partitis imperiis etiam Iouem sub imperio esse censerent. Superest igitur id quod iu-

ARISTOTELIS

stum esse videtur lege naturæ, vt omnes huiusmodi viro libenter parent, sic vt tales viri perpetui reges sint in ciuitatibus.

scholia in Caput IX.

CAETERVM si quis unus existat, aut plures uno.) Quid consiliū capiendū sit edisserit, si unus aut pauci tantopere uirtute in ciuitate præstant, ut cæterorū omnium uirtus cum huius uel horum uirtute non sit comparanda: & hunc aut hos affirmat iustum esse, ut semper imperiū in alios teneant. Alia ratio est, si opibus, genere, aut clientelis excedant: nam ubi talibus bonis imperia tribuuntur, & spub. sunt deprauatæ: sed omnino in quauis Repub. bona uel mala commodum est non esse inter ciues maximam inæqualitatem, idque legibus prouidendum esse tradit. Virtus facultasq; ciuili.) Facultatem ciuilem uocat, quicquid opis in homine est, quod faciat ad ciuilem societate iuuandā, tucndāque, siue administrandam. Leges in genere & facultate pares ferendas esse.) Genus tribus modis dicitur, ut est in prædicabilium capite primo: Vno, ut est collectio aliquorum quodāmodo inter sese habentium. Altero, ut est principium cuiusque generationis: Tertio, id cui subijciuntur species. Hic primo modo capitur genus: nam qui uirtutibus & facultate ciuili æqualiter præstant, ij sunt genus quoddam hominum diuersum à dissimilibus. Dicitur autem genus hoc per translationem & similitudinem eorum quæ proprie sunt in genere, ut animalia. Ipsi enim sunt lex.) Lex ut habetur Ethicorum quinto, secundum omnem uirtutem uiuere iubet, & prohibet contrarium. Cum igitur uiri optimi & ipsi uiuant ex uirtute, uitia uitantes: & cæteris ut idem faciant, tū uerbis, tum exēplos præcipiant: merito ipsi lex esse dicuntur, unde Paulus ad Romanos: ipsi, inquit, sibi sunt lex. Quæ leones, ut memorat Antisthenes.) Hæc historia seu fabula non extat, quod sciam, sed probabile est, leones in hanc sententiam leporibus respondisse, docete uos, si potestis, omnes animantes inter se uirtute, ac robore, & cæteris facultatibus esse pares, & tunc omnes honoribus, & commodis ex æquæ

ri, ut nobis suffragantibus postulaste. Ostracismus constituunt.) Ostracismus exilij genus erat, quo maximè Athenienses usi fuisse memorantur, quorum erat Respublica popularis: nam si quis esset civitati suspectus, propterea quòd vel gloria, vel diuitijs, vel potentia, aut alia facultate magnopere ceteros excelleret, hunc ad decennium in exilium mittebant: non enim pœna id criminis erat, sed provisio ne quid inde mali in Rempublicam oriretur. nomen autem sumptum est à fragmentis sitchilium, quibus nomen eius inscribebant, qui esset in exilium mittendus: nam ostracon græcè, latinè est testa. Consilium à Periandro Thrafsybulò. Periander tyrannus Corinthi fuit, Thrafsybulus Mileti, quorum & dati consilij Herodotus in Terpsichore meminit: sed consilium à Thrafsybulò Periandro datum fuisse tradit, contra scilicet, quàm Aristoteles memorat, sed utro modo referatur, ad sensum nihil interest. Horum improbatio non simpliciter recta.) Non quod consilium non esset improbum, iniustum, & tyrannicum: hac enim ratione rectè improbat, sed quia Thrafsybulo tyranni rationibus conueniebat, idcirco rectum quodammodo uideri potest consilium, hoc est solers, & astutum. similis huic est euangelica parabola de uillico iniquitatis, Luca decimosexto, cuius non factum dominus, sed solertiam & astutiam, quæ prudentiam imitatur laudauit, hoc est ingenium, quoniam excogitauit qua commodè posset ad id quod sibi proposuerat peruenire. samios, Chios, & Lesbios.) samos insula est obiecta Cariæ, parthemia prius dicebatur. Chios insula ionum cum urbe cognomine, à qua Lesbos insula sexaginta quinque millia passuum abest, auctore Plinio. Medos & Babylonios.) Regnum in Asia ab Assyrijs, quorum erant Babylonij. Arbastus sublato sardanapalo ad Medos transtulit, à Medis Cyrus ad Persas deuicto Astyage auo. insolentes) superbientes, magnosque spiritus sumentes. Sed nos de rebus publicis etiam rectis.) In tyrannide, & paucorum potentia: itèmq; in statu populari. Qui aliqua facultate excellunt, eiciuntur urbe, non quia iustum & rectum sit, & ex bono publico, sed quia sic est priuatis eorum rationibus utile, quorum libidine resp. gubernatur. Nos autem querimus, quid in tales uiros statuere oporteat, etiam in optimè instituta re publica, cuius administratio ad bonum publicum spectat. Nā etiā in hoc ge

ARISTOTELIS

*nere ratio eodem modo ualere uidetur, quod exemplo reliquarum ar-
 tium & facultatum probat. Ob hoc igitur fieri potest, ut monarchia
 cum ciuitatibus concinant. Ex hac ratione quam exemplo & testi-
 monio artium exposuimus, declaratur fieri posse ut praestantium uiro-
 rum delectio ab aliquo monarcharum facta, non solum ipsi monarcha
 ad imperij firmitudinem, sed etiam ciuitatibus ad publicam pacem &
 quietem conducatur, si monarcha imperium sit utile ciuitatibus. id est, si
 monarchia non sit tyrannis, sed iustum regnum. Ut si quis in ciuitate aut
 regno uirtute, prudentia, gratia & opibus tantopere praestet, ut peri-
 culum sit, ne ipsius occasione magna seditiones & fortasse conspira-
 tiones in regem existant, quibus necesse est publicam pacem & o-
 tium conturbari: hunc si rex suis finibus eijciat, aut aliqua ratione de-
 primat & extenuet, sui simul imperij perpetuitati, simul populorum
 otio & quieti consulat. Clarum praecipi huius exemplum nobis ado-
 lescentibus Hispania uidit, cum Ferdinandus rex proauus tuus opti-
 mus & sapientissimus princeps, consalum magnum decus & glo-
 riam nostrae gentis inuitus, ut opinor, sed propter causas memoratas, si-
 bi regnoque canens depreßit, ac extenuauit: qui non modo ipsum Diui
 iacobi equitum magistrum in Hispaniam reuersus, ut ei fuerat ad Ne-
 apolim pollicitus non constituit, sed etiam per causam noui belli geren-
 di, atque delectus habendi: ad cuius famam omnis fere iuuentutis Hi-
 spaniae nobilitas propter ducis praestantiam, & cum omnium uirtutum,
 tum liberalitatis opinionem excita fuit, frustra magnas opes consume-
 re, atque etiam res alienum contrahere pro magna ipsius in omnes or-
 dines effusionem coegit. iure quodam civili iuratur.) Quia pertinet ad
 statum ciuitatis tuendum. Caterum si accidat, secunda nauigatio fue-
 rit, tale quoddam remedium adhibere.) Primum est ut Respub. sic legi-
 bus instituat, ut hoc incommodum accidere nequeat, sed proximum:
 ut si quid tale acciderit, huiusmodi remedium adhibeatur. vsus est au-
 tem prouerbio dicens, secunda nauigatio: nauigantibus enim primum
 & maxime oprandum est, ut nauigent secundo uento, & haec est pri-
 ma nauigatio, id est, primum opranda: secunda uero, id est secundo lo-
 co experienda, ut liceat remis nauim impellere aduersis flatibus, non im-
 pedientibus: quod sic abiit in prouerbum, ut quod proximum est o-
 ptimo, secunda nauigatio dicatur. Quod factum non est in ciuitatibus*

Athenien-

ex suada

Athenienses hoc in loco designare uidetur, qui multos per ostracismū in exilium misere, non ob eam causam, propter quam ostracismus est inductus, de qua supra dictum est, sed per factiones seditiose. Itaq; ad improbos etiam & humiles descensum est, quorum postremus fuit Hippobolus homo abiectus, auctoribus Alcibiade & Nicia, cuius rei indignitatem pertesus populus Atheniensis, ostracismum antiquauit. Si partitis imperijs uouem sub imperio esse censerent simile, inquit, esset, ac si Dii staterent inter se, ut sic per omnes aut aliquos ipsorū iret imperandi uicissitudo, ut Iuppiter modò imperium teneret, modò esset sub imperio, quod esset absurdissimum, cum solus Iuppiter plus uirtutis & potentia haberet, quam ceteri omnes Dii deāq; simul, sapientium hominum opinione, ut declarat homerica illa cathena, de qua memorat Aristoteles in libro de motu animalū. Quo planè intelligitur, omnes ferè sapientes philosophos unum tantum Deum agnouisse, quanuis plurimos nominarent: ut declarat idem philosophus, qui in libro de mundo ad Alexandriū, sic scriptū reliquit: Deus, inquit, cum unus sit, multis tamē nominibus appellatur, quæ homines ei ab ipsius operibus indiderunt: à quo uero Deo cum discederetur, ceteros omnes non esse, sed per quandam similitudinem Deos uocari sapientes intelligebant, ut idem Aristoteles testatur in libris de prima philosophia, qui cum multos Deos in eodem opere saepe nominasset, quos alio nomine intelligentias appellat, libro tamen duodecimo unum tantum Deum esse confirmat. Deus enim nisi summus, optimus, maximus, nullus esse ualet, quod in plures cadere non potest. Itaq; ex creatura mundi, ut Paulus scribit ad Romanos, id est duce natura, Deum cognoscebant, sempiternam quoque eius uirtutem & diuinitatem: ne quis putet quicumque plures Deos nominabant, eos omnes fuisse idolorum cultores. Nemo enim nisi insanus, cui esse unum tantum Deum cognitum est, plures potest colere pro Dijs.

ex plur. in ar. istide

Caput X.

HIS quæstionibus explicatis, operæ precium fortasse fuerit ad disputationem de regno transire: ex rectis enim rebus publicis hanc vnā esse cōstitui-
mus. Considerandum est autem, num ad rectum, honestūque ciuitatis ac regionis statum conducat, ut

ARISTOTELIS

regio imperio gubernetur, an cōmodior fit alia ciuitatis moderandæ ratio, an quibusdam commodū fit, aliis inutile regibus parere. Sed primum omniū videndum est, num genere vno regna contineantur, an sint pluribus discriminibus distincta. Sed cōplura esse genera, nec omnium regnorū vnum esse modum faciliè est intelligere. Regnum enim Laconicæ Reipublicæ, maximè legitimum regnum esse videtur. Rex tamen non habet summam rerū omniū potestatem, sed extra regionem summā imperii in bello gerendo tenet. Præterea reges diuinis rebus procurandisque sacrificiis præfunt. Itaque Regnum quasi ductus militaris est, cū summa potestate, & perpetuus: non enim vitæ ac necis potestatem habet, præterquam in quodam regno, vt more veterum in bellicis expeditionibus lege præbente potestatem, vt declarat Homerus, apud quem in conciliis Agamemnon, cum maledictis & conuitiis incesseretur, contumeliam ferebat, sed in bello gerendo interimendius & potestatem habebat. sic enim ait:

Prælia vitantem, si quem fortasse carinas

Ad curuas sedisse sciam, non ille caninos,

Non volucrum effugiet morsus, ritusque voraces,

Me penes arbitrium, cum sit, necis

Hęc igitur est vna regni species, vt tota vita dux belli sit. Sed hæc regna quædam sunt ex genere hæreditaria, quædam voluntate, ac suffragio populorum deferuntur. Est aliud monarchiæ genus, qualia sunt apud quasdam nationes regna barbarorum, quæ regna cuncta potestatem habent tyrannicæ proximæ, legitima

indicta causa

Ar. 1. 1. 1.

legitima tamen & hereditaria sunt. Nam cum ex gen-
 tibus Barbari quàm Græci natura sint ad seruiendū
 procliuiiores, & qui Asiam quam qui Europam te-
 nent, idcirco tales æquo animo imperium herile fe-
 runt. Sunt igitur huiusmodi regna tyrannica, illa
 quidem ob eam causam, sed tamen tuta, quoniam
 hereditaria & legitima, & eorum custodia regia est,
 non tyrannica, eadem ex causa. Reges enim ciuium
 armis, tyranni externo præsidio custodiuntur, cum
 alteri lege, volentibusque imperitent, inuitis alteri.
 Itaque reges à ciuibus custodiuntur, tyranni cōtrā:
 ciues præsidio muniuntur: atque hæc quidem sunt
 duo monarchiæ genera. Est aliud, quod olim apud
 Græcos tenebant, qui Aesymnetæ dicebātur, quæ,
 vt summatim loquar, tyrānis est suffragio delata: dif-
 fert autē à regno barbarico, non quòd sit præter le-
 gem, sed eo duntaxat, quòd non traditur iure hære-
 ditario. Hoc imperium quidam ad vitam, alii ad cer-
 ta tempora, vel ad certas res gerendas tenebant, vt
 olim à Mityleneis Pittaco aduersus exules, quibus
 Antimenides & Alcæus poeta præerant, delatum
 est. Nam pro tyrāno delectum fuisse Pittacū Alcæus
 ipse declarat, qui quodam obliquorum, furiosiorūq;
 carminum loco Mitylenis obiicit, quòd Pittacū infi-
mo loco natum, tolerātis ac infelicis ciuitatis tyran-
 num fecissent, magnis eum per conuenticula laudi-
 bus esserentes. Hæc igitur imperia, sunt & fuerūt he-
 rilia, quoniam tyrānica: regia verò, quoniam suffra-
 gio & voluntate ciuium deferebantur. Quartū re-
 gni genus est quo regna heroicorum t^{em}porum vo-

Mitylænis

ARISTOTELIS

luntaria hæreditariaq; ex lege continentur . Primi enim voluntate populorum, quos artibus aut bello demeruissent, seu dispersos in vnum congregassent, vel agros, sedesque ad habitandum tribuissent , reges fiebant: eadẽque regna posteris hæreditario iure tradebantur: & reges imperii summã dum bellũ gererent, habebant, præerantq; sacrificiis, quæcunq; ad sacerdotes non pertinebant: & causas diiudicabant, quidam iniurati, alii dato iureiurando: erat autem iurandum, erectio sceptri . Reges igitur antiquitus tum in ciuitatem & populos, tum extra fines continenter imperium tenebant. Postea verò quædam remittentibus regibus ipsis, alia populis auferentibus, sola sacrificia regibus relicta sunt in aliis ciuitatibus: vbi verò regnum meritò vocari posset, imperium duntaxat externorum bellorum tenebant.

Scholium in Caput X.

HIS questionibus explicatis, operæpretium fortasse fuerit, ad disputationem de regno transire.) Quatuor hic regni genera memorantur, Primum id, quo regnum Lacedæmoniorum olim continebatur, nunc regnum Arragonensium . Alterum, quo regna Barbarorum, quæ cum lege nitantur, & sunt hæreditaria, herile tamen imperium excercent, cuiusmodi nunc est regnum Turcarum. Tertium genus est eorum, quos Græci Aesymnetas uocabant, ab imperando, quòd suffragio deferebatur, non hæreditate, partim ad uitã, partim ad rēpus, qualis erat apud Romanos Dictatura. Quartum genus heroicorum temporum: quæ regna initio non per uim erant occupata, sed populorum uoluntate deferebantur. Deinde ex lege posteris hæreditate tradebãtur, qui Reges in bello imperium cum summa potestate tenebant. & quibusdam sacrificijs præerant. Quibusdam commodum sit, alijs inutile.) Nam quidam homines natura sunt apti, ut pareant imperio regio, alij ut ciuili, alij etiam ut herili. Laconicæ Reipub.) Lacedæmoniorum: nam Laconia regio

regio est, cuius caput urbs Lacedæmon. Maximè legitimum.) Ex lege maximè, quia nō solūm per legem ex Heraclidarum familia Reges succedebant, sed legibus etiam, non sua uoluntate regnum administrabant, præterquam in bello, ubi summam potestatem habebant. Ductus militaris cum summa potestate.) Nam reges Lacedæmoniorum qui bini regnabant, nihil aliud erāt, quàm belli duces perpetui, sed ita ut eorum quisque cū summa uita & necis potestate bellum gereret: hoc est enim quod ait. In quodam regno.) Id est in parte quadam regie administrationis, scilicet in bellica. Lege præbente potestatem.) In uulgatis græcis exemplaribus scriptum est, ἡγετὸς νόμου, id est in manus lege: sed corruptè, ut opinor: uetus interpres promptus, potens conuertit, quo intelligitur in exemplari græco unde trāsferēbat, fuisse ἡγετὸς νόμου, hoc est lege potestatem habens, sensu commodissimo: nam tali Regi non ex illius Regni natura, siue conditione, sed ex lege Reipub. in bello pœna capitali afficere licebat. Cōuētys incessetur.) Ab Achille, de quo iurgio est in Iliados lib. ij. Ex genere.) Iure generis & familie hereditario. potestatem habent tyrannicam proximam.) Quia rem arbitrio suo gerunt, & imperium propemodam herile in subiectos exercent: sunt tamen legitima, quia ex lege posteris traduntur. Inuitis alteri.) Tyranni: nam si ualentibus imperarent tyranni, iustum esset ipsorum imperium: uolentibus enim, ut est in quinto Ethicorum, non fit iniuria. Aesymmeta.) Ii dicebantur quasi rectores seu iussores, quales erant, ut diximus, Dictatores apud Romanos, qui suffragio ad aliquod negotium, aut bellum conficiendum ad tempus deligebantur: interdum etiam ad uitā, ut Sylla & Iulius Cæsar, qui facti sunt perpetui Dictatores nomine scilicet: nam reuera tyrāni erant. Nam Dictatoris summa erat & sine prouocatione, uita & necis ac rerum omnium potestas, & regno seu tyrannidi similis. Ut olim.) A Mitylenæis Pittaco delatum est.) Pittacus ab urbe Mitylenæ insula eiusdē nominis Mityllencus cognominatus, unus fuit de septem sapientibus: huic propter uirtutem ciuitatis imperium fuit à suis ciuibus delatū: quo tamen ipse sponte sua post decennium sese abdicauit, ut refert Diogenes Laërtius. Alcæus.) Poeta nobilis hic fuit, de quo meminit etiam Diogenes. Herilia, quoniam tyrannica.) Sic legitur in græcis exemplaribus, quæcunque mihi uidere contigit: sed lectio uidetur esse transposita, quæ commodius ha-

illius

ARISTOTELIS

bitura uideretur, si sic esset: tyrannica, quoniã herilia: hic enim regnum cum tyrannide comparatur, quanquam utriusque scriptura uetus est sensus: estque imperium omne tyranni cum herile: Tyranni enim Rempublicam administrando, non subiectorum, sed suam utilitatẽ spectant, quod est proprium herilis imperij. sola sacrificia Regibus relicta sunt. Ut apud Romanos: quoniam quadam sacrificia à solis Regibus olim fieri solita erant, quæ Regibus exactis impeditur: uidebatur: idcirco iunio Bruto & Marco Valerio Cõsulibus creatus est sacerdos, qui rex sacrorum, & idem rex sacrificulus dicebatur, qui tamen erat pontifici maximo subiectus: itaque nomen regis in sacris duntaxat erat relictum. Vbi meritiõ regnum uocari possit. Nam rex sacrorum improprie, alienoq; nomine rex appellabatur: hic autem ultimo loco memoratus, ad Laconicum genus refertur: quod & ipsum non satis proprie dicitur regnũ, ut ipse delarabit.

Caput XI.

HAEC igitur sunt regni genera quatuor numero: Primum illum heroicorum temporum, quo uolentibus quidem, sed certis quibusdam in rebus imperabatur: Rex enim Dux erat in bello, & iudex, & in iis quæ ad cultum Deorum pertinerent, summam potestatem habebat: Secundum genus barbaricum est, quod hæreditario iure posteris eiusdem familiae traditur: Tertium quod æsymmetiam uocant, estq; tyrannis suffragio delata: Quartũ laconicũ, quod est, ut summatim loquar, hæreditaria & ex genere perpetua exequitus præfectura: hæc igitur regna ad hunc modum inter se differunt: Quintum regni genus est, cum vnus summa rerum omnium potestate fungitur, quemadmodum gens, aut ciuitas quæque rerum communium potestatem habet, quod regnum administrationis domesticæ ordinem æmulatur. Nam ut dome

domestica gubernatio est regnum quoddam domus: sic regnū est domestica ciuitatis, & gentis vnus, aut plurium administratio. Cæterum duo ferè sunt regni genera, de quibus est nobis discernendū: hoc quod modò diximus, & laconicum. Nam cætera ferè his interiecta sunt: aut enim reges pauciorū rerū quàm in pleno regno, aut plurium, quàm in laconico arbitriū habent. Itaq; tota ferè disceptatio in duobus versabitur. Primum, an sit ex vsu ciuitatum esse Ducem perpetuum, & hunc per familias, an per singulares homines, an secus: Secundū expediat, an non, vnū esse reorum omnium dominum. Cæterum de tali Duce quærere, ad legum magis, quàm ad Reipublicę rationem pertinere videtur, cum hoc fieri in omni statu ciuitatis possit. Priore igitur omissō, de altero regni modo, cum spes Reipublicæ sit differere, & huius loci difficultates paucis verbis expedire conuenit: cuius quæstionis caput est, vtrum cōmodius sit optimi viri, an optimarum legum imperio Reipublicam administrari. Qui ergo regium imperium probant, his leges vniuersale duntaxat præcipere, non autem ad ea quæ accidunt, præcepta dare existimantur. Itaque in qualicunque arte ad legum præscriptum imperare, stultum esse dicunt, vt in Aegypto medicis post diem quartum mouere permittitur, intra id tempus sine suo periculo non licet: quo planè intelligitur, non esse optimè instituta Respub. quæ literis & legibus administratur, ob eandem causam. At qui ratio illa vniuersalis Rempub. moderantibus adesse debet: quod autem omnino caret affectibus, potius est,

ARISTOTELIS

quàm cui natura sunt insiti: quod malū, vt legibus abest, sic humanis omnibus animis adesse necesse est. Sed pro lege, inquis, cōmodius de rebus singulis cōsultabit. At ipsum haud dubiè legum esse conditorum oportet, & leges adesse, quarum auctoritas in rebus cæteris rata sit, qua verò parte à recto deflexerint infirma. Cæterum quibus de rebus lex, aut omnino aut certe rectè statuere non potest, in his vtrū magis è re fuerit vnum optimum virum tenere imperium, an multitudinem, controuersia est. Nunc enim ad causas cognoscendas, ad consultandum, ad magistratus deligendos plures conueniunt. Hæc autem omnia decreta de singulis rebus sunt: vnus igitur quicūque fuerit separatim multitudini comparatus, minus valet. Ciuitas autem ex pluribus consistens, similis est conuiuio ex contributione multorum instructo, quod splendidius est, quàm simplex, & sumptu vnus apparatus: quocirca multitudo melius multa, quàm quiuus vnus iudicat. Præterea multitudo minus est corruptioni opportuna, quàm pauci: vt aqua quo est copiosior, hoc magis à corruptione tutata. Nā vnus ille siue ira, siue alio affectu teneatur, iudicium necessariò corrumpitur: hic autem difficile factu est, vt omnes irascantur, & errent. Sed fac multitudinem liberis hominibus constare, qui nihil præter legem agant, præterquàm vbi lex necessariò deficit: aut si hoc difficile factu est in multis inuenire, sint plures boni tum viri, tum etiam ciues, vtrū vnus ille imperiū tenens incorruptior erit, an hi plures numero: sed omnes boni, nonne plures ipsi minus corruptioni

ruptioni patebant? Sed inter hos, inquis, seditiones & dissidia nascentur, vnus autem à se dissidere non potest. At viri probi animo erunt tanquam vnus ille. Si ergo complurium qui omnes viri probi sint, imperium status optimatum est, vnus verò regnum: nimirum ciuitates optimatum gubernationem regno præferre debent, siue cum potestate sit imperiũ, siue secus: vtique si plurium copia perinde suppetat. Nam fortassis olim regibus idcirco se ciuitates subiiciebant, quoniam raro viri magnopere virtute præstantes inueniebantur, præsertim cum exiguas tunc vrbes habitarent. Præterea ob accepta beneficia reges constituiebant, quod est bonorum virorũ opus. Postea verò multorum virtute similium copia suppetente, non amplius regna tolerabant, sed commune quiddam quærentes rempublicam constituerunt. Cæterum cum in deterius labentes cæpere Rempub. habere quæstui, credibile est huic cum diuitiæ essent in honore, paucorum principatus extitisse: hi autem primùm in tyrannides transierunt, tum tyrannides in popularem administrationem. Nam cum quæstui turpiter studentes rem ad pauciores semper deducerent, multitudinem potentiorum reddebant: qua in eos conspirante, populares principatus exiterunt: sed fortasse ciuitatibus magnitudine auctis, alium statum effici quàm popularem, difficile est. Cæterum si ciuitates regio imperio gubernari optimum esse statuas, quæ tandè erit eorum qui à regibus procreati fuerint conditio? Num eam quoq; stirpem siue familiam regnare oportet?

At si filii à virtute paterna degenerauerit, his regnū nō sine ciuitatis magno incōmodo tradetur. Pater, inquis, cū habeat omnia in sua potestate, regnū filiis non tradet: At hoc cum difficile sit, & maioris quàm quæ cadat in naturam humanam virtutis, probabile non est. De potentia quoque ambigitur, num regi vires adesse conueniat, quibus cogere possit parere nolētes, aut quomodo imperium obire valeat: nam licet legitimum imperium teneat, nec quicquam sua voluntate præter leges agat, tamen facultas adit necesse est, qua leges tueatur. Sed fortassis de huiusmodi rege constituere non est difficile: habeat enim potentiam oportet, sed huiusmodi, vt singulorum aut vno plurium facultatem superet, à viribus tamē multitudinis superetur: quales custodias veteres tribuere solebant, cum ad aliquem æsymnetam, aut tyrannum ciuitatis imperium deferebant: & Syracusanis quidam vt custodiam petēti Dionysio custodes, eo numero darent, consuluit.

Scholia in Caput XI.

HÆC igitur sunt regni genera.) Quatuor regni generibus commemoratis, quintum addit, quod proprijsimè regnum dicitur, cum uoluntate & arbitrio unius Respublica ad subiectorum commoditatem gubernetur: quod regnum simile est gubernationi domestica. Nam paterfamilias domum arbitrio quidem suo, tamen ad utilitatē familia moderatur. sed in questione de regno, de duobus potissimum est disputandū, de Laconico, & quinto genere, quæ sunt extrema. De Laconico differendum est, num ciuitatibus Ducem perpetuum habere conferat: item suffragio deligi debeat cuiusque uirtutibus spectatis, an ex eodem genere iure hereditario succedere. sed quoniam huiusmodi regnū in omne Reipub. genus cadere potest, nec ipsum per se facit genus Reip. idcir-

eo hac quaestio legum magis, quam Reipublicae rationem attingit. Itaque tota fere quaestio de regno in uniuersali seu pleno, & quinto illo genere uersabitur. Queritur igitur, utrum legibus iustis, an unius optimi uiri arbitrio commodius Respub. gubernetur. nam leges dominari, & ex ipsarum scripto Rempub. administrari, incommodum esse uidetur, cum legibus non quod perpetuo, sed quod magna ex parte iustum est, sanciantur: nec enim aliud rerum agendarum natura & inconstantia patitur, quamuis rationem legis uniuersalem notam esse conueniat Respublicam administranti. Rursus cum lex affectibus careat, quibus humanus animus agitur, commodius esse uidetur leges dominari: sed cum urunq; uerum sit, caput quaestionis est, utrum in his rebus de quibus lege caueri non potest, satius sit unum optimum uirum tenere imperium, an multitudinem, de quo disputat in utranque partem. Quartum Laconicum.) Quod in superiore diuisione primum fecerat, id nunc facit quartum, dum sequitur ordinem non naturalem, aut dignitatis, sed uoluntarium. Quemadmodum gens, aut ciuitas quaeque.) Cum uir unus sic habet res communes, ipsamq; Rempub. in sua potestate, ut tota ipsa gens uel ciuitas. Et administrationis domesticae ordinem amulatur.) Ut quemadmodum in domo paterfamilias rerum omnium potestatem habet, & sic domum administrat, ut non tam suam, quam suorum commoditatem spectet: sic rex cunctarum rerum communium summam potestatem habeat, & earum administrationem ad publicam commoditatem dirigat. In regno pleno.) Regnum plenum interpretatur conuertit, quod graece est παμβασιλεία, quod intelligitur, cum rex cuncta arbitrio suo moderatur, sed ad bonum publicum spectans, ut in Castellae, tum Gothorum tempore, tum post Arabum & Maurorum inuasionem, cum sublato ab hostibus rege Roderico, & rebus in extremum discrimen adductis, populares plenum regnum Hispaniae pelagio uiro optimo & fortissimo derulerunt, cuius posteri iure hereditario annos iam plus octingentos continenti successione regnant in Castella. Cuius imperium hac memoria Carolus quintus Romanorum Imperator pater tuus, quo iure diximus tenet, sed longe & late propagatum, imperatq; toti Hispaniae excepta Portugallia, ut interim externa imperia in Gallia Belgica, in Italia, Sicilia, & plerisque maris nostri insulis, & in Africa ora maritima taceamus, & quod latissime tenet ad torridam plagam,

ARISTOTELIS

Et ultra in plurimas gētes, & ueteribus mortalibus, ne fama quidem cognitas nationes. Per familias.) Vt ex eodem genere reges succedāt, ut apud Lacedæmonios ex genere Heraclidarum. An per singulares homines.) An per eos qui spectatis cuiusque uirtutibus deligantur.

Vnum esse rerum omnium dominum.) Vt omnia gerantur unius arbitrio. Cum hoc fieri possit in omni statu ciuitatis.) Cum in omni genere Reipub. populari, paucorum, uel optimatum possit huiusmodi regnum constitui: quinetiam rex plenus in suo regno regem huiusmodi, qui re uera nō est rex, sed dux perpetuus habere possit. species Reipub. sit.) Nam tria sunt recte Reipub. genera, siue species, regnū quod ad hunc modum intelligitur, status optimatum, & Respub. Ad ea quæ accidunt.) Quæ raro cōtingunt, & præter legis rationem. Ad legum præscriptum imperare.) In rebus gerēdis, à legum seu præceptorum scripto non discedere. In Aegypto medicis post diem quartū mouere permittitur. Quōniam sæpe accidunt morborū initia, quæ per quietem & inediam à natura ipsa depelluntur, idcirco apud Aegyptios cautum erat, ne quis medicus ante quartum diem adhiberet purgātia medicamenta, quæ sæpe importunè adhibita, ualetudini nocēt. Ita cum lex magna ex parte recta & commoda esset, tamen quia morbi nonnunquam uehementes, periculosique inuadunt, quibus nisi protinus occurratur, aegrotus de salute periclitetur: satis intelligitur non esse commodum, ut semper scripto huius legis pareatur. Quæ ratio, perinde in cæteris præceptis atque legibus ualet, quæ non possunt esse perpetuæ relictitudinis, propter rerum agendarum inconstantiam. Ratio illa uniuersalis.) Lex ipsa, legisque ratio, uniuersaliter præcipit, ut non sine ratione ab ipsa discedatur. Quod malum legibus abest.) Affectuū agitationem uocat malum. At ipsum legum esse conditorem oportet.) Vt princeps leges ferat, quæ tamen leges, cum aliquid accidit contra legis rationem, seruari nō debēt, sed per decretum & interpretationem, quæ uulgo dispensatio dicitur relaxari: quod pertinet ad summam potestatem, quæ summa potestas penes quæ esse debeat queritur, penes unum, an penes multitudinem. Hæc autem omnia.) Causas cognoscere, consultare, & magistratus deligere, sunt decreta & iudicia de rebus singularibus. Vbi lex necessario deficit.) Vbi deficit ratio legis, ut interdum propter rerum uarietatem, & inconstantiam euenire necesse est.

(Animo erunt tanquam unus ille.) Si probi sunt, omnium erit una uoluntas, & sententia, ut est in actus apostolorum, multitudo credentium erat cor unum, & anima una. siue cum potestate sit imperium, siue secus.) Imperium uocat consultandi, siue iudicandi facultatem, siue cum potestate sit, ut non solum deliberandi facultatem habeant, sed etiam potestatem deliberata imperandi & perficiendi: siue sint consultores tantum, uidetur melius à multis probis, quàm ab uno consiliū miri, aut iudicari: aut potestatem uocat potentiam militarem, qua improbos possint ad iustitiam, & legum obseruationem compellere, ut infra. Hi autem primum in tyrannides.) Ex optimatum Repub. facta est per auaritiam paucorum potentia: ex hac per factiones, & unius potētiam exiit tyrannis: ex tyrannide, cum populus inualuisset, factus sepe est status popularis. maioris uirtutis: quàm quæ cadat in naturam humanam.) Virtutis heroicae, de qua differitur in seprimo libro Ethicorū. Custodes eo numero darent.) Ut non esset potentior uniuerso populo.

Caput XII.

VERVNTAMEN nobis nūc de rege, qui omnia suo arbitrato moderatur, institutus est sermo, deque ipso disputandū. Nam qui rex legitimus nominatur, is, ut diximus, speciem regni non constituit, cum in omnibus rebus publicis dux belli perpetuus esse queat, ut in statu populari, & in optimatum Republica: Et multi summā gubernationis potestatem vni concedunt, cuiusmodi magistratus est Epidamni, & item Opunte, cum minore tamē potestate ex parte, sed de regno, quod plenum dicitur. Hoc autem est quo sua uoluntate cuncta rex moderatur, quibusdā ut vnus principatū teneat, in ciues omnes: vbi ciuitas ex similibus consistit, præter naturā esse videtur. Nam qui natura similes sunt, hos necesse est eodem iure, eadēque dignitate esse lege naturæ. Ut igitur corporibus perniciosum esset

si cibo aut veste pari homines impares vterentur
 sic est de honoribus statuendum. Eodem igitur mo-
 do præter ius naturæ fuerit, vt paribus impar tri-
 buatur. Itaque pares vt imperio non præfint, magis
 quàm subsint, sed sit inter eos imperandi & paren-
 di vicissitudo, iustum est. hoc autem iam lex est, cum
 ordo lex sit. Præstat igitur legem dominari, quàm
 vnum quempiam ex ciuibus: eadè que ratione si
 quos imperare satius est, hi legum custodes & ad-
 ministri constituendi sunt. Nam magistratus quos-
 dam esse necesse est: vt autem hic vnus sit, cum om-
 nes similes habeantur, iustum esse negat. Cæterum
 quæ constituere lex non posse videtur, hæc ne homo
 quidem cognoscere valeat. Lex tamen scièter cum
 rectè hominem instituerit, magistratibus iustissimo
 iudicio cætera iudicanda & administranda relinquit,
 tradita præterea facultate, si quid rerum vsus præ-
 sentibus legibus commodius ostenderit corrigendi.
 Ergo qui legem imperare iubet, is deū & leges iu-
 bet imperare: qui vero hominem, belluam adiungit:
 huic enim similis est cupiditas: & ira magistratus
 etiam optimos viros peruertit. Itaque lex est mens
 sine appetètia: Exemplum enim ab artibus sumptū
 mendax est & ineptum: non rectas esse curationes,
 quæ ex medicinæ scriptis præceptis fiant, commo-
 dius esse artē habentibus vti. Nā medici nihil amo-
 re ducti præter rationem faciunt, sed cum ægrotan-
 tes sanitati restituerint, mercedem capiunt. At in ci-
 uilibus imperiis multa solent homines odio aut gra-
 tiæ indulgètes facere: nam si medici in suspicionem
 venient,

venirent, eos muneribus ab hostibus corruptos pro salute mortem afferre: tunc homines curationem ex præceptis scriptis præoptarent. Cæterum medici cum ipsi ægotat, alios medicos ad sui curationem: & exercitatores cum ipsi exercentur, alios eius generis artifices vocant, velut ipsi verum iudicare nequeant, propterea quòd de suis rebus iudicant, & affectibus tenentur. Quo intelligitur, qui iustū quarunt, hos medium inquirere. Lex enim medium est. Præterea leges, quæ moribus quàm quæ literis continentur, maiorem auctoritatem habet, & de rebus grauioribus sunt. Tutius est igitur hominis quàm legum scriptarum imperium, non tamè quàm legum quæ moribus cõsistunt. Sed eū ab vno cuncta proiudicari non facillè sit. Plures esse magistratus oportebit ab ipso constitutos. quòd cum ita sit, quid interest, vtrum hoc statim ab initio fiat, an vt ab illo vno ad eundem modum constituatur? Adhæc si quemadmodum supra diximus, idcirco iustum est, vt viro probo deferatur imperium, quoniam melior est: vti que duo viri probi meliores vno sunt: hoc est enim illud Homericum:

Ast duo congressi,

Et huc pertinet optatum illud, atque preces Agamemnonis.

Consilio tales mihi si bis quinque fuissent.

Sunt autem hoc quoque tempore magistratus, qui de rebus quibusdam arbitrato suo iudicant, vt iudex de iis quæ lege definiri nequeunt, vt lex non optimè imperare, ac iudicare posse videatur: nam quæ con-

stituere lex potest, de his ambigit nemo. Sed quoniã
 res quasdam leges complecti possunt, quasdam non
 possunt: hinc controuersia & dubitatio nascitur,
 vtrum optimarum legum, an optimi viri imperio
 ciuitatem administrari præstet: nam de quibus re-
 bus deliberatur, hæ sunt de quibus leges ferri non
 possunt: non est igitur dubium, quin hominem ef-
 se necesse sit, qui de rebus huiusmodi iudicium fe-
 rat. Sed illud quæritur, vnus esse debeat an plures:
 magistratus enim quisque edoctus à lege rectè iudi-
 cat: sed in credibile fortasse videatur, quèquam me-
 lius videre duobus oculis, & duabus auribus iudi-
 cãdo, & duobus pedibus, duabus q̄; manibus agẽdo,
 quàm multos multis. Nam principes ac reges nunc
 quoque multos sibi oculos, multas aures, multas itẽ
 manus atque pedes faciunt: quoniam qui præsentì
 statu contenti, & ipsorũ amici sunt, hos imperiũ par-
 ticipes efficiũt: nõ igitur qui ab imperio & principe
 alienos animos gerũt, hi ex principis volũtate faciẽt,
 sed amici: amicus autẽ par est, & similis. Quod si prí-
 cipis iudicio hi quoq; sunt imperio digni, eiusdẽ pro-
 fecto sentẽtia pares & similes imperare oportet eo-
 dem modo. Atq; hæc quidẽ ferè sunt quibus regiũ
 imperium à dissentienibus oppugnatur: sed fortassis
 in quibusdã ita sese res habet, in quibusdã secus: Na-
 tura enim quoddam hominum genus procliue est, vt
 imperio herili gubernetur, aliud vt regio, aliud vt ci-
 uili: & horum imperiorũ cuiusq; aliud est ius & alia
 commoditas. Tyrannicum autem imperium, ac cæ-
 teræ Rerum publicarum aberrationes, non sunt se-
 cundum

cundum naturam, cum hæc abhorreât à natura. Sed ex his, quæ diximus, planè intelligitur, non esse neque commodum, neque iustum, ut iter similes & pares vnus omnibus dominetur: siue leges nullæ sint, & sit ipse tanquam lex, siue leges adsint: nec bonus bonis, nec improbus malis: non si ille sit virtute præstantior, præterquam certo modo. Qui modus quamquam supra fuit ex parte declaratus, latius tamen exponendus est, si prius qui homines regio, qui optimatū, qui Reip. imperio gubernari apti sint, explicuerimus. Hæc igitur multitudo regno est accommodata, quæ natura est habilis ut ferat genus virtute præstans ad ciuilem principatum: optimatū verò imperio, quæ nata est & apta, ut ferat imperantem multitudinē, possitq; ingenuorum imperio, ab his qui virtute excellunt, gubernari: ad imperium ciuile multitudo Reip. conueniens est, in qua effici natura potest, vna multitudo bellica, quæ parere, & vicissim imperare queat, per legē qua pro dignitate diuitibus magistratus mandantur. Si quod igitur genus totum, aut vir vnus singularis virtute tanto opere præstet, ut virtus eius sit omnium aliorum virtute maior, tunc iustum fuerit, ut genus hoc regium sit, & hic vnus regno cum summa rerum omnium potestate, potiatur. quod fiet, ut supra diximus, non solum eo iure, quod rerum publicarum conditores præferre solent, qui optimatum imperium, qui que paucorum potētiam, & qui vicissim popularē principatum instituunt, qui omnes pro ratione præstantiæ censent imperium esse deferendum, quanuis

Præstare

alii aliam excellētiam, ut memoratum est, sequantur, sed ea quoque ratione: quia nō decet ut vir talis morte aut exilio afficiatur, aut per ostracismū exterminetur, nec ut vicissim aliquādo pareat natura, quæ partē toti preferri non finit, repugnāte: quod accideret ei, si quis ea virtutis magnitudine cæteris antecederet. Superest igitur modo, ut huic cæteri pareant, & idē nō vicissim, sed simpliciter dominetur. Ac de regno quidem hætenus, cuius differētias explicuimus, & utrum incommodum sit ciuitatibus regum imperiū, an vtile, & quibus, & quo modo, declarauimus. Sed cum rectas Resp. tres esse statuamus, quarū eam optimam esse necesse est, in qua vel vnus vir omnibus, vel totum genus, aut multitudo virtute præstat, & bene beatēque viuendi gratia, hi parendi, illi imperandi facultatem habent. Cūque boni viri, & ciuitatis optimæ ciuis necessariō eandem esse virtutem sit suprà declaratum, dubitari non potest, quin eodem modo, et per easdem res, vir probus fiat, & ciuitas constituatur, quæ vel optimatum administrationem, vel regio imperio gubernetur. Itaque eadem erit educatio, iidem ferè mores, qui virum probum faciant, quique facultatem præbeant, tum ad Remp. tum ad regnum moderādum. Quibus rebus constitutis, sequitur ut de optima Rep. quomodo fieri & constitui quodammodo apta sit, edisseramus: de hac enim hoc in loco necesse est, ut res poscit disputare.

s cholia in Caput XII.

VERVNTAMEN nobis nunc de rege, qui omnia suo arbitratu.) De regno quod plenum nominatur, græcè autē *παμβασιλεία*, hoc loco

loco disputandum est: nam cetera non proprie dicuntur regna, ubi princeps non habet summam rerum omnium potestatem. Quaritur ergo sit nec ne iustum regium imperium, de quo in utranque partem disputatur: nam ubi multi sunt uirtute pares, iniustum esse uidetur. Cur enim hic potius quam quiuis equalis imperium teneat? cum paribus imparia tribuere lege natura prohibeatur, itaque iustior esse uidetur imperandi uicissitudo, utque leges quatenus fieri possit, dominentur. sed ubi lex deficit, iustus esse, ut multi, quam ut unus teneat imperium de quo dum differitur, quaedam scitu pulcherrima de natura legum traditur, quarum quae moribus continentur, his maiorem auctoritatem inesse dicit, quam scriptis, quae scriptae cum deficiunt, melius a multis quam ab uno quid statuere oporteat, consideratur: quod princeps ipse declarat, qui multos ex amicis adhibet ad res dubias statuendas: sed contra uidetur pro natura hominum imperia esse statuenda, quorum ut quidam sunt apti, ut ciuili imperio gubernentur, sic alij ut regio: denique si quis homo singularis, aut genus aliquod tantopere uirtute praestet, ut eius uirtus maior sit ceterorum omnium uirtute, hunc iustum esse tradit, ut in ceteros omnes imperium teneat. Rex legitimus nominatur.) Qui rem gerit non suo arbitratu, sed ex praescripto legum. Multi tribuunt uni summam gubernationis potestatem.) Ad tempus scilicet liberam, uel perpetuam, sed ad legum praescriptum, cum cetera sint uel senatus, uel populi consilio statuenda, ut Veneti summum magistratum habent, quem Ducem appellant, & item Genuenses. Epidamni & Opunte.) Epidamnium oppidum est in ora Macedonia, quo fuit Colonia ciuium Romanorum, postea deducta nomine, quod inauspicatum uidebatur, in Dyrhachium mutato. Opus oppidum est in Locris Epicnemidys cognominatis, unde Opuntinus sinus. Minore tamen ex parte.) Nam summus ille magistratus pauciorum rerum summam potestatem habebat apud Opuntinos, quam Epidamni. Vbi ciuitas ex similibus consistit) Vbi ceteri ciues similes sunt, regique uirtute pares. Qui uirtute similes sunt.) uirtutibus naturalibus pares. Hoc autem iam est lex.) Ut ciues uicissim modo teneant imperium, modo pareant. Hac ne homo quidem cognoscere ualeat.) Rex enim cum uniuersalis quaedam ratio sit, de singulis constituere non potest: quae singularia, ne homo quidem, id est legumlator, ratione complecti potest: nam singularia infinita sunt, &

ARISTOTELIS

non possunt scientia contineri, primo Rhetoricorum: nec in artem suae
 praecepta cadunt, Ethicorum ij. Lex tamen scienter.) id est legisla-
 tor, cum legem statuit, qua magistratum doceat, quod magna ex parte
 iustum sit: intelligit quidē aliqua fore singularia, in quibus lex illa ser-
 uari non debeat, de quibus per legem uniuersalem prouideri nō potest.
 scienter tamen, hoc est non per ignorantia, sed quia fieri aliter non po-
 test: reliqua, quae scilicet sunt extra legis rationem, magistratibus seu
 principibus discernenda, & constituenda relinquit. Nā lex, ut ipse tra-
 dit Ethicorum quinto, quod magna ex parte fit, complectitur: nec pec-
 catum siue defectum ignorat, & nihilominus est recta, quia peccatum
 non est in lege, nec in legislatore, sed in natura rerum: talis est enim na-
 tura rerum agendarum, quae tamen lex hominem instituit, atque docet,
 dum quid magna ex parte fieri oporteat, & quid plerunq; iustum sit,
 & cuncta esse ad bonum publicum referenda declarat. Corrigendi.)
 Legem corrigere dupliciter accidit, per abrogationem, dum prior anti-
 quatur, & altera commodior constituitur, quod sine maxima & ma-
 nifesta ratione & commoditate fieri non debet, ut ipse docuit lib. ij.
 uel per decretum, cum salua lege aliquid à principe uel Repub. iustus
 seu aequus ex causis praeter legem decernitur, quod saepe necessarium est,
 de quo sic defferit, Ethicorū quinto, Cum lex, inquit, uniuersaliter pra-
 cipit, & aliquid accidit in his rebus praeter uniuersale, id quod deficit
 corrigendum est, quod ipse legislator, si adesset, corrigendum esse dice-
 ret, & si cognouisset, statuisset. Deum & leges.) Rationem & le-
 ges: Deus enim summa ratio est sine appetētia, quippe in quem non ca-
 dit affectus, quare nec habet uirtutes, sed quiddam praestantius, septi-
 mo Ethicorum: nec indiget uirtutibus moralibus, quae in tēperandis af-
 fectibus uersantur, Ethicorum decimo. unde idem Aristoteles in libro
 de mundo ad Alexādrum: Deus, inquit, est lex aequabiliter in nos fusa,
 nec correctionem, nec mutationem ullam recipiens. Belluam i. tum-
 git.) Propter appetitum, quō bellus sunt homines similes. Mens, siue
 appetentia.) Tanquam ratio non impedita sollicitante appetitus: appe-
 tentia, siue appetitus, quōd graecē est οπιξις, cupiditatem & irā com-
 plectitur, quae graecē sunt ἐπιθυμία, & θυμός, quam iram idcirco di-
 cit uiros etiam optimos peruertere, quia ira saepe accidit sine uitio, &
 magis naturalis est quā uoluptatum exuperantia, & minus est tur-
 pis

pis quam uoluptas, cum scilicet inest turpitudine, quia qui per libidinem
 agit, gaudet: qui uero per iram, dolet. Ethicorum septimo. Exercitato-
 res.) Qui adulescētis palaestris & talibus certaminibus exercent. Lex
 enim medium est.) Quia lex est quasi mensura iustitiae. Iustitia uero, ut
 ipse tradit Ethicorum quinto, medium est inter afficere iniuria & af-
 fici, quoniam alterum est habere plus iusto, alterum minus: ipsa uero
 iustitia mediocritas est. Leges quae moribus consistunt, maiorem au-
 ctoritatē habent.) Quia sunt firmatae populi cōsensu & approbatione
 uel potius leges naturae designat, quibus ius ipsum maxime cōtinetur,
 de quo sic ipse scripsit in rhetorica ad Alexan. Ius, inquit, est cunctōrū
 aut plurimōrū hominū mos non scriptus, honesta & turpia discernens,
 tum positus quibusdam exemplis. haec, inquit, statim lege non scripta,
 sed communi constituuntur. Nam leges naturae leges communes solent
 ab Aristotele uocari, quippe cum sint cunctis gentibus communes. Ab
 initio fiat.) In ipsa Reipub. institutione. Illud Homericū, Ast duo con-
 gressi.) Ex decimo libro Iliados sumptum est: sunt autem Diomedis uer-
 ba, qui cum negotium hostilia castra subeundi explorandi gratia susce-
 pisset, in procerum cōcilio socium sibi dari postularit. Nam duo, inquit,
 simul procedentes plus habent & animi & consilij. Consilio tales.)
 Ex secundo Iliados. Verba sunt regis Agamemnonis ad Nestorē, cui de-
 cem similes cōsiliarios optabat: quod si contigisset, non dubitabat se fa-
 cilē posse Troiam expugnare. De his nemo ambigit.) Cū lex est ma-
 nifesta, nec deficit ratio legis. Haec sunt, de quibus leges ferri non pos-
 sunt.) Singularia scilicet quae nec in artem nec in scientiā cadunt. Præ-
 senti statu contenti.) Qui præsentem statum Reipub. probant, & sunt
 principis amici. Amicus par est, & similis.) Amicitia enim est aqua-
 litas quaedam & similitudo, Ethicorum octauo. Ut imperio herili gu-
 bernetur.) Ut barbari & natura serui. Non sunt secundū naturam.)
 Adhibent enim in homines natura liberos, imperiū herile, quod in ser-
 uos conuenit, cum ad imperantium, non ad parentium cōmoditatem im-
 perent. Præterquam certo modo.) Si unus ceteros omnes simul uir-
 tute & prudentia superet. Ingenuorum imperio.) Liberis hominibus
 conueniente, ad commoditatem subiectōrum potissimum spectante.
 Quauis alij alia excellentiam dicant.) Alij enim diuitiarū, alij ge-
 neris, alij uirtutis præstantia nituntur: iure igitur præstantie huic regnum

*parat parat, modo parat imp
 erio, is est de numero civitatis
 et pars civitatis, at
 que ita fieret, quod
 natura non patitur,
 ut pars totum ex
 celsa et cum hic
 unius virtute pre
 taret omni civitati.*

ARISTOTELIS

est deferendum: & item illo iure, quia non decet ut vir talis morte aut
 exilio afficiatur, nec ut per vices aliquando sit imperio subiectus, quod
 esset partem voti proficere: nam quicumque alius imperaret, huic esset
 quasi huius pars, quonia eius virtus cum huius summi viri virtute com
 parata, pars eius esset, & quidem parva. Vnus.) suffragio delectus,
 ipsius virtutibus spectaris: vel totum genus, cum ex una familia ortis
 hominibus iure hereditario regnum defertur. Eadem erit educatio.)
 ut in suis honestisque rebus ad summam omni generi virtutum homines
 & cives assuescant, ut habitum nacti, talibus rebus oblectentur, liben
 terque virtutibus fungantur, in quarum usu felicitas consistit, quæ in hac
 vita potest mortalibus contingere.

Vinis enarrationis tertij libri de Republica.

ARISTOTELIS DE REPUBLICA
 Liber quartus, interprete & enarratore
 Io. Genesio Sepulveda.

Caput primum.

In cunctis artibus atque scientiis perfectis, quæ non in parte, sed in toto aliquo genere versantur, unius & eiusdem munus est, quid cuique generi congruat, considerare. Ut in exercitatione corporis, quæ cui conveniat, & quæ sit omnium optima, (Nam qui est optime naturalibus adiumentis instructus, huic necesse est ut optima exercitatio conveniat.) & quæ exercitatio una sit, plerisque omnibus corporibus accommodata. Nam & hoc officium est artis gymnasticæ.

ca.

ca. Præterea si quis non ad iustam rationem habitum aut scientiam eorum quæ pertinent ad palestram, desideret: tamen nihilominus qui pueros instituit, exercendique magister, debet hanc facultatem comparare. Eodemque modo in medicina, & naues ædificandi, ac vestes conficiendi, ceterisque artibus fieri notamus. Quo intelligitur, ad eandem disciplinam pertinere, quæ sit optima Reip. forma videre, & qualis esset maximè optanda, si nulla re extrinsecus impediretur, & quæ quibus cõueniat, considerare. Multi enim sunt qui forsitan optimæ Reipublicæ compotes esse non possunt. Itaque legum lator, & qui ciuili facultate verè pollet, tum quæ Reipublicæ forma simpliciter optima sit, tum quæ sit optima pro ratione rerum suppetentium, nouisse debet. Deinde tertio loco, quæ sit suppositioni maximè consentanea. Nam facultate præditum esse oportet intelligendi, data resp, quomodo cõstitui ab initio possit, & qua ratione postquam fuerit cõstituta, diuissimè conseruari, vt si qua ciuitas sit, quæ non optima ratione gubernetur, rebus necessariis non suppetentibus, nec in eam Reip. formam, in quam ex rebus suppetentibus posset, sed in aliam deteriore constituta sit: & adhuc omnia nota esse debet Reipublicæ ratio, quæ cunctis ciuitatibus maximè conueniat. Nam plerisque eorum qui de Republica conscribere, cum alia rectè tradant, tamen à rebus commodis aberrant. Nec enim solum Resp. quæ optima sit considerari debet, sed etiam quæ constitui possit: præterea quæ facilius, & cunctis ciuitatibus communior habea-

ARISTOTELIS

tur . Nunc autem quidam summam Rempublicam & quæ multis indigeat adiumentis quærunt. Alii de communi quadam potius differentes, damnatis quæ nunc exstant, Laconicam, aut aliam quampiam probant, ac laudibus efferunt. Oportet autem eum ordinem inducere, quæ ex suppetentibus facile homines adducantur, & possint in publicum usum admittere, quoniã non minus negotii est rempublicam emendare, quàm ab initio constituere: vt dedoceri nihilo facilius est, quàm à principio discere. Igitur præter ea quæ dicta sunt, ciuilis hominis est, vt facultatem habeat rebus publicis, quæ nunc in usu sunt, vt supra diximus opitulandi: quod facere non potest, si quis quot genera Reipublicæ sint, ignoret. Nunc autem statum popularem vnum esse quidam falso existimant, & vnam paucorum potentiam. Itaque discrimina quibus inter se Respublicæ differunt, & quot modis componantur, non decet ignorare: & cù hac ipsa prudentia leges optimas, & quæ cuiquæ Reipublicæ conueniant, nouisse oportet. Nã leges ad Respub. accommodari debent, & ab omnibus accommodantur, non ad leges Respublicæ. Est enim Respublica ordo magistratuũ in ciuitatibus, quomodo distributi sint, & penes quæ sit summa Reipublicæ potestas, & quis finis cuiusque communitatis statuatur. Leges autem seiunctæ sunt ab iis: quæ Rempublicam declarant, ad quarum legum præscripta magistratus suis muneribus fungi debent, & ne ab aliis violetur cauere. Quo intelligitur oportere etiã ad leges ferendas, vt discrimina & numerus cuiusque Reipu-

Reipu-

Reipublicæ teneantur: non enim possunt eadem leges rebus publicis omnibus quæ paucorū imperio gubernantur, nec omni statui populari conuenire: si multiplex est, non simplex status popularis, & item paucorum dominatus.

scholia in Caput I.

IN cunctis artibus atque scientijs perfectis, qua non in parte.) Doctrinarum & artium exemplo, declarat ad ciuilem doctrinam pertinere, ut doceat non solum quæ sit omnium optima Reipublica forma, sed etiam quæ quibus hominibus maxime conueniat. Sunt enim quædam ciuitates, quæ & si maxime uelint, uti tamen optima Reipublica forma siue statu non possunt, rebus scilicet ad optimam Rempublicam necessarijs non suppetentibus: tali ergo ciuitati, quæ Reipublica conueniat, statuere officium est hominis ciuili facultate polentis. Præterea nouisse debet quæcunque Reipublica fuerit proposita, exempli gratia, popularis, uel paucorum potentia, quomodo ea institui debeat ab initio, & qua ratione, & quibus legibus gubernari. Item quæ sit omnium communissima ratio, id est, quæ plurimis ciuitatibus conuenire possit. Adhac cuiusque generis Reipublicæ partes, seu species quot sint, & quæ leges cuique Reipublica conueniant. Non in parte, sed in toto aliquo genere uersantur.) Qui pila duntaxat exercere nouit, non etiam palastra, & cæteris id genus ludis, is in parte gymnastica artis uersatur, non in toto genere: ac eodem modo qui uni duntaxat morbi generi medetur, ut morbo Gallico, is non in arte perfecta medicina, sed in parte uersatur. Qui est optime naturalibus adiumentis instructus.) Qui ualitudine, robore corporis ac uelocitate ualer. Nam & hoc officium est artis gymnastica.) Ut nouerit quæ ratio exercendi sit omnium maxime communis, id est quæ plerisque conueniat. Si quis non ad iustam rationem.) Iusta ratio dicitur, quæ est in suo genere perfecta, ut iusta magnitudo epistola, uel orationis dicitur, quæ non minor est iusto, & conueniente modo, sed nec maior quidem: sunt enim quidam, quorum tenuior ualitudo, & uirium imbecillitas non patitur optimam exercendi rationem, ut in

ARISTOTELIS

arte medicina, pro diuersitate corporum atq; uirium medicamenta & curandi rationes adhibentur. si nulla re extrinsecus impediretur.)
Ut natura hominum, & regionis: ut si homines sint natura serui, aut si non suppetant necessaria ad liberaliter, & ex uirtute degendum: nam hec omnia extra rationem Reipub. sunt, quæ tamen uel adiuuant, uel impediunt. Quæ sit positioni maximè consentanea.) Fini proposito conueniens, ut si propositum sit Rempub. popularem constituere, aut constitutam conseruare. Data Respub.) Quæcunque Respublica proponatur: quæ phrasis est mathematicis familiarissima, ut datû angulum per æqualia secare, triangulum æquilaterum supra datam lineam rectâ collocare: quæ sunt theoremata ix. & i. *propositionis primi elementorum.* Ut si qua ciuitas.) Explicat duos modos, quibus potest esse incõmoda & imperfecta Respublica: quorum alter est cum inopia rerum necessariarum ciuitas optimam Reipub. formam habere non potest: alter cum deteriorẽ habet, quàm pro ratione rerum suppetẽtium: & utrique malo subueniendi facultate præditum esse oportere dicit hominem ciuilem, ut possit diu Respublica conseruari. Cunctis ciuitatibus maximè conueniat.) Idest maxima ex parte, hoc est, quæ forma plerisque cõueniat. A rebus utilibus aberrant.) Quæ optima essent & pulcherrima, docet: sed cû ea non sint tali ciuitati accommodata propter inopiam rerum quæ sunt ad optimum illum statum Reipublicæ, de quo ipsi disputant, necessaria, errant in eo, quòd ciuitati nec cõmodum, nec conuenientem formam Reipublicæ tradunt. Cunctis ciuitatibus communior.) In eundem sensum dictum est hoc, atque illud modo à nobis explicatum, quæ cûctis ciuitatibus maximè conueniat. Summam Rẽpub. querunt.) Quæ sit omnium optima. De communi quadam.) Quæ plurimis accommodari & conuenire possit. Laconicam, aut aliam quãpiam probant. Thibronem designare uidetur, à quo lib. septimo Lycurgû legem dari solitum fuisse memorat, qui tam bonis institutis & legibus Remp. Lacedæmoniorû cõstituisse. Quæ ex suppetẽtibus.) Eum, inquit, ordinẽ seu formam Reip. oportet ad incommodam Reip. iam constitutæ opitulandum affere, qui ordo non multum ab ijs ordinibus & institutis, quibus ciuitas utitur, abhoret, ut homines faciliẽ ut eum recipiant, adducantur, & item, ut recipiendi facultas adsit. Statum popularem unum esse.) Vno duntaxat genere statum popularem contineri, cum tamẽ sint multa

multa

multa genera siue species status popularis, & item paucorum potentia. Quomodo distributi sunt, & penes quem est.) His uerbis quid ordinem magistratum uocet, declarat. Nam pro differentia tum eorum quibus magistratus mandantur, praesertim quorum arbitrio ciuitas gubernatur, tum finis, sunt uaria Reipublicae genera. ut respublica optimatum hoc à paucorum potentia differt, quòd in hac summi magistratus diuitibus mandantur, & penes hos est summa potestas. & finis est priuata paucorum commoditas. in Republica optimatum, optimi quique tenent imperii summam, & maximos magistratus in publicam utilitatem gerunt. Nam bonum publicum in hac est finis, quo tota gubernatio refertur, quanquam haec finis ratio rebusp. omnibus rectis est communis, ut ad bonum publicum tota moderatio dirigatur. Leges autem seiunctae sunt ab ijs, quae Reipub. declarant.) Leges non declarantur, seu definiuntur ijs uerbis, quibus Respub. definitur, id est alia est legis, alia Reipub. definitio. Ad quarum legum praescripta.) Magistratus in administranda Reipub. legum praecipua seruare, & ut ab alijs seruentur, curare debent.

Caput II.

SED in libro superiore cum de Reipub. formis ac discriminibus ageremus, tres rectas esse Respublicas declarauimus. Regnum, Optimatum administrationem, & Reipublicam: & tres harum digressiones siue aberrationes, tyrannidem, quae à regno degenerat: paucorum dominatum, qui ab optimatum imperio: statum popularem, qui à Republica. Ex quibus de optimatum administratione, & regno differuimus. Nam de optimo statu Reipublicae differere, nihil est aliud quam de his nominibus disputare: quoniam utraque debet secundum virtutem copia rerum necessariorum & commodarum instructam consistui. Exposuimus etià supra quid inter optimatum imperium, atque regnum intersit, & quādo re-

ARISTOTELIS

gnum esse censerī debeat. Sequitur vt de Republica, quæ communi vocabulo nominatur, ac de cæteris Reipublicæ formis, paucorū dominatu, statu populari, & tyrānide disleramus. Harum igitur digressio- num quæ pessima sit, quæ secūdo loco vituperetur, perspicuum est. Nam quæ à prima & maximè diuina degenerat, hanc esse deterrimam necesse est. Regnum verò aut nomine tenus regnum est, non autem re: aut propter magnam regnantis præstantiam regnum esse necessarium est: ac proinde tyrannidē, cū sit deterrima, plurimū abesse à Reip. ratione: proximè ab hac paucorum dominatū, quippe à quo longissimè optimatum administratio abest: statum verò popularē, ex omnibus maximè mediocritatem tenere: quod quidā etiam prodidit ante nos, sed aliorum spectans, quoniam ille sic statuit, omnium bonarum Rerūpub. pessimum esse statū popularem, id est optimā paucorum potentia, & aliis peiorem, improbarum verò optimū. Nos autē has prorsus velut peccata quædā esse dicimus Rerūpub. Itaq; paucorū potentiam aliā alia meliorem esse non rectè dicitur, sed minus malā. Hoc tamen in loco hac omīssa questione, explicādum nobis est, primū quot sunt Rerūpub. differentia: siquidem plura sunt status popularis genera, & itē paucorū potentia: deinde quæ sit maximè cōmunis & secūdam optimam maximè expetenda Reipublicæ ratio, & si qua est alia optimatum Respub. & rectè constituta, quæ tamen sit, quæ plurimis ciuitatibus cōueniat, tum ex aliis, quæ quibus sit expetenda. Nam fortassè quibusdam status

popu-

popularis est magis necessarius, quàm paucorum potentia, aliis eduersò. Præterea quomodo debeat, si quis velit has respublicas constituere, status dico populares, per singula genera, rursusq; paucorum potētias, postremo cum breuiter de his omnibus, quatenus licebit, breui memorauerimus, quæ res interitū afferant, & quæ vicissim rebus publicis sint salutares, tum communiter, tum etiam per singula genera, & quæ sint interitus, atque salutis earum potissimè causæ, explicare tentabimus.

scholia in Caput II.

SED in libro superiore cum de Reipublicæ formis ac discriminibus ageremus.) Cōmemoratis breui epologo ijs de quibus iij. libro disputatum fuit, deinceps differendum esse ait de Reipub. communi uocabulo nuncupata, & de Rebus deprauatis, ex quibus tyrannidem cunctarum pessimā esse dicit, propterea quod ab optima Reipub. hoc est à Regno desciuerit: proximè à tyrannide paucorū potētiam in uitio esse, quia longissimè distat ab optimatum Reipub. Reipub. uerò popularem in malis medium tenere, id est esse mediocriter & toleranter malam, quia est opposita Reipub. cōmuni uocabulo dictæ, quæ ultimum locum tenet inter rectas. Quàm de his nominibus disputare.) De rebus quæ his nominibus regno, & optimatum Reipub. significantur. Vtraque constitui debet.) Virunque genus Reipub. regnum, & optimatū imperium. secundum uirtutem copiam rerum necessariarum, & commodarum instructam.) Quia tum in regno deferendo in priore, tum in mandandis magistratibus in posteriore genere Reipub. uirtutis potissimum est habenda ratio, quæ tamen uirtus sit rerum necessariarum & commodarum adminiculis fulta: felicitas enim in usu uirtutis sic instructæ posita est, ut ipse Ethic. x. declarat. plurimum abesse à Reipub. ratione.) Quia tyrannica administratio non solum est omnium pessima, sed uix potest inter Reipub. etiam deprauatas numerari, ut ipse docet libro quinto. Medio uitem tenere.) Non quòd status popularis sit recta Reipub. sed quia est malorū maxime tolerabilis, uel quia est

ARISTOTELIS

in confinio reſtarum & prauarum Rerumpub. quoniam, ut ait Plato, nec magnum bonum, nec magnum malum habet. Quod quidam etiam prodiderunt ante nos.) Platonem designat in libro qui ciuiliſ inſcribitur, ſiue de regno. ſed aliorſum ſpectans.) Quonia Aristoteles idcirco ſtatum popularem mediocritatem tenere dicit, quia medicere malum eſt, & ceteris tolerantius: Plato, quia uelut in confinio poſuit reſtorum & deprauatorum generum Reipub. Nam popularem Reipub. bonarum peſſimam, malarum optimam eſſe dixit, quod perperam traditum eſſe Ariſtoles ait, quoniam ex prauis Rebuspub. non licet aliam alia meliorem eſſe dicere, ſed minus malam. Nam ſi alia melior eſt alia, efficitur ut utraque ſit bona, ſed non aequè bona. ſecundum optimam maximè expetenda.) Poſt optimam maximè deligenda. Si qua eſt alia optimatum Reſpub.) Si non unum, ſed plura ſunt optimati Reip. genera. Eſt magis neceſſarius.) Magis conueniens pro ratione rerum ſuppentium. Quae res interitum afferant.) Quibus rebus Reſpublica pereant, & quibus conſeruentur.

Caput III.

VT ſint igitur complures Reſpub. cauſa eſt, quòd partes cuiuſque ciuitatis complures numero ſunt. Nam primùm ciuitates omnes ex domibus cõſtatas eſſe uideamus, deinde ex hac multitudine, alios diuites eſſe neceſſe eſt, alios egenos, quosdam uerò medios: tum ex diuitibus & pauperibus partem eſſe armatã, partem inermem: & plebẽ aliam ex agricolis cõſtare notamus, aliã ex forenſibus, aliam ex opificibus. Sunt etiam nobilium diſcrimina, ex diuitiis & magnitudine fortunatum: exempli gratia, æquorum alendorum, quod facere niſi diuites nulli poſſunt. Quamobrem antiquitus ciuitates, quarum erat in equitatu robur, omnes paucorum arbitrio adminiſtrabantur: equis autem utebãtur in uicinos hoſtes, ut Eretrienſes & Chalcidenſes, & Mæãdri fluminis accola,

accola, Magnesi, & præterea multi Asiatici populi. Item, præter diuitiarum discrimina, est alia differentia ex genere, alia ex virtute, & si quid aliud tale partem esse diximus ciuitatis, cum de optimatū statu differeremus: illic enim ex quot partibus necessariis omnis ciuitas constet, explicuimus. Nam hæ partes nunc omnes Reipub. sunt participes, nūc pauciores, interdū plures. Quo planè intelligitur necessario complures esse Respublicas, quæ genere discrepent inter se, propterea quòd hæ ipsarum partes genere differunt. Est enim Respublica, ordo magistratum, quem omnes spectata eorū quibus communicatur, potètia, aut quadam ipsorum communi æqualitate distribuunt, egenorum dico, vel locupletum, aut vtrisque communi. Itaque tot esse Respublicas necesse est, quot sunt ordines, secundū excessus, & partium discrimina. Sed maximè videntur esse duæ. Nam vt ventos aiunt alios aquilonios esse, alios australes, cæteros horū digressiones. Sic esse duorum publicarum genera, populorum, & paucorum potentiam. Quoniã statum optimatum speciem esse paucorum potètiæ statuunt, tanquam sit quadam paucorum potètia: & Rempublicam communi vocabulo nuncupatã, popularem statum esse confirmât, vt ex ventis Fauonium ad Aquilonem referunt, Vulturum ad Austrum. Atque eodem modo nonnulli de concentu differunt, eius esse duo genera, Doricè ac Phrygiè canere, cæteros concentus ex his temperatos, partim Doricos appellant, partim Phrygios. Ad hunc igitur maximè modū de Reipb.

ARISTOTELIS

rationibus differere consueverunt : verius tamen & commodius dictum est, quemadmodum ipsi differuimus, siue duæ, siue vna sit rectè constituta Respublica, cæteras esse digressiones ab optima, vt in sonorum ratione à probè temperato concentu, & quæ seueriores sunt, & magis heriles ad paucorum potentiam pertinere, remissas verò & mitiores ad statum popularem.

scholia in Caput III.

VT sint igitur cõplures Respub. causa est.) vt sint non modò complura Reipub. genera, sed cuiusque generis complures species, in causa est, quòd cuiusq; ciuitatis cõplures sunt partes. Alij enim diuites sunt, alij pauperes, alij mediocres facultates habentes : quidam armati, & militares, alij inermes : item agricola, mercatores, opifices, mercenarij, & varia nobilium genera : quosdã enim diuitie, alios genus, alios virtus, alios doctrina nobilitat. Nam cum Respub. sit ordo magistratuum, & hæ partes nunc omnes, nunc pauciores, modò plures sint Reip. participes, necesse est tot esse Reipub. genera & species, quot sunt huiusmodi ordinis discrimina : quarum Rerumpub. quæcunq; à rectis discesserunt, omnes sunt, ut supra dictum est, aberrationes, sed ita, ut ex his seueriores & magis heriles ad paucorum potentiam, remissæ verò & mitiores ad popularem referantur. Aliam ex Forensibus.) Forenses appellat mercatores, insutores, & tabernarios, ut ipse paulò post capite quarto declarabit. Quod facere nisi diuites.) vt equos alant. Vt Eretrienteses, & Chalcidenses.) Eretria urbs est Euboea insula, & item Chalcis, unde Eretrienteses & Chalcidenses. Vtriusq; urbis meminit Homerus. Est & altera Eretria in Thessalia. Chalcidis autè nomine octo urbes nominat Stephanus. Magnesia urbs est & regio Ionia in Asia, Meandro flumini imposta, unde Magnesia, ad Meandrum cognominatur orta, ut Plinius refert à Thessalica Magnesia. Meander amnis crebris sinuosus flexibus, Apamanam primùm regionem, mox Eumenicam, ac inde Bargyliticos campos, postremò Cariam peruagatus, non longè à Mileto exit in mare. Et si quid aliud tale.) vt ex d. Arina. Nobilium

Nobilium enim quatuor genera sunt, quæ his discriminibus distinguntur, diuitijs, genere, uirtute, doctrina, ut ipse declarat hoc eodem libro, cap. iij. Cum de optimatû statu differeremus.) In tertio libro: ubi enim de optimatum statu, ac de regno differit, explicatque partes ciuitatis, quanquam etiam in secundo libro, ubi multas Respub. quæ optimè rationem non attingerent, refellit, sed maximè in Platonis Remp. disputans, memorat partes ciuitatis, & se de optimo statu ciuitatis differere profiteretur, ut capite illius secundo, sed aliorum Respublicas refellens. Cæterùm in septimo libro ex sua sententia accuratius de optimo statu Reipub. differit, multaque præcepta dat. Quadam ipsorum communi æqualitate.) Libertate, quæ locupletibus cum egenis est cõmunis. sed maximè uidentur esse duæ.) Quibusdã scilicet: ipsi enim hæc ratio non placet, ut paulò post declarat. Tanquam sit paucorum potentia.) Quasi optimatum Respub. species sit paucorum potentia. Fauonius ad Aquilonem.) Fauonius qui græcè est Zephyrus, ab occasu æquinoctiali flat: Aquilo, qui Boreas, a Septentrione: ut Auster a meridie, qui & Notus dicitur: uulturnus, qui & Eurus ab ortu brumali, ut auctor est idè Aristoteles methereologicorum lib. ij. Cæteros concentus.) Septem esse concentus genera musici tradunt, doriû, hypodorium, lydium, hypolydium, Mixolydium, hypophrygium, & phrygium: quinque igitur media, partim ad dorium referri aunt, partim ad phrygium. Et quæ seniores sunt.) Ex deprauatis scilicet, quæ plus crudelitatis habent, & subiectos magis seruiliter tractant.

Caput IIII.

NEQVE verò debet, ut à quibusdam solet, status popularis simpliciter statui, ubi summa potestas est penes multitudinẽ: cum etiam in rebus publicis, ubi pauci tenent imperium, & ubique penes maiorem partem sit summa potestas. Nam si essent omnes mille treceti, & horum mille locupletes, qui trecentis pauperibus & liberis, & cætera ipsorum similibus imperium non communicarent, nemo tamen horum Rempub. populariter administrari di-

ARISTOTELIS

ceret. Et pari ratione, si pauci essent egeni, tamē diuitibus pluribus numero potentiores, nemo hanc paucorum potētiā nominaret: nec si qua esset alia talis, in qua diuitibus honores non communicarentur. Sic igitur potius dicendum est popularem esse Rempub, cū penes liberos est summa potestas: paucorum potentiam, cum penes diuites. Accidit autē vt alteri plures sint, alteri pauci, quoniam liberorum magnus est numerus, locupletum verò paruus. ^{Man} Eo quidē modo si proceritatis, vt in Aethiopia fieri nō nulli narrant, aut pulchritudinis ratio in mandandis magistratibus esset habēda, paucorum hęc esset potentia, propter eorum qui pulchri, aut proceri sunt paucitatem. Veruntamen ne his quidem rebus has Reipub. formas definiri satis est. Sed cum partes tum popularis status, tum paucorum potētiæ complures sint, statuere oportet non protinus esse statum popularem, si liberi homines pauci numero in plures & non liberos imperium teneant, vt Apolloniæ sit, quæ est ad Ionium mare, & in Thera, quoniam in hac vtraque ciuitate qui præstant nobilitate, quique primi colonias inhabitant, cum pauci sint, tamen in multos tenent imperium. Sed neque esset status popularis si imperium penes diuites idcirco esset, quoniam multitudine numeroq; vincerent, vt antiquitus Colophonii, vbi maior ciuitatis pars ante bellum quod cum Lydis gesserunt, magna patrimoniam possidebat. Sed status popularis est, cum liberorum, & pauperum (qui plures numero sunt) arbitrio & voluntate geritur Reipub: Paucorū verò potētia,

Paucorum potētia

tentia, cum diuites, & genere nobiliores (qui pauci sunt) Reipub. præfunt, & sua voluntate moderantur. Ac esse quidem complures respublicas, & quam ob causam, explicuimus. Iam plures ne supradictis sint, & quæ, & quã ob rem, sumpto, quod suprà diximus principio, differamus. Constat enim omnis ciuitatis non vnã sed plures esse partes. Similis est igitur Reipub. & animalis species cõstituendi ratio. Nam si animalis species sumere libeat, primùm omnium partes quas adesse necesse est animantibus, seiungimus, vt sensoria quædam, & qua conficitur, quæq; cibus excipitur, os dico & stomachum: deinde eas quibus animal quodq; mouetur. Si ergo species tot modo sunt numero, discriminibus autem seiunctæ, id est, si oris complura genera sint, atque stomachi, & sensoriorum, & item partium mouetium: numerus copularum, quæ hic ex partibus existunt, necessariò efficiet animantium genera. Nec enim fieri potest vt animal idem complures oris vel aurium differentias habeat. Sumptis igitur harum partiũ quotquot fieri possunt cõiunctionibus, animalium species constituentur, quæ tot erunt numero, quot copulæ partium necessariarum. Atque eodẽ modo Rerum publicarum (de quibus suprà memorauimus) genera constituentur: quoniam, vt sæpe diximus, nõ vnã, sed multis partibus ciuitates consistunt. Est igitur vnã pars multitudo, quæ in cibo parando est occupata, quos agricolas appellamus: Altera opificũ, qui exercent artificia, sine quibus vrbs habitari non potest: quamquam ex his artibus quædam ad vsus ne-

ARISTOTELIS

cessarios in vrbe desiderantur, quædam ad iucūdōs, & liberales. Tertia pars est forēsium, id est ementiū & vendentium, mercatorūque, & tabernariorum multitudo. Quarta mercenariorum. Quintum genus est propugnatorum, quod his nihilominus est ciuitati necessarium, nisi debet bellum inferentibus seruire. Nam fortasse fieri non potest, vt quæ natura serua est, digna sit nomine ciuitatis. Ciuitas enim ipsa sibi sufficit: quod autem seruitute præmitur, id sibi non sufficit. Itaque in Repub. luculenter quidem disputatum est, sed ita vt aliquid desideretur. Socrates enim ex quatuor maximè necessariis ciuitatem constare tradit, textore, agricola, futore, ac structore. Sed rursus tanquam hi non satis sint, addit fabrum ærarium, & eos qui curam habent pecoris necessarii: itémque mercatorem & tabernarium, hísque omnibus expleri primam ciuitatem facit. Quasi rerum necessariarum, & non potius honesti causa ciuitas omnis consistat, & futorebus æquè ac agricolis indigeat. Propugnatorum verò partem nõ antè tribuit ciuitati, quàm auctis finibus, & ad vicinorum vsque regionem dilatatis, bellum fuerit constat. At in quatuor & quotcunque sint participes ciuitatis, aliquem esse necesse est qui ius dicat, causasque diiudicet. Igitur si anima pars potius animalis esse quàm corpus existimari debet, vtique & tales ciuitatum partes potius esse putandæ sunt, quàm quæ pertinet ad vsum necessariū, partem dico militarem, & quæ iustitiæ iudicialis est particeps, & item quæ consulandi numere fungitur, quod est officium ciuiliis intelligentiæ:

telligentiæ : nec ad rationem interest, hæc seorsum in quibusdam, an in eisdem habeantur. Nam sæpe accidit, vt idem & milites sint, & agros colant: itaque si & has & illas partes esse ciuitatis statuere oportet, non dubium est quin genus militare sit pars necessaria ciuitatis. Septima pars est eorū qui opibus Rēp. iuuāt, idest locupletum. Octaua eorum, qui publicis muneribus funguntur, magistratūque gerentes suū officium præstant: siquidem ciuitas esse absque magistratibus non potest. Quosdam igitur esse necesse est, qui magistratus gerere possint, & hoc officiū, aut continenter aut per vices ciuitati præstent, & cæteros, de quibus modò differuimus, consultores scilicet, & qui litigantium controuersia diiudicēt: quæ si fieri debeant in ciuitatibus, ac rectè & iustè fieri, vtique necesse est vt aliqui sint virtutis res ciuiles attingentis compotes. Alias igitur facultates eisdem adesse, multis fieri posse videtur, vt iidē milites sint, iidem agricolæ & opifices, itemq; consultores & iudices, omnēsque virtute sese præditos esse profitentur: & plerosque magistratus gerere posse sibi persuadēt: vt autem iidem pauperes sint, & locupletes, fieri non potest. Quam ob rem hi potissimum (diuites inquam & pauperes) partes ciuitatis esse videntur. Et quoniā magna ex parte illi pauci sunt, hi plures, idcirco videntur hæc contrarię partes esse ciuitatis. Itaque ex horum excessibus Respub. consistunt, esseq; vidētur duo genera Reipublicę, popularis, & paucorum potentia. Esse igitur Reipub. complura genera, & quas ob causas, supra differuimus. Iam esse

status popularis complures species, & item paucorū
 potentia, doceamus: quod ipsum planè potest ex su
 pradiſtis intelligi. Plebis nanq; & eorū qui nobiles
 vocantur, multa genera sunt: vt plebis vnum genus
 est, agricolæ: alterū opifices: aliud forēſes, qui emptio
 nes & venditiones exercent: aliud, qui versatur in
 mari, qui rursus in alias species secantur. Nam qui
 dam eorū militiæ vacant, alii quæstui, alii sunt nau
 tæ, alii piscatores. Nam multis in locis magna turba
 est horum cuiusque generis, vt Tarenti & Bizantiū
 piscatores, classici milites Athenis, mercatores in
 Aegina & Chio, nautæ in Tenedo. Est præterea
 aliud genus plebis mercenariorum tam tenui patri
 monio, vt otiosis esse non liceat. Adhæc genus eo
 rum qui liberi sunt, non tamen ex vtroque parente
 ciue procreati: & si quod aliud tale genus est alte
 rius multitudinis. Nobilium autem genera consti
 tuunt diuitiæ, generis honestas, virtus, atque doctri
 na, & quæ his similia secundum eandem differen
 tiã dicuntur. Prima igitur Respub popularis est, quæ
 dicitur maximè secundū æqualitatem. Nam æqua
 litatem notat lex huiusmodi Reipub. popularis, qua
 sancitum est, vt nihilo magis vel pauperibus, vel di
 uitibus adsit, nèue penes alterutros sit summa pote
 stas, sed similis habeatur vtrorunq; conditio. Nam
 si libertas & æqualitas maximè est, vt quidam exi
 stimant, in Respub. populari, sic demum maximè in
 erit, si omnibus maximè similiter Respub. communi
 cetur. Sed quoniam populus numero superior est, &
 quod pluribus placet, id ratum habetur, id circo hæc
 esse

nobilitas

esse Rempub. popularē necesse est. Atque hoc quidem vnum est genus status popularis: aliud, quum à censibus, exiguis tamen, magistratus mandantur: sed ita vt bona possidenti, magistratum gerere liceat: eisdem si bona amiserit, non liceat. Aliud status popularis genus est, vt omnibus ciuibus qui modò nequeant exceptione repelli, Respub. communicetur, lege tamen dominante. Aliud, vt cuius magistratū gerere liceat, dum modò sit ciuis, sed ad legis præscriptum. Aliud, vt cætera sint eadem, multitudo tamen, non lex dominetur. hoc autem fit, cum decreta dominantur, non lex: quod propter duces populares accidit. In statibus enim popularibus, vbi leges habēt robur, huiusmodi duces populares nō existūt, sed optimus quisque primum locum in Repub. tenet: vbi verò leges non habent summam auctoritatem, hic duces populares fiunt: populus enim princeps quidā efficitur vnus ex multis constitutus. Nā multi non vt singuli, sed vniuersi summam potestatem obtinent. Homerus autem quem multorū dominatum damnet, hunc, an vbi multi tanquam singuli tenent imperium, incertum est. Talis igitur populus cū sit quasi princeps vnicus, quia non est legi subiectus, solus vult Rempub. suo arbitrio temperare, & herilem principatū exercet. Quo fit, vt assentatores in præcio sint: & talis populus ex monarchiis tyrannidem æmuletur: itaque mores iidem sunt: & vtraque Respub. dominatum in meliores exercet: & popularia decreta similia sunt tyrannicis imperatis: & dux popularis, hoc est, quod assentator, & eius

ARISTOTELIS

æmulus: & vtriq; multum valent, assentatores apud tyrānos, populares duces apud huiusmodi populos, qui duces auctores fiunt, vt decreta legibus præferantur, in populum cuncta redigentes: efficiunturq; magni, propterea quòd omnia sunt in arbitrio populi, & populi arbitrium in horū volūtate: his enim obtemperat multitudo. Præterea magistratibus obtreptantes, oportere aiunt, vt populus decernat: populus autē admonitionem libenter admittit: qua ratione magistratus omnes dissoluuntur, vt meritò inuectus esse videatur, qui hunc statum popularē Rēp. esse negat. Nam R esp. nulla est vbi leges non tenent imperium: oportet enim vt lex rerum omnium imperium habeat: magistratus autem & Respub. de singulis decernat. Quare si status popularis vnum Reip. genus est, haud dubiè talis constitutio in qua decretis omnia gubernantur, non est propriè status popularis: nullum enim decretum potest esse vniuersale, sed de generibus status popularis hæctenus.

Scholia in Caput IIII.

NEQVE nerò debet, ut à quibusdam solet, status popularis simpliciter statui. Reiectis quibusdam definitionibus, statum popularem sic esse definiendum tradit. status popularis est Respub. in qua penes liberorum multitudinem est summa potestas: paucorum potètia, in qua penes diuitum paucitatem. Deinde exemplo animalis docet, quomodo sint species Reipub. constituendæ. Tum partes ciuitatis octo commemorat, agricolas, opifices, forenses, id est mercatores omnis generis, mercenarios, militares, consultores, iudices, & magistratus. sed duæ sunt, inquit, maximæ partes, diuites, & pauperes. Rursus plebs in multas partes secatur: nobilitas in quatuor, diuitijs, genere, virtute, doctrina distinctas. Ex dictarum partium copulis diuersis, diuersæ Respub. conficiuntur.

tur. Prima species Reipub. popularis est, ubi pariter omnibus Respub. communicatur. Secunda cum censuum habetur ratio, qui tamen exigui sint. Tertia ubi Respub. cunctis, sed qui non possint exceptione repelli, communicatur lege dominante. Quarta, ubi cuius communicatur, qui modo ciuis sit, lege dominante. Quinta, ubi cetera sunt eodem modo, sed multitudo, non lex dominatur: quæ species non est proprie Respub. Vbi enim leges non tenent imperium, non est Respub. Penes maiorem partem.) Eorum qui tenent imperij summam. Et cetera eorum similibus.) Ut nullum sit discrimen præterquam diuitiarum. Pauci egeni, tamen potiores.) Ut accidit ubi nobiles etiam egeni gratia ualent, & clientelis. Cum penes liberos est summa potestas.) Penes eos qui sola libertate censentur, uel potius ubi sola libertas spectatur in mandandis magistratibus, & communicanda Repub. Nam eo quidem modo.) Si esset paucorum potentia, ubicunque pauci Rempub. magistratusque gerunt. Quod uerò refert de Aethiopia, idem fieri apud Indos, auctorem esse Scylacem tradit libro septimo, proceritatem scilicet, & pulchritudinem apud ipsos spectari in regnis deferendis. Et non liberos.) Et non liberos solum, sed etiam diuites: uel eos dicit non liberos, qui operibus necessarijs seruiunt, cuiusmodi sunt agricole, opifices, & mercenarij. Thera insula est inter Sporades numerata cum urbe cognomine.

Apollonia quæ est ad Ionij mare.) Nã multæ aliæ urbes hoc nomine sunt uocata, quarum nonnullas memorat Plinius: nam Stephanus uiginti quinque in diuersis regionibus recenset. Hæc autem quam designat Aristoteles, est, ut Plinius refert, in cõfimo Ionij & Adriatici maris in Græcia, opposita Hydrunto Italia, ceterum millium passuum intervallo intercurrentis freti. Qui primi colonias inhabitauerunt.) Apollonia enim colonia Corinthiorum fuit, ut refert Stephanus. Thera etiam, ut uidetur, Græcorum fuit colonia, quam insulam Olympiadis CXXXV. anno quarto enatam fuisse auctor est Plinius, priusque Callistem à pulchritudine fuisse nominatam, sed post à Thera conditore urbis, qui genus à Polynice ducebat, nomẽ accepisse Strabo refert, auctore Callimacho. In his ergo duabus ciuitatibus pauci generis nobilitate & antiquitate præstantes, etiam si essent pauperes, ceteris imperabant: his enim dun-

taxat magistratus gerere licebat. Ut antiquitus Colophonij.) Colophon urbs est Ion. e. sine Caria, non procul Epheso, quam aliiut Halesius sic scriptum est in omnibus exemplaribus graecis, quæ mihi uidere contigit si q. n. pro φησιν haberet φησιν. Commodior sensus uideretur, ne his idem exemplis repetere in eodem cap. nam quod supra est si essent om. nulle trecenti esse eundem sensum hãt, quem hãc om. sãt nec status popularis est. in exemp. n. superiore, proximo q. sup. pro φησιν: responderet illud. Hinc facere quidam coniectura meus coniebat sensum corrupisset q. n. eiusdem exemplis in eadem rep. in eodem cap. cū eundem sensum habeat uerba illa si pauci essent egeni etc.

ARISTOTELIS

annis, Plinio. sed status popularis est.) Hæc est plena descriptio sta-
tus popularis, ut proxima paucorum potentia. Quod supra diximus
principio.) Ut ex partium ciuitatis copulis, seu coniunctionibus diuer-
sis, diuersas Reipub. species constituamus. sensoria quædam.) sen-
sensoria uocantur instrumenta sentiendi, ut oculi & aures. Quibus ani-
mal quodq; mouetur.) Ut crura, siue pedes, & ala uolucrum, & pin-
nae natantium, de quibus accuratè ipse in libro de incessu animalium
edisserit. In cibo parando.) Agricola enim dicitur, quicumque terram
colit fructuum gratia, siue frumenta sint, siue legumina, & olera, siue
arborum fructus. Ad necessarios usus.) Ut sutores & sartores. Ad
iucundos & liberales.) Ut argenti & auri calatores, & aulaorū ar-
tifices. Forensium.) Forenses, à foro rerum uenaliū dicti sunt mer-
catores & tabernarij. Itaque in Repub. luculenter quidem disputa-
tum est.) In opere Platonis de Repub. scitè & eleganter his de rebus
differitur, non tamen omnia perfectè traduntur. Qui curam habent
pecoris necessarij.) Pastores, qui pecus alunt, & armenta ad uitam ho-
minum necessaria. Atque his omnibus expleri primam ciuitatem.)
Quam Plato in libris de Repub. constituit. Hæc enim prima ciuitas appel-
lari solet, ut illa secunda, quam in libris de legibus, ut uidere licet in li-
bro huius operis secūdo. Taxat autem Socratem, quem Plato differen-
tem facit, quòd eas duntaxat partes ciuitatis induxerit, quæ sunt ad ui-
uendum necessarie, omisis quæ ad rectè & liberaliter uiuèdum con-
ferunt, cuiusmodi sunt militares homines, iudices, & cōsultores. Quod
est officium ciuilis intelligentiæ.) Proprium munus ciuilis facultatis est
consultare. seorsum in quibusdam, an in eisdem habeantur.) Siue mi-
litare munus, & consultandi ac iudicandi officia diuersis tribuantur se-
paratim, siue ita, ut ydem di. rsi fungantur officijs. Continèter aut
per uices.) Ut perpetuos gerant magistratus, aut annuos, siue ad aliud
tempus alijs uicissim tradentes. Virtutis res ciuiles attingentis.) Facul-
tatis ciuilis. Alias igitur facultates.) Fieri potest ut alia munera &
officia idem homo præstare possit: potest enim & miles esse, & idem
agricola, idem iudex, & consultor: ut autè diues sit quisquam, & idem
egenus, fieri non potest. Hi potissimum partes ciuitatis esse uidentur.)
An duas potissimū partes ciuitas diuisa esse uidetur, in diuites & pau-
peres. Ex horū excessibus.) Prout alteri alteris potentiores sunt, præ-
ferun-

ferunturque in administratione Reipub. Quidā militia uacant.) Milites classici. Alij quāstui.) Vt mercatores, qui merces nauibus important, aut exportant. Tarenti & Byzantij piscatores.) Tarentum oppidum est in Italia maritimū, unde sinus Tarentinus, post bellum Messenium a Partenijs Lacedaemonijs conditum. Fuit igitur primum Lacedaemoniorum colonia, ubi Architas & Pythagorici ceteri floruerunt, postea coloniam Romanorum recepit, ut auctor Strabo est. Byzantium urbs est Thraciae caput, quae postea Constantinopolis fuit a principe Romanorū appellata. Nihilomāgis uel pauperibus, uel diuitibus adsit.) Vt nec paupertas nec diuitia suffragentur, aut uicissim obsint in mandandis magistratibus. Cum accensibus.) Cum magistratus non cunctis promiscuē patent, sed ijs qui certum habent censum, qui tamen census sit exiguus. Qui modo nequeant exceptione repelli.) Quibus nihil obijci possit, quid ad genus scilicet pertineat: sic enim ipse declarat capite sexto, exempli gratia, quod sit patre aut matre, non ciue natus, aut sit generis libertini. Lege dominante.) Vt Respub. ex legum praescriptis administratur. Dummodo sit ciuis.) Dummodo sit liber: hic enim sola libertas ciuem facit, ut ipse capite sexto declarat. Ad legis praescriptum.) Ex legum praescriptis. Decreta dominantur, non lex.) Decreta uocat plebs scuta, quae de rebus singulis fiūt: nam leges praescripta uniuersalia sunt. Propter duces populares.) δὴμωτοιοι graecē uocantur hi qui se duces & assentatores praebet multitudini. Populus enim princeps quidam efficitur.) Populus fit quasi unus tyrannus. Non ut singuli.) Non ita multi dominantur, ut unusquisque teneat imperium, sed ut simul uniuersi. Homerus autem quem multorum dominatum damnet.) Ulysses apud Homerum in libro Iliados secūdo, populares increpans, quod suo arbitrio praeter regis uolūtatē ad naues properantes ferrentur, negat multorū imperium probum esse, sed unius his uerbis imperium haud multis rectē cōmittitur, unus sit rex, & princeps. Multi autem tanquam singuli imperiū tenere dicuntur, cum plures aequo pari potestate ciuitatem aut regnū sic administrant, ut quilibet per se ius & auctoritatē habeat imperandi, ut olim Gratianus & Theodosius, & post eos Arcadius & Honorius. Herilem principatū exercet.) Tyrannicum imperium in subiectos alios populos, & in meliores ciues exercet, dum eis quasi seruis imperat: non enim subiectorum

commoditatem spectat, sed suam, quod est proprium hevilis imperij.

Ex monarchijs tyrannidem emulatur.) Ex imperijs quæ unius arbitrio exercentur. Tyrānidi hæc Respub. popularis, quam Aristoteles extremum populi interdum uocat, respondet. Nam ut tyrannis pessima est ex monarchijs, sic ex Rebuspub. quæ plusquam unius imperio administrantur, deterrima est hæc species Reipub. popularis, & multa habet illi similia. Decretis a legibus præferantur.) Ut maiorem auctoritatem plebis scire de singulis rebus habeant, quam leges quæ uniuersaliter præcipiunt, licet nihil extra rationem legis uniuersalem accidat. in populum cuncta redigentes.) Omnia reuocantes ad popularem consultationem. Magistratibus obrectantes.) Incusantes Consules. exempli gratia, & Senatores, ut Romæ seditiosi Tribuni faciebant, quam licentiam populus adeptus, omnem potestatem magistratibus subtrahit. Qui hunc statum popularem.) Platonem designare uidetur, qui cum non Rempub. sed mercatum esse dicebat, tanquam inordinatum & confusum congressum hominum, & turbam. Nam Respub. nulla est, ubi leges non tenent imperium.) Itaque nec tyrannus nec Respub. popularis proprie sunt in Rebuspublicis numerandæ, quia in his leges non tenent imperium, id est non obtemperatur legibus. sed dicat aliquis, hæc igitur ratione ne regnum quidem Rebuspub. erit annumerandum, cum in pleno regno, quod græcè dicitur παυσανίαια, non leges dominantur, sed cuncta fiunt principis arbitrio, ut in tertio libro declaratum est. Hæc obiectionem sic quidam dissoluunt, ut etiam in regno leges non quidem scriptas, sed in animo principis impressas à ratione & prudentia manantes, imperium tenere dicant. Has enim rex iustus in administratione Reipub. sequitur, & hi obtemperat, quod quantum sit uerum, ut est, tamen hæc lex rationis & prudentiæ in omni Reipub. æquè dominatur, & Aristotelis, ut arbitror, sententia aliorum spectat, & de legibus scriptis memorat, non de naturalibus. Ipse enim etiam in pleno regno leges scriptas dominari oportere censet, non secus atq; in statu optimatum, & Reipub. Nam superiore libro Rempub. omnem recte institutam, siue unius, siue plurium arbitrio administraretur, probis legibus fundatam esse oportere docuit: à quarum iussu nõ discedatur in ijs, de quibus lege caueri potest. Quæ autem lege prouideri nequiverunt, & extra legis rationem accidunt, hæc in regno principis, in statu optimatum,

& Repub. summorum magistratum arbitrio & iudicio relinquenda esse dixit: atque ita fieri in plenis etiam regnis uidemus. At rex, inquit, legibus est superior, & eas potest arbitrio & iudicio suo temperare: at idem possunt summi magistratus seu Respub. in statu optimarum & Repub. Nec enim minus Reipub. in sua ciuitate in leges abrogandas, aut temperandas licet, quam regi in suo regno. Itaque in quaque harum Rerumpub. leges tenent imperium, aut in nulla. In cunctis enim parendum est legibus, nisi qua parte deficiunt. Nam si temerè ab eis discedatur, iam id fiet præter regni iustitiam, & rectam Reipub. rationem. Nullum igitur, inquit, discrimen erit inter Regem plenum & Laconicum, cum uterque legibus parere debeat: imò uerò maximam. Nam Rex Laconicus imperium legibus præscriptum ac definitum certis in rebus habet, & arbitrium temperandarum legum non penes ipsum est, sed penes Rempub. Rex autem plenus ipse potestatem habet, uicemque totius Reipub. gerit. Oportet enim ut lex omnium imperium habeat. Oportet ut legi in omnibus quæ uniuersaliter lege cauentur, pareatur, & præceptis eius uniuersalibus obtemperetur. Magistratus autem & Respub. de singulis decernat. In magistratu & Repub. rex etiam intelligitur, qui eodem modo in administratione sequi leges & debet, & solet, ut magistratus & Respub. De singulis autem rebus quæ præter uniuersalem legis rationem accidunt, & legibus comprehendere non possunt, magistratus, Respub. princeps, seu rex, quod iustum esse, & ad bonum publicum, interdum etiam singulorum pertinere uideatur, decernere. Nullum enim decretum potest esse uniuersale. Lex autem uniuersalis est, quo declaratur, qui decretis Rempub. administrat, hos non uti legibus, nec in ea ciuitate leges dominari, cum decreta non sint leges.

Caput V.

EX paucorum potentia generibus unum est, ut ex censibus mandentur magistratus tantis, ut pauperibus, qui plures numero sunt, aditus sit ad R. ep. gerendam interclusus: quæ tamè pateat omnibus, qui ad eam sensus magnitudinem peruenerint. Alterum genus est, cum ex censibus exigui magistra-

ARISTOTELIS

tus creantur, & qui desiderantur, hos ipsi cooptant. Quòd si ex his omnibus facerēt, ad optimatū potius Rempub. pertinere videretur: sin autem ex certis ac definitis, magis est paucorum potentia. Tertiū paucorum potentia genus est, cum filius in patris locū succedit. Quartum cum adest quod modò dictum est, & Resp. geritur non legibus, sed magistratum voluntate: quod genus in paucorū imperiis perinde se habet, ac tyrannis in monarchiis: in popularibus verò extrema, de qua diximus, popularis. Hęc autem paucorū potentia forma dynastia nominatur. Paucorum igitur potentia, ac status popularis, tot genera numerantur. Intelligendum est autem multis in locis vsu venire, vt Resp. ex legibus non sit popularis, moribus tamen, & viuendi ratione populariter administratur: apud alios ediuersò, vt ex legibus sit magis popularis, vsu tamen & moribus paucorū potius arbitrio gubernetur. quod maximè in Rerūpub. mutationibus accidit: nec enim statim homines mutantur, sed prioribus contenti sunt, alii alios paruis rebus superantes. itaque manent priores leges, vincunt tamen qui Rempublicam mutant.

scholia in Caput V.

EX paucorum potentia generibus, unum est, ut ex censibus mandantur magistratus.) Paucorum potentia quatuor esse genera docet. Primum, cum magistratus mandantur mediocriter diuitibus, & tantis modò facultates habentibus, quanta satis sunt ad pauperes excludendos. Alterum genus est, cum mandantur ex paruis etiam censibus, sed paulò maioribus, & ijdem magistratus deligunt sibi successores, aut numero deficientes. Tertium genus est, cum à maioribus etiam nunc censibus

cenſibus mandantur, & filij patribus ſuccedunt. Quartum, cum à maximis cenſibus magiſtratus mandantur, nec paretur legibus, ſed omnia geruntur arbitrio & libidine paucorum, quæ cuncta capite ſexto accuratius explicantur. Ex cenſibus tantis.) Ea duntaxat magnitudine, quæ ſit ſatis ad egenos repellendos. Cum ex cenſibus exiguis.) Maioribus tamen quàm priores erant, ut ipſe capite ſexto declarat. Qui deſiderantur, hoc ipſi cooprant.) Ipſi qui magiſtratum gerūt, deligunt eos qui morte, aut alia ratione numero deſunt. Quod ſi ex his omnibus facerent.) ſi ex omni multitudine hunc cenſum habente deligerent eos qui ſufficiendi ſunt. Cum adeſt quod modò dictum eſt.) Cum non ſolum diuitiarum copia eſt, & filij patribus ſuccedant, ſed omnia non ex legum præceptis, ſed ex libidine paucorum gerūtur. Perinde ſe habet.) Hæc tria genera ſimilia ſunt inter ſe. Hæc ultima paucorum potentia, quæ dicitur dynaſtia, & tyrannis, & ultimus ſtatus popularis.

Non mutantur.) Non mutant mores ſtatim. ſed prioribus contenti ſunt.) Inſtitutis & moribus. Alijs alios paruis rebus ſuperantes.) Qui uicerunt, ſatis habēt, ſi uictis ſint paruis quibusdā rebus ſuperiores. nec poſtulant, ut priora inſtituta uel mores mutantur.

Caput VI.

TOT autem eſſe ſtatus popularis & paucorum potentia genera, palam ſit ex his ipſis quæ memorauiſimus. Neceſſe eſt enim ut populi partes, de quibus diximus, uel omnes Reipub. ſint participes, uel quædam, & quædam ſecus. Cum igitur agricolæ, & qui mediocres habent fortunas, magiſtratibus præſunt, Reſpub. legibus adminiſtratur, quoniam hoc hominum genus operando uiuere poteſt, otioſum eſſe nõ poteſt. Itaq; ubi legem ſciuere, ad populariter conſultandū, neceſſariis duntaxat ex cauſis cõueniunt: aliis verò Reſpub. patet, cum ad cẽſum legibus deſinitum peruenerint. Nam omnino non patere omnibus aditum, ad paucorum potetiam pertinet. Vi-

ARISTOTELIS

uere autem in otio vectigalibus non suppetentibus non datur. Atq; hoc quidē est genus vni status popularis, propter has causas. Alterū genus est per proximam rationem mandandi magistratus: nam fieri potest vt cunctis quos modo generis exceptio non excludat, aditus ad Rempub. pateat: tamen iis tantū magistratus communicentur, quibus otiosis esse licet. itaq; in tali statu populari leges inopia vectigaliū dominantur. Tertium genus est, vt omnibus Remp. gerere liceat, qui modo liberi sint, non tamē cuncti sint participes, ob eam quā modò diximus causam, vt in hac quoque leges imperare sit necesse. Quartum status popularis genus est, quod temporibus vltimum fuit in ciuitatibus inuentum. Nam cum ciuitates ad longē maiorem amplitudinem quā initio peruenerint, abundē etiam vectigalibus suppetentibus, omnes & propter maximam multitudinē participes sunt, & publicis muneribus fungētes, Remp. administrant, quoniam pauperes mercedem capientes vacare possunt: & quidem hæc hominum multitudo ex omnibus maximē vacat, cum eos rei familiaris nulla cura impediat: quæ diuitibus adeò est impedimēto, vt hæc sæpe tum à concionibus, tum à iudiciis excludantur: ita Respub. in egenorum arbitriū non in legum potestatem redigitur. Status igitur popularis genera tot sunt, & talia, propter has necessarias causas. Paucorum potentia primū genus est, cum plures ciues opes habent, sed minores, nec valde magnas. Nam huiusmodi patrimonium possidentiu cuique Rempub. administrare licet: & quia multi
sunt

sunt eius participes, idcirco necesse est vt non homines, sed leges dominantur. Nam quo longius absunt à monarchia, nec tanta patrimonia possident, vt curam remittentes in otio vinant: nec rursus tā exigua, vt ex publico sint alendi: hoc magis est necesse, vt legem potius, quàm se ipsos dominari censeant. Sed si fuerint pauciores qui facultates habent, si vt prius, maiora tamē patrimonia possideant, secunda species efficitur paucorum potētīæ: nam cum vires maiores habeant, plus sibi Reipub. vindicandum putant. Itaque ipsi collegas ex aliis ad Rempub. gerendam cooptant. Sed quia nondum hactenus inualuerūt, vt sine lege possint imperare, idcirco legem huiusmodi constituunt. Sin autem eo processere, vti & pauciores sint, & locupletiores, tertium paucorum potētīæ genus accrescit, vt ipsi per se quidem magistratus obeāt, beneficio autem legis filii in demortuorum patrum locum succedāt. Cum verò & opibus, & clientelis magnopere creuerunt, hic dominatus propè ad vnius imperium accedit, & Respub. non lege, sed hominum arbitrio gubernatur: & hoc paucorum potētīæ quartum genus, vltimo status popularis generi respondet, atque eum æmulatur.

Scholia in Caput VI.

TOT autem esse status popularis & paucorum potētīæ genera.) Commemoratis status popularis, & item paucorum potētīæ generibus, siue speciebus, easdem explicat accuratius, reddita cuiusq; ratione. Primum igitur Respub. popularis genus esse dicit ex paruo censu, cū agricolæ, & qui mediocres fortunas habent, summa potestate Rempub. gerunt, sed lege suam vim retinente. secundū genus, cum nulla census ha-

ARISTOTELIS

bita ratione Respub. communicatur cunctis, & si nulla generis exceptio-
 nis repelli possunt. Tertium, cum serui duntaxat excluduntur: sed in his
 duobus generibus multos ipsa egestas & necessitas impedit, quo mi-
 nus gerenda Reipub. uacare possint. Quartum non est, quum non legibus,
 sed multitudinis arbitrio Respub. geritur, quod extitisse ait postquam
 ciuitates hominum multitudine, diuitijs que creuerunt, & merces fuit
 gerentibus Rempub. proposita. Eodem modo explicat genera pauce-
 rum potentia. Nam primum genus est, cum plures gerunt Rempub., ac-
 censibus non magnis, sed qui modo pauperes repellant, lege tamen do-
 minante. Secundum, cum pauciores, & à paulo maioribus, & ab ipsis
 magistratus cooptantur, lege quoque imperium tenente. Tertium, cum
 à maioribus etiamnum, nec omnino receditur à legibus, & filij paren-
 tibus succedunt. Quartum, cum paucissimi & ditissimi non legibus, sed
 sua libere rem communem gerunt, quorum omnium causas reddit.

Hoc hominum genus.) Qui mediocres habent facultates, si curam
 & rei suae familiari laborem aliquem impendant, uiuere possunt, atque
 alere familiam: si otio indulgeant, hoc facere nequeunt. Quare cum Reip.
 quantum necesse fuit uacauerunt, ad opus redire coguntur, & leges do-
 minari uolunt. Non patere omnibus aditam.) Aliquod genus homi-
 num excludi. Hic enim omnibus patet aditus agricolis, opificibus, &
 forensibus, dummodo mediocres facultates habeant: qui uero excludun-
 tur, si non tam lege quam necessitate, suaque inopia excluduntur: cum
 uel si maxime uelint, Rempub. administrare non ualeant, cum ab ope-
 ribus necessarijs nullo modo uacare possint. Per proximam rationem
 mandandi magistratus.) Post primam rationem quae censum sequitur,
 proxima est in ordine, quod supra memorata sunt, illa, qua nemo exclu-
 ditur, nisi qui reselli generis exceptione possit, ut si nothus sit, aut non
 ex utroque parente ciue natus, aut saltem altero. Inopia uectigalium.)
 Non paupertas obest quo minus saepe ualeant in concionem conuenire,
 & decreta de rebus singulis facere, ac perinde placet eis, ut Respub.
 ex legibus sancitis administraretur. Tertium genus est.) In tertio ge-
 nere Reipub. popularis nemo excluditur à Repub. dummodo sit liber,
 quantum neutro parente ciue sit procreatus, uel nothus. Itaque hoc ge-
 nus cum illo congruit, quod primo loco numeratum est cap. iij. ac idcir-
 co cum illic quinque genera fuissent numerata, hic ad quatuor reducta
 sunt.

sunt: aut potius primum illud genus latius patet, & aduenas etiã & inquilinos complectitur: ad summam omnes liberos homines urbem inhabitantes: quod hoc in loco idcirco prætermissum est, quia illic causa eius exposita fuit, ut hic reliquorum quatuor, ut sint quinque genera in hunc modum distincta. Primum, quo nemo liber ex habitantibus urbem excluditur à Repub. ne inquilinus quidem. Secundum, quo ratio census habetur. Tertium, quo quidam generis exceptione repelluntur, ut nothi, aut non utroque parente ciue natæ. Quartum, quo inquilini tantum excluduntur. Quintum, cum omnibus aditus ad Rempub. patet, & omnia non lege, sed arbitrio multitudinis geruntur. Nam in quatuor superioribus leges dominari intelliguntur, accommodata scilicet Reipub. populari. Vltimum fuit inuentum.) Antiquitus enim propter publicam inopiam non erat merces Rempub. administrantibus proposita.

Propter maximam multitudinem.) Quia multitudo popularis cum maxima sit, multo potentior est, quam nobiles & diuites, ut ab his nemo popularis prohiberi possit, quo minus Remp. capeffat. Ita Resp. in egenorum arbitrium, nõ in legum potestatem redigitur.) Quia egeni cum mercedis beneficio uacare possint, nec cura rei familiaris impediatur, frequentius in concionem conueniunt, & de cunctis rebus populariter consultare uolunt: & cum sint plures numero, ratio est quod ipsis placet: itaque omnia decretis administrantes, legibus locum non relinquunt. Cum plures ciues opes habent, sed minores.) Vtrunq; ad proximum, siue secundum genus refertur. Nam in primo plures sunt ciues locupletes qui Rempub. administrant, & minores opes habent quam in secundo, & in hoc quam in tertio, & in cæteris eodem modo. Si ut prius.) Si facultates non ualde magna sunt, ut primorum, sed aliquanto maiores. Huiusmodi legem constituunt, ut à gerentibus Rempub. deficientes magistratus sufficiantur. Propè ad unius imperium accedit.) Ad tyrannidem.

Caput VII.

SED præter statum popularem, & paucorum potentiam, duo Reipub. genera sunt, quorum alterum memorant omnes, & vnum genus esse quatuor rerum publicarum dictum est. Quatuor verò genera

ARISTOTELIS

memorantur, imperium vnius, paucorum potentia, status popularis: Græci monarchiam, obligarchiam, ac democratiā dicunt, & quartum status optimatum, quæ Græcis est aristocratiā. Quintum genus est, quæ cūctarum communi vocabulo Respub. nominatur: tamen quia non sæpe fit, ignotum est his qui rerum publicarum genera commemorare conantur: & quatuor duntaxat vtuntur, vt Plato in libris de Rep. Rectè igitur status optimatum is dicitur, de quo suprà differuimus. Nam quæ optimis simpliciter ex virtute viris constat, & non bonis viris ad finem quendā relatis, hæc sola iure dicitur optimatū Resp. quippe in ea sola idem est vir bonus, & bonus ciuis. Nam qui in aliis rebus publicis boni nominantur, hi relati ad suam Remp. tali nomine censentur: veruntamen sunt quædā Resp. quæ tum ab his quæ paucorum arbitrio gubernantur, tum ab ea quæ dicitur Respub. differunt, vocanturque status optimatum. Certè vbi non diuitiarū modo, sed virtutis etiā ratio in mandandis magistratibus habetur, hæc ab utroque genere differt, vocaturque status optimatum. Nam & quibus in ciuitatibus virtutis non est publica cura, sunt, ~~famen~~ quidam quos fama commendat, quique probi viri esse putantur. Vbi ergo Respublica ad opes, virtutemque & populum spectat, vt Chartagine, hic status est optimatum: & item in quibus duorum tantū habetur ratio, virtutis, & populi, vt apud Lacedæmonios, quibus ratio popularis cum virtute miscetur. Hæc igitur genera sunt status optimatum, præter illam optimam Rempub. Tertio genere

*in his famen ats
At.*

nere continentur species Reipublicæ vocatæ, quæcunque ad paucorum potentiam magis inclinant.

Scholia in Caput VII.

SED præter statum popularem & paucorum potentiam.) Genera Rerumpub. quatuor à plerisque memorantur Græcis nominibus, Monarchia, Oligarchia, Democratia, Aristocratia: Latinis autem, unius imperium, paucorum potentia, status popularis, optimatum Respub. his addit Aristoteles quintum genus, quod communi uocabulo Resp. nominatur. Est autem optimatum Respub. quæ à uiris simpliciter bonis, id est sic ex uirtute uera nominatis, gubernatur. sunt & aliæ Respub. quæ optimatum appellantur, nō propriè, sed quia proximè ad hanc accedunt. Quorum alterum memorant omnes.) De altera, hoc est de optimatum Repub. quam eandem optimam Remp. uocant, serè omnes differunt, qui de Repub. disputat. Omnes enim optimum statum Reip. potissimū declarare conantur, & in huc pertinentibus præceptis dandis sunt occupati, non habita ratione rerum suppetentium, aut de communissima, quam etiam optimam putant, ut ipse supra testatus est cap. primo. Non bonis uiris ad finem aliquem relatis.) Boni uiri simpliciter dicuntur uirtute uera præditi: boni uerò pro ratione finis, qui aliqua facultate instructi sunt ad eum finem consequendum. hic igitur bonos uiros ut ad finem referuntur, appellat: bonos ciues pro cuiusque Reip. etiam deprauatæ ratione. nā positio quæ græcè est *ἄριστος*, quo uerbo hic utitur Aristoteles, interdum finem propositum signat, quo facultas si aptè referatur, uirtus expositione siue fine dicitur. Ab utroque differt.) A paucorum potentia, & Repub. uocata. Vbi ergo Resp.) Tria genera status optimatum facit, præter illud optimum & maxime proprium, quorum unum est, ubi in mandandis magistratibus, diuitiarum & uirtutis populique habetur ratio. Alterum, ubi uirtutis & populi. Tertium, quo Respublicæ communi uocabulo dictæ, in paucorum potentiam inclinantes continentur.

Caput VIII.

RELIQVVM est, ut de nominata Rep, deq; tyrannide differamus: quem ordinem idcirco secu-

ARISTOTELIS

ti fumus, quoniam licet nec Respublica nec ii, de quibus modo diximus, status optimatum aberrationes sint: tamen si verum quærimus, omnes à rectissima Reipublicæ ratione deflexerunt: deinde connumerantur cum his, & hæ sunt ipsarum, vt principio diximus, digressiones. Sed de tyrannide, iure postremo loco mentionem fecimus, quoniam hæc minimè omnium Reipublicæ rationem attingit. Nos autem de Republica differendi negotium suscepimus, ac huius quidem ordinis, dispositionisque causam exposuimus: post hac de Republica disputabimus: eius enim vis explicatis, quæ ad paucorum potentiam & statum popularem pertinent, facilius intelligetur. Est enim Respub. vt simpliciter loquar, quædam ex paucorū potentia, & statu populari temperatura. Cæterum quæ ad rationem popularem inclinant, hæc solent Respub. nuciari: status verò optimatum, quæ magis ad paucorum potentiam, propterea quod disciplina, siue recta educatio & generis nobilitas, magis sunt locupletiorū comites. Præterea res, quarum causa solent homines ad iniuriam inferendam impelli, diuitibus adesse videntur: quo fit, vt eos virtute præstātes, ac nobiles appellent. Est igitur causa, quoniā status optimatum optimis quibusque ciuibus præstantiam tribuere solet: & paucorum potentia ex virtute præstantibus potius videtur cōstare. Porro fieri non posse videtur, vt rectè ex legibus administretur ciuitas, non quæ optimis, sed quæ à prauis ciuibus gubernatur. Eodèq; modo, vt optimorum imperio gubernetur, quæ non rectè

ex legibus administratur. Neque verò bona ex legibus administratio est, vt bonæ sint leges, nec tamèn eis obtemperetur. Itaque vna bona ex legibus administratio putari debet, impositis legibus parere. Altera rectas esse leges, & harũ decretis stare. Nam fieri potest, vt prauis etiam legibus pareatur. Hoc autem fieri bifariam potest: leges enim quibus homines parent, aut optimæ sunt ex his quibus ipsi vti valent, aut simpliciter optimæ. In hoc autem potissimum status optimatum positus esse videtur, vt honores virtuti tribuantur. Nam finis optimatum Reipublicæ virtus est: paucorum potentia, opes: populi verò, libertas. Vt enim vincat plurium sententia, Rebus publicis omnibus est commune, quoniam in paucorum potentia, in statu optimatum, & populari, quod eorum qui Rempublicam gerunt, maiori parti visum fuerit, id ratum est. In plerisque igitur ciuitatibus Reipublicæ genus nominatur. Sola enim mixtio locupletum, & egenorum, ad opes & libertatem spectat, quoniam apud plerosque diuites virtute præstantium locum habere videntur. Sed quoniam tria sunt quæ de Reipublicæ paritate certant, libertas, diuitiæ, virtus, (nã generis nobilitas, quæ quarto loco numeratur, duorum est comes: est enim generis nobilitas, veteres opes, atque virtus.) satis intelligitur duorum generũ locupletũ ac egenorum mixtionem esse Remp. appellandam, trium autem statum optimatum maximè omnium vocari debere, præter illam veram & primam optimatum gubernationem. Esse igitur alia genera præ-

ter vnus, ac populare, paucorumque imperium exposuimus: & quo inter se optimatum gubernationes, & quo Respublicæ ab optimatum administratione differant: & hæc genera non longè inter se distare declarauimus.

scholia in Caput VIII.

RELIQVVM est, ut de nominata Respub, deque tyrannide differamus. Reddita ratione ordinis disputandi de Respub. generibus, de Respub. differit, quæ sic communi uocabulo nominatur. Est igitur Respub. administratio quedam ciuili, ex paucorum potentia & statu populari conflata: quæ compositio seu temperatura cum ad popularem inclinât, Respub. dicitur: cum uerò ad paucorum potentiam, status optimatum: quoniam uirtus & nobilitas diuitias magna ex parte affectâtur. Item eam ciuitatem bene legibus institutam esse dicit, in qua non solum bonæ leges sunt, sed etiam legibus ipsis obtemperatur. Tria sunt, inquit, quæ de paritate in Respub. certant, libertas, diuitiæ, uirtus. Diuitum autem & egenorum mixtio Respub. nominatur: omnium uerò trius temperatura, status optimatum dicitur. De nominata Respub. Quæ cunctis communi uocabulo Respub. dicitur. si uerum querimus. Reuera itaque non sine causa de Respub. & duabus status optimatum speciebus disputatur, cum de generibus erratis differitur. A rectissima Respub. ratione. A regno & statu optimatum potissimo, quia utrumque in optima Respub. continetur: nam de his disputare, ut supra dixit cap. ij. nihil est aliud, quàm de optimo statu Respub. differere. Connumerantur cum his. Cum aberrationibus. Hæc sunt ipsarum digressiones. Hæc id est cætera omnes sunt ab ipsis regno scilicet, & optimatum rectissima Rep. digressiones & aberrationes. Minimè omnium Respub. rationem attingit. Quoniam minimè omnium ordinem seruat, in quo ratio Respub. consistit, minimè legibus paret: quæ ubi non seruantur, nulla est Respub. ut supra dixit cap. iij. Ut simpliciter loquar. Summatim, nec accuratissimam rationem explicando. Proprietas quod disciplina & generis nobilitas magis sunt locupletiorum comites. Disciplina & nobilitas in locupletibus magis quàm in pauperibus reperiuntur, quod græce est *νουδειξ*, latine autem *disciplinæ*.

quam saepe Aristoteles in mentione ciuilium facultatum nominat, dupliciter intelligitur: uno enim modo peritiam quandam & consuetudinem legibus ab ineunte aetate parendi significat, quod pertinet ad rectam educationem, & uirtutis usum: homines enim quaedam assuescendo, quaedam audiendo discunt, ut ipse ait libro septimo, cap. xij. altero modo doctrinarum cognitionem, quae homines nobilitat, idoneosque ad remperendam reddit, aut ciues probis moribus ac praecipis instituendos, quae & ipsa facultas magna ex parte diuitias sequitur, pauperibus otio ad studium literarum non suppetente. Res quarum causa solent, &c.) solent homines ad iniuriam inferendam impelli, modò ut pecunias assequantur, & alia commoda: modò ut fruantur uoluptatibus, & similibus rebus quae diuitibus adsunt. Est igitur causa.) Cur scilicet tales Respub. cum ad paucorum potentiam inclinant, dicantur status optimatum. Impositis legibus parere.) siue bonae, siue malae sint. Ex ijs quibus ipsi uti ualent.) Optimae ex his legibus quae conueniunt status Reipub. quo ipsi uiui possunt: nec enim omnibus datum est, ut utantur optimo statu Reipub. rebus scilicet necessarijs, & commodis non suppetentibus. Reipub. genus nominatur.) Administratio ciuiliis Respub. uocatur. Diuites uirtute praestantium locum habere uidentur.) Locupletes pro uiris optimis habentur. De paritate Reipub. certant.) Nam his rebus praediti sibi quisque pares alteri honores & commoda in Republica deberi contendunt. Nobilitas generis duorum est comes.) Diuitiarum & uirtutis: nobilitas enim diuitias, & uirtutem sequitur.

Caput IX.

DEINCEPS Respub. uocata, quomodo ex populari, & paucorum potentia fiat, & qua ratione constitui debeat, differamus. quod ex iis quoque perspicuum fiet, quibus status popularis, & paucorum potentia definiuntur: facta enim harum partitione, ex utraque uelut symbolum accipientes, Remper. constituere debemus. Tres enim sunt compositionis & temperaturae termini. Vnus, si utriusque instituta sumantur, ut in iudicijs, quoniam in paucorum

ARISTOTELIS

potētis diuitibus pœnam cōstituunt, si iudicia non
 exercent, egenis merces nulla proposita est: in stati-
 bus popularibus egenis merces constituta, diuitibus
 nulla multa: quorum cōmune ac medium, ac pro-
 inde Reipub. consentaneum est, vt vtrunque con-
 stituatur, cum ex vtraque temperetur. Hic igitur est
 vnus copulādi modus. Alter, vt mediū sumatur eo-
 rum quæ ab vtraque fanciuntur, vt in concionibus,
 quibus interesse licet per alios ex nullo vel tenui ad
 modum censu: per alios ex magnis opibus, quorum
 neutrum est commune, sed medium vtriusque cen-
 sus. Tertia ratio Reipub. est ex duobus institutis cō-
 flata, vt partim ex lege conueniente paucorum po-
 tentiæ sumatur, partim ex ea quæ pertinet ad sta-
 tum popularem. Verbi gratia, ad statum popularem
 magistratus fortibus mādare pertinet, suffragiis ve-
 rō ad paucorum potētiam: item non ex censu man-
 dare populari conuenit, ex censu autem paucorum
 potētiam. Fuerit igitur optimatum statui, atque Rei-
 publilæ conueniens, vt aliquid ex vtraque sumatur:
 ex paucorum potentia, vt suffragio mandentur ma-
 gistratus: ex populari statu, vt census ratio non ha-
 beat. Hic est igitur mistionis ac temperaturæ mo-
 dus. Tunc autem status popularis, & paucorum po-
 tentia rectè temperati esse statuuntur, cum eandem
 Rempublicam, tum popularem statum, tum paucor-
 um potentiam nominare licet. Nec dubiū est, quin
 variæ appellationis occasio inde nascatur, quia sit
 probè temperata: quod in medio quoque solet vsu
 venire, quoniam in eo vtrunque extremum appa-
 ret:

ret: quod accidit in Lacedæmoniorum Rempubli-
 cam: hanc enim multi popularem esse contendunt,
 propterea quòd sic instituta est, vt habeat multa
 quæ pertinent ad statum popularem: primum pue-
 ros alendi rationera: quippe similiter diuitum filii
 atque pauperum alantur, instituunturq; eodem mo-
 do quo possent filii pauperum institui: & pari ratio-
 ne cum in proximam ætatem adoleuerint, & item
 cum ad virilem peruenerint. Nihil est enim quo di-
 ues à paupere discernatur, vsque adeò nullum est ci-
 borum in comestationibus discrimen: atque ea veste
 diuites vtuntur, quam pauperum quiuis sibi com-
 parare queat. Præterea quoniam ex duobus maxi-
 mis magistratibus alter mandatur suffragio populi,
 alter etiam populo communicatur. Nam Senatores
à populo deliguntur, idemque populus particeps est
ephorie. Alii paucorum potentiam eandem esse con-
 firmant, quia multa in ea sunt paucorum imperio
 conuenientia, quale illud, quod magistratus nullus
 fortito, sed omnes suffragio mandantur: quòdque
penes paucos est vitæ, necisque potestas, & exilii, &
aliorum talium quæ multa sunt. Oportet autem vt
 in Republica probè temperata, vtrunque & neu-
 trum esse videatur, ac vt per se conseruetur, nõ ex-
 trinsecus: per se, inquam, non quòd plures extrinsec-
 us sint qui eam saluã velint, (hoc enim prauæ quo-
 que Reip. potest cõtingere) sed quòd nulla prorsus
 pars ciuitatis sit, quæ aliam Reip. formam desideret.
 Quo modo igitur R. ep. cõstituere cõueniat, & item
 status quos optimatum vocant, nunc explicuimus.

ARISTOTELIS

scholia in Caput IX.

DEINCEPS de Repub. uocata.) Docet quomodo Respub. quæ sic communi uocabulo dicitur, ex uarijs generibus, id est populari, & paucorum potentia constituatur, quod tripliciter fieri posse declarat. Primum, si utriusque instituta siue leges accipiantur: deinde si medium eorum: tertio, si partim ex una, partim ex altera instituta sumantur. Erit autem temperatio tunc optima ratione facta, cum eadem Respub. status popularis, eadem paucorum potetia esse uidebitur, tum hoc, tum illud: modo utrunque, modo neutrum. Ex utraq; uelut symbolum accipientes.) Partem utriusque commune conferentes. Nam symbolum est, quod contribuitur ad rem communem, ut cum sodales suam quisq; partem conferunt ad conuiuium. Vtrunque constituatur.) Pœna diuitibus, nisi manus publicum obeant: merces pauperibus, si obeant. Ut in concionibus.) In popularibus deliberationibus. Medium utriusque census.) Ut à mediocri censu magistratus mandentur. Variæ appellationis occasio.) Ut tum status popularis, tum paucorum potentia nominetur. In mediôque solet usu uenire.) Ut in liberalitate quæ media est inter prodigalitatem & auaritiam. Nam liberalis comparatus prodigo, auarus esse uidetur: uicissimque prodigum, si cum auaro conferatur. Aluntur, instituunturque.) Alterum ad cibum pertinet, alterum ad disciplinam & educationem. In proximam ætatem.) In adolescentiam. Particeps est Ephoria.) Quoniã Ephori, qui numero erant quinque, ex omni populo deligebantur. Hoc enim prauæ Reipub. potest contingere.) Ut Athenis triginta præfectorum tyrannidi seu dynastia, quam Lacedæmonij qui eos imposuerant, saluã esse uolebant: per se autem conseruari, propterea quòd nulla pars ciuitatis aliam Reipub. formam desideret: sed sint omnes præsentis statu contenti, non potest, nisi recte Reipublicæ contingere.

Caput X.

SUPEREST ut de tyrânide differamus, non quòd longam orationem desideret, sed ne in commentatione quam de Republica suscepimus. parte sua fraudari uideatur, cum ipsam Rerupublicarum partem

partem esse statuamus. De regno igitur superiore libro disputauimus, quo in loco de regno, quod maximè dicitur, sit ne inutile, an ciuitatibus conducatur, differuimus: & quem regem, & vnde, & quomodo constituere oporteat, declarauimus. Tyrannidè autem in quæstione de regno in duo genera partiti sumus, quia horum potestas & regnum quodammodo alterum pro altero sumitur: quoniam vtrunque imperium legitimum est. Sunt enim barbaræ quædam nationes, quæ monarchas cum summa potestate deligunt, & antiquitus inter Græcos veteres quidam ad hunc modum monarchæ fiebant, quos Aesymnetas ab imperando nominabāt. Habent autem hæc imperia differentias inter se: erantq; regia, tum quia legitima, tum quia vnus in volentes imperium tenebat: tyrannica verò, quoniam herile imperium exercebāt arbitrato suo. Tertium genus est tyrannidis, quæ maximè tyrannis esse videtur, quæque regno est opposita: quam tyrannidem monarchiam esse necesse est, quæ sine prouocatione in similes atq; meliores omnes imperium tenet, ipsūque in suam, non in eorum quibus præest vtilitatem refert, ac proinde inuitis imperat. Nemo enim ingenuus tale imperium sua voluntate ferat. Hæc igitur & tot numero sunt tyrannidis genera, & propter causas memoratas.

scholia in Caput X.

SUPEREST ut de tyrannide differamus.) Tyrānis quanquam rationem Reipub. ut supra dictum est, non habet, cum leges in ea vim non habeant, sed omnia unius libidine administrantur: tamen inter de-

ARISTOTELIS

prauatas Reipub. formas annumerari solet. Tyrannis autē non una est, sed multiplex. Nam regna Barbarorum & Græcorum Asymmetria licet uolentibus legēque imperent, & hac parte regnum imitentur, tamen quoniam herile imperium in bonos etiam & meliores exercent, idcirco tyrannides esse dicuntur. Propriè tamen tyrānis intelligitur, quæ in liberos multos herile imperium exercet. Rerump. partem.) Reip. speciem quandam deprauatam. De regno, quod maximè dicitur.) De regno pleno, ubi unus summam rerum omnium potestatem & uicem totius Reipub. tenet. Quia horum potestas, & regnum quodammodo alterum pro altero sumitur.) Regum Barbarorum & Asymmetrarum qui ad hunc modum sunt tyranni, potestas regnum, & ipsi Reges nominantur, quia lege & uolentibus imperant: uicissimque Reges tyranni quandoque dicuntur, propter horum similitudinem. Unde antiquitus tyranni nomen non erat inuidiosum, quin & Aristotelis memoria, quidam, ut Socrates, sepe tyrannum pro rege dicebant, quod poetæ Græci, tum etiam Latini factitarant. Monarchas cum summa potestate.) Monarcha dicitur qui solus habet imperium: sed quia hic esse potest cum certa & definita potestate, ut Reges Laconici, idcirco adiecit cum summa potestate. Erantq; regia.) Ea parte regna erant, quod lege deserebantur, & uolentibus imperabant: quo intelligitur tyrannum prop. non dici, nisi qui per uim seu factionem, deniq; præter leges ciuitatis aut gentis imperium occupauit. Sine prouocatione imperium tenet.) A quo non licet prouocare, nec ad populum, nec ad senatum, aut alios magistratus: hoc aurem commune est tyranno cum rege, qui propriè dicitur. In similes ac meliores omnes.) In similes habere imperium perpetuum iniustum est: quāto igitur iniustius in meliores omnes, ut neminem uel parem habeat, uel superiorem imperio? Nemo enim ingenuus.) Natura liber: nam qui sunt natura serui, facile imperium herile ferunt, quippe quod ipsorum natura conuenit.

Caput XI.

QUAE uero sit optima Respublica, quæ optima uita plerisque ciuitatibus, & plerisque hominibus qui non ægregia uirtute, nec doctrina, quæ res naturam adiumentaque fortunæ desiderāt, Reipublicæ

blicę viuendique rationem metiuntur, nec dirigunt ad normam eius quę optari posset Reipublicę, sed vitam quærunt quę hominum maiori parti possit esse communis, & Rempubicam qua ciuitatum magna pars uti posset: nam qui status optimatum vocantur, de quibus modo disseruimus, partim non cadunt in plerasque ciuitates, partim propè ad Rempubicam vocatam accedunt: ut de vtriusque sit, tanquam de vna disputandum. Harum igitur quęstionum omnium, iudicium ex eisdem principiis est faciendum. Nam si rectè in libris de moribus dictum est, vitam beatam effici virtute non impedita, & virtutem esse mediocritatem, necesse est ut ea sit optima vita, quę media est, ea mediocritate quę potest singulis contingere. Ac eodem modo de virtute & vitio ciuitatis & Reipub. statuere necesse est. Respub. enim vita quędam ciuitatis est. Ciuitates verò cunctę ternis partibus consistunt, ditissimis, pauperrimis, & tertio loco iis qui medii sunt inter eos interiecti. Cum igitur id optimū esse constet, quod mediocritatem mediūque tenet, satis intelligitur fortunarum etiam mediocrē possessionem omnium esse optimā, quippe quę facillimè rationi paret: nam qui pulchritudine aut viribus, aut generis nobilitate, vel diuitiis magnopere præstant, quique his contrarii sunt, nimium vel paupertate vel imbecillitate depressi, hi ut rationem sequantur, difficile est. Alteri enim palam contumelias magis inferunt, & in magnis rebus improbi sunt. Alteri astuti ad nocendum fiunt, & valde in rebus paruis delinquant. Iniurię

verò quædam per apertam contumeliam, quædam per astutiam inferuntur. Adhæc isti minimè student imperiis, & sunt imperandi percupidi, quod vtrunque ciuitatibus nocet. Præterea qui prosperis rebus, potentia, opibus, clientelis, cæterisque id genus excellunt, hi nec volunt, nec sciunt imperia pati: quo malo domestico iam tunc ab ipsa ineunte ætate inficiuntur. Nam propter delitias, ac indulgentiam, ne in ludo quidè literario parere consueuerunt. Illi verò propter nimiam harum rerū inopiam nimis sunt animo deiecti: igitur alteri imperare nesciunt, sed imperio seruili subesse: alteri nulli imperio parere sciunt: imperare autem, vt domini seruis. Itaque ciuitas ex seruis, dominisque cõstituitur, non ex liberis: eorūque alteri inuident, alteri contemnunt: quæ res longissimè ab amicitia & societate ciuili absunt: societas enim à beneuolètia proficiscitur. Nam inimicos ne itineris quidè socios habere volumus. Ciuitas autem ex paribus, & quammaximè similibus constare vult, quod mediis omnium maximè inest, vt sit necesse hanc ciuitatem optima ratione gubernari, quæ ex his constat, ex quibus ciuitatis constitutio naturalis esse dicitur: & quidem hoc ciuiū genus maximè in ciuitatibus conseruatur. Non enim aliena concupiscunt, vt pauperes: nec quæ horum sunt alteri, vt pauperes expetunt locupletū bona: & quoniam inter se non insidiantur, sine periculo degunt. Quocirca Phocylides rectè multa optima mediocribus præcabatur, cum ipse mediocris esse vellet in ciuitate. Non est igitur dubium quin ea sit optima societas

cietas ciuilis, quæ ex mediocribus consistit: & ciuitates eæ possint rectè gubernari, in quibus pars mediocris magna est, & quàm vtraque aliarum potentior, quod est maximè optandum, aut certè quàm vtrauis: adiuncta enim ciuitatem inclinat, ad seq; trahit, & oppositos excessus existere prohibet. Itaque maximum est fortunæ beneficium, vt qui Rempub. administrant, ii mediocres opes, & quæ satis sint, habeant. Nam vbi alteri nimis magna patrimonia, alteri nullam rem familiarem possident, ibi aut populus extremus, aut impotens paucorum dominatus, vel tyrannis, propter ambos excessus efficitur: quoniam tum ex validissimo statu populari, tum ex paucorum nimia potentia tyrannis existit: ex mediocribus autem & quorum est discrimen exiguum, multominus, cuius causam postea cum de Rerum publicarum mutationibus agetur, explicabimus. Esse tamen optimam quæ mediocris est, non potest dubitari: sola enim à seditionibus abhorret. nam vbi magna pars est interiecta, nec seditiones fiunt, nec distractiones Rerum publicarum: & magnæ ciuitates idcirco à seditionibus abhorrent, quia magna est pars quæ mediocritatem tenet. In exiguis autem ciuitatibus facile factum est, vt omnes sic in duas partes distrahantur, vt nihil in medio relinquatur, & omnes ferè sunt vel egeni, vel locupletes. Status quoque populares vt tutiores sint & magis diuturni quàm paucorum potètiæ, in causa sunt mediocres, qui & plures sunt, & magis honoribus participant. In statibus popularibus quàm in paucorum potentiis, quoniam quum

ARISTOTELIS

absque his egeni in magnam multitudinem excre-
 uere, misera fit ciuitatis conditio, celeriterque labe-
 factatur. Illud etiã est argumento, quòd optimi qui-
 que legumlatores ex mediocrium ciuium numero
 fuerunt. Huius enim ordinis fuit Solon, vt ex carmi-
 nibus eius apparet, & Lycurgus (nec enim rex erat)
 & item Charondas, & cæteri ferè omnes. Ex his cau-
 sã licet perspicere cur Respublica magna ex par-
 te vel populares sunt, vel paucorum potentia. Nam
 cum sæpe in eis exigua sit pars quæ medium tenet,
 vtri ex locupletibus & popularibus medium trans-
 gressi superiores euaserint, hi Rempublicã ad se tra-
 hunt. Itaque populusefficitur, aut paucorum potentia.
 Præterea cum seditiones & pugnae inter popu-
 lum & diuites oriantur, vtrius victoria de aduersariis
 contigerit, hi Rempublicam nec communem nec æquabi-
 lem constituunt: sed in Republica excellere præ-
 mium victoriae faciunt, & alteri in statum popularem
 redigunt, alteri in paucorum potentia. Præterea qui
 rerum in Græcia potiti sunt, cum vtrique ad suam
 Rempublicam spectarent, alteri populares status, al-
 teri paucorum potentias in ciuitatibus constituebant,
 non ciuitatum, sed suorum commodorum rationem
 ducentes. Ob has igitur causas Respublica media, aut
 nunquam, aut raro, & apud paucos efficitur. Vnus
 duntaxat vir ex principibus superioribus extitit, qui
 hanc Reipublicæ rationem instituere animum indu-
 ceret: sed iam hæc consuetudo in ciuitatibus inua-
 luit, vt homines æqualitatem odio habeant, & ma-
 lint aut imperio potiri, aut si victi fuerint, imperio
 subesse.

subesse. Quæ sit igitur optima Respublica, & quam ob causam, declarauimus. Ex cæteris autem Reipub. formis, quoniam status popularis, & item paucorum potentia complura genera facimus, quæ prima statuenda sit, quæ secunda, quæ deinceps, eodem modo, propterea quòd alia potior sit, alia deterior, optima constituta, non erit intellectu difficile. Nam quæ proximè accedit ad optimam, hæc necessariò potior est. Deterior verò quæ longius à medio recesserit, nisi fortè iudicium sit pro fine proposito faciendum. Pro fine proposito dico, quoniam cum sæpe sit alia Reipublicæ forma magis expetenda, fieri potest ut alia sit nonnullis accommodatior.

scolia in Caput XI.

QVÆ uerò sit optima Respub. quæ optima uita plerisque ciuitatibus.) Optima Respub. est quæ ex ciuibus mediocres diuitias habentibus consistit. Nam neque ditissimi nec pauperrimi sunt ad societatem ciuilem idonei. Alteri enim nimis superbi, alteri nimis deiecti sunt: alteri contemnunt, alteri inuident: alteri imperant ut domini, alteri parent ut serui: ciuitas autè ex paribus & similibus constare debet, quod mediocribus accidit. Itaque plurimū ciuitas ex mediocribus consistens conseruatur, eaq; optima est, & à seditionibus adhorret. Nam ubi omnes aut plurimi sunt diuitijs uel paupertate extremi, facile aut tyrānis existit inualescentibus locupletibus, aut extremus populus, si uincat pauperum multitudo. Quæ optima uita plerisque ciuitatibus.) Hæc oratio pendet usque ad illa uerba, Harum igitur questionum. Dupliciter autem dicitur optima Respub. uel quia simpliciter est optima, si talis contingeret qualis optari posset: uel quia optima est earum quæ non difficillimè possunt hominibus contingere, & plerisque ciuitatibus conuenire potest. qualis autem hæc posterior sit, & quomodo constitui & conseruari queat, ex ijs principijs considerari potest, quæ tradita sunt in libris de moribus ad Nicomachum, in quorum primo & decimo de-

claratum est uitam beatam seu felicitatem in usu uirtutis non impedita consistere: uirtus autem egestate & aduersa ualetudine, & similibus malis impeditur. Nam egenus non potest nec liberalitate uti, nec magnificentia, præterquam uoluntate: nec qui aduersa ualetudine laborat, is rectè potest fortitudinem exercere: in libro uero secundo Ethicorum, uirtus in mediocritate quadam consistere declaratum est. Qui non egregia uirtute.) Qui non optimam ciuitatem querunt, & quæ optimis & prudentissimis ciuibus consistat, ad quas res optima ciuium natura ut sint ad uirtutem maximè prouent, & adiuuētis naturalibus instructi, & fortuna desideratur ut adsint, suppetantq; omnia necessaria ad uitam cum uirtute non impedita degendam: quæ res optari magis quam hominibus & ciuitatibus contingere solent. Alteri palam.) Ditißimi homines palam inferunt iniuriam, & in magnis rebus peccant: quidam enim aliena modo priuata, modo etiam publica inuadunt: alij homines interficiunt, & similia: alteri astuti fiunt ad nocendum, egeni scilicet, qui per fraudem & machinationes & occulta furta res quæ sunt ad uitam necessaria conquirunt. Adhæc isti minimè student imperijs, & sunt imperadi percupidi.) Prior pars ad egenos referri debet, qui ob egestatem ab imperijs, quæ otium requirunt, quod ipsis necessaria ad uitam querentibus non suppetit. Posterior ad diuites, quos otium & ambitio facit imperandi cupidissimos. Ciuitas ex seruis dominisque constituitur.) Cum ex omnibus ditißimis aut pauperissimis constituitur, & nullis aut paucissimis mediocribus. Nam ditißimi imperant ut domini, pauperissimi obtemperant ut serui. Quocirca Phocylides.) Milesius hic fuit philosophus, qui carmina & elegias & præcepta siue sententias, ut refert Suidas, conscripsit. Quam utraque aliarum.) Ut mediocres sint plures & potentiores, quam diuites & pauperes simul, aut certè quam diuites per se, & quam pauperes separatim. Aut populis extremis.) Pessima forma Reipub. popularis, quam mox ualidissimum statum popularem appellat, quia populus in eo plurimum inualuit. Impotens paucorum dominatus.) Extrema paucorum potentia, quæ dynastia dicitur, de quibus Rerumpub. formis libro quinto differitur. Egeni absque his.) Sine mediocribus. Qui rerum in Græcia potiti sunt.) Qui imperium in Græcia tenuerunt, Athenienses & Lacedæmonij. Alteri populares.) Athenienses quia Reipub. ad popularem inclinantes

tem habebant, quascunque ciuitates subegissent, in popularem formam redigebant: Lacedaemonij in paucorum potestatem, quoniam ipsorum Respublica magis inclinabat. Itaque utriq; eam formam in ciuitatibus à se deuictis construebant, quæ similis esset, ac proinde magis faueret statui presenti, quo ipsi uictores utebantur. Vnus duntaxat uir.) Theopompum designat regem Lacedaemoniorum. hic enim suorum comodorum & ambitionis oblitus, ciuitati consuleret, cum esset rex Lacedaemoniorum Ephoros creauit, ad quos esset à regibus pronocatio: minuitq; regiam potestatem & auctoritatem, ut popularem augeret, & regnum in formam Reipublicæ redigir, de quo Theopompi factio ipse memorat libro quinto. Iudicium sit pro fine faciendum.) Conuenienter proposito ciuitati fini, & pro ratione rerum suppetentium sit de Reipublicæ bonitate iudicandum.

Caput XII.

PROXIMUM est ut quæ quibus, & qualis qualibus Respublica conueniat, disseramus. Sed primum omnium quod idem in omnes Respublicas uniuersaliter conuenit, proponendum est. Oportet enim ut quæ pars ciuitatis Reipublicam esse saluam cupit, ea potentior sit quàm quæ non est præsentis statui contenta. Constat autem ciuitas omnis ex quali & quanto: quale dico libertatem, opes, doctrinam, & generis nobilitatem: quantum uero multitudinis magnitudinem. Fieri autem potest ut ex partibus quibus ciuitas consistit, alteri quale adsit, alteri quantum: uerbi gratia, ut plures numero sint ignobiles quàm nobiles, uel egeni quàm locupletes, sed ita ut non tam quanto excellent, quàm superantur quali. hæc igitur inter se conferri debent. Vbi ergo multitudo egenorum qua proportionem diximus excellit, hic status popularis existere aptus est: genus autem quodque status

ARISTOTELIS

popularis pro excessus cuiusque populi ratione, ad hunc modum, si agricolarum multitudo vincat, prima species status popularis efficitur: si opificum & mercenariorum, vltima, ac eodē modo cæteræ quæ sunt inter has duas interiectæ. Vbi verò locupletes atque nobiles magis quali præstant, quàm superētur quanto, hic paucorum potētia existere apta est, eiusque genus quodque eodem modo pro ratione excessus multitudinis ad paucorum potentiam pertinentis. Debet autem semper legumlator in Republic. medios adiscere. Nam siue leges paucorum potentia conuenientes statuatur, ad medios spectare debet, siue statui populari aptas, hos quoque legibus conciliare. Vbi verò medii, vel vtrunque simul, vel certē vtrumuis extremorum excedit, hic potest firma, stabilisque Respublica consistere. Nec enim verēdum est, nequando in hos diuites cum pauperibus conspirent, quia nūquam alteri alteris seruire animum inducēt. Communiorem autem, cum ab hac discesserint, nullam reperient: imperandi verò vicissitudinem idcirco non probabunt, quoniam alteris alteri suspecti sunt. Cæterum arbiter vbiq; fidissimus habetur: medius autem arbiter est. sed Respublica stabilitatem hoc maiorem habebit, quo melius fuerit temperata. Errāt autem plerique eorum quibus est optimatū Respublica constituere propositum, non eo solum quòd locupletibus maiorem partem attribuant, sed etiam quòd populares excludunt. Ex iis enim quæ falsam bonorum speciem præferunt, necesse est vt tempore aliquādo verum malum eueniat,

niat: si enim alterutri superiores sint, diuites potius quàm pauperes Rempublicam euertant.

scolia in Caput XII.

PROXIMUM est ut quæ quibus, & qualis qualibus.) Antequam Respub. quæ quibus hominibus conueniat explicetur, illud Statui debet, quod est omni Reipub. commune oportere ad Reipub. conseruationem, ut quæ pars ciuitatis Rempub. esse saluam cupit, hæc potentior sit, quàm quæ non est presenti statu contenta. Sunt autem duo in partibus ciuitatis cõsiderãda: Qualitas, quæ libertate, opibus, doctrina, uirtutèque & generis nobilitate constat: Quantitas, qua ciuium numerum qui sunt in partibus, intelligimus: quibus rebus inter se collatis uaria genera Rerumpub. existunt. Nam ubi egeni plus numero uincunt, quàm superentur qualitate, ibi Respub. popularis existit. Contrà uerò paucorum potètia, ubi diuites magis excellunt qualitate quàm superentur numero. Itaque legumlator plurimam rationem mediorum habere debet, siue paucorù potètia, siue populari Reipub. leges ferat, ne in extremum malum delabantur. Vbi uerò medij potentiores sunt quàm diuites & egeni simul, aut certè quàm diuites per se, & quàm pauperes, separatim hic magna est occasio Reipub. statuenda, tum ad firmitudinem, tum ad diurnitatem: plus autem diuitibus tribuere in Reipub. quàm pauperibus periculosius est, quàm oppositù. Libertatem opes, doctrinam, & generis nobilitatem.) Liber opponitur seruo: sed quia seruus dicitur non solum mancipium quod propriè intelligitur, sed etiam qui sordidam artem exercet, qui est quasi seruus publicus, idcirco libertas, quæ utrique seruituti opponitur, honesta quædam ciuium conditio est, in qua sicut mediocres facultates habentes, quam hic designare uidetur. Doctrinam uerò siue disciplinã quæ græcè est *παιδεία* solet Aristoteles in hoc opere, tum doctrinarum cognitionem, tum rectam liberalẽ educationem uocare, ut in ea uirtus quoque intelligatur. Quæ proportionem diximus.) Ut plus excedat numero quàm superetur qualitate. Prima species.) Minimè mala, ut ultima intelligitur pessima. Medios adsciscere.) Mediorum beneuolentiam captare, leges ipsis accommodãdo, quod alijs uerbis paulò post dixit, medios legibus conciliare, quod est amicos Reipub. facere. Ad medios spectare

ARISTOTELIS

*debet.) Ad mediocriter diuites, ut in populari ad mediocriter paupe-
res. Vbi uerò medij.) inter diuites & pauperes. Nequãdo in hos.)
In medios. Communiorem autem.) Quæ magis sit diuitibus simul &
pauperibus apta, quàm Respub. communi uocabulo nuncupata. Alte-
ris alteri.) Pauperibus diuites, & contrã. Locupletibus maiorem par-
tem tribuunt.) Non est contra iustitiam, nec rationem Reipub. plus in
Repub. tribuere diuiti quàm pauperi, sed toti diuitum ordini plus tri-
buere quàm toti pauperum multitudini periculosum est. Nam diuites
ad publicam iniuriam inferendam, quàm pauperes procliuiores sunt.*

Caput XIII.

RES autem quibus specie quadam commodi-
tatis prætexta populum circumuenire moliuntur,
quinque numero sunt, concio, magistratus, tribuna-
lia, arma, & exercitationes. In concione, ut huic om-
nibus interesse liceat, sed diuitibus sit pœna, nisi in-
terfint constituta, vel solis vel multo maior. In ma-
gistratibus, ut qui censum habent, iis eiurare magi-
stratum non liceat, pauperibus liceat. In tribunali-
bus, ut diuites nisi indicia obierint, mulctentur, pau-
peres impune ferant: aut illis magna, his parua mul-
cta sit cõstituta, ut est in Charondæ legibus. In qui-
busdam uerò ciuitatibus, cunctis licet datis nomi-
nibus, publicis consultationibus interesse, & exerce-
re iudicia: si tamen cum descripti fuerint non inter-
fint, aut iudicia non obeant, magnis mulctis afficiun-
tur, ut timore mulctæ profiteri recusent, & quoniã
descripti non sunt, nec iudicia nec publicas delibe-
rationes obeant. Eodemq; modo de armis & exer-
citationibus sancitur, ut egenis arma non habere li-
ceat, diuites si non habeant, mulctentur: & si se non
exerceant, alteris impune sit, diuitibus pœna consti-
tuta:

tuta: vt hi propter multam exercitationes obeant, illi nihil tale metuentes non obeant. Hæ sunt igitur legumlatorum captiones, paucorū potentiæ accommodatæ. In statibus verò popularibus, contra hæc captiones adhibēt oppositas: nam pauperibus si concionibus intersint, exerceant' ve iudicia, merces est proposita, diuitibus nulla pœna constituta. Quo intelligitur, si quis iustam facere temperaturam velit, huic esse vtrorunq; instituta constanda, vt aliis merces tribuatur, aliis constituatur multa: sic enim fiet, vt omnibus Reip. cōmunicetur, quæ illo modo in alterius duntaxat partis potestaté cē cedit. Oportet autem vt Respublica ex iis duntaxat qui arma tenent, cōsistat. Census verò quātus suppeterere debeat, certa magnitudine definiri simpliciter non potest: sed habita ratione quàm latè ad summū patere debeat, vt ii quibus Respublica communicatur, plures numero sint, quàm quibus interdicitur, tantus definiri debet. Pauperes enim non inuiti quiescunt, & si non fungantur honoribus, modo ne quis ipsis aut contumeliam, aut rei familiaris detrimētum inferat: quod non facilè cōtingit. nec enim semper vsu venit, vt viri probi sint, qui publicis muneribus præfunt: & pauperes cum bellum extiterit, nisi de publico alatur, militiam detrectare solent: qui si com meatu suppeditentur, bellū gerunt non inuiti. Quidam Rempublicam non modo ex iis qui arma ferunt, sed ex iis etiam qui arma tulerint, constitutā habēt. Malienfisibus quidem ex his Respublica cōstabat, sed qui magistratus gererent, ex bellum gerentibus de-

ligeantur. Et prima Respublica inter Græcos post regna ex militantibus constituta fuit, initio quidem ex equitibus, quia robur exercitus, dum bella gerent, in equitatu consistebat, propterea quod pediatatus sine ordine inutilis est. Hoc autem genus hominū antiquitus nec vsum rei militaris habebat, nec ordinem: itaque robur in equitatu erat. Postquam verò crevere ciuitates, & milites inualuerunt, pluribus est communicata Respublica. quam ob rem quas nunc Respublicas nominamus, hæc populares administrationes à prioribus dicebantur. Veteres autem Respublicæ non sine causâ paucorum & regio imperio gubernabantur, quia partem mediam non magnam habebant propter hominum paucitatem: ita cum pauci numero essent, atque ordine deficerent, imperium magis patiebantur. Cur igitur Respublicarum complures formæ sint, & cur aliæ præter eas quæ esse dicuntur (nec enim vnus est numero status popularis, & cæteræ species eodē modo) & quibus discriminibus distent, & quam ob causam accidat: præterea quæ sit magna ex parte omnium optima Respublica, & ex aliis Rebus publicis qualis qualibus conueniat, declarauimus.

scholia in Caput XIII.

RES autem quibus specie quadam commoditatis præterita.) Dolis quibus diuites egenos, & hi uicissim locupletes eludere conantur, ad Rempub. sibi uendicandam expositis, quod pro utrisque est, id sumendum esse tradit legumlatore ad Rempub. quæ iusta sit, & utrisq; communis instituendam, cuius præcepti summa est, ut merces pauperibus gerentibus Rempub. proposita sit, diuitibus autem pœna, si munus publicum

blitum

blicum re-usauerint, constituta. Debet autem Respub. ijs tantū qui arma tenent communicari, census uerò ea magnitudine constitui, ut plures numero sint, quibus per censum Respub. patent, quàm qui per eundem excluduntur. In concione.) in populari deliberatione. Vel solis uel multo maior.) Vt pauperibus nulla pœna sit constituta, sed solis diuitibus aut multo maior diuitibus quàm pauperibus. Eiuurare magistratum.) Magistratum iureiurando recusare, iurantem scilicet se magistratum gerere non posse. In Charonde legibus.) Charondas leges condidit Catanensibus in Sicilia de quo libro secundo memoratum est.

Datis nominibus.) Dare nomina dicuntur, qui uelle se munus obire profitentur, & se id professis adscribi postulant, ut milites qui nomina in delectibus militaribus dabāt. Propter multas exercitationes ob-eant.) Metu pœna exerceantur. Vtrorūque instituta concluda.) Miscendas leges populares cum ijs quæ paucorum potentia accommodantur. Quàm latè patere debeat ad summū.) Quo progredi possit maximus census qui ea ratione constituatur, ut pauciores excludantur à Repub. gerenda, quàm quibus per censum Rempub. capessere licet. Si commeatus suppeditentur.) Si conferantur cibaria. Maliensibus quidem.) Malenses sunt incolæ Maliaci sinus in ora Locrorum. Hoc autem genus hominum.) Pedites in bello. Magna ex parte.) Plerisq; ciuitatibus. Ex alijs Rebus publicis.) Extra optimam.

Caput XIII.

SE D rursus tum de omnibus communiter, tum de quaque separatim præcipiamus, sumpto eorum quæ deinceps differenda sunt, conueniente principio. Omnium igitur Rerum publicarum tres omnino partes sunt, de quibus quid cuique Respub. conueniat, munus est probi legumlatoris considerare quibus partibus rectè sese habentibus, ut Respublica rectè habeat, necesse est, ut quæ Respublicæ pro harum partium discrimine, ipsæ differant inter se. Harum trium partium vna est, quæ de rebus communibus consultat: altera quæ magistratus attingit, id

ARISTOTELIS

est quos esse magistratus oporteat, & quarū rerum habere potestatem, & quomodo creari debeat. Tertia pars in iudiciis consistit. Est autem pens consultores belli, pacisq̄ue arbitrium, & item bellicam societatem, fœderāque ineundi potestas, & horum iudicio ac voluntate leges & res capitales atq; exilium bonorūque publicationes, & magistratuū correctiones temperantur. Necessē est autem vt vel ciuibus omnibus hæc omnia iudicia committantur, aut quibusdam omnibus, hoc est vni cuiusq̄ magistratui, aut pluribus: vel aliis alia, vel quædam omnibus, quædam quibusdam. vt igitur omnes & de omnibus iudicent, populare est: talem enim æqualitatem populus quærit. Multis autem modis & multis modis omnes deliberare possunt: Vno vt per vices, nō cuncti simul deliberent. (vt in Teleclis Milesii Republica: in aliis autē Rebus publicis qui simul gerunt magistratus, in vnum coacti consultant: sed magistratibus omnes vicissim ex tribubus, aut ex partibus prorsus minimis præficiuntur, donec ad omnes vicissitudo perueniat.) Conueniūt autem sciendarum legum causa, aut de Republica velut audiant, quæ à magistratibus edicuntur. Alter modus est, vt omnes simul iudicent, cōueniant tamen comitorum duntaxat, & ferendarum legum causa: & cum est de bello pacēque deliberādum, aut magistratus corrigendi sunt: cætera consilio magistratuū, qui cuiq; negotio sunt præfecti, committantur: qui magistratus ex omnibus vel suffragio vel sortito creetur. Alius modus est, vt ad creandos & corrigendos magistratus,

ciues

ciues conueniant: & item cum est de bello aut belli societate ineunda, deliberandum. Cætera verò gerant qui magistratibus præsunt suffragio, quot licet mandandis, cuiusmodi sunt, qui necessariò debent à sciētibus administrari. Quartus est modus vt cœeāt omnes, de que rebus omnibus consultant: magistratum iudicio nihil relinquatur, nisi vt ad populum referant, qua ratione nūc extrema popularis Respublica administratur, quam æmulā esse diximus paucorū potentia, quæ dynastia nominatur, & monarchia tyrannica. Omnes igitur hi modi populares sunt. Vt autem quidam de rebus omnibus consultant, conueniens est paucorū potentia, quod ipsum complures habet differentias. Nam cum à censibus mediocribus deliguntur, & maiore numero sunt propter census mediocritatē, abstinentq; ab iis quæ lege vetantur, & quo lex duxerit sequuntur, & quicumque censum nactus sit, ei patet aditus ad Reipublicam: est quidem administratio talis paucorum potentia, ciuilibus tamen ac Reipublicæ conueniens, propter eius mediocritatem. Cum verò non omnes ad deliberandum admittuntur, sed qui delecti fuerint, ex lege tamen publico munere funguntur, vt prius, hæc paucorum est administratio: sed cum se ipsi cooptant, ii penes quos est arbitrium deliberandi, & cum filius patri succedit, legesque arbitrato suo moderantur, hæc institutio necessario pertinet ad paucorum potētiam. Cum verò partita sunt munera, vt exempli gratia, de bello pacēque deliberatio & correctio magistratuū sit omnibus permissa,

ARISTOTELIS

cætera gerantur ab iis qui magistratibus præfunt, & hi suffragio vel sortito mandentur, hæc est optimatum gubernatio, vel Respublica. Sin auté magistratus ad res quasdam gerendas suffragio, ad alias sortito mandentur: sortito autem vel simpliciter vel ex iis qui prius fuerint suffragio delecti, vel communiter suffragio sortibusque mandentur, hæc partim ad optimatum gubernationem, partim ad ipsam Rempublicam pertinent. Consultores igitur pro ratione Rerumpublicarum ad hunc modum diuiduntur: & Respublica queque, vt est à nobis definitum, administratur. Quod verò pertinet ad rationem consultandi, interest Reipublice, quæ nunc maximè videtur esse popularis: hanc dico in qua summa potestas etiam legum penes populum est, vt cū id commodius faciant, quod de tribunalibus solet in paucorum potentiis: nam quos volunt exercere iudicia, his pœnam constituunt, vt hac ratione cogantur iudicandi munus obire: populares autem egenis mercedem statuunt, tum hoc de concionibus constituent. Commodius enim consultabunt, si cõmuniter id fiat ab omnibus, & plebs cū nobilibus consilia conferat, ac vicissim nobilitas cum multitudine delibaret. Proderit etiam vt consultores vel suffragio, vel sortito, æquè tamen ex partibus deligantur. Confert autem si ciuiles numero à popularibus maguopere vincantur, aut non omnibus mercedem tribuere, sed quot mediocres numero sint nobilium numero comparati, vel certè plures sortibus excludere. In paucorum verò potentiis commodum fuerit,

rit, vel aliquos ex multitudine deligere, vel magistratum constituere, qualis in quibusdam Rebuspublicis habetur, cui qui præfunt, præconsultores, custodisque legum nominantur, & de iis rebus cōsultare de quibus illi prius deliberauerint. Sic enim populus particeps consultationum erit, nec quicquam dissoluere ex iis quæ pertinent ad Reipublicæ rationem poterit. Præterea ut populus aut eadem sciscat, aut certè nihil possit oppositum iis quæ fuerint ad ipsum relata decernere, vel omnibus consilia communicentur, sed ita ut magistratus consultent, fiatque contrà quàm in Rebuspublicis efficitur, ut in absoluendo rata sit populi sententia, in cōdemnando non item, sed rursus ad magistratus reiiciatur. Nam in Rebuspublicis contrarium fit: paucorum enim liberatio rata est: iidem si condemnauerint, causa rursus ad plerisque semper reiicitur. Ac de consultoribus quidem & iis quorum arbitrio Respublica gubernatur, differuimus.

scholia in Caput XIII.

SED rursus tum de omnibus communiter, tum de quaque separatim præcipiamus.) Tres sunt potissima partes Reip, consultores, magistratus, & iudices: in quarum partium discrimine, Rerumpub. discrimina consistunt: solet autem cōsultari de pace, de bello, de societate, & de fœderibus. item de deferendis & abrogandis legibus, de rebus capitalibus, de exilio, de bonorum publicatione & correctione magistratum, quarum rerum deliberationes omnes omnibus committi possunt, uel omnes quibusdā, uel alia alijs, uel quadam omnibus. ut omnes consultent, populare est: quod fieri multis modis potest. ut autem quidam de rebus omnibus ad paucorum potentiam pertinet. Partitæ uero deliberationes & iudicia ad optimatum administrationem, & Rempub.

ARISTOTELIS

pertinent. bellicam societatem, fœdera que ineundi.) Quod græcè est
 Ἀλλοτρίων, interpres fœdera conuertit, quia in hunc intellectum Aristo-
 teles uti hoc uocabulo solet, quod propriè dissolutionē signat. sed quia
 fœderibus dissoluuntur, ac dirimuntur controuersie, idcirco auctores
 idem ad fœdera transtulerunt, ut alio quoq; in loco admonimus. Res
 capitales.) Capitalia crimina. Magistratuum correctiones.) Magistra-
 tus corriguntur cum ab eis ratio gesti muneris r^o positur, & cum sen-
 tentia ab eisdem lata ex prouocatione corrigitur. Quibusdam omnia.)
 Hoc est uni cuiuspiam magistratui, ut Senatoribus qui omnes unum ma-
 gistratum gerunt. Aut pluribus.) Magistratibus. In Telecles Mile-
 sij Republica.) Quam Telecles Milesius instruit, scripto scilicet, uel le-
 gibus ferendis. Ex partibus prorsus minimis.) ut ex singulis uicis, aut
 uijs, aut si quæ sint minores partes, in quas huius rei causa ciuitatē di-
 uidi placeat. Sciscendarum legum.) sancienda leges causa. Aut de
 Repub.) Conuenire de Repub. dicuntur, qui conueniunt ad deliberan-
 dum de re ad uniuersam Rempub. pertinente. Omnes simul.) Uni-
 uersus populus. Comitiorum causa.) Magistratus creandi causa. Suf-
 fragio quot licet mandandis.) Ratio Reipub. popularis poscit, ut ma-
 gistratus non suffragio madentur, sed sortibus: permittit tamen ut suf-
 fragio mandentur qui debent à doctis, aut peritis administrari neces-
 sariis causis, ut iudicia quæ ab imperitis legum rectè excrceri nequeunt,
 & ductus militaris qui non rectè nisi rei militaris peritis committitur.
 Nisi ut ad populum referant.) In concione deliberanda proponant,
 & sententias exquirant, hoc est enim græcè πρὸς ἀρχαίων. Nam qui
 negotium refert ad consultores, is saepe solet in utranque partem disse-
 rer; & quandoque suam sententiam exponere. Extrema popularis
 Reipub.) Pessima forma Reipub. popularis. Aemulam esse diximus.)
 similem. Nam qualis hæc est in populari genere, talis dynastia in pau-
 corum potentia, & tyrannis in monarchia: nam in suo queque genere
 pessima est. A censibus mediocribus.) Cum aditus ad Rempub. ge-
 rendam licet egenis sit negatus, patet tamen ijs qui mediocres habent
 facultates, qui magno numero sint, & Rempub. ex legum decretis ad-
 ministrent. Cum seipsi cooptant.) Cum deficientes magistratus ab
 ipsis qui Rempub. gerunt, sufficiuntur. Cum id cōmuni statuatur.)
 id quod pertinet ad iudicia, ut pauperibus obeantibus iudicia, merces
 dantibus

diuitibus multa nisi obeant, constituta sit. T. m. de concionibus.) Vt idem scilicet de concionibus, & de liberandi munere in pauperes & diuites statuat: sic enim Respub. popularis cōmodius iudicijs & de liberationibus administrabitur. Nequē tamen ex partibus.) Ex diuitibus pariter & pauperibus. si euales.) Viri probi & facultate ciuili ad Rempub. gerendā instructi, quales nobiles & diuites esse solent. Quot mediocres numero sint.) Tot popularibus seu pauperibus merces est tribuenda, ut ipsorum multitudo non ualde nobilium numerum excedat.

Caput XV.

PROXIMVM est vt de magistratibus disputemus: nam hæc quoque Reipublicæ pars complures habet differētias. Videndum est enim quot sine magistratus constituendi, & quarum rerum potestatem habere debeant, & de tempore quādiu quisq; Rempublicam gerere: (nam quidam semestres, alii breuioris temporis, nonnulli annuo) sicut qui longioris temporis magistratus faciāt.) item perpetuos esse oporteat magistratus, an diuturnos, an neutrum: sed vt sæpe iidem magistratibus fungātur, an satius sit eundem non bis, sed semel dūtaxat magistratum gerere. Præterea de ratione constituendi magistratus, dispiciendum est ex quibus, & à quibus, & quomodo creari debeant: hæc enim cuncta quot modis fieri possint, discernendi, tum qui quibus Rebus publicis conueniant, constituendi & aptandi facultas adesse debet. Sed nec illud in promptu est cōstituerē, quos oporteat magistratus seu imperia nominare: multis enim præfectis societas ciuilis indiget. Itaque non omnes siue suffragio siue sortito præficiantur, magistratus siue imperia esse statuere oportet. Vt

ARISTOTELIS

primum omnium sacerdotes : hoc enim munus di-
 uersum esse à ciuilibus imperiis censerì debet. Præ-
 terea chororum præfecti & præcones legati quoque
 deliguntur. Ex præfecturis autem quædam sunt ci-
 uiles vel omnium ciuium ad aliquam actionem, vt
 imperator militantium: vel partis, vt gynæconomus
 & pædonomus, hoc est mulierum & puerorū præ-
 fectus. quædam œconomica, (nam sæpe fit vt aliqui
 metiendo frumento præficiantur.) aliæ ministratri-
 ces, quæ si copia sit, seruis mandantur. Cæterum, vt
 simpliciter loquar, magistratus siue imperia nuncu-
 pari hi potissimum debent, quibuscuque potest
 de quibusdam deliberandi & iudicandi atque impe-
 randi adest : sed hoc maximè, iubere: nanque magis
 imperium attingit. verūtamen quo nomine vocen-
 tur, ad vsus nihil ferè interest. nūquam enim de no-
 mine lis agitata est in iudicio, sed differēdi rationem
 ad intelligentiam pertinentem habet. Cæterum qui
 & quot magistratus necessarii sint vt ciuitas confi-
 stat, & qui sint non quidem necessarii, vtiles tamen
 ad probam Rempublicam, in controuersiam magis
 venire potest, cum ad omnem Rempublicam, tum
 ad paruas ciuitates. In magnis enim vnus magistra-
 tus ad munus vnum obeundum constitui & potest
 & debet, quia multi magistratibus præfici propter
 ciuium multitudinem possunt. Itaq; quosdam ma-
 gistratus in longū tempus intermittere licet, quos-
 dā semel dūtaxat gerere. Et profectò munus quod-
que melius, si quis vni tantum procurationi vacet,
obitur, quàm si multis negotiis distineatur. In parujs
 autem

autem ciuitatibus necessitas multos magistratus in paucos homines conferre cogit. nam paucitas hominū facit ne multi possint magistratus gerere. ubi enim sunt qui rursus his possint in magistratus succedere? Sed interdum parua ciuitates eisdem & magistratibus & legibus indigent quibus magna, nisi quod altera saepe indiget eisdem, alteris longo post tempore hoc usu venit. Itaque res patitur ut idem pluribus simul magistratibus praeficiatur, cum magistratuum alter alteri non sit impedimento, & paucitas hominum magistratus facere cogat, tanquam verulucernas. Si ergo explicare valeamus quot magistratus omni ciuitati adesse sit necessarium, & quot non quidem necessarium, sed tamen conueniens, facile fuerit his cognitis, qui magistratus congruenter in vnum magistratum conferantur, colligere. Illud quoque cognitum esse oportet, quibus magistratibus per loca sit multarum rerum cura mandanda, & quas res vbique vnius magistratus arbitrio geri conueniat: exempli gratia, modestè viuēdi rationem, vtrum in foro huius rei cura ad aedilē pertinere debeat, & alio in loco ad alium, an vbique ad vnum: & vtrum pro rerum an pro ratione hominum partitio sit facienda: ut vnus, exempli gratia, curam modestiae gerat, an ea cura alteri in pueros, alteri in mulieres mandari debeat: ac item per Respub. vtrum magistratuum genus per singulas differat, an secus: hoc est, vtrum in statu populari & paucorum potētia & optimatum gubernatione & vnius imperio iidem magistratus summi, non tamē ex paribus nec

ARISTOTELIS

ex similibus sint, sed alii in aliis, hoc est, in statu optimatum ex doctis ac rectè institutis: in paucorum potentiis, ex locupletibus: in statibus popularibus, ex liberis, an sint quidam pro magistratuum discrimini- bus, sed alicubi iidem magistratus similes sint, alicubi differant: hic enim magnos esse cōuenit, illic paruos. Sint tamen quidam proprii, qualis est præconsultorū: hic enim magistratus non est popularis, consilium tamen populare est: aliquos enim tales esse oportet, quibus ante populum consultare curæ sit, ne populus ab operibus auocetur: qui si pauci numero fuerint, hoc ad paucorum potentiam pertinebit: præcōsultores autem paucos esse necesse est: hic igitur magistratus paucorum potentiam attingit. Vbi verò est vterque magistratus, præconsultores contra consultores constituuntur. Nā consultor ad popularem, præconsultor ad paucorum statum pertinet. consilii verò potestas in his popularibus administrationibus perit, in quibus populus ipse conueniens cuncta negotia tractat: quod vsu venire solet, si opes abundè suppetāt, aut sit merces proposita iis, qui publicè consultandi gratia conueniant: nam otio suppetente frequenter conueniūt, ac ipsi omnia decernunt. Porro qui puerorū, quique mulierum modestæ ac temperatæ vitæ, cultusque curam gerit, & si quis alius magistratus est tali negotio præfectus, hic ad statum optimatum, non ad popularem pertinet: quomodo enim pauperum vxores ne domo exeat prohibeantur, sed neque paucorum potentia conueniens est hic magistratus. Nam paucorum do-
minan-

minantium vxores delitiosè viuūt: sed de his rebus
 hoc in loco hæctenus. De ratione verò constituendi
 magistratus, conandum nobis est vt denuò differa-
 mus. Differentiæ autem tribus terminis contiuentur,
 quibus compositis, vt modi omnes existant necesse
 est. Horum autè trium primum est, à quibus creandi
 magistratus sint: secundum, ex quibus: tertium, quo-
 modo. Eorundem trium cuiusque tres differentiæ
 sunt. Nam vel ab omnibus ciuibus magistratus cre-
 antur, vel à quibusdam. Item aut ex omnibus aut ex
 certis quibusdam & definitis, vt ex censu, genere,
 vel virtute, aut tali quopiam alio, vt Megaris, ex iis
 qui conspirarunt, simulque bellum aduersus popu-
 lum gesserūt: Et hæc suffragio vel sortito rursus ea-
 dem copulantur in hunc modum, vt quidam à qui-
 busdam, alii ab omnibus, & alii ex omnibus, alii ex
 quibusdã, partim suffragio, partim sortibus. Harum
 autem differentiarum cuiusque quatuor erūt modi.
 Nam vel omnes constituantur ex omnibus suffra-
 gio, vel omnes ex omnibus sortito: itè vel ex omni-
 bus vniuersis, vel ex omnibus per partes, vt tribu-
 tim, aut per cœtus hominum, vel sodalitates, donec
 sit ad omnes ciues peruentum, aut semper ex omni-
 bus, & hi modo vno, illi alio. Rursus si à quibusdam
 creentur, vel ex omnibus suffragio, vel ex omnibus
 sortito, vel ex quibusdam suffragio, ex quibusdam
 sortibus, vel partim vno modo, partim altero, id est
 quidam ex omnibus suffragio, quidam sorte. Itaque
 præter duas copulas modi duodecim existunt. Ha-
 rum autem constitutionum duæ sunt populares, vt

ARISTOTELIS

ab omnibus ex omnibus omnes magistratus suffragio vel sorte creentur: aut utroque modo, partim sorte, partim suffragio. ut autem non ab omnibus simul, ex omnibus tamen constituentur, vel ex quibusdam sorte vel suffragio vel utroque modo, aut quidam ex omnibus, quidam ex certis (utroque modo, id est partim sorte, partim suffragio) ad Rēpublicam pertinent. ad paucorum autem potentiam, ut à quibusdam ex omnibus hi suffragio deligantur, illi sorte: vel utroque modo, partim sorte, partim suffragio. sed illud est magis paucorum dominatus, ut ex utrisque. ut autem quidam ex omnibus constituentur, quidam ex certis, ad Rēpublicam optimatum pertinet: vel partim suffragio, partim sorte. ut autem à quibusdam ex quibusdam, ad paucorum: & item ut à quibusdam ex quibusdam, quod tamen non similiter fiat, ut à quibusdam ex quibusdam utroque modo. sed ut à quibusdam, ex omnibus: ex quibusdam verò à cunctis suffragio, conueniens est optimatum Rēpublicæ. Modi ergo magistratus constituendi tot numero sunt, & ad hunc modum per Rēpublicas diuiduntur. Cæterum quæ quibus conueniat, & quomodo magistratus cum potestatibus mandari debeant, & qui sint, facile intelligitur. Potestatem magistratus dico, exempli gratia, ut vectigalia eius arbitrio administrantur, & item custodia. Est enim aliud potestatis genus, ut imperandi in bello summa potestas: diuersa genere est à potestate de forensibus commerciis statuendi & iudicandi.

scholia

scolia in Caput XV.

PROXIMUM est ut de magistratibus disputemus.) De magistratibus pro ratione Reipub. constituendis considerare oportet, quos esse conueniat, & ad quæ munera obeunda, & in quod tempus. Item ex quibus creandi sint, & a quibus, & quomodo. Magistratus autem siue imperia propriè intelliguntur, quibus deliberandi, uel iudicandi, uel imperandi potestas adest, sed potissimum quibus imperandi. Magistratus autem quidam sunt in quaque ciuitate necessarij, quidam non necessarij, utiles tamen quibus magnæ & opulentiæ ciuitates utuntur. Nã paruæ propter hominum idoneorum paucitatē pluribus necessarijs magistratibus, interdum hominem unum præficiunt. Videndum est etiam, utrum in omni genere Reipub. ijdem magistratus sint instituēdi, quantum ex diuersis hominum generibus: an diuersi pro diuersitate Reipub. & qui cuique Reipub. conueniant. Constituendi uerò magistratus rationes uariæ sunt pro diuersitate compositionum trium terminorū. Sunt autem termini, qui, ex quibus, & quomodo deligere debeāt, ut omnes, aut quidam ex omnibus, aut ex quibusdam, suffragio uel sortibus deligant. Facilius esse debet.) Homini ciuili, qui sit de Reipub. præcipi: seu leges daturus. Magistratus seu imperia nominare. ἄρχη græcè, quo uocabulo utitur Aristoteles: modo magistratus, modo imperium latinè dicitur, idcirco interpres unum uocabulum duobus declarauit.

Præfectis indiget.) Præfectus latissimè patet, qui græcè ἐπίσταντας. Nam cui munus aliquod mandatur, is eius muneris præfectus esse dicitur: ut sacerdotes, qui procurandis sacris præficiuntur, sacrorū præfecti nominantur: & præfectus chori, qui chorum ducit, aut impensas ad chorum seu ludum suppeditat, quia eius uoluntate cuncta fiunt. sed ἀρχη, hoc est magistratus siue imperium, est consultandi, seu iudicandi, siue imperandi publicè potestas. Præcones & legati.) Præcones olim more Græcorum, ut docet Homerus, non solum edicta & decreta principum pronūtiabant, sed etiã paruis legationibus fungebantur, ut nunc in bellis tubicines. Mulierum & puerorum præfectus.) Præfectus mulierum græcè γυναικωνόμος & erat, qui publicè curam gerebat, ut mulieres domi se continerent, honestèque uiuerēt: ac eodem modo quidam pueris, ut modè siè agerent, præfectus erat, qui græcè παιδονομός dicebatur. Quædam œconomica.) Procuraciones œconomica dicuntur,

ARISTOTELIS

quæ domesticam patrisfamilias rerum necessariarum curam imitatur.
Ministratrices.) Quæ ad exequendum duntaxat munus aliquod pu-
blicum pertinebant. Ad usus nihil ferè interest.) Ad Rempub. insti-
tuendam uel administrandam parum aut nihil refert, quo nomine præ-
fecturae quæque nominentur, quamuis ad cognitionem nonnihil faciat.
hoc dicit, quoniam ut alio in loco adnotauimus, & sepe ipse admonet,
in doctrina ciuili, licet pleraque omnia ad actionē pertineant, ut in ce-
teris doctrinis practicis siue actiuis, tamen quedam cognitionis dunta-
xat gratis traduntur. Non quidem necessarij, utiles tamen.) Omnis
procuratio publica necessaria utilis est, sed non recipiatur: nam fieri
potest ut sit utilis, non tamen necessaria, ut mulierum aut puerorū præ-
fectura. Licet intermittere.) Vt idem magistratus non ab eodem ho-
mine geratur, nisi longo post tempore. Altera sæpe indigent.) Magnæ
ciuitates. Vt idem pluribus simul.) Vt idem homo plures magistrat-
us gerat, quia rarus est eius usus in paruis ciuitatibus. Magistratus
faceere cogit uerulucernas.) ὀβελισκολύχνος græcè, quod interpres ad
uerbum conuertit uerulucernam: est ferreum instrumentum quod alter-
ra parte figendis & assandis carnibus accommodatur, ex altera uascul-
um est in lucerna modum formatum, quo pauperes ad utrunque utun-
tur. Nam cum terra infigitur parte acuta, oleum in uasculum superius
infunditur, & pro lucerna est. huius instrumenti Aristoteles etiam in
libro quarto de partibus animalium, capite sexto meminit in eandē fe-
rè sententiam, ut unū opus uno instrumento melius fieri declaret, quam
si unum instrumentum duobus operibus accommodetur. simile huic in-
strumento est illud alterum quod gladius delphicus appellatur, de quo
meminit libro huius operis primo in eandem sententiam. Magistratus
igitur uerulucerna fiunt, cum uni homini plures simul mandat, quia
unus homo pluribus muneribus publicis fungitur, quod fit propter ho-
minum paucitatem. ut uero lucerna, & gladius delphicus ob ferri pe-
nuriam ita fiunt, ut possint pluribus usibus accommodari. Ex doctis
rectèque institutis.) Ex sapientibus & probis uiris: hoc enim Aristote-
les solet ἀποδομῆς appellare. Aliquos enim tales esse oportet.)
Aliquos ex alterutro genere qui pro tota ciuitate consultēt, ne popula-
res omnes diu consultando ab operibus necessarijs, rebûsque suis auo-
centur: qui cōsulēs, si pauci sint, qui primum agenda deliberent, de-

inde ad populum deliberata de rebus grauioribus referant. Praeconsultores dicuntur. Si autem multi, quorum consilio & arbitrio Respublica administratur, Consilium dicitur siue Senatus, quorum Praeconsultores cum necessario pauci sint, ad paucorum potētiam, Senatores ad statum populare pertinent, praesertim si illi ex certis generibus, hi ex omni populo deligantur. Consilij potestas.) Senatus potestas. nam ubi populus uniuersus in concione de rebus singulis consultat, non relinquitur locus senatorijs consultationibus. Quomodo enim pauperū uxores.) Hic locus declarat mulieres domo exire prohibitas fuisse lege, cuius administrari erant mulierū praefecti. Censura, genere, & uirtute.) Diuitijs, genere, & peritia seu doctrina cum uirtute. Nam eandem uerbo modo *πλουσιαν*, ut paulo antē, id est peritiam siue disciplinam, modò *ἀπειρίαν*, id est uirtutem uocat Aristoteles, quoniā haec solent esse altera alterius comites. Ut Megaris ex ijs qui conspirarunt.) Megara urbs est in Peloponneso, & Atticæ regionis, atque Bœotia confinio ad Isthmum sita, in qua cum exorta inter nobilitatem & populum de Reipub. dissensione, uictoria penes nobiles fuisset, facta est paucorum potentia, & constitutum, ut magistratus ex ijs qui populum deuicerant deligerentur.

De forensibus commercijs.) De emptionibus, & uenditionibus, & contractibus.

Caput XVI.

SEQUITUR ut ex tribus partibus ad iudicia pertinentē explicemus. Qua in re modi quoque instituta ratione sumendi sunt. Tribunalium autem discrimen in tribus terminis consistit, ex quibus, de quibus, & quomodo. ex quibus dico, utrū ex omnibus, an ex quibusdam: de quibus uerò, quot esse debeant tribunalium genera: quomodo autem, suffragio, an sortito deligendi sint iudices. Tribunalium igitur, ut de his primum differamus, octo genera sunt. Vnum ad corrigendos magistratus. Alterum si quis in re quapiam communi deliquit. Tertio de iis quæ Rempublicam attingūt. Quartum de causis quæ in-

ARISTOTELIS

ter magistratus, & priuatos homines de irrogatis mulctis agitantur. Quintum de priuatis rerum magnarum commerciis: præterea de rebus capitalibus & de peregrinis. Sed tribunal rerum capitalium has habet species, si causa iudices ipsos attingat, si inter alios agatur, item si quid capitale ex industria, & si quid ab inuito fuerit admissum, item si de re capitali constet, sed iure, an iniuria patrata fuerit disceptetur. Quarta species est reorum capitalis, quorum causa ad subterraneum carcerem referatur, quale Athenis est tribunal, quod puteale nominatur: cuius generis flagitia pauca omni tempore & in magnis urbibus patratur. Peregrinorum verò tribunalis, vna species est peregrinorum inter ipsos, altera peregrinorum cum ciuibus. Est aliud tribunalis genus præter hæc omnia de re pecuniaria ab vna vsque ad quinque drachmas, vel paulò amplius, nam de his quoque iudicium fieri oportet, quod tamen in iudicium multitudinem non cadit. Sed harum rerum, & capitalibus peregrinorumque iudiciis omissis, de ciuiliu rerum tribunalibus disputemus, de quibus rebus nisi rectè fuerit iudicatum, seditiones & Rerum publicarum mutationes existunt. Necessè est autem, vel omnes de cunctis controuersis suffragio, vel sorte constitutos iudicare, vel omnes de omnibus, partim sorte, partim suffragio delectos, vel omnes de quibusdam eiusdem generis controuersis, partim sorte, partim suffragio. hi ergo modi quatuor numero sunt, totidèque alii per partes. nam rursus ex quibusdam suffragio deliguntur qui iudicent de omnibus, vel ex quibusdam

dam sorte, qui item de omnibus iudicēt, aut partim sorte, partim suffragio, aut quædam tribunalia sunt, de eisdem rebus ex iudicibus sorte, suffragioque constitutis. Igitur hi modi iidem sunt, qui superiores de quibus diximus, atque eadem erunt tribunalia, si copulentur in hunc modū, partim ex omnibus, partim ex quibusdam, partim ex vtrisque, id est si eiusdem tribunalis iudices quidam ex omnibus, quidam ex quibusdam constituentur, item sorte vel suffragio, vel vtroque modo. Quot igitur modis tribunalia consistere queant declarauimus: quorum prima Reipublicæ populari conueniunt, quæcunque sunt ex omnibus, vel de omnibus. secunda verò paucorum dominatui, quæcūque ex quibusdam de omnibus. tertia pertinet ad statum optimatum, & Rempublicam, quæcunque partim ex omnibus, partim ex quibusdam deliguntur.

scolia in Caput XVI.

SEQUITUR ut ex tribus partibus ad iudicia pertinentem explicemus.) Tribunalium siue iudiciorum differentia in tribus terminis cernuntur: ex quibus ciuibus deligendi sint iudices, & quibus de rebus sint iudicaturi, & quomodo sint deligendi. Numerat autē octo genera tribunalium pro diuersitate causarū, deinde modos deligendi persequitur, per suffragia, & sortes, & ex quibus, ex cunctis, uel ex quibusdam. Ex tribus partibus.) *supra capite quatuordecimo tres partes esse dixit Reipub. potissimas, de quibus legumlatores considerare debeant, consultores, magistratus, & iudices. Explicatis igitur duabus partibus, ad tertiam progreditur. Instita ratione.) Quæmadmodum constituimus per copulationem terminorum. Quot esse debent tribunalium genera.) Quot genera iudiciorum. In re communi deliquit.) Ut si Reipub. compilauit. Quæ Reipub. attingunt.) Quæ pertinet ad statum Reipub. ut crimina læsæ maiestatis. De rebus capitalibus.)*

Res sine causa capitalis est, in qua de capite, hoc est de uita reus periclitatur, sine de exilio, que mors civilis appellatur. ad summam in qua de crimine agitur, non de contracta civili. Ad subterraneum carcerem.) solent qui magnum aliquod flagitium commiserunt, in loca carceris subterranea & obscura tristicique detruendi, ad quos audiendos & iudicandos tribunalia subterranea sunt apud quosdam constituta, ut Athenis tribunal, quod puteale dicebatur. Vel omnes de cunctis controuersijs.) Necessesse est ut uel iudices ex omni populo delecti causas omnes civiles diiudicent, idque biartito, ut omnes suffragio deligantur, uel omnes sortibus, qui sunt duo modi: uel ex omni populo partim suffragio, partim sorte delecti de omnibus causis statuatur, qui tertius: uel ex omni populo, partim suffragio, partim sorte delecti de quibusdam causis decernant, qui quartus modus est. Nam omnes dicit pro ex omnibus delecti, ut ipse declarat in fine huius capituli illis uerbis, prima, inquit, tribunalia Reipub. populari conueniunt, quecumque sunt ex omnibus, propterea scilicet, quia cum ex omnibus delecti iudicant, omnes iudicare uidentur. Nam omnes iudices de omnibus causis iudicare, si non ex omni populo, sed ex certis quibusdam fuerint delecti, haudubiè non ad statum popularem, sed ad paucorum potentiam pertinet. Vel omnes de quibusdam eiusdem generis controuersijs.) Vel ex omni populo delectos, de quibusdam civilibus controuersijs iudicare. Alij per partes.) Ut non ex omnibus, sed ex ordine aliquo deligantur. Ex ijs ergo tribus generibus omnes primi generis modi conueniunt populari Reipublice, quia in eis omnibus iudices diliguntur ex omni populo: secundi ad paucorum potentiam, quia omnes ex quibusdam, ut ex diuitibus seu nobilibus: tertij uero ad statum optimatum, quia partim ex omni populo, partim ex certis ordinibus deliguntur.

ARISTOTELIS DE REPUBLICA
 ca Liber quintus, interprete & enarratore
 Io. Genesio Sepulveda.

Caput primum.

VIBVS de rebus differere statueramus, eas cæteras ferè omnes explicuimus. Deinceps ex quibus, quot, & qualibus Respublicæ mutantur, & quæ res cuique Reipub. interitum afferant, & ex qualibus potissimum in quales transeant, & quæ sint Rebus publicis salutaria, tum communiter, tum cuique separatim, differendum nobis est. Item per quas res potissimum Respublica quæque conseruetur, vt instituumus declarandum: hinc, vt oportet, initio sumpto. Multa Respublicæ genera facta sunt, cunctis iustum, & quod proportionem sit æquum tenendum esse consentientibus, ab hoc tamen, quemadmodum supra diximus, aberrantibus. Status enim popularis existit, dum qui sunt vtcunque pares, hi simpliciter se pares esse putat. Paucorum dominatus, dum qui quadam ex parte superiores sunt, hi se prorsus esse superiores arbitrantur. Nam qui sunt opibus superiores, hi prorsus se superiores esse putant: tum alteri quasi pares sint, paria cuncta sibi tribui putant oportere: alteri velut superiores sint, maiorem partem vèdicare sibi moliantur. nam quod plus est, maius est. Omnes igitur Respublicæ iure quodam nituntur, simpliciter tamen aberrant. Ita fit vt cum vtrisque pro sua opinione

Respublica non communicatur, seditiones oriatur, quas iustissimè omnium excitarent qui minimè id faciunt virtute præstantes, quippe qui soli superiores simpliciter haberi maxima ratione debent. Sed quidam genere præstantes ipsis non putant paria deberi, propter hanc inæqualitatem seu præstantiã. nam genere nobiles esse videntur, quibus maiorum virtus diuitiãq; adsunt. Hęc igitur sunt initia & fontes, vnde seditiones oriuntur. Itaque merito fiunt mutationes. Iam enim mutatio fit in Rempublicam, vt ex vno statu fiat alter: exempli gratia, paucorum potentia ex administratione populari, aut popularis ex paucorum gubernatione, vel ex his Respub. & status optimatu, aut hæc ex illis. Iam verò non in aliud Reipublicæ genus mutatio fit, sed Rempublicam in eodẽ statu, per se tamen administrari volunt: exempli gratia, paucorũ potentia, aut monarchia retenta. Fit præterea mutatio in pluris minorisq; ratione, vt si paucorum potentia ad pauciores vel aliquanto plures redigatur, aut si popularis administratio magis aut minus popularis fiat, ac eodem modo in cæteris Reipublicæ formis, vt intendantur, aut vicissim remittantur. Fit etiam mutatio ad partem aliquam Reipublicæ variandam, vt ad magistratum aliquem constituendum, aut vicissim antiquandum: vt Lacedæmonẽ, Lyfander regnum, Pausanias rex, Ephoriam tollere tentasse à quibusdã traditur. Epidamni quoque Respublica ex parte mutata est: nam pro tribuum præfectis Senatus est cõstitutus. Ad Helisam autem magistratus cum suffragio creantur, ex his etiam

etiam nunc creari necesse est, qui Rempublicam administrant. Pertinet etiam ad paucorum potentiam princeps vnus qui imperium in hac Republica tenebat. Omnes enim propter inæqualitatem dissident, cum imparibus nõ tribuitur, quod proportione debetur. Nam regnum perpetuum inæquale est, si habeatur in pares, quoniam omnino æquum petentibus, seditiones excitantur. Aequū autem est duplex, numero, & dignitate. æquum numero dico, quod est idem & par multitudine, aut mole: dignitate verò quod ratione, verbi gratia, tria pari numero superat duo, & hæc vnum: pari verò ratione quatuor duo, & hæc vnum, quoniam duo pars æqualis est quatuor, & vnum duorū, nam vtrunque dimidium est. Et quum omnes cõfiteantur simpliciter iustum esse, quod ratione est aut proportione æquale, dissentiunt: tamen, quemadmodū suprà diximus, quidam quoniam cum aliquo pares sint, prorsus se pares esse censent, alii cum sint aliqua re impares, ac superiores, cūctis in rebus plus sibi deberi putāt. Quo fit vt duo potissimum existant genera Reipublicæ, populare, & paucorum, quoniam generis nobilitas & virtus in paucis reperitur, hæc autem in pluribus. nobiles enim & probi nusquam centum sunt, pauperes passim multi. vt autē simpliciter omnino forma Reipublicæ instituaturs ex alterutra æqualitate, vitiosum est: quod euentus ipse rerum declarat, nulla enim harum Rerumpublicarum stabilis est, cum fieri non possit, vt si in primo atque principio peccatum fuerit, non ad extremū malum aliquod euac-

ARISTOTELIS

dat. Itaque oportet partim numeri, partim rationis æqualitate uti. Cæterum status popularis tutior est, minúsque seditionibus patet, quàm paucorum dominatus. hic enim duplex est seditio: nam tum inter se dissentiunt, tum cum populo. in statu vero populari, cum paucorum duntaxat potentia dissidetur: populus autem inter se aut nihil, aut perparum dissentit. Præterea mediocriū Respublica quæ talium omnium est tutissima, propius ad statū popularem, quàm ad paucorum potentiam accedit.

scholia in Caput I.

QVIBVS de rebus differere statueramus, eas ceteras ferè omnes explicuimus.) In quatuor libris superioribus de ciuitate & eius partibus, deque omni Reipub. genere, tum communiter, tum singulatim disputauit: multaq; de legumlatoris officio, & quorundam erroribus commemorauit. Deinceps de Rerūpub. mutationibus, & mutandi causis edisserit: & quibus rebus unumquodque Reipub. genus conseruetur, & quibus uicissim labefactetur declarat. Caput autem omni ferè seditionis esse tradit, quod cum omnes æquū proportionem dignitatis esse cuique tribuendum confiteantur, tamen quidam cum pares sint in una re duntaxat, omnium rerum paritatem sibi postulant. alij cum una sint superiores rerum omnium, maiorem partē sibi uendicare conantur: que cum simul fieri non possint, ex hac opinionum cōtrarietate & contentione seditiones existunt. Dupliciter autem fit in Reipub. mutatio: nam uel Respub. transit in genus diuersum, ut cum fit popularis ex paucorum potentia: uel retenta eadem Reipub. forma mutantur rectores, aut magistratus aliquis nouus instituitur, aut uetus antiquatur: uel ratio Reipub. intenditur uel remittitur ut fiat, exēpli gratia, magis aut minus popularis, uel tyrannica. Quod proportione sit æquum.) Ut seruetur proportionis æqualitas, ut si par sit dignitas, paria tribuantur præmia: sin impar, eadem sit proportio præmiorum que dignitatum. itaque tota controuersia est de dignitatis seu meritorum paritate, uel inæqualitate. Qui sunt opibus superiores.) Locupletes, quia diuitijs superant,

perant, quæ est pars una dignitatis, putant se simpliciter esse superiores, non animaduertentes fortassis, quòd quos opibus superant, ab ijs uirtute & doctrina superantur, quæ multo maior dignitas est. Quod plus est, maius est.) Ut plus honoris maius premium est. Nam licet inæquale dicatur, tum quòd minus est, tum quòd maius, tamen hoc in loco & questione, inæquales & inæqualia solet Aristoteles superiores & maiora uocare, more Græcorum, qui δὲς φῶδ' ἂν quoque, hoc est differre, pro præstare dicunt. Iure quodam nituntur.) Parte quadam iuris. Qui soli superiores simpliciter.) Nam diuites opibus nobiles genere superiores esse dicuntur, scilicet secundum, uid: at qui uirtute præstant, simpliciter superiores sunt. Ipsi non putant paria deberi.) Id est uirtute præstantibus, uel sibiipsis: nam ad utrosq; referri potest. eadem est tamen sententia summa, genere nobiles putare se ceteris etiam uirtute præstantibus esse superiores: nituntur enim tum uirtute, tum etiam opibus: quod iure facerent, si sua etiam non solum maiorum aliena uirtute niterentur. Lysander regnum.) Lysander Lacedæmonius uir fuit rebus gestis clarissimus, ex Heraclidarum genere: cuius uitam persequitur Plutarchus, eumque conatum fuisse tradit, ut regnum non successione perpetua, ac iure hereditario Eurytionidis & Agidis autaxat duabus Heraclidarum familijs traderetur, sed premium esset uirtuti, ac meritis optimi cuiusque Spartani propositum. Aut hoc igitur innuit Aristoteles, aut Lysander regnum prorsus tollere conatus esse traditur ab alijs auctoribus, ut Pausanias rex Ephorum magistratum delere. Erat enim Ephoria magistratus penè tyrannicus, & regibus potissimum inimicus. Epidamni.) Dyrrhachij, quod oppidum est in Illyria, de quo supra memorauimus. Ad Heliam autem.) Helia maximum tribunal erat Athenis, unde Heliastræ iudices in eo tribunali iudicantes, qui ex publico alebantur. Ad hunc igitur magistratum neminem deligi consueuisse tradit Aristoteles, nisi ex ijs qui essent in Reipub. administratione, aliosque magistratus gerebant, quod durabat etiam nunc ex antiqua paucorum potentia, ad quam illud quoque pertinere ait, quòd unus qui Archon seu princeps dicebatur, summo magistratui præerat, qui primum perpetuus erat, deinde ad decennium, postremo annuus, ut refert Eusebius: quæ omnia traduntur ab Aristotele, ut doceat Reipub. Atheniensium ex paucorum potentia factam fuisse popularem. Nam

ARISTOTELIS

regnum perpetuum.) Id est summa unius potestas si perpetua sit in ciues pares, qualis erat Archontis Athenis, non seruetur æqualitas proportionis: nam si annua sit, siue ad certum aliud tempus, ut sit locus iustitiae, æquior est & ciuilior. Aequum autem est duplex, numero, & dignitate.) Duplex est æqualitas, quam quidam proportionalitatem nominant, arithmetica & geometrica. Arithmetica, cum idem est excessus, ut idem est excessus trium ad duo, quæ duorum ad unum: nam utrobique exceditur uno. Geometrica uero, cum eadem est utrobique proportio, ut quatuor ad duo eadem est proportio, quæ duorum ad unum: nam utrobique est dupla proportio, hoc enim est quod ait. Vtrumque dimidium est, hæc autem in pluribus.) Libertas qua pauperes nituntur.

Pauperes passim multi.) ἄποροι & πολλοὶ πολλῶν. sic enim legitur in codicibus emendatis, non ἄποροι, ut habet impressa & uulgata editio. Quæ scriptura nec conueniens est, nec uera. Tū inter se dissident.) Diuites inter ipsos, tum diuites cum popularibus. Mediocrum Respub.) Quæ constat ex ciuibus mediocria patrimoniam possidentibus.

Quæ talium omnium est tutissima.) Deprauatarum, seu quæ ab optimo statu Republicæ deflexerunt.

Caput II.

SED quoniam ex quibus rebus seditiones existant, & Rerum publicarum mutationes fiant, consideramus: primum omnium uniuersè principia & causas eorum intelligere oportet. Sunt autem ferè tres numero, quas per se summam primum definire oportet. Intelligendum est enim quomodo animati homines in seditionem concitantur: deinde quarum rerum causa: tum tertio quæ sint ciuilium perturbationum, & intestinarum dissensionum origines. Ut igitur quodammodo sint animati ad mutationem, id quod suprà diximus, in causa esse putare conuenit, quod quidam dum æqualitatem cupiunt, seditionem faciunt, si se minus habere putent, cum pares

res sint iis qui plura sibi vendicāt. Alii dum impari-
tatem & præstantiam appetunt, si sibi persuaserint
nihil se plus habere, sed par aut minus, cū sint præ-
stantiores. Hæc autem possunt iustè appeti, possunt
etiam iniustè: nam cum sint inferiores, vt pares sint
per seditionem moliūtur: & cum pares, vt maiores.
quomodo igitur affecti seditiones faciant, explicui-
mus. Res autem de quibus dissidetur, sunt quæstus,
& honor, & his opposita. Nā tunc vt dedecus, tum
vt detrimentum in se vel in amicis euitent, solent
homines seditiones in ciuitatibus cō mouere. Causæ
verò & principia motuum, vnde quemadmodum
diximus afficiuntur, & pro rebus memoratis, sunt
quodammodo septem numero, quodammodo plu-
ra, quorum duo eadem sunt, & quæ suprâ diximus,
sed non eodem modo. Nam & compendii & hono-
ris causa alii aliis succensent, non vt sibiipsis vendi-
cent, vt suprâ dictum est, sed quòd alios vident par-
tim iustè, partim iniustè his rebus magis auctos: item
propter cōtumeliam, propter timorem, propter ex-
cellentiam, propter cōtemptum, & si quis plusquam
pro ratione dignitatis augeatur: adhæc alio modo
ob verecundiam, ob negligentiam, ob exiguitatem,
ob dissimilitudinem.

scholia in Caput II.

SED quoniam ex quibus rebus seditiones existunt.) Quoniam ser-
mo de seditionibus popularibus instituitur, tria consideranda sunt. Pri-
mum, quomodo affecti, quæue persuasione inducta ciues in Repub. se-
ditiones moliantur: deind. quibus de rebus cōtendentes, tum quæ sint
initia & irritamenta seditionum. Est autè persuasio, qua ciues ad dif-

ARISTOTELIS

fidendum inducuntur, quòd quidam se pares esse putant alijs à quibus superantur, seque illis uolunt in Reipub. commodis exæquari. Alij cum pares sint, se superiores esse putant, & plus sibi Reipub. deberi contendunt. Res autem de quibus contenditur, sunt commoda & honores quibus se ciues aut æquari, aut præferri uolunt. Principia uero & causa diffensionum septem memorantur, de quibus suo loco differemus.

Sunt autem ferè tres numero.) Ferè dixit, quoniã si plures sint causa. ad tres tamè referri possunt. Quomodo animati.) Quia inducti persuasione. Imparitatem & præstantiam appetunt.) Plus commodi & honoris in Reipub. cum sint inferiores.) Dignitate & meritis. Ut pares sint.) Commodis uel honore. Ut maiores.) Ut plus commodi uel honoris accipiant. Quæstus & honor.) Ut commodis uel honoribus afficiantur. Et his opposita.) Ut detrimentum uident, aut dedecus.

Causæ uero & principia.) Irritamenta & seditionum origines. His enim rebus læcessiti & irati homines initio ad seditionem impelluntur. Quodammodo septem numero.) Nam septem sunt quæ magis per se iram & seditionem mouent: alia uero, ut negligentia & uerecundia, magis ex accidenti: quæ omnia quomodo causa & origines seditionum fiant, ipse deinceps sigillatim declarabit. sed non eodem modo.) Nam supra compendium & honores considerantur, ut sunt res, de quibus contenditur in ciuilibus diffensionibus, dum ea sibi quisque petit. Nunc autem alia ratione, ut homines iniquo animo, alios huius bonis præter meritum auctos esse ferunt, & interdum etiam si iuste augeantur, per inuidiam scilicet indignantur.

Caput III.

EX his contumelia & compendium quam vim habeant, & quomodo causæ sint, penè in promptu est intelligere. Nam si magistratus contumeliosè & auarè imperent, non solum ciues inter se diffident, sed etiam à Rebus publicis quæ licentiam præbent, animos auertunt. Auaritia uero nunc in priuatis rebus, nunc in communibus uersatur. Honor quoque quantum ualeat, & quomodo sit causa seditionis, manifestum

nifestum est. Nam homines tum quòd ipsi inhonorati fiunt, mouent seditiones, tum quòd alios videat in honore esse. Hæc autem fiunt iniustè, cum aliqui præter meritum vel honorantur, vel sunt inhonorati: iustè verò, cum pro cuiusq; dignitate fit. Ob excellentiam seditio existit, cum aliquis maiorem habet potentiam, siue sit vnus siue plures, quàm pro ratione ciuitatis & virium Reipub. ex talibus enim monarchiæ vel dynastiæ solent existere. Quamobrem in quibusdam ciuitatibus tales homines in exilium ad tempus mittere consueuerunt, vt Argis & Athenis. Atqui fatius erat ab initio ne qui tãtopere emerèt prouidere, quàm postquam fuerit permissum, mederi. Propter timorem seditiones mouent quidam, metuentes ne illatarum iniuriarum pœnas luerre cogantur. Alii prouidentes ne iniuriis quas metuunt afficiantur, vt in Rhodo, nobiles in plebè conspirarunt, iudicia & impetum popularem metuentes. Propter cõtemptum etiam seditiones conspirationesque fiunt, vt in paucorum quidem dominatibus, cū plures ii sunt quibus Respublica non communicatur: putant enim se potentiores esse. In statibus verò popularibus diuites seditionē mouēt, dum rerum perturbationem, quæ citra ordinem & imperium administrantur, contemnunt, vt Thebis post prælium ad vineta, cum præuè administraretur Respublica, status popularis est deletus: & item Megaris, quòd nec ordine nec imperio administraretur Respublica popularibus deuiētis: & Syracusis ante Gelonis tyrannidem: in Rhodoque insula status popu-

laris ante defectionem est dissipatus. Cum autē quidam fuerint præter proportionē aucti, idcirco fiunt Rerum publicarum mutationes. Quoniā vt corpus ex partibus consistit, proportionēq; augetur oportet vt commēsus seruetur, alioquin perit si pes quatuor cubitorum fiat, reliquū autem corpus duobus palmis pateat: interdūque in aliam transit animalis formam, si non solum quāto, sed quali etiam augetur, non seruata proportione: sic ciuitas ex partibus constat, quarum sæpe aliqua latenter augetur, vt in popularibus & Rebus publicis egenorum multitudo: quod accidit nonnunquam forte fortuna, vt Tarenti, uicta pleraque nobilitate, & à lapigibus deleta paulō post Medorum bellum, ex Republica factus est status popularis. Et in Argo post eorum cædem qui fuerunt ad hebdomam à Cleomene Lacedæmonio cōscisi, quosdam pericæcorum in ciuitatem adsciscere coacti sunt. Et Athenis cum terrestri prælio infeliciter fuisset dimicatum, nobilitas ad paucitatem redacta est, propterea quòd ex delectu milites ad bellum Laconicū mittebantur. Hoc quoque rarius quidem accidit, tamen in statibus popularibus. Nam cum locupletum numerus factus est amplior, aut patrimonia creuerūt, populares in paucorum dominatus transeunt, vel dynastias. Mutantur etiam Respublicæ citra seditionem propter pudorem, vt accidit in Heræa. Hæc enim causa fuit, vt magistratus mandandi ratio ex suffragio transferretur ad sortes, propterea quòd pudendi homines suffragio adsciscerentur. Adhæc ob negligentiam, cum

ad summos magistratus eos peruenire permittunt, quibus displicet ratio Reipublicæ, vt in vrbe Oreo paucorum potentia dissipata est, cum ad Heracleodorum magistratus esset delatus, qui ex paucorū dominatu Rempublicam & statum popularem constituit. item quia paulatim efficitur. dico autem paulatim, quoniam sæpe magna legum atque morum mutatio latenter obrepit, cum negligitur exiguum, vt in Ambracia census erat exiguus. postremo nullius census homines magistratus gerebāt: quasi vix, aut ne vix quidem paruum à nihilo differret. Generis etiam diuersitas seditionis est causa, donec animi consentiant. Nam quemadmodum ciuitas non ex quauis multitudine fit, sic non efficitur in quolibet tempore. Quare qui inquilinos & aduenas antehac in ciuitatem receperunt, hi magna ex parte seditionibus iactati sunt, vt Achæi Sybarim oppidum, cum Trœzeniis incoluerūt, deinde cum Achæi in maiorem numerum excreuissent, Trœzenios expulerunt, quæ Sybaritis fuit malorum origo. Quibus in Thuriis idem accidit cum inquilinis. Nam cum agri tanquam sui maiorem sibi partem uendicarent, exorta seditione, superati pulsiq; sunt. Et Bizantini aduenarum in se insidiis deprehensis eos commisso prælio vrbe depulerūt. Antissæi quoque Chiorum exules, quos in ciuitatem receperant, armis itidem eiecerūt. Zancæi cum Samios recepissent, ab eis superati & eiekti sunt. Et Apolloniæ qui sunt ad pontum Euxinum cum aduenas recepissent, seditionibus laborarunt. Et Syracusani post tyrannica tempora, cū pe-

ARISTOTELIS

reginos & mercenarios ciuitate donassent, seditionibus agitati sunt, ad certamenque deuenerunt. Et Amphipolitæ receptis Chalcidensibus colonis, ab iis fuerunt plerique eorum eieci. In paucorum dominatibus populares mouent seditionem, velut iniuriam accipiant, quòd eis Respublica cū pares sint, non pariter communicetur, quemadmodum supra diximus. In statibus verò popularibus nobiles dissident, quòd cum sint superiores, pariter tamen Respublica participāt. Ciuitates autem interdum propter loca etiam tumultuantur, cuius natura regionis parum est ad urbem vnam constituendam idonea: vt Clazomenis qui Chytron habitant, alios gerūt animos ab incolētibz insulæ C... à Notiensibus & Athenis non vnu... um animus, sed qui Pyraeum habitant, hi magis statui populari student, quàm qui urbem ipsam incolunt. Nam vt in bellis interiectę fossæ, quanquam exiguæ, distinent tamen phalanges, sic omnis differentia dissensionem parere videtur. Sed forsitan omnium maxima dissensio est virtutis cum vitio, proxima diuitiarum cum egestate, & sic discrimen aliud alio magis dissensionem parit, quorum vnum est, quod memorauimus.

scholia in Caput III.

EX his contumelia & compendium. Declarat quomodo verū memoratarum quæq; sit causa & origo seditionis. Cōtumelia, inquit, quæ opponitur honori, & compendium siue quæstus seditionem mouent, si magistratus per libidinem aut cōtemptum iniuriam. & contumeliam inferant, aut habeant quæstui Rempub. aut bona priuatorum inuadēt. Quæ res non solum in magistratus importunos mouet odium, sed etiam

in ipsam Rempub. quæ magistratibus eam licentiam tribuit. Honor uerò, si uel ipsi sine honore sint, uel alios in honore esse indignentur. Excellentia, quum aliquis sic inter ciues excellit, ut periculum sit, ne rotam ad se trahat Rempub. uel si plures sint trahant. Timor dupliciter, uel ne pœnas luant admissi criminis, uel ne iniuria afficiantur. Contemptus, cum ij quibus honore non communicantur, sperni se putant. Pudor, cum pudendis hominibus mandatur magistratus. Negligentia, cum ciuium incuria summo magistratui præficitur is cui odio est præsens Reipub. status. Exiguitas, cum paruum discrimen ad nullum redigiur, ut in censibus paruis. Generis diuersitas, cum aduenis aut inquilinis Respub. communicatur. Quam pro ratione ciuitatis & uirium Reipub.) Ut si quis unus aut pauci potentia & opibus cæteram omnem ciuitatē & Respub. exuperent: hinc enim fit ut uel unus tyrānidem occupet, uel pauci dynastiam, qui pessimus status est paucorum potentie. In exilium ad tempus mitti consueuerunt.) in decennium per ostracismum ex urbe *auctor plurimatus in periculis* pellit. Ut in Rhodo nobiles in plebē conspirarunt.) Metuentes ne commisserum criminum aut male gesta Reipub. pœnas dare cogerentur.

Putant enim se potentiores.) Paucis diuitibus, ac ideo cōtempta ipsorum paucitate Rempub. inuadunt. Thebis post prælium ad uicta.) Prælium innuere uidetur, quo Megalopolita & Achei uicti sunt à Lacedæmonijs duce Cleomene rege, ad locum, ut ait Plutarchus, nitibus confutum, & fossis & parietibus impeditum. Nam licet Thebani huic prælio non interfuerint, hac tamen uictoria à Lacedæmonijs parta magna fuit in omni Peloponneso animorum facta commotio. Thebe autem in b: est celeberrima Bœotia, licet multa alia huius nominis in alijs regionibus memorentur, ut Megara multa nominantur, sed celeberrima, de qua hic loquitur Aristoteles, ad Isthmum est in confinio Peloponnesi, & Attica atque Bœotia, cuius alumni Theognis & Euechides fuerunt.

Syracusis ante Gelonis tyrannidem.) Syracusa urbs est Sicilia, nutritrix tyrannorum: huius enim tyrannidem tenuere Gelon, Hieron, & duo Dionysij, quorum Gelo tyrannidem obtinuit Olympiade trigesima septima. Ante defectionem.) Antequam ab Atheniensibus deficeret, auctore fortassis Alcibiade, cui cum exul bellum aduersus patriam præ Lacedæmonijs gereret, acceptis quinque nauibus, ut refert Trogius Pompeius, in Asiam contendit, & tributarias Atheniensium ciuitates aucto-

ianstinus libro 5.

ARISTOTELIS

ritate sui nominis ad defectionem compulit. *Commensus seruetur.*)
Symmetria & proportio partis ad totum, & partium inter ipsas ser-
uetur. Quatuor cubitorum.) Cubitus mensura est quæ sex palmis pa-
ter: palmus autem quarta pars pedis, patetque digitis transuersis qua-
tuor: digitus enim sexta decima pars pedis est. Non solum quanto, sed
etiam quali.) Non solum quantitate crescat, sed etiam quantitate alte-
ratio enim quæ uia est ad generationem formæ substantialis, per quali-
ratem fit. Ut Tarenti.) Tarentum oppidum est in Italia, cuius uicini
sunt Iapyges. Paulò post Medorum bellum.) Post bellum à Xerxe Me-
dorum Persarumque rege Græcis illatum. Qui ad hebdomam.) He-
bdoma græcè septimam significat, ut septimam diem, aut septimam pu-
gnam signare uideri possit: sed probabilius est locum hebdomam ap-
pellari, ad quem Argui uicti sunt, & concisi à Cleomene rege Lacedæ-
moniorum, quocirca interpres græcum uocabulum reliquit quasi pro-
prium. Quosdam Peræcorum.) Subiectorum rusticorum seu Castel-
lanorū. Ut accidit in Heræa.) Heræa oppidum est Arcadia, cuius Res-
publica cum populariter administraretur, & abiectissimi homines à
sui similibus suffragio deligerentur, suffragium mutatum est in sortes.
Ut in urbe Oreo.) Quod oppidum est in Euboea insula Græciæ celeberrima,
ut Ambracia urbs est in Ipe. Achei Sybarim oppidū cum Træ-
zenij incoluerunt.) Achei populi sunt in Peloponneso quemadmodum
& Træzenij, qui simul Sybarim Italiæ urbem in Thurino agro inha-
bitarunt. Bizantini.) Constantinopolitani in Thracia. Antissæi quo-
que Chiorum exules.) Antissa urbs est in Lesbo insula. Chios quoque in-
sula est Ionum cum urbe cognomine. Zancleæ cum Samios receperunt.)
Zancleæ urbs est in Sicilia. Samos insula quæ Caria adiacet, à quibus
Zancleæ & Samij. Apolloniæ, qui sunt ad portum Euxinum.) Vigin-
ti quinque Apolloniæ numerat Stephanus, quamobrem Aristoteles, ut
declararet, cuius Apolloniæ ciues diceret, adiecit ad pontum Euxinum,
scilicet in Mysia regione. Post tyrannica tempora.) Exacto Dionysio
inferiore Corinthiorum auxilio. Amphipolita receptis Chalcidensis-
bus colonis.) Amphipolis urbs est in Macedonia. Chalcis uero cuius co-
lonos hic memorat, urbs est ad Athon montem Thracia, quantum sine
aliæ eodem nomine uocantur urbes. Ut Clazomenis qui Chytron habi-
sant.) Clazomenæ urbs est ad oram maris Ionij, in loco quem Chytron
sive

sive Chytrion appellant, ut docet Strabo, habetque ante se octo paruas insulas. Itaque urbs ipsa tum partem continentis quae Chytrion dicitur, tum aliquam ex his insulis occupat breuissimo interuallo direptam, eoque ponte seu pontibus fortasse commisso. Colophonij à Notiēsisibus.) Colophon & Notium in Ionia Haleso flumine interfluente, qui pontibus erat commissus dirimebatur, ut possent duo oppida uideri, cum tamen esset urbs una, quae communes habebat magistratus, ut Hispalis & Transamnia, quae corrupto uocabulo Triana uocatur, interfluente Bate: Et Roma. & trāslyberina regio interfluente Tyberi. Ceterū propter fluminis diuisionem Colophonij cum Notiēsisibus non admodum cōsentiebant. Qui Pyraeum habitant.) Pyraeus portus est Athenarū, quo nomine tota urbis pars portui coniuncta significatur, cetera uero Asty, hoc est urbs appellatur. Interiectae fossae distinent phalanges.) solent in bello castra uallo fossisque muniri, quae fossae licet angustae sint, hostes tamen compeſcunt, ne possint oppugnare castra. eodem modo phalanges, id est militum acies confligere, fossa intercedente quantum exigua nequeunt. quo exēplo omne discrimen causam esse dissensionis declaratur. Quorū unum est quod memorauimus.) Discrimen loci unius urbis cum locus non est ad unam urbem condendam idoneus.

Caput IIII.

SEDITIONES igitur non de paruis rebus fiunt, sed ex paruis orta seditione, de rebus magnis diffidetur. Ceterum tunc potissimum paruae feditiones inualeſcunt, cum inter Reipublicae principes agitatur, ut olim Syracusis accidit. Nam ex duorum adolescentium qui magistratibus praerant, dissensione ex amatoria causa status Reipublicae mutatus est: nam cum alter peregre profectus esset, quidam eius sodalis amicam ipsius ad sese pellexit: rursus ille huic iratus, uxori eius ut ad Te veniret persuasit, unde reliquos Reipublicae praefectos adiscientes, omnes in seditionem concitarunt. Itaque talibus malis

ARISTOTELIS

initio occurrere, & principum potentiumq; discordias dirimere oportet, quoniam peccatū est in principio: principium autem dimidiū totius esse dicitur. Itaque paruus error in ipso, proportionē respōdet in aliis partibus. Ad summam, nobiliū dissensiones fecerunt vniuersam ciuitatem trahunt, vt accidit in Hestiarā post tēpora Reipublicæ popularis in duorum fratrum dissensione, quibus erat de paternorum bonorum diuisione controuersia. Nam qui pauperior erat, dolens quòd alterum bona & thesaurum quod pater inuenisset occultare putabat, populares adsciuit: alter qui ditissimus erat locupletes. Delphis orta ex affinitate seditio, cunctarum quę post extiterunt seditionum origo fuit. Quidam enim cum ei auguranti infortunium quoddam portēderetur, ad sponsam reuersus, accipere recusans discessit. Alteri verò quod sibi contumeliam accepisse viderētur, insimulantes eum res sacras inter sacrificandum surripuisse, ipsum tanquam sacrilegū occiderunt, & ad Mytilenem ex puellis orbis hereditate auētis orta est seditio, quæ multorum malorum fuit initium, origoque belli cum Atheniensibus gesti, quo Paches urbem ipsorū cepit. Nam cum Timophanes homo locuples duas filias reliquisset, Doxandrus qui eas suis filiis accipere conabatur, repulsam passus seditionis fecit initium, & Athenienses cuius ciuitatis erat hospes, concitauit. Et apud Phocenses propter puellam etiam orbam orta seditio est inter Mnaseam Mnesonis patrem, & Euthicratem patrē Onomarchi, quæ seditio Phocensibus principium belli sacri fuit.

fuit. In vrbe Epidamno ex nuptiali causa status Reipublicæ mutatus est: nam cum filiam quidam despondisset, & ab sponsi patre magistratum gerente ei fuisset irrogata mulcta, quasi per calumniam fuisset mulctatus, cum iis qui erant extra Rempublicam conspirauit. Fit etiam in paucorum potentiam, & in popularem statum, atque Rempublicam mutatio, ex eo quòd magistratus aut pars ciuitatis opinionem virtutis adeptæ sit, aut viribus aucta, vt Areopagi consilium cum Medicis temporibus ore omnium celebraretur, seueriorem facere rationem Reipublicæ visum est: vicissimque classica turba cum causa fuisset partæ ad Salaminem victoriæ propter hunc principatum & maritimam potentiam, vires addidit statui populari: & in Argo nobiles ea gloria sublati, quòd Lacedæmonios prælio ad Mantineam superassent, statum popularem dissoluere tentarunt. Syracusis autem plebs, quia causa fuerat victoriæ in eo bello quod cum Atheniensibus gesserunt, Rempublicam in statum popularem conuertit. Et in Chalcide plebs Phoxo tyranno cum nobilitate sublato, protinus Rempublicam occupauit: rursusque eodem modo in Ambracia Lyfandro tyranno cum conspirantibus exacto, plebs in se Rempublicam conuertit. Ad summam intelligendum est, quicumque causa fuere potentia, tum homines priuati, tum magistratus, & tribus, pars denique, aut qualiscunque multitudo ab iis moueri seditionem. Nam vel ab iis qui horum inuidet honoribus, initiũ seditionis exoritur,

aut isti propter præstantiam amplius uti conditione pari nolunt. Mutantur etiã Respublicæ, cum partes ciuitatis quæ videntur esse contrariæ, vt diuites & populares, adæquantur inter se: pars autem media vel exigua est, vel nulla omnino. Nam si alterutra pars multum excedat, altera non vult aduersus eos qui sunt haud dubiè potentiores rem in discrimen adducere, quæ causa est vt ferè nunquam virtute præstantes seditionem moueât, quoniam pauci sunt si cum vulgo conferantur. Vniuersaliter igitur nisi genere Reipublicæ principia tum seditionum, tum mutationum ad hunc modum sese habēt. Mutâtur autem Respublicæ tum vi, tum dolo: vi autem aut ab initio cogendo, aut postea. Nam & dolus duplex est, quoniam interdum per fraudem initio ad Reipublicæ mutationem inducūt, & postea per vim continent inuitos, vt tempore quadringentorū populum deceperunt, fore confirmantes vt rex pecuniam ad bellum quod cum Lacedæmoniis erat, suppeditaret, & per hoc mendacium Rempublicam occupare conati sunt. Quandoq; ab initio persuadent, & rursus postea persuasus & volentibus imperât. Ex causis igitur memoratis vniuersaliter omnes Respublicæ mutari solent.

atq; in omni

scholia in Caput IIII.

SEDITIONES igitur non de paruis rebus fiūt, sed ex paruis.)
 Cum ex paruis initijs seditiones oriantur, res tamen de quibus dissi-
 ditur magnæ sunt. sæpe nanq; res exiguæ occasiones magnarum dissen-
 sionum præbent, ut multarum ciuitatum exemplis docet. sed orta sedi-
 tione de magnis rebus contenditur, interdumque de summis Reipub.
 dissidetur,

dissidetur, unde Rerum publicarum mutationes existunt, quod duplici-
 ter fit, ui & dolo coniunctim & separatim, uariâque ratione. Parua
 seditiones inualeſcunt.) Fiunt magna, & uires acquirunt. Inter prin-
 cipes Reipub.) Inter eos qui summis magistratibus praesunt, uel inter
 eos qui multum ualent in ciuitate, ut nobiles & diuites. Quoniã pec-
 catum est in principio.) Principium appellat princeps Reipub. quia sunt
 quasi fundamentum Reipub. Nam licet quilibet ciues sint ciuitatis prin-
 cipium, tamen multo magis principes, & qui praesunt magistratibus.
 Peccatum autem siue erratum in principio cuiusque rei, magna errata
 & incommoda in ceteris partibus, ipsâque tota Reipub. parit. Ut si er-
 ratum fuerit in domus fundamento, magna incommoda in parietibus
 & tecto sequuntur, ac interdum ruit tota domus, quare initio scilicet
 temporis nascenti in principio rei malo occurrendum est: tunc enim par-
 uum est id malum, & facile tolli potest, antequam ulterius serpat: sin-
 autem inualuerit in alias partes diffusum, difficulter curatur. Propor-
 tione respondet.) Minimum erratum in principio mediocre malum pa-
 rit in ceteris partibus, sed paulo maius erratum proportionem maius ma-
 lum parit. Exempli gratia, si peccatum ut unum in principio parit incom-
 modum, ut quatuor, peccatum ut tria parit, ut duodecim, ut sit utrobi-
 que tripla proportio. Quorumcunque igitur ciuium dissensio magnum
 malum parit in ciuitate. Sed dissensio magistratum, aut nobilium, seu
 diuitum, quia maius peccatum est in principio, idcirco tanto maius ma-
 lum parit, proportionem scilicet peccatorum in principio. Ut accidit in
 Hestiae) Vrbe in Eubœa insula. Populares adſciuit.) Pauperes in sui
 auxilium conuocauit. Delphis orta ex affinitate seditio.) Ex sponsa-
 libus. Delphi autem urbs est in monte Parnaso, clara Apollinis oraculo
 ad Phocidem regionem. Ad sponsam reuersus.) Accepto enim augu-
 rio ad sponsam rediit, & causam exposuit, cur eam ducere non pos-
 set, prohibitus scilicet religione. Insimulantes eum.) falsis scilicet te-
 stimonijs. Ad Mytilenē ex puellis orbis.) Ex puellis quae graece dicun-
 tur ἑταίριαι, quo nomine puella orba uocatur, cum ad eam paternum
 patrimonium peruenit sine fratribus, licet sint duae. Phocensibus prin-
 cipium belli sacri fuit.) Phocenses accola sunt Parnasi montis, qui rebus
 desperatis cum agris, liberis, coniugibusque à Thebanis priuarentur,
 templum Apollinis delphici occuparunt, ut iustinus refert, & inde au-

ARISTOTELIS

ro & pecunia diuites conducto milite bellum Thebanis intulerunt. Victi autem Thebani Philippum regem Macedonia ducem elegerunt, atque id bellum propterea quod in Phocenses sacrilegos gerebatur, sacrum est appellatum, quo Phocenses necessitate victi, pacta salute deditioem fecerunt, fide tamen non seruata passim caesi sunt, & supplicio affecti. Illa igitur mutua Phocensium seditio causam aliquam dedit, siue occasionem, ut Phocenses templum Apollinis spoliarent, unde natum est sacrum bellum. Cum ijs qui erant extra Rempub.) Cum ijs qui Rempub. non administrabāt, uel quibus Respub. non communicabatur.

Ut Areopagi cōsiliū cum Medicis temporibus celebraretur.) Areopagita, hoc est senatores Athenienses: quo tempore Xerxes Medorum Persarūque rex Graciam maximo exercitu uastabat. deficiente pecunia publica de suo singulis militibus Atheniensibus octonas drachmas prae buerunt, quo factum est ut frequentiores milites triremes confederent, cum auctore Themistocle urbe relicta naues confederent, qua causa fuit uictoria Graecorum ex Barbaris ~~parte~~ commissio praelio nautali ad Salaminem insulam, quemadmodum refert Plutarchus, citatq; Aristotelem auctorem. Quod Areopagitarum factum cū laude omnium efferretur, spiritus eis adiecit, quibus illi sublatis seuerius imperiū exercebant: sed contra populares, cum ipsorum potissimum uirtute fuisset uictoria de Medis ad Salaminem parta, ipsi quoque arrogātiā sumentes, sublatisque statum popularem confirmabant. Propter hunc principatum.) Propter principatum maritimum. Nam licet toti officio maritimo classique dux unus praeficeretur, ea tamen munera à classicis militibus popularibusq; hominibus obibantur. Praelio ad Mantineam.) Mantinea urbs est Archadia, multis ad ipsam factis praelijs clara. In eo bello quod cum Atheniensibus gesserunt.) Nicia scilicet ac Demosthene ducentibus Athenienses qui amisso exercitu, ipsi quoque capti interfecti que sunt. Diuites & populares.) Locupletes & pauperes. Nam si alterutra pars.) Diuitum aut pauperum. Ut tempore quadringentorum.) Cum bellum inter Athenienses & Lacedaemonios gereretur, Alcibiades exul cum metuens Lacedaemoniorū insidias ad Tisafernem Darij regis praefectum confugisset, multumque apud eum gratia ualeret, legatis Atheniensium qui ad se uenerant, regis amicitiam pollicetur, si Respub. à populo fuisset ad optimates translata. Itaque permit-

Spartae

in themistocle

*Plutarchus in nicia
& iustinus libro. 5.*

rente populo imperium ad quadringentos viros trāslatum est: qui cum crudeliter in plebē consulerent, Alcibiades, ut callidē moliebatur, a populo reuocatur, & dux classi præficitur, qui statim Athenas mittit, breui se cum exercitu uenturum, recepturūque à quadringentis iura populi, nisi ipsi redderent. qua denunciatione optimates territi, primo urbem Lacedæmonijs prodeve teatarunt. deinde cum conatus non processissent, in exiliū profecti sunt, ut Trognus tradit. Hi sunt igitur quadringenti qui ad Rempub. inuadendam populū deceperunt, pollicentes auctore Alcibiade Darium regem Persarū pecuniā Atheniensibus ad bellum in Lacedæmonios missurum.

Iustinus libro 5.

Caput V.

PER singulas verò Reipublicę species, ex his facta partitione, accidētia considerare oportet. Popularis igitur status magna ex parte propter assentatorum popularium improbitatē mutantur, qui modo priuatim locupletes calumniando eos vires conferre, ac inter se conspirare cogunt. Nā timor communis etiam inimicissimos conciliat, modo publicē plebem in eosdem concitando, quarum rerū exempla multis in ciuitatibus contueri licet. Nam in Co popularium ducum nequitia popularem statum mutauit, nobilitate conspirante. Et item in Rhodo ubi duces populares mercedem tribuerūt, & quæ tritemium præfectis debebantur reddi vetarunt: hi verò iudiciorū metu coacti sunt facta conspiratione populū dissoluere. Heracleę quoq; status popularis statim post deductam coloniam, propter assentatores populares est dissolutus. Nobiles enim cum ab ipsis per iniuriam superati & pulsi fuissent, agmine facti, illatōque bello statum popularem euerterūt. Ac simili modo Megarēsiū status popularis deletus est,

Q

ARISTOTELIS

quoniã populares duces multos nobiles vt ipsorum bona publicaret, in exilium misere, donec exules aucti multitudine bellum inferentes, ac populo pugna superato paucorum dominatũ constituerunt. Quod perinde. Cum in Rempublicam popularem accidit, quam Thrasymachus euertit. Ac cæterarum ferè omnium mutationes in hunc modum factas esse licet animaduertere, dum isti nunc vt populo gratificentur, diuites iniuria illata vel inducta bonorum æquatione, vel ex vectigalibus mercedem magistratibus instituentes, nunc eosdem calumniis impetentes, dum causam locupletum bona publicã di quaerunt, ad conspirandum impellunt. Cæterum antiquitus, cũ idem esset assentator populi, idem exercitum duceret, in tyrannidem mutabantur. Nam maxima ex parte veteres tyranni ex popularibus assentatoribus fiebant. Cur autem tunc tyranni fierent, nunc non item in causa est, quod antiquitus ductores populares erant ex iis qui exercitum ducebãt, nondum hominibus dicendi facultatem adeptis. Nunc autem cum creuerit dicendi facultas, disertis homines populares assentatores fiunt: qui cum sint rei militaris imperiti, efficitur vt Rempublicam non inuadant, nisi forte parum aliquid huiusmodi mali in aliqua ciuitate accidit. Existebant autem olim tyrannides magis quã nunc, propterea quod quidam magnis magistratibus præficiantur, vt Myleti ex pryta-tania: cui magistratui qui præerat, huius arbitrio multæ res atque magnæ gerebantur. Præterea cum vrbes nõ essent magnæ, sed populus sparsim agros inhabita-

habitaret, & ei parū otii ab operibus necessariis superesset, qui populo præerant, vsum rei militaris nacti, tyrannides occupabant, quod omnes, dum eis à populo fides haberetur, faciebant. Fides autem erat odium & similtas quam cum diuitibus gerebant, quod Athenis Pisistrato similtatem gerēt. cum Pediacis accidit: & Megaris Theageni qui pecora diuitum cum ad flumen pascentes deprehēdisset, concidit: & Dionylius cum Daphnæum accusaret, ac diuites insectaretur, dignus est habitus, qui tyrannus efficeretur, habita fide, quòd popularis esset propter inimicitias. Mutatur etiā status popularis ex vetere & maioribus consueta forma in nouissimam. Nam cum suffragio magistratus à populo mādantur, nulla census habita ratione duces populares imperādi cupidi rem in eum statum deducunt, vt leges etiam arbitrio populi subiiciantur. Quod malum vt ne accidat, vel minus accidat, remedium est in eo, vt magistratus à tribubus nō ab vniuerso populo creentur. Statuum igitur popularium omnes ferè mutationes propter has causas existunt.

scholia in Caput V.

PER singulas uerò Reipub. species.) Causas deinceps persequitur, quæ cuique generi Reipub. mutationem afferunt. Primumque de populari differit, quam multis modis euerit, mutariq̄e docet, assentatorum popularium improbitate. Vno modo coactis diuitibus in populum conspire, dum uel ipsi priuatim calumniantur diuites, uel populum in locupletes concitant. Harum rerum exempla multa commemorat, qua ratione popularis Respub. in paucorum potentiam mutatur, sed interdum assentatores ipsi populares Reipub. inuadunt, sunt quæ tyranni, quòd olim magis quam suis temporibus fieri docet, & causam expo-

ARISTOTELIS

nit. Facta partitione.) Vt non simul de omni Repub. sed de singulis formis separatim differatur. Assentatorum popularium.) Primum uirorum, qui se duces & assentatores populo præbent, captâtes auram popularem. Priuatim.) Dum ipsi per se insectantur, calumnianturque diuites ut se populo commendent. in Co.) Cos insula est Carie cù urbe cognomine, ubi conspirantes nobiles inuito populo Rempub. popularem in paucorum potentiam conuerterunt, ut Rhodi. Mercedem tribuerunt.) Constituerunt mercedem iudicibus, & ijs qui Rempub. gererent, ut hac ratione firmior esset Respub. popularis suppetente otio pauperibus ad Rempub. gerendam. Hi uerò iudiciorum metu.) Prefecti triremium & nobiles (ex his enim præfici triremibus solent) metu iudiciorum, ne pœnas dare obiectorum criminum cogerentur, conspirantes in plebem ex populari statu paucorum potetiam reddiderunt. Heraclea quoque.) Multa fuerunt Heraclea, sed celeberrima quam significare uidetur, est ad Pontum Euxinum in Thracia, quò deducta est Atheniensium Colonia. Exules aucti multitudine.) Facta magna multitudine diuitum eiectionum. Perinde accidit Cumis.) Locupletes eiectioni Thrasymacho duce populo bellum intulerunt, eoque superato statum in paucorum potentiam conuerterunt. Videtur autem Cumas significare quæ sunt in Aeolide cõtra Lesbum, unde Ephorus historicus, & Hesiodus poeta. nam sunt non pauca alia hoc nomine uocata. Inducta bonorum æquatione.) Vt patrimonia fiant omnia æqualia, quod fit cum maxima locupletum iniuria. Cur autem tunc tyranni fierent, nunc non item.) Quamobrem assentatores populares olim tyranni fierent, his autem temporibus non fiant. Nisi forte parum aliquid mali huius accidit.) Nam interdum oratores populares uel tyranni fiunt, licet raro: uel tantum ualent in aliqua ciuitate, ut tyrannidem exercere uideantur, cuncta gerentes arbitrati suo. Mileti Prytania.) Prytania erat amplissimus magistratus in Mileto urbe Carie. Quod Athenis Pisistrato simultatem gerenti cum Pediacis accidit.) Populum Atheniensem olim in tres partes diuisum fuisse memorat Plutarchus, Diacrios qui stantui populari maximè studebant, Pedieos qui paucorum potentia, Parallos qui medium tenebant. Pisistratus igitur cum esset Pedieis nobilitati scilicet ac diuitibus infensus, acceptus erat popularibus, itaque horum fauore tyrannidem occupauit. Nam Plutarchus Pedieos uocat, quos Aristoteles

in Solone.

Aristoteles Pediscos, nisi forte menda est in alterutro. Ad flumen pascentes.) In loco scilicet prohibito & publico, quo tanquam suo diuites utebantur, & per contemptum legum huc armenta sua compellebant. Ex uetere & maioribus consueta in nouissimam.) Ex medio-criter populari, qualis esse solebat apud ueteres, ubi leges ualebant in deprauatissimam & nouissimè inductam, ubi omnia arbitrio & decretis populi geruntur. A tribubus creentur.) Ut ex singulis tribubus bini, aut terni, alioue paruo numero suffragium pro tota tribu magistratibus mandandis ferant.

Caput VI.

PAUCORVM potentia duobus potissimum in modis manifestissimis quidem mutatur: uno, si iniuriam inferant in multitudinem: cuius enim ad ducendum populum est idoneus, praesertim si quis ex ipsis paucis imperantibus sese ducem praebet, ut Lygdamis in Naxo, qui huius insulae postea tyrannidem occupauit. Principium quoque seditionis quod ab aliis oritur, differentias habet, quoniam interdum ab ipsis locupletibus qui non sunt in imperiis status paucorum dissoluitur, cum admodum pauci sunt qui honoribus funguntur, ut in Massilia, Istro, & Heraclea, & in aliis ciuitatibus vsu venit. Nam quibus imperia non communicabantur, hi tandiu seditionem agitauerunt, donec statum Reipublicae mutarent: primum fratres maiores nati, deinde rursus minores. quonia in quibusdam ciuitatibus, pater, filiusque magistratum simul gerere non permittitur: in aliis maior & minor nati fratres prohibetur. Atque hic quidem ciuilius facta est paucorum potentia. In Istro autem in popularem transiit: ac

ARISTOTELIS

in Heraclea ex paucis ad sexcétos peruenit. In Cnido paucorum potentia, ipsa inter se nobilitate diffidente mutata est, quia paucis Respublica patebat, & quemadmodum diximus, patre gerente Rempublicam filius non admittebatur: ex fratribus si plures erant, nulli nisi natu maximo magistratum gerere licebat. Nam nobilibus inter se dissidentibus superueniens populus, acceptoque duce, ex ipsa nobilitate facto impetu, victoria potitus est. Quonia quod inter se dissidet, infirmum est. In Erythris olim cum Basilidæ pauci imperium obtinerēt, quanquam qui Rempublicam administrabant, rectè iuū munus obirent, tamen populus ægrè ferens, quòd paucorū imperio subiectus eisset, statū Reipublicæ mutauit. Mutantur etiam paucorum dominatus, ipsorum paucorum opera per contentionem assentatorum populariū. Nam duplex est assentatio popularis, altera inter ipsos paucos, quonia etiam inter admodū paucos assentator popularis existit, vt Charicles Athenis inter triginta potēs est factus, dum seipsis triginta ducem assentatorem præbet. Et Phrynicus inter quadringétos eodem modo. Altera cum paucorum dominantium aliquis popularem turbam ducit, vt in Larissā politophylaces, quoniam suffragio plebis deligebantur, se turbæ populari assentatores ac duces exhibebant: quod fit in omnibus paucorum dominatibus, vbi magistratus non sunt ex iis quorum suffragio deliguntur, sed magistratus ex magnis censibus, aut ex factionibus creantur. Leguntur autem à militibus, vel à populo: quod accidit in Abydo &

do, & vbicunq; iudicia non exercentur; ab iis qui Rempubicam administrant. Nam duces populares ad iudicia Rempubicam transferūt, vt in Heraclæa Ponti factum est. Præterea cum ipsam paucorum potentiam aliqui ad minorem paucitatem redegerint. Nam qui paritatem quærunt, populum in sui auxilium adhibere coguntur. Mutatur etiam paucorum dominatus, cum patrimonia intemperatè viuendo consumpserunt: nam tales homines studium rerum nouarum incessere solet, & tyrannidem vel ipsi occupant, vel vt alter inuadat moliuntur, quemadmodum Hipparinus Syracusis Dionysio viâ ad tyrannidem inuadendam muniuit: & in Amphipoli quidam Cleotimus nomine Chalcidèsium colonos induxit, ac inter eos & locupletes seditionem concitauit. Et in Aegina qui negotium egit Chareti, per talem causam Rempubicam mutare conatus est: itaq; modo mouere aliquid nituntur, modo res communes compilant, vnde seditiones concitantur, vel ab his inter ipsos, vel ab eis qui se compilantibus opponunt, quemadmodum in Appollonia Ponti vsu venit. Cum autem paucorum dominantium consentiens est animus, non facilè à se dominatus ipsorum euertitur. argumeto Reipub. Pharsalicæ. illic enim pauci in multos imperium tenent, propterea quòd ipsi pauci rectè gerunt inter se. Dissoluitur etiam status hic, cum in paucorum potentiam alteram paucorum potentiam inducunt: quod efficitur quando cum pauci sint qui Rempubicam administrat, non tamen paucis omnibus summi magistratus commu-

ARISTOTELIS

nicantur: quod olim in Elide accidit. nam cum pauci Rempublicam gererent, perpauci Senatores fiebant, quoniam perpetui erant numero nonaginta, eratque dynastica delectio, atque ei similis qua Senatores Lacedæmone leguntur. Mutantur autem paucorum dominatus, tum in bello, tum in pace. In bello quidem, quoniam cum populum suspectum habeant, uti militum præsidio coguntur, cui qui fuerit præfectus, sæpe tyrannidem inuadit, ut Timophanes Corinthi: vel si plures sint, dynastiam sibi vendicant. interdum autem harum rerum timore, cum uti populo cogantur, remp. cum ipso populo communicant. In pace verò fit mutatio paucorum potentia, cum inter se alii aliorum fidem suspectam habentes, custodiam committunt militibus, & præfecto, qui medius sit: nec in alterutram partem inclinet, qui partis vtriusque dominus interdum efficitur, ut accidit Larissæ in Aleuadarum Samniorum principatu: & Abydi factionum tempore, quarum vna erat Iphiadæ. Existunt etiã seditiones ex mutuis offensis, quas pauci dominantes alii aliis inferunt inter se, & quia matrimonii iudiciorumve causa simultates suscipiunt: matrimonii causa, ut in exemplis supra memoratis. Eretriæ paucorum potentiam quam equites tenebant, Diagoras dissoluit, accepta iniuria in negotio matrimonii. Ex iudicio verò tribunalis orta seditio est in Heraclea, & Thebis propter causam adulterii, pœnis sumptis iustè quidem, sed tamen seditiosè. Heracleæ de Euritione, Thebis verò de Archio: in quos tam pertinaciter inimici simultatem

exerc-

exercuerūt, vt fuerint ad palum in foro vincti. Multa autem paucorum potentia idcirco sunt euerſa, quod nimis heriliter imperarent, idque à nonnullis adminiſtrationis Reipublicæ ſociis, iniquo animo ferentibus importunum dominatum, vt in Cnido, & in Chio accidit. Caſu quoq; mutationes fiunt, tum Reipublicæ vocatæ, tum paucorū potentia, in quibus ex cenſu conſultores ac iudices leguntur, ac ceteri magiſtratus. Nam ſæpe cum cēſus fuerit pro ratione temporum definitus, vnde pauci in paucorum potentia, in Republica verò mediocres magiſtratus adire ſolent: tamen temporum felicitate propter pacem, aut rebus aliter proſperè cedētibus efficitur, vt eadem poſſeſſiones pretio longè maiore æſtimetur, vt poſſint omnes omnium eſſe participes, modo paulatim ac latenter mutatione facta, modo celerius. Ob has igitur cauſas paucorum potentia mutantur, & ſeditiones exiſtunt. Sed omnino ſtatus populares & paucorum potentia interdum non in oppoſitas Reipublicæ formas mutantur, ſed in alias quæ genere continentur eodem, vt ex legitimis ſtatibus populariſ, & paucorum potentia in dominanteſ, & ex his viciffim in illaſ.

ſcholia in Caput VI.

PAUCORVM potentia duobus potiſſimum modiſ.) Vna ratio mutandi paucorum potentiam eſt, ſi pauci dominanteſ iniuriam inferant in multitudinem, quæ laceſſita conſpirationem facit, deiechſque paucis Reipub. occupat. Altera eſt diuitum inter ipſoſ diſſenſio, quæ multiplex eſt: modo enim à diuitibus priuatiſ ſeditio naſcitur, indignatibus ſibi non cōmunicari Reipub. quam per pauci ſuo arbitrato mo-

ARISTOTELIS

derentur, quod exemplis declaratur. Modo seditio ex ipsorum paucorum contentione oritur, cum eorum aliquis dux & assentator popularis ipsorum quasi turbæ fit. Quandoque cum eorundem paucorum quispiam se turbæ populari contra ipsos paucos ducem & assentatorem præbet. item cum pauci ad pauciores rediguntur: tunc enim exciisi seditionem mouent. Præterea cum ex ipsis paucis quidam per luxum patrimonium consumpserunt: tales enim rebus nouis studere solent, ut uel ipsi tyrannidem inuadant, uel alijs auctores inuadendi fiant. item cum summi magistratus non paucis cunctis communicatur, quod est unan. paucorum potentiam alteri addere. Quandoque præfectus præsidij tyrannidem inuadit. item ex mutuis paucorum iniurijs seditiones exsunt, quæ Reipub. euerunt. Ad hæc ex crudelitate & auaritia paucorum imperantium. Præterea casu tum Respub. tum paucorum potetia mutatur: ut si manente eodem censu, temporum felicitate pretia possessionum augetur: sed mutationes modo in diuersum genus, modo in aliam formam, sed intra idem genus fiunt. Manifestissimis quidem.) Nam fortasse alij præterea modi sunt, sed non perinde manifesti: quorum modorum alter est, si plebs a diuitibus dissentiat: alter si diuites ipsi dissideant inter se. Ut Lygdamis in Naxo.) Naxus insula est ex Cycladibus, in qua Lygdamis cum esset ex numero paucorum qui Reipub. tenebant, & plebem iniuste tractabant, concitata plebs se ducem contra paucos exhibuit, & fauore populari tyrannidem inuasit. Principium quoque seditionis quod ab alijs oritur.) secundus modus mutandi paucorum potentiam qui consistit in principio seditionis quæ ab alijs quam a plebe, id est ab ipsis diuitibus oritur, est multiplex. Ut in Massilia, Istro, & Heraclea.) Massilia urbs est prouincia Narbonensis, celebris etiam nunc, sed olim celeberrima Phocæsum Colonia. Istrus multarum urbium nomen est, sed Cretensem fortasse significat, & Heracleam quæ est ad Pontum in Thracia. Fratres maiores natu.) Vbi cum patribus Reipub. gerere non dabatur. Deinde rursus minores.) Vbi maximis duntaxat natu Respub. communicabatur. Atque hic quidem.) Massilia paucorum potetia ciuilior facta est, ut pluribus communicaretur, & humanius administraretur: in Istro uero in populari transiit. In Cnido.) Vrbe Carie, unde Eudoxus Cnidius Platonis discipulus, & Agatharchides peripateticus scriptor, & Theopompus dictatoris Cæsaris

*saris familiaris, ut refert Strabo. hanc Plinius Gnidum uocat cum G. li-
 tera, non ut Græci cum C. & inter insulas numerat, scilicet quoniam
 pars huius ciuitatis continētem, pars insulam proximam incolit, ut esse
 urbes duæ uideantur, ut refert Strabo. In Erythris olim cum Basili-
 da.) Erythra siue Erythria urbs est Ionia. Basilda autem uocabantur
 qui genus ducebant ab Androclo filio legitimo Codri regis Athenien-
 sium Ephesi cōditore, qui prius Ionia, Colonia, deinde Aeolum impera-
 uit, & Ephesum urbē condidit, quare Ionum regia constituta est Ephe-
 si, ut Strabo memorat lib. xiiij. qui Androcli posteros nō Basildas quasi
 regios, sed reges nominari solitos scribit, & regia in signia retinere, &
 quibusdam in rebus habere prærogatiuam, quemadmodum hodiēque
 in Italia Comites uocantur, qui genus à Comite, & Marchiones qui à
 Marchione ducunt, quanuis nihil principatus habeant, nisi fortē Basi-
 læis mendose pro Βασιλίδαι, in Strabonis codice scriptum est, quem-
 admodum in Aristotelico corruptē, ut arbitror, scriptū est, Βασιλίδων,
 id est reginarum, pro Βασιλίδων, id est regionum, discrimine accentus
 duntaxat: sic enim uocantur qui genus à rege ducunt. Posteri ergo An-
 drocli regis ut uidetur, in Erythra, & alijs fortasse Ionia ciuitatibus
 paucorum potentiam exercebant, qui ut Heraclidæ ab Hercule, sic ipsi
 à rege Androclo Basilda nominabantur. Etiam inter admodum pau-
 cos assentator popularis existit. Nam etiam in ipsis paucis cū sint qui-
 dam qui maiorem habent auctoritatem, præ quibus ceteri sunt quasi
 uulgus seu plebs, fit nonnunquā ut aliquis his qui tanquam uulgus in-
 ter paucos sunt, se ducem & assentatorem præbeat. Ut Charicles
 Athenis inter triginta.) Bello Laconico uicti Athenienses à Lacedæmo-
 nijs duce Lysandro coacti sunt ex ipsis Atheniensibus triginta rectores
 ciuitatis accipere, quorum arbitrio Respub. gereretur, ut ex Respub. po-
 pulari paucorum potentia fieret, quod ubique Lacedæmonij facere co-
 nabantur, qui triginta pro rectoribus tyrānos sese præbuerunt. una
 igitur triginta, quasi uulgo ducem & assentatorē sese Charicles præ-
 buit, & inde potentiam est adeptus, ut Phrynicus inter quadringētos,
 de quibus supra diximus cap. iij. Ut in Larissa Politophylaces.) La-
 rissam Thessalia quæ celeberrima fuit dicere uidetur. Nam multæ aliæ
 Larisse fuerunt. Politophylax nomen magistratus est, quod cinium cu-
 stodem significat. Magistratus ex magnis censibus uel factionibus*

ARISTOTELIS

creatur.) Ut si nemo imperator, siue dux exercitus constitui inter Romanos posset, qui senatorium censum non haberet, uel non esset ex factione Pompeiana: ut saepe cum ciuitas scissa est in partes seu factiones accidit, quarum quae inualuerit, haec ex altera magistratus deligi non sinit. Ut accidit in Abydo.) Abydos urbs est in Asia ad Helespontum contra sestum urbem alteram in Europa. Abydo igitur accidit, ut populus duce quodam ex ipsis paucis Rempub. inuaderet. Vbiunque iudicia exercentur.) Quod fit dupliciter, uel à iudicibus priuatis etiam controuersias minuentibus, & causas diiudicantibus: uel à ciuibus magistratus mandantibus. nam hoc etiam est de candidatorum dignitate, alijs alios praefereudo iudicare. Itaq; ipsam magistratum delectionem iudicium solet Aristoteles nominare. Nam qui paritatem querunt.) Pauci per reductionem ad minorem numerum exclusi, dum in honoribus & commodis pares esse paucissimis illis moluntur, auxilium petunt à populo. Et Amphipoli.) Quod oppidum est in Macedonia. Et in Aegina.) Insula una ex Cycladibus, ubi quidam consumpto patrimonio Charetem amicum suum tyrannum facere conatus est, ut ea ratione ipse quoque opes adipisceretur. Mouere aliquid.) statum Reipub. mutare. Res communes compilant.) Rempub. furto defraudant. Vel ab his inter ipsos.) Vel hi pauci dissident inter se, uel seditio inter compilatores, & eos qui sese illis opponunt oritur. Reipub. Pharsalica.) Oppidi Thessaliae. Erantque dynastica delectio.) Conueniens dynastiae, qui est pessimus status paucorum potentiae. Atque ei similis, qua Senatores Lacedaemone leguntur.) Apud Lacedaemonios uiginti octo Senatores erant, uel triginta, duobus regibus connumeratis: in demortui uero locum sufficiebatur, qui esset optimus uirtute indicatus, annos natus supra sexaginta. De ratione autem eligendi uide Plutarchum in Lycurgo. Vel si plures sint dynastiam.) si unus est praesidij paucorum praefectus, is tyrannidem interdum inuadit, si plures uno hi Rempub. ad se trahunt, & dynastiam quae tyrannidi similis est exercent. Rempub. cum ipso populo communicant.) Et sic desinit esse paucorum potentia. Alenadarum samiorum principatu.) Alenadæ, ut refert Suidas, erant nobilissimi Larissæ urbis Thessaliae, genus ab Aleno rege ducetes, quos Samios uocat Aristoteles, uel quia ex Samo erant oriundi, uel quia Samo imperitabant. Factionum tempore.) Tempore Lysandri Lacedaemoniorum

niorum

niorum ducis, qui Athenienses debellauit. Hic enim cum Ephesum audacissimum quenque ex urbibus euocasset, hos hortatus est ut factiones in suis ciuitatibus inirent, ac res nouas molirentur, imperia & honores pollicitus cum Athenienses fuissent debellati. Itaque auctore Lysandro factiones per urbes extiterunt, & paucorum potentia, & decemuiratus enerfis statibus popularibus facti sunt. Hos igitur decemuiratus, quos potētes & factiosi homines inuasērūt, τειχίας, hoc est factiones Aristoteles uocat, ut Plutarchus & ceteri scriptores, propterea quod ex partibus quæ per factionem uicissent, decemuri constituebantur, qui Rempub. sua libidine gerebant. Quarum una erat Iphiada.) Vnius factionis princeps erat Iphiades. Et Erethria.) Quod oppidum est in Euboea insula. Ex iudicio tribunalis.) Non ex iudicio suffragiorum.

in Lysandro

Nimis heriliter imperarent.) Imperium in plebem, ut importuni domini in seruos exercerent. Nam sæpe cū sensus fuerit pro ratione temporum definitus.) Vt si in paucorum potentia tēpore aliquo census unde magistratum adire liceret, quadringentorum numerum definiretur, qui esset tūc temporis magnus, fieri potest ut possessiones quæ eo tempore quinquaginta numis ualebant, eadem postea quadringentis æstimentur, qua ratione plerisque magistratus patebunt. Itaque casu desinet esse paucorum potentia, quemadmodum hac memoria in Hispania propter magnam auri & argenti copiam ex orbe nouo importatā, pretia possessionum in quintuplum, eoque amplius creuerunt. Ex legitimis statibus popularibus.) Qui tolerabiles sunt, & in quibus leges uim & auctoritatem habent. In dominantes.) Dominantes uocat status populares & paucorum potentias, ubi non ex legibus, sed ex uoluntate imperantium Respub. administratur: dominantur enim populus & pauci non leges qui sunt pessimi status utriusque Reipublicæ.

Caput VII.

IN statibus autem optimatū seditiones quædam existunt, quia pauci sunt qui honoribus funguntur, quare paucorum etiam potentias mutari diximus. Status enim optimatum quodammodo est paucorum potentia. Nam utrobique pauci sunt qui tenēt

ARISTOTELIS

imperium, licet non eadem ratione pauci, idcirco enim status optimatum videtur esse paucorum potentia. Sed hoc tunc maxime vsu venire necessarium est, cum multi sunt ea opinione sublati, quod virtute sibi pares esse videntur, vt Lacedæmonii Parthenii nominati: ex similibus enim procreati fuerant, qui de præhensis insidiis quas Reipublicæ tendebat, Tarentum in coloniam deducti sunt: vel cum quidam viri magni & nihilo virtute inferiores indignè & cum dedecore ab aliquibus honoratoribus tractantur, vt Lyfander à regibus: vel cum aliquis à fortitudine præstans ad honores non admittitur, vt Cinadon, qui tempore Agesilai auctor fuit cõspirationis in Spartanos factæ. Præterea cum alii nimia paupertate sunt depressi, alii magnas opes habent, quod maxime in bellis efficitur, acciditque Lacedæmone sub bellum quod cum Messeniis fuit, vt Tyrtæus poeta in opere quod inscribitur Eunomia testatur: quidam enim bello attriti, vt fieret bonorum æquatio postularunt. Item si quis magnus sit, & facultatem habeat augefcendi, dum cupit solus imperio potiri, quod Lacedæmone Pausanias qui dux bello Medorum fuerat, molitus fuisse videtur, & Håno Carthagine. Sed maxime tum Respublica, tum status optimatum dissoluantur, si ius in ipsa Republica violetur. Nam principium est, quod non est rectè status popularis cum paucorum potentia in Republica temperatus, & hæc vtraque cum virtute in optimatum gubernatione, sed duo maxime, popularem dico, & paucorum potentiam: hæc enim Respublica & magna pars earum
quæ

quæ status optimatum dicuntur, miscere conantur. Nam hoc discrimine status optimatû à vocatis Rebus publicis differunt, ac propter hoc quædam ipsarum minus: aliæ magis sunt stabiles, quoniam quæ magis inclinant ad paucorum potetiam, status optimatum nominantur: Respublica verò quæ ad multitudinem. Quamobrè quæ huiusmodi sunt, tutiores aliis habentur: nam quod plus est, plus habet roboris: & qui habet æquale, magis sunt præfenti statu contenti. Locupletes autem si cæteris in Republica præferantur, contumelias inferre, & plus sibi vindicare conantur. Ad summam, si Respublica in partè alterutram inclinet, in eam transfertur, vtrisque suam partem augere conantibus, hoc est Respublica mutatur in statum popularem: optimatum gubernatio in paucorum potentiam: aut in opposita, vt status optimatum in popularem, quoniã egentiores quasi iniuriam accipiãt, Respublicam in oppositum trahunt: Respublica verò in paucorum dominatum: hoc enim solum confirmat, stabilèmq; facit statum Reipublicæ, si pro dignitate paria tribuãtur, & quæ sua sunt quisque retineat. Quod verò dictum est, id in Thuriis vsu venit. Nam cum magistratus à maiore censu crearetur, in minorè transiuit, & plures magistratus. Cum autè nobiliores totius regionis agros sibi vendicassent, erant enim potentiores, cum Respublica ad paucorum potentiam inclinaret, populus armis bellòque exercitatus, potentior præsidio factus est, donec qui plura possidebant, agris cesserunt. Præterea quoniam omnes opti-

ARISTOTELIS

matum Respublicæ in potentiam paucorum incli-
 nant, idcirco nobiles plura sibi vendicant: vt Lace-
 dæmone patrimonia in paucorum possessionem re-
 dacta sunt, magisq; licet nobilibus quicquid volue-
 rint efficere, & cum quo velint affinitatem contra-
 here, quæ causa fuit interitus Locrorum Reipubli-
 cæ, propter Dionysii affinitatem, quod nec in statu
 populari, nec in optimatum bene temperata Repu-
 blica vsu veniret. Sed tum maximè status optimatū
 latenter dissoluitur, cum paulatim intercidit, vt sit-
 præ de cūctis Rebus publicis vniuersaliter diximus,
 exiguitatem mutationum esse causam. Nam cum ex
 his aliquam Reipublicæ partem neglexerint, aliud
 deinde paulò maius facilius mutant, donec totum
 ornatum ac ordinem euertant, vt in Thuriorū Re-
 publica usu venit. Nam cum esset lege cautum ne
 quis exercitum duceret, nisi quinquēnio intermis-
so: quidam ex iuuentute rei militaris vsum opinio-
 nēque virtutis apud præsidariam multitudinem
 nacti, dū magistratus contemnunt, & se facilè id ob-
 tinere posse putant, primum hanc legem antiquare
 conantur, vt eisdem continenter duces esse liceret,
 cum se non dubitarent populi suffragio huic mu-
 neri libèter esse præficiēdos. Magistratus verò, con-
 siliarii nuncupati, quibus fuerat huius rei cura dele-
 gata, cum se primum illorum conatibus opposuis-
 sent, cessere tamen, dum sibi persuadent hac lege
 soluta, illos à cætera Repub. temperaturos. Sed post-
 ea cum aliarum rerum mutationi vellent obfistere,
 nihil profecerunt, sed totus ordo Reipublicæ in eo-
 rum

sum qui rebus nouis studuerant, dominatum transfuit. Cæterum Respublicæ omnes modo à se, modo extrinsecus dissoluuntur, cum prope est contraria Respublica, aut procul quidem, alens tamen exercitum. quod Atheniensium atque item Lacedæmoniorum principatui accidebat. Nam vbique Athenienses paucorum status, Lacedæmonii populares dissoluebant. Mutationes igitur ferè Rerumpub. ac seditiones vnde nascerentur, explicuimus.

scholia in Caput VII.

IN statibus autem optimatum seditiones quadam existunt.) Multis ex causis seditiones in optimatū Rep. commouentur. Primum ob hoc tantum quòd pauci sunt, qui Reip. præsunt, ut superiore capite de paucorum potentia, præsertim in exemplo Basilidarum memoratum est. sed cause potissimæ sunt, quum præter optimates sunt alij in ciuitate qui se illis uirtute non inferiores esse putant: uel cum uiri uirtute præstantes indigne tractantur ab honoratioribus, uel ad honores non admittuntur. Præterea cum alij ditissimi sunt, alij pauperrimi. Item si quis magne pere emineat, & habeat tyrānidem occupandi facultatem. sed tunc maxime Resp. & status optimatum eueritur, si uis in ipsa Rep. uiolentur. huius enim mali origo est in eo quòd nō recte Resp. popularis cū paucorum potētia in Rep. mixta est, nec Resp. popularis & paucorum cum uirtute in statu optimatum. Quo fit ut hi status modo in paucorū potentiam, modo in popularem transeāt, sed omne genus Reip. nunc interno & domestico malo, ut declaratum est, eueritur, nunc ab externis potentioribus qui talem statum ciuitatis non probant, deletur. Non eadem ratione pauci.) Quoniā in paucorum potētia pauci diuites Reip. præsent, in statu optimatum pauci uirtute præstantes, quorum utrique pauci esse solent. idcirco enim.) Quia pauci sunt optimates qui Rēp. moderantur.) Ex similibus enim procreati fuerant, quoniā Lacedæmonij, ut Trogius refert, cum Messenijs propter stupratas uirgines suas in solenni Messenorum sacrificio bellum intulissent, grauissima sese excreatione obstrinxerunt, non priusquam Messenam expugnassent, reuer-

ARISTOTELIS

libro in decimum nonum. furor. sed cum bellum esset in decennium protractum, ut posteritati con-
annum aristotele frathene fulerent, legunt iuuenes ex eo genere militum, qui post iusurandum in
libro 2. to. geogra. huc supplementum uenerant, quibus spartam remisit promiscuos omnium
 foeminarum concubitus permisit, maiorem futuram conceptionem
 rati, si eam singula per plures uiros experirentur: ex his nati ob no-
 tam materum pudoris parthenij sunt uocati. Hi ergo deprehensis infi-
 dijs, quas patria moliebatur, in coloniam Tarentum deducti sunt, quo-
 nam excedere iussi ipsi, ut Trogius scribit, assumpto Phalantio duce ad
 sedes requirendas proficiscuntur, diuque & per varios casus iactati,
 tandem in Italiam deferuntur, & oppugnata Tarentinorum arce, ac
 ueteribus colonis expugnatis sedem sibi constituerunt. (Lysander a
 regibus.) Lysander dux Lacedaemoniorum, a regibus ipsius uirtuti &
 gloria inuidentibus male tractabatur: quare & ipse regnum mutare
 ratione quadam conatus est, de qua supra memorauimus. Ut Cinadon,
 qui tempore Agesilai.) Cinadon auctore Xenophonte, iuuenis erat ro-
 bustus & audacissimus, qui primo anno Agesilai regis cum alijs spar-
 tans in regem & primos ciuitatis conspirauit. Quod cum esset per in-
 dicem delatum, comprehensus est, rogatusque cur tantum facinus mo-
 liretur, nihil aliud respondit, quam ne postremus esset Lacedaemone.
 Itaque manibus ad tergum reuinctis per urbem cum conscijs circumfer-
 tur, caesi que primum uerberibus, poenas cogitati sceleris dederunt. Ut
 fieret honorum aequatio, ut agri pariter inter omnes diuiderentur. Qui
 dux fuit bello Medorum.) Deuictis, pulsusq; Graecia Persis (quos Aristo-
 teles Medos uocat, quia idem erat Persarum Medorumq; rex, & utri-
 que Xerxes sequenti sunt) Lacedaemonij ut Persas ulciscerentur, ultro eo-
 rum fines depopulari constituunt. Cuius rei gratia suo, Sociorumque
 exercitum Pausaniam praeficiunt, qui pro ducatu regnum Graeciae affe-
 ctans, prodicionis praemium cum Xerxe, nuptias filiae eius, paciscitur. quo
 enunciato, Pausanias non multo post accusatus & damnatus est. Et
 Hanno Carthagine.) Hanno cum suis opibus Carthaginensis Reip. uires
 superaret, senatum concidere, & regnum occupare conatus est. quo enu-
 ciato captus est, uirgisque casus, & effossis oculis, & manibus cruri-
 busque fractis, in conspectu populi occisus. Nam principium est.) Prin-
 cipium, unde iuris uolatio, & seditiones oriuntur, est in eo, quod non
 recte iusti temperataque est Resp. popularis cum paucorum potetia:
 quarum

graezarum Rationum
libro 3.

iustinus libro. 2.

iustinus libro. 21.

quarum proba temperatio probam Remp. & firmam facit. Eodémq; modo recta popularis & paucorum potentia cum uirtute temperatio, rectam & stabilem facit optimatum Remp. Atque ediuerso non recta debilem & infirmam: contraria enim contrariorum efficiencia sunt.

Que huiusmodi sunt tutiores alteris habentur.) Resp. que ad popularem formam inclinant, tutiores stabilioreſque sunt, quàm optimatum status, qui ad paucorum potentiam. Nam quod plus est, id plus habet roboris.) In Rep. que ad popularem inclinat, plures sunt ij quibus Resp. communicatur, quàm in statibus optimatum, qui ad paucorum potentiam inclinant, ac proinde plus roboris ac uirium ad stabilitatem, & firmitudinem habent, licet status optimatum perfectior atque expetibilior sit. si pro dignitate paria tribuantur.) si pro ratione proportionéque meritorum & dignitatis honores & commoda cuiq; tribuantur, que aequalitas geometrica nominatur. Erant enim potentiores.) ἰδωσι το πολικωτερον. Hoc enim uerbum πολικωτερον, quo frequenter utitur Aristoteles, multas habet intelligentias. nam & auare sese gerere significat, & aliena inuadere, & plusquam oportet sibi sumere, & interdum maiorem facultatem seu adiumenta ad rem gerendam habere, ut hoc in loco. Propter Dionysi affinitatem.) Dionysius senior uxorem Dorida ex gente Locrorum duxit nobilis, atq; potentis familia, cuius affinitatis occasione Locrorum Remp. inuasit. Bene temperata Rep.) Recte ex populari & paucorum potentia mixta. In Thuriorum Rep.) que ciuitas Græca est, in Italia. Apud præſidiaria multitudinē.) Apud multitudinē militum qui erant in præſidio. Continentes esse duces.) Nullo interiecto tempore. In eorum, qui rebus nouis studuerant dominatus transiit.) In paucorum potentiam mutatus est, eoque formam que dynastia siue dominatus dicitur, que huius generis peſſima est, paucis illis turbulentis hominibus Rempub. arbitrato & libidine sua exagitantibus. Nam ubique Athenienses.) Athenienses quoniam ipſorum Resp. ad popularem inclinabat, quasq; urbes in ditionem redegeſſent, earum Resp. populares faciebant: tacedæmonij contra paucorum potentias, quia talis erat ipſorum Reſſpublica.

plusarchus in dione

Caput VIII.

SEQVITVR, ut de ipſarum conſeruatione,

ARISTOTELIS

tum communiter, tum separatim de singulis differamus. Sed illud primum omnium dubitari non potest, quin cognitio iis quæ Rebus publicis interitum important, ea quoque quæ salutem afferunt intelligantur, cum contraria contrariorum sint efficientia. Interitus autem salutis cōtrarius est. Igitur in Rebus publicis bene temperatis prouidendum est in primis, ne quid præter instituta morésque fiat, sed maximè omnium quod exiguū est, caueri debet. Detrimentum enim latenter obrepit, quia non totum simul contrahitur: ab his enim rebus decipitur intelligentia, ut ratio illa cautiōsa est, Si vnūquodque paruū est, erunt & omnia parua: quod est quodammodo verum, quodammodo secus. Nam totum & omnia non sunt res parua, sed ex paruis constituuntur. Vnā igitur cautio in hoc initium est adhibēda, deinde videndum ne fides habeatur cōmentis callide ad populum circunueniendum excogitatis, quippe quæ rebus ipsis conuincuntur. Quæ autem commenta & dolos Rerūpublicarum dicamus, supra declaratum est. Licet autem animaduertere quosdam nō solum optimatum, sed paucorum etiam status conseruari, non quòd sint Respublicæ tutæ, sed quoniā qui magistratibus præsunt, tum in eos qui extra Rempublicam sunt, tum in socios Reipublicæ administrandæ recte se gerunt, dū eos quibus Respublica non communicatur, iniuria non afficiunt, & ipsorum primarios in publicam administrationē accipiunt, nec ambitiosos honore, nec multitudinem quæstu defraudant. Ipsi verò qui Rempublicam gerunt, inter se populariter

populariter tractant:quam enim æqualitatem populares in multitudine quærunt,hanc similes inter se tenere non modo iustum est, sed etiam vtile. Itaque si complures sint qui Rempublicam gerunt,multa instituta popularia his tenere conducit.exempli gratia, vt Semestres sint magistratus, quo similibus cunctis communicentur. Nam qui similes sunt inter se, hi quasi populum quendam conficiunt.quo fit vt sæpe inter eos duces & adulatores populares, vt supra docuimus, existant. Item hac ratione paucorum potentia & status optimatum minus in dynastias transeunt:non enim similis est occasio malum aliquod molendi, si breui tempore, ac si diutius magistratibus præfint. Nam hæc est causa cur in paucorum potentis & statibus popularibus tyrannides occupentur: aut enim qui sunt in vtraque Republica maximi, in altera assentatores ducisque populares, in altera dynastæ, aut qui maximis magistratibus præfunt, si longo tempore imperium teneant, tyrannidem inuadunt. Conseruantur etiam Respublicæ non solum quia procul absunt ab iis quæ interitum asserunt, sed interdum etiam quia prope sunt. Nam timor intetiore cura Reipublicæ cõsulere cogit. Quibus ergo cordi est Reipublicæ salus, hos oportet timores iniicere, vt vigilantiores sint ciues, nec Reipublicæ custodiam tanquam excubias remittant, & pericula quæ procul absunt velut impendentia denũtiare. Adhæc ne contentiones ac seditiones inter nobiles oriatur, per leges oportet cauere, & eorum qui extra seditionem sunt, animos antequam eodem malo implicetur, oc-

ARISTOTELIS

cupare. Nec enim cuiusvis hominis est, sed civili intelligentia præditi, malum quod efficitur in principio cognoscere. Vt autem paucorum potentia vel Reipublicæ mutationi, quæ per census efficitur occurratur, cum hoc, manentibus eisdem censibus, sed vbertate succedente vsu venit, commodum est communis census magnitudinē cum præterito conferre: in ciuitatibus quæ censentur singulis annis, per hoc tempus: in maioribus autem, tertio vel quinto quoque anno. & si multis partibus aut maior fuerit, aut minor quàm eo tempore cum ratio cēsus ad capefendam Rempublicam fuit instituta, ex constituta lege vel augere, vel census rationem minuere: augentes, si creuerint opes: minuētes, si decreuerint, pro ratione factę accessionis aut decessionis. Quo prætermissō, in paucorum potentiis ac Rebus publicis, vno modo hic potentia paucorum existit, illic dynastia: altero ex Republica status popularis, ex paucorum potentia Respublica vel populus fit. Illa verò cautio in populo paucorumque potētia, & in omni Republica communis est, ne quem augeant vltra cōmensum, sed curent vt paruos & diuturnos honores potius quàm ad breue tēpus magnos attribuant. Corruptuntur enim, nec cuiusvis hominis est secūdam fortunam ferre: aut certe cauēdum est ne cum multos simul honores tribuerint, eosdem simul auferāt. Sed paulatim ac primum omnium magna cura legibus est prouidendum, ne quis magnopere vel clientelis, vel opibus potentior fiat: si quis autem contra eas leges fecerit, exilio sancire. Et quoniam per vitam
quoque

quoque priuatam res nouas moliuntur, magistratum constituere conuenit, ad obseruandum eos quorum vita à Reipublicæ rationibus abhorreat, status popularis in statu populari, paucorum potentia in paucorum dominatu, & in cæteris Rebus publicis eodem modo. Ab iis quoque per partes cauendum est eisdem de causis, qui vitam in vrbe per otium & voluptatem trāsfigunt. Cuius mali medicina in eo posita est, vt rem gerēdi cura, magistratūque partibus oppositis tribuatur (oppositas autē esse dico viros probos vulgari turbæ, egenosque diuitibus.) curādūque vt egenorum multitudo cū oppulenti misceatur. vel media pars augeatur: hæc enim seditiones dirimit, quæ propter imparitatem existere solent. Sed caput est in omni Republica, vt legibus, & omnia alia ratione prouisum sit, ne qua facultas quæstus faciēdi magistratibus relinquatur. Quod maximè cauēdum est in paucorum potētis. Nec enim vulgus tam moleste fert excludi se à magistratibus gerendis, quin lætatur potius, si suis rebus vacare permittatur, q̄ si sibi persuaserit Rempublicam à magistratibus compilari: tunc enim vtrique ei molestum est, quòd nec honorum particeps sit, & quòd à quæstibus summo-ueatur. Cæterum vna duntaxat ratio est, qua simul esse possint status popularis & optimatum, si quis id quod fieri potest perficiat, vt tum nobilibus, tū plebi quod vtrique petūt tribuatur. Vt enim cunctis aditus ad magistratus pateat, populare est: vt autem nobiles magistratus gerāt, rationem optimatū attingit. quod fiet si magistratibus sublata sit quæstus facien-

ARISTOTELIS

di facultas: Inopes enim magistratum gerere nullo compendio proposito recusabunt, sed res suas agere præoptabunt. Diuitibus autem cum nihil rebus communibus indigeant, magistratus gerere licebit: ita fiet ut inopes operibus vacantes ditescant, nobiles non sint imperio vulgarium hominum subiecti. Compilationibus autem Reipublicæ sic occurratur, si ciuibus omnibus præsentibus pecuniæ tradantur, & rationum exempla per classes centuriasque & tribus deponantur. Ut verò magistratus sine quaestu gerantur, legibus oportet honores esse propósitos iis, quorum industria fuerit approbatione omnium commédata. In statibus autem popularibus sic locupletibus parcere conuenit, ut non modo possessionum, sed ne fructuum quidem fiat equatio. quod in quibusdã Rebusp. latèter efficitur. Quin satius est eos prohibere, si munera velint sumptuosa quidem, sed inutilia ut spectacula, & ludos, ac cætera id genus exhibere. In paucorum autem potètiis magna est ege-
 norum habenda cura, eisq; mandandi questuosi magistratus: & grauiori pœna sciendum, si quis locupletum in pauperes, quàm si quis ipsorum contumeliam inferat. Commodum est etiam ut hæreditates non donatione, sed iure cognationis tradantur, utq; ad eundem vna non plures hæreditates perueniant: sic enim erunt magis æqualia patrimonia, pluresque fient ex pauperibus locupletes. Sed & illud tũ in populari, tum in statu paucorum prodest iis potius quibus minus Respublica cõmunicatur ex cæteris rebus paria, vel etiam potiora tribuere: diuitibus dico
 in po-

in populari, egeſis in paucorum dominatu: imperia tamen ſeu magiſtratus, quibus eſt in Rempubli- cam ſumma poteſtas, iis qui de Republica ſunt, vel ſolis, vel pluribus mandare.

ſcholia in Caput VIII.

SEQVITVR ut de ipſarum conſervatione, tum communiter, tum ſeparatim.) Multæ ſunt Reſpub. conſeruãdi rationes, ſed illa communis, ne quid fieri cõtra leges & inſtituta permittatur: quod maxime cauendum eſt in rebus exiguis, quoniam hæ maxime latent. Item ne ſe homines callidis commentis capi permittant, quibus inſidiæ cuiq; Reip. generi tenduntur, de quibus ſuprà memoratum eſt. Prodeſt etiam eos qui magiſtraubus præſunt rectè ſe gerere, tum cum ijs qui Remp. non gerunt, tum cum cæteris, quibus Reſpub. communicatur, ut illos iniuria non afficiant, cum his populariter ſe gerant. Item curam præſentis ſtatus Reipub. non remittere, ad quod utile eſt timores injicere quò diligentiùs cuſtodiatur. Præterea legibus cauere nobilium ſeditiones, & ſi oriantur, eorum animos occupare, qui nõdum ſeditione ſunt implicati. ſed in paucorum potentia, mutationi quæ per cenſum ubertate ſuccedente fit occurritur, ſi ciuitas certis temporibus cenſeatur, & in ita patrimoniorum diuitiarumque ratione, cẽſus uel augeatur uel minuat, ut proportione ad primum inſtitutum redeat. Illa quoq; cautio cunctis Rebus publicis communis, ne quis honoribus, & potẽtia ultra commenſum augeatur. Item legibus providere, ne quis opibus & clientelis nimum creſcat, conſtituta exiliij poena, ſi quis legis terminos excedat. Eſt etiam utile magiſtratum creare, qui priuatorum uiuendi rationem exploret, ſi qui ſint uitam Reipub. rationibus contrariam agentes, quiq; in otio & uoluptate degant, qui interdum rebus nouis ſtudere ſolent. ſed primum omnium eſt in omni Reipub. prouidendum, ne qua ratio ſeu facultas magiſtraubus, habendi quæſtui Rempub. relinquatur: cui malo ſic occurripoteſt, ſi pecunie coram omni populo tradatur, & exempla rationum apud tribus ſeu centurias deponantur, item ſi præmium bene geſtæ Reipub. honores proponantur. Conſert etiam tam in ſtatu populari, tum in paucorum potẽtia, exceptis ſummis magiſtraubus, & in quibus ſumma Reipub. uertitur, cætera liberaliter ijs qui minus ſunt

T

ARISTOTELIS

Reipub. participes communicare. In Rebus publicis bene temperatis.) Recta ratione mixtis ex populari & paucorum potentia. Ut ratio illa captiosa est.) Ea ratiocinatio qua homines hac in parte decipiuntur, fallax est. Quodammodo uerum est.) Nam omni. distributim parua sunt, non autem collectiue. Quae rebus ipsis conuincantur.) Quae factis & exitu redarguantur, & fallacia esse declarantur. Qui extra Rempub. sunt.) Qui non gerunt magistratus, uel potius quibus non patet aditus ad Rempub. gerendam. Ipsorum primarios.) Ad populares in paucorum potentia hoc referri debet, ut qui inter populares eminent, in paucorum societatem ad Rempub. capeffandam assumantur.

Inter se populariter tractent.) Ut mutua consuetudine sic utantur inter se, ut populares solent inter ipsos, ut pares scilicet cum paribus uiuere consueuerunt. Item hac ratione.) si equabilitatem quandam seruent inter se, & rationem ineant, ut ipsis omnibus honores contractis temporibus communicentur, minus paucorum potentia aut status optimatum transeant in dynastiam, quae similis est tyrannidi. In altera assentatores, ducisque populares.) In populari principes populo obliedientes.

In altera dynastia.) In paucorum potentia aliquis ex his paucis qui sua libidine Rempub. agitant, quae forma Reipub. cum ad eam paucorum licentiam peruenit, dynastia nominatur. Si longo tempore teneant imperium.) Ut accidit Iulio Caesari inter Romanos cum decem annos imperium militare in Gallia tenuisset. Quibus cordi est Reipub. salus.) Qui Rempub. saluam esse uolunt. Tanquam excubias remittant.) Quasi nocturnas stationes seu uigilias quae inter anno agi debent, imminente periculo. Qui extra seditionem sunt.) Qui nondum participes sunt seditionis. Malum quod efficitur in principio.) Non temporis principium dicit, sed re: nobilitas enim quasi principium est Reipub. ut supra declarauimus. sed ubertate succedente.) *δὲ πλεονεξία γὰρ πολὺ κέρδις.* sic enim legitur in exemplaribus emendatis, sublato uerbo *πολυκέρδις* quod in uulgatis redundat. Nam quod hic *δὲ πλεονεξία*, id est ubertatem siue copiam, idem supra capite sexto, *δὲ πλεονεξία*, id est temporum felicitatem uocauit, cum per otium & pacem aliafue causas pretia possessionum augetur. Per hoc tempus.) id est singulari annis. si creuerint opes.) Pretia possessionum uel diuitum multorum. Accessionis aut decessionis.) Augmenti uel decrementi. Vno modo.) per decessionem

*seu decrementum. Altero.) Per accessionem & incrementum. Ultra
 commensum.) Ultra symmetriam seu proportionem, quod fit cum pars
 maior quam pro ratione totius existit, & cuius potentior fit, quam pro
 ratione civitatis, praesertim si suis imbecitatibus operes. secundam for-
 tunam ferre.) Non insolescere rebus prosperis. Exilio sancire.) Exi-
 lij poenam constituere, ut per ostracismum Athenis fiebat, aut aliter in
 exilium mittere, si quis legibus modum divitijs & chetelis imponen-
 tibus non paruisset. A Reipub. rationibus abhorreat.) Si quis aliter
 vivat quam ratio Reipublicae postulat, cuiuscunque generis sit. Per
 otium & voluptatem transigunt.) Quod partim socordia & inertia
 fit, ut in pauperibus qui dum laborem fugiunt, furis, alea, uel alijs ma-
 lis artibus uictum quaerunt, partim morum corruptione, ut in diuitibus
 qui se nec ad Reipub. gerendam conferunt, nec literis aut philosophia,
 alijs ue honestis studijs uacant, sed turpes uoluptates consecratur. Me-
 dia pars.) Qui mediocres habent facultates. Propter imparitatem.)
 Diuissimorum & egenorum. Et a quastibus summonetur.) Quos fa-
 ceret, si ad gerendam Reipub. admitteretur. Una dumtaxat ratio est,
 qua simul, & c.) Nam quia cunctis Reipub. gerere licet, idcirco po-
 pularis dici potest: quia uero nobiles & optimates magistratus gerunt,
 status optimatum. Rationum exempla.) Exempli librorum accepti
 & expensi. Quod in quibusdam Rebus pub. latenter efficitur.) Duobus
 potissimum modis hoc fieri posse uidetur: uno si magna tributa diuiti-
 bus imponantur ad pauperrimos alendos, ad publicosue sumptus, ut pau-
 peres sint immunes: Altero si diuites ipsi sua sponte magnas popularium
 familias alant, ut proceres in Hispania, tum factionum gratia, tum per
 liberalitatem uel ambitionem consueuerunt: hac enim ratione fructus
 uectigaliaque locupletum latenter inter populares diuiduntur. Quin
 fatius est eos prohibere, si munera populo dare uelint.) Βέλτιον δὲ καὶ
 βολομύτης κολύβειν λατρυγῆν. sic enim scriptum est in codicibus
 emendatis. Quam si quis ipsorum.) Pauperum, ut contumelia a diuite
 illata pauperi grauius uindictetur, quam si ab altero paupere inferretur.*

Non donatione, sed iure cognationis.) Ne liceat patri filios exhere-
 dare, & cui uelit, patrimonium relinquere, ut licet in Aragonia. Qui
 de Reipub. sunt.) Id est ex eorum numero, in quorum potestate Reipub-
 lica est, ut solis paucis in paucorum potentia, optimatibus in ipsorum

ARISTOTELIS

statu popularibus in populari magistratus mandentur, uel si cum alijs gerant, sint ipsi numero plures.

Caput IX.

SED tria quædam adesse iis oportet, qui summis magistratibus præesse debent. primum præsentis status Reipublicæ charitas, deinde maxima facultas ad munera magistratus obeunda, tum virtus & iustitia in Republica, cuiusque Reipublicæ rationi accommodata. Nam si ius non idem est in omnibus Rebus publicis, necesse est ut iustitiæ discrimina sint. Sed cum hæc non omnia in eodem reperiuntur, quæ ratione sit electio faciēda quæritur: exempli gratia, si quis facultate præditus sit ducendi exercitum, improbus tamen habeatur, nec amicus Reip. alter iustus sit, & Reip. studiosus, quomodo sit faciēda electio. Duorum tamen ratio habenda esse videtur, cuius rei magis sint omnes compotes, & cuius minus. Itaque in imperatore deligēdo, rei militaris peritia magis quàm virtus spectari debet, nam minus rei militatis, magis autem probitatis compotes sunt. Ad custodiam verò & quæsturam contraria debent spectari, hoc enim munus virtutē vulgari maiorem desiderat, scientia verò omnibus est communis. Sed quærat aliquis, si facultas adesse muneris obeundi, & studium Reipublicæ, quid opus est virtute, cum hæc duo ad commodè Rempublicam administrandam sint satis: an idcirco virtus etiam desideratur, quoniam fieri potest, ut qui duobus his præditi sint, tamen incontinentes habeantur? Ergo quæadmodum incontinentes, cum sciant, & seiplos ament, non ta-

men

men sibi obtemperant, sic accidere quibusdam in Rempublicam potest. Cæterum vniuersè quæcunque legibus sancita Rebuspublicis commoda esse dicimus, his omnibus Respublicæ conseruantur. Sed caput est, quæadmodum sæpe diximus, vt quo multitudo quæ præsentî statu Reipublicæ contenta est, potentior quàm diuersa sit prouideatur. Sed præter hæc omnia illud intelligere oportet, cuius nūc ignoratione Respublicæ quæ à medio discessere tenentur. Nam multa sunt quæ cū popularia esse videantur, tamē Respublicas populares labefactāt: & paucorum potētias, multa quæ huic generi accommodata esse videntur, euertūt. Qui verò hanc vnā virtutem esse putāt, hi ad excessum trahūt, magno scilicet errore. vt enim nasus qui à pulcherrima rectitudine in aduncum aut simum deflexit, adhuc tamen honestus est, & visu non iniucundus, si quis autem immodicè producat, primum mediocritatem partis sustulerit, ad extremum vt ne nasus quidem esse videatur, propter excessum & defectum contrariorū, effecerit, quæ ratio eadem est cæterarum partium: sic in Rebuspublicis omnibus accidit. Nam fieri potest vt tum paucorum potentia, tum status popularis commodè sese habeant, quanuis ab optima Reipublicæ forma discesserint, si quis tamen alterutram magis intenderit, primum deteriores Rempublicam reddet, postremo vt ne Respublica quidem sit efficiet. Itaque legumlatori ac homini ciuili cognitum esse debet, cuiusmodi res populares statum popularem tueantur, & quales interimant: eodémque

ARISTOTELIS

modo paucorum potentiam, quę pertinent ad paucorum dominatum: quorum neuter status esse & conseruari absque diuicibus & multitudine potest. Nam si bonorum æquatio fiat, eam Rempublicam diuersam esse necesse est. Ergo qui euertunt legibus modum excedentibus, ii Rempublicas euertunt. Sed tum in statibus popularibus, tum in paucorum potentiis peccatur: in popularibus quidem administrationibus, ubi leges arbitrio populi temperantur: ductores populares peccant, qui cū diuitibus contententes, & quasi bellum gerentes, ex vna duas ciuitates faciunt, cum oppositum facere conueniat, vt semper pro diuitibus dicere videantur, & vicissim pro populo: in paucorum potentia, qui student paucorum dominatui, & vbique iureiurando contra quàm nunc sit, paucorū potentia studiosi profiteantur. Nunc enim in quibusdam paucorum potentiis hæc est iurisiurandi formula, Inimicus ero plebi, & in eam quicquid mali potero moliar, cum oppositum ostentare atque simulare conueniat, ac iureiurando nullam se in plebem iniuriã illaturos profiteri. Sed ex omnibus quę diximus, maxima prouisio ad Rempub. cōseruandam est in eo, quod nunc ab omnibus negligitur, vt educatio Reipub. consentanea fiat. Nam vtilissimæ leges & omnium Rempublicã administrantium consensu sancita decreta nihil profunt, nisi homines in Republica populariter si leges sunt populares, assuescant & instituãtur: vel conuenienter paucorum potetia, si huic leges accommodantur. Nam si est in vno incontinentia, est etiam in ciuitate.

ciuitate. Educari autem siue institui conuenienter Reip. non est hoc vt ea faciāt quibus qui paucorum tenent imperiū, vel populares delectantur, sed quibus alteri cum paucis, alteri populariter Rempublicam administrare valeāt. Nunc autem in paucorum dominatibus eorum qui tenent imperium filii delitiosè ac molliter degunt, egenorum verò exercitati sunt, & laboribus durati. Itaque magis & volunt, & res nouas moliri possunt. In popularibus verò Rebus publicis quæ maximè videntur esse populares, instituta sunt Reipublicæ commodis, & rationibus inimica, cuius causa est parua libertatis definitio. Duobus enim Respublica popularis definiri videtur, tum eo quod summa potestas penes maiore partem sit, tum libertate, quoniā ius æquum esse videtur: æquum autē, vt ratum sit quicquid multitudini placuerit: libertas autē & æquitas, vt faciat quisque quod velit. Itaque in huiusmodi statibus popularibus vnusquisque viuit vt vult, & suæ libidini (vt Euripides ait) indulget, quod vitiosum est. Nam viuere conuenienter Reipublicæ, non seruitus, sed salus esse putari debet. Hæc igitur sunt quibus, vt simpliciter loquar, Respublicæ mutantur & pereunt, & quibus conseruatur, & incolumes perseverant.

atq; praua

scholia in Caput IX.

SED tria quedā. deesse ijs oportet, qui summis magistratibus præesse debent. Quoniam ad Reipub. conseruationē magni intere st, idoneis hominibus n. agistratus summos mandari: idcirco quibus rebus instructus esse debeat is cui recte summus magistratus committitur declarat, quas tres esse docet. primum, ut sit amicus Reipub. secundo ut

ARISTOTELIS

facultatem, ingenium, & usum ad rem gerendam habeat. Tertio, ut sit ea uirtute & iustitia praeclara, quae illi Reip. generi conuenit. Quae res si non omnes in eodem homine congruant, ea plus ponderis habere debet in electione, quae uarior in hominibus reperitur. sed nihil est quod magis Rempub. conseruet, quam si ea pars quae Statu praesentem Reip. probat, quam quae non est eo contenta, potentior sit. Cauendum est etiam ne modus in his rebus excedatur quae Rempub. popularem faciunt, aut paucorum, & alias eodem modo: nedum nimis, ex epli gratia, popularis efficiatur, desinat esse popularis aut paucorum potentia, si haec nimis ualis efficiatur. sed ea ratio maxime ad Reipub. conseruationem facit, si prouideatur ut ciuium institutio & educatio sit Reipub. accommodata, ne uita & moribus, a legibus & institutis discedatur. Praesentis status Reipub. charitas.) Ut magnopere uelit praesentem statum Reip. conseruari. Maxima facultas.) Ut sit ingenio & usu ad eius magistratus officia obeunda maxime idoneus & instructus. Cuiusque Reipub. rationi accommodata.) Non enim eadem est boni ciuis uirtus, eademue iustitia in omni Reipub. sed uaria pro diuersitate Reipub. quaquam in optimo statu Reipub. eadem est uirtus boni ciuis, quae boni uiri. ita fit ut quod uirtus & iustitia est in Reipub. deprauata, ut in tyrannide uel paucorum potentia, id in optima Reipub. & simpliciter, improbum & iniustum habeatur. Nam iustus & bonus ciuis habetur in quaque Reipub. qui eius Reipub. lege obseruat. Leges autem deprauatae, Reipub. conuenientes, deprauatae sunt: & simpliciter iniustae. Cuius rei sint omnes magis compotes.) Ex ijs rebus quae spectari debent in deligendo uiro, qui ceteris debeat ad magistratum mandandum praeferrari, quae res in hominibus uarior sit, & quae frequentius adsit considerari debet, & ea plus habere ponderis, quae uariis in hominibus reperitur. itaque in deligendo imperatore siue duce exercitus, is qui naturalibus aduertijs & usu rei militaris praestat, quia hoc uariis est, probus & iustus uiro praeferrari debet. Ad quaesturam uero egregie probus & iustus, habenti ad id munus obeundum facultatem, hoc est ingenium, & usum, praeferrendus est. Haec enim facultas pluribus contingit, quam egregia probitas & iustitia singularis, quae in quaestore desideratur. scientia uero omnibus est communis.) Cognitio eorum quae agenda sunt, tum habenti usum & adiuuenta naturalia, tum probus & iustus adesse

adesse debet. aliud est enim experientia & usus, aliud scientia: hæc enim
 uniuersalior est, ut ipse docet Metaphy. i. Cū sciant & seipfos amēt.)
 Incontinēs, ut Aristoteles cum alijs locis, tum septimo Ethicorum docet.
 hoc differt ab intemperato, licet uterq; propriē in gula & ueneris uo-
 luptatibus uersetur, quod intemperatus habitum uitiosum iam ingene-
 ratum habet, & rationē deprauatam cum appetitu consentientem, &
 iucunda honestis per ignorantiam quandam, in qua omnes uitiosi uer-
 santur præferentem. Hæc autem est ignorantia in electione, quæ ut ipse
 ait tertio Ethicorum, non inuoluntarij, sed prauitatis est causa. Inconti-
 nens autem nec uitiosum habitum, nec rationē deprauatam habet, nec
 in uitiosorum ignorantia uersatur, sed rectē iudicat, & quæ bona sint,
 & expetenda nouit, & quæ uicissim mala & fugienda, sed infirmi-
 tate & inconstantia labitur, nec paret suo iudicio: quanquã hanc ipsam
 infirmitatem & perturbationem philosophus ignorantiam quandam
 esse interpretatur, ut omnino uerum sit cōmune dogma philosophorū,
 omnes malos ignorare quæ oporteat facere, Ethic. iij. Quæadmodū igitur
 incōtinētes expetēda & fugiēda sciunt, & seipfos amore naturali
 diligūt, tamen nec stant iudicio suo, & cōtra quàm ipsis cōuenit agūt:
 sic accidere in eos posset, qui facultatem ad Rempub. gerendam habe-
 rent, & essent præsentis status studiosi, nisi habitum uirtutis quo ab
 incommodis Reipub. auocarentur haberent. Hanc unam uirtutem
 esse putant.) Vt Respub. exempli gratia popularis, sit ualde popularis.
 Mediocritatem partis.) Commensum & proportionem quam nasus de-
 bet ad totum corpus, & ceteras partes habere. Nam partes hominis
 rectē à natura compositi certam commensus proportionem habent ad
 totum corpus, ut pes, exempli gratia, sit sextæ partis altitudinis corpo-
 ris, cubitus quartæ, facies uerò à mento ad frontem summam, & radi-
 ces imæ capilorum decima, & cetera partes eodem modo. quam ra-
 tionem, ut docet Vitruuius pictores, & statuarij solent in conficiendis
 imaginibus sequi. Propter excessum & defectū cōtrariorum.) Con-
 traria uocat rectum nasum, & curuum, aut simum. itaq; excessus re-
 ferri debet ad nasum curuū, qui sæpe magnitudine & longitudine ex-
 cedit rectum: defectus uerò ad simum qui minor esse, & uix à facie
 extare solet. Ergo qui euertunt legibus modū excedentibus, ij Respu-
 b. euertunt.) τοῖς καὶ ὑπεροχῶν νόμοις φθείραται. sic legitur in exem-

libro. 3. cap. 1.

ARISTOTELIS

plaribus emendatis. Qui euertunt, inquit, siue tollunt diuites, aut populum legibus modum excedentibus, hi Rempub. euertunt, & tollunt popularem sublatis diuitibus, paucorum potentiam sublato populo.

(Duas ciuitates.) Vnam diuitum, alteram e genorum. Iurciurando.) Quod accipitur ab ijs qui magistratibus praeficiuntur. Vt fiat educatio.) Vt ciues instituatur, & ijs rebus qua legibus & rationibus Reipub. sunt accommodatae, assuescant. Nam si est in uno.) In eo scilicet qui summo magistratui praest, uel in principe, uel in uno, id est in uno quoque, siue in singulis ciuibus. Non est hoc, ut ea faciant.) Hic locus aperte declarat uerbum *παιδευσις*, quod interpres uertit educari uel institui, & quo saepe utitur Aristoteles, non tam ad disciplinam pertinere, quae ex audiendo aut legendo ingeneratur, quam ad assuetudinem operum, quae solet latine educatio nominari. Vraua libertatis definitio.) Nam perperam liberum esse definiunt, cui facere licet quicquid uult: est enim addendum, praeterquam quod lege prohibetur. nam hoc est quod ait. Viuere conuenienter Reip.) Leges Reip. non uiolare.

Caput X.

SUPEREST ut de vnus imperio differamus, quae res ad ipsius interitum, & quae sint ad salutem accommodatae. Veruntamen quae in regna & tyrannides accidunt, similia sunt iis quae in Respublicas accidere memorauimus. Nam regnum optimatum Rempub. aemulatur. Tyrannis autem ex extremo paucorum dominatu, & statu populari consistit: itaque subiectis maxime omnium est perniciofa, quippe cum sit ex duobus malis Rebuspublicis constituta, habeatque utriusque aberrationes & peccata. Caeterum utraque monarchia ab ipso statim initio ex rebus contrariis nata est. Nam regnum in praesidium proborum hominum contra iniurias popularium est constitutum: & rex ipse ex numero proborum virorum creatus est, propterea quod virtute
aut

aut rerum virtute gestarum magnitudine præstaret, aut propter talis generis excellētiam. Tyrannus autem ex populo & multitudine aduersus nobilitatē, vt populum iniuriis eorum prohiberet, quemadmodum res ipsa declarat. Nam tyrāni plerique ex ducibus popularibus facti sunt, qui nobiles calumniādo, vt sibi à populo fides haberetur, sunt affecuti. Quædam igitur tyrannides ad hunc modum auctis iam ciuitatibus extiterūt. Aliæ ante has ex regibus, qui moribus institutisque maiorum violatis, imperia magis herilia concupierunt. Aliæ ex his quibus mādati fuerāt summi magistratus. Antiquitus enim populi munera publica & Reipub. cōsulendi curam diuturniores constituebant: quædam ex paucorum potentiis, cum vnum aliquem cuius arbitrio imperia maxima cōmitterent delegissent. Nam his omnibus modis tyrannidem inuadendi, si modo velint, factas adest, propterea quòd iam potentiam habent alii principatus regii, alii magistratus, vt Phidoni inter Argiuos accidit, & aliis qui regnum quod prius erat in tyrannidem cōuertunt. Qui verò ad Ioniam tyranni facti sunt, & Phalaris ex magistratu tyrānidem inuaserunt. Panætius autem inter Leontinos, Cypselus Corinthi, Pisistratus Athenis, Dionysius Syracusis. Et alii eodem modo ex ducibus & allentatoribus popularibus facti sunt tyranni. Regnum igitur, vt supra diximus, optimatum ordinem imitatur. Nam regnum propriæ virtutis, aut generis, vel beneficiorum, aut honorum simul atque potentia meritis tribuitur. Omnes enim hūc honorē sunt

ARISTOTELIS

adepti, quòd ciuitates beneficiis vel demeruisſent; vel demerendi facultatem haberent: quidam bello ne in ſeruitutem redigerentur, prohibentes, vt Codrus: alii in libertatē vendicātes, vt Cyrus: alii quòd vr̄bis fuiſſent cōditores, vel agros ſeu fines in ditio- nem redegiſſent, vt Lacedæmoniorum & Macedo- num, Mololſorūque reges. Pertinet autē ad regis officium cautum ac prouidentem eſſe, vt nec diuites iniuria, nec populares contumelia afficiātur. Tyrannis, vt ſæpe dictū eſt, nullam habet boni publici rationem, præterquam compēdii ſui gratia. Eſt autem tyrannicu propositum voluptas, regium autē honestas. Itaq; velle pecuniis excellere tyrannicum eſt, honoribus verò magis regium. Item custodia regis, ciuilis eſt: tyranni, ex externis conſtat. Tyrānidi por- rò tum ſtatus popularis, tum paucorū potentia mala ineſſe perſpicuum eſt. Ex paucorū potentia tyrannis habet, quod ſibi diuitias tanquam finem proponit: aliter enim præſidium manere nequit, nec lautitia, & quod ſuſpectam multitudinē habet, quæ cauſa eſt arma popularibus auferendi. Itēque afficere plebem incommodis, atque vr̄bis munitiore loco ſummouere, & ſeorſum habitare cogere, commune eſt paucorum potentia atque tyrannidis. Ex populari verò habet, bellum gerere cum nobilibus, eòſq; tum latēter, tum palam interimere, & in exiliū mittere tanquam artis æmulos, & dominatū impediētes. Ab his enim inſidia parari ſolēt, dum quidā eorum imperare volūt, alii ſeruire recuſant. Vnde conſilium natum eſt, quod Periander Thraſybulo dedit,

vt

vt spicas eminentes mutilaret, tanquã semper oporteat præstantiores ciues de medio tollere. Eadem igitur esse principia ferè putare conuenit, vt suprã memorauimus, in Rebuspub. & in monarchiis mutationum. Nam iniuria, timor, & contemptus magna ex parte subiectos ad conspirandum in monarchias compellunt, sed ex iniuriis maximè contumelia, interdum tamen si quis fuerit fortunis spoliatus. Sunt autem hi fines vt illic, sic etiam in tyrannide & regno. Nam qui soli tenent imperium, hi plurimum habent, tum diuitiarum, tum etiam honorum, quæ res ab omnibus expetuntur. Conspiraciones autè quædam in caput principum, quædam in principatum fiunt. Quæ igitur à contumelia proficiscuntur, hæ in caput fiunt. Sed cū multiplex sit contumelia, quælibet est iræ, seu indignationis causa. Porrò irati magna ex parte non præstantiæ, sed vltionis gratia in malum alterius incitantur. Nam conspiratio quæ facta est in Pisistratidas, inde orta est, quòd Harmodii sororem contumelia affecerant, ipsum verò Harmodium offenderat. Itaque Harmodiũ sororis contumelia, Aristogitonem verò Harmodii iniuria ad facinus impulerunt. Insidiæ quæ in Periandrũ Ambratiæ tyrannum instructæ sunt, hinc ortum habuerunt, quòd adolescentem cuius consuetudine turpiter abutebatur, num iam vterum ex ipso ferret, in conuiuio interrogauit. Philippum Pausanias idcirco peremit, quòd contumeliam quam ipse acceperat ab Attalo negligeret. Derdas Amyntẽ paruo propterea insidiatus est, quòd in ipsius etatẽ gloriabatur.

ARISTOTELIS

Euagoras Cyprius Eunuchus. Nam filium eius quòd uxorem repudiasset, quasi accepta contumelia peremit. Et multæ conspirationes & inuasiones in monarchas propter pudendas cõtumelias in corpus illatas factę sunt, vt Cratei in Archelaũ. Semper enim molestus erat ad consuetudinem sollicitando. Iraque vel minor prætextus satis erat: vel quòd nullã ex filiabus, vt erat pollicitus, ipsi dedisset, qui bello quod cum Sirrha & Arrhabeo gerebat implicitus, maiorẽ natu dedit Elibeę regi, minorem verò filio Amyntæ, dum sic fore putat, vt minus ille differentiat ab eo qui fuerat ex Cleopatra procreatus: principium tamen alienationis ex amatoria molestia natum est. simul etiam Hellanocrates Larissæus ob eãdem causam conspirauit. Nam cum abusus eius ætate ipsum ab exilio, quemadmodum fuerat pollicitus, non reuocaret, consuetudinem non ab amatoria cupiditate, sed à voluntate inferedi contumeliam profectam fuisse putauit. Paro & Heraclida Aenienses patris iniurias persequentes Cotyn necauerunt, à quo defecerat Adamas velut accepta contumelia, quòd puer ab eo fuisset exectus. Multi etiam quòd corpore plagas accepissent, irati, quasi accepta contumelia principes ac reges occiderunt, aut occidere conati sunt, vt in Mitylene Megacles facta cum amicis conspiratione, Pentolidas qui circuentes virga obuios percutiebant sustulit. Et postea Smerdes quòd plagis fuisset affectus, abstractusque ab uxore Pentilum interfecit. Cõspirationis autem in Archelaum factæ Decamnichus dux & auctor fuit, qui primus cæte-

ros conspirantes concitauit , iratus quòd Euripidi poetæ traditus ab eo fuisset verberandus. Euripides autem indignatus erat, quòd illi nescio quid de ore ipsius grauius olente dixisset, & aliis multis propter similem causam, vel mors illata est, vel insidiæ instructæ. Eodem modo fit propter timoré: hæc enim erat ex causis vna, vt in Rebuspub. sic etiam in monarchiis, vt Artapanes Xerxem inuasit calumniam Dedario timens, quem iniussu Xerxis suspenderat, putans tamen se impune laturum, eo dante veniam; velut immemorem propter cœnam. Quædam conspirationes ex contemptione oriuntur, vt in Sardapalium, cum quidam inter mulieres nentem conspexisset, si verè hoc est à fabulantibus traditum, sin aliter, in alio tamè verè potest accidere. Et Dió propter contemptum, Dionysium posteriorem inuasit, cū ciues sic affectos, & ipsum semper esse temulentum videret. Et amicorum quidam propter cõtemptum monarchas adoriuntur: nam cum ipsis fides habeatur, tanquã improuisi facinus patrare valeant, contemnunt. Hi quoque contemptione quodammodo inferri videntur, qui sibi imperium occupandi facultatẽ adesse putant: quasi enim rem perficere valeant, periculum contemnentes propter potentiam sine timore aggrediuntur, vt faciunt belli duces in monarchas, quemadmodũ Cyrus in Astyagem, dum eius tum vitam, tum exercitum contemnit. Nam milites otium & vecordia corruperat, ipse vitã deliciosè transigebat. Et Seuthes Thrax cū exercitum duceret, Amadocum est adortus, in quod facinus

ARISTOTELIS

quidam harum rerum pluribus impelluntur, exempli gratia, contemptione & quæstu: ut Mithridates in Ariobarzanem. Sed maximè ob hanc causam adoriuntur ii, qui cum sint audaces natura, honore bellico apud principes funguntur: nam fortitudo quæ potentiam habeat, audacia est. Propter quas ambas velut exploratam victoriam habentes, inferuntur. Eorum verò quos ambitio ut tyrannos adorianatur impellit, alius est causæ modus ab iis quos supra diximus diuersus. Nō enim ut quidā in tyrānos quæstus & magnos ipsorum honores spectātes inferuntur, sic eorum quisque, quos ambitio ad inuadendum impellit, periculum subire animum inducit: sed illi propter memoratam causam, hi tāquam aliud ingens facinus patretur, quo nobilitentur, fiantq; apud cæteros illustres. Itaque monarchas non ut sibi vendicent monarchiā inuadunt, sed ut famam & gloriam indispiscantur. Veruntamen perpauci numero sunt, quos ea causa ad patrādū facinus inducit. Hos enim sic animatos esse oportet, ut nisi facinus patrauerint, vitam sibi acerbam esse putent, quorum comes esse debet Dionis opinio, quæ non facilè multis ingeneratur. Nam ille cum paucis militibus Dionysium est adortus, sic se animatum esse professus, ut quocunq; procedere daretur, satis esset habiturus cogitato facinore fungi, hoc est præclaram eam mortem non recusaturus, vel si statim sibi mori accideret, modo vel ad breue tempus facinori superesse contigisset. Tyrānis autem vno modo deletur, quemadmodum alia quæque Respublica extrinsecus, si qua contraria

Respub.

Respub. potentior sit. nam velle dubium nō est, propter instituti diuersitatem, quæ verò volunt, hæc omnes, si facultas adsit, faciunt. Sunt autem tyrannidi contrariæ Respublicæ populus quidem, vt figulus figulo, quemadmodum ait Hesiodus, nam vltimus status popularis tyrannis est: regnum verò & status optimatum, propter Reipub. contrarietatem. Quare Lacedæmonii multas tyrannides sustulerūt, & item Siracusani, quo tempore rectum Reipub. statum obtinebāt. Alio modo à se tyrannis deletur per sociorum seditionē, vt Gelonis, & nuper Dionysii: Gelonis, auctore Thrasybulo Hieronis fratre, qui Gelonis filium blanditiis & voluptatibus in facinus compulit, vt ipse imperaret: conspiratibus autem domesticis ac necessariis ne tyrānis omnino deleretur, sed tolleretur de medio Thrasybulus, iidem cōspirantes occasionem nacti eos omnes exegerunt. Dionysium autem Dion eius affinis coacta militum manu, adiunctisque popularibus tyrannide deiecit, & ipse interfectus est. Sed cum duæ causæ sint, quibus potissimum in tyrannides conspiratur, odium & contemptus, horum alterum, odium dico, tyrannis adesse necesse est: tamen ex contemptu, tyrānides magna ex parte dissoluūtur. Argumēto, quod qui occuparunt imperia, eorum plerique eadem retinuerunt: qui verò tradita ab aliis acceperunt, hi statim ferè omnes amiserunt. Nam cum se voluptatibus dedāt, facilè in contemptum veniunt, & multas se opprimendi occasiones conantibus præbent. Cæterum iram, partem esse odii statuēdum est, nam quodam-

ARISTOTELIS

modo actionum earundem causa fit. Estq; interdum odio ad agendum accommodatior, quoniam irati maiore impetu ac vehementius inferuntur, propterea quod animi perturbatio non utitur ratiocinatione, sed iræ homines ob contumeliã potissimum indulgere solent. Quæ ex causa Pisistratarum tyrannis, & aliorum multæ sublatae sunt. Odium tamẽ magis est in causa: nam ira cum dolore adest, quare uti ratione iratis non facillè datur, odium sine dolore. Ad summam, quot causas esse diximus evertendi meram & extremam paucorum potetiam, & vltimum statum popularem, totidem tyrannidis delendæ causas esse putare conuenit, quoniam formæ illæ Reipub. tyrannides diuiduæ sunt. Regnum à causis externis omnium minimè deletur, quare diutius conseruatur. Sed plurimè perniciës intrinsecus existunt, idque duobus modis. Vno per regni sociorum seditionem: Altero si reges tyrannicè magis imperare conantur, cum plura suo arbitratu ac præter leges gerere volunt. Cæterum iam nostris temporibus regna non constituuntur, sed si quæ monarchiæ fiunt, tyrannides potius existunt, propterea quod cum regnum sit imperium voluntarium, & rex maiorum rerum summam habeat potestatem, multi sunt ei similes, nec tanto opere quisquam excellit, ut imperii magnitudinem ac dignitatem exæquet. Itaque ob hanc causam regnum sua voluntate non ferunt. Quod si quis per fraudem aut vim occupauerit, iam hoc tyrannis esse videtur. Regnorum autem quæ ex genere tribuuntur interitus, causam præter supradictas statuere

statuere oportet, quod multi succedunt tales, ut facile contemnantur, & quod non tyrānicam potentiam, sed regium honorem obtinentes cōtumeliam inferant: quoniam facile factu est regnum dissolvere. Nam si non volentibus imperet, protinus desinet esse regnum. Tyrannus autem etiam inuitis dominatur. Monarchiæ igitur propter has & similes alias causas euertuntur.

scholia in Caput X.

SVPEREST ut de unius imperio differamus.) Quibus rebus conseruari Respub. ac uicissim deleri, diximus. Quas regnum & tyrānis imitatur, eadem regno tyrannidique salutare sunt, aut perniciose. Regnum autem optimatum Remp. imitatur: Tyrannis uero paucorum simul potentiam & popularem, ut rationibus multisque exemplis declarat. Regi publica commoditas tāquam finis quo referat omnia. Tyranno uoluptas est proposita. Officium regis est prouidere, ut nec in locupletes iniuria cuiusque generis, nec in pauperes inferatur cōtumelia. Tyrannus autem nihil facit quod ad bonum publicum pertineat, præterquam ut suis commodis prospiciat: habetque omnia cum paucorum potentia, tum Reipub. popularis uitia, quæ nominatim explicatur. Tria sunt quæ potissimum subiectos ad conspirandum in monarchas impellunt, iniuria, timor, & contemptus. sed cum conspiratio uel in caput principis, uel in ipsum principatū fiat. Quæ ex iniurijs à cōtumelia proficiscitur, ea capitalis esse solet, quanquam ambitio quosdam, sed alia ratione ad tyrannum tollendum impellit, ut magnam scilicet gloriam consequantur. sed duo sunt quæ potissimū homines ut in tyrannos conspirent impellunt, odium cuius pars est ira & contemptio. Regnum ex causis extrinsecus illatis raro deletur. itaque plurimi ipsius interitus à domestico malo duorum modorum altero proficiscuntur, uel conspicientibus regis amicis, & quorum opera utitur in administranda Reipub. uel ipso principe ieges continente, & tyrānicum imperium regio præferente. Cæterum regna hereditaria interdum per cōtemptum eorum euertuntur, qui regno impares indignique succedunt. Nam re-

ARISTOTELIS

gnam optimatum Rempub. emulatur.) Regnum simile est optimatum Reip. Nam ut in hac prima ratio uirtutis habetur, & optimis quibusque uiris magistratus mandantur, sic regnum optimo cuique desertur, & utrisque publica commoditas propoſita eſt. Extremo paucorum dominatu.) Quae dynaſtia dicitur, ubi pauci contemptis legibus cuncta ſua libidine gerunt, commodis ſuis duntaxat ſeruietes. Vtraque monarchia.) Regnum & tyrannis. eſt enim monarchia unius imperium, ſue in unam ciuitatem, ſue in plures habeatur. Talis generis.) Familia, uirtute aut gloria rerum geſtarum preſtantis. Cunctis iam ciuitatibus.) Quae initio rerum erant paruae. Aliae ante has.) Priſcis temporibus, cum regibus ſere mortales parerent. Ut Rhidoni inter Argiuos accidit.) In Argo urbe Peloponneſi, ubi cum ſummo magiſtratu Rhidoni praeeſſet, eius occaſione tyrannidem occupauit. Qua ratione quoſdam ad Ioniam in Aſia, & Phalarim apud Agrigentinos in Sicilia tyrannidem inuaſiſſe ait. Panatius inter Leontinos.) Ciuitatem Siciliae. Dionyſius Syracuſis.) Dionyſius ſuperior: nam poſterior patri in tyrannide Syracuſanorum Siciliae ciuitatis ſucceſſit. Ut Codrus.) Vltimus rex Athenienſium, de quo Troguſ lib. ij. Ut Cyrus.) Qui Aſtyage auo rege Medorum, quibus perſa parebant deniſto, imperium Medorum ad perſas, unde genus paternum ducebat tranſtulit, & ſic hos in libertatem uindicauit. Molſſorum.) Hi populi ſunt Epiri. Ne diuites iniuria, nec populares contumelia afficiantur.) Iniuria latiſſime patet, nam quicquid in aliquem fit contra ius, iniuria dicitur. Contumelia uero ſpecies eſt iniuria, quae pertinet ad dedecus, & indignitate. Præterquam compendij ſui gratia.) εὐνοίας ἀφελείας καὶ εὐνοίας: ſic enim ſcribendum eſt. Imperium tyrannicum ſimile eſt ei, quod dominus exercet in ſeruos, ut declaratum eſt: dominus autem omnia ad ſuam utilitatem refert. cuius cauſa ſeruorum ſaluti, & neceſſarijs commodis proſpicit, ne perentibus ſeruis, imperium ipſius & dominatus percat. Sic tyrannus interdum bono publico conſultat, cum id in ipſius comoditatem recidit. Tyrannicum propoſitum.) Finis quo refert imperium. Honoribus uero.) Fama & gloria. Cuſtodia regis ciuiliſ eſt.) Ex ciuibus conſtat: ciues enim regem ſuum cuſtodiant, tyrannum milites mercenarij externi. Alioſ enim praefidium manere nequit.) Sine pecunijs cuſtodes milites alere non poteſt, quibus ſummotis in magno periculo uerſatur. Nec lautitia.)

tia.) ἀδὲ ἴσχυω: sic enim scribendum est, non ἴσοφω, ex emendatis
 exemplaribus. Urbis munitiore loco summouere.) ἔκ τῆς ἀσείας ἀπελω-
 νη. Urbem Græci plerunque πόλιν, interdum ἄστυ nominant. sed Athe-
 nenses cum ipsorum urbe Piræus etiam contineretur, ut Roma trans Ty-
 berina regio, tamē ἀσείας nomine munitiorē, editioremq; urbis partem,
 uel solā, uel potissimum uocabant. Vnde factū est, ut cuiusq; urbis pars
 editior ἔστυ munitior ἄστυ nominetur, ut hoc in loco ab Aristotele. sed ἔστυ
 ipsum nomen ἄστυ, παροξ. ἢ ἀνω ἴστασθ, deduci Græci interpretātur. Est
 igitur sensus: tyranni populares ab urbe summouēt, id est ab urbis edi-
 tiore, ἔστυ munitiore loco, quo ipsi cum externo præsidio continentur, ut
 hunc locū, nec adeat popularis multitudo, nisi si quis uocatus fuerit, nec
 incolar, sed nicos suburbanos inhabitet, uel urbis demissa ἔστυ infirma lo-
 ca. Bellum gerere.) inimicitias ἔστυ similitatē exercere. Tanquā artis
 amulos.) Tanquā inuidos imperij, quo ipsi quoq; fungi uellēt: ut figulus
 figulo inuidet, ἔστυ faber fabro, ut ait Hesiodus. Quōd periāder dedit
 Thrasybulo.) Periāder tyrānus fuit Corinthi, filius Cypseli, Thrasybu-
 lus tyrānus Mileci. Hanc historiā Herodotus in Terpsichore refert, sed
 consiliū à Thrasybulo datum esse Periādō tradit, cōtra quā Aristote-
 les, sed nihil ad exēplum interest, de quo supra meminit etiā Aristote-
 les, ἔστυ nos latius explicuimus. Sunt autē hi fines.) Diuitiæ ἔστυ ho-
 nores. Ut illic.) In Rebus. Quādā fiunt in caput.) Ut tyrannū inter-
 ficiant. Non præstāt. Non ut alteri honore præferatur, sed ut acce-
 ptam contumeliā ulciscatur. Conspiratio facta in Pisisstradidas.) Cōm-
 ratio Athenis in Diocle, Hipparchum, ἔστυ Hippiam filios Pisisstrati facta:
 quorū Diocles per uim stuprata uirgine Harmodij sorore ab ipso occi-
 ditur. Hippias cū imperiū paternū teneret, Harmodij cōprehendit, qui
 cōscios cædis nominare p̄ tormēta iussus, omnes amicos tyrāni nomina-
 nit: quibus occisis, q̄rētī Hippie nū aliū cōscij superessent, nemo superest
 respōdit, quē amplius mori cupiā, q̄ tyrānū ipsum. Huius uirtute ciuitas
 libertatis admonita, Hippia in exiliū egit, ut refert Trogius, uel interfe-
 cit, ut Suidas: socius autē cōspirationis fuit Aristogitō, quibus Athenie-
 ses statuas cōstituerūt, ut Pl. refert. Eusebius Hipparchū ab his interfe-
 ctū fuisse tradit. Vterū ex ipso ferret.) Ex ipso pregnās esset. Philippū
 Pausanias.) Pausanias primis pubertatis annis, ut Trogius refert, stupriū
 per iniuriā passus ab Attalo fuerat. Cuius indignitati hæc etiā sceleritas

Justinus libro. 9.

ARISTOTELIS

accesserat, quod perductum in conuiuio solutumque mero Attalus, non sua tantum, uerum etiam conuiuiarum libidini uelut scortum uile subiecerat, ludibriumq; omnium inter coaequales reddiderat. Hanc rem agere ferens Pausanias, querelam Philippo saepe detulerat. Sed cum uarijs frustrationibus non sine risu differretur, & honoratum insuper ducatu aduersarium cerneret, iram in ipsum Philippum uerit, ultionemq; quam ab aduersario non poterat, ab iniquo iudice exegit, ipsumq; interfecit.

Amyntæ paruo.) Paruus scilicet cognominabatur Amyntas hic rex Macedoniae, qui se ab usum fuisse Derda puero iactabat. Euagoras Cyprius Eunuchus.) Huius Euagoræ encomium scripsit Isocrates, pulsusq; ab eo tradit Cyprio tyrannum, nec tamen nominat. Sed ex hoc Aristotelis loco Eunuchum eum fuisse suspicor, non re, sed nomine, auctore suida, qui Eunuchum uirum quendam fuisse mollem animo, & effemmatum tradit. Nam quod uxorem repudasset, filium eius interfecit.) Huius regis qui Eunuchus dicebatur, filius, ut uidetur, uxorem repudians, aut filiam Euagoræ: qua contumelia concitatus Euagoras, ipsum occidit. historiam quere. In Archelaum.) Regem Macedoniae, cuius familiaris fuit Euripides poeta. simul conspirauit.) In Archelaum ob causam eiusdem generis. Aemienfes.) Ab Aemienia urbe Thesaliae, cuius tyrannus erat Corys. Ab eo fuisse executus.) Castratus, ut ipsius scilicet aetate diutius abutentur. Penthelidas.) Nobilissimam familiam quæ Mytilenæis imperitabat. Et postea Smerdes.) In eadem scilicet insula & ciuitate. Hæc enim erat ex causis un.) Hæc unam causarum esse diximus. Propter cœnam.) Quod cœnatus & temulentus fecisset. Ut in sardanapalum.) Hic Assyriorum rex ultimus fuit, quem cum Artabactus Medorum prefectus inter mulieres purpuram nentem muliebri habitu uidisset, indignatus quod uiri fortes effeminato regi parerent, facta conspiratione ei bellum intulit: uictus autem Sardanapalus, & in regiam reuersus, sese, diuitiasq; in pyrâ coniecit, hoc solo uirum imitatus: in cuius locum susceptus Artabactus imperium ab Assyrjs in Medos transtulit, ut postea Cyrus ex Medis ad Persas. Dion propter contemptum Dionysium posteriorem.) Dion Syracusanus Platonis discipulus fuit, frater Aristomacha uxoris huius Dionysij, cui cum suspectus esset Dion propter optimos mores & philosophiam, quod tyrannidi esset infestus, ipsiq; insidiaretur, in Greciam relegatus

Dionarchus in dione

relegatus

relegatus ab eo est, unde coacta manu Syracusas reuersus, capta urbe Dionysium in arcem primum confugere, deinde ex arce profugere coegit. sed liberata ciuitate interemptus est insidijs pessimi hominis Callippi Atheniensis socij & amici sui, ut Plato refert. Ciuēs sic esse affectos.) Syracusanos etiam contemnere Dionysium. Seurthes Thrax Amadocum est adortus.) Dux exercitus regem erat Amadocus rex Odrysiarum gentis Thracis. horum contentione Xenophon rerum graecarum iij. meminit. Mithridates Ariobarzanem.) Eum Mithridatem designare uidetur, qui fugiens insidias Antigoni regis Macedoniae in Cappadociam confugit, ac ut ait Plutarchus, lata & ubere regione potitus, actor stirpsque fuit regum qui ad Pontum imperium usque ad octauam successionem tenuere, cum fuerunt a Romonis deleti. Hic igitur Mithridates, ut uidetur, cum Ariobarzane rege suis copijs fuisset praefectus, per contemptum & cupiditatem ipsum aggressus, uel interfecit, uel regno spoliavit. Mithridatis Lycaoniae & Cappadociae praesidis meminit Xenophon libro septimo de Cyri expeditione, & item Seuthis qui Thracibus imperitabat. Tanquam aliud ingens facinus patretur.) Quasi rem faciant ingenti gloria dignam, & excellentis uirtutis. nam *τοδ. τὸ* solet Aristoteles nuncupare excellentia, & rebus necessarijs commodisque maiora. Quorum comes esse debet Dionis opinio.) Eum animum habere debent quem habuit Dion, ut nisi rem conficeret, uiuere turpe putaret: re autē confecta mori, si fortuna ferret non esset recusaturus. Potentior sit.) Quae prope scilicet sit, aut quae prope alat exercitum, ut supra dixit. Populus quidem ut figulus figulo.) Populum uocat extremam & pessimam formam status popularis, ubi nō ex legibus, sed arbitrio populi atq; decretis Resp. geritur: quam formam tyrannidi similem esse dixit. Itaque ut tyrānus tyranno, sic populus inuidet, infestusque est tyranno, quemadmodum figulus figulo, & faber fabro, ut Hesiodus ait exordio operis, quod dies & opera inscribitur, iamque abiit in prouerbij locum. Per sociorum seditionem.) Socij tyrannidis sunt amici tyranni, quorum opera in administratione imperij utitur. Ut Gelonis.) Tyrannus hic Syracusanorum fuit, ut postea Dionysius. Plerique imperia retinuerunt.) Magna pars eorum qui occuparunt imperia tyrannica, tyrannides ipsas retinuerunt. Nam ira cum dolore est.) Qui dolor non permittit uti ra-

In Aemeticis

ARISTOTELIS

tionem & consilio, quo maxime opus est ad negocium conficiendum, sed properare ad ultionem cogit, quæ huius doloris medicina est. Forma illæ Reipub. tyrannides diuiduæ sunt.) Extremus populus, & extrema paucorum potentia, tyrannides sunt non unius, sed plurium simul, paucis, aut ipso populo tyrannidem exercente. Per regni sociorum seditionem.) Ducum & præsectorum, quorum opera rex utitur in administranda Reipub. Multi sunt ei similes.) Multi sunt uirtute ac meritis regi pares. Ut imperij magnitudinem ac dignitatem exaquet.) Debet enim rex uirtute ceteros omnes superare, ut tertio libro declaratum est. Tyrannis esse uidetur.) Tyrannis est. nam uerbum uidetur, & forte, fortassisque, & talia sæpe ab Aristotele in rebus nõ dubijs usurpantur modestiæ gratia, ne temerè asserere uideatur. Quæ ex genere tribuuntur.) Quæ sunt in aliquo genere, siue familia hereditaria. Regium honorem obtinentes.) Absque externo præsidio. Facile factu est regnum dissoluere.) Facile est regnum euertere. Nam si subiecti parere nolint, uel regem deiciant, uel si inuiti parere cogantur, iam non erit regnum, sed tyrannis.

Caput XI.

CONSERVANTVR autem haud dubiè, ut uniuersè loquar, ex cõtrariis: singulatim verò, re-gna si ad mediocritatem magis reuocentur. Nam quò pauciorum rerum summam potestatem habet, hoc diuturnior est omnis principatus, quoniam & ipsi minus fiunt heriliter imperiosi, morèsq; æquabiles magis ac humaniores induunt, & subiectorum inuidiam minus contrahunt. Quæ causa fuit, ut diu regnum molossorum duraret, & item Lacedæmoniorum: quoniam ab initio imperium fuit in duas partes diuisum, & postea Théopõpus, ut cæteris in rebus, sic hac in parte egregia moderatione usus, Ephorum magistratum contra regnum constituit, detrahens de potentia, & addens regno diuturnitatem,

idem firmat glaucocchus in libro de doctrina principum, et uide, que scribit Meus in iohannes genesius, in seculis libri secunda, capite septimo, de origine ephorum, supra sumit libro folio 57.

tem, vt id quodammodo minus, sed maius effecerit. quod ipsum ferunt, vxori respondisse, quæ exprobrante quòd minus regnum filiis tradere, quàm accepisset à patre ipsum nõ puderet, minimè verò, inquit, trado enim diuturnius. Tyránides duobus modis maximè contrariis conseruantur, quorum alter traditus est, & à plerisque tyránis in imperio administrando tenetur, cuius multa à Periandro Corinthio instituta fuisse ferunt, & multa similia licet à Persarum imperio sumere. Hæc autem sunt ea quibus suprà Tyrannides quoad fieri potest conseruari diximus, viros præstantes deprimere, & qui sunt elato animo de medio tollere, nec conuiuia, nec sodalitates, nec doctrinam, nec tale quicquam aliud permittere, sed omnia vnde duo solent existere, animi elatio, & fides cauere, colloquia vetare, & omnes alios otiosorum conuentus prohibere, & cunctis rationibus dare operam, vt inter se omnes sint maximè ignoti, vtq; peregrini semper conspiciantur, & circa fores obambulent, sic enim latere non poterit, si quid sinistri molientur, & semper seruitute pressi animos attollere minus cõsuescent, & cætera id genus Persica & Barbara ad tyrannidem tuendam faciunt, habent enim omnia eandem vim. Item dare operam vt quid subiectorum quisque dicat & agat non ignoretur, & exploratores habere, quales erant Syracusis Profagogidæ, quasi delatores nominati. Hieron etiam vbicunque coetus & conuentus erat, Oracustas, hoc est ausultatores submittebat, quippe talium hominum timore minus audent, & si quid

ARISTOTELIS

audent, minus latet. Prodest etiam alios apud alios
 calumniari, & amicos cū amicis, populares cum no-
 bilibus, & diuites inter ipsos cōmittere. Subiectos
 etiam in paupertatem redigere, tyrannicum est, ne
 præsidū alatur, nec ab operibus quotidianis ocium
 eis ad parandas insidias supersit. Huius rei exemplo
 sunt Pyramides Aegypti, Cypselidarumque diis im-
 mortalibus erecta templa, & Pisistratidarum sanum
 Olympio Ioui ædificatum, & Policratis opera quæ
 in Samo visuntur: hæc enim cuncta pertinent eodē,
 vt qui sub imperio sunt, nec ocium habeant, & pau-
 peres reddatur. Quo item spectat tributorum ex-
 actio, vt Syracusis, vbi Dionysii tyrānide quinque an-
 nis omnes opes tributi nomine collatæ fuerunt. Est
 etiam tyrannicum commentum bellum gerere, vt
 occupati sint, & ductore semper indigeant. Porrò
 cum Regnum per amicos conferuetur, tyrānidis ta-
 men ratio poscit, vt amicis minimè omnium fides
 habeatur: nam cum velint omnes, hi tamen maxi-
 mē possunt tyrannum de medio tollere. Ea quoque
 tyrannica sunt, quæ in extremis statibus popularibus
 fiunt, mulierū licentia per domos, vt facta virorum-
 que consilia deferāt, seruatorumque renouatio ob ean-
 dem causam. Quoniam neque serui neque mulie-
 res tyrannis insidiantur, quos propter viuēdi vt ve-
 lint licentiam in tyrānides & status populares ami-
 cos animos gerere necesse est. Nā populus etiā ex-
 petit esse monarcha. quo fit vt apud vtrūque in pre-
 tio sint adulescentes, apud populos dux popularis. (hic
 enim populi assentator est.) apud tyrānos, qui se de-
 misse

misse in consuetudine gerunt: quod est assentationis opus. Nam tyrānis improborum est amica, quoniam tyranni adulationibus delectantur. Adulatur autem nemo qui liberum animum gerat: nam viri probi vel amant, vel certè non blandiuntur. Itē improbi ad res improbas vtiles sunt, quoniam clauus, vt est in prouerbio, clauo truditur. Est etiam tyrannicum, grauis ac liberi hominis consuetudine nō delectari: nam talē se solam esse tyrānus vult. At qui ediuerso grauitate ac libertate vtitur, is præstantiam ac tyrannidis dominatim tollit. Tales igitur odio sunt tyrannis, tanquam imperium dissoluētes. Illud quoque tyrannicum est, ad conuiuia & frundas voluptates peregrinos potius vocare quàm ciues, quasi hostes hi sint, illi verò non aduersarii. Hæc igitur & talia tyrannica sunt, & tyrannidem tuentur: quibus tamen nihil improbitatis abest. Sed hæc omnia ferè tribus generibus cōtinentur. Nam tria sunt quæ tyrannis efficere molitur. Primum vt subiecti demissos animos gerant: nam qui est abiecto animo, is nemini parat insidias. Deinde ne fidem habeant inter se: nec enim ante tyrannis euertitur, quàm sint aliqui fidentes inter ipsos. Quo fit vt tyrāni viros probos tanquā hostes infectentur, propterea quòd ob sint imperio: non modo quoniam imperium herile recusant, sed etiā quia sunt tum inter se, tum etiam aliis fidi, nec se nec alios accusant. Postremo vt ne habeant quidem efficiendi facultatem. Nam cum nemo quod facere non potest aggrediatur, nullus facultate non suppetēte tyrannidem euertere tenta-

ARISTOTELIS

bit. Hi sunt igitur tres fines ad quos spectant tyrannorum molitiones. omnes enim tyrannici conatus ad hos fines referri possunt, partim ne fidem habeant inter se, partim ne possint, partim ne gerant animos elatos. Hic est igitur vnus modus tyrannidem tuendi. Alter modus rationem & curam iis quæ diximus contrariam habet, & potest ex interitu regnorum sumi. Nam vt euertendi regnum vnus modus est, si fiat imperium magis tyrannicum, sic est tyrannidi salutare, ipsam reddere magis regiam, vno duntaxat retento, potentiam dico, non solum volentibus, sed etiam inuitis imperandi, quippe quo amisso tyrannis amittitur. Hoc igitur vt stabili fundamento iacto & conseruato, cætera partim facere debet, partim speciem ostentare, callide regiam administrationem simulans: primum, vt curam rerum communium habere videatur, ne sumptus in ea munera quæ multitudinem offendunt faciat, dum ab ipsis operantibus ac laborantibus exigit, quæ vix suppeditare possunt, & scortis ac peregrinis & artificibus effusè largitur. Item vt accepti & expensi rationem reddat, quod quidam tyrannorum superiorum fecerunt. Nam si quis ad hunc modum res communes administrat, is paterfamilias, non tyrannus esse videatur. Nec enim verendum ei est, ne pecuniarum inopia laboret, cum sit dominus ciuitatis. Quinetiam hoc tyrannis est, cum domo discesserint utilius, quam congestas pecunias relinquere, quoniam custodes minus imperium inuadunt, qui tyrannis absentibus formidabiliores sunt, quam ciues: nam ciues comites peregrinationis sunt, custodes

custodes ipsorum loco succedunt. Tributa quoque & exactiones sic imponere debet, vt prouidendi ac dispensandi gratia numos congerere videatur, cum bellum inciderit ad vsu[m] militare[m]. Ad summum sic se comparare, vt tanquam publicæ pecuniæ, non priuatæ custodem & quæstorem agat, vtq[ue] non difficilis & superbus, sed grauis esse videatur: & item talis, ne sit colloquentibus formidolosus, sed potius venerandus, quod ei non facile cõtingit, qui talis est vt facile contematur. Itaque curare debet, vt si non cæteris virtutibus, at certè præditus sit ciuili facultate, & talem de se opinionem faciat: vtq[ue] nõ solum ipse, sed omnes eius domestici à subiectorum contumeliis puerorum, puellarumq[ue] abstinere videantur: vtq[ue] suas mulieres eodem modo in officio continent, ne sint in alias cõtumeliosæ, quoniam multæ tyrannides sunt propter mulierum contumelias euersæ. De voluptatibus corporeis oppositum eos facere oportet, quàm nunc tyranni quidam faciunt, qui nõ solum id protinus ab hora matutina, & continenter multos dies faciunt, verumetiam id notum cæteris esse volunt, vt se quasi beatos & felices admirentur. Sed maximè in his rebus se moderatè gerere debet, aut saltem de se cæteris facere opinionem temperatiæ. Non enim qui sobrius est, is inuadendi sui, aut contènendi præbet occasionè, sed qui ebrius, nec vigilans, sed somno deditus, suntq[ue] oppposita his quæ suprà diximus facienda. Nã ciuitas ei cõponenda & ornanda est, quasi procurator sit, non tyrānus. Præterea curādum est, vt deos, religionemque sem-

ARISTOTELIS

per egregiè colere videatur. Nam minus iniuriã homines à talibus hominibus metuunt, cum principem religiosum esse, ac Deos vereri putant: minusque infidiatur ei, qui deos auxiliares habere videatur. Talis autem citra ineptitudinẽ videri debet: & item probos & præstantes viros sic honorare, vt se non putent à suis ciuibus, si liberi essent, plus honoris fuisse laturos: & hos honores ipse per se tribuere: pœnas autem per alios magistratus & iudices irrogare. Est autem omnis monarchiæ cautio communis, neminem facere nimis magnũ, aut certè plusquam vnum facere: ipsi enim inter se quid quisq; agat obseruant. Aut si vnum aliquem augere oporteat, vitandus tamen est, si quis sit moribus audax: nam tales mores in cunctis actionibus maximè sunt ad vim inferendam accommodati. Et si cuius sit minuenda potentia, paulatim id faciendum est, non tota simul auferenda. Et cum ab omni contumelia temperandum, tum maximè à duabus, à percussione corporis, & ab iniuria libidinosa: quæ cautio maximè est in homines ambitiosos tenenda. Nam iniuriam sibi per contumptionem inferri grauius ferunt auari, si bonorum detrimento: ambitiosi & probi homines, si dedecore, siue infamia afficiantur. Quare à talibus pœnis abstinendum est, aut curandum vt legibus vel more maiorum, non per contemptum irrogari videantur: vtque venereæ cõuetudines ex causis amatoriis, non à potentia proficisci putentur. Ad summã, si quid de honore detraxerit, debet id maioribus honoribus sarcire. Eorum autem qui capitaliter infidiatur, hi sunt maximè

maximè formidandi, ac diligentissime cauendi: qui modo necem inferant, nihil sunt de salute sua solliciti. Itaque maximè caueri debet, qui se aut sibi charos affectos esse contumelia putant: nihil enim sibi parcunt, qui per iram inferuntur, auctore Hereclito. Difficile est, inquit, cum ira pugnare, quippe quæ anima redimitur. Cum autem ciuitates ex duabus partibus, diuitibus & egenis constent: prouidere oportet, vt utrique se per imperium conseruari putent: nec alteri ab alteris iniuria afficiatur. Qui tamen potentiores sunt, ii maximè debent imperio conciliari. Vt si summa rerum in tale discrimè adducatur, non sit tyrāno aut seruos manumittere, aut arma demerere necessè: quoniam altera pars adiuncta potentiaæ satis est ad conatus impetentium superandos. Cæterum talia singula persequi superuacaneū est, cum propositum sit manifestū. Huc enim sunt omnia referenda, vt iis qui sub imperio sunt, non tyrannum, sed patrem familias aut regē agere videatur: & rem non quasi dominus, sed quasi procurator & præfectus administrare ac moderatè viuere, nec quod nimium est sectari. Præterea nobilium vti consuetudine debet, populares indulgenter tractare. Ex his enim necessario fiet, vt imperium non modo honestius ac magis expetendum sit, propterea quòd erit in meliores nec animo deiectos, & ipse nõ erit odio, nec timori, sed etiam diuturnius. Adhæc probis moribus esse præditus, aut certè semibonis, & non malis, sed semimalis.

ARISTOTELIS

scholia in Caput XI.

CONSERVANTVR autem haud dubie, ut uniuersè loquar, ex contrarijs, singulatim uerò.) Haëtenus causas pereuntium Rerum-pub. exposuit, hinc quibus rebus conseruentur declarat, primùmque uniuersali præcepto Respub. rebus contrarijs, ijs quibus euertuntur, conseruari docet. Sed ad singula genera descēdens, regnum, inquit, conseruatur si medium teneat, ne nimis multa regis arbitrio gerantur, quod exemplis præsertim Theopompi regis Lacedæmoniorum declarat, qui Ephoros ad regiam potestatem, licentiãque temperandam instituit. Tyrannides duobus modis inter se contrarijs conseruãtur, cuius prioris magister magna ex parte Periãder Corinthius tyrannus fuit, uiros præstantes, atque eos qui magno celsoque animo sunt de medio tollere, non pati in ciuitate cõuentus hominum fieri, nec literarum ac proborum institutorum studia, quæ liberos reddunt animos permutere, & dare operam ut ciues inter se minimè noti sint, utque ciuitas exploratorum plena sit, qui facta & consilia ciuuium deferant. item per calumnias, amicos cum amicis, uulgus cum nobilitate, & diuites inter ipsos committere, subiectos ad paupertatem redigere, & occupatos tenere, ne diuitiarum occasione, aut per otium eis insidiari tyranno liceat, implicatõsque bello tenere, ut ipso ductore semper indigeant. Debet præterea tyrannus amicorum insidias cauere, mulieribus & seruis uiuendi licentiam præbere, ut utrisque exploratoribus contra uiros & dominos utatur, quæ omnia tribus generibus seu subus continentur: primum, ut subiecti abiecto animo sint, deinde ne alij alijs fidant, tertio, ut etiam uolentibus tyrannidẽ euertere facultas absit. atque hic quidem unus est modus tyrannidem tuendi, alter huic contrarius, ut tyrannus regiam administrationem amuletur, & regiam uoluntatem ostentet, hoc tamen iactõ & retento fundamẽto, ut etiã nolentibus imperare possit. Oportet etiam, ut rerum communium curam habere uideatur, ne sumptus faciat, quibus populares offendantur, ut non tyrannus esse uideatur, sed paterfamilias, non dominus pecunie communis, sed quæstor & custos, nec difficilis & superbus, sed grauis esse, nec modo seipsum, sed etiam domesticos à contumelijs contineat, Deos & religionem colere uideatur, egregios & præstantes uiros honorare debet, & hoc per se, pœnas autem per iudices irrogare. Illud autem est regi cum tyranno commune,

mune, ne quem nimis magnum faciat, aut faciat plures. Cauendum est
 etiam ne contumelia homines ambitiosi afficiantur. Veneri ita seruien-
 dum, ut amore ductus, non potentia usus fuisse uideatur. Cum autē ci-
 uitas ex diuitibus pauperibusq; conslet, utri potētiore fuerint, hos sibi
 debet amicos reddere, ut horum auxilio possit aliorum conatibus obsi-
 stere: pręterea uti nobilium consuetudine, & indulgenter tractare po-
 pulares: moribus uti uel bonis uel certē semibonis, hoc est non turpissi-
 mis. Vt uniuersę loquar ex contrarijs.) Vt generaliter dicam ex re-
 bus contrarijs ijs quibus diximus easdē Resp. deleri. Quo pauciorum
 rerū.) Quo pauciora imperantis arbitrio permittuntur. Heriliter im-
 periosi.) Minus sunt proclues, ut imperium exerceant, quasi domini in
 seruos. Et item Lacedæmoniorū.) Vt Lacedæmoniorū regnum diu ser-
 uaretur. In duas partes diuisum.) In duos reges: ab initio enim Lacedæ-
 monij binos reges habuerūt. Ephororū magistratū.) Qui regibus erat
 oppositus, ut Romę tribunatus consulibus, de quo supra pluribus me-
 morauimus. Maximē contrarijs.) Inter se. Traditus est.) A prio-
 ribus, scilicet a Platone in libro octauo de Rep. illic enim omnes prio-
 ris modi rationes tuendi tyrannidem a Socrate commemorantur. Ergo
 alij, inquit, ante me de ipso differuerunt, quo innuit alterum modum a
 se potissimum fuisse annotatū. A Periandro Corinthio.) Tyranno Cy-
 pselli filio. Nec sodalitatem. Societatem amicorum, qualia sunt col-
 legia: hæc enim cūcta, & item factiones nomine ἑταιρία, quo hic usus
 est Aristoteles, significantur. Nec doctrinam.) Non permittere gy-
 mnasia, ubi adolēscētes probis institutis & disciplinis liberalibus eru-
 diantur, quæ animos liberos reddūt, ut nunc fit inter Turcas, apud quos
 nulla sunt studia literarum, ob hanc ipsam causam. Peregrini.) Mili-
 tes mercenarij, quibus externis tyranni ad corporis sui custodiam utun-
 tur. Persica & Barbaria.) Nam reges Persarum herile imperium in
 subiectos exercebant, nec tamen erant tyrāni, quoniam id subiectorum
 uolūtate fiebat, ut sunt Asiæ barbari natura serui, ut ipse supra testa-
 tus est. Quales erant Syracusis Protagogidæ.) Protagogidæ a uerbo
 πρὸς τὸν δῆμον, quasi delatores uocabantur Syracusis, qui facta & consi-
 lia popularium explorabant, & ad tyrannum deferebant, de quibus
 meminit Plutarchus in Dione. Cuius & aliorum auctoritatem sequuntur
 interpres, locum ut deprauatum emendauit, & pro πρὸς τὸν δῆμον re-

ARISTOTELIS

posuit $\delta\iota$ $\pi\epsilon\sigma\tau\epsilon\omega\gamma\iota\sigma\tau\alpha$. Hiero etiam.) Hic quoque ut Gelo & duo
 Dionysij Syracusanorum tyrannus fuit. Otaustus.) Ab auribus &
 audiendo dictus. utitur hoc nomine idem Aristoteles in libro de mundo
 ad Alexandrum. Ne praesidium alatur.) Sic enim sublato aut immi-
 nuto periculo, non erit tyranno externorū praesidium alere necesse, aut
 paruum praesidium erit satis. uel sensus est, ne populares si consilium in
 tyrannum inierint, militem conducere possint, qui contra tyrannū ipsis
 praesidio sit. Pyramides in Aegypto.) sic appellabantur aedificia mira
 altitudinis in acutum desinentia, quas reges Aegyptij maximo sumptu,
 & innumera hominum multitudine aedificabāt, uelut ad sepulchra reg-
 gia & ad miraculum: re autem uera, ut imperatis ad ea tributis popu-
 larium facultates exhaurirent, simulque ipsos in opere a siduo occupa-
 tos continerent, ne per otium regum flagitia perspicere, & in ipsos in-
 sidias molientes conspirare possent. De Pyramidibus his multa Herodo-
 tus & Diodorus Siculus commemorant, nostrūq; Plinius. Cypselida-
 rum.) Corinthi tyrannorū, qui genus a Cypselo ducebant, ut Athenien-
 ses tyranni filij Pisistrati, Pisistratida uocabantur. Policrates autem Sa-
 mi insulae tyrannus fuit, qui omnes magnifica aedificia erigenda cura-
 runt, eadem ratione, qua reges Aegyptij Pyramides. Tyrannicū com-
 mentū.) uersutia tyrannica hostes facere uicinos suae ciuitati, ut ad bel-
 lum gerendum semper indigeant ipso ductore. Hi tamen.) Amici ty-
 ranni, qualis erat Laurentius medices, qui nuper Alexandrum medicem
 Florentinum sustulit: erat enim eius amicus & propinquus. Nam po-
 pulus expetit esse monarcha.) in extrema & pessima Rep. popula-
 ri, ubi cuncta sunt arbitrio populi, populus ipse tyrannum imitatur.

Quod est assentationis genus.) se demisse gerere, & in cunctis ob-
 sequi, genus est adulationis: nam uerus amicus libertate uti debet, &
 in rebus turpibus aut iniustis amicum admonere & obfistere. Nam
 talem se solum esse uult.) Tyrannus neminem uult uti libertate pra-
 ter se. Praestantiam tollit.) Aequalem se praestat ei qui uult esse supe-
 rior. Quibus tamen nihil improbitatis abest.) Hoc dicit, ne huiusmo-
 di consilia probare uideatur, quae licet sint ad tyrannidem tuendam uti-
 lia, sunt tamen scelestas & nefarias, quemadmodum ipsa tyrannis. Hi
 sunt igitur tres fines.) In quos referuntur tyrannorum consilia. Alter
 modus rationem habet contrariam.) Ratio prioris modi ad sui timorem

inca-

incutiendum, & subiectos deprimendos pertinet: hic autem posterior ad gratiam aucupandam, & popularium animos alliciendos. Partim speciem ostentare.) Quadā simulare, speciem boni uiri praeferens. Nam si haec omnia non ficto, sed probo animo faceret, regem se, quantum est in ipso, non tyrannum praeberet. Scortis ac peregrinis, & artificibus.) Quorum scilicet opera uti solēt ad ludos Theatrales & fabulas agendas. Custodes minus imperium inuadunt.) Praefecti quos tyranni ad ciuitatem administrandam, & pecuniam repositam custodiendam relin-
quunt, minus pecuniarum occasione consilia in absentes tyrannos inueniunt, ut his non receptis ipsi imperium per tyrannidem occupent, uel in aliud genus Reipub. cōuertant. Praeditus sit ciuili facultate.) Ut probe sciat, prudenterque animos hominum tractare, ne formidabilis sit: nec rursus contemptui habeatur, seque in popularium beneuolentiam insinuet. Ab hora matutina.) Per totum diem. Quasi procurator.) Quasi nomine ciuitatis, ab ipsa que publico muneri praefectus rem gerat, non quasi tyrannus. Talis autem citra ineptitudinem uideri debet.) Ne dum imprudenter religionem simulat, impietatem & uersutiam prodatur. Est autem omnis monarchia cautio communis.) Non solum tyrannorum, sed etiam regum. Quae cautio maxime tenenda est in homines ambitiosos.) Qui honoribus studēt, & fama, cuiusmodi ferē sunt nobiles & diuites, minime omnium sunt pulsatione corporis, uel libidinosa contumelia afficiendi: aut si quam huiusmodi contumeliā talibus hominibus tyrānus intulerit, debet iniuriam alijs honoribus sarcire, & eosdem honestando compensare. Qui capitaliter insidiando.) Qui tendunt insidias in caput, ut tyrannum interficiant. Anima redimitur.) Inferenda morte sedatur. Imperio conciliari.) Ut sint Reipublicae praesenti statu contenti.

Caput XII.

CAETERVM ex Rebuspub. omnibus paucorum potentia & tyrannis citissime delentur. Nam cunctarum diutissime durauit tyrānis quam Orthagoræ filii, ac ipse Orthagoras Sicyone tenuerunt: quippe ad centesimum annum perducta est. Cuius

ARISTOTELIS

causa fuit, quoniam subiectos moderatè tractabant, & pleraque ex legum præscriptis gerebant. Et Clis-thenes quia bellicosus erat, non fuit habitus cõtemp-
 ptui. Item populares indulgenter habebant, ipso-
 rum rebus consulendo. Quinetiam Clisthenes eum
 qui sibi fuerat in iudicio victoriæ refragatus, corona
 donasse memoratur: & quidam statuam quæ in foro
 posita est, imaginem eius esse tradunt, qui sic iudica-
 uit. Et Pisistratum ferunt, cum dies ei dicta fuisset, iu-
 dicium ad Areopagum subiisse. Secundo loco diu
 Cypselidarum tyrannis Corinthi cõseruata est: nam
 hæc tres ac septuaginta annos & sex menses dura-
 uit, quoniam Cypselus annos triginta tyrannidem
 tenuit, Periander quadraginta quatuor, Psamnitichus
 Gordii filius annos tres. Cuius tyrannidis con-
 seruandæ eadem causæ fuerunt, quoniam Cypselus
 populum indulgenter tractabat, nec vnquam præ-
 sidio ad sui corporis custodiam vsus est. Periander
 tyrannicus fuit, bellicosus tamé. Tertia diuturnitate
 Pisistratidarum tyrannis Athenis fuit, qua tamen
 non sunt continenter vsi. Nam Pisistratus dum ty-
 rannidem teneret, bis vrbe pulsus est. Itaque ex tri-
 ginta tribus, decem & septem annos tyrannidem te-
 nuit, filii autem decem & octo. summa igitur triginta
 & quinque annorū fuit. Ex reliquis maximè diu-
 turna fuit, quam Hiero, Gelóq; Syracusis tenuerunt.
 Veruntamen hæc nó diu durauit, sed ad annos dun-
 taxat decem & octo producta est. Nam Gelo cum
 septé annos tyrannidem gessisset, octauo vita functus
 est. Hiero decem annis tyrannidem tenuit. Thrafsy-
 bulus

bulusvndecimo mēse fuit deiectus. Sed omnino ple-
 ræque omnes tyrannides breui tempore delentur.
 Ac Respub. quidem & monarchiæ quibus rebus de-
 leantur, & quibus vicissim conferentur, explicui-
 mus, cuncta ferè perfequuti. In Repub. Platonis So-
 crates de mutationibus differit, sed non rectè dis-
 ferit: nec enim optimæ Reipub. quæ prima est, muta-
 tioné priuatim exponit, qui causam esse tradit, quòd
 nihil perpetuo maneat, sed omnia motu quodã or-
 biculari mutantur. Principium autem horum esse
 dicit ea quorum radix sesquitertius numerus qui-
 nario coniunctus duos præbet cōcentus, id est quan-
 do huius descriptionis seu figuræ numerus solidus
 efficitur: quasi natura quandoque prauos homines
 gignat, quorum prauitas disciplina & virtute supe-
 rari nequeat: quod fortasse non improbè dicit. fieri
 enim potest, vt aliqui sint qui rectè institui, ac fieri
 boni viri nequeant. Hæc autem mutatio cur eius
 Reipub. quam ipse optimam esse dicit, propria ma-
 gis quàm omnium aliarum, & rerum omnium na-
 scentium communis esse dicatur: & profecto, quod
 ad tempus attinet, quo dicit cuncta mutari, etiã quæ
 non simul fieri cœperunt, ea tamen simul mutantur,
 vt pridie solstitii facta sunt, simul ergo mutabuntur.
 Præterea quam ob causam ex hac fit in Laconicam
 mutatio, cum Respub. omnes sæpius in contrariam,
 quàm in proximam mutantur. Quæ ratio eadem est
 cæterarum mutationum. Nam ex Laconica, inquit,
 in paucorum potentiam, & ex hac in statum popula-
 rem, ex populari statu in tyrannidem transit. Atqui

ARISTOTELIS

etiam diuersa ratione mutantur, vt ex populari in paucorum potentiã, & quidem magis quã in monarchiam. Præterea tyrannis siue mutationem recipiat, siue secus, quam ob causam id fiat, non exponit: nec in qualem Rempub. mutetur: idcirco scilicet, quia non erat ei facilis explicatio: non est enim definitum, quoniam per ipsum vt in primã & optimam transiret, oportebat. Sic enim circulus cõtinenter efficeretur. At mutatur nonnunquam in tyrannidem tyrannis, vt Sicyone Myronis tyrannis in Clisthenis tyrannidem mutata est. Transit etiam in paucorum potentiam, vt in Chalcide tyrannis Antilecõtis: & in statum popularẽ, vt Gelonis Syracusis: & in statum optimatum, vt Charilai Lacedæmone, & item Carthagine. Ex paucorum etiam potentia fit in tyrannidem mutatio, vt ex veteribus pleraque pars: in Sicilia apud Leõtinis in Panætii tyrannidem: Gelæ in tyrannidem Cleandri: Rhegii in Anaxilai, & multis in aliis ciuitatibus eodẽ modo. Est etiam absurdũ, idcirco mutationem in paucorum potentiam fieri putare, quod auari sint, & quæstui magistratus habeant, & non potius quia multi cum sint opibus superiores, non putant esse iustum, vt egeni paria opulentis habeãt in ciuitate. Et in multis paucorum potentiis quæstum facere nõ licet, sed leges sunt quæstum prohibentes. Et Carthagine cum populariter administratur, quæstus faciunt, nec dum tamen statum Reipub. mutauerunt. Est etiam absurdum dictũ, paucorum potẽtiam duas ciuitates esse, diuitum & egenorum. Nam cur hæc magis quã Laconica
 vel

vel quævis alia, vbi non omnes habent paria patri-
 monia, vel non omnes similiter sunt viri probi? At
 licet nemo fuerit pauperior factus, tamen si creuerit
 egenorum multitudo, ex paucorum potentia status
 popularis efficitur: vicissimque paucorum potentia
 ex populari, si diuites plebe potentiores existant, &
 alii negligentes, alii vigilantiores sint. Sed cum mul-
 tæ sint mutationum causæ, vnam duntaxat memo-
 rat, quòd per sumptus immoderatos, & vsuras, in
 egestatem redigantur: quasi omnes aut plerique ab
 initio diuites fuerint. quod est commentitium. Sed
 cum ex primariis aliqui bona dissiparunt, si res nouas
 moliantur, cum ex aliis nihil accidit quod magno-
 pere Rempub. perturbet: & nunquam magis in sta-
 tum popularem quàm in aliam Reip. formam mu-
 tantur. Præterea siue honoribus excludantur, siue
 iniuriam accipiant, siue afficiantur contumelia, sedi-
 tiones mouent, & Respub. mutât, etiam si patrimo-
 nia nõ absumpserint, propterea quòd licet eis facere
 quod volunt, cuius causam nimiam libertatem esse
 dicunt. Et cum multa sint paucorum potentia gen-
 nera, & item status popularis, Socrates tamen ita de
 mutationibus differit, quasi vnum duntaxat cuius-
 que genus habeatur.

Scholia in Caput XII.

CAETERVM ex Rebuspub. omnibus, paucorum potentia, &
 tyrannis citissimè delentur.) Ex omni genere Reip. paucorum poten-
 tia & tyrannis brevissimo tempore durant: quod argumento tyranni-
 diu quæ diutissimè durarunt, declarat, subiectis tantæ durationis causis.
 Deinde Platonem accusat, quòd nõ rectè in sua Reipub. de Rerumpub.

ARISTOTELIS

*mutationibus differuit. Clisthenes quia bellicosus erat.) Licet ex post-
 steris Orthagora Clisthenes magis tyrannicè imperauerit, tamen quia
 bellicosus erat, timore populares, ne in se conspirarent, continuit. In ni-
 ctoria iudicio.) Cum Clisthenes tyrannus Sicyonijs, quæ ciuitas est in
 Peloponneso, in certamen gymniciû fortassis descēdisset, ut tyranni qui-
 dē ambitiose fecisse traduntur, is qui certantibus datus erat iudex, aut
 unus ex multis iudicibus Clisthem fuit in iudicio refragatus. Cuius fa-
 ctum & libertatem non modo non ultus est tyrannicè Clisthenes, sed
 etiam probauit, iudicemque corona donauit, quod eo iudicio declarasse
 uideretur Clisthenem non esse tyrannum, cum in ea ciuitate etiam in
 ipsum uti libertate liceret. Quæ in foro posita est.) Sicyonis urbis. ita-
 que maximè diuturna: y. annis, non ultra centesimum annum perducta
 est, cum regna diutissimè seruentur, ut regnum Pelagidarum in Hispania,
 quod perpetua huius familiae successionē deductum, hac memoria
 uel maximè floret, quam Carolus pater tuus rex Hispaniarû, & idem
 Romanorum imperator, post annû à Pelagio amplius octingentesimum
 illustrat. Quæ prima est.) Duas Respub. Plato constituit, unam in li-
 bris de Repub. quam Aristoteles primam uocare solet, alteram in libris
 de legibus, quam secundam. Principium autem horum esse ea, quorum
 radix sesquitercius numerus.) Hæc à Platone in octauo libro de Rep.
 traduntur, sed locus est obscurissimus. itaque Theon Smirneus, qui so-
 let dicta Platonis mathematica interpretari, hunc locum prætermisit.
 Nec Umblicus Chalcedensis commodè satis explicare potuit, & Mar-
 filius Ficinus Apolline interprete eundem indigere testatus, intactum
 reliquit. Diuus Thomas quedam diuinare conatus est. Sententiæ tamen
 summam huc pertinere docet Aristoteles, quosdam homines tales non-
 nunquam à natura generari, ut prauitas ipsorû nulla ratione, nullis in-
 stis legibus & probis institutis uinci queat. quo genere hominû in Rep.
 succedente, horum prauitate optima Resp. deleatur, & in aliam for-
 mam transeat. sed hæc ratio non est, inquit, talis Reip. delēdæ propria,
 sed omnibus communis: nam succedentibus hominibus quorum natura
 sit cuique Reip. eiûsq; legibus & disciplina, siue institutis penitus op-
 posita, ab his delebitur illa Reip. forma, & in aliam mutabitur. Ut
 pridie sositij facta sunt, simul ergo mutabuntur.) Hoc exemplo senten-
 tiam Platonis explicat, ut ipsam falsam esse doceat. Nam fieri potest, ut
aliqua*

aliqua facta seu incepta sint pridie solstitij, quæ tamen non simul esse definiant. Hoc autem exemplum spectare videtur ad id quod Plato in 6. lib. de legibus tradit, ubi magistratus place. siue ad annum siue ad maius tempus designatos in templum aliquod conuenire pridie Calend. eius mensis, à quo post solstitium æstiuum nouus annus initium sumit. Hic autem mensis Hecatonbaon ab Atheniensibus uocabatur, à Romanis eo tempore Quintilis, qui est idem qui Iulius, nunc enim Iunio respondet, quoniam in hunc mensem solstitium incidit. Athenienses enim annum ab æstiuo solstitio inchoabant, ut Romani ab ipsa bruma seu brumali solstitio, quo die Christus natus est, nouo scilicet sole: in quem diem initium anni Romani multifariam deprauati redigendum erat, ut in eundem diem bruma, & Christi natale, & Calendæ Ianuarij congruerent, ut libello separatim huic quaestioni dicato declarauimus. sed hæc, ut obiter dicere admonitus sum mentione ineuntis anni. sed ad propositum redeamus. Non est uerum, inquit: hæc facta sunt siue incepta pridie Calendarum Iulij, simul ergo mutabuntur. Nam multi magistratus pridie earundem Calendarum constituebantur, quorum tamen quidam annui, alij longioris temporis erant. Itaque non simul mutabantur. Non est enim definitum.) Nam tyrannis non in certam quandam formam, sed in diuersas, modo in hanc, modo in illam mutatur. In tyrannidem tyrannis.) Una species tyrannidis in aliam: non enim tyrannis in tyrannidem mutari dicitur, cum uno tyranno alter tyrannus succedit, si eandem tyrannidis rationem teneat, sed tunc demum si alter altero magis aut minus heriliter, crudeliterque imperet. Nam tyrannidis multæ sunt species, ut cuiusque generis Resp. quemadmodum lib. iij. docuit. In tyrannidem Clisthenis.) Quæ magis fuit herilis. Charilai Lacedæmone.) Charilaus filius fratris fuit Lycurgi, qui cum tyrannicè imperaret, propter leges Lycurgi temperauit imperium, & sic ex tyrannide facta est optimatum Resp. Gela.) In Gela urbe Sicilia tyrannorum nutricis. Est etiam absurdum.) Quod scilicet traditum est à Platone in lib. 9. de Rep. Propterea quod licet eis facere quod uolunt.) Ad ceteras causas mutationum Rerump. nimiam libertatem adiungit, qualis est in extrema Resp. populari. in qua quia populo quicquid libitum fuerit facere licet, nec legibus locus relinquatur, Resp. cum libet, in aliam formam quæ magis ipsis placet, commutant.

Finis libri quinti.

AA

ARISTOTELIS DE REPVBLI-
ca Liber sextus, interprete & enarratore
Io. Genesio Sepulveda.

Caput primum.

VOT & quæ sint differētia eius
partis ciuitatis quæ cōsultandi mu-
nere fungitur, quæq; summam ha-
bet Reipub. potestati, & magistra-
tum ordinis, deque tribunalibus,
& quæ cuique Reip. conueniant,
suprà differuimus: & item de interitu & conserua-
tione Rerumpub. ex quibus & propter quas causas
fiant, disputauimus. Cæterum quia multæ sunt sta-
tus popularis, & perinde cuiusque cæterarum Re-
rumpublicarum species, non fuerit ab re simul de
ipsis, si quid superest, differere, ac proprium & cuiq;
accommodatum modum exponere, & item copu-
lationes omnium dictorum modorū explicare: hæc
enim coniuncta, Respub. variare faciunt, vt status
optimatum ad paucorum potentiam, Respub. ad po-
pulares magis declinent. Dico autem copulationes,
de quibus differere oportet, nec est hætenus dispu-
tatum: exempli gratia, si consilium, & item mandan-
di magistratus ratio conuenienter paucorum poten-
tiæ constituta sit: tribunalia verò optimatum Reipub.
aut consilium, prout ratio paucorum potētia
poscit: ratio verò mādandi magistratus cōuenienter
statui optimatū, vel per alium quendam modum, ne
cuncta quæ Reip. propria sunt, componantur. Qualis
ergo

ergo status popularis quali ciuitati conueniat, ac eodem modo quæ paucorum potentia cui multitudi-
 ni sit accommodata, & ex cæteris Rebuspub. quid
 quibus conducatur, supra est à nobis declaratum. Ve-
 runtamen oportet non solum ex his Rebuspub. quæ
 sit optima ciuitatibus, sed etiam quomodo sit con-
 stituenda declarare. De his igitur ac cæteris Rebuspub.
 pauca disputemus, ac primum de statu popu-
 lari. Nam simul quod ad oppositã Remp. pertinet,
 id est ad eam quam nonnulli potentiam paucorum
 appellant, cognoscetur. Ad hanc autem differendi
 rationem sumenda sunt popularia cuncta, & quæ sta-
 tibus popularibus videntur esse consentanea. Ex his
 enim copulatis, species status popularis existunt, effi-
 citurque vt plures quàm vna sint, & varię populares
 Respub. Nam duæ sunt causæ, cur plures sint status
 populares. Prima quam supra memorauimus, quo-
 niam populi diuersi sunt. Est enim vna multitudo
 agricularum, altera opificum, alia mercenariorum:
 quorum si prima addatur secundæ, ac rursus amba-
 bus tertiæ, non solum in eo discrimen erit, quòd me-
 lior, & vicissim peior status popularis fiet, sed etiam
 in eo quòd non erit idem. Secunda causa est, quam
 in præsentem tractamus. Nam quæ statibus populari-
 bus consentanea sunt, & huius Reipub. propria esse
 videntur. Hæc composita, diuersos status popula-
 res faciunt, quoniam hunc pauciora, illum affectan-
 tur plura, quendam etiam hæc omnia: quorum sin-
 gulorum cognitio, tum ad constituendũ, si cui libeat
 constituere, tum etiã ad emendandum prodest. Nam

ARISTOTELIS

qui Respub. constituunt, ii cuncta quæ propria sunt ad finem propositum congerere nituntur: peccant tamen hoc facientes, ut supra in quaestione de interitu, & salute Rerumpub. declarauimus. Nunc autem communes sententias & mores, & quæ expetant differemus.

scholia in Caput I.

. QVOT & quæ sint differentia eius partis ciuitatis, quæ consulendi munere fungitur.) in huius sexti libri præfatione, de quibus rebus in superioribus libris præsertim quarto & quinto disputauit, summam commemorat, ac simul de quibus deinceps disputaturus sit, proponit. Oportet, inquit, non solum qui sit optimus status Reip. sed etiam quomodo constitui debeat explicare. Et quia primum de statu populari differendum est, consideranda sunt omnia quæ habentur popularia, & ex his uaria temperaturæ faciendæ. Hinc enim complures species cuiusque generis existunt, in quo non solum populi partes considerari debet, de quarum uarijs mixtionibus in quarto disputatum est, sed etiam de accidentibus proprijs cuiusque Reipub. quarum rerum cognitio non solum ad constituendam initio Rempub. sed etiam ad corrigendam depravatam iam constitutam facit. Quæque summam habet Reipub. potestatem.) Hoc ad eandem partem refertur: nam quorum consilio Respub. gubernatur, horum summa est Reip. potestas. status popularis species.) Nam Respub. popularis genus est, quod multas species complectitur, & item paucorum potentia, & regnum, ut tertio & quarto libro declaratum est. Si consilium & ratio mandandi magistratus.) Hic est unus temperandi seu miscendi modus, si tum senatus, tum ratio deligendi magistratus sint conuenientes paucorum potentia, tribunalia uero optimatum administrationi. Nam in uulgatis codicibus Græcis hæc uerba desiderantur. τῶν δὲ πῶδδ. τῶν δὲ δικαστικῶν ἀριστοκρατικῶν, ἢ τὸ μὲν πῶδδ. τὸ βαλδύμονον, &c. Sic enim est in emendatioribus scriptum.

Et consilium prout ratio poscit.) Quæ alia temperatura est. supra est à nobis declaratum.) Libro quarto. Quod pertinet ad oppositum.) Nam contrariorum eadem est disciplina & scientia. octauo de physico auditu. Non erit idem.) Non erit eadem status popularis species. Ad emen-

*emendandum.) Ad corrigendum vitium iam constituta Respub. Pec-
cant tamen hoc facientes.) Nam qui popularem Respub. nimis popu-
larem facere conatur legibus modum excedentibus, hoc ipso eandem
enertit, ac eodem modo paucorum potentiam, ut libro superiore docuit.*

*Communes sententias.) Quæ communiter omnes opinantur. Et quæ
expetunt.) Quæ cupiunt: solet enim Aristoteles sententijs & moribus
hominum communibus, & uesiderijs naturalibus uti pro legibus na-
ture. Nam quod omnibus uidetur, id uerum est, ut ipse ait Ethicorum
decimo. ut quod omnibus aut plerisque iustum esse uidetur, id ius est.
in Rhetoric. ad Alexandrum. Quid autem homines sentiant, non minus
moribus factisque declarant, quàm uerbis, imò magis, ut ipse decimo
Ethicorum libro testatur.*

Caput II.

FINIS igitur status popularis est libertas: sic e-
nim dici consuevit, in sola populari Respub. homines
libertate frui, quoniam huc spectare status omnis po-
pularis dicitur. Est autem vnum libertatis signum,
si sit imperandi vicissitudo. Ius enim populare est, ut
æquale quisque secundum numerum, non secundum
dignitatem habeat. Cum hoc autem sit ius, necesse
est multitudinem esse dominam: & quicquid pluri-
bus visum fuerit, hoc esse finem, & hoc esse ius. Nam
cuius quisque ut æquum habeat, oportere aiunt. Quo
fit, ut in statibus popularibus egeri maiorem aucto-
ritatem quàm locupletes habeant, quoniam plures
sunt: ratum est autem quod pluribus videtur. Hoc
est igitur vnum libertatis signum, quod omnes po-
pulares finem Respub. constituunt. Alterum signum
est viuere ut quisque vult. hunc enim libertatis effe-
ctum esse dicunt, cum seruitutis argumentum sit,
quod uiuit non ut vult. Hic est igitur secundus ter-

ARISTOTELIS

minus status popularis. Vnde natum est illud, nullius imperio parendum esse, quod primum est: vel quod proximum, vicissim esse parèdum. & hoc modo ad libertarè ex æquali confert. His positis, & tali principio iactò, hæc popularia sunt, vt omnes magistratus ex omnibus constituentur: vt omnes imperium in singulos, & singuli vicissim in omnes teneât: vt fortibus mandentur magistratus, vel omnes, vel certe quicumque peritiam & artem non requirunt: vt à nullo, aut quàm minimo censu mandentur: vt nullum magistratum idem bis gerat, vel non sæpe, vel paucos, bellicis exceptis: vt breuis téporis magistratus sint, vel omnes, vel certe ii quorum ratio id patitur: vt omnes iudicia exerçant ex omnibus ac de omnibus, vel de plerisque, & de maximis, & in quibus vertitur summa rerum, vt de correctione magistratum, & de Repub. & contractibus priuatis: vt conuentus popularis summam omnium rerum potestatem, aut certe maximarum habeat: nullius autem magistratus arbitrio quicquam, vel quàm paucissima permittantur. Ex magistratibus autem maximè populare cõsiliu est, vbi non suppetit omnibus mercedis copia: hic enim huius quoque magistratus potestatem minuunt, quoniam populus mercede suppetente ad se cunèta iudicia trahit, vt in superiore commentatione declarauimus. Præterea vt merces omnibus tribuatur, quod primum est concioni tribunalibus & magistratibus: sin hoc minus licet, at saltem magistratibus, tribunalibus, cõsilio, & concionibus principalibus, aut ex magistratibus iis, quibus

quibus est simul cibum capere necesse. Adhæc cum paucorum potentia, genere, diuitiis, ac doctrina definiatur, quæ his opposita sunt, ea videntur esse popularia, ignobilitas, egestas, & fordida opificia. Est etiam populare in magistratibus nullum esse perpetuum, aut si quis sit ex vetere mutatione relictus, vt potentia ipsius amputetur, vtq; ex suffragiis ad sortes reuocentur. Atque hæc quidem sunt statibus popularibus communia. Cæterum ex iure, quod est omnium cōsensu populare: hoc autem est, vt omnes habeant æquale, secundum numerum status, qui maximè popularis dicitur, & esse videtur, & populus existit. Est enim æquū, vt imperia nihilo magis egeni teneant quàm locupletes, nec soli summam potestatem, sed omnes ex æquo secundum numerum teneant. Sic enim æqualitatem, libertatēque Reipublicæ adesse putant.

scholia in Caput II.

FINIS igitur status popularis est libertas. Finis quo spectat status popularis est libertas. signū popularis gubernationis est imperandi uicissitudo. Ius populare est æqualitas arithmetica. Alterū signum est, si quisque uiuat, ut uult: hinc enim illa communis sentētia uana esse uidetur, nemini esse parendum, aut certè uicissim parendum. Res institutaq; popularia hæc sunt, ut omnes magistratus ex omnibus ordinibus constituantur: ut omnes singulis, uicissimque singuli omnibus imperēt: ut magistratus sortito mandentur, ijs exceptis qui usum aut artem requirunt, hi enim suffragio mandari debent, ut nullus census, aut minimus ad gerendum magistratum requiratur: ut nullum aut paucos magistratus bis gerere liceat, aut non sæpe præter bellicos: ut omnes ad breue tempus si ratio magistratus ferat, mandentur: ut omnes & ex cunctis ordinibus iudicia de omnibus rebus, aut cerè de plerisque & grauissimis exerceant. Est etiam populare ut sit consilium, siue Senatus

ARISTOTELIS

ad publicas deliberationes, si merces egenis consultandi gratia populariter conuenientibus non suppetat, ut merces omnibus Rempub. gerentibus, si facultates adsint, tribuatur: sin minus, ijs qui maximos magistratus gerunt, & simul cibum capiunt. sunt etiam popularia, ignobilitatis, egestas, & artes sordida, ut que nullus magistratus sit perpetuus.

Finis igitur.) ∞ Deois inter alia id significat, quo res maxime nititur, & quod maxime spectat, quasi quod primum est & ultimum, quod utrinque in fine congruit. Nam primum omnium in deliberatione finis est, qui quasi fundamentum toti deliberationi iacitur: in actione autem idem finis est ultimus. Quo fit, ut eadem res, qua ∞ Deois nomine significatur, modo fundamentum, modo finis recte conuertatur. Nam ∞ Deois ad uerbum est suppositio, quo nomine principia in mathematicis appellantur. Finis autem principium est in actionibus, perinde ac suppositiones in mathematicis. Ethic. septimo. sic dici consuevit.) Quasi dicat communis est hominum sententia. Huc spectare.) Huc omnia referre, quasi ad finem. Vnum est.) Vnum signum popularis administrationis est, ut unusquisque modo imperet, modo pareat imperio. Ut quisque æquale secundum numerum, non secundum dignitatem habeat.) Ut in distributione Remp. æqualitas arithmetica, non geometrica scrutetur, ut tantum uni quantum alteri tribuatur, non autem pro ratione seu proportionem diuitiarum, aut nobilitatis. Multitudinem esse dominam.) Arbitrio multitudinis Rempub. geri. Hoc esse finem, & hoc esse ius.) Ut non sit amplius deliberandum, sed pro iusto habendum, quicquid usum fuerit multitudini. secundus terminus.) secundus finis. Nam hæc duo signa fines quoque sunt qui spectantur in Remp. populari. Libertatem ex æquali.) Ut non sit unus liberior altero, sed æquo iure omnes modo imperent, modo pareant. Ex omnibus.) Ex omni ordine diuitum & pauperum. Ac de omnibus.) Generibus causarum.

De Repub.) De causis pertinentibus ad Rempub. Hic enim huius quoque magistratus.) Vbi merces omnibus in concionem ad publicas deliberationes conuenientibus tribuitur, populus cum plurimi, & sæpe ad deliberandum conueniant, auctoritatem & potestatem consilij siue senatus tollit, quoniam nihil ei relinquit, quod de omnibus populis ipse deliberet & constituat. Nam merces de non proposita egenis res priuatas publicis anteponunt, ut uictum & res necessarias parent. Et sic est consilio,

consilio, sine Senatui locus. Quibus est cibum simul capere necesse.) Nam ut Lacedaemone ciues omnes quidem, aut alio munere comestabantur, sic in quibusdā alijs Rebus publicis quidam magistratus simul cibum capiebant. Aut si quis sit ex uetere mutatione relictus.) Status popularis quandoque non à principio in aliqua ciuitate cōstituitur, sed ex alia Respub. forma mutatur, ut ex paucorum potētia, sed ita ut non omnia moueantur, sed quadam instituta & quidam magistratus maneant. Ex tali ergo mutatione si quis magistratus perpetuus fuerit relictus, huius potestatem minuendam esse dicit in statu populari: & si suffragio mandabatur, ad sortes esse redigendum. Qui maxime popularis esse uidetur, & populus.) Extrema & pessima forma status popularis, quam solet Aristoteles populum nominare, ubi nihil ferè ad legum præscripta, sed cuncta populi arbitrio decretis quæ geruntur.

Caput III.

HINC sequitur, ut quomodo æquum habebunt, differamus. Vtrum quingentorū census oporteat mille hominibus partiri, utq; ipsi mille tantum quantum quingenti valeant? an non sit hac ratione æqualitas constituenda, sed facta in hunc modū partitione, totidē ex quingentis quot ex mille sumere conueniat, & his summam consultandi, & iudicandi potestatem tradere? Vtrum igitur hæc Respub. iustissima est iure populari, an potius quæ multitudinem spectat? Nā populares quicquid pluribus visum fuerit, iustum esse confirmant: paucorum verò potētiæ studiosi, quicquid maioribus patrimoniis placuerit, nam ex opum magnitudine iudiciū esse faciendum. Sed utrunq; iniquitatem & iniustitiam habet. Nam si pro iure habendum est quicquid pauci constituerint, utiq; res ad tyrānidem spectat, quoniam si vnus plura quàm cæteri diuites possideat, is utique iure

ARISTOTELIS

paucorum potentia merito imperium sibi soli vendicabit. Sin autem quod pluribus numero, iniuriam inferent, bona diuitem & paucorum, vt supra diximus, publicantes. Quæ igitur erit æqualitas de qua inter vtrosq; conueniet, ex iustis quæ vtrique definiunt, considerari debet. Id enim ratum esse oportere aiunt, quod ciuium maiori parti placuerit. Sit igitur sanè hoc, non tamen omni ratione, sed cum sint duæ partes ex quibus ciuitas cõstat, id ratũ sit, quod vtrifque fuerit vel maiori parti visum: & si cõtraria placuerit, id quod pluribus visum fuerit, & iis qui maiorem censum habent: ex epli gratia. Sunt alteri decem, alteri viginti: & ex illis sex aliquid placuit, aliud quidecim ex pauperibus: & pauperibus diuitem quatuor accesserunt, diuitibus autem pauperum quinque: quorum census vtrifque connumeratis superauerint, horum sententia vincat. Quod si forte pares fuerint, hæc controuersia perinde fuerit dirimenda, vt nunc, cũ populares conuentus aut iudices in duas æquas partes scinduntur, dirimitur: aut enim fortibus minuenda est controuersia, aut alia ratio similis ineunda. Cæterum de æquo & iure quanuis difficillimum sit veritatem inuenire, facilius tamen id fortuna continget, quã iis persuasis, qui superiores esse possunt. Nam imbecilliores semper æquũ & iustum quærunt, potentioribus autem id nihil est curæ.

scholia in Caput III.

HINC sequitur, ut quomodo æquum habebit differamus.) Quoniam summa popularis administrationis est, ut æqualitas inter omnes seruetur, videndum est qua potissimum ratione seruari debeat. Nam

una ratio est, ut tantum ponderis sententia mille pauperum habeat, quantum quingentorum diuitum. Alia, ut ex quingentis diuitibus tot homines: ad gerendos magistratus, quot ex mille pauperibus deligantur: quarum utraque ratio iustior & equior est, quum illud, ut ratum sit, quicquid multitudini usum fuerit, ut placet popularibus, & quam ut ratum sit quod placet iis, in quibus uincit patrimonium, quoniam ex ambabus posterioribus rationibus magna incommoda oriuntur. Quomodo aequum habebunt.) Quomodo aequum honoribus & commodis Resp. participabunt. Quingentorum census partiri mille hominibus.) Conferre & aquare mille pauperes cum quingentis diuitibus, ut bini pauperes censu singulos diuites aquare uideatur, & ita sententia quingentorum diuitum, quantum mille pauperum ualeat, & unus diues sit pro duobus egenis. Totidem ex quingentis.) Ut uiginti, exempli gratia, deligantur ex egenis, siue sorte sumantur, & totidem ex diuitibus. Et his summam consultandi & iudicandi potestate tradere.) Quod graece est διατριβή, & plerumque diuisiones significat, hoc interpres commodius ad consultandi intelligentiam retulit. Nam uerbum διατριβή, quod proprie est diuido, sepe cum ab alijs auctoribus, tum frequenter ab Aristotele pro disserere & disceptare dicitur, & διατριβή pro disputatione seu disceptatione, & hoc in loco pro deliberatione seu consultatione. Nam consultatio, disputatione, ac disceptatio, quaedam est quae intelligentia aptissime huic loco quadrat. Omnes enim magistratus aut certe grauissimi quique in consultando aut in iudicando, uel in utroque uersantur: diuisionis autem intelligentia longe aliena huic loco esse uidetur.

Quae spectat multitudinem.) In qua numeri ratio non fortuna & conditionis habetur. Maioribus patrimonijs.) Locupletioribus hominibus, qui habent maiora patrimonium. Iudicium esse faciendum.) Sententias esse existimandas & ponderandas. Bona diuitum publicantes.) Per bonorum aequationem. Exempli gratia, sunt alteri decem, alteri uiginti.) Decem diuites, & uiginti pauperes, ut sint pares census diuitum & pauperum. Nam unusquisque diuitum pro duobus pauperibus habendus est, ut in uno diuite duos census intelligamus, in pauperibus autem singulos: hic enim sensus ad id quod paulo ante dixerat refertur. Quingentorum census diuitum mille hominibus, quod est, ut declarauimus, quingentorum diuitum censu, pro censibus mille pau-

ARISTOTELIS

peram habeantur. si ergo aliud uisum fuerit sex diuitibus & quinque pauperibus, aliud quindecim pauperibus & quatuor diuitibus, uincat horum sententia, quoniam census eorundem superat. Nam quatuor diuites pro censibus octo sunt, qui pauperibus quindecim adiecti, fiunt uiginti tres census, cum illi alteri sint omnino census decem & septem: nam in sex diuitibus duodecim census intelligimus, qui additi quinque pauperibus, fiunt decem & septem. Facilius fortuna contingat quam persuasus, qui superiores esse possunt.) Facilius quod iustum est beneficio fortuna per sortes obtineri ualeat, quam persuasus aduersarijs, qui possunt esse aliqua ratione superiores, ad id de quo contenditur obtinendum. Itaque commodius ac tutius est ei parti quae imbecillior est in Republica, si sententiae pares sint, rem sortibus fortunaeq; committere, quam iniuris & equi rationes alias experiri.

Caput III.

S E D cum status populares sint quatuor, is optimus est qui ordine primus habetur, quemadmodum libris superioribus declarauimus, & quidem hic est ex omnibus uetustissimus. Primum dico, ut si quis populos partiatur, optimus enim populus est agricoliarum. Itaque status popularis constitui potest, ubi multitudo ex agricultura, aut pecore pascendo uiuit. Nam propter rei familiaris tenuitatem non uiuit in otio, & proinde conciones frequentare nequit: & rebus necessariis non suppetentibus, diutius in operibus uersatur, nec expetit aliena, magisque opere quam Rempublicam vel magistratum gerendo, cum magistratus non sunt admodum questuosi, delectatur. Nam uulgus quaestui studet magis quam honori. Argumeto, quod & olim tyrannides ferebant, & ferunt etiam nunc paucorum potentiae, si nec ab operibus prohibeantur, nec spolientur re familiari.

Sic

Sic enim fit vt quidam eorum celeriter ditescant , alii non opprimantur egestate. Præterea si deligendi & corrigēdi magistratus potestatem habeant, hac ratione quod deest, si quid ambitione ducuntur, refarcietur : quoniam in quibusdā populis, & si potestas deligēdi magistratus eis non communicetur, sed quibusdā per partes ex omnibus delectis, quemadmodum Mantinæ fit, habeant tamen consultandi facultatem , hoc contenti sunt populares, & hanc putare conuenit formam quandam esse Reipublicæ popularis, qualis erat olim Mantinæ. Itaque commodū est statui populari, de quo suprā diximus: idque fieri solitum erat , vt omnes deligant & corrigant magistratus, exerceantq; iudicia: maxima tamen imperia & magistratus à maiore censu, prout maior erit quisque magistratus, delecti gerant: aut in nullo census habita ratione gerant, qui gerēdi facultatem habent : hac autem ratione recte Rempublicam administrari necesse esse . Nam semper magistratus ab optimis quibusque volente populo , nec probis viris inidente gerentur, & hoc ordine probos & nobiles viros contentos esse necesse est : quoniam nec suberunt deteriorum imperio, & ipsi iustè fungētur magistratu, cum penes alios sit potestas magistratus corrigēdi. Est enim cōmodū vt animi pēdeāt, nec eis quicquid velint efficere liceat. Nā licētia quicquid libet agēdi, nō potest malū, quod est in quoq; homine cauere. Vnde necessario, id quod est Rebusp. vtilissimū, fiet vt boni citra peccatū magistratus gerāt, sine villo multitudinis detrimento. Huc igitur ex statibus

ARISTOTELIS

popularibus optimum esse, & quam ob causam, per-
 picuum est, propterea scilicet quod talis est popu-
 lus. Vt autē populus ad agriculturæ studium indu-
 catur, vtilis omnino sunt leges quibus multi anti-
 quitus vtebantur, vt prorsus non liceat cuiquā agri-
 plus certa mēsurā possidere, vel à certo loco ad vr-
 bem & oppidum. Antiquitus etiam in multis ciui-
 tatibus primæ sortes vēdi lege vtebātur. Est etiam
 lex quam ab Oxylo latam esse ferunt, agrum fœnori
 ad certam partem addicere vetans. Nunc autem di-
 rigere oportet à Phytalorum lege: est enim ad id
 quod agimus accommodata. Nam cum illi angustos
 fines pro multitudine hominum possideant: omnes
 tamen sunt agriculturæ dediti, quia nō censent to-
 tas possessiones, sed per tātas partes, vt possint etiam
 pauperes centibus superare, diuidunt. Post agricolas
 optimus est pastorum populus, & qui ex pecore vi-
 uunt: multa enim habent quæ proximè ad agricul-
 turam accedunt: & hi maximè per exercitationē ha-
 bitus nacti sunt bellicis muneribus accommodatos,
 & habent durata corpora, vt facillè sub diuo manere
 possint. Cæteræ multitudines ex quibus alii status
 populares consistunt, his multo sunt deteriores. Est
 enim vita ignaua, nec cum virtute fit opus vllum ex
 his quæ opificum, & forensium, & mercenariorum
 hominum multitudo tractat. Et quoniā hoc ferè ge-
 nus hominum circa forum & frequētiorem urbem
 versatur, facillè in concionem conueniūt. Agriculto-
 res autem cum sint per agros dispersi, non congre-
 diuntur inter se, nec eis perinde huiusmodi conuen-

tus est cordi. Veruntamen vbi regionis situs is est, vt agri procul ab oppido distent. hic facile est optimum statum popularem & Remp. constituere: multitudo enim in agris quasi per colonias habitare cogitur. Itaque in statibus popularibus, quanuis turba forensis adsit, tamen sine agresti concionem cogere non oportet. Cum igitur optima atque prima Respub. popularis quomodo constitui debeat, sit à nobis explicatum: in promptu est intelligere, quomodo sint cæteræ constituendæ. Nam eandem rationem sequentes discedere oportet, & semper multitudinem peiorem separare. Extrema verò popularis Respub. cum omnibus communicetur: nec ferri ab omni ciuitate, nec facile cõseruari potest, nisi recte fuerit legibus atque moribus constituta. Cæterum quæ res hanc & cæteras Respub. labefactare soleant, magna ex parte suprâ fuit à nobis explicatum. Sed ad hunc statum popularem constituendû, & populum validum efficiendum, qui huic muneri præsumt, tum quamplurimos adsciscere, tum ciues non modo legitimos, sed etiam nothos, & ex alterutro parente ciue procreatos, id est ex patre aut matre ciue genitos facere consueuerunt. Hoc enim genus omne accommodatius est tali statui populari. Ad hunc igitur modum duces populares cõstituere solent: adsciscere tamen oportet, donec multitudo nobiles aut mediocres excedat: nec tamé vltra procedere conuenit. Nam si nimium excedant, statum Reipub. magis perturbant, magisque ira nobiles incendunt, quo minus statum popularem ferât: quod

ARISTOTELIS

Cyrenis causa seditionis fuit. Nam exiguum malum non animaduertitur: idem si fiat maius, magis est in oculis. Sunt etiam huic Reipub. populari commoda cōsilia, quibus & Athenis Clysthenes, cum vellet administrationem popularem augere, & Cyrenis vsi sunt qui statum popularē constituebant. Nam & tribus aliæ frequentiores constituendæ sunt, & sodalitates per priuata sacra in pauciores & publicas redigendæ, & callide omnis ineūda ratio, vt cuncti quàm maximè misceātur inter se, ac priores consuetudines aboleantur. Præterea tyrannicæ molitiones cunctæ populares esse videntur, vt feruorum indulgentia: hæc autem quadamtenus fuerit utilis, & mulierum ac puerorum licentia. Item viuere vt quisque velit permissio, quoniam sic magna erit tali Reipublicæ fauentium multitudo. Nam vulgo dissoluta gratior est, quàm temperata vita.

scholia in Caput IIII.

SED cum status populares sint quatuor.) Quatuor sunt Reipub. popularis formæ siue species, quarum illa optima est & uerustissima, cuius populus constat agricolis: qui cum inopia studere rei familiari cogantur, non sæpe in concionem cōuenire possunt. Quo fit ut leges in tali Reipub. dominantur, ut in quarto libro declaratum est. vulgus enim quæstui magis quàm honori studet: & si qua est ambitio, huic erit satisfactum, si populo magistratus mandandi & corrigendi, rationemq; gesti muneris reposcendi potestas promittatur, aut certe publicis deliberationibus interesse liceat. Prima igitur forma & optima est agrorum, ut quæ omnes aut ex omnibus delicti mandandi & corrigendi magistratus & iudicandi facultatem habeant, ita tamen ut summi magistratus à maximis consiliis mandentur: aut certe gerantur ab eis qui gerendi facultatem, id est uirtutem, otium & peritiam habeant.

secunda,

secunda, & huic proxima Respub. popularis est, cuius populus pastoribus constat, qui animo & corpore ad munera quadam bellica obdurerunt. Nam Respub. quarum populus mercatoribus omnis generis, opificibus & mercenarijs constat, multo sunt deteriores: tum quia istorum studia & opera nihil habent cum uirtute commune, tum quia facilius possunt in concionem conuenire. Cui malo sic est occurrendum, ut huic turbæ sine agriculturalium multitudinem in concionem cogi, seu populariter de Repub. conuenire non liceat. Vltima uerò ut pessima est, sic multis cautionibus ut conseruetur indiget: quarum illa maxima est, ne omnis generis turba popularis ultra modum, sed quantum satis est, ut potentior diuitibus & mediocribus sit, augeatur. Prodest etiã tribuum augere numerum, & omni ratione ut omnes inter se misceantur prouidere, & seruis mulieribusque & pueris uiuendi licentiam permittere, ut in tyrannide dictum est. hic enim populus, ut sæpe dicimus, tyrannum emulatur. (Status popularis.) Vna species status popularis.

Hac ratione quod deest, sartietur.) Quòd magistratus non gerant in paucorum potentia, deligendi magistratus, & eosdem corrigendi facultate compesatur. sed quibusdam per partes ex omnibus delectis.) in quibusdam Rebusq; non omnes simul populares ad mandandos magistratus conueniunt, sed ex singulis tribubus, exempli gratia, deni aut duodeni deliguntur, qui pro cunctis suffragia ferant: tamen omnes habent facultatē in populari concione deliberandi, ut olim Mantineæ, quæ ciuitas est Arcadiæ. Deligant & corrigant magistratus.) Quod dupliciter fit, ut alio in loco declarauimus, uel ex prouocatore sententias & iudicia ipsorum emendando, uel gesti muneris rationē reposcendo.

Aut in nullo census habita ratione, qui habent gerendi facultatem gerant.) Aut nullus magistratus pro ratione census mandetur, sed summi magistratus ab idoneis hominibus quibus otium suppetat, & uirtus atq; pericia necessaria gerantur. Ut animi pendeant.) Animi pendere dicitur magistratus, quem ea cura sollicitat, ne perperam aut iniuste aliquid gessisse ijs quorum iudicium subire debet, uideatur. Malum quod est in quoque homine cauere.) iram & cupiditatem, quibus malis homines, si impunitas adsit, agitantur. Nam timor poenæ sepe iram & cupiditatem reprimat. Plus certa mensura possidere.) Ut Romæ post exactos reges cuique de plebe assignata erat mensura, septem iugera, ut

ARISTOTELIS

libro 18. cap. 3.

refert Plinius. Itaque hac ratione Aristotelice factum est, ut diu populus Romanus maxima ex parte agricolis constaret. Nam agri si per exiguas partes diuidantur, omnes ciues fiunt participes. Qui autem agellum habent, ij omnes ferè ipsum colere coguntur. pauci enim locant aut conducto aratore utuntur: ut initio Romani ab aratro ad consulatum & dictaturam uocabantur, & quidam sancti publico munere ad aratrum redibant. vel à certo loco ad urbem & oppidum. Intra certum interuallum ab urbe siue oppido. prima sortes uendi lege uocabantur. Primas sortes uocat partes agri, quæ cõdita urbe aut colonia deducta, singulis conditoribus siue colonis per sortes, ut fieri solet distribuuntur, quantum scilicet satis cuique fore uideatur ad usus necessarios, si industria adhibeatur. Ab Oxilo. Legumlatore. Fœnori ad certam partem addicere. Exempli gratia, ad quartã partem pretij quo totus ager aestimaretur, ne fors & usura procedere possit ad quartã partem. Aphytalarum lege. Aphytali qui sint apud Geographiæ auctores inuenire non potui, sed forsasse ἀφυτταίων pro ἀφυττῶν legendum est, Aphyteorum pro Aphytalarum facillimo lapsu: nam interdum xi diphthongus sic scribitur producto i, ut uidetur xi, Aphyte: autem ab Aphyta dicuntur urbe Thraciæ. Non censent totas possessiones, sed per tantas partes diuidunt. Sic habent agros distributos ut omnes habeant aquas partes, exempli gratia, septena iugera. Itaque si qui fundus quadraginta duobus iuguris constet, is non ab uno aliquo, sed a sex ciuibus possidetur, quo fit ut pauperes, quemadmodum multitudine, sic etiam censit us uincant diuites qui pauci sunt, non igitur censent totam possessionem in unius scilicet ciuis patrimonio, sed partem in quòque. Itaque quod pertinet ad agros omnes habent paria patrimonia, quantum pecunijs & supellectile diuites excedant. Post agricolarum populum. Habitus bellicus muneribus accommodatos. Nam per consuetudinem algores aestusque ferendi, & frugalissime uiuendi, & sub diuo pernoctandi habitus induunt. Forensium. Mercatorum & tabernariorum, & insitorum. Quasi per colonias habitare. Nam ex una domo filiorum & posterorum numero augete, alia propagantur. Cum autem ex una domo, qui domum aliam separatim in agro habitent emittuntur, simile est, ac si ex una urbe nimis aucta multitudine hominum, colonia in aliquod oppidum deducatur, ut primo libro decla-

ratum est. sine agresti.) Sine turba agriculturalum. Idcirco autem providendum est, ne frequentes conciones fiant, quoniam si frequenter populus ad publicè deliberandum in concionem conveniat, Resp. non ex legibus, sed decretis de singulis rebus quæ quotidie contra leges fiunt, pro libidine & temeritate populi geritur: qui ut est Reipub. dominus, potest quicquid velut cōtra leges, per decreta seu plebiscita constituere, & ita Respub. in pessimum statum tyrānidī simillimum delabitur, ut lib. iij. declaratum est. *suprà fuit à nobis explicatum.*) Libro quinto.

Populum validum.) Remp. popularem pessimā, & cui parum sit ex alijs generibus admistur. Donec multitudo nobiles ac mediocres excedat.) Donec egeni numero vincant eos qui divitijs, genere, virtute seu doctrina nobiles sunt, his enim generibus nobilitas continetur, & eos qui medium tenent inter egenos & nobiles. Quod Cyrenis fuit seditionis causa.) Nam propter magnam rerum perturbationem quæ Reip. turba popularis inferebat, irata nobilitas adversus populū conspiravit. Cyrene autē urbs est Africa, Græci generis, caput Cyrenaicæ regionis, quæ Aegritū attingit. Quibus Clisthenes usus est.) Clisthenes Aristide feci. post exactos tyrannos Remp. Atheniensium constituit, ut refert Plutarchus. Nam tribus alia frequentiores.) Pleniores hominibus, ut latius pateat tribulium necessitudo. Numerus igitur tribuū minui debet quemadmodum sedalitatam, ut sic cuiusq; multitudo hominum crescat, & mutua charitas per consuetudinem mutuam quam tribules habent inter se dilatetur. Priores consuetudines.) Familiaritates & societates quæ fuerunt in ea Republica, quæ in hanc popularem extremam transiit.

in aristide

Caput V.

EST autem legumlatoris munus, ac eorum qui talem quandam Remp. constituendam susceperint, non maximum opus struere, nec struere solum, sed multo etiam magis rationem qua diu conseruetur inire. Nam vnum aut alterū tresve dies qualemcūq; Reip. rationem cōseruari, non est difficile. Itaq; ex iis præceptis quæ suprà ad salutē, vicissimq; Rerumpub.

ARISTOTELIS

perniciem pertinentibus dedimus, diligenter oportet præsidium, tutior sit Respub, comparare, vitandis iis quæ labefactare solent, & legibus tum nõ scriptis, tum etiam scriptis ferendis, quæ Reipub. præsidia salutaria maximè cõtineat: nec id populare esse, aut conueniens paucorũ potentia existimare, quod facit vt ciuitas nimis vel populariter, vel cõuenienter paucorum potetia administretur, sed quod diuturnitatem parit. Quare cum huius temporis duces populares, vt populis gratificentur, multorum bonorum publicationem tribunalium occasione moliantur: contra hæc, quibus cordi Respub. est, contraria præsidia comparare debent, ac lege sancire, vt damnatorum quæ publicantur bona, non populo, sed sacris adiudicentur. Nec enim minus homines ab iniuria deterrebuntur, cum perinde mulentur, & turba popularis nullo quæstu proposito magis à reorum damnatione temperabit. Prouidendum est etiam vt semper iudicia quæ publica sunt, quàm paucissima sint, magnis pœnis, si quis falsum crimen intulerit, sanciendo: nec enim egenos, sed nobiles solent in crimen vocare. Oportet etiã vt ciues omnes Reipub. sint amici, aut certè ne summos magistratus hostili odio prosequantur. Sed cum extremi status populares multis hominibus consent, & sine mercede conciones obire difficile sit, quod nobilibus, vbi vectigalia non suppetunt, perniciosum est, cum hoc ex collatione tributorũ, & bonorum publicatione, & falsis iudiciis fieri sit necesse: quæ res multos status populares euertit. Hæc igitur cum ita sint,

sint, vectigalibus non suppetētibus, raras conciones cogere, & iudicia de multis quidem rebus, sed tamē paucis diebus exerceri cōsuevit. Hoc enim prodest, vt diuites sumptus ne metuant, si merces non diuitibus, sed egenis tribuatur, ac vt causæ commodius diiudicentur, quoniam diuitibus diutius abesse à re sua familiari molestum est, quod iidem paucis diebus non ægrè ferunt. Vbi verò vectigalia suppetunt, vitari id debet: quod nunc duces populares faciunt, qui quod superest diuidunt, & ipsi partem accipiunt, rursusque indigent eodē: nam tale subsidium quasi dolium perforatum pauperibus est. At qui verè popularis est, huic ne multitudo nimium egestate laboret, prouidendum erit. hæc enim causa est, vt prauus sit status popularis. Vt diutius igitur copia suppetat, ratio est solerter ineūda. Quod cū sit etiam locupletibus vtile pecunias ex vectigalibus congregere, & congestas pauperibus distribuere conuenit, præsertim si tantū cogi possit, vt emendo agello sufficiat: sin minus, quod ad mercaturæ agriculturæ ve occasionem sit satis. & si cunctis non liceat, at certè per tribus, aut alias ciuitatis partes vicissim fiat distributio: sed interim diuites mercedem ad habendas conciones conferre debent. Sumptu & cura munerum inaniū liberati Carthaginiēses, huiusmodi quadam ratione Rempub. administrantes, gratiam à popularibus ineunt. Semper enim quosdam eorum ad populos circuniecctos mittētes locupletant. Est autem intelligentium prudentiūque nobilium, vt egenos inter se partiti occasiones eis operandi præ-

ARISTOTELIS

beant. Est etiam honestum Tarentinos imitari, qui possessiones ad vsum communes cum pauperibus faciunt, & sic gratiam multitudinis aucupantur. Præterea magistratus omnes bifariam diuidebant, vt alteri suffragio, alteri fortibus mandarentur: fortibus, vt sic populo communicarentur: suffragio, vt commodius administraretur Respub. Sed hoc facere licet eundem magistratum diuidendo, vt aliis sortito, aliis suffragio mandetur. Quomodo igitur status populares constituendi sint, declarauimus.

scholia in Caput V.

EST autem legumlatoris munus, ac eorum qui talem quandam Rempub. præcipua cura legumlatoris qui quartam speciem Reip. popularis constituere uelit est, ut eam diuturnam faciat, quanquam ea cura in omni Repub. constituenda debet esse prima. Ad diuturnitatē igitur Reipub. popularis facit, ut bona damnatorum si fuerint publicāda, non populo, sed templis ad cultū diuinum & sacrorum procuracionem adiudicentur. Item prouidendum est, ut perpauca sint iudicia de rebus Rempub. attingentibus, quæ capite solent & bonorū publicatione sanciri. Adhæc ut omnes ciues præsentī statu contenti sint, aut certe ne odio summos magistratus habeant: ut quæ raro populus in concionem ad publicè deliberandum conueniat, præsertim non suppetentibus uectigalibus. Est etiam prouidendum ne multitudo nimium paupertate labret.

Non maximū opus struere, nec struere solum. Non constituere maximam ciuitatē, ne sua mole labatur: nec constituere diutaxat, sed prouidere etiam ut diu conseruari possit. Tribunalium occasione moliantur. Multi diuites calumniantes efficiunt, ut à pauperibus in quorum potestate sunt tribunalia damnentur, & ipsorum bona publicentur, hoc est fisco seu publico arario adiudicentur. Iudicia quæ publica sunt. Quæ pertinent ad Rempub. Nam talia crimina summis pœnis uindicari solent, ut crimen læsæ aut imminutæ maiestatis, quod capite & bonorum publicatione sancitum est. Quod ita demum fiet, si magnæ pœnæ fuerint ijs, qui talia crimina falso detulerint, aut eorum actionē intenderint

tenderint constituta. Sine mercede conciones obire.) Ut pauperes nulla mercede proposita ad populariter deliberandum conueniant, cum eis onium non suppetat res necessarias conquirentibus. Vbi uectigalia non suppetunt.) In Reipub. populari, in qua ex publicis uectigalibus non potest merces pauperibus in concionem conuenientibus constitui. Ut diuites sumptus non metuant.) Impensam timeant, que tribuenda mercede pauperibus qui ad concionem conuenierint fit. Quasi dolum perforatum.) Nam qui emadmodum huiusmodi in dolum perforatum infusus protinus desluit, sic parua pecunia pauperibus distributa celeriter consumitur. Qui uere popularis est.) Qui uere studet Reipub. populari. Nam duces & assentatores populares non uere sunt populares, sed hunc animum & studium ostentant, ut influant in animos popularium, & ea ratione uiam sibi ad tyrannidem muniant, uel ut publicis bonis alantur. Cum hoc sit etiam locupletibus utile.) Ut populares fortunis augeantur. Sic enim minor erit publica indigentia, minoréque diuitum detrimento expleri poterit. Ad mercaturam agriculturamue occasionem.) Ut possint in tempore aliquid emere, quod postea carius uendant, uel serere aliquid ex cuius prouentu quaestus fiat. Sumptus & cura munerum in manu liberati.) Ludorum Theatralium, quos exhibere populo diuites solent, ut pro his impensas Reip. necessarias suppeditent, ut qui ratione dictum est, populares facultatibus augeantur: quo in loco & uelut legendum est pro uelut, ex ueteri exemplari. Locupletant.) Diuites faciunt, ex mercede quam laboris oppidum seu gentem administrandi capiunt. Occasiones operandi.) Cōductis eorum operis ne uolentibus desit occasio uictum ex labore querendi. Cōmunes ad usum.) Permittentes scilicet, ut fructibus possessionum utantur, cum aliquo fortasse mod. ramme: ut possint, exempli gratia, uinis & ficis ac ceteris fructibus famē excludere, dummodo nihil praeterea secum auferrēt. Eundem magistratum.) Ut Senatores aut indices partim suffragio, partim sortibus crearentur.

Caput VI.

VNDE rationem quoque paucorum potētias constituendi facile est intelligere. Ex oppositis enim potentia quaeque paucorum conficienda est ad oppositā popularem spectantibus, ut quae probè tēpe-

ARISTOTELIS

rata est, & prima ex paucorū potentiis. Hæc autem est quæ propè ad vocatam Rempub. accedit, in qua census partiri, & alios minores, alios maiores facere oportet: minores, à quibus necessarii magistratus: maiores, à quibus summi mandentur: & vt quicumque censum nactus fuerit, huic aditus ad gerendā Rempub. pateat, & eo numero populares per cēsum adsciscantur, vt qui gerunt Rempub. reliquis sint potentiores. Sed ex meliore semper populo Reipub. gerendæ socios adsciscere oportet: proximam verò paucorum potentiam simili ratione constituere, parum scilicet intendentes. At paucorum potentia quæ extremæ populari opponitur, quæque maximè herilis est & tyrannica, hæc vt pessima est, sic maxima cautione ac prouisione indiget. Vt enim corpora firmæ valetudinis, & nauigia recte nautis ad nauigantium instructa, plura errata citra interitum patiuntur, corpora verò tenuis valetudinis & nauigia dehiscentia, & prauis instructa nautis, ne parua quidem errata ferre queunt: sic pessima quæque Resp. plurimam cautionem ac prouisionem desiderat. Populares igitur Respub. omnino magna copia hominum cōseruat. Hoc enim oppositum est ei quod est pro dignitate iustum. quo intelligitur haud dubiè e contrario, paucorum potentiæ ab ordine petèdum esse præsidium.

scholia in Caput VI.

VNDE rationem quoque paucorum potentias constituendi facile est intelligere.) Docet rationem constituendi genera Reipub. paucorum potentie. In quorum primo quod optimum est, & propè ad uocatam Remp.

Rempub. accedit, census diuidendi sunt in minores, à quibus aditus ad magistratus necessarios gerendos pateat: & maiores, ex quibus deligantur qui summis magistratibus præ sint. Quæ ratio sic est inuenda, ut semper ij qui magistratibus funguntur, reliquis sint potentiores, & ex popularibus semper optimi quique ad gerendam Rempub. cooptentur. Quæ deinde sequitur paucorum potentia eodẽ modo cõstitui debet, sed ad minorem numerum redigendõ. Extrema uerò & quæ tyrannidem amuiatur, quo deterior est, hoc maiore cura ad sui conseruationem indiget. Vt autem Respub. populares magna hominum multitudine conseruantur: sic paucorum potentia ordine sunt, & ratione tuenda. Ad oppositam spectatibus.) Vnaquaque cum ea populari cui maximè aduersatur comparata. Necessarij magistratus.) Sine quibus ciuitas administrari nequit: uel qui in rebus ad uitam necessarijs uersantur, qualis est annonæ præfectura. A quibus summi.) Qui summam habent Reipub. potestatem. Ex meliore populo.) Optimum quenque popularium. Parum scilicet intendentes.) Magis talem efficientes, quod est ad pauciores redigere. Magis herilis & tyrannica.) In qua pauci imperiũ in populares, ut dominus in seruos, uel tyrannus in oppressam ciuitatem exerceat. Hac autem est paucorum potentia, quæ dynastia siue dominatus dicitur. Oppositum est ei, quod est pro dignitate iustum.) Vt à plurimis hominibus Respublica administretur, & id iustum habeatur, quod pluribus numero iustum fuerit. Id oppositum est iusto, quod refertur ad hominum dignitatem & merita, in quo diuitiarum ratio, nobilitatis quæ & uirtutis habetur.

Caput VII.

SED cum multitudinis partes maximæ quatuor sint, agricolæ, opifices, forenses, ac mercenarii: & item quatuor quæ gerendis bellis accommodantur, equitatus, pedites grauioris armaturæ, ferentarii, & classici milites, ubi ager compestris est, & equitibus accommodatus, hic siue natura est ad validam paucorum potetiam constituendam idoneus, quoniam

ARISTOTELIS

incolarum præsidium, salúsq; in equestri manu consistit. Equos auté alere hominum est magna patrimonía possidentiu. Vbi verò ager est peditibus grauioris armaturæ conueniens, hic locus est proximæ potentæ paucorum accommodatus, quoniam grauis armatura locupletum potius quam egenorum est. Expeditorum auté & classicorum militum manus, prorsus est Reipub. populari conueniens. Nunc igitur vbi magna est talis hominum multitudo, exorta seditione, sæpe peius pugnât. Cui malo sumpta à bellicis ducibus medicina mederi conuenit, qui cū equitatu & armatis peditibus conuenientem ferentiariorum numerum coniungunt: qua ratione populares in seditionibus opulentos vincunt. nam cum sint expediti, faciliè equitatum, & grauiiter armatos oppugnant. Ex his ergo hanc manum cõstituire, est contra se cõstituire. Sed cum duplex sit ætas, sintq; alteri seniores, alteri adolescentes, filios suos in ætate puerili leuia & expedita munera docere conuenit, ipsosque cum à pueris excesserint, esse operum athletas. Sed multitudini magistratus, aut quemadmodum supra diximus, communicandi sunt, hoc est iis qui cõsum nacti fuerint: aut more Thebanorum, iis qui certo tẽpore à sordidis artibus abstinerint: aut ritu Massiliensium, factò dignorum iudicio, tum eorum qui Rempub. administrant, tum eorum qui sunt extra munera publica. Sũmis autem magistratibus, quos ab iis qui sunt in Repub. geri oportet, annectenda sunt munera sumptuosa, vt populus libenter huiusmodi magistratu careat, nec iis inuideat, quibus

quibus tam magna mercede contingit. Conuenit autem vt magistratus ineuntes magnifica sacrificia faciant, ac ædificiū aliquod ad publicos vsus erigendum curent, vt populus particeps conuiuiorum factus, & urbem partim templis, partim ædificiis publicis ornatam cernens, libenter saluam Rempub. aspiciat: & simul hæc diuitibus erunt facti sumptus monumenta. quod nunc tam longè ab eorū qui tenent paucorum potentias consuetudine, vt faciāt etiam oppositum: quippe qui non minus quæstui student quàm honori, vt rectè has possis paruas populares Respub. nominare. Ac status quidem populares & paucorum potentias, qua ratione constitutere conueniat explicauimus.

scolia in Caput VII.

SED cū multitudinis partes maxima quatuor sint.) vt doceat quæ regio apta sit paucorum potentia, quæ Reipub. populari pergâtque rationes quibus paucorum potentia cōseruatur edocere, cum quatuor, inquit, sint partes quibus tota multitudo cōtinetur, agricolæ, opifices, negociatores, & mercenarij: & item quatuor quæ in bello numerantur, equites, pedites grauioris armaturæ, ferentarij, & classici milites, quæ regio campestris est & equitibus apta, hæc paucorum ultimæ potentiæ cōuenit: hic enim robur est in equitatu: equos autem alere locupletum est. Mediæ uerò apta est, quæ grauioris armaturæ peditibus conuenit. In qua uerò classicorum militum magna copia est, & ferentariorum, hæc apta est Reipub. populari. sed quia in ieditionibus equites aut pedites grauioris armaturæ sunt sine ferentarijs infirmi, idcirco in paucorum potentia diuites debent filios suos ab adolescentia bellicis ferentariorum muneribus assuefacere: præterea ad Reipub. gerendæ societatem populares assumere, uel ex censu, ut dictum est, uel ex ijs qui longo tempore à sordidis artibus abstinnerint, aut quos eo beneficio dignos esse indicauerint. Item ad uitandam populariū inuidiam summos magistra-

ARISTOTELIS

tus cum onere magnorum sumptuum mandari prodest. Partes maxime.) Quæ totam multitudinem complectuntur. Ferentarij, pedites leuis armature.) Ut funditores & missilibus iaculis armati & sagittarij. Validam paucorum potentiam.) Valde modum excedentem, id est ultimam & pessimam. Proximæ paucorum potentia.) Quæ minus mala est, sed proximè ad huius prauitatem accedit. Sæpe peius pugnant.) semper ferè uincuntur equites aut pedites grauioris armature. Ex his ergo.) Ex popularibus ferentriorum manum conficere.

ipsoque cum è pueris excefferint esse operum athletas.) ipsos diuitum filios cum adoleuerint ultra pueritiam, usum cuiusque muneris militaris habere, ut possint etiam uicem ferentiorum explere: & cuiusque generis arriorum usui apti reddatur, ut athletæ uarijs certaminibus sunt apti. More Thebanorum qui certo tempore.) Thebis lege cautum erat, ne quis magistratum gereret qui ante decem annos mercaturam exercuisset, ut ipse libro tertio tradidit: qua lege, ut uidetur, opifices quoque excludebantur. Facto dignorum iudicio.) Ut si quis gerentium Rempub. dignus esset iudicatus, ad potiore magistratum prouheretur: & si quis ex popularibus dignus esset cui magistratus mandaretur, is ad gerendam Remp. adscisceretur. Particeps conuuiorum.) Quæ sunt in sacrificijs. Libenter saluam Rempub. aspiciant.) Contenti sint præsentis statu. Paruas populares Resp.) Nam ipsi pauci populum extremum imitantur, qui suis commodis, non Reipublicæ, nec honori, aut famæ in administranda Republica studet.

Caput VIII.

SEQUITUR ut rectè de magistratibus, quot & qui sint, & quarum rerum, ut supra dictum est differamus. Nam nec esse ciuitas potest siue magistratibus necessariis nec rectè sine iis qui pertinent ad reatum ordinem, & ornatum administrari. Præterea in paruis ciuitatibus pauciores, in magnis plures esse magistratus, ut ante diximus, necesse est. Itaque quales in unum cõferre, & quales seiungere conueniat, non decet ignorare. Prima ergo ex necessariis procuratio est

est quæ in foro versatur: cui muneri magistratū qui commercia & decentiā dispiciat, præficere oportet. Nam ferè omnibus ciuitatibus quædam emere, alia vendere, ad mutuos rerum necessariarū vsus necesse est: quod proximè ad rerū copiam accedit, cuius gratia in vnam Rempub. homines conuenisse videtur. Secūda, & huic proxima procuratio est vrbana rerum, tum communium, tum etiam priuatarum: vt cum decente ornatu ædificia & viæ cōseruentur, & collapsa reficiantur, & limites comunes sine querimonia teneātur, & cætera quæ similem procurationem attingūt. Qui magistratus ædilitas à plerisq; nominatur, habetq; partes numero complures: quarum alii alii in magnis ciuitatibus præficiūtur, vt quidam construendis muris, alii fontibus & ductibus aquarum præsiunt, nonnulli portibus tuendis. Alia procuratio est necessaria, huic finitima: est enim eisdem de rebus, per agrum tamè extra urbem: cui qui præsiunt agrorū præfecti, & ab aliis syluarum inspectores nominātur. hæ igitur harum rerum procurationes tres sunt. Est alius magistratus ad quem publica vectigalia referuntur, quiq; publicam pecuniam custodit, & ad singulos vsus Reipub. partiendo suppeditat: cuius muneri præfectos receptores, & quæstores appellant. Alius apud quem cōtractus & tribunalium iudicia scribi cēbent: apud hos quoq; acta causarum, & accusationes, ac litium intētionēs confici oportet. Sed in quibusdam ciuitatibus hic magistratus in plures diuiditur, vnus est tamen his omnibus præfectus, qui scribæ, & tabelliones, & aliis

ARISTOTELIS

similibus vocabulis appellatur. Proximus huic magistratus, est ex omnibus ferè & maximè necessarius & idem molestissimus, qui in iudiciorum executionibus siue damnatus quis fuerit, siue factus reus versatur, quique carceri, custodiisque præest. itaq; propter odiù quod magnū incurrit, molestus est. Quãobrem ubi non est merces magna proposita, hunc magistratum homines recusant: nec qui susceperūt, fungi munere ex legis præscripto voluūt, est tamen necessarius. frustra enim exercentur iudicia, nisi ad finem perducatur. Quare si communitas cõstare nequit nisi iudicia fiant, ne constabit quidem, si nemo quod iudicatum fuerit exequatur. Itaque commodius est hunc magistratum non esse vnum, sed alios ex aliis tribunalibus. Eodẽmque modo propositiones eorum quæ in acta referuntur, diuidere conuenit: præterea vt quædam diuersi magistratus exequatur, & causas iuniorum iuniores potius magistratus, causas verò consistentium quas vnus magistratus condemnauerit, alius exequatur: exempli gratia, quæ præfecti annonæ iudicauerint, hæc præfecti ædificiorum exequantur, & alii quæ ab aliis fuerint iudicata. Nam quominus odii executores cõtraxerint, hoc magis executiones ad finem perducentur. Igitur si condemnantes iidem sint & exequentes, duplex odium contrahatur: sin iidem de cunctis, omnium hostile odium incurrant. Multis in ciuitatibus custodiarũ præfectus diuersus est ab executore, vt Athenis magistratus eorum qui vndecim viri nominantur. Itaque commodius est, vt hic magistratus diuisus

sus sit, & solerter quod eius ratio postulat, prouideatur. Nec enim minus hic necessarius est, quàm is de quo modo disseruimus. Nam viri probi maximè magistratum hunc recusant: improbis non rectè committitur, qui custodiri magis debent, quàm alios custodire. Itaque non vnus separatus magistratus penes eos esse debet, nec idem continenter geri, sed iuuenes, vbi aliquis iuuenum & custodum est ordo, diuersi per vices munus magistratum obire. Hos igitur magistratus vt maximè necessarios primos esse statuere oportet, deinde eos qui nihilominus sunt necessarii, maioris tamen auctoritatis, quoniam peritiam & fidem magnam requirunt, cuiusmodi sunt qui custodiam vrbis & vsus bellicos attingunt. Nam tum in pace, tum in bello præfectos esse oportet, qui portarum atque murorù simili modò custodiæ præsiunt, & ciuium delectus habeant, ipsorumque ordines constituent. Hic ergo præter hos omnes magistratus alii complures sunt, alicubi pauciores, vt in paruis ciuitatibus vnus est his cunctis muneribus præfectus: cui officio qui præsunt, imperatores & belli duces nominantur. Præterea si equites vel pedites expediti vel sagittarii vel classici fuerint, harum cuiusque manuum præfectus interdum constituitur, quæ classis, & equitum præfecturæ, atque ordinum ductus nominantur: & per partes quæ his subiiciuntur, triremis, turmæ, ac tribus præfecturæ, & quæcunque harum partes sunt. Sed vniuersum harum rerum bellicarum procurationis genus vnum quiddam est. Atque hæc quidem est huiusmodi magistratus

ratio. Sed quoniam magistratus si non omnes, certè aliqui res multas communes tractant, idcirco vnum alium qui rationes conficiat & emendet, nec aliud ipse tractet esse necessè est: quos quidam correctores, alii ratiocinatores vocant, sunt qui exquisitores, & qui procuratores appellènt. Sed præter hos omnes magistratus est is qui rerum omnium summam potestatem habet, nam idem sæpe pecuniã ex vètigalibus tributisq; collatam habet: qui multitudini præest, vbi res geritur arbitrio populi. Nã esse aliquem oportet qui eos in vnum cogat, quique summã habeat Reipub. potestaté: qui magistratus apud quosdam præconsultores dicuntur, quoniam prius ipsi consultât: sed vbi multitudo est, Senatus potius siue consilium nominatur. Tot igitur ferè sunt ciuiles magistratus. Sed est aliud procurationis genus, quod cultum deorum immortalium attingit, vt sacerdotès, & qui curæ præfunt earum rerum quæ ad sacra pertinent, vt stantia conferuentur, & quæ corruerint reficiantur: hæc cura quæ diuini cultus ratio postulat procuratio apud quosdam vna est, vt in paruis ciuitatibus: apud quosdam multæ, & à sacerdotio disiunctæ, vt templorum ædificatores, æditui, & sacrarum pecuniarum quæstores. Proxima huic procuratio est publicis omnibus sacrificiis separatim destinata, quæcunque lege non sunt sacerdotibus attributa, sed honorem à communi genio sortiuntur, quos quidam principes vocant, alii reges, sunt qui Prytanes appellât. Procurationes igitur necessariæ, vt summatim referam, de his ferè rebus

bus sunt, & in rebus diuinis, rebus bellicis, vectigalibus, sumptibus, annona, & rebus venalibus, in vrbe, portibus, & agris versantur: Præterea in tribunalibus, cōtractibus, scripturis iudiciorum, executionibus, custodiis, putandis rationibus, in delectibus, magistratibusque corrigendis: Deniq; quorum munus est deliberare: ii quoque sunt de numero cōmuniū magistratuum, sed priuatim in ciuitatibus quæ otio magis & iucunditate fruuntur, quæque curam habent ornatus. Hi quoque magistratus habentur, mulierum præfecti, legum custodes, præfecti puerorum, & gymnasiorum præfecti: præterea gymnasiorum, & Dionysiacorum certaminum curatores, & si qua sunt alia id genus spectacula. Harum autem præfecturarum quædam sunt perspicuè non populares, vt mulierum ac puerorū præfecturæ. Tenuiores enim seruorum inopia, mulieribus & pueris vt famulis vti coguntur. Sed cum tres magistratus sint, per quos quidam summos magistratus deligunt, legum custodes, præconsultores, & consilium: optimatum Reipub. legum custodes cōueniunt, paucorum potentia præconsultores, consilium verò populari. Ac de magistratibus quidem ferè omnibus summam differuimus.

scholia in Caput VIII.

SEQUITUR ut de magistratibus differamus.) Qui sint necessarij cuiq; Reip. magistratus, & qui nonnullis commodi atq; decori declarat. Ex necessarijs, inquit, primus in rebus uenalibus uersatur. Secundus in publicorum & priuatorum adificiorum ornatu, quæ, ut uaria sunt, sic ipsa procuratio est multiplex. Tertius huic similis est, qui

ARISTOTELIS

eandem ferè curam gerit, sed in agris. Quartus, qui publicam pecuniam custodit. Quintus, tabelliones & scribae. sextus, executores iudiciorum, & carceris praefecti: qui magistratus ut maximè necessarius, sic molestissimus habetur, ac ideo in multos diuidendus est. Sunt etiam alij perinde necessarii, sed maioris dignitatis, qui in urbe tuèda & in bellis gerèdis uersantur, ut portarum, murorumq; praefecti. itè imperatoris, ducèsq; bellorum, quibus minores alij magistratibus obtemperant. Est alijs magistratus qui rationes ineat, & cù alijs magistratibus qui pecuniam publicã tractat, & officiat. sed praeter hos omnes magistratus est is qui summam Reip. potestatem obtinet, qui scilicet concilium eorũ cogat, quorũ arbitrio geritur Resp. Est alia procuratio publica qua pertinet: ad deorum cultũ, ut sacerdotia, & itè ea qua fungitur qui rex sacrorum uocatur. Praeterea tẽplorum & earũ rerum quae ad sacra pertinenti curationes: qui omnes magistratus & procuraciones sunt in ciuitate quaq; necessarii, & omnibus Rebusp. communes. sed in opulentis & otio fructibus ciuitatibus, priuatim sunt alij magistratus, ut mulierũ, puerorumq; praefecti. Quales in unũ cõferre.) Quales magistratus possint plures simul uni homini mandari. In foro uersatur.) In rebus uenalibus. Commercia & decentiã.) Ne dolus aut fraus in emptione & uenditione admittatur, ac ut res uenales aptis locis proponãtur, & conuenienti precio uendantur, nèue forũ & uia sordescant. Proximè ad rerum copiã accedit.) Nam cum ciuitas perfecta debeat copiam rerum necessariorum & commodarum habere, ut declaratum est primo libro, hæc copia dupliciter contingit, uno modo si ager sit rerum necessariorum, & commodarum ferax: alio per emptionem rerum importandarum quibus regio caret, & uenditionem exportandarum quibus abundat. Nam hoc perinde propemodum est, ac si omnia in agro prouenirent. In unam Rempublicam.) In unam communem & civilem societatem, ut per commutationem rerum, aut emptionem & uenditionem, omnibus rerum copia suppeteret. Urbanarum rerum.) Aedificiorum & uiarum. Scribae & tabelliones.) Hos Graeci, si ad uerbum libeat conuertere, sacrimemores, & magistros, memorèsq; uocant, sed interpres commodius putauit uti uerbis Romanis, dum latine loquitur. Sive damnatus quis fuerit.) Ut in eis legitimis pœnis animaduertatur. Sive factus reus.) Sive fuerit alicuius criminis accusatus, cuius

causi

causa sit in carcerem tradendus. Qui carceri custodijsque praest.) Custodi uocantur, qui in carcere custodiuntur. Sed alios ex alijs tribunalibus.) Vt alij exequantur contractuum iudicia, alij capitalia: quae causa in diuersis tribunalibus, siue à diuersis iudicibus cognosci debet.

Propositiones eorum quae in acta referuntur.) Vt pro causarum & tribunalium diuersitate uarij sint qui iudicibus proponant, hoc est exponant & referant omnia, quae in acta pro utraq; parte redacta fuerint: quod Romae fit in duodecimuirali tribunatu, quam rotam dicunt, ab eo iudice, cui cognitio causae fuit commissa: hic enim testes rogat, & scripturas, & quaecumque fuerint ab utraque parte allegata & probata, per scribas in acta referi: & instructa conciusaque causa cuncta proponit, summamque undecim collegis explicat: qui quod uisum è irre fuerit, constituunt: nec aliter ille quam ex collegarum iudicio sententiam pronuntiat. Hoc est igitur quod ait Aristoteles, alios esse oportere qui causam instruant, & statum eius actaque proponant: alios qui iudicent, & diuersos pro diuersitate tribunalium, hi ab Hispanis relatores uocantur, nec sunt de numero iudicum, nec est aliud eorum muneris quam statum causae, & quae fuerint pro utraque parte allegata & probata summam iudicibus referre. Sin ijdem de omnibus.) si ijdem magistratus iudicia de rebus omnibus exequantur, cunctorum graue odium incurrant.

Non recte committitur.) Non tuto mandatur. Penes eos.) Penes prauos homines, ut ceteri magistratus geri debeant à uiris probis, hic tantum quia odiosus est, prauis hominibus mandatur. Vbi est aliquis iuuenum, & custodum ordo.) Si quis coetus sit, aut conuentus iuuenum Reipublicae, cuiusmodi est cohors praetoria, quae iuuenibus militibus magna ex parte constat. Ciuum delectus habeant, ipsorumque ordines constituant.) Vt ab his delectus ciuum militares fiant, tum ad urbis custodiam, tum ad externa bella, atque item ordines militares constituatur equitatus & peditatus grauis & lenioris armaturae. Alicubi uero pauciores.) Non quod in aliqua ciuitate non sint hi magistratus, nam cunctos esse necessarios supra dixit, sed quia in paruis ciuitatibus complures huiusmodi magistratus siue procurationes simul uni homini mandantur. His cunctis muneribus.) bellicis & custodia portarum & murorum. Harum cuiusque manuum.) singularum copiarum, ut sit unus equitum praefectus, alter sagittariorum, alius classicorum militum. Res multas commu-

ARISTOTELIS

nes tractant.) Bonam partem publicæ pecuniæ. sed ubi multitudo est.) Vbi præconsultores sunt multi, uocantur senatus, siue Consilium.

sed est aliud procurationis genus.) sacerdotes, & qui temporum rerumque sacrarum curam gerunt in alio genere, diuerso scilicet à ciuilibus magistratibus uersari dicit. Nam sacerdotum officium & sacrarum rerum procurationes non esse ciuiles magistratus, ipse libro quarto docuit. Honorem à communi genio sortiuntur.) Genios deos, qui & lares uocabantur, & penates, singulis & hominibus, & domibus, atque item urbibus adesse antiquitas existimauit: quod mutatis nominibus non longè abhorret à Christiana philosophia, quæ angelos custodes singulis hominibus, atque item ciuitatibus & prouincijs attribuit. Comune igitur Genium uocat Aristoteles Deum siue angelum, qui præsidio est toti ciuitati, cuius quasi sacerdos esset rex sacrificulus, de quo supra pluribus memorauimus. Hi quoq; sunt de numero communium magistratum.) Communes magistratus uocat, quos supra necessarios appellauit, quoniam magistratus necessary sunt omnibus Rebus publicis communes, cum nulla possit sine ipsis administrari. Per quos quidam summos magistratus deligunt.) id est quos cum deligunt, summos magistratus deligunt. nam ipsi summi magistratus sunt, per quos deligi summos magistratus dicit, ut supra hoc ipso capite declarauit. Nam ab his in sua quibusque Repub. concilium eorum cogitur, qui arbitrio suo Repub. administrant, à legum custodibus optimatum, à præconsultoribus paucorum concilium, à senatoribus concio popularium.

Finis libri sexti.

ARISTOTELIS DE REPVBLI-

ca Liber septimus, interprete & enarra-
tore Io. Genesio Sepulueda.

Caput primum.

VI de optimo statu Reipub. con-
ueniente ratione disputare debet,
hic primùm quæ sit maximè expe-
tēda vita statuat oportet: hoc enim
ignorato, optimam Rempub. igno-
rari necesse est, cum eos optimè vi-

uere cōsentaneum sit, qui optimo statu Reipub. pro
ratione rerum suppetentium vtuntur, nisi si quid
præter rationem fiat. Itaque primùm omnium quæ
viuendi ratio sit maximè cunctis ferè hominibus ex-
petenda, constare debet: deinde num eadem publi-
cè sit, quæ priuatim optima vita, an diuersa. Cum igitur
multa sint à nobis commodè (vt equidem exi-
stinamus) de optima vita in libris externis disputa-
ta, eadem hoc quoque in loco vsui nobis esse debēt.
Nam profecto quod ad vnam diuisionem pertinet,
non est dubitabile, cū tria sint bonorum genera, ex-
terna, corporis, & animi, quin hæc omnia felicibus
hominibus adesse debeant. Nā qui fortitudinis, tem-
perantiæ, iustitiæ, atq; prudentiæ experts, muscas cir-
cum volātes metuat, & quicquid libuerit etiam ex-
tremorum edensio vel bibendo à nullo se continēs
persequatur, nec parcat amicissimorum vitæ, vt au-
ctior fiat vno quadrante, hunc nemo felicem esse di-
xerit, ac eodem modo quod pertinet ad intelligen-

ARISTOTELIS

tiam, si tam imprudēs sit, & mentis errore deprauatus, quàm puer, aut furiosus. Sed cū de his quæ modo diximus, inter omnes ferè conueniat: tamen de quanto & modū excedentibus magnitudinibus conuouersia est. Nam virtutis quantulumcunque adsit, hoc satis esse putāt: diuitias, opes, potētiam, gloriam, sine fine quærūt, ac his excellere nituntur. Quorum errorem facilè nobis fuerit rebus ipsis conuincere, cum non virtutes rebus externis, sed has virtutibus parere homines atq; tueri videamus, ipsamq; vitam beatam siue in voluptate hominibus posita sit, siue in virtute, siue in vtraq;. Tamen iis qui cum morum probitate intelligentiāque excellant, externorū bonorum mediocritatem tenēt, magis adesse notemus, quàm qui ex his plus habent, quàm ad vsus vitæ satis est: illorum autē inopes habentur. Cæterū si animū aduertas, idē te ratio quoq; facilè docebit, quoniam bona externa velut instrumentum quoddā suo fine terminantur. Nam quæ res vsui accommodantur, earum nimia magnitudo necessario aut nocet habētibus, aut nihil prodest. Ex animi verò bonis quo magis quodq; excellit, hoc habetur vtilius, si hæc non tantum honesta, sed etiā vtilia nominari debent. Ad summā, dubium nō est, quin optimæ rerum affectiones inter ipsas sequantur excessum, quo res differunt inter se, quarum rerum has affectiones esse dicimus. Itaq; si anima tum opibus, tum etiā corpore & simpliciter, & nobis est potior, vt optima cuiusq; affectio horum proportionē obtineat, necesse est. Præterea hæc animi gratia, nō animus illorum causa naturaliter

turaliter expetuntur, & à prudētibus cunctis experi debent. Maneat igitur, cōstitutumq; nobis sit, quantum cuiq; virtutis & prudentiæ, & quæ ab iis profiscuntur actionum adest, tātum felicitatis adesse: vt Deus ipse testis est, qui cum beatus felixque sit, nullo tamen externo bono, sed per se, & quia talis est natura, beatus habetur: quoniam secūdam fortunam à felicitate diuersam esse idcirco necessarium est, quia bona quæ extra animam sunt, casus & fortunæ beneficio contingunt. Iustus autem & prudens nemo neque à fortuna est, neque propter fortunam. Quo fit, eisdēque rationibus cōcluditur, beatam esse ciuitatē quæ optima est, & rectē agit. Vt autem rectē agant qui recta non agunt, fieri non potest: & opus vel singularis hominis, vel ciuitatis, absque virtute & prudentia nullum rectum esse potest. Fortitudo autem ciuitatis, & iustitia, atque prudentia, eandem vim & formam habent quam ea quibus præditi singuli homines iusti esse ac prudentes & temperati dicuntur. Sed hæc hætenus præfati sumus: quæ vt præterire non licuit, sic nec omnia quæ hanc quæstionem attingunt, cum huius loci non sint, explicare conuenit. Nunc autem positum sit, optimam esse vitam, etiam publicè ciuitatibus, quæ cum virtute degitur, & hætenus est adiuuētis instructa, vt virtutis officia possit obire. Porro in eos quorum est dubia sententia, si cui fortè quæ diximus, non satis probatur, omissa hoc in loco disputatione, postea erit differendum.

ARISTOTELIS

scholia in Caput I.

QVI de optimo statu Reipub. conueniente ratione disputare debet.) In hoc septimo libro de optimo genere Reipub. disputat Aristoteles, & quod ipse maximè post regnū probat, hoc enim omnibus praefert, si rex. d. ipsius normam, de qua in libro tertio disputatū est, contingat, qualis optari magis potest, quàm multis seculis reperiri. Sed ne optimus Reipub. status qui sit appareat, singulorum hominū uita beata in quo posita sit statuere oportet, cum eadem sit priuatim, publicèq; felicitas. Agitur singulorū felicitas posita est, inquit, in usu uirtutis non impedita, sed cum uirtutis usus modo corporeorum, modo externorum bonorum inopia impediatur, sit ut cuncta bonorum genera homini felici, ac proinde ciuitati adesse debeāt. Sed quoniam animi bona primam dignitatem & auctoritatem ad uitam beatam efficiendam habent, idcirco uirtus quo maior est, hoc plus uiriū ad felicitatem habet, cum in ceteris bonis mediocritas maximè probetur. Maximè expetendā uita.) Quæ sit uita beata, quæ eadem felicitas appellatur. Eos optimè uiuere.) *ἀρετὰ πρῶτα*, quod est ad uerbum optima, uel optimè agere, interpres conuertit optimè uiuere, quia in hunc sensum dictum est ab Aristotele, ut cum in alijs locis, tum in primo Ethicorū libro *δι' ἀρετῶν* dicit pro bene beatèque uiuere. Consentaneum est.) Conueniens est. nam Resp. ut dictum est in quarto libro, ciuitatis est uita. Nisi quid præter rationem fiat.) Nisi si quis casus ordinem & rationē Reipub. perturbet. Cunctis ferè hominibus.) Non enim cunctis hominibus status Reipub. conuenit, qui optimus simpliciter est, quia non omnia adiumenta cunctis ciuitatibus suppeditant. Num eadem sit publicè, quæ priuatim optima uita.) Vtrum eadem res ciuitatem faciat felicem, quæ singulos homines beatos facit. In libris externis.) In alio opere extra hoc in quo uersamur: non enim genus aliquod scriptorū significat, quod exotericum inscribatur, ut est publicus error supra à nobis cōfutatus. Ethicorum igitur libros designat, in quorū primo hæc, & partim etiam in decimo traduntur. Etiam extremorum.) Extrema uocat ea quæ nisi ab intemperatissimis non appetuntur, ut Apicius Lusciniarum linguas appetuisse, & comedisse fertur. Vt auctor fiat uno quadrante.) Vt unum quadrantem lucris faciat. Illorum autem inopes habentur.) Parum habent bonorum morum & intelligentiæ, hoc est uirtutum

tum intellectualium. Ratio quoque te facile docebit.) Dixerat rebus ipsis, atque usu declarari animi bona ceteris bonis corporis atque externis esse potiora: nunc idem ratione quoque posse confirmari & concludi docet. Quin optima reru affectiones.) Affectiones conuertit interpretes, quod est græcè εἰς ἕκαστος, id est dispositiones. sunt autē dispositiones, qualitates primæ speciei facilius mobiles q̄ habitus: quanquā habitus etiā dispositiones interdū nominātur, ut hoc in loco, quæadmodū ipse docet in libro prædicamentorū. nā dispositio latius patet quā habitus. itaque optimas dispositiones nunc uocat in animo uirtutes, in corpore bonam ualetudinem, in rebus externis qualitates, quibus ad usum hominum commendantur. Est autem sensus, optimas affectiones, quæ sunt ipsa triplicia bona, hanc inter se excessuum proportionem habere, quam ipsarum subiecta inter ipsa tenet. Ut enim anima potior est corpore, sic animi bona sunt bonis corporis potiora, ac eodem modo bona corporis bonis externis. Et simpliciter & nobis.) Meliora simpliciter sunt quæ sua natura sunt meliora: meliora nobis, quæ nobis sunt commodiora. Quædā autem sua natura meliora sunt, quæ nobis nō sunt meliora: ut malefica animalia simpliciter meliora sunt quā frumētā, quia omne animatum melius & nobilius est quā inanimatum, nobis tamen melius est frumentum. Bona uerō animi tum simpliciter, id est per se meliora sunt, tum etiam ad commoditatem nostram relata, quā bona corporis. Quantum cuique uirtutis ac prudentia.) Hoc quisq; felicior est, quo magis uirtutibus moralibus & intellectualibus præditus: qui habitus sunt, aut plus actionibus fungitur, quæ ab his habitibus proficiuntur. Nam bona corporis & externa non sunt partes felicitatis, sed tanquam instrumenta, ut in artificijs siue instrumentis opus confici non potest, ipsa tamen non sunt partes ipsius artis, quo intelligitur felicitatem non conijungere in indiuiduo, sed patere latius, & alium alio feliciorē, ut fortiorē & liberaliorē esse, sed quicquid bonis addatur, id nullum bonū maius felicitate reddit. Est enim felicitas status omnium bonorum aggregatione perfectus. itaque felicitas non potest cum alio bono connumerari: nam quodcumq; bonum addas, pars est felicitatis, uel eius instrumentū: hoc est enim, ut obiter difficile locum expediamus, quod Aristoteles Ethicorum libro primo tradit, felicitatem esse maximē omnium expetendam, non connumeratam. Nam connume-

ARISTOTELIS

rara, inquit, expetibilior esset, uel cū minimo bono. Est enim sensus, Felicitas connumerari non potest cum alijs bonis, quoniā ipsa cuncta bona complectitur. Nam si quis ad ea bona quibus aliquis felix est, bonū ali-
 quod addat, non aliquid bonum effecerit maius aut expetibilius felicitate, sed fortasse maiorem felicitatem efficiet. Nam felicitatem connumerari non posse, nec cum alio bono esse magis expetendam, ut pleriq;
 putant, ipse docet decimo Ethicorum, & primo magnorum moralium libro. Eandem uim & formam habet.) Eisdem rebus, eademque ratione ciuitas dicitur fortis, iusta, & prudens, quibus singuli homines.

Hactenus est adiumentis instructa.) Cui res & facultates suppetūt quantum satis est ad uirtutes fungendas.

Caput II.

SUPEREST ut felicitas eadem singulorum hominum & ciuitatis dici debeat, an secus differamus. quod tamen constituere in promptu est, cunctis eandem esse consentientibus. Nam qui singulorum hominum beatam vitam opibus metiuntur, ii omnes ciuitatē si fuerit opulenta, felicem esse confirmabunt. Qui uerò tyrannicā vitam ceteris omnibus anteferunt, hi ciuitatem plurimis imperantem felicissimam esse cōfitebuntur. Si quis autem singularem hominem propter uirtutem maximè probat, is ciuitatem quo magis uirtute prædita sit, hoc feliciorē esse asseuerabit. Sed hæc iam duo sunt quæ disputatione indigēt. Primum utra sit magis expetenda uita, quæ in administratione Reipub. & ciuitatis communiōe uersatur, an quæ uelut peregrini & hospitis uita est, & à ciuili communitate seiuncta. Deinde quæ ratio Reipub. & status ciuitatis optimus sit, siue Reipub. administratio omnibus expetēda sit, siue quibusdam, non plerisq; tamen. Hoc enim

enim intelligentiæ & considerationis ciuilis munus est, non quid singulis expetendum sit constituere. Nos autem hoc in loco quæstionem hanc explicandam suscepimus. Nam vt illud esset extra negotium vagari, sic huius commentationis hoc munus habetur. Hæc igitur necessario est optima Respub. per quem ordinem rectissimè quisque habere, ac beatè viuere potest. Nec id est dubitabile, sed inter ipsos qui vitam quæ cum virtute degitur, maximè expetendam esse consentiunt, controuersia est, vtra sit magis expetenda, ciuilis & actiua, an quæ à rebus omnibus exterioribus seiuncta est, hoc est contemplatiua, quam solam nonnulli vitã philosophorum esse dicunt. Has enim duas vitas ferè qui virtutem maximo studio & ambitione colunt, tum priores, cum etiam nostra memoria deligere videntur, duas vitas dico, ciuilem, & philosophorum. Neque verò parui refert, vtri veriora dicant. Neesse est enim vt qui intelligentia prudentiãque valent, tum singuli homines priuatim, tum Respub. communiter vitam instituant ad melioré finem spectâtes. Quidam igitur sic existimant finitimis imperare, si heriliter fiat, iniustissimum esse: sin autem ciuiliter, abesse quidem iniuriam, tamen impedimento esse, quominus liceat otio & incunditate frui. Alii tanquã ex aduerso solam actiuam, ciuilemque vitam viro dignam putant: officia enim quæ à singulis virtutibus ducuntur, nõ magis priuatos homines attingere, quàm eos qui funguntur publicis muneribus & Respub. administrant, sic igitur quidam existimant. Alii solam

ARISTOTELIS

herilem & tyrannicam Reipub. rationem felicem esse dicunt. Quinetiam apud quosdam hic est Reip. finis, quo leges spectant, ut vicinis dominantur. Itaque cum multi multorum mores institutaque sint, lateque pateant: tamen si leges ad vnum quoddam referantur, omnes huc spectant, ut victoria & imperio potiantur: ut Lacedæmone, atque in Creta, tum educatio, tum summa legum ferè bellis accommodantur. Præterea in cunctis nationibus quæ possunt esse facultate rei gerendæ superiores, huiusmodi facultas in honore est, ut apud Scythas, Persas, Thracæ, & Gallos. Apud quosdam enim leges quædam sunt in hanc virtutem incitantes, ut Carthagine ferunt, annulorum ornatum cuique pro numero bellorum, quibus interfuerit, cõcedi. Et olim apud Macedones lex erat, ut capistro cingeretur, qui nullum hostem occidisset: & apud Scythas, qui nullum interemisset hostem: hinc ex poculo, quod in solenni quodam epulo circumferebatur, bibere non licebat. Et apud Hispanos bellicosam gentem fastigiatæ bases circum cuiusque tumulum tot numero erigebantur, quot hostes interemisset: & multa huiusmodi alia, apud alios partim legibus sancita sunt, partim moribus recepta. Quãquam si cõsiderari libeat, per absurdum fortasse videatur, hominis civili facultate præditi officium esse præcepta dare posse, quomodo in finitimos volentes iuxta, & inuitos imperium dominatúsque teneatur. Nam quod ius non est, id quomodo ad civilis hominis & legulatoris officium pertineat? Non est autem ius, ut non modo iuste imperetur,

ats finis

ritetur, sed etiam iniuste. Fieri autem potest, ut iniuste quis vincat. At in cæteris sciētiis hoc fieri non videmus. Neque enim medici vel gubernatoris munus est, ut hic nautas, ille ægrotantes vel persuadeat, vel cogat. Multi tamen herilem dominatum, civilem principatum esse putant. Et quod in se quique nec iustum esse, nec utile dicunt, hoc eos in alios exercere non pudet, cum ipsi inter se iustum imperium querant, in alios autem quid iustum sit, nihil laborent. At hoc natura heriliter imperare, illud non heriliter probabile est. Quod cum ita sit, non est conandum, ut omnibus heriliter imperetur, sed iis duntaxat, qui tali imperio sunt idonei: quemadmodum ad epulum seu sacrificium non homines, sed quod est huic rei ad venandum idoneum, venari oportet: est autem idoneum animal sylvestre mensis accommodatum. At fieri posset, ut ciuitas vna beata, que recte scilicet administraretur, separatim sita esset. Quid enim prohibet, quominus alicubi seorsum habitetur, & iustis legibus utatur? Cuius Reip. ratio nec ad bellum, nec ad superandos hostes esset accommodata. Faciamus enim nihil adesse tale. Omnes igitur bellicas procuraciones honestas esse, statuere conuenit, non tamen quasi rerum omnium vltimum, ac summum bonum, sed illas huius esse gratia. Est autem probi legulatoris munus, ciuitatem ac genus hoc minui, & omnem aliam communitatem ianuari, & quomodo recta vita & felicitate, que in eos cadere possit, potiantur considerare. Erit tamen in quibusdam legitimis institutis differentia. Illud quoque legulatoris officium est, si qui finitimi sint, quo quique modo tractari debeant,

& quæ in quosq; sint officia seruanda dispicere. Cæ-
terum ad quem finem spectare, & quo dirigi optima
Respub. debeat, postea suo loco differemus.

scholia in Caput II.

SVPEREST ut felicitas eadem inuisiuusque hominis, & ci-
uitatis dici debeat. Eandem esse ciuitatis felicitatem, quæ hominis sin-
gularis communi hominum sententia declarat. Nam quicumque beatum
esse hominem locupletem dixerit, is ciuitatem opulentam felicem esse
confirmabit: eodẽmque modo de imperio & uirtute statuet, qui alter-
utro uitam beatam metietur. sed illud differendum est, utra sit magis
experenda uita, quæ in actione & civili administratione utatur, an
quæ procul ab huiusmodi negotijs abest. illud autem constat eum esse
optimum statum Respub. cuius ordine recte beati que uiuitur. sed in-
ter eos qui beatam uitam uirtute metiuntur, coitrouersia est, alteris
actiuam, alteris uitam contemplatiuam præferentibus. Sunt autem qui
felicitatem in imperio herili & tyrannico positam esse ducunt, quorum
leges hac maxime spectant, ut ciuitas latissime dominetur. Atque for-
tissimis uiris honores apud eos propositi sunt. & ignaui ignominia, cui
tamen iniustum sit, in omnes subiectos heriliter imperare. Nam impe-
rium herile in eos duntaxat conuenit, qui natura uel serui sunt, uel tam
improbi, ut sint herili imperio coercendi. Atque non est recte instituta
Respub. in qua summa legum ad uictoriam & imperium propagan-
dum dirigitur. Opibus metiuntur. Felicitatem in diuitijs consistere
putant. Propter uirtutem maxime probat. Felicem esse putat, quæ
uirtute præditus est. Peregrini & hospitis uita. Abhorrens à ciui-
libus muneribus, ut peregrini in aliena ciuitate solent. Questionem
hanc. Quæ ad ciuitatem & civilem administrationem pertinet. Nam
quæ singulorum uirtutem & felicitatẽ attingunt, hæc in libris de mo-
ribus disputata sunt. Per quem ordinem. Per quam Respub. Nam
Respub. est ordo ciuitatis, ut tertio libro memoratũ est. Utra sit ma-
gis experenda. Hanc questionem ipse libro decimo ethicorum dirimit,
ubi contemplatiuam uitam actiuam præfert conuenienter, scilicet Chri-
stianæ philosophiæ, & euangelico illi testimonio, Maria optimam par-
tem elegerat enim contemplationem, dum Martha rebus agendis
esset

esset occupata. Officia quæ à singulis civibus ducuntur.) Actiones quæ à singulis civitatibus manant, non magis ad eos qui vitam degunt priuatam, coluntque virtutes intellectuales pertinere, quam ad eos qui Rempub. administrant, & in moralibus virtutibus uersantur. Ad unum quoddam.) Ad ultimum finem ipsis propositum. Tum educatio.) Institutio morum. Qui possunt esse superiores.) Qui vires & facultatem habent ad uincendum. Volentes iuxta, & inuitos.) Velint nolint. Nam liberis hominibus inuitis imperare iniustum & tyrannicum est, nisi natura serui sint, & iniuste, contraque suam utilitatē imperium recusent: tunc enim cogi bello possunt: estque id bellum natura iustum, ut ipse libro primo, capite quinto testatur. Tales enim prudentiorum ac potiorum imperio iuste, & cum sua comoditate parent: ad iniustitiam autem compelliere, ut conuiuij euangelica parabola confirmat; Augustinus, iustum & pium est. inter se.) inter ipsos ciues. in alios.) in subiectos populos. At hoc esse natura heriliter imperans, illud non heriliter.) Credibile est quoddam imperium herile lege nature niti, id scilicet quod habetur in homines natura suos. aliud imperiū lege nature non esse herile, quod in liberos habetur. separatim sita.) Longissime ab alijs ciuitatibus & hostibus remota, ubi nulla esset occasio, uel necessitas, nec inferendi, nec propulsandi bellum. sed illas huius esse gratia.) Bellicas procuraciones siue actiones ad iustum bonū referri.

Caput III.

IN eos autem utrosque qui cum vitam quæ ex virtute degitur, omnibus anteferendam esse confiteantur, de vsu tamen eius dissentiant, nobis disputandum est. Alteri enim imperia ciuilia idcirco improbant, quoniam liberi hominis vitam à vita ciuili diuersam, & maxime omnium expetendam esse putant. Alteri hanc cunctarum optimam esse contendunt. Nam fieri posse negant, ut recte agat, qui nihil agit: felicitatem autem idem esse, quod rectam actionem confirmant, quoniam: utriusque partim recte, partim perperam edifferunt. Quod enim alteri

liberi hominis, quàm domini potiozem vitam esse dicunt, id à verò non abhorret: quoniam seruo, quia seruus fit, vti nil habet gloriandum: nam res necessarias imperare nullam partem honestatis habet. Errat tamen si quis omne imperium dominatum esse putat. Nec enim minus liberorum imperium à seruorum dominatu differt, quàm ipsum quod est natura liberum, ab eo quod est natura seruiens. de quibus satis primis sermonibus disseruimus. Sed neque vera commendatio est, cessationem magis quàm actionem laudantis. Nam felicitas, actio est: & iustorum ac temperantium actiones, multarum honestarumque rerum finem habent. Quibus rebus sic constitutis, existimabit forsitan aliquis, summum bonum esse cunctis dominari. Sic enim fiet, vt plurimas & honestissimas actiones obeundi potestatem habeat, prorsus vt cui licet imperare, is imperium alteri concedere non debeat, sed auferre potius: vt nec pater filiorum, nec filii patris hac in parte, ad summam, nec amicus amicitiationem ducere debeant. Nam quod optimum est, id esse maximè omnium expetendum. Rectè autem agere, optimum esse. Hoc igitur verè forsitan dicunt, si quod est omnium maximè expetendum, id eis qui spoliant, & vim afferunt, est affuturum. Sed forsitan adesse nequit, & hoc perperam ponitur ab eis. Neque enim amplius honestis actionibus is fugi potest, qui non tantum excellat, quantum vir vxori, & pater filii, dominusque seruis præstat. Ita cum destiterit, non tantum postea poterit rectè agens ad tramitem honestatis redire, quantum iam à virtute discessit.

cessit. Nam similibus, honestum & iustum in vicissitudine positum est. hoc enim & æquum est, & simile. non æquum autem inter pares, & non simile inter similes, præter naturam est. Quæ autem præter naturam sunt, horum nihil est honestum. Si quis igitur alius virtute & agendi facultate optimis etiam præstet, huic obsequi honestum, & huic parere iustum est. Oportet tamen non modo virtutem, sed etiam facultatem, quæ sit ad agendam instructus, adesse. quæ si rectè dicuntur, & felicitas in rectè agendo consistit, efficitur ut vita actiua tum publicæ cuiusque ciuitatis, tum etiam singulorum priuatim optima sit. Veruntamen actiuam vitam ad alios referri non est, ut quibusdam videtur, necessarium: nec eæ tantum cogitationes actiue sunt, quæ earum rerum gratia sũt. quæ res ex actionibus existunt, sed eæ multo etiam magis quæ seipsis contentæ sunt, & contemplationes, & considerationes quæ propter ipsas expetuntur. Nam rectè agere, ac proinde actio quædam finis est. Sed & eos maximè proprièq; agere dicimus, qui cogitationibus sunt actionum externarum architecti. Cæterum quæ ciuitates seorsum sitæ sint, & vitam huiusmodi cæteris prætulerint, has cessare & nihil agere non est necesse. Hoc enim per partes fieri potest, quoniam ciuitatis partibus inter ipsas multæ communitates sunt. quod ipsum eodem modo in vno quoque homine fit: alioquin vix Deus ipse rectè sese haberet, & vniuersus mundus qui præter proprias actiones suas nullis actionibus externis funguntur. Eandem igitur vitam cuique hominum, &

publicè ciuitati, ac hominibus optimā esse, haud du-
biè necessarium est.

scholia in Caput III.

IN eos autem utrosque qui cum omnibus anteferendam esse con-
ferantur uitam, quæ cum uirtute degitur. Qui uitam beatā uirtute me-
tuntur, horum alteri ciuili damnata, contemplantium uitam maximè
probant: alteri ciuiles actiones ita commendant, ut pro nihilo contem-
plationem habeant, quorum utrosque in errore uersari docet. Nam qui
uitam publicæ administrationis immunem imperanti præferunt, errant
in eo, quòd omne imperium dominatū esse putant: dominatus enim ser-
uorum est, qui longe distat ab imperio quod in liberos habetur. Errat
item qui cessare & nihil agere actioni præferendū esse putat, cum fe-
licitas actio quædam sit, non tamē quia in principatu multæ sunt agen-
di occasiones, idcirco principatus est summum bonum, præsertim si est
iniustus. sed quanquam uita actiua tum priuatiu, tum etiam publicè
optima est, non tamen ij solum agere putandi sunt, qui iustitiā & uir-
tutes ad alios relatas colunt, cum ij etiam qui philosophantur in actio-
ne uersentur. Contemplatio enim actio quædam est. De usu eius dis-
sentiant. Nam qui se Reipub. dedunt, ij philosophos quiq; in rerum
cognitione uersantur, uti uirtute negant, cum nihil agere uideantur. Li-
beri hominis uitam. Nam qui publicis muneribus funguntur, serui esse
uidentur, seruiunt enim Reipub. Hanc cunctarum optimam esse. Ci-
uilem præstare omnibus. Rectè is agat qui nihil agit. Rectè agere
quid communiter significet, nemo ignorat, sed consuetudine Græcorum
rectè agere, est etiam felicem esse. Hæc tamen oratio utrunque signifi-
catum spectat. seruo, quia seruus sit uti. Qui seruum prudentē ad-
hibet consilio, is nō utitur seruo, quia seruus sit, sed quia uir prudēs &
amicus. qui uerò utitur eius opera ad corporea & necessaria munera,
is seruo utitur, ut seruo: hæc autem imperare nihil habet gloriandum.
Quod est naturaliter liberū. Genere neutro dicit, ut omnia genera com-
plectere tur. Nam & ratio appetitui, ut libero imperat, anima corpori,
ut seruo, quibus de rebus libro primo disputatum est. Nec uera com-
mendatio est, cessationē magis laudantis quàm actionem. Errat etiam
qui nihil agere potius esse dicit, quàm agere. Quoniam felicitas actio
est.)

est.) vsus uidelicet uirtutis. Multarum honestarumque rerum finem habent.) Viri iusti & temperantes multa præclara facinora edunt, ut iuste seu temperanter agant. Itaque usus uirtutum in quo felicitas consistit, finis est uiro iusto & temperanti propositus, quem dum sequitur & spectat, res multas præclaras agit. Nec ut pater filiorum, nec patris filij rationem habeât.) Ut nulla quisquam necessitudine deterreatur, quin alterum, si possit, spoliet imperio, ut sibi uendicet. Hoc igitur uerè forsitan dicunt.) sibi quenque summum bonum querere debere. Hoc perperam ponitur ab eis.) Velut constans & in dubitatum statuitur, optimum esse & maximè expetendum imperium quacunq; ratione partu, iure, uel iniuria, siue uirtus adsit, & facultas imperandi, siue secus. Qui non tantum excellat.) Non est iustum imperium, nisi uirtute & facultate imperans longè præstet subiectis, præterquam si pareatur, & uicissim imperetur, ut inter pares in rectè instituta Rep. fit. Cū deflexerit.) Cū aberrauerit à uirtutis & honestatis uia. Nam similibus.) Imperium inter similes parèsjue, ut sit iustum & honestum, alternum esse debet, ut eorum quisque modo imperet, geratue magistratum, modo pareat imperio. si quis igitur alius potior uirtute sit, & facultate.) si quis tantopere excellat, ut uirtute & agendi facultate ceteros omnes etiam optimos superet, huic uni tanquam regi est imperium deferendum, ut lib. iij. declaratum est. Eademque ratione si quis gens uirtute & prudentia, ac imperandi facultate alteri præstet, inferior superiori imperio parere debet iure nature. Non modo uirtutem adesse, sed etiã facultatem.) uirtutem dicere uidetur iustitiam, & ceteras morum uirtutes, facultatem uerò prudentiam, & peritiam, & fortassis etiam uires ad cogendum iustum imperium recusantes.

Ad alios referri.) Ut opus iustitiæ uel liberalitatis. Quæ res ex actionibus existunt.) Ut de uictoria quæ fortiter agendo paritur. Quæ seipsis contentæ sunt.) Ut cogitationes seu contemplationes mathematicorum theorematum, & motuum naturalium, quæ sunt causa, non alterius obeuntur. sed eos maximè.) eos potissimum auctores esse externarum actionum, exempli gratia, uictoria, qui cogitationibus architectos imitantur, id est quorum consilio, non opera, res efficitur, ut imperator, cuius consilio & imperio prælium est in tempore, æquòq; loco commissum, magis agit, paritque uictoriam, quam milites qui pugnan-

ARISTOTELIS

do hostes concidunt, & in fugam uertunt. quo intelligitur cogitationem, actionem quandam esse, & qui contemplatur huc non cessare, sed aliquid agere. Hoc enim per partes fieri potest. Id est uicissim, ut modo ciues philosophetur, modo Rempub. gerant, uel per partes ciuitatis. Nam licet eis res non sit cum hostibus, & externis ad actiones obeundas, tamen in communionibus, quas partes ciuitatis habent inter se, diuites cum pauperibus, nobiles cum popularibus iustitia, fortitudinis, liberalitatis, & aliarum moralium uirtutum actiones obire possunt, & ita modo philosophari, modo ciuilibus muneribus, & moralibus uirtutibus fungi. Idque eodem modo fieri potest, in uno quoque homine. Ut idem modo philosophetur, dum suppetit otium: modo gerat Rempub. aut alias res agat, quae ad usus uitae & uirtutes morales pertinent. Alioquin uix Deus ipse. Si semper esset cõtemplandum, & omnino à ceteris actionibus abstinendum, contemplatio sola non satis esset ad commodam & beatam uitam hominis, qui multis rebus indiget ad uitam degendam. Nam philosophantium cõtemplatio, ut ipse libro primo de prima philosophia testatur, nobilior est quàm ut ad humanas utilitates referatur, ac idcirco Deo magis qui nulla re indiget, conuenit, quàm hominibus qui multis rebus indigent, qui que ob eam causam ommissa cõtemplatione, rebus necessarijs interdum seruire coguntur. siue ergo ciuitas, siue singularis homo uitam cõtemplatiuam elegerit, non tamen potest semper cõtemplari, quin propter humanas necessitates alijs actionibus implicetur, tum ut sibi, tum ut officio poscente, domesticis, cognatis & amicis, denique ijs qui sunt fidei sua commissi prospiciat. Ut enim re nulla indigeat, quae a cõtemplatione & proprijs actionibus ad externas auocet, uix Deo, & uniuerso mundo datum est. qui nulla externa re indiget, cuius causa externas obire debeât. Quae omnia huc spectant, ut doceat errare, qui nihil eos agere dicunt, qui cõtemplationi uacant. Agunt enim non solum cogitando, cum cogitationes actiones quaedam internae sint, sed etiam externis actionibus fungendo, ad quas necessario propter humanam indigentiam deflectunt. Aut illud. Alioquin uix Deus. Referendum est ad id quod duxerat cõtemplationes & cogitationes esse actiones, & qui cõtemplatur agere, alioquin Deus non esset beatus, quia nihil ageret, cum non agat extrinsecus, sed cõtemplatur tantum. Nam si nihil agit, non recte agit, ac proinde non est felix,

felix, cum felicem esse sit rectè agere. sed prior sententia commodior videtur, & proximè dictis conuenientior. Vocat autè uniuersum mundum celum supremum, omnia suo complexu continens, quod animatum Aristotelis opinione, & quasi Deus quidam est. Quod autem dicit, uix Deo datum esse, ut sine externis actionibus sit felix, non sic accipi debet, quasi felicitati Dei obsit aliqua difficultas, sed referèdum est ad nostram intelligentiam, qui quomodo Deus sine ulla externa actione felix esse, & quomodo uiuere ualeat, uix possumus intelligere, proprijs tantum actionibus, contemplationique uacando possit sine ulla ad actiones externas deslectendi necessitate: non quòd Deus non sit actionum externarum auctor, sed quia internis dütaxat actionibus intellectus aut uoluntatis cuncta conficit. Nam ipse dixit & facta sunt, id est sola uoluntate confecit omnia.

Caput IIII.

S E D quoniam quæ nunc de ipsis dicta sunt, præfati sumus, ac suprâ de cæteris Rebuspublicis disputauimus, hinc initium ad reliquam disputationem capiemus. Ut primum quæ fundamenta ciuitatis ex animi sententia constituendæ iacienda sunt disseramus. Nec enim fieri optima Respublica potest, nisi copia rerum sit mediocriter instructa. Itaque multa prius fundamenta uelut optâdo iaci debent, quanquam horum nihil adesse impossibile est, ut ciuium multitudinem & magnitudinem agri. Nam quemadmodum cæteris artificibus, ut textori & nauium ædificatori materia suppetat oportet operi conueniens, quæ quo fuerit commodius præparata, hoc artis opus necessario pulchrius existet: sic homini ciuili legumq; latori apta, conueniensq; materia adesse debet. Cæterum ex iis quæ ad ciuilem

ARISTOTELIS

copiam faciunt, primum de hominum multitudine, quot & quales natura adesse cōueniat, deque agro eodem modo quantus & qualis esse debeat, differendum est. Plerique igitur felicem ciuitatem magnam esse oportere putant. Quod si verum est, quæ ciuitas magna sit, quæ vicissim parua, non intelligūt, habitantium numero & multitudine ciuitatis magnitudinem metientes, cum tamen ad potentiā magis quàm ad multitudinem spectare oporteat. Est enim ciuitatis officiū quoddam & opus, quod quæ obire maximè potest, hanc maximam esse ciuitatem existimare conuenit: vt Hippocratē non hominem, sed medicum maiorem esse dicas altero, à quo magnitudine corporis superetur. Cæterum quanuis in æstimanda ciuitatis magnitudine sit multitudinis habenda ratio, non tamen oportet quamcunq; multitudinem spectandam esse putare. Nam fortasse in ciuitatibus magnum seruorum, inquilinorumque & peregrinorum numerum adesse necesse est: sed eorum multitudinē intuēdam, qui pars ciuitatis sunt, & ex quibus vt propriis partibus ciuitas consistit: quippe horum ingēs multitudo magnæ ciuitatis est argumētum. Ex qua verò ciuitate opifices sordidarum artium complures numero, armati vero pauci prodeunt, hæc non potest esse magna. Nec enim magna ciuitas hoc est, quod ciuitas hominibus frequentissima. Vix autē fieri posse, ac fortasse ne vix quidem, vt ciuitas hominibus frequentissima rectè legibus administraretur: res ipsa declarat. Nā quæ rectè administrari videntur, harum nullam esse cernimus multitudinem

titudine redundante m. cuius rei ipsa quoque ratio
 fidem facit. Nam lex ordo quidam est, recta legum in-
 stitutio, vt ordinatione recta sit necesse est. At ni-
 mius numerus ordinem tenere nequit. Hoc enim di-
 uinæ potētix, quæ hoc vniuersum continet, munus
 est. Cum igitur pulchritudo in multitudine & ma-
 gnitudine consistere soleat, cui ciuitati cum magni-
 tudine memoratus terminus adest, hæc est necessario
 pulcherrima. Sed vt cæterarum rerum animalium,
 stirpium, & instrumentorum, sic ciuitatis mensura
 quædam est, & modus: horum enim quodque nec si
 valde exiguum sit, nec si excedat magnitudine, vim
 suam retinebit, sed modo prorsus naturam amittet,
 modo in statum cōmodū delabatur. Vt nauigium
 prorsus nō erit, nec si vnius palmi sit, nec si pateat sta-
 diis duobus, sed ad quantum magnitudinem pro-
 gressum, modo propter exiguitatem, modo propter
 exuperatiam incommodam nauigationem efficiet.
 Eodē modo ciuitas si ex admodum paucis consistat,
 adiumentis necessariis carebit. sin autem ex nimium
 multis, abundabit quidem necessariis adiumentis, sed
 quasi gens non ciuitas erit: nec enim facilè est Rem-
 pub. adeste. Quis enim dux nimix multitudinis erit,
 aut quis præco nisi extetori similis? Itaque prima ci-
 uitas ea sit necesse est, quæ ex multitudine quanta-
 primum satis est ad rectè viuendum in communita-
 te ciuili constat. Sed quanquam fieri potest, vt ma-
 ior ciuitas sit, quæ hanc multitudinē excedat, hoc ta-
 men, vt diximus, nō est indeterminatum. Quis autē
 sit exuperantis magnitudinis terminus, ex operibus

intelligere in promptu est. Nam ciuitatis actiones quædam imperantium, aliæ sunt imperata facientium. Est autem imperantis munus imperare & iudicare ad iudicandum. Porrò de iustis & magistratus pro dignitate mandandos, vt ciues qualis quis sit, cognoscat inter se necesse est. quod vbi fieri non potest, necessario praua erit eorū quæ iudicia & magistratus attingunt conditio. Quippe in vtroque temerè agere iniustū est, quod haud dubiè in nimium frequēti ciuitate vsu venit. Ad hæc peregrini & inquilini haud magno negotio possunt ad Reipub. obrepere, quippe vbi latere propter nimiam ciuitatis multitudinem non est factū difficile. Hæc est igitur optima ciuitatis finitio, maxima multitudo copia rerum ad viuendum instructa, quæ perspici sine magno negotio possit. Sed de magnitudine ciuitatis hætenus.

scholia in Caput IIII.

SED quoniam quæ nunc de ipsis dicta sunt præfati sumus.) Quæ hætenus dicta sunt de vita beata, exordij loco sunt ad disputationem de optima Reipub. proposita, cuius fundamentum est, ut copia rerū necessariorum adsit. Sed hæc copia duas habet potissimas partes, quarum altera in multitudine hominum, altera in regionis, siue agri magnitudine consistit. Itaque considerandum est, quot homines, & quales natura suppetere debeant, & item quantus & qualis ager. Cæterum ad magnitudinem ciuitatis facultas est potius, & potentia quàm multitudo hominum spectanda, & in ipsa multitudine constituenda ciuiū multitudo, non seruatorum, & inquilinorū, & peregrinorū intuennda. Neque uero ciuitas optima putanda est, quæ sit hominibus frequentissima. talis enim rectè administrari non potest, ut res ipsa & exempla optimè institutarū ciuitatum declarant, quæ non sunt nimium hominū multitudine frequentes, quod ipsum ratione quoque demonstratur. Nam maxi-

ma hominum multitudo turbam confusioneq; parit. Lex autem erdo quidã est. quo fit, ut maxima multitudo legi & legitimo ordini sit aduersaria. Debet igitur esse magna ciuitas, ut pulchra sit, non tamen nimis magna, sed in qua ciues inter se cognosci queant, ne uirtutes cuiusque utriq; ad deligendos magistratus & iudices ignorentur, neue peregrini latenter possint ad magistratus obrepere. Ciuitatis ex animi sententia constituenda.) Ad condendam, & legibus instituentam ciuitatem, qualem optare possemus, ut intelligatur hoc meliorẽ quanquam ciuitatem seu Rempub. fore, quo propius ad hãc formam quam animo & cogitatione constituimus, accesserit. Quãuis horum nihil adesse impossibile est.) sic formam ciuitatis & Reipub. cogitatione, quasi optãdo fingimus, ut cum aliqua desiderari possint, quãdam tamen adesse necesse sit, ut hominum multitudinem, & agrorum. Hęc enim legumlatori suppetere debent, non ab ipso exquirenda afferendãq; sunt, ut rextori lana, fabro materiã suppeditandã sunt, non ab ipsis faciẽdã.

Ad potentiam magis quã ad multitudinẽ.) Nam si omnes serui aut inopes sint, ciuitas, ut in tertio libro docuit, non erit, quãuis sit magna multitudo. Eorum multitudinem intuentam.) Quot sunt ij, ex quibus quasi ex partibus ciuitas consistit, id est quibus aditus est ad Rempub. gerendam, qui propriẽ ciues appellantur. Opifices complures.) sordidarum artium artifices, qui numero ciuium non habentur. Ipsa quoque ratio fidem facit.) Non solum sensus & experientia, ut modo diximus declarat, sed ipsa quoque ratio docet. Hoc enim mĩnus est diuinæ potentie.) Solus Deus hoc prestare potest, ut maximam multitudinem in ordine contineat, & rectẽ moderetur, qui uniuersum mũdum summa ratione gubernat. Cui cum magnitudine memoratus terminus adest.) Quæ magna quidem est, sed ita ut rectẽ possit legibus administrari, & ciues inter se cognosci. Ad quãdam magnitudinẽ progressum.) Cum ad aliquem terminũ magnitudinis in maius aut minus processerit. Quasi gens erit.) Quasi natio quẽdam ex multis populis consistẽs. Aut quis præco nisi stentori similis.) stentor præco uocali s̄simus fuit in bello Troiano libro quinto Iliados ab Homero celebratus, quem hominum quinquaginta uocem æquasse tradit. Prima ciuitas.) Quæ minor multitudo ciuitas non esset. sed hoc, ut diximus, non est indeterminatum.) id est infinitum. nam licet prima ciuitate possit esse

altera maior, & hac etiam alia maior, tamen tantum potest crescere multitudo, ut ciuitas esse desinat. Est autē imperantis munus. Imperans in Rep. dicitur, qui magistratum gerit. Nam magistratus ipse imperium dicitur, & iudices magistratū gerunt. Ad iudicandū de iustis. Ad deligēdum uiros iustos, quibus tribunalia & iudicia rectē committantur. Nam iudicare sepe Aristoteles pro eo dicit quod est suffragio deligere, ut nos quoq; sepe admonuimus. Pro dignitate mandandos. Ve delectus hominum ad magistratus gerēdos pro uirtute & cuiusq; facilitate fiat. Nam in utroq; temerē agere. In deligēdis iudicibus, & ceteris magistratibus mandādis errare. Maxima multitudo. Ciuium multitudo, copia rerum ad usus uitæ, nō modo necessarios, sed etiam liberales instructa, & ea q. idē maxima, sed ita, ut ciues inter se cognosci possint. Nā licet minor multitudo possit esse ciuitas, tamē ut sit optima & pulcherrima ciuitas, qualē uelut optantes institumus, debet esse maxima, dum tamen modum non excedat, sed omnes inter se cognosci possint, & quæ magnam copiam rerum uitæ commodariū habeat. Nam pulchritudo non est sine magnitudine, ut suprā dixit, & item in quarto libro Ethicorum, in quæstione de magnitudine animi.

Caput V.

SIMILIS est regionis agrique ratio, de cuius qualitate non dubiū est, quin maximē copiosus cūctorum approbatione sit cōmendabilis, qualem esse necesse est rerum omnium feracē. Nam omnia suppetere, & nihil desiderari, hoc demum est esse copiosum. Multitudine verō & magnitudine tāta esse debet, ut incolentes valeāt in otio liberaliter simul, & tēperāter uiuere: quod rectē an secus præcipiamus, postea erit accuratius dispiciendum, cū omnino de opibus atq; diuitiis mentionē faciemus, & quam rationē modumq; habere in ipso vsu conueniat disseremus. Hæc enim cōmentatio multas habet controuersias propter eos qui in utranq; uitæ exuperāciam, quidam in tenuem & illiberalem vitā, alii è contra-

rio in luxū trahunt. De forma verò regionis non est factu difficile præcipere, sed in quibusdã est rei militaris peritis habèda fides, qui oportere aiunt, vt hostibus ad inuadendum difficilis, ipsis verò facilis sit ad eruptiones & excursiones faciendas. Præterea quemadmodum hominum multitudo cognitu facilis esse debet (vt diximus) sic item ager. Agrū autẽ facilem esse cognitu est eius esse naturã, vt facilè possit subsidium ferri. Urbem verò si ex animi sententia cõstitueri licet, opportuno loco ad mare positam esse oportet. Vt autem ad agrū probè sita sit, vna cõditio (de qua diximus, adesse debet) vt sit locis omnibus ad ferendam opem communis: altera vt commodè fructus prouenientes deportari possint. Præterea vt ligna seu materia, & si quid aliud id genus ager ferat, non incommodè conferri valeant.

scholia in Caput V.

SIMI IS est regionis, agriq; ratio.) Regio siue ager optimus est; consensu omnium, qui maxime copiosus & rerum omnium ferax sit, eaque magnitudine & bonitate, ut ciues possint ex eo liberaliter & simul temperate viuere. Forma uerò regionis maxime probatur, quæ ad bellum gerendum est accommodata, ut hostibus aditu difficilis sit, ciuibus facilis ad eruptiones & excursiones faciendas, & huiusmodi, ut facile in omnes partes subsidium in possit. Situs ad mare commodissimus habetur, sed ager non solum ad res bellicas debet esse, quemadmodum diximus, accommodatus, sed etiã ad fructus proueniẽtes, & materiã atq; ligna in urbem importandã. Similis est regionis agriq; ratio.) Quod græce est *ῥοῦρα*, id latine modo regio dicitur, modo ager: quæ circa interpretis uerbum unum græcum duobus latinis expressit. Multitudine & magnitudine tanta.) Tam longè & tantè late patere. Facile possit subsidium ferri.) Vt quocumq; loco hostes incubuerint, facile possit ex urbe in uicos, aut castella, & possessiones, & ex castellis in urbem subsidium mitti.

ARISTOTELIS

Caput VI.

COMMERCIVM verò maritimum ciuitatibus, quæ rectis legibus administrantur, conferat an secus, nō desunt qui multifariam in quæstionem trahant, quoniam in ea peregrinos diuersis legibus assuetos versari ad rectam legum institutionem nocere, & urbem nimis frequentem facere contendūt. Nam ex vsu maris importandis, exportandisque rebus multos mercatores fieri, idque à recto statu ciuitatis abhorrere tradunt. Cæterum his incommodis vitatis, tutius esse, & ad rerum necessariarū copiam commodius, vt vrbs atque regio maritima sit, non potest dubitari. Nā vt hostibus obsistatur, eos quorum saluti consulitur, vtrinque terra marique subsidii facultatem habere debēt: iidem si vtriusq; compotes sint, inuadentibus, si non vtrinque, at certè ex altera parte nocēdi maiorem facultatem habebunt. Præterea ex rebus necessariis quæ apud eos desiderantur, inuectas accipere, & vicissim quæ de prouenientibus supersunt, has exportare licet. Nam ciuitas mercaturā sibi, non aliis exercere debet. Qui verò apud se cunctis mercatum instituunt, hi quæstus gratia mercaturam exercent: quæ avaritia si vitanda ciuitati est, fugienda est etiam talis mercatus institutio. Sed cum multis in regionibus & ciuitatibus naualia & portus ad urbem opportuno loco sitos nūc quoque videamus, atque ita vt neque oppidum turba naualis habitet, neque tamen procul absit in loco maris & aliis huiusmodi munitionibus sepro, non dubium est, si commodum ex horum hominū communitate

munitate capitur, quin id bonum huiusmodi ciuitati sit affuturum. Sinautem incōmodum, non est difficile ferendis legibus cauere, & quos oporteat, & quos inter se versari non conducat constituendo. Cæterum copiarum naualium aliquem numerum suppetere commodissimum esse, in promptu est intelligere, cum nō sibi solum, sed finitimerum etiam quibusdam præsidium habere paratū, & timori esse cōueniat, vt terra, sic item mari. De multitudine verò & magnitudine harum copiarum, pro ratione vitæ ciuitatis statuendum est. Nam principalem & ciuilem vitam acturæ ciuitati potentiā hanc ad actiones obeūdas mediocrem suppetere necesse est. Hominum verò magnam multitudinem quæ ex turba nauali conficitur, vt ciuitatibus adsit, non est necesse. Nec enim conuenit, vt hoc hominum genus pars ciuitatis sit, quoniam vectores, classicique milites, qui principatum tenēt, & in quorum potestate turba naualis est, liberi sunt, & ex pedestribus copiis. Quod si accolarum & agros colētium multitudo adsit, nauarum copiam abundè suppetere necesse est, vt hac quoque memoria quibusdam vsu venire notamus, vt Heracleotarum ciuitati, qui licet minorem aliis urbem obtineant, multas tamen triremes complent. De regione igitur & portibus, de que urbibus & mari, copiisque naualibus, ad hunc modum differuisse satis sit. De ciuili verò multitudine, quo termino finienda sit, suprā est à nobis declaratum.

Scholia in Caput VI.

COMMERCIVM uerò maritimum conferat, an secus.) Com-

HH iii

ARISTOTELIS

mercium maritimum quasdam habet incommoditates: nocet enim ciuitati recte instituta. Peregrinorum qui facile undiq; per mare influunt, cōsuetudo, prauis scilicet moribus, & diuersis institutis imbutorū, quorum contagione uitur; in ciuitate cōtrahitur. Item facit ut urbs hominum frequētissima turba repleatur, quæ rerum perturbationem parit. sed contra reputando his incommodis uitatis, commercium maritimum magnas commoditates affert. Nam si bello ciuitas laboret, facilius potest ab amicis & socijs subsidium per mare submitti, & ipsi possunt facilius hostibus nocere. Præterea si quæ res necessaria in urbe desiderantur, ex alijs regionibus importandi facultas adest, & uicissim quæ supersunt ex ijs quæ abundant in regionem agrōque proueniunt exportandi. Incommoda uerò peregrinorum influentium, & turbæ naualis uitari possunt, si locus munatur ab urbe discretus, ubi hoc genus hominum diuersetur. Prædest etiam ciuitati, ut classe ualeat: sic enim & amicis subuenire facile potest, & hostibus terrori est. Ad rectam legum institutionem nocere.) Nam legibus legūque ordini & institutis, consuetudo diuersis moribus & institutis assuetorum hominum obest. Et quia plurimi confluunt, urbs nimis magna turba repletur, quæ nocet, ut supra diximus, ciuitati. Ex altera parte.) A mari uel à terra bellum inferentibus nocendi. Et quæ supersunt.) Ex ijs quæ in ea regione proueniunt. ubi mercaturam exercere.) Emere res sibi ad uitam necessarias ac commodas, & uendere fructus agrorum superuacuos, non autem emere ut uendant externis quæstus gratia: hæc enim negotiatio cupiditatem & auaritiā parit. Ad urbem opportuno loco.) Ut Piræus Athenis & Romæ, etiā nunc Transiberia regio, & Hispali Transanna. Copiarum naualium aliquem numerum.) Classis, classicosque milites aliquo numero. Principalem & ciuilem uitam.) Si debet alijs populis imperare. Vectores classicique milites liberi sunt.) Vectores uocantur, qui naui uehuntur, nec sunt remiges, aut nautæ. Hi ergo & milites qui ad pugnas nauales imponuntur, ingenii homines sunt, & possunt esse pars ciuitatis, & ex pedestribus copijs assumuntur: & item dux ipse præfectusque classis cuius est, & qui copijs pedestribus interdum præsit, & in horum potestate turba naualis est. uocantur autem pedestres copiam in terra militantes, etiam equitatus. Nam iter pedibus conficere dicitur, etiam qui equo munitur. Quod

Iberina

accolarum & agricultorum multitudo adfit.) Accolarum cōuertit interpretēs, quod græcè est ἀδικῶν, quo nomine uocantur rustici circum urbem habitātes, quorum opera ciues ad suos agros colendos utuntur, ut Bononiæ, & in cætera Gallia Cisalpina: quorū si adfit in agris multitudo, facillè est tempore belli, & cum res poscit ex ipsis remiges, & nautas imponere, ut Heracleotæ faciebāt. Licet minorē alijs.) Qui pau-
 ciores triremes Remigibus instruit. quo in loco uulgatus codex græcè ἑμμελεσθῶν habet pro ἐνδεσθῶν, & ἐκπληρῆται pro ἐκπληρῶσι.

Caput VII.

DEINCEPS autem quales natura ciues esse oporteat explicemus. Quod si quis Græcorum fama celebres ciuitates, atque orbem terræ uniuersum, & gentiū, quibus incolitur discrimina consideret, haud erit intellectu difficile. Homines enim qui frigida loca, Europamque inhabitant, sunt illi quidem animosi, intelligentia tamen & arte minus solertes habentur. Itaque cum libertatem constantius tueantur, tamen à reſta Reip. ratione sunt alieni, nec finitimis imperandi facultatē habent. Qui uero Asiam incolunt, ut intelligentes & artificiosi sunt, sic parum animosi. Itaque imperio semper subiecti sunt, & seruitute pressi. Græcorum autē genus, ut locorum mediū tenet, sic est utraq; natura præditum: quippe animo simul & intelligentia ualet. Quāobrem in libertate persistit, & optima ratione ciuilem societatem administrat, & unā Remp. nactum, posset utique cunctis hominibus imperare: quanquam Græcorū gentes eandem inter se differentiam habent, & cum quædam simplici natura præditæ sint, aliæ ad utranque facultatē sunt probè temperatæ. Igitur ut legulatori faciles se, docilesque ad virtutem præbeant, intelligentes haud dubiè, & natura animosi

ARISTOTELIS.

esse debent. Nam quòd quidam sic custodes affectos esse oportere tradunt, vt se notis amicos, ignotis autè intractabiles exhibeāt: animus est qui amorem ingenerat. quippe hanc animæ facultatem esse, qua diligimus, argumento est, quòd animus in familiares & amicos, quàm ignotos, cū se cōtemni putat, magis exasperatur. Rectè igitur Archilochus amicos incufans, cum animo suo colloquitur. Nōne, inquit, ab amicis cruciaris? Item imperiū atque libertas ab hac potentia cunctis hominibus proficiscitur: Animus enim iratus imperiosus & inuictus est. Neque verò rectè præcipiūt, qui difficiles ignotis esse oportere tradunt, cum erga neminem talem esse conueniat. Nec magnanimi intractabiles natura & difficiles habeantur, præterquam in eos à quibus iniuria laceffuntur: quod tamen in familiares & amicos, vt supra diximus, si qua iniuria ab eis se affici putēt, magis vsu venit, id que nō sine ratione. A quibus enim iuari se beneficio oportere putāt, ab eis tum offensam ferre, tum etiā hoc bene^o priuari existimant. vnde prouerbiū natū est, Difficiles fratrum diffensiones: & qui valde amant, valde habent odio. Ciues igitur quot & quales esse natura, & regio quanta & qualis esse debeat, penè declarauimus: non enim tam accurata & exquisita confirmatio potēda est, cum nitimur rationibus, & cū sensum sequimur, & argumenta rerum.

Scholia in Caput VII.

DEINCEPS autem quales natura ciues esse oporteat.) Quatenus procedere oporteat hominum multitudinem in ciuitate, supra docimus:

*cunius. Nunc autem de ipsorum natura differentiis, quæ talis esse
 debet, ut ciues nec ingenio & intelligentia, nec animo deficiant, quales
 in medio regionum, medijsq; mundi declinationibus proueniunt, quar-
 to scilicet & quinto climate, quibus Græcia & Italia atque Hispania
 pars bona continetur. Nam frigoris & caloris temperamentum, inge-
 nio & animo temperatos homines mitēsque & humanos reddit. Er-
 rant enim qui bellicosos homines, quibus constat ciuitatis præsidium, suis
 mitēs, alienis difficiles esse oportere putant, more canum. Nam qui ma-
 gno animo sunt, mitiores habentur, nec cuiquam insensos se & intrā-
 ctabiles præbent, nisi à quibus afficiuntur iniuria. Qui frigida loca,
 Europamq; inhabitant.) Qui loca tenent Europæ in Septentrionē uer-
 gentia. Nam Græcia quæ propriè intelligitur, ut Attica & Peloponne-
 sus, Europæ partes sunt, sed mediū tenent frigoris & caloris, quia me-
 dijsunt inter Septentrionē & Meridiem. Libertatē constantius tuen-
 tur.) Quia cum sint animosi, audacius se contra vim inferentes, & in
 seruitutem redigere uolentes sese tuentur: sed quia non ualent ingenio,
 nesciunt ceteris imperare. Qui uerò Asiam incolunt.) Ad meridiē sci-
 licet & calorē solis, ut in tertio & secundo climate. Nā qui in Septen-
 trionem uergunt, ut Scythæ, similes Scythijs Europæ sunt. Qui uerò ad
 torridam zonam recesserunt, nec ingenio ualēt, nec animo propter ca-
 loris intemperiam, quæ infestat illas regiones, licet nō tam uehementer
 quàm ueteres existimabant, qui præsertim inhabitabiles eas esse crede-
 bant. Nulla est enim mundi plaga quæ habitari nequeat, licet quedam
 incommodè, partim nimio calore, partim nimio frigore habentur. Non
 igitur ut scythas nimius algor reddit animosissimos, sic feruor, æstusq;
 solis ingeniosissimos eos qui solis radijs ad perpēdiculum iactis feruunt
 tur: ut exploratum habemus iam pridem nauigationibus ferè Oceano
 perlustrato, & altera continente, & nouo, hoc est ne fama quidē ue-
 teribus cognito orbe, magna ex parte à nostris hominibus peragrato,
 & in ditionem redactō. quanquam in his quoque regionibus hominēs
 reperiuntur ad artificia ingeniosi magis quàm ad prudentiam, & hoc
 est fortasse, quod Aristoteles ait in regionibus calidis, hominēs artifi-
 ciosos procreari, quia nimius calor corporis temperiem corrumpit, qua
 inuis ad rectas imaginationes indiget, quibus utitur ad intelligendum.
 Nā intelligere, ut ipse tradit libro primo de anima, uel imaginatio est,*

ARISTOTELIS

uel non sine imaginatione, qua sine corpore nõ efficitur. In frigidissimis
 autem regionibus Dei natura que prouidentia, homines sanguine calo-
 réque abundant, que res homines animosos efficiunt: neque enim aliter
 tanto frigori resistere ualerent, quin humor, qui aquosus animalibus in
 eis regionibus cõtingit gelasceret. Quo fit, quemadmodum ipse in libro
 de longitudine & breuitate uitæ tradit, ut animalia quibus parum aut
 nihil sanguinis est, partim nequaquam gignantur in locis adiacentibus
 septentrioni: neque in terra pedestria, neque in mari aquatilia, partim
 procreentur quidem, sed minora, & breuioris uitæ, rigore incrementum
 auferente. Rempub. unam nactum.) si Græci omnes consentirent, &
 unam Rempub. haberent, cuius caput esset una ciuitas, Athenæ, exem-
 pli gratia, uel Lacedæmon, ut Roma erat Italiæ, cum rerum potiebantur.
 Quædam simplici natura prædita sunt.) Quædam Græcorum gen-
 tes animo magis ualent, quàm intelligentia, quales habiti sunt Theba-
 ni, aut contrâ. Aliæ ad utranque facultatem.) Ad animum & intel-
 ligentiam. Nam quod quidam.) Platonem designat, qui secundo li-
 bro de Repub. custodes urbis mites simul in suos, & iracundos in alie-
 nos esse oportere tradit: nam tales esse generosos canes. Animus est,
 qui amore ingenerat.) Animus est potentia quædam animæ eius par-
 tis qua ratione uacat, ut ipse tradit libro tertio de anima, atque eadem
 pars animæ cupiditas dicitur, si cupiat, si irascatur animus. Nam Di-
 mus græcè, quo uerbo hic uitur Aristoteles, modo animus conuertitur
 latine, modo iræ: & ipse Aristoteles animosos & iracundos eodem uo-
 cabulo solet Diuodæis appellare. Cupiditas autem & ira ad eandem
 animæ partem referuntur, & ira est quædam cupiditas: est enim ap-
 petitus uindictæ, ut ipse lib. primo de anima testatur. Animus ergo in-
 generat amorem, quoniam beneuolentia ex hac animi potentia profici-
 scitur. Itaque animosi fortesque uiri ad beneuolentiam proclues sunt,
 nec asperi & intractabiles in quempiam, præterquam in eos, à quibus
 afficiantur iniuria, quam molestius ferunt ab amicis, quàm ab alienis il-
 latam. itaq; citius amicis quàm ignotis irascuntur: tantum abest, ut sem-
 per alienis in se infensi & irati sint, quod Platoni placebat. uocat autem Ari-
 stoteles à πῆξις, id est agrestes & intractabiles, quos Plato modo χελεπῆξις,
 id est difficiles, modo Diuodæis, hoc est iratos dicit. Archilocus ami-
 cos incusans.) Archilocus poeta fuit Lacedæmonius, metri iam-
 bici

bici inuētor, quo Licambem acerrimè infectatus est, propterea quòd filiam quam sibi despōderat denegauit, de quo Horatius noster: Archilochū proprio rabies armauit iambo. Cum sequimur sensum & argumenta rerum.) Cum experimētū, ut hoc in loco, & exemplis agimus, quæ ratio quædam est differendi popularis & eratoria, & minus exacte in confirmando diligentia desiderans, quàm cum ingenio nitimur, & rationibus.

Caput VIII.

SE D quemadmodum in rebus naturalibus partes totius constitutionis non hoc sunt, quod ea sine quibus totū cōsistere non potest: sic haud dubiè ne ciuitatis quidem partes esse existimari debēt omnia, quæ necessario ciuitatibus adsunt: nec alterius cuiuspiam cōiunitatis, ex qua genus vnū efficitur. Nam vna quædam res æquè inequalitèrve cōmunicata, communis atque eadem cōfortibus esse debet, siue cibus ea sit, exempli gratia, siue longè, latèque patēs ager, siue aliud id genus quicquā. Quarū igitur rerum ea conditio est, ut hæc illius gratia sit, illa cuius gratia in his nihil est cōmune, nisi quod hæc facit, illa sumit. Ut instrumēto cuius & artificii nihil est cum opere quod efficitur commune: nihil est enim quod fiat domui animi structore commune, sed structoris *atq̃ cum* arti domus est quasi finis proposita. Ita cū opes ciuitatibus suppetere debeant, ipse tamen in ciuitatis parte non numerātur. Complures verò res animatæ diuitiarum partes sunt. Est autē ciuitas similitum hominum cōmunio quædam optimæ, quoad eius fieri potest, viuendi causâ cōflata. Sed cū summū bonum felicitas sit, hæc autē actio, & virtutis vsus quidā perfectus, cuius quidā cōpotes sunt, alii parū aut nihil

participes: hæc est perspicuè causa cur genera & discrimina ciuitatis existant, & complures Resp. fiant. Nam cum hoc quicq; alio modo & per alia venetur, diuersas vitas & varias Respub. efficiunt. Cæterum quot sint ea sine quibus ciuitas non consistat, considerare conuenit. In his enim necessario sunt, quas ciuitatis partes esse dicimus. Operum ergo numerus sumendus est: ex his enim facillè res intelligetur. Primum igitur alimentum, deinde artes suppetât oportet. vita enim multis instrumentis eget. Tertio loco arma desiderâtur. Nam qui Reipub. præfunt, hos armis, tum ad tuendum imperium, vt detractantes coerceantur, tum ad vim, si quis iniuriam extrinsecus inferre conetur, propulsandâ instructos esse necesse est. Præterea pecuniarum copia quædam ad vsus & ciuiles & militares desideratur. Quinta est, sed cunctis præferenda rerum diuinarum procuratio, quod sacerdotium nominatur. Sextum, iudicium de commodis & iustis inter ipsos, quæ res est omnium maximè necessaria. Hæc sunt igitur opera quæ in omniferè ciuitate requiruntur. Nam ciuitas multitudo est, nõ quæuis, sed cui copia suppetit (vt saepe dicimus) ad vitam degendam. Siqua verò multitudo sit his rebus destituta, ea societas non potest simpliciter esse copiosa. Cum igitur per has operationes ciuitatem consistere oporteat, agricolarum multitudinem, qui in cibo parando sunt occupati, artifices, manum militarem, locupletes, sacerdotes, & rerum necessariorum commodarumque iudices ciuitatibus adesse necesse est.

Scholia in Caput VIII.

SED ut in rebus naturalibus partes totius constitutionis non hoc sunt quod ea sine quibus.) Non omnia sine quibus ciuitas constare nequit, sunt partes ciuitatis, quia in omni communitate aliquid debet esse commune, siue æqualiter id, siue inæqualiter cõmunicetur, quod tamen non est pars communitatis. sed quarum rerum una est alterius gratia, his nihil est cõmune, ea quidem ratione: sed alterum agit, alteri commoditatem ex illa actione seu factione recipit. Itaque licet opes necessariae sint ciuitati & ipsius gratia, tamen non sunt partes ciuitatis, ac proinde ne homines quidem omnes qui opes & res necessariae ad uitam suggerunt, ut agricolæ & opifices. Sex autem opera sunt sine quibus ciuitas constare non potest, cibi comparatio, quæ ad agricolas pastoresque pertinet: multorum instrumentorum confectio, quæ ad opifices usus armorum, quod est militum officium: opum comparatio & suppeditatio: quod diuites faciunt: sacrorum procuratio, quæ propria est sacerdotum: item iudicatio, quæ duplex est: altera, qua iudices & tribunalia funguntur: altera, qua senatores & Consultores. Nam consultare est de rebus honestis & utilibus iudicare. Quæ sex opera cū sint ciuitati cuique necessaria, iustificatur ut nulla ciuitas sine ijs constare possit, à quibus hæc opera siue officia prestantur. hoc est sine agricolis, pastoribusque, opificibus, militibus, locupletibus, sacerdotibus, iudicibus, & consultoribus. Totius constitutionis.) Constitutionē uocat rem compositam ex diuersis partibus. Non hoc sunt.) Non sunt idem: hæc enim latius patent quam partes. Nam omnes partes sunt ex ijs, sine quibus totū constare non potest: sed non reciprocatur, ut sine quibus totū constare non potest, ea cuncta sint eius partes. Nam una quedam res.) In omni communitate oportet esse aliquid unum commune consortibus sociisque communitatis, quod non est pars communitatis. siue cibi hoc sit.) Ut in animali, cuius omnes partes sumpti cibi participes sunt, licet alia magis, alia minus participant. Quarum igitur rerum.) Fini, & his quæ ad finem referuntur, nihil est cõmune, sed illa faciunt, ut structoris ars, & instrumenta: finis, ut domus accipit esse, aut commoditatem ab illis. sic igitur opibus & ciuitati, cuius causa petuntur, nihil est commune. Quoad fieri potest.) Pro ratione rerum suppetentium. Et eius quidam compores sunt.) Cum quidam sint uirtute præditi, cuius usu felici-

citas continetur, alij parum aut nihil virtutis attingant, hinc varia genera Rerumpublicarum existunt. Nam qui virtutem consequuntur, & veram felicitatem, hi bonas Respub. habent: qui vero felicitatem alio quam virtute metiuntur, hi malas. Omnes enim felicitatem querunt, & quasi ueniant, sed uarijs semitis: quidam per virtutem (quorum est uera, recta, & cōpendiaria uia) alij per diuitias, alij per imperia & gloriam bellicam, à uera scilicet uia deflectentes. Vt id detrectantes coerceantur.) Vt qui imperio parere in ciuitate recusant, ui & metu in officio contineantur. Cunctis præferenda procuratio.) Nam pietas in Deum, cultusq; diuinus cunctis procurationibus, & muneribus publicis, & priuatis debet iure natura, nõ diuino solum anteferri. Iudicium de rebus commodis & iustis. Iudicare de rebus commodis est deliberare in Senatu uel concione, quod pertinet ad consultores. De rebus uero iustis iudicare, est reddere ius ex tribunali, quod pertinet ad iudices. Rerum necessariorum & commodarum iudices.) Iudices & consultores. Nam res necessarias nunc uocat, quas paulò ante iustas, quia nihil magis est necessarium in ciuitate, quam ut cuiq; quod suum est tribuatur, quod à tribunali iudicibus efficitur.

Caput IX.

HIS rebus cōstitutis, reliquum est ut utrum hæc omnia ab omnibus obiri debeant dispiciamus. (nam fieri potest ut omnes agricolæ sint, & iidem opifices, iidem consultores, & iidem iudices,) an ex singulis muneribus memoratis, aliis alia mandari debeant, & quædam propria, quædam necessario cōmunia sint, non tamẽ hoc in omni Rep. quoniam, ut diximus, fieri potest ut ab omnibus omnia, & non omnia ab omnibus, sed quædam à quibusdam obeantur, unde Rerumpublicarum diuersitas existit. In statibus enim popularibus cuncta munera ab omnibus obeuntur, quod contra fit in paucorum potentiis. Sed cum nos de optimo statu Reipub. id est qui maximè omnium posset

posset ciuitatem reddere felicem differamus. nec si-
 ne virtute queat, vt supra declarauimus, felicitas cō-
 tingere, satis intelligitur oportere, vt in ciuitate quæ
 optimo Reipub. statu fungitur, & viros simpliciter,
 non positione iustos sortita est. Ciuium vita nec fo-
 rensis sit, nec in sordidis artibus versetur: talis enim
 vita parum ingenua, & virtuti non nihil aduersaria
 est. Sed nec agricultores esse cōuenit futuros ciues.
 otium enim tum ad virtutem ingenerandam, tū ad
 ciuilia munera obeunda requiritur. Sed cum genus
 militare adfit, & item eorum qui de rebus cōmodis
 consultāt, & qui iudiciales cōtrouersias cognoscūt,
 & hi potissimū partes ciuitatis esse videātur, vtrum
 hæc diuersa sint statuēda quæritur, an eisdē vtrunq;
 munus mandandum, quod tamen diiudicare non est
 difficile. quodāmodo enim eisdem mādari oportet,
 quodammodo diuersis. Nam quia vtrunque munus
 diuersum ætatis robur desiderat: alterum enim pru-
 dētiam, alterum vires requirit. hac quidem ratione
 diuersis mādari debent, sed illa eisdē, quia fieri non
 potest, vt qui vim facere & prohibere possunt, ii sem-
 per sub imperio contineātur. Nā quorū in potestate
 sunt arma, horum arbitriū est, maneat, an secus Resp.
 reliquitur ergo vt vtrisque sit hæc Resp. nō tamē eodē
 tēpore cōmittēda, sed prout ratio naturæ postulat:
 quæ vt iunioribus vires, sic senioribus prudentiā lar-
 gitur. Ad hūc igitur modū vtrisque tribuere, & expe-
 dit, & iustū esse videtur, quoniā hæc diuisio rationē
 sequitur dignitatis, quinetiā cū ciuibus sit res familia-
 ris necessaria, & ii sint ciues, penes hos ipsos opes esse

ARISTOTELIS

necessarium est. Nam neq; opificibus ciuitas, nec alteri cuiquam generi, cuius munus à virtute abhorreat, communicatur: quod expositione planum efficitur. Nam vita beata necessario cū virtute contingit: beatam verò ciuitatem nō ad partem quandam ipsius, sed ad ciues omnes spectātes dicere debemus. Nec verò dubitari potest, quin horum possessiones esse oporteat, si quidem necesse est agricultores seruos, aut barbaros esse, vel rusticos homines circum urbem accolentes, quos Græci periatcos appellant. Cæterum ex iis quæ suprā recensuimus, superest vt de sacerdotum genere differamus: quāquam hic ordo parum dubitationis habet. Nam cum deos immortales à ciuibus coli fas sit, satis intelligitur nec agricolam, nec opificē sacerdotem esse constituendum. Sed cum ciues bipartiti sint, armis alteri, consultationibus alteri vacātes, deceātque cultum diis immortalibus exhiberi, & in his colendis qui ætate cōfecta sunt requiescere, his sacerdotia rectè fortassis mandarentur. Quæ sunt igitur ea sine quibus ciuitas non consistit, & quæ ciuitatis partes, exposuimus. Nam cum agrorum cultores & opifices, & omne mercenatorū genus ciuitatibus adesse necesse sit, partes tamen ciuitatis milites & consultores sunt, & horum quodq; genus diuisum est: quædam enim mūtērā perpetua sunt, quædam per vices geruntur.

Scholia in Caput IX.

HIS rebus constitutis reliquum est, ut utrum hæc omnia.) Explicatis operibus in omni ciuitate necesse sarijs, sequitur ut omnesque ciues cuncta

cuncta opera, an alij alia obire debeant consideremus. Nam utrunque fieri potest, licet non in omni Repub. Caterum in optimo statu Reipub. ubi ciues simpliciter boni & iusti sunt, ciues, nec artifices esse debent, nec mercatores, quippe quorum uita nec ingenua est, & a uirtute propter mendacia & auaritiam abherret, quibus malis frequenter implicantur: nec item agros colere debent, quoniam agricolis otium nec ad officia, quibus fungendis uirtus ingeneratur, nec ad obeiūcilia munera suppetit, quauis eorum uita procliuor ad uirtutem, innocentiorq; sit: ergo nec opifices, nec mercatores, nec agricolæ partes ciuitatis esse debent, quanquam sine his ciuitas esse non potest. Munera uerò militaria, & consultandi, iudicandiq; officia, quæ ad ciues maximè pertinent, eisdem hominibus mandari debent, sed diuersis ætatibus, prout natura poscit, quæ iuuenibus uires ad munera militaria, senioribus uerò prudentiam, & rerum maiorem ad iudicandum & deliberandum cognitione tribuit. Præterea diuitiæ & possessiones penes hos ciues esse debent, qui maximè partes ciuitatis esse uidentur, atq; eo magis, quod serui aut barbari seu pericæci agros colere debent. sacerdotia quoque ciuibus maximis natu, postquam ciuilibus muneribus functi fuerint, & quasi emeriti, mandandi sunt, ut in cultu diuino, & procurandis sacris acquiescant. (Vt uerò omnes.) simul, aut per uices, ut fit in Rep. populari, ubi omnibus omnia munera communicantur. Quædam propria sint.) Quibusdam, certisq; hominibus mandentur. Vnde Rerumpub.) Nam ubi unus tenet imperij summam, monarchia est: ubi paucis communicatur Respub. paucorum potentia: ubi cunctis seu plerisq; Respub. popularis: quæ genera rursus in alias species diuiduntur. Et uiros simpliciter, non positione iustos.) Iustos simpliciter appellat probos uiros, & uirtute præditos. nam iustus est qui iustitiam colit: iustitia uerò idem est ad alterum: uirtus uerò, qua talis quidam habitus, ut ipse docet Ethicorum quinto. simpliciter autem iustus seu probus ciuis est, qui ueram iustitiam habet, uerâsq; uirtutes, & quibus uir probus censetur: positione autem qui pro ratione Reipub. bonus ciuis dicitur, quia est tali Reipub. accommodatus etiam prauæ, quauis homo prauus sit, ac inuictiosus. Nam in optimo statu Reipub. eadem est uirtus simpliciter probique uiri, quæ probi ciuis, ac idcirco iustos uiros dixit pro iustis ciuibus

ARISTOTELIS

Nec forensis esse debet, nec in sordidis artibus uersari. Mercatorum
 inistorum, tabernariorumque uita, ut saepe diximus, forensis ab Aristo-
 tele nuncupatur. Artes uero sordidae, opificum artificia. Virtuti nonni-
 hil aduersa. Quoniam auari, astuti, & mendaces magna ex parte ho-
 mines id genus sunt, praesertim forenses. Otium enim ad uirtutem in-
 generandam. Virtus cum sit habitus ex actibus frequenter obeundis
 gignitur, ad quos fungendos quonia agricolis otium non suppetit ut for-
 titer, exempli gratia, in bello uel iuste iudicando faciant, idcirco agrico-
 lis quasdam uirtutes comparare non datur praesertim ciuiles, licet eorum
 uita non sit uirtuti contraria, sed potius opportuna, nec ab operibus ne-
 cessariis otium ad Rempub. gerendam superest. Virumque munus.)
 Tria genera, de quibus proxime agebat, nunc confert in duo, nam utrun-
 que de duobus dicitur, scilicet, qui iudices in tribunalibus controve-
 rsias minuentes, & consultores, in uno iudicum genere continentur, ut
 ipse capite superiore uno genere complexus est, & infra in hoc ipso.

Diuersum etatis robur.) Nam munus militare uires corporeas desi-
 derat, quae in aetate iuuenili contingunt, munus uero consultandi & iu-
 dicandi uires & robur mentis ac intelligentiae, quod accidit circa an-
 num aetatis quinquagesimum, ut ipse docet hoc ipso libro cap. decimosex-
 to. Itaque iuuenes ad munera militaria maturi sunt & robusti, senes ue-
 ro ad iudicandum & deliberandum. Haec diuisio ratione sequitur di-
 gnitatis.) Quia pro facultate & dignitate cuiusque ordinis haec munera
 distribuuntur. Et hi sunt ciues.) Milites, consultores, & iudices: itaque
 horum debent esse possessiones. Quod expositione palam fit.) Quo-
 niam in optimo statu Reip. quae instituimus, ciues ut beati sint, oportere
 probos esse: uros, & uirtute praeditos, uelut indubitatum posuimus. Quo
 plane intelligitur, non esse consentaneum, ut ciues sint, qui abhorrent a
 uirtute, ut opifices, & ceteri, de quibus est memoratum. Non ad par-
 tem quandam spectantes.) Non si qua ciuitatis pars felix est, protinus
 erit ciuitas beata, sed omnes partes felices esse oportet: sine uirtute au-
 tem felicitas non contingit: ordines igitur hominum abhorrentium a uir-
 tute, cum non sint felices, non sunt partes ciuitatis felicitis, qualis est quae
 optimo statu Reip. utitur. Aut barbaros.) Barbaros Graeci uocant ce-
 teros omnes extra suum genus. Aristoteles autem ciuitatem in Graecia
 mente & cogitatione fingit, in regione scilicet temperata, ut supra di-
 xit,

xit, & ferace, quò solèr externi homines mercenarij uiclus causa con-
fluere, & agros mercede colere: ut Corduba, unde nos sumus accidit
regioni. ut hominũ & equorũ, sic omnium frugũ feracissima. Huc enim
magna turba rusticorum hominum, ex partibus Hispaniæ septentrioni
adiacentibus quotãnis confluit, quorũ opera ciues Cordubenses magna
ex parte ad agros colendos utuntur. Ex ijs quæ supra recensuimus.)
Ex hominũ sex generibus, siue ordinibus, quos capite superiore recen-
sunt: nam sacerdotes quinto loco numerant. Armis alteri, consultatio-
tionibus alteri. Vt supra nomine iudicum complexus est cõsultores, sic
nunc nomine consultorum iudices complectitur. Nã utrique consultant,
disceptantque de rebus alijs iustis, alijs commodis, & utrique iudicant
de rebus eisdem, quæ sint iusta, & quæ utiles.

Caput X.

NE QVE verò nunc primum aut nuper hoc
in eorum, qui de Rep. philosophantur, notitiam ve-
nisse videtur, ciuitatem per genera diuidi, & milita-
rem manum ab agricolis diuersam esse oportere.
Quippe hoc modo etiam nũc sese res habet, tum in
Aegypto, tum in Creta, quod illic Sefostris, in Cre-
ta vero Minos sanxisse memoratur. Comestationum
etiam institutũ antiquũ esse videtur: in Creta qui-
dem ab ipsis vsque Minois regis temporibus: in Ita-
lia vero multo vetustior. Cuius gentis historiæ Itala-
lum quẽdam Oenotriæ regnum obtinuisse tradũt,
à quo Itali nomine mutato pro Oenotriis fuerint ap-
pellati, & oram illam Europæ, quæ intra Scyleti-
cum, & Lameticum sinum dimidiati diei itinere di-
stantes cõtinetur, Italiani fuisse nominatam. Ab hoc
igitur Italo Oenotrios ex nomadibus agricolas fa-
ctos & cum alias leges traditas, tum comestationes
primum institutas fuisse produnt. Itaque nonnulli

ARISTOTELIS

ex posteris illius conuentionibus etiam nunc, & quibusdam legibus utuntur. Accolebāt autem mare Tyrrenum Opici, ut antiquitus, sic etiā nunc Aufones cognominati: ad Iapigiam verò & Ionium mare, Syrtimque appellatam, Chaones. sed Chaones genus ab Oenotriis ducebant. Comestationum igitur institutum hinc habuit originem, diuisio verò ciuilis multitudinis in genera, ex Aegypto. Sefostris enim regnum longo temporum interuallo regnum Minois antecessit. Ut igitur cetera ferè longo tempore sæpe ac potius sæpissimè sine fine inuenta fuisse putare conuenit (ut enim ratio suadet, res necessarias inueniendi indigentia ipsa magistra est: his autem suppetētibus, quæ ad ornatum & vñs liberales pertinent accrescunt:) sic in ea quæ Respub. attingūt, accidisse credi par est. Esse autem omnia vetusta ex Aegyptiis argumētum sumi potest, qui cum vetustissimi esse videantur, leges atque ordinem ciuilem sortiti sunt. Ergo quæ rectè tradita sunt, iis vtendū est: quæ verò prætermiſſa, hæc vt inueniantur, curandum. Agros igitur ab iis qui arma tenent, quique Rempub. administrant possideri oportere, & cur ab his agricolas diuersos esse cōueniat, & quantus qualisque ager esse debeat, suprā declarauimus. De distributione verò, & quos qualēsque agricolas esse conueniat, primum est differēdum. Nobis enim nec bona, ut quidam dixerunt, communia esse, sed per amicitiam vsu fieri comunia, nec quenquam ciuium alimento indigere placet. Comestationes autem rectè constitutis ciuitatibus esse cōmodas, communis

munis est omnium consensus. Sed quam ob causam idem quoque nobis videatur postea differemus. Cum autem concœnationes ciuibus cunctis patere conueniat, nec facillè egeni de suo consistam partem cōferre, & reliquam familiam alere possint, & sumptus in deorum cultum facere, ad vniuersam ciuitatem communiter pertineat, nimirum agros bipartitos, & alteram partem publicam, alteram priuatam esse: & rursus vtranque in duas secari necessarium esse videtur, vt publica vectigalia, partim in sacrificia cultumque deorum, partim in cōcœnationum sumptus impendantur: ex priuatorū autem agris altera pars in extremis finibus, altera ad urbem esse debet, vt cū binæ sortes singulis fuerint distributæ, omnes sint vtriusque loci participes: sic enim & pari iure continebuntur, & erunt ad finitimorum bella concordēs. nam vbi res sese aliter habet, alteri finitimorum inimiciā parui faciunt, alteri nimis ea & turpiter sollicitantur. Quare qui finitimis sunt vicini apud quosdam lege à consiliis, cum de bello cum finitimis gerendo deliberatur excluduntur, quasi rectè dum suis rationibus seruiunt, consultare nequāt. Agros igitur in hunc modum propter memoratas causas diuisos esse oportet. Agrorum autem cultores vt serui sint, non omnes eiusdem rationis, nec animosi, sic enim & ad opus conficiendum commodi sunt, & periculum abest, ne quid noui moliantur optabile est: sin minus, vt barbari circum urbē accolentes modo dictis natura similes, quorum priuati in agris priuatis sint, & priuatim eis qui possessiones ha-

ARISTOTELIS

bent famulētur, publici verò in agris publicis. Quo-
modo autem feruis vtendum sit, & cur eis liberta-
tem præmium proponere conueniat, postea disse-
remus.

scholia in Caput X.

NEQVE uerò nunc primum, aut nuper.) *Aegyptiorum* & *Cre-*
senſium exemplo seu testimonio, ciuitatum per genera distributionē ue-
terem esse docet: & comesationes in *Creta* à *Minoe* uetustissimo rege,
& ante hunc in *Italia* ab *italo* rege institutas fuisse. *italus* autem,
inquit, nomen dedit genti, quam ex pastorali uita ad agros colendos re-
uocauit. itaque diuisionis generum in ciuitate *sesostris* rex *Aegyptius*
auctor fuit, *italus* concœnationum. Nam ut cetera, sic quæ pertinent ad
statum ciuitatis sæpe fuisse inuenta longissimo tempore probabile est.
Agros autem bipartitos sic esse oportet, ut altera pars sit publica ciui-
tatis, altera singulorum priuata. Tum publica in duas partes secari de-
bet, quarum una comesationibus destinata sit, altera sacrorum procu-
rationi, & sacerdotijs. Porro singulorum agri sic per sortes debent es-
se diuisi, ut binæ cuique tribuantur, altera circa urbem, altera in ex-
tremis regionis finibus, ut par sit omnium iuris conditio, æqua securi-
tas & uicissim sollicitudo, si bellum cum finitimis extiterit. Agros ue-
rò colendi optima ratio est, si à feruis non eiusdem nationis, nec animo-
sis colantur, ut facilius pareant, nèue rebus nouis studeant. Proxima
ut à barbaris qui rure inhabitent, uel mercede conducti, uel partem
fructuum, quibus alantur ferentes. Quæ intra *scylleticum* & *La-*
meticum sinum.) Qui locus est in ea parte *italie*, quæ magna *Cræcia*
nominatur. *scylleticus* autem sinus a *scylletio* oppido ab *Athenensibus*
condito cognominatur: *Lameticus* uerò is forsitan est, qui *Prinæus*
alio nomine uocatur, ad quem est *Lacium* promontorium, quod for-
tasse *Lameticum* ab alijs est nominatū, aut hic uocabulo à librarijs cor-
rupto. Nam his duobus sinibus peninsulam efficit, passuum uiginti mil-
liaparentem *Plinius* est author, quod interuallum non abhorret ab
Aristotelica mensura Ex Nomadibus.) Ex uita pastorali. Nomades
enim uocantur, qui pecora sequuntur in certis sedibus uagi, nec tecta
subeunt.

subeuntes. Comestationes tum primum institutas.) Coenae communes, ad quas quinideni, ut Lacedaemone: aut aiceni, alioue certo numero diebus omnibus conueniebant. Accolebant autem mare Tyrrhenum opici.) A Ligustico mari ad Sicilia, ut Plinius testatur, mare Thuscum appellatur: quod ex Graecis alij notium, alij Tyrrhenum, ex Romanis plurimi inferum uocant. Ausones autem ab Strabone regionem campestram circa Pometiam, & item Campaniam tenuisse memorantur.

Ad Iapygiam uero & Ionium mare, & Syrtim appellatam Chaones.) Iapygia regio est ad Apuliam sic dicta ab oppido Iapyge, quod postea Barion nomen habuit ad mare Ionium, & eam partem quae Syrtis uocatur. Appellatur autem Syrtes loca maris breuia, & uadosa. Chaones uero, quos hic memorat, populi sunt ad Apuliam Italiae regionem, diuersi scilicet à Chaonibus Epiri, gente ab auctoribus maxime ad montes Acroceraunios celebrata. Chaones igitur Italia ab Oenotrijs genus ducere dixit, ut intelligatur hos quoque, ut Oenotrios usos fuisse comestationibus, & ceteros de quibus hic meminit in Italia. Qui cum uetustissimi esse uideantur.) Non quod Aegyptus sit regio uetustissima, quam ipse Aristoteles in uicinis Nili amnis magna ex parte non ita pridem fuisse factam, cum prius mare fuisset, primo libro metheororum docet: sed quia superior ac prior eius pars iam olim habitetur, cum aliae regiones diu fuerint ab habitatoribus uacuae. Constitutam partem.) Ut Lacedaemone constitutum erat quantum quisque de suo ad comestationes quae non fiebant ex publico esset collaturus, ut explicuimus secundo libro. In extremis finibus.) In locis agri ab urbe maxime remotis. Varii iure continebuntur.) Si alteris prope urbem fors agri tota tribueretur, alteris in loco remotissimo, hi non uterentur pari iuris conditione: nec in bellis uel propulsandis, uel inferendis idem esset utrisque animus, sed ut agrorum suorum rationibus conuenire quisque putaret, sic de bello suscipiendo sententiam diceret.

Alteri nimis.) Qui agros habent ab urbe remotos, in hostiumque confinio, qui dum agris metuunt, timide solent de bello aduersus finitimos suscipiendo deliberare, quo fit ut lege à talibus deliberationibus in quibusdam ciuitatibus excludantur. Et periculum abest, ne quid noui moliantur.) Nam qui sunt eiusdem nationis facile fidem habent,

ARISTOTELIS

Et conspirant inter se, & si audaces sunt, non deest animus ad deliberata perficiendum: diuersis autem, & facilius imperatur, nec adest occasio in dominos conspirandi. Ut sint barbari circa urbem accolentes. supra barbaros, & pericocos distinxit, nunc eosdem facit. Nam fieri potest, ut non indigene, sed aduene sint qui uillas inhabitent, & mercede conducti agros colant, ut magna ex parte fit in agro Cordubensi.

Caput XI.

URBEM continēti, marīq; & perinde quoad fieri potest, omni agro communem esse oportere supra declarauimus. Situm verò ipsius vr̄bis ad ipsam relatum, ad quatuor spectātes optare debemus. Primum ad valetudinem, ut rem necessariam. Vr̄bes enim quæ in solem orientem inclinant, & ventis ab ortu flantibus expositæ sunt, salubriores habentur. Proximæ ab his quæ in Aquilonē vergunt: hiæ namque magis commodis auris refrigerātur. De reliquis autem videndum est, ut situs vr̄bis sit ad ciuiles & bellicas actiones accommodatus. Ad bellicas igitur oportet ut oppidanis sit exitus facilis, hostibus aditus impeditus, difficultérq; oppidū obsideri queat. Quod verò pertinet ad aquas & fontes, primū est, ut aquarum suppetat intima copia. quod si non contingat, inuenta est à prioribus huic incommodo mendedi ratio per cisternas imbribus excipiendis comparatas, magnas, & multarū aquarum capaces, quæ nunquam oppidanos deficient, si bello intra oppidum compulsi, vsu agri prohibeantur. Sed quoniam incolentium valetudinis habenda ratio est, hoc autem primum in situ, ut in tali loco, & ad talem vr̄bis posita sit: deinde in salubrium aquarum vsu cōsistit: huius

huius quoque rei cura est non negligenter adhibenda. Nam quibus rebus plurimis ad corpus & sape vtimur, hæ plurimum ad valetudinem cōferunt. Cū igitur aquarum ventorumque vis talem naturā obtinent, in ciuitatibus quæ prudenter administrantur, a quas nisi omnes similes sint, nec fontium puteorumque copia suppetat, diuisas esse oportet, vt quæ potui sunt aptæ, separatæ sint ab his quæ aliis vsibus accommodantur. Quod verò pertinet ad loca munita, non eadem perinde sunt omnibus Reip. generibus accommodata: vt arces paucorum potētia & vnus principatui conueniunt: loci æqualitas statui populari apta est: quorum neutrum, in optimatum Rep. sed plura loca natura munita desiderantur. Priuatarum domorum forma gratior, & ad ceteras actiones commodior esse putatur, si scite cōcisa, & ad recentiorē & hippodamium morem ædificata sit: ad bellorum autē pericula, diuersa & antiqua ratio tutior habetur, vt exitus hostibus difficiles, & inuasoribus inextricabiles præbeat. Itaque vtriusque rationis particeps esse debet: quod fieri potest, si ædificium rusticum opus, quod quidam vitiū ordines appellant, imitetur: sed nec totam urbem concisam facere conuenit, sed per partes, & loca: sic enim & munitior & ornatior fuerit. De muris autem qui vrbes laudi & virtutis opinioni studentes cinctas esse oportere negant, hi nimis ruditer & prisca simplicitate præcipiunt. præsertim cum earum ciuitatum, quæ illo modo sese iactant & ostentant, errorē rebus ipsis conuictum esse videant. Præterea licet

aduersus similes, nec longe numero superiores vel-
 le sese murorum præsidio tueri turpe sit, tamen
 quoniam accidit fieri que potest vt qui bellum in-
 ferunt tanto superiores sint, vt humana & pauco-
 rum virtute impetus eorum sustineri nequeat, id-
 circo si saluti consulendum est, & iniuriæ contu-
 meliæq; vitandæ, murorum præsidium tutissimum,
 & bellicis rationibus conuenientissimum esse puta-
 ri debet, præsertim hoc tempore tormentis & ma-
 chinis solerti ratione ad obsidendas oppugnandas-
 que vrbes inuentis. Simile est enim non esse mu-
 ros vrbibus circumducendos censere, & regionem
 quærere incursionibus opportunam, æditioraq; lo-
 ca demoliri: eodémque modo non circumdare pa-
 rietes domibus priuatis, quominus habitatores im-
 belles & ignaui fiant. Sed nec illud ignorare oportet,
 qui vrbes incolunt muris circumuallatas, his
 vtroque modo vrbibus vti licere, quasi habentibus
 muros, & quasi non habentibus: quod si muris ca-
 reant, fieri non potest. Hoc cum ita sit, non solum
 muri circumducendi sunt, sed danda etiam opera, vt
 tum ad vrbis ornatum, tum ad bellicos nuper ex-
 cogitatos vsus sint accommodati. Vt enim qui bel-
 lum inferunt, rationes quærunt quibus superiores
 sint rei gerendæ facultate: sic quædam inuenta sunt,
 alia quærenda & solerter inuestiganda his, qui bel-
 lum propulsant. Nam qui rectè instructi sunt, & ha-
 bent parata præsidia, in hos ne suscipere quidem bel-
 lum animos inducunt.

VRBEM continenti, marique, ac perinde quoad fieri possit, omni agro communem esse oportere.) In deligendo loco urbis cōdenda quatuor rerum est habenda ratio, ualitudinis, belli, ciuiliū actionum, & rerum necessariarum inuectionis, aut etiam exportationis. Ad ualitudinem salubritatēque facit, ut urbs in solis ortum, aut certē in septentrionem uergat: deinde ut eam positionem ac formam habeat, ut oppidanis exitus sit facilis, hostibus difficilis aditus, situsque incommodus ad urbem obsidendam. Quod uerō pertinet ad aquas, quarum penuria interdum obfessos ad deditionem compellit, fontes aut putei suppetere debent: qui si minus contingant, capacissimas cisternas comparatas esse oportet ad pluias aquas excipiendas. Et quoniam magni interest ad ualitudinem, quibus aquis utamur, si copia non suppetat similium, & commodarum aquarum, diuidenda sunt, ne salubres & commoda in alios usus, quā in potum absumantur. Loca uerō munita, nō eadem omnibus Rebuspub. conueniunt, sed arces paucorum potentia & monarchia, æquatus locus populari Reipub. status optimatum neutram, sed complura loca munitiora natura. Domus quæque priuata ea forma sunt edificanda, ut exitus domesticus pateat, inuadentibus autem sit aditus difficilis. Urbs quoque ipsa muris debet esse munita, ut tormentis etiam & machinis bellicis, eorum firmitudo resistat. Et perinde quoad fieri potest, omni agro communem.) Sic urbem sitam esse oportere ait, ut continenti marique media sit, ac eodem modo quatenus fieri possit, in media regione locata, nō in loco mediterraneo, sed sic in ora maritima, ut agros habeat ex omni parte continentis. Ipsiū urbis ad ipsam uelatum.) Quatenus pertinet ad positionem ipsius urbis, & manuum, ac edificiorum, non ad regionem siue agrum, & ea quæ extrinsecus sunt.

Vt aquarum suppetat intima copia.) Vt sit aquarum scatentium intra oppidum copia ex puteis aut fontibus. Si bello intra oppidū compulsi.) si pressi obsidione aquam ex agro petere prohibeātur. In tali loco, & ad talem.) Interest enim ad ualitudinē, ut posita sit urbs non solum idoneo loco utpote edito, non depresso & paludoso, sed etiam ad ortum, uel septentrionem uergere, qui que longe a locis paludosis & similibus absit. Aquarum uentorumque uis talem naturam obtineat.) Quoniam aqua & in potu, & in multis obsonijs utimur: uentos autena

ARISTOTELIS

ut aerem spirando in praecordia frequenter recipimus, eisdemque per omnes corporis partes afflamur. *Diuisas esse oportet.*) Varijs cisternis & receptaculis separatas, ut ad hominum potum cōmodiores hauriantur adiumentorum, & ceteros usus diuersa. Loci equalitas. *vt nulla sint loca, nec opere, nec natura munita.* Ad hippodamium morem aedificata.) Ad eam rationem, cuius auctor fuit Hippodamus architectus Milesius, qui Piraeum Atheniensibus aedificauit. Totam urbem concisam.) Urbem concisam, ut domum concisam, quod graecè est *δύτομον*, uocat, quae sit scitè & ratione ad ornatum & commodam habitationem aedificata. Rebus conuinci.) Vsu rerum & periculis experimentisque redargui, & declarari errorem earum ciuitatum quae se muris non indigere iactant, ut Lacedaemonij, quorum Almacidas rogatus, cur ipsorum urbs non esset muris munita, respondit: hi sunt, inquit, Lacedaemoniorum muri: ostēdebat autem Lacedaemoniorum iuuentutem, quorum errorem Thebani duce pelopida & Epaminanda, conuicerunt & declararunt, qui magno exercitu Laconicam regionem hostiliter ingressi, urbem ipsam Lacedaemonem obsidioe cinxerūt, & parum absuit, quin expugnarent, quo tempore optandum Lacedaemonijs, ut urbē firmissimo muro munitam haberent. Aduersus similes.) Contra hostes qui simili apparatu & facultate belli perendi sunt instructi.

vt humana & paucorum uirtute.) A paucis hominibus, qui quauis fortissimi sint, homines tamen sunt, nō dij. Quasi habentibus muros.) si se intra urbem continentes muros hostibus obiecerint. Quasi non habentibus.) si ductis copijs castra extra urbem posuerint. Ad bellicos nuper excogitatos usus.) Propter machinas & tormenta bellica, quae his tēporibus sunt ad urbes opugnandas inuenta. Ne suscipere quidem bellum animos inducant.) instructos & munitos, non solum superant hostes, sed ne bello quidem laceffunt.

Caput XII.

SED cum ciuium multitudinem in comestationes, muros autē in propugnacula & turres locis opportunis dispositas diuisos esse oporteat, res ipsa monere videtur, vt comestationes quaedam in propugna-

gnaculis constituantur: atque hæc quidem ad hunc modum cuiuspiam instituenda esse videantur. Temppla verò diis immortalibus dicata, & principales magistratuum comedationes locum opportunum & eundem habere debent, exceptis facellis, quæ lege separantur, & si quod aliud est oraculum: talis autem erit locus, si eminentiam probe ad virtutis situm accommodatum habeat, sitque vicinis partibus urbis munitior. Sub hoc autem loco forum constituere oportet ei simile, quod in Thessalia Liberum appellant. Hoc autem est huiusmodi, ut nec rebus venalibus inquinari, nec artificibus, aut agricolis, & cæteris id genus patere debeat, nisi si quis fuerit à magistratibus accersitus: qui locus gratus etiã atque iucundus erit, si fuerit seniorum exercitationibus destinatus. Nam & hunc ornatum per ætates diuisum esse decet: & apud adolescentes quosdam magistratus, apud magistratus autem seniores versari: præsentia enim magistratum ante oculos obuersando verum pudorem ingenerat, & timorem ingenuum. Forum autem rerum venalium huic diuersum esse debet, seiuncto loco, & ad res quæ tum à mari, tum ex agro mittuntur conuehendas opportuno. Sed cum ciuitatis multitudo in sacerdotes & magistratus diuidatur, locum ad cœnam conueniendi sacerdotibus iuxta sacras ædes constitutum esse decet. Magistratibus autem qui contractuum curam habent, quique causarum scripturis & in ius vocationibus cæterisque similibus præsentunt, item ædilibus & urbanorum ædificiorum præfectis, comedandi locus circa forum & publicum ali-

ARISTOTELIS

quem conuentum debet esse constitutus, cuiusmodi est locus foro necessario circumiectus: superius enim forum vacare, hoc autem actionibus necessariis seruire censemus. In agro autem memoratum ordinem imitari oportet, ut ibi, quo magistratibus (quos quidam Sylvarum custodes, alii præfectos agrorum appellant) propugnacula, & ad custodiã comesationes suppetere necesse est. Fana quoque per agrum esse debent, tum Diis, tum etiam heroibus distributa. Sed nunc tempus in his accuratius explicandis contemere superuacaneum est. Nec enim talia intelligere, sed facere potius difficile est. Nam dicere optantis est opus, ut autem eueniat, fortunæ beneficium. De his igitur hæc tenus.

scholia in Caput XII.

SED cum ciuium multitudinem diuisam esse in comesationes oporteat.) Cum totam ciuitatem in conuentus hominum qui sint una cœnaturi partitam esse oporteat, consentaneum est, ut in murorum turribus sint loca militum comesationibus constituta: in urbe autem opportuno ac adito loco, tum templa dijs immortalibus dicata, tum summorum magistratuum cœnationes exciri debent, ut hæc utraque ædificia uicina aut etiam contigua, sint inter se sublimitate cõspicua. Infra hunc locum forum sit, quod magistratibus tantum & ciuibus frequentetur ad colloquendum, & seniorum deambulationes. Seorsum autem forum rerum uenaliũ esse debet, opportuno loco ad merces & fructus, tum à mari, tum ab agris excipiendum. sacerdotibus quoque comesationum loca iuxta templa locanda sunt: Tabellionibus uero ac ædilibus, & præfectis ædificiorum circa forum rerum uenaliũ. Eodem modo per agrum munita loca ex ædificare conuenit agrum præfectis, tum custodie, tum etiam comesationibus apta, atque item deorum, heroumque templa. Comesationes quadam in propugnaculis.) Comesationes nunc appellat loca ipsa, quo cœnandi causa conueniebant, alias cœnæ ipsæ communes, seu conuiuia

conuiuia comefationes uocantur. Locum opportunum & eundem.) Ut in eadem urbis parte loco scilicet adito, sint summorum magistratum conuentiones, & deorum templa, exceptis fanis quibusdam, aut oraculis, & . . . dytis, qua lege solent à populi frequentia summoneri. si eminentiam probe ad uirtutis situm accommodatam habeat.) Locus summorum magistratum comefationibus, templisq; deorum idoneus erit, si ceteris urbis partibus sublimior munitiorq; sit, qualem decet esse situm edificiorum quibus uirtus continetur. Vocat autem uirtutem, tum deos, deorumq; imagines, tum sursum magister atus, quippe quorum uirtute & prouidentia fiat ciuitas, & Resp. gubernatur. Quod in Thesalia Liberum appellatur.) Mos scilicet erat Thessalicarum urbium forum habere à uulgari turba & rebus uenalibus uacuum, quod Liberum appellabant. Nam & hunc ornatum per aetates diuisum esse decet.) Ornatum uocat gymnasia, ut tale forum sit locus, ubi seniores deambulando se exercent, alius uero locus sit palæstris & pileæ, ceterisq; adolescentium exercitationibus constitutus. Timorē ingenuum.) Qualis decet liberos homines infamiā & turpitudinis notam in primis metuentes. Nam pœna plagarumq; timore à rebus turpibus deterreri, seruire est. Causarū scripturis, & in ius uocationibus præsumt.) Tabelliones, qui acta causarū & uocationes in ius actionumq; intentiones conscribant. Foro necessario circumiectus.) Forum necessarium uocat forū rerum uenaliū quæ sunt ad uitam necessaria, unde emptiones & uenditiones actiones necessariae appellant: & forsitan etiā iudicia quæ sint ad hoc forum exercenda. Nam tribunalia iudicia de rebus necessarijs supra nominauit. Adiuuat hanc sententiā, quod modo de tabellionum comefationibus præcepit. Tum dijs, tum etiam heroibus.) Heroes appellantur homines, qui præstantia uirtutis eam gloriam sunt inter mortales consecuti, ut fama fuerint inter deos relati. Dicere oprantis est.) præcipere faciēda perinde est, ac si quis ea precibus à Deo petat, quod perfacile est: conficere autē pertinet ad fortunam, ut scilicet perficiendi facultas adsit, & adiumenta necessaria.

Caput XIII.

DE his igitur longiore disputatione omiſſa, iam de ipsa Repub. ex quibus & qualibus ciuitas con-

stare debeat vt sit beata & rectè administratur, differamus. Duo sunt in quibus cuiusque rei bonitas & rectitudo consistit: vnum vt propositum atque finis actionum sit rectè constitutus: alterum vt actiones quæ ducunt ad finem inueniãtur. Hæc enim & discrepare inter se, & conuenire possunt. Nam modo finis rectè propositus est, sed homines agendo ipsum non assequuntur: modo cuncta quæ ducunt ad finem faciunt, sed finis quem sibi proposuerunt est malus: interdum in vtroque peccatum est, vt in medicina nonnunquam nec rectè quale corpus sanum esse debeat iudicant, nec eius quem sibi finem proposuerunt res efficientes inueniunt: cum tamen in artibus & scientiis vtrunque tenere, & finem & actiones, quibus finis comparatur, oporteat. Omnes igitur rectè viuere, vitamque beatam expetere perspicuum est, sed quidam id assequi possunt, aliis facultas propter fortunam quandam vel naturam abest. Quoniam ad rectè beatæque viuendum adiumenta quædam desiderantur, sed pauciora rectius affectis, peius autem plura: sed quidam protinus ab initio vitam beatam facultate suppetente, non rectè quærunt. Sed quoniam propositum nobis est Rempub. optimam considerare, hæc autem est, per quam optimè ciuitas administratur: per hanc verò administratur optimè, per quam licet fieri beata: satis intelligitur in quo vita beata posita sit, exploratum esse oportere. qua de re in libris de moribus. Si qua est illorum librorum commoditas, & felicitatem virtutis vsum perfectum esse diximus, & hunc non expositione, sed simpliciter,

simpliciter: expositione dico, quæ necessaria sunt: simpliciter verò, quod est honestū: vt ex iustis actionibus poenæ & animaduersiones proficiunt, illa quidem à virtute, tamen necessariae sunt, necessarioque honestatem habent. Vt enim neq; singuli, neque ciuitas vniuersa quoquam horum indigeat, expetibilius est: actiones verò quæ pertinent ad honores & rerum copiam, simpliciter sunt honestissimæ: illud enim est malū tollere: huiusmodi verò actiones è diuerso præparationes bonorum effectioesq; sunt. Cæterum licet vir probus paupertatem, morbumque & cæteras calamitates rectè magnoq; animo ferat, felicitas tamen in rebus oppositis sita est. Nam & illud est in libris de moribus declaratum, virum probum esse, cui per virtutem bona sunt quæ simpliciter sunt bona, vt intelligatur necessariū esse hos vsus simpliciter & probos & honestos esse. Quo fit, vt bona externa felicitatis causam homines esse putent, perinde ac si quis lyram optimè & commodissimè fidibus canendi potius, quàm artem causam esse putat. Ex dictis igitur quædam suppetere, alia à legumlatore comparari necesse est. Itaq; vrbis ac ciuitatis ex his rebus quæ arbitrio fortunæ gubernantur, constitutionem precibus optamus: ipsam enim dominam esse constituimus. Vt autem ciuitas probis moribus prædita sit, iam non fortunæ, sed scientiæ opus est, atque consilii. Est autem proba ciuitas, eo quod ciues omnes quibus Respub. communicatur, probi sunt: nobis porrò Respub. ciuibus omnibus communicatur. Hoc igitur videndum est, quo modo

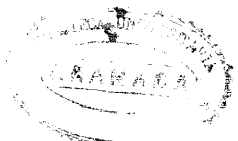
vir probus fiat. Nam si fieri posset vt probi essent ciues vniuersi, non auté singuli, sic esset expetibilis: quoniá vt sint vniuersi, sequitur ex eo quod singuli sunt. Fient autem boni probique tribus rebus, natura, moribus, atq; ratione. Nam primú nasci oportet, id est hominem esse, non ex alio genere animantium, tum vt certo quodam modo corpore & animo sit affectus. Quædam verò sunt quæ natura existere non satis est: moribus enim mutantur in diuersa, cum nonnulla ancipitis naturæ sint, quæ per mores nunc in peius, nunc in melius mutantur. Cætera igitur animantia sic viuunt, vt naturam maximè sequantur, quædam nonnih. etiam mores: homo verò ducitur etiam ratione, qua solus ipse præditus est. Hæc igitur inter se congruere & consentite debêt. Multa enim homines præter mores & naturam propter rationem faciunt, si sibi aliter esse melius persuaferint. Quales igitur ciues esse oporteat vt tractabiles se, docilésque legumlatori præbeant, supra declarauimus. Reliquū est vt de disciplina, educatione que disputemus: homines enim quædam assuescendo, quædam audiendo discunt.

scholia in Caput XIII.

DE his igitur longiore disputatione.) Duo sunt in quibus rectè ac uicissim perperam agere contingit, finis, & ea qua ad finem ducunt: in quibus rectè sit, si finis bonus proponatur, simulq; inueniantur ea, quæ quasi uia recta ducunt ad finem: erratur autem si uel finis improbus proponatur, uel si probus, tamen uia qua ducat ad finem non inueniatur. Cum igitur in neutro errare oporteat, & omnes uitam beatam expetant, quidam tamen hanc assequuntur, alijs assequedi facultas, uel à fortuna negata est, uel à natura. quidam & si facultas adsit, tamen in ipsa

ipsa uita beata constituenda labuntur. itaque primum omnium quæ res
 uitam beatam efficiat, statuere oportet: hoc autem sumendum est ex li-
 bris Ethicorū, in quibus uitam beatam positam esse in usu perfecto uir-
 tutis declaratum est, ad quem bona externa & corporis debent tan-
 quam instrumenta suppetere. Est igitur beata ciuitas, quæ uirtutem co-
 lit, probaq; est. Ciuitas porro proba est, cuius ciues omnes, quibus Resp.
 communicatur, uiri probi sunt. itaque legumlatoris munus est, quomo-
 do uir probus fiat considerare, deq; educatione & disciplina præcipe-
 re. Probus autē tribus rebus efficitur, natura, moribus, & ratione, quæ
 interdum discrepant inter se. Erit igitur optima educatio & institutio,
 ut sic homo afficiatur, ut natura & mores, ipsaq; ratio inter se ad uir-
 tutem colendam consentiant. Propositum atque finis sit recte constitu-
 tus.) Ut quod proponitur quasi finis, sit uere bonum, non speciem dun-
 taxat boni præferens. Omnes igitur recte uiuere.) Bonam uitam du-
 cere, sed bonitatem uitæ non omnes uirtute metiuntur. Nam quidam qui
 uoluptatibus fruuntur, eos bene uiuere & bene agere dicunt, & quod
 quisque maxime probat, hoc habentem siue fruentem recte, seu bene
 uiuere, & dicit, & putat, & hac ratione omnes recte uiuere cupiunt.
 Nam si recte uiuere ad uirtutem referas, multi fuerunt & sunt qui non
 expetunt recte uiuere, sed præuè, hoc est uitiose seu delitiose. Propter
 fortunam quandam uel naturam.) si desint bona externa quæ ad ser-
 tunam referuntur, uel bona corporis, ut si præuè cōstitutum corpus ha-
 beat, & faciem turpem & minime liberalem, quæ pertinent ad natu-
 ram. Adiuuenta quædam desiderantur.) Externa bona, & corporis.

sed pauciora melius affectus.) Maiore animi uirtute præditis. Nam
 quo quisque melior est, & uirtutibus instructor, hoc minus adiuuen-
 ta uel fortuna, uel corporis ad recte uiuendum desiderat. Quidam ta-
 men protinus ab initio uitam beatam non recte querunt.) Quidam cum
 bene beatæque uiuendæ adiuuenta & facultatem habeant, errant ta-
 men in ultimo bono, quæ felicitas dicitur. constituendo, ab ipso delibera-
 tionis initio. Nam primum in deliberatione inuendq; consilio est finis,
 quo ferri dirigique debet omnis deliberatio. in libris de moribus.) in
 primo & decimo Ethicorum. si qua est illorum librorum commedi-
 tas.) si quam utilitatem afferre possunt illi libri, & nobis hoc in loco
 usui esse possunt. Ex positione dico, quæ necessaria sunt.) Positione di-

sunt pro instrumento, ut lyra fidibus canenti, siue arti fidibus canendi instrumentum est. Itaq; urbis ac ciuitatis.) Velut optando, & precibus à Deo (quam fortunã interdũ uocamus) exposcẽdo, situm urbis ac regionis mente cõstituiamus, & qualis esse debeat declaramus: & itẽ ex quibus & qualibus hominibus ciuitas consistere dinitias habentibus, & moderatẽ solertibus & animosis & ad uirtutẽ procliuibus: quẽ quia non sunt in nostra potestate, ad fortunã referimus, quasi beneficia fortune sint: probos autẽ mores & uirtutes ingenerare, & rectis legibus instituere legulãtoris opus est, cũ hæc ad scientiã prudentiãq; & consilium pertineant, sintq; in nostra potestate. Nobis autẽ Resp.) Ex nostra sententia & institutione non sunt ciues, quibus Resp. non cõmunicatur. Nã si fieri posset.) si fieri posset ut ciues uniuersi probi essent, ipsaq; ciuitas uelut animal quoddã probum esset probitate quadã à singulariũ partiũ & uniuscuiusq; ciuis bonitate diuersa, expetibilior esset uniuersorum, & totius ciuitatis quã singulariũ, siue uniuscuiusq; probitas. Nam bonũ quo latius patet, estq; magis uniuersale, hoc expetibilius habetur, ut ipse tradit. Ethic. 1. Quoniã ut sunt uniuersi.) Quemadmodum ciuitas est effectioe singulis hominibus, siue uicis posterior, sic est natura prior, ut lib. i. dictum est, ac proinde perfectior, & finis atq; totum. quo fit ut eius bonitas bonitati partiũ sit præferẽda. Tamẽ fieri non potest ut uniuersi simul sint boni, quin singuli boni sint. Immo quia unusquisq; bonus est, idcirco uniuersi sunt boni, & ciuitas proba, & hoc est fortasse quod ait. Quoniam ut sint uniuersi.) Ut sit sensus, si fieri posset ut uniuersa ciuitas esset proba absq; eo, ut quisq; ciuis esset probus, expetibilius foret ut tota ciuitas esset proba, atq; proinde felix, q̃ ut singuli ciues: quoniã bonũ uniuersale maius est & expetibilius priuato. Tamẽ id fieri nõ potest, quoniã idcirco omnes simul, siue uniuersa ciuitas est proba, quia unusquisq; ciuis probus est, ut paulõ ante dixerat.

Ut certo quodãmodo corpore & animo sit affectus.) Ut corpus sit sanum & firma ualitudinis, anima ad uirtutes procliuis. Quædam uerõ sunt q̃ existere natura non satis est. Ut ingeniũ & solertia, & uirtutes naturales quæ sunt ancipitis nature: possunt enim tum ad bonũ, tum ad malũ per consuetudinẽ flecti: hoc est enim quod ipse. i. lib. dixit, hominẽ esse armatũ prudentia & uirtute, quibus uti potest in utranque partẽ. Non igitur satis est habere natura facultatẽ ancipitẽ, nisi rectẽ agendo

ARISTOTELIS

ex ancipiti certum faciat, & in solam uirtutem per usum & consuetudinem reuocet, morem suæ habitū ueræ uirtutis ingenerâdo. Quædam nonnihil etiam mores.) Ut equi, canes, & elephanti, qui habent quiddam solertiæ simile, & quædam meditando, assuescendôq; discunt, unde quosdam quasi mores induunt, quos à natura non acceperant.

Caput XIII.

SED cum omnis communitas ciuilis ex imperantibus, ac imperio subiectis constet, num qui præsumunt, & qui paret diuersos an perpetuo eosdem esse oporteat, videndum est. Huic enim diuisioni consentanea debet esse disciplina. Si ergo alii aliis tantopere præstarent, quanto dii heroësque hominibus excellere putantur, primum ipso statim corpore, deinde animo longè superantes, ut indubitata esset manifestaque subiectis imperantiū præstantia, haud dubiè commodius foret, eosdem semper imperare, & eosdem semper esse subiectos. Sed quoniam hoc sumere non facilè est, nec id usu venit, quod Scylax de regibus Indorum prodit, qui tantopere subiectos excellent, multis ex causis necesse esse intelligitur; ut omnibus similiter imperandi, & parendi uicissitudo communicetur. Aequabilitas enim eadem eum similibus, & Rempub. quæ sit præterius constituta, difficile factum est permanere. Cû subiectis enim faciunt regionis incolæ, quicunque sunt rerum nouarum studiosi, nec possunt tot esse numero qui Rempub. administrant, ut his omnibus sint potiores. Nam qui tenent imperium, subiectis potiores esse oportere, nõ est dubitabile. Quæ qua ratione fiat, & quomodo sit Respub. communicanda, munus est legumlatoris

toris considerare: qua de re ipsi quoq; supra memorauimus. Quippe ipsa natura delectum dedit ex eodē genere, alios iuniores, alios seniores efficiens: quorum illos imperio subesse, hos autem imperitare decet. Neq; verò quisquam quòd propter ætatē subiectus sit indignatur, nec se potiorē esse censeat, præsertim qui sit hoc honore suam vicem, cum processerit ætate, functurus. Quodāmodo igitur iidem esse dicendi sunt qui tenent imperium, & subiecti quodāmodo diuersi: ac proinde disciplinam quodāmodo eandem esse necesse est, aliās diuersam. Nam vt rectè quisquā imperet, hic oportere aiūt, vt prius fuerit imperio subiectus. Sed imperium, vt superioribus libris memorauimus, alterum ad imperātis, alterum ad parētis commoditatem refertur: quorum illud herile, hoc liberorum esse dicitur. Cæterū imperata quædam non operibus differunt, sed fine. Itaque multa quæ seruilia opera esse videntur, honestè ab ingenuis adolescentibus obeuntur: actiones enim honesti & inhonesti discrimine, non tam per se, quàm ex fine distinguuntur, & eo cuius gratia gratia fiūt. Sed quoniam ciuis & imperantis eandem virtutem esse statuimus, quam viri optimi, eundemque parere prius oportere, deinde imperio fungī, hoc legumlatori prouidendum & considerandū est, quomodo, & per quæ studia & exercitationes viri boni fiant, & qui sit optimæ vitæ finis. Sed duæ sunt animæ partes, quarum altera per se rationis est compos, altera per se quidem ratione vacat, potest tamē rationi parere: quarū partium virtutes esse dicimus,

ARISTOTELIS

per quas vir bonus quodāmodo dicitur. Sed in vtra magis finis positus sit, dubium esse nō potest iis qui nostram partitionem sequuntur. Semper enim deterius melioris est gratia, vt licet tū in iis quæ per artem fiunt, tum in rebus naturalibus animaduertere. Est autē potior pars rationis compos: quæ ratio nostro partiendi more duplex est, actiua & contemplatiua. Vt hanc quoq; partem eodem modo secari sit necesse, similis est actionū ratio: quarū quæ sunt rei natura melioris, hæ sunt iis qui omnes aut duas assequi possunt expetibiliores. Semper enim id cuique maximè expetendum est, quo summo potiri potest. Omnis autē vita in negotium & otium, bellum & pacem diuisa est. Et ex rebus agendis quædam necessaria & vtilis, quædam honestæ sunt, quarū eundem esse necesse est quem de partibus animæ & earum actionibus delectum, vt bellū pacis, negotium otii: necessaria verò vtiliaque honestorum causa suscipiantur. Adhæc igitur omnia spectanti viro ciuili condendæ sunt leges, tum per animæ partes, tum per ipsarū actiones, sed ad meliora & fines spectare magis debet: eodémquè modo vitæ atque rerum partitiones considerare. Facultas enim negotia atq; bella gerendi adesse debet, magis tamen pace atq; otio fruendi: item necessaria commodaq; agendi, sed magis quæ honesta sunt obeūdi. Ad hos igitur fines puerorum educatio, & cæterarum quæ disciplina indigent ætatum institutio dirigenda est. At tamen qui ex Græcis optimam Reipub. formam his temporibus habere putatur, & legumlatores qui has Resp.

condi-

condiderūt, hi neque ad meliorem finem earum rationem direxisse, nec ad omnes virtutes legibus disciplināque tradendis spectasse videntur: sed ad eas importunè delapsi sunt, quæ vtilis esse putantur, & ad vincendum accommodatiores. A quorum errore posterorum quorundam scriptorum sensus & præcepta non abhorrent, qui Lacedæmoniorum Repub. laudantes propositum legumlatoris probant, quòd omnia ad victoriam & bellum dirigendo constituerit: quorum vitium cum ratione potest facile conuinci, tum rebus ipsis nuper cōiuctum est & declaratum. Vt enim pleriq; hominum latè dominari felicitatem esse putant, propterea quòd inde magna rerum commodarū copia suppeditetur, sic Thibro, & quicūque de Lacedæmoniorum Repub. scripserit, ipsorum legumlatorem laudant, quia cū essent periculis exercitati, multorum imperio sunt potiti. Quod si verum est, dubitari non debet, quin Lacones, postquam imperio desuerant, nec amplius ipsi felices sint, nec probus legumlator. Hoc quoque dictu ridiculū est, Lacedæmonios in eius institutis manentes, nullāque re legum vsum impediēte, rectam beatamque vitam amisisse. Sed neq; de imperio rectè existimant, quod legumlator in honore habere putari debet. Nam liberorū imperium quàm herile honestius est, & magis cum virtute coniunctum. Præterea nulla causa est cur ciuitas beata putari aut legumlator commendari debeat in eo, si finitimis imperandi gratia ad victoriam exercuit, cum in his rebus magnum insit nocumētum, quoniam haud du-

ARISTOTELIS

biè eandem rationem sequutis, suæ cuique ciuitatis imperio, si facultas adsit, potiri conādum esset: quod crimen Pausaniæ regi, quanuis talem honoris gradum obtinenti, Lacones obiiciunt. Nulla igitur talis vel ratio vel lex nec ciuilis est, nec vtilis nec vera. Hæc enim eadē priuatim ac publicè optima esse legumlator persuadere debet, & talem opinionem animis hominum ingenerare. Bellicas autē exercitationes non idcirco meditari homines debēt, vt in seruitutem redigant ea cōditione indignos: sed primum ne ipsi aliis seruiant, deinde, vt principatum quæraut, quo subiectorum vtilitati consulant, non vt in omnes dominatum exerceāt, tum vt seruitute dignis dominētur. Cæterum legumlatori id potius elaborandum esse vt tum leges quæ res bellicas attingunt, tum cætera instituta ad otium & pacem referantur, res ipsæ docent cum rationibus congruentes: quoniam tales ciuitates magna ex parte bellum gerentes conseruantur, eadem imperio potitæ corruunt. Nam pacem agentes, tanquam ferrum splendorem amittūt, idq; legumlatoris culpa, qui rationē, qua quiescere possint & in otio esse, non docuerit.

scholia in Caput XIII.

SED cum omnis communitas ciuilis ex imperātibz constet, ac imperio subiectis. Vt rectæ educationis præcepta dentur, illud primū statuere oportet, num iſdem semper imperium tenere debeant, an diuersi, qui per uices imperent, rursusq; pareant imperio. Si ergo, inquit, alij alijs essent longè tum corpore, tum animo præstantes, esset haud dubiè commodius, ut potiores semper imperarent. At inter similes & pares iustior est atque tutior imperandi & parendi alterna uicissitudo. Duce igitur natura quæ alios iuuenes, alios seniores effecit, sic est Respub. consti-

constituenda, ut seniores imperent, iuniores imperio pareant, ut quodam-
 modo iidem, quodammodo diuersi teneant imperium, eandemque ratio-
 nem & diuersitatem sequatur educatio. Ceterum imperium in adole-
 scentes liberorum esse debet, non herile, id est ad parvum, non ad im-
 perantium commoditatem referri. Nam opera ipsa imperata honesta
 sint, an secus, non tamen re ipsa quam ex fine iudicantur. Est igitur legum-
 latoris munus, quibus studiis & moribus civis optimi fiant considera-
 re, cum eadem sit uirtus optimi uiri, & optimi civis, & imperantis in
 optimo statu ciuitatis. Sed cum uirtutes habitus quidem animae sint, par-
 tium animae differentiam legum conditori cognitam esse oportet. Cum
 duae sint igitur animae partes, altera rationis per se compos, altera ex-
 pers, apta tamen parere rationi, haec tanquam subiectum est uirtutum
 moralium, illa intellectualium, quibus utrisque uir bonus esse dicitur.
 Ceterum beatam uitam in usu intellectualium uirtutum, qua potiores
 sunt, positam esse non est dubitabile. Sed quemadmodum ratio duplex
 est, actiua & contemplatiua, sic etiam uirtutes eandem habent diffe-
 rentiam: quarum cum sint potiores contemplatiuae, harum usu fieri ui-
 tam beatam, potius quam actiuam statuendum est: honesta enim ne-
 cessarijs & utilibus, otium negotio, pax bello preferenda est, & hac
 ratione dirigenda puerorum educatio, & reliquarum aetatum institutio.
 quo intelligitur non recte constituta esse Lacedaemoniorum Respub.
 cuius instituta cuncta ferè ad bellum & uictoriam, non ad otium &
 pacem spectant: quae res multorum incommodorum est causa. Hinc
 enim diuisioni consentanea esse debet educatio. Aliter enim educandus
 ac instituendus est qui semper imperare debet, uel semper parere: ali-
 ter qui modo parere, modo imperare. Manifestaque subiectis impe-
 rantium praesentia. Ut subiecti planè intelligerent, se ab imperantibus
 tum corporis, tum etiam animi uiribus superari, ac proinde imperium
 ipsorum a quo animo paterentur. Hoc sumere non facile est. Hoc ita
 esse constituere, & ponere, quasi postularum & principum, ut solent
 mathematici. Quod scylax de regibus Indorum. scylax Carianden-
 sis, quae urbs est in Caria prope Alicarnassum, scriptor uetus & ma-
 thematicus fuit, scripsitque de situ Orbis. Hic igitur, ut uidetur, indos
 in deserendo regno proceritatem corporis in primis spectare solitos esse
 prodidit, ut de Aethiopijs ipse tradidit lib. iij. Aequabilitas enim ea-

ARISTOTELIS

dem est similibus.) Similibus & uirtute paribus aequus honor & par commoditas in Repub. debetur. itaque nisi paria tribuantur, iniuria fit, & difficile est Rempub. permanere. Nam quibus iniuria fit, nec honores & imperia communicantur, hi solent in imperantes conspirare.

Cū subiectis faciunt.) Subiectis ciuibus conspirantibus fauent rustici, qui uicos per agrū & castella inuolentes seruire coguntur: ad summam, quicumque non contenti praesenti statu Reip. rebus nouis student. Subiectis potiores.) Vt qui tenent administrantque Remp. potentiores sint subiectis. Ipsa enim natura delectū dedit.) Deligere & separare docuit, dum alios iuuenes facit ad parendū propter uires idoneos, alios seniores ad imperandum propter prudentiam accommodatos. Ceterum imperia quaedam.) Nonnulla opera quae imperantur ipsa per se seruitia esse uidentur, ut fodere, fossamque & aggerem ducere, & similia. Haec enim a seruis copia suppetente, & mercede conductis, operarij quibus fieri consueuerunt. Saepē tamen iussu imperatoris ab ipsis militibus & ingenuis ciuibus honeste fiunt urgentibus hostibus. Antiquitus autem haec officia in bello praestare consuetum ac legitimum erat militibus Romanis, cuius rei gratia eorum quisque praeter arma & quindecim dierum commeatum (auctore Iosepho) ligonem & securum, serramque & sportam seu cistam portabat. Itaque eadem opera si mercede aut incommoditatem imperantis fiant, seruiliter fiunt: sin sua salutis & Reipub. causa, honestissime. Et qui sit optima uita finis.) Quod sit summum bonum, uitam beatam efficiens. Per quas uir bonus quodammodo dicitur.) Virum bonum proprie dicere & sentire solemus, qui iustus sit, & ceteris moralibus uirtutibus praeditus: qui uero sapientia & intellectu sit instructus, hunc sapientem potius quam bonum uirum appellare solemus, idē tamen uir bonus quodammodo nominatur ob ipsam quam habet sapientiam, quae uirtus est. Nam uirtutis proprium est, ut habentem bonum faciat & perfectum, cum ipsa sit perfectio quaedam, ut ipse libro septimo de physico auditu testatur. Semper deterius melioris est gratia.) Cum alterum scilicet ad alterum refertur natura, uel recta ratione. Vt hanc quoque partem eodem modo secari.) Cum ratio sit duplex, pars quoque animae particeps rationis erit duplex, actiua & contemplatiua: ac eodem modo actiones ipsarum alterius actiuae, alterius erant contemplatiuae: quarum actionum haec sunt magis expectanda,

tandæ, quæ proficiuntur à re, quæ melior est natura: pars autem animæ contemplatiua melior est natura quam actiua, quoniam in optimarum & maximarum necessariarumque rerum contemplatione uersatur, cum actiua in rebus constantibus & uariantibus uersetur. Vis qui omnes aut duas assequi ualēt.) Qui possunt moralibus, quæ sunt in parte rationis expertes & utriusq; partis animæ, quæ rationis est compos, uirtutibus fungi aut duarum ex his tribus. Quo summo potiri potest.) Quod est maximum ex ijs, quorum ipse potest fieri compos: non enim sibi impossibilia, sed ex possibilibus optimum quodque expetere debet. Eundem esse delectum.) Ut quemadmodum ex partibus animæ ea præfertur alteri, cuius gratia altera est, sic honesta rebus necessarijs & utilibus præferuntur. Hæc nanque honestarum rerum, hoc est uirtutum & officiorum gratia sunt, & expeti debent: eadēque ratione pax præferenda est otium negotio. Hanc igitur rationem legumlator sequi, & optima quæque spectare optimumque finem condendis legibus intueri debet: neque uerò negligenda ratio est, quæ negotia bellæque gerēdi facultatem præbeat: sed ita ut hæc ad otium & pacem referantur, & hæc uelut norma est puerorum educati, & ciuium omnis ætatis institutio dirigenda. Tum rebus ipsis nuper conuictum est.) Nuper res ipsa declarauit. Nam imperio Græciæ potiti Lacedæmonij cum pace imperioque uti nescirent, imperium amiserunt, quæ de re Cicero, Quid, inquit, Lacedæmonios iniuste imperantes, nonne repente omnes ferè socij deseruerunt, spectatoresque sese otiosos præbuerunt Leutricæ calamitatis? Hoc quoque dictum ridiculum est.) Ridicula est commendatio laudantis legumlatorem, qui eas leges tulerit, quibus cum uti possent Lacedæmonij, rectam & beatam uitam amiserunt. Quauis talem honoris gradum obtinenti.) Pausanias quauis regium gradum obtineret, accusatur tamen à Lacedæmonijs, quod affectata tyrannide solus ciuitati suæ noluerit imperitare. Ea conditione indignos.) Qui liberi sunt natura, nec digni quibus heriliter ut seruis imperitetur. Ut seruitute dignis dominantur.) Ut natura seruis, aut ijs quorum deprauatati mores id postulant, heriliter imperent, inre scilicet naturæ, de quo libro primo memoratum est.

Caput XV.

CVM autem publicè priuatimque hominibus

officiorum. 2.

ARISTOTELIS

finis idem esse videatur, eodémque modo virum optimum quo Rempub. optimá definiri sit necesse, non dubium est quin virtutes ad otium faciētes considerentur. Vt enim sæpe diximus, belli pax, otium negotii finis est. Ceterum ad otium & vitam liberalem virtutes tum quibus in otio, tum quibus in negotio vtimur, conducunt. Multa enim ex rebus necessariis, vt otiosis esse liceat, requiruntur. Itaq; temperans ciuitas & eadem fortis esse debet, & quæ laboribus & calamitatibus non succumbat. Nam feruis, vt in prouerbio est, otium nõ suppetit. Qui autem fortiter pericula subire nequeunt, hi serui fiunt inuadentium. Fortitudine igitur & tolerantia ad negotium, ad otium autē philosophia opus est. Temperantia verò & iustitia vtrisque quidem temporibus aptæ sunt, sed pacem agentibus & otiosis magis necessariæ. Nam bellū iustos & temperantes esse cogit. Secunda fortuna, & otium cum pace, contumeliosos magis reddit. Multa igitur iustitia, multa temperantia iis opus est, qui felices esse videntur, & rebus omnibus fruuntur, quæ vitam beatam efficere putātur, vt si qui sunt, quales à poetis esse in fortunatis insulis memorantur. His enim maximè philosophia, temperantia, & iustitia opus est, quo magis otiosi sunt, & talium bonorum copia fruuntur. Cur igitur ciuitatem ad rectè beatèque viuēdum his virtutibus præditā esse oporteat, in promptu est intelligere. Cur ergo turpe sit bonis vti non posse, sed negotia bellaque gerētes probos esse videri, pacem autem & otium agitantem mancipiorum vitam imitari,

tari, efficitur vt in virtute colenda non sit Lacedæmoniorum ciuitas imitanda; qui non eo differunt à cæteris, quòd non idem quod alii summum bonum esse existiment, sed quòd id per quandam virtutem parari putant. Cum autem hæc sint maiora bona, hinc palam fit, his frui quàm virtutibus præstare, & horum fruitionem esse propter se expetendam: sed quomodo & quibus id rebus contingat, considerare oportet. Natura igitur moribusq; & ratione opus esse, suprâ differuimus. Ex quibus cum quales natura ciues esse oporteat antè sit à nobis declaratum, superest vt ratione an moribus instituèdi sint consideremus. Nam hæc inter se optima conuenientia congruere oportet. Ratio enim ab optimo fine aberrare potest, & per mores similiter duci. Sed nec illud est dubitabile, primū quod vt in cæteris, sic hac in re generatio à principio est, & finis à principio quodam, quod est alter finis. Cum igitur ratio & intelligentia nobis sit nature finis, vtique ad has oportet generatione & morum institutione accommodare. Deinde quæadmodū anima & corpus duo sunt, sic animæ partes duas esse rationi experte & cõpotem rationis: harumque habitus duos esse numero videmus, quarum partium altera est appetitus, altera intellectus. Vt autem corpus prius gignitur quàm anima, sic pars rationis experta quàm compos: argumentum, quòd ira & voluntas, itémque appetentia pueris etiam statim genitis adsunt, ratiocinatio autē & intelligentia etate progredientibus naturaliter ingeneratur. Itaq; necessario prior est corporis cura, quàm

ARISTOTELIS

animæ, deinde appetitionis: verū tamen appetitus cura ad intellectū, corporis ad animā referri debet. Si ergo legumlatoris partes sunt, vt alendorum optima corpora generētur, ab initio prouidere, nimirum prima cura de matrimonio est adhibēda, quando & quales in maritalē consuetudinē conuenire debeāt.

scholia in Caput XV.

CVM autem publicē priuatimq; hominibus finis idem esse uideatur.) Cum summum bonum in eadem re positum sit singulis hominibus & uniuersæ ciuitati, sitq; una & eadem uirtus, qua uirum optimum & optimam ciuitatem facit, ijs potissimum uirtutibus præditam esse ciuitatem oportet, quæ paci & otio sunt accommodatæ, ut iustitia & temperantia & philosophia, id est uirtutes intellectuales: pax enim belli otium finis est negotij, sed quia pax interdum bello quærenda est, & otium negotio, uirtutes quoque quibus bellum negotiumque geritur, sunt necessaria. Colēdæ sunt igitur uirtutes, sed eæ maxime quæ pacem tuentur. Nec imitāndus error Lacedæmoniorum, qui licet felicitatē, ut ceteræ bene institutæ ciuitates uirtute metirentur, tamen in hoc errabant, quod eam per bellicam uirtutē maxime contingere statuebant, & hanc potissimum exercebant. itaque bellum gerentes seruabantur, in pace felicitatem & imperium amiserunt. prima igitur legumlatoris cura sit, ut futuri ciues rectē generentur, deinde ut probis moribus instituantur. Primum ergo legumlatori quæ ad matrimonia pertinent prouidenda sunt, ut uir & uxor quales esse & quo tēpore conuenire debeant rectē sanciantur. Eodem modo uirum optimum.) Quemadmodum uir optimus esse definitur, qui ueris optimisq; uirtutibus est præditus, sic ciuitatem optimam esse definimus, quæ ueris optimisque uirtutibus instructa est. Opus est ad negotium.) Vt ad bellum gerendum. Ad otium philosophia.) id est uirtutes intellectuales, studiumq; bonarum artium, cum ad mores instituendos, tum maxime ad contemplationem. Cuius turpe sit bonis uti non posse.) Causam reddit cur ciuitas pacis uirtutibus instructa esse debeat, scilicet quia turpe est non habere otij & pacis bonis utendi, siue fruendi: facultatem quæ meliora sunt, quàm belli negotiorumque bona. Mancipiorum uitam imitari.)

Turpiter

Turpiter & intemperanter uiuere, ut serui solent. Qui non eo differunt à ceteris.) Lacedæmonij, ut cetera recte sentiētes ciuitates uitam beatam in usu uirtutis esse constituunt, sed eo differunt, quod Lacedæmonij usum bellica duntaxat uirtutis summum bonum esse putant, alijs cunctarum uirtutum usum, præsertim earum quæ ad otium magis conducunt. Cum autem hæc maiora bona sint.) Cum otium & contemplatio maiora bona sint, quam morales & bellicæ actiones, consentaneum est uitam quæ otio & cōtemplatione fruitur, præferendā ei esse, quæ fruitur siue utitur uirtutibus moralibus, & in ciuilibus actionibus uersatur. Et horum fruitionem.) Otij & contemplationis fruitionem per se expetendā esse. Actiones enim, ut ipse primo libro de prima philosophia docet, nō sua sponte, sed propter cognitionem expetuntur: cognitio autem propter se expetenda est. Quibus rebus hæc bona contingant.) Quomodo ad otium & contemplationē peruenire ualeamus. Hæc enim inter se.) Natura mores & ratio. Nam si constitutio naturalis sit in uitia ualde procliuis, & abhorrens à recta ratione, aut si ratio & mores inter se discrepēt, nunquam uir optimus fiet.

Ut ratio aberrer ab optimo proposito.) Ut ratio deflectat ab optimo fine, id est non recte sibi ultimum finem constituat. Per mores similiter duci.) Hic locus in græcis exemplaribus uariat: in quibusdam enim Ἀξὶς ἡ δὴν ὁμοίως scriptum est, id est per mores similes, in alijs δὴν ἡ δὴν ὁμοίως, per mores similiter, in nonnullis δὴν ἡ δὴν ὁμοίως, per similia, quarū dictionum mediam ut cōmodissimam secutus est interpretes. Reddit igitur causam philosophus, cur cum dixisset naturam, rationem & mores inter se congruere debere, addidit optima conuenientia: non enim satis est ut congruant, nisi optima conuenientia congruāt, ut in homine recte natura constituto ratio recta sit in summo bono constituendo, & mores optimi, eidemque fini conuenientes. Nam fieri potest ut congruant praua cōuenientia, quod fit cū ratio aberrat ab optimo fine, & eadē similiter mores sic instituendos esse statuit, ut sint fini ultimo perperam ab ipsa constituto conueniētes, ab optimoque fine abhorreant: tunc enim ratio praua cum prauis moribus congruit, non tamen conuenientia optima, sed pessima, quarum conuenientiarum prior bonorum & uirtute præditorum uirorum propria est, posterior uitiosorum. Nam ut in homine uirtute prædito, recta ratio cū moribus pra-

bis, id est uirtutibus moralibus, qui sunt habitus in appetitu ingenerati, congruit: sic in uitioso praua ratio congruit cum prauis moribus quae uitia dicuntur. Nec enim ante uitium generatum est, quam praua ratio congruat cum deprauato appetitu. Nam contra rectam & incorruptam rationis quae in ipso sit, iudicium turpiter facere non est uitiosum, sed in continentis, Ethicorum septimo. Mores autem hoc in loco uocat uirtutum & uitiorum habitus. Quod autem dictum est de ratione & moribus, potest de natura simul dici, ut praua natura & praua ratio & prauis mores inter se congruant, quae erit pessima conuenientia. Quemadmodum ceteris in rebus generatio a principio est, & finis a principio quodam quod est alius finis.) Ut in ceteris rebus naturabus uel artificiosis, ita fit in homine. Nam freni, exempli gratia, generatio a principio quodam est: ab artifice namque ferrum preparante & aptante initium sumit, ipsaque effectio generatio dicitur, cuius finis est ipsum frenum commodum atque perfectum. Hic autem finis principium, est finis ultimi freni, qui est equi comoda flexio & moderatio. Sic igitur accedit in homine, cuius generatio est a principio a parentum scilicet concubitu & preparatio semine, cuius generationis primus finis est perfecta hominis constitutio, cum ad perfectam aetatem peruenerit: haec enim homo generari dicitur, ut testatur ipse Aristoteles, qui libro secundo de generatione temporis naturalis generationis aequale dicit esse reperi corruptionis siue interitus. Haec autem perfecta constitutio, qui est proximus finis generationis, est ultimi finis humani principium, qui positus est in usu uirtutis intellectualis. Ergo finis, ait, scilicet ultimus est a principio quodam, quod principium est, alter finis proximus uidelicet generationis. dictio enim graeca ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἄλλὰ τέλος, sic est ad uerbum conuertenda, a quodam principio alio fine, id est quod est alius finis, ut interpret conuertit. Quarum partium.) Ex duabus memoratis partibus, quae rationis est expertus, appetitus dicitur, cuius habitus sunt uirtutes morales: corpus uero rationis intellectus nominatur, cuius habitus sunt uirtutes intellectuales. Ira & uoluntas.) Voluntatem improprie dixit pro cupiditate quadam. Ut enim ipse libro tertio de anima tradit, uoluntas in parte rationis compote, cupiditas uero in rationis experte fit. Nam philosophi quoque, ut ceteri auctores, interdum popularem consuetudinem sequentes, improprie uocabulis utuntur. Deinde appetitio- nis.)

nis.) *Prima cura debet esse corporis in prima scilicet generatione & infantia: proxima appetitus, ut moralibus uirtutibus per optimam educationem informetur. in hac enim parte animæ uirtutes omnes morales generantur, ut ipse testatur magnorum moralium libro primo. Alendorum.) Qui alendi sunt posteritatis, & Reipub. causa. Nam in quibusdam ciuitatibus, ut Lacedæmone, si quis ualde deformis aut membris necessarijs orbatus, aut quoquo modo natura deprauatus nasceretur, lege ali uetabatur, sed iussu magistratum, qui huic officio considerandisque scæribus præerant, in barathrum projiciebatur, à qua sententia ne ipse quidem Aristoteles abhorreere uidetur proximo capite.*

Caput XVI.

O P O R T E T autem legumlatorem in hac societate instituenda, ad ipsos & viuendi tempus spectare, ut ætatibus ad tempestiuitatem congruant: nec dissentiant facultates, ut cum uir generare queat, uxor non possit, aut contraria: quæ res seditiones inter ipsos mouet, & animos alienat: deinde ad filiorum successionem intueri, quoniam filii neque nimio ætatum interuallo subsequi parentes debent, tunc enim parum commodè vel filii senioribus parentibus gratiam referre, vel parentes filiis opitulari possunt: nec rursus propè ad parentum ætatem accedere. Est enim hoc multifariam incommodum, tum quia tales filii minore uerecundia patres uelut æquales suos colunt, & ætatum propinquitas familiarem administrationem contentiosam facit: præterea ob id, unde huc digressi sumus, ut corpora procreandorum filiorum apta sint legumlatoris uoluntati, quæ cuncta ferè una prouisione continget. Nam cum generandi finis magna ex parte uiris sit annus ad summum septuagesimus, mulieribus quinquagesimus, debet

autem coniunctionis initium per ætatē in hæc tempora congruere. Cæterum adolescentium coniunctio ad filios procreandos incommoda est. Nam cum in omni genere animantium foetus nouellorum imperfecti & foeminei, exiguaq; forma sint: eodem modo in homines accidere necesse est: argumēto, quòd quibus in ciuitatibus adolescentibus solent puellæ nubere, in his homines imperfecti & corporibus exiguui sunt. Ad hæc in partibus puellæ magis laborāt, & plures intereunt. Itaq; ob talem causam Trœzeniis editum esse oraculum quidam interpretantur, velut mulieres intereuntibus, propterea quòd adolescentulæ nuptui traderentur, non propter fructuum perceptionem. Ad temperatiam quoq; nuptui tradi grandiores conducit. Nam quæ adulescentulæ rebus venereis vsæ sunt, hæ minus temperatæ esse videntur. Marium quoque corporibus ad incrementum abesse videtur, si coitus inter augefcēdum fiat. Nam huius rei determinatum est tempus quoddam, vltra quod augefcens non progreditur. Itaque mulieres annos decem & octo, viros autem circiter triginta septē natos matrimonio copulari cōuenit. Sic enim coniunctio vigentibus florentibusque corporibus fiet, & eodem tempore opportunè filios procreare desinent: & illis ineunte ætatis robore filii, si statim pro ratione temporis generatio fiat, his ætate iam in annum septuagesimum deficiēte succedent. Ac coniunctio quidem maritalis quando fieri debeat explicuimus. Anni verò temporibus vti oportet, vt multi nunc vtuntur, hybernum tempus huic consuetudini

dini destinantes. Ipsi ergo ad filios procreandos medicorum & naturalium præcepta considerare debent. Medici enim rectè de corporum tempestiuitatibus differunt, & de ventis naturales auctores, qui flatus Aquilonios Australibus anteponunt. Cæterum qualia corpora foetibus generandis maximè conducant, proprius erit differendi locus, cū de puerorum institutione disputabitur. Nunc rem summam attingere satis habeamus. Nam nec athletarum habitus ad rectam habitudinem ciuilem, vel valetudinem, vel filiorum procreationē utilis est: nec rursus imbecillus, ac nimis calamitatibus affictus conuenit, sed horum medius desideratur. Habitum ergo laboribus exercitatum habere oportet, sed non violentis, nec, vt athletarum habitus, ad vnum opus, sed ad liberorum hominum actiones accommodatis. Hæc autem in viris perinde ac in mulieribus desiderantur: quibus mulieribus vterum gerētibus corporum est adhibenda cura, vt neque desidia torpeant, nec cibo vtantur tenuiore: quod facilè fuerit legūlatori prouidere, si lege sanxerit, vt singulis diebus spatium aliquod deos qui generationi præesse putantur, venerandi gratia cōficiant. Mentem autem contra quam corpus tranquillam securamq; gerere conuenit. Vt enim quæ ex terra gignuntur, sic foetus ex pregnantē matre bona malæque contrahunt. De exponendis autem alendisq; foetibus esto lex, vt nihil alatur mancum, aut membris orbatum. Prepter filiorū autem multitudinem si foetus exponi morum instituto prohibeatur, determināda est enim procreando-

rum filiorū multitudo . Sed si quibus fuerit aliquid præterea genitum , abortionem ante sensum & vitam facere cōueniet . quatenus enim fas sit, progredi que liceat, sensu & vita terminabitur. Sed quoniā ætatis initium viro & vxori quando sit coniunctio maritalis in eūda, definitum est : illud quoque quandiu liberis operā dare cōueniat definiatur. Vt enim iuniorum, sic etiam seniorū filii imperfecti, tum corpore, tum etiam mente : confectorum autem atate imbecilli generantur. Cum igitur ad eam ætatē fuerit processum , qua mens & intellectus maximè viget , hæc autem est in plerisque (vt poetæ quidam ætatem hebdomadis metientes tradiderunt) circa quinquagesimum annum. Circa hanc igitur ætatem, quarto post vel quinto anno desistere à filiorū alendorum generatione tēpestiuum est : in posterum ita temperandū, vt valetudinis gratia, vel ob aliam huiusmodi causam consuetudinem habere videantur. Cum alia verò vel alio consuetudinem habere, dum coniuges erunt & vocabuntur, in rebus turpissimis habeatur. Intra tempus verò filios procreādi si quis tale quicquam visus fuerit admittere, infamia notetur, prout criminis magnitudo postulat .

scolia in Caput XVI.

OPORTET autem legumlatorem in hac societate instituenda, ad ipsos & viuendi tempus spectare.) Primum in legibus ferendis ad matrimonium pertinentibus habenda est u. : & uxoris inter ipsos ratio, ut ea atate conueniant, initiumque generādi faciant, ut eodem tempore utriusque tēpestiuum sit desinere : deinde filiorum successionis ne nimium distent, aut propè ad patris atatem accedant. nam utrunq; in commodum est: quod fiet, si uxor annorum decem & octo à viro an-

ARISTOTELIS

αἰωροίαι. Sic enim legitur in exemplaribus emēdatis, in quibusdā additum est τὸ ἀέθροναις, in alijs τὸ ἀέθροναις, sed utrobique perperam, ut arbitror, & sine ulla necessitate propter phrasim ignoratiam. Nam huius rei determinatum est tempus, ultra quod augetur non progreditur. Quod tempus animal siue homo augetur non excedit. Annos decem & octo, aut circiter. Plato in libro quinto de Repub. viginti annorum aetatem in muliere, triginta in viro tempestiuam esse tradit ad nuptias, ut mulier ad quadragesimum usque pariat. Vir generet usque ad quinquagesimum quintum. Et illis inuente. Qui adulescentuli duxerint uxores. His aetate iam. Qui perfecta aetate matrimonio iuncti sunt. Succedere autem filius patri, in aliqua aetate intelligendus est, cum filius adoleuit, patre illam aetatem agente. Huic consuetudini. Generationi filiorum. Athletarum habitus. Ut sint robustissima corpora. Nec ut athletarum ad unum opus. ad palestram potissimum.

Ad liberorum hominum actiones. Ut ad cursum, & iaculandum, & munera militaria obeundum. Vterum gerentibus. Pregnantibus. Ut nihil alatur mancum, aut membris orbatum. Lacedaemoniorum institutum probare uidetur, quod idem Platoni placuisse uidetur in lib. quinto de Repub. de quo instituto superiore capite memorauimus. Propter filiorum autem multitudinem. Quidam putauerunt modum imponendum esse filiorum generationi, ne propter multitudinem ciues inopia laborarent, quod esse necessarium Aristoteles tradit lib. ii. in ea ciuitate, ubi patrimonium lege aequantur. Si ergo procreatione desistendum est, quoniam filios ceteros ultra praescriptum numerum genitos exponere, seu perimere inhumanum est & contra mores, ratio uero procreatione filiorum desistendi, quam quidam tradiderunt per turpissima diuerticula, nefaria est, idcirco abortionem potius inducendam esse dicit, antequam foetus animetur. Hucusque enim sine magno flagitio progredi licet. Nam foetum delere, cum ad sensum & uitam peruenerit, homicidium est, quod praecipuum aduersus Platonem datum esse uideri potest. Plato enim libro quinto de Repub. Foetum si quis post tempus generationi praescriptum genitus fuerit, & in lucem editus, exponi iubet. qui quamquam non ed melius esse dicit, non tamen addit abortionem ante sensum & uitam esse faciendam. Circa quinquagesimum annum. Anno quadragesimo nono, si sequamur hebdomadam rationem: nam septies

pties septē sunt quadraginta nouem. cum alia uerò uel alio.) Vt neque uir cum alia muliere consuetudinem habeat, nec uxor cum alio uiro. Nam utrumque ut est, sic turpissimum esse putari, & legibus uindicari debet.

Caput XVII.

FILIIIS autem procreatis, magni referre ad vires corporis putádum est, quali cibo nutriátur. Sed ex cæteris animantibus ac gentium consuetudine, quæ bellicæ habitudini semper student, si quis animaduertat, facillè intelligat lactis copiosum cibum corporibus esse conuenientissimum, sed qui vini sit expers, morborum causa. motibus etiam qui cadere in hanc ætatem possunt, exerceri confert. Caterum ne propter teneritatem membra torqueátur, nationes nonnullæ quibusdã artificiosis instrumētis vtuntur, quæ talium corpus tutum à torsionibus reddūt. Est etiam vtile, statim ab ineūte ætate frigore assuescere. hoc enim tum ad valetudinē, tum ad munera militaria commodissimum est. Quamobrè barbari magna ex parte, alii frigido flumine infantes mergere, alii paruis indumētis vestire consueuerūt, vt Galli. Nam quibuscunque rebus fieri potest, statim ab ineunte ætate assuescere cōmodius est, paulatim tamē assuescere. Est autem habitus puerorum aptus natura, propter calorem, vt frigore exerceatur. In prima igitur ætate, hæc & huic similis cura adhiberi debet. Proxima verò ætas vsque ad annum quintum, quam nec disciplinæ conuenit, nec laboribus necessariis tradi, quo minus sit auerscētibus impedimento, motu debet, sed quatenus modo desi-

diam effugiat exerceri. Qui motus cū per alias actio-
 nes, tum per ludos parandus est: ludi verò nec illibe-
 rales, nec laboriosi, nec dissoluti esse debent. Neque
 verò magistratibus qui pædonomi ab instituendis
 pueris nominantur, negligenda cura est, quales ser-
 mones & fabulas audire huic ætati conueniat. Hæc
 enim cūcta exordia posterioribus exercitationibus
 debent esse accommodata. Itaq; ludi magna ex parte
 imitationes esse debent earū rerum quæ serio post-
 ea sunt obeundæ. Puerorum autem fletus & plora-
 tus qui legibus prohibent, non rectè faciunt: confe-
 runt enim ad augescendum, quia sunt quodammo-
 do corporum exercitationes. Spiritus namq; cōten-
 tio vires suggerit laborātib; , quod plorātib; con-
 ringit. Est autem pædonomorum officium, tum reli-
 quam horum viuendi rationem non negligere, tum
 prouidere, vt seruorū cōsuetudinē vitent: hæc enim
 ætas vsq; ad septenniū domi alatur necesse est. Huius
 igitur ætatis pueri, ne quid illiberale vel audiāt vel
 videant prohibēdi sunt. Ad summā, vt cætera mala,
 sic debet legumlator sermonis turpitudinem è ciui-
 tate pellere. Nam facilè turpia loquendo, efficitur vt
 homines his proxima faciant. quod maximè prouid-
 endū est in adolescentibus, ne quid tale vel dicant,
 vel audiāt. Si quis autem dicere vel agere vitiorum
 quicquam visus fuerit, hunc oportebit, si quidem li-
 ber sit, nondum tamen ad comestiones admissus, &
 castigari, & verberibus puniri: sin hac ætate maior,
 ignominii illiberalibus, propterea quòd seruiliter
 viuat, notari. Cum autē ne quis talia loquatur pro-
 hibetur,

hibetur, satis intelligitur vetari, ne turpes vel picturas vel fabulas spectet. Ad officium igitur magistratum pertinet curare, ut nihil nec fictum, nec pictum sit, quod tales actiones imitetur, præterquam apud deos quosdam, quibus lex lasciuiam attribuit, apud quos lege pro se liberisq; & vxoribus litare permittitur. Iuniores autem ne iamborum vel comædiæ spectatores fiât, lege prohibedi sunt, donec ad discumbendi ætatem peruenerint, & omnes educatio à temulentia & huiusmodi rerum nocumento tutos reddiderit. Nunc igitur paucis de his rebus disseruimus. Post autem accuratius erit disputandum, oporteat, an secus, & quomodo: nunc autem locus necessario fuit attingendus: nã fortassè Theodorus Tragædus nõ errabat in eo, quod nulli vnquam ne abiecto quidem histrioni, ut ante se in scænam prodiret concedebat, propterea quòd spectatorum animi primis auditibus capiãtur, quod idem in hominum atque rerum cõsuetudines accidit. Nam prima quæque magis delectant. Cũcta igitur mala, sed ea maxime quæ turpitudinem habet, uel odium pariunt, sunt procul pueris remouenda. Post quinquennium verò duobus annis vsque ad septem, doctrinarum quibus institui debent, spectatores fiât oportet. Sunt autem ætates duæ, in quas disciplinam diuidere necessarium est: post septenium vsq; ad pubertatem: & rursus hinc ad annum vnum & vigesimũ. Nam qui hebdomadis ætates partiuntur, hi magna ex parte non rectè præcipiunt. Sed cum omnis ars omnisque disciplina naturæ defectus explere soleat, naturæ di-

ARISTOTELIS

uisio nobis sequenda est. Primum igitur videndum erit, nunquis ordo in pueros sit statuendus: Deinde publicè, an priuatim, vt nūc in plerisque ciuitatibus sic, curam puerorum adhibere oporteat: Tertio, qualis demum sit ea procuratio statuenda.

scholia in Caput XVII.

FILIIS autem procreatis, magni referre ad vires corporis putandum est, cuiusmodi cibo ydem alantur.) Explicatis quæ ad rectam filiorum generationem pertinent, iam uidendum est primum qui cibus sit infantibus accommodatus, & quæ exercitationes, deinde animus qua ratione sit instituendus. Vnus ergo naturalis caterorum animantium, & consuetudo earum gentium, quæ uiribus ad bellum aptis student, aperte declarant, lac esse cibum infantibus accommodatissimum. Prodest etiam infantibus agitari moribus, qui cadere possunt in illam ætatem. Præterea frigoribus assuescere ualetudinē confirmat, & corpus aptum ad officia militaria reddit. à quinquennio ad septennium lusiombus exercendi sunt honestis, nec talibus, ut corpus affligant. puerorum ploratus prohibendi non sunt, quippe cum ad auerscedum faciant. Quod uero pertinet ad morum institutionem, curandum est, ne pueri cum seruis uersentur, aut colloquantur, neque quicquam turpe uel uideant uel audiant. Sunt etiam pueri ab omni turpi spectaculo summonendi. sed qui uini sit expers.) Lac cibus commodissimus est pueris, nisi uino fuerit corruptum: quod accidit, si merum nutrix largiter hauserit, perinde est enim, ac si puer ipse biberet, ut est in libro de somno & uigilia. quã obrem, inquit, nec infantibus uinum, nec nutricibus conducit. Nam fortasse nihil interest, ipsi bibant, an nutrices, sed aquosum bibere oportet, & modicum uinum, quoniam est spiritosum, & tanto magis atrum, propterea scilicet, quod infantes reddit comitiales (ut Galli) Celtas uocat Aristoteles, quos interpres Gallos uertit, publicam sententiam consuetudinēque sequutus. suspicor tamen Aristotelem Celtarum nomine Germanos significasse, non solum hoc in loco, sed in quibusdam alijs. Nam quod hic Aristoteles de Celtarum moribus refert, idem Casar in commentarijs, & Mella de situ Orbis, de moribus Germanorum memorant, & quod Aristoteles uel tertio Ethicorum tradi refert, Celtas

nec in terramotu, nec in maris tempestate timere, multo magis Germanorum natura conuenit, quàm Gallorum: quam mihi suspicionem mouit Honoratus Ioañes Valentinus uir domi nobilis, græcè & latinè doctissimus, cum quo propter egregiam eius eruditionem & humanitatem libenter soleo sermones tum familiares, tum etiam literatos conferre.

Turpes fabulas spectet.) Ut comœdias turpes, dum aguntur in theatris. Quibus lex lasciniam attribuit.) Ut Priapo deo, & Baccho, ac Veneri. spectatores iam fieri oportet doctrinarum.) Ut exercentes se in palastra, currentes, iaculantes, ludos equestres agitantés conspiciant, atque item uoce uel fidibus canentes audiant. Hæc enim studia & exercitamenta doctrinas uocat, quia sunt à pueris & adolescentibus discenda, sed ea maxime quibus & corpora & animi durantur ad bellum, ut indicat Vergilius noster, qui ex præceptis, ut uideretur, Aristotelis studia puerorum, duritiæ ac labori studentium pulcherrimè persequutus est illo carmine,

Durum à stirpe genus natos ad flumina primum
 Deferimus, sæuòque gelu duramus & undis:
 Venatu inuigilant pueri, syluâsque fatigant,
 Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.

Finis libri septimi.

ARISTOTELIS DE REPUBLICA
ca Liber octauus, interprete & enarra-
tore Io. Genesio Sepulueda.

Caput primum.

EGVM igitur latiori plurimū ope-
ræ ponēdum esse in puerorum edu-
catione, quod in ciuitatibus prætermis-
sum Reipub. nocet, nemo dubitauerit: quoniam ad quanque Rempub.
sua est administratio dirigenda, cum sui quanq; mo-
res & tueri, & ab initio fundare soleant, hoc est po-
pulares mores Rempub. popularem, & paucorū po-
tentiam, qui sunt huic generi accommodati: semper
tamen optimi quique mores melioris Reipub. sunt
causa. Præterea cū ad omnes facultates & artes que-
dam sint exordia doctrinæ, & quibus antea assuesce-
re conueniat: vt earum cuiusque muneribus funga-
mur, dubium esse non potest, quin idem in virtutis
actiones accidat. Sed quoniā vnus est omnis ciuita-
tis finis, haud dubiè necessarium est, vt vna eadē-
que sit cunctorum educatio & disciplina, eadēque
cura & procreatio, idq; publicè, nō priuatim, quem-
admodum nūc suorum quisq; filiorum curam gerit,
& eos prout visum est, priuatim instituit, cum tamē
communium communē esse exercitationem oporteat,
& simul ciuium quisque se nō suum, sed omnes
ciuitatis esse putare debeat. Est enim vnusquisq; ci-
uitatis pars: procuratio verò cuiusque partis procura-
tionem totius spectare debet lege naturæ quo no-
mine

is, procuratio

mine laudandi sunt Lacedæmonii, qui magnum studium in pueros, & magnam curam, eamque publicè conferunt. De educatione igitur leges esse ferendas, eamque publicam esse oportere, perspicuum est.

scholia in Caput I.

LEGUMLATORI plurimum operæ ponendum esse in puero-
rum educatione. Persequitur rationem pueros educandi & instituendi
inchoatam libro superiore, quam curam legumlatori maxime necessa-
riam esse docet. Nam mores civium tum ad instituendam, tum ad con-
servandam cuiusque generis Rempub. multum faciunt. Placet autem
non priuatim institui pueros, sed publicè, more Lacedæmoniorum. Rei-
publicæ nocet. Neglecta cura pueros instituendi Reipub. officit. Sui
quanque mores. sic quæque Respub. optimè & institui ab initio, &
deinde conservari potest, & solet, si mores civium ei generi consentiãt.

Vnus est omnis civitatis finis. Quia civitas uniuersa unum & eun-
dem finem spectat, eademq; re felicitatem meritur, idcirco ciues omnes
eodem modo institui ac educari debent publicè. Procuratio cuiusque
partis. Administratio singularum partium debet ad totius admini-
strationem referri.

Caput II.

QVÆ sit autem educatio, & que modo pueri
institui debeãt, cognitū esse oportet. Nunc enim de
operibus ambigitur, cum non eadem omnes pueris
discenda esse existiment, nec ad virtutē, nec ad opti-
mam vitam. Sed neque illud satis constat, ad mores
animæ, an ad intelligentiam potius institutio sit di-
rigenda. Ex vsitata quidem educatione turbulenta
est & obscura constituendi ratio: num rebus ad vi-
tam vtilibus, an iis quæ ad virtutem pertinent, an re-
bus præstãtoribus exerceri debeãt. Nam hæc omnia
quibusdã se iudicibus tuentur. De his enim quæ vir-

tutem attingunt, nihil est de quo inter omnes conueniat. Nam virtutem statim non eandem colunt omnes, vt merito de ipsius exercitatione dissentiant. Ex operibus igitur vtilibus necessaria esse discenda certum est: sed cum liberalia, illiberalibus diuisa sint, non esse omnia discenda, perspicuum est, sed ea duntaxat ex vtilibus esse obeunda, quæ obeuntem sordidum non efficiunt. Sordidum autem opus & ars doctrinæque sordida putari debet, quæcunque liberiorum hominum corpus vel animum vel intelligentiam inutiles ad vsus actionesque virtutis reddunt. Quamobrem quæcunque artes corpus in deteriorem habitum inducunt, mercenariasque operas sordidas appellamus, propterea quod mentem impediunt abiectionemque reddunt. Scientiis autem quibusdam liberalibus operam quadamtenus impedere, non est illiberale, sed qui hoc facit aliorum causa, is sæpe mercenaria feruiliq; opera fungi videri potest. Vulgatæ igitur discipline, vt supra diximus, ancipites sunt, & in vtranque partem flecti possunt.

scholia in Caput II.

QVAE sit autem educatio, & quomodo pueri instituti debeant.) Duo sunt legumlatori consideranda in constituenda educatione, primum quæ sint pueris addiscenda: secundum quomodo sint instituendi. Nec enim constat quo referri debeat educatio, ad commoditatem, an ad morales virtutes, an ad cognitionem rerum & contemplationem: quanquam ex rebus vtilibus non dubium est, quin necessariae sint addiscendæ, non tamen illiberales, sed quæ sint homine ingenuo dignæ. scientia uerò liberales non propter alios, sed propter se cuique sunt addiscendæ. De operibus ambigitur.) Non de modo, sed de rebus ipsis & studiis ac exercitamentis, quibus pueri sunt instituendi. Nec ad uirtutem.) Quoniam alij

alij aliam uirtutem magis probant. Nec ad optimã uitam.) Alij enim alio felicitatem metiuntur. Ad mores animæ.) Ad uirtutes morales.

An ad intelligentiam.) Ad contemplationem, & intellectuales uirtutes. Ex usitata quidem educatione.) Si ad uulgare & communem educationem spectare libeat in præceptis educationis tradendis, ut ea scilicet edoceamur & dirigamur, parũ nos inuare poterit. Quæ pertinent ad uirtutem.) Moralem intellige. An rebus præstantioribus.) In cognitione rerum & contemplatione. Nam τὰ ἄδελφία, quas res præstantiores solet interpres conuertere, Aristoteles quæ necessarijs & utilibus excellentiora sunt, uocare consuevit, qualis est rerum naturalium, & Dei, mundi que, & maximarum mundi partium cognitio & contemplatio, ut supra non semel declaratum est, & in primo libro de prima philosophia Alexander Aphrodisiensis exponit, quem ipsi adulescentes uoluntate Clemētis pontificis maximi e græco in latinum sermonem conuertimus. Quibusdam se iudicibus tuentur.) Suos auctores habent, à quibus tradita sunt. Animum uel intelligentiam.) Partem animæ rationis expertem, in qua uirtutes morales ingenerantur: uel superiorem, qua prudentia & ceteræ intellectuales uirtutes gignuntur. Itaque non solum artificum, sed etiam agricolarum, & omnis generis mercatorum & mercenariorum uitam in artibus & actionibus sordidis uersari tradit. scientijs quibusdam liberalibus.) Ut musica, & arti pictoria. potest etiam hoc ad doctrinas referri, in quarum studio nitium illud uitari debet, quod Cicero in C. Sulpitio, & in Sex. Pompeio damnanit, quod alter in astrologia, alter in geometria magnũ studium, multamque operam in res obscuras atque difficiles contulissent, easdemque minime ad solidam illarum scientiarum cognitionem necessarias, quæ doctrinæ & artes, si non sponte sua & cognitionis gratia, sed ob alias causas, uel ut aliorum uoluptati quispiam aut commoditati seruiat petantur, mercenariæ fiunt & seruiles. Vulgatæ igitur disciplinæ.) Rationes instituendi pueros quæ traditæ sunt & uulgatæ, quam supra usitatam educationem uocauit, nihil habet certi & definiti, quo possimus ad ueram instituendi rationem tradendam erudiri: hæc uerè sunt literæ, palestra, musica, & pictura, de quibus deinceps disputabit. Nam literæ possunt tum ad mercaturam referri, & opera necessaria & utilia, tum ad liberales disciplinas & contemplationem: & pi-

Etur. & musica eodem modo, ut proximo capite declarabitur. Quo fit ut hæc uulgaris instruendi ratio sit anceps, cum possit ut ad honestam & liberalem uitam, sic ad utilitatem referri.

Caput III.

Sed quatuor ferè sunt, quibus instituere pueros consueuerunt, literæ, palæstra, musica, & quarto loco ars pictoria, qua nonnulli pueros instituendos curant: sed literaria & pictoria tanquam utiles sint ad vitam, & multifariam commodas: palæstra quasi ad fortitudinem conducit. Cæterum musica in controuersiam venire potest, utpote cui plerique nunc dant operam voluptatis gratia, cum tamen initio in disciplinæ parte poneretur, propterea quòd ipsa natura, ut sæpe diximus, postulat, ut non modo negotia rectè gerendi, sed etiam otio honestè fruendi facultas adit. Hoc est enim cunctorum principium, ut rursus de ipso disseramus, quoniam & si utrunque expetendum est, otium tamè præferri debet, sed non id quod in ludo consumitur: tunc enim ludus nobis necessario finis esset uicè, quod fieri nõ potest, & inter negotia magis ludis est utendum: nam qui laboribus exercetur, is alternam requiem desiderat. Est autem ludus requiescèdi gratia. Negotiũ verò cum labore & contentione geritur. quamobrem inducendi sunt ludi occasionem vsus obseruantibus, ut tanquam medicamentum adhiberi videantur, quoniam hic animi motus remissio est, & propter uoluptatem requies. Otio autem ipso uoluptas felicitasque & uita beata cõtineri uidetur. in hoc enim ipso, ut otio fruamur, uoluptas & felicitas, uitaque beata con-

contineri videtur: quod occupatis non suppetit, sed otiosis. Nam qui in negotio est, is cuiuspiã finis gratia, tanquam is nõ adsit, negotiatur. Felicitas autem finis est, quam non cum dolore, sed cum voluptate contingere omnes existimant. Cæterum hanc voluptatem non eandem omnes, sed sibi quisque suoque habitui accommodatam statuunt: optimus autem quisque eam esse decernit, quæ optima est, & à rebus honestissimis proficiscitur. Ad otium igitur vitæ liberalis, vt quædam discant, ac eis instituantur, oportet: vtq; instituta hæc & disciplinæ propter se, quæ verò ad negotium pertinēt, vt necessariæ & aliarum rerum gratia suscipiantur. Quocirca priores musicam in parte disciplinæ, non ut rem necessariam statuerūt (nihil enim habet huiusmodi) nec vt vtilem, quemadmodum literæ vtilis sunt ad rationē quaestuariam, & rei familiaris administrationē, & ad doctrinā & ad opera multa ciuilia. Sed ars pictoria vtilis esse videtur, vt melius de artificum operibus iudicemus. Nec rursus quemadmodum palastra, sic musica valetudini viribúque cõfert: neutrum enim ex ipsa videmus existere. Reliquum est igitur vt musica ad vitam in otio liberaliter degendam discenda sit, quo ipsam videmus à veteribus referri. Quam enim vitam liberorum hominum esse putant, huic musicam attribuunt. Itaque Homerus in carminibus ait,

Quàm iuuat ad lautã cœnam accersire Thalamus?

Et sic quosdam alios præfatus, inquit,

Cantorémq; vocât, modulis qui mulceat omnes.
Et alio in loco Vlysses eam vitam optimã esse con-

ARISTOTELIS

firmat, cum homines, inquit, lætitia perfusi sunt.

Pérq; domum cantu fruítur conuiuia recumbens. Esse igitur disciplinam quandam, qua non vt vtili aut necessaria, sed quasi liberali & honesta filii sint instituédi, perspicuum est. Cæterum vna sit, an plures, & hæ quæ sint, & quomodo docendæ; postea differemus. Nunc id tantum profecimus, quod nostram sententiam quodam veterum testimonio ex traditis disciplinis confirmauimus. hoc enim musica declarat. Nec dubitari potest, quin ex necessariis aliqua doceri pueros conueniat, vt literis erudiri, non solum propter commoditatem, sed etiam quia fieri potest, vt ex his ad alias disciplinas procedatur. Eadémque ratione instituendi sunt arte pingendi, non quo minus in rebus priuatis emendis errent, nec suppellectilis aut vestis emptione & venditione fallantur, sed potius quoniam ex hac existit corporū pulchritudinem contemplandi ratio. Commoditatibus autem vbique duci, nec magnum decet, nec ingenium animum: sed cum moribus, an ratione sermonéque insticui pueri, & corpore prius an mente exerceri debeant, in promptu sit intelligere. Ex his palam fit oportere pueros gymnasticæ & pædotribicæ tradi, quarum altera corporis habitus, altera verò opera qualitate quadam afficiuntur.

scholia in Caput III.

S E D *quatuor ferè sunt, quibus instituere pueros consueuerunt.)
 Quatuor facultates sunt, quibus parentes filios suos instituendos curare
 solent, literæ, palestra, musica, & ars pictoria, propter quasdam scilicet
 utilitates. Nam literæ ad multa negotia sunt utiles. pictoria facit ne sal-
 lamur*

latur in cōtibus pictis palaestra sine gymnastica, quoniam ad res bellicas prodest. De musica dubitari potest. Nam licet ea quidam utantur oblectationis gratia, veteres tamen partem quandam recte educationis eam esse statuerunt, ad otium scilicet recte fruendum. Nam otium finis esse optimae uitae statuendum est, non tamen otium quod in lusionibus consumitur, sed quod in optimarum rerum cōtemplatione ponitur. Nam ludus non finis esse, sed laboribus interponi debet, quasi medicina ad vires per requiem recipiendas, ut iterum labor suscipiatur. Itaque ludus tanquam res necessaria negotijs obeundis est adhibendus: musica uero tanquam honesta, & ad otium fruendum in uita liberali accommodata. Eodemque modo facultas pictoria non utilitatis gratia discenda est, ne in emptionibus fallamur, sed quia praebet corporis pulchritudinem, diiudicandi & contemplandi facultatē. Litera & palaestra.) Litera sunt legendi & scribendi facultas. palaestra alio nomine, utroque graece gymnastica uocatur. sed palaestra, Latinis est magis usitatum uocabulum, quo significantur omnes ferē corporis artificiosae exercitationes. Tanquam utiles ad uitam.) Itaque finem harum utilitatē quandam faciunt, de qua infra memorabitur. Quasi ad fortitudinem.) Ad munera militaria. Cum tamen initio.) Veteres qui musicae fuerunt auctores, ad rectam & honestam educationem musicam pertinere statuerunt, ipsamque in numero liberalium scientiarum posuerunt. Hoc est enim cunctorum principium.) Otium cunctis ponitur tanquam principium deliberationis in uita instituenda, quia cuncta ad otium referuntur tanquam ad finem. Itaque principium hoc in loco uocat finem, quoniam eadem res & finis dicitur & principium. Nam quod est principium in deliberatione & consideratione, id ultimum est in effectione, Ethicorum iij. & finis in actionibus principium est, ut suppositiones in mathematicis, septimo Ethicorum. Tunc enim ludus necessario finis esset.) Si ludicrum otium esset felicitas, finis optimae uitae positus esset in ludo: quod fieri nō potest. Nec enim ad ludum & iocum nati sumus, ut inquit Cicero, sed ad seueritatem potius, & quaedam studia grauiora atque maiora. Cum labore & contentione.) Contentio animi contraria est remissioni & relaxationi. Occasionem usus obseruantibus.) Debet enim tempus obseruari ad ludum & iocum, cum scilicet requies ad vires corporis aut animi labore defatigati recipiendas est ne-

cessaria. Quoniam hic animi motus.) Motus qui fit in ludo, est animi relaxatio, & idem propter uoluptatē est requies. in hoc enim ipso.) Otium late patet, complectiturque uoluptatem & uitam beatam, quod negotio abest. Nam qui negotiatur, is alicuius rei quam non habet gratia negotiatur, felicitatis scilicet causa, tāquam eam nondum sit affecturus. sed sibi quisque, suoque habitui.) Vitiosus prout ipsi & uitiosus habitibus quos animo induerit conuenit: sic uoluptatē comitem beatæ uitæ statuit, turpē scilicet & uitiosam: ut probus honestam, & quæ ex rebus honestissimis capitur. Literæ utiles sunt ad rationem quaestuariam.) Nam sine literis non potest confici accepti & expēsi libellus, qui utilis est mercatoribus, & patribus familias. Ad doctrinam.) Ut procedatur ad artes, & scientias liberales. Sunt etiam utiles literæ ad ciuiles actiones, quæ multifariam scripturis indigent & monumentis. Ad uitam liberaliter degendam.) Vitam liberalem uocat, quæ sibi uacat, nec est in rebus necessarijs aut utilibus parandis occupata. Nec in supellectilibus aut uestijs.) supellectilibus nomine uasa omnia escaria & potoria, mensæ, lecti, & candelabra, & cetera id genus continentur: quæ si sculpta sint, quasi picta possunt pictoris iudicio discerni. Vestis autem uocabulo tapetes etiā & aulea ueniunt, & stragula omnis generis, quæ omnia græcè τῶν οὐδῶν nomine intelliguntur. Gymnastica & pædotribica tradi) Gymnastica est, quæ alio nomine uocatur palaestra, facultas exercendi corpus ad uires corporis ualitudinēque confirmandam, & bonam habitudinem ingenerandam. Pædotribica uerò pertinet etiam ad corporis exercitationem, non tamen uiriū habituumque & ualitudinis gratia, ut gymnastica, sed operū, id est ut pueri discant iaculari, gladio punctum casumque ferire, equos flectere, & cetera corporis liberalia militariāque munera obire. Altera igitur id est palaestra corporis habitus afficitur qualitate quandam, quia robustus fit, & rectē ualet. Altera id est pædotribica, opera militaria afficiuntur bonitate, id est rectē obeuntur.

Caput IIII.

N V N C igitur ciuitates quæ curā in pueros maxime conferre videntur, aliæ athletarum habitū ingenerant, quæ res speciem deformat, & obest corporum

rum incremento. Lacones autem licet hoc errore non labantur, tamē laboribus feros & immanes reddunt, tanquam hoc sit ad fortitudinem accommodatum. Sed vt sæpe diximus, nec ad vnā virtutem, nec ad hāc maximē est ea cura referēda: & si ad hanc referri debet, tamen qua id ratione fiat, Lacones non compererunt. Non enim neque in cæteris animantibus, neque in gentibus fortitudinem comitem feritatis esse notamus, sed mitiores & leonis similes mores affectari. Sunt autem multæ nationes ad cædes & humanarum carniū epulas procliuēs, vt ex iis qui Pontum accolūt, Achei & Eniochi. Et ex mediterraneis gentes aliæ quædam his similes, aliæ etiam immaniores, quæ cū atrociniis deditæ sint, à fortitudine tamen abhorrēt. Præterea Lacones ipsos scimus, dum assiduē laboribus exercentur, aliis præstitisse. Nūc autem & ludis gymniciis, & bellicis certaminibus esse cæteris inferiores. Non enim idcirco præstabant, quòd pueros ad eum modū exercerent, sed eo tantum, quòd aduersus nō exercitatos exercebant. Ad honestatem igitur primæ partes deferri debent, non ad feritatem. Non enim lupus, nec alia vlla fera, sed vir probus aptus est honesto periculo subeundo. Cæterum qui pueris ad hęc nimiam licentiam præbent, nec eos rerum necessariarum disciplina imbuendos curant, hi pueros reuera fordidos efficiunt ad vnum tantum opus vtiles ciuili rationi reddentes, idq; vt ratio docet, peius aliis. Non igitur ex prioribus factis iudicium, sed ex præsentibus est faciendum. Nūc enim concertatores habent

ARISTOTELIS

& æmulos disciplinae, eisdem antè carebāt. Gymnastica igitur vtendum esse, & quomodo, non est controuersia: debent enim ad pubertatem vsque leuioribus exercitationibus tradi, victu violento, & laboribus necessariis remotis, ne sint augeſcentibus impedimēto. Omnis res hoc malū parere posse nō paruo argumentō est, quòd inter Olympionicas duos trēsve ad summum reperias, qui viri & iidem adulescentes fuerint victoria potiti, propterea quòd iuniores dum se necessariis exercitationibus dedunt, vires exhauriūt. Sed cum tres annos à pubertate disciplinis aliis tribuerint, tunc conuenit laboribus & certa ciborum necessitate proximam ætatem exercere. Nam simul mentem & corpus laboribus fatigare non conuenit: quoniam hi labores contrariarum rerū efficientes sunt. Labor enim corporis menti est impedimento, mentis autem corpori. De musica & si quædā supra differuimus, nō tamen erit alienum vltèrius eadem repetentes procedere, vt quaestioni quæ de ipsa posset induci, occasionem præbeamus. Nec enim facilè est musica quā vim habeat, nec cuius gratia sit capeſſenda constituere, num ludi, & quietis alternæ, vt somnus & largior vini potus. Hęc enim per se non rebus honestis, sed iucundis annumerantur, simulq; sollicitudinem, vt Euripides ait, excutiunt. Itaque musica in hunc ordinem redigitur: & his vtuntur eodem modo vino, ebrietate & musica: saltationem quoque his rebus annumerant. Ad ludum igitur & requiē musica referri debeat quaeritur, an magis putanda sit nōnihil ad virtutem pertinere,

tinere, vt queadmodum gymnastica corpus, sic ipsa mores qualitate quadam afficere valeat, rectè laxandi facultate per consuetudinem inducta, an aliquid ad vitam liberalem atque prudentiam conferat. hoc enim tertium memoratorum ponendum est. Palam est igitur pueros non esse ludi causa instituendos: nec enim discere ludus est, cū non sine molestia erudiantur. Sed neque vitam liberalem pueris decet ac talibus ætatibus tribuere, cum finis imperfecto non conueniat, sed forsitan studium puerorum ludi causa, quo in virili & perfectæ ætate fruuntur, inductum esse videatur. Quod si ita est, quid tandem habet causæ cur ipsi doceantur, & non potius Persarum, Medorumque regum more per alios id faciant, & voluptate atque disciplina fruuntur, cū sit necesse melius id fieri ab illis qui hoc ipsum opus & artē profitentur, quàm ab his qui tantum temporis & operæ in eo, quantum modo in discendo posuerunt? Quod si ipsos in talibus rebus elaborare oportet, debent iidem ipsi etiam condiendorum obsoniorum artem, negotiumque suscipere: quod multum habet absurditatis. Eadem manet difficultas, si ea vis musicæ est, vt mores meliores efficiat. Nā quid attinet ipsos discere, & non potius audire alios, vt rectè & oblectetur, & iudicare valeant Laconū more, qui quanuis non didicerint, tamē, vt ferūt, rectè possunt qui sint optimi, & qui non optimi cantus iudicare. Eadem est ratio, si ad iucundam liberalemque vitam adhiberi debet. Quid enim attinet ipsos discere, & nō aliis vtētibz frui? Licet autem opinionem quam de diis ha-

bemus considerare: neque enim Iuppiter ipse can-
tare, aut fidibus canere à poëtis memoratur: quin for-
didos tales homines appellamus: atque eo munere
præterquam ludentem non est viri non temulen-
ti fungi. Sed de his rebus postea fortassis locus erit
differendi.

scolia in Caput IIII.

IVNC igitur ciuitates quæ curam in pueros maximè conferre ui-
dentur.) Dupliciter erratur in pueroꝝ educatione. Nam quedam ci-
uitates dum robustissimos facere conantur, speciem deturpant, corpora
detorquentes, & per nimios labores obsunt, quo minus corpora in pro-
ceritatem augeant. Alij ut Lacedæmonij feras & immanes reddunt,
cuncta ad unam uirtutem bellicam referentes, cum tamen educatio non
sit ad hanc maximè dirigenda: nec si sit, feritas faciat ad fortitudinem,
ut exemplis declaratur. Itaque ad honestatem, non ad feritatem exer-
citationes sunt referendæ. Gymnastica igitur utendum est usque ad an-
num quartumdecimum, sed ita ut pueri leuioribus laboribus exercean-
tur: nec eis cibus concoctus difficilis tribuatur, ne augeſcentibus obsit.
Sed cum tres à pubertate annos studijs alijs tribuerint, hoc est ab anno
decimo octauo maioribus laboribus eos exerceri conuenit, & cibus us-
lentibus ali ad opera necessaria accommodatis. De musica in quæstio-
nem uenire potest, requietis uoluptatisque causa sit capeſſenda, an con-
ferat ad uitam beatam: sunt enim in utranque partem rationes. Athle-
tarum habitum.) Robori scilicet corporis & uiribus maximè studen-
tes. quæ res homines per labores deformat. de quo Quintilianus ait, Si-
cut athletarum corpora etiam si ualidiora fiant exercitatione, & lege
quadam ciborum, non tamen esse naturalia, atque ab illa specie quæ sit
concessa hominibus adhorreere uidentur. Comitem esse feritatis.) For-
titudo non sequitur feritatem, nec esse ferum hominem & immanem
sive crudelem, argumentum est fortitudinis. Ex mediterraneis.) Ex
gentibus Ponticis, quæ non tenent loca maritima, ut Achai & Eniochi,
sed longius ab ipso Ponto Euxino habitant. Caterum qui pueris ad
hæc nimiam licentiam præbent, nec eos rerum necessariarum disciplina
imbuendos curant.) Qui pueris feritati & crudelitati studentibus in-
dulgent,

dulgent, uel eos ad inuicem inuicem instituit ac moribus inducunt nec tem-
perantia & iustitia ceterisque uirtutibus ad recte tum in bello & ne-
gorijs, tum in pace & otio uiuendum necessarijs imbuendos curant, hi
puerorum animos deprauant, & parum accommodatos reddunt ciuili
rationi, qua sunt per leges & mores à legumlatore instituenti, ut probi
uir ciuesque fiant, præterquam ad fortitudinem, bellumque gerendum,
ad quod etiam ipsum deterius alijs accommodantur. Immanitas enim
ac feritas non solum iustitiæ ac temperantiæ, ceterisque humanioribus
uirtutibus est inimica, sed etiam ad fortitudinem, cuius causa peritur à
Lacedæmonijs, parum aut nihil uuat. Non igitur ex prioribus factus.)
Ad Lacedæmonios hoc quoque referendum est, qui prius idcirco cæte-
ros uincebant, non quòd meliore ratione exercerentur, sed quia exer-
citati cum non exercitatis pugnabant: nunc autem quantum exercitati
sint, uincuntur tamen interdum, quia res eis est cum perinde exercita-
tis. victu uiolento.) victu athletico, quem paulò post ἀναγκαστικόν
uocat, ut exercitationes necessarias, quos hic necessarios labores, qui-
buis adulescentes exerceri plusquam uellent cogebantur: aut labores ne-
cessarios & necessarias exercitationes pro uiolenti ac modum exceden-
tibus dicit. Nam ut necessitas latine, sic græcè ἀνάγκη uim interdum
significat. dicuntur autem uiolenti labores intolerabiles, & qui sibi fa-
tigatum corpus cogunt succubere. inter Olympionicas.) inter Athle-
tas, qui Olympico certamine uictores fuerunt. Adolescentiæ enim nimio
labore exercita, & uiolentiæ exercitationibus antequam robur & statu-
ra perficiatur fatigata, exhaustas uires & quasi effectum corpus tradit
ætati uirili. Sed cum tres annos.) Hoc referendum uidetur ad opera,
quibus pueri sunt per παιδοτριβικὰ, de qua paulò antè diximus, insti-
tuendi. Certa ciborum necessitate.) Lege quadam ciborum. Nam utro-
que modo Quintilianus ἀναγκαστικὰν interpretari uidetur lib. dua-
decimo. quoniam Athletæ cibus duntaxat ualidis & ad uires confirman-
das & augendas accommodatis utebantur, ficis scilicet aridis aut car-
nibus. Nam uictum Athletarum in ficis aridis, quibus corpus uiresque
iuuentur, olim constituisse, ac deinde à Pythagora exercitatore transla-
tum esse in carnes, Plinius est auctor naturalis historiae libro nigesimo-
tertio. A cibus autem leuioribus secundisque mensis uelut lege quadam
prohibebantur. Hoc est enim quod Paulus ait in epistola qua est ad Co-

ARISTOTELIS

*vinthios prima, quicumque agone contendit, ab omnibus se abstinet, ab omnibus scilicet leuioribus delicatioribusq; cibis. Vt somnus & longior cibi potus.) Somnus ut ab ipso in libro de somno & uigilia definitur, est affectio quadam sensibilis partis uinculo & torpedini similis: est enim uacatio siue quies sensuum omnium, qui cum sentiendo fatigantur, ut aliquando quiescant necesse est. Huic igitur similis est ludus, ut intentio animi per requiem relaxetur ludendo seu iocando. Ludus enim late patet, pertinetque ad omnia qua non serio fiunt, aut dicuntur. eadem est uini largioris potus ratio, qui est quasi requies sollicitudinum, & seueriorum curarum. Sic ipsa mores qualitate quadam afficiat.) Vt quemadmodum gymnastica bonum habitum corporis ingenerat, sic musica boni habitum animi. Musica enim homines sic affici solent, ut quandoque irati placentur, tristes ad latitiam redeant, quandoque languens animus concitetur, & uarijs modis agitur, pro diuersitate scilicet concentuum, siue tonoru: que ratio ad mores, id est ad uirtutes morales pertinet. habitus enim ex actibus generantur. Ad uitam liberalem atque prudentiam.) Ad uitam beatam & contemplationem. Nam quod Aristoteles graece dicit *θεωρητικόν*, hoc interpres modo uitam liberalem, modo uitam beatam conuertit: in hoc enim intellectu utitur eo uocabulo Aristoteles: prudentiam autem hoc in loco improprie pro intelligentia & contemplatione posuit, ut saepe solent auctores uocabula ad res similes transferre. Nam prudentia proprie in rebus agendis uersatur: contemplatio & intelligentia in rebus necessarijs, aut certe in consideratione, qua ad actiones exteriores non referuntur: sed interdum alterum pro altero ponitur, quoniam utrunq; est rationis actio & consideratio quadam. Musica igitur tunc ad uitam beatam & intelligentiam pertinere dicitur, cum intellectus in musica contemplatione, ut in quodam intelligibili & scientia quadam uersatur, sonorum scilicet proportionem, discrimina, compositionem, & concentuum efficientiam in humanis animis contemplando. Hoc est enim tertium memoratorum.) Nam primum fuit, quod ad requiem & delectationem pertinet. secundum, quod ad mores animi & affectus sedandos aut concitandos. Tertium, quod ad contemplandum & philosophandum. Per alios id faciant.) Per cantores aut tibicines, & alios musicos artifices, quibus canentibus ipsi delectantur, & musica fruuntur. Laconum more.)*

Vt facere

Ne facere scilicet credamur, & poetis memoratis. Qui ut viri sapientes, quid quaque personam deceat, maxime considerare, & decorum seruare solent. Non est uiri.) Graui scilicet & honorati, seu principis, qualem poeta Ionem faciunt inter deos, praterquam si temulentus sit, aut per ludum faciat, non serio, ut mercenarij musici, unde nata est cantorum paulo ambitiosorum consuetudo, quæ Horatius non inuoluntate fortasse utium uocauit, ut nunquam inducant animum cantare rogati, ne turpiter scilicet mercenariorum more alienæ uoluptati seruire uideantur: iniussi nunquam desistant, cum sponte sua sunt in eam rem, qua ipsi maxime delectantur, sine nota seruilis animi deducti.

Caput V.

SED prima quæstio est, num musica sit ex disciplinarum ordine reicienda, an secus: & ex tribus explicatis rebus cuius vim habeat, disciplinæ, ludi, an uitæ liberalis atque beatæ: sed tamen rectè omnibus annumeratur, & omnium particeps esse videtur. Nam ludus quietis est causa: quies autem necessario iucunda, cum sit molestiæ quam labores inferunt, medicina. Et uitæ beatæ non solum honestatem, sed uoluptatem etiam inesse oportere constat, quoniam esse felicem ex utraque consistit. Musicam uero de numero esse iucundissimarum rerum omnes consentimus, tum simplicem & nudam, tum in concantu. Quare Musæus cantum mortalibus iucundissimum esse tradit. Itaque non temerè musica in hominum cœtus & uitas liberales adhiberi solet, quasi vim habeat oblectandi, quod intelligitur oportere, ut musica adolescentiores instituantur. Nam quæ sunt absque nocumento iucunda, hæc omnia non solum fini, sed etiam alternæ quieti cōueniunt. Verū tamen cum raro ad finem homines perueniant, sepe autem

ARISTOTELIS

requiescant, & ludis utatur, efficitur ut non solum ob
 alia, sed etiam propter voluptatem commodum fit in iu-
 cunditatibus, quas musica praebet requiescere. Acci-
 dit tamen hominibus ut ludos finem faciant, idcir-
 co fortassis, quod fini voluptas quaedam inest, & si
 non quaeris: hanc autem inquirentes, pro hac illam
 accipiunt, propterea quod quaedam habet actionum
 fini similia. Nam ut finis nullius futurae rei gratia ex-
 petendus est, sic huiusmodi voluptates nullius rei
 futurae gratia petuntur, sed propter antecedentes,
 hoc est ob labores & molestiam. Cur igitur felicitate-
 tem per has voluptates quaerunt, hanc merito cau-
 sam esse dixeris. Sed quia musicae non ob hanc solum,
 sed etiam quod ad requiescendum utilis esse vide-
 tur operam impendunt: quaerendum est utrum hoc
 ex accidente fiat. Ipsius autem natura altiore dignitatis
 gradum teneat, quam pro eius usus de quo
 memorauimus ratione, oporteatque non solum vo-
 luptate qua capitur ex ipsa frui, cuius omnes habent
 sensum, nam musicae voluptas quaedam naturalis in-
 est, unde cunctis & aetatibus & moribus usus eius est
 iucundus, sed etiam videre, nunquid ad mores quo-
 que animamque pertineat. quod facile intelligitur, si
 per musicae qualitate quadam qua ad mores pertineat
 afficimur. Affici autem cum alia, tum concentus Olympi-
 pici declarant, quibus animos constat in furorē rapi.
 Furor autem affectio est morum qui animam attingunt.
 Praeterea qui audiunt imitationes conuenienter eis
 afficiuntur, etiam sine rythmis & cantibus ipsis. Sed
 quoniam accidit ut musica ex numero sit rerum iu-
 cunda-

cundarum, & virtus vt rectè oblectemur, amemusq; & odio habeamus efficiat, oportet haud dubiè hoc discere, nec vlli rei æquè assuescere, ac vt rectè iudicemus, & probis moribus honestisq; actionibus oblectemur. In rythmis autè & cãtibus proximè ad veras naturas accedūt iræ, lenitatis, præterea fortitudinis & temperantiæ imitationes, & omnium quæ his rebus cõtraria sunt, ac cæterorum quæ mores attingunt, quod rebus etiã ipsis declaratur. Talibus enim audiendis animo mutamur. Cui autè res similes molestæ solent esse, ac vicissim iucundæ, hic prope est, vt eodem modo sit ad res ipsas veras affectus. Si quis enim inspicienda cuiuspiam imagine, non ob aliam causam quàm propter formam ipsam delectatur, huic necesse est iucunda sit ipsius, cuius imaginem intuetur, contèplatio. Accidit autem vt in aliis sensibus nulla sit morum imitatio, id est in iis quæ intactum gustatùmq; cadunt. Nam quæ in aspectum in his exigua quædam est imitatio, tales enim sunt figuræ, sed parum, & omnibus est huiusmodi sensus communis. Præterea hæc non morum imitationes sunt, sed potius signa, figuras dico & colores quibus mores referuntur, & hæc inter corporis affectus numerantur. Cæterum si quid in harum rerũ contemplatione interest, adolescentes non Pasonis opera, sed Polygnoti, & si quis alius pictor, statuariũve morum rationè habet, intueri debent. At cantibus ipsis morum imitationes insunt, de quo non potest dubitari, cum ipsa statim concentuum natura discrimen existat, vt audientes diuersis modis afficiantur: nec si-

ARISTOTELIS

militer ad eorum quenque sese habeant, sed quibusdam ad fletum magis & moerorem moueantur, ut eo qui dicitur mixolydius: aliis mente fiant molliores, ut remissioribus cantibus: alio concentu media & constantissima ratione afficiantur, quod ex concetibus solus Doricus efficere videtur. Phrygius furorē infert. Hęc enim rectè traduntur ab iis qui sunt in hac disciplina philosophati: quippe ipsarū rerum testimoniis rationes confirmāt. Nam in rythmis eodem modo sese res habet. Quidam enim mores magis constantes, alii mobiliiores habent: & ex his quidam importunos motus concitant, alii magis liberales. quo planè intelligitur, vim musicæ inesse mores animi qualitate quadam afficiendi: quæ si hanc vim habet, dubium esse nõ debet, quin hac adulescentes institui ac erudiri deceat. cuius musicæ doctrina cū huius naturæ temeritate cõgruit. Adulescētes enim nihil iniucundū non inuiti ferunt. Musica verò suaapte natura suavis est, & cõcentus atq; rythmi quandam inter se cognationem habere videntur. Quocirca multi sapientes in hanc opinionem venerunt, ut animam alii concentum esse, alii concentum habere proderent.

Scholia in Caput v.

SED prima quæstio est, num musica sit ex disciplinarū ordine reijcienda.) Cū ex tribus rebus memoratis, disciplina, ludo, & uita beata, ad quam musica referri debeat queratur, ad omnes tamen referri potest. Est enim ludo similis, quia musica propter eius iucunditatē animum quasi ludo relaxare licet, ut negetior ad officia, & seniores curas redeat: potest etiam facere ad uirtutes morales ingenerandas, quod est disciplina. Item potest ad uitam beatam ob eandem iucunditatem pertinere.

peruenerit. Nam uita beata ut sine honestate ita sine iucunditate non consistit. Nec enim dubium est quin musica sit sua natura iucunda: sed cum pauci ad uitam beatam perueniant, multi tamen uoluptate fruuntur, non ut requies, sed ut sine, propter similitudinem quam habet uoluptatosa uita cum uita beata, quoniam utraque iucunda est. Sed & illud quarendum est, num musica prater uoluptatem quam omnibus suapte natura præbet, aliquem proprium effectum honoratiorem habeat, & ad uirtutem pertinetem: quem musica inesse facile intelligitur, cætus Olympicos considerantibus, qui furorem quendam incutere notantur. Itaque multis ex causis musica pueros assuescere oportet, tum ludi, tum uirtutis ingeneranda gratia, atque item iucunditatis ad uitam liberalem pertinentis: maxime tamē morum causa, quorum imitationes quædam sunt in cantibus. *Disciplina.*) Num ad educationem & uirtutes morales ingenerandas pertineat. *Esse felicem ex utraque consistit.*) Vita beata posita est in usu uirtutis & uoluptate, quæ ex ipso usu uirtutis existit.

simplicem & nudum.) Quæ per unam duntaxat uocem aut unum sonum editur. Nam concentus est multarum uocum aut sonorum per certas proportionem conuenientia. Quæ sunt absque nocumento iucunda.) Voluptates sine nocumento uel dolore sunt, ut ipse Ethic. x. declarat, quæ auditu, usu, uel odoratu percipiuntur, aut ex doctrinis. Nam uoluptates corporeæ non fiunt sine antecedente dolore quodam cupiditatis, & interdum pariunt etiam molestias & incommoditates. Cum raro ad finem homines perueniant.) Ad felicitatem, quæ finis est ultimæ humanarum actionum. Hanc autem inquirentes.) Dum quaerunt homines uoluptatem beatæ uitæ conuenientem, hæc autē est quam præbet usus ingeneratæ uirtutis. pro hac sumunt ludicram uoluptatem propter similitudinem, quam uoluptates habent inter se. *Actionum fini.*) Felicitati. Non ob hanc solum.) Non tantum propter iucunditatem uitæ beatæ conuenientem, & ob ipsam uoluptatē, sed etiam propter commoditatem requiescendi, quæ ad futuros labores cōfert. Pro eius usum ratione.) Ut pertinet ad requiem. Ad mores pertineat.) Ad moderandos affectus, & ad educationem seu disciplinam. *Furor autem.*) Furorem appellat uehementem quandam concitationem, qua mēs ipsa uidetur emoueri, qui affectus ad animæ partem inferiorem pertinet, ad quam scilicet ira, quæ similis est furori. Qui audiunt imitationes.)

si quis uoce etiam siue cantu & rhythmis iracū, exempli gratia, aut miserescentem imitentur, audientes solent eisdem affectibus commoueri.

Et uirtus efficiat.) Habitus, qui uirtus nominatur, facit ut rebus honestis oblectemur, & odio habeamus contraria. Nam signum ingenerati habitus est uoluptas, quæ ex actibus ab eo proficiscentibus percipitur, Ethic. ij. Ut rectè iudicemus.) De concētibus & omni parte musica. Accidit autem ut in alijs sensibilibus nulla sit morum imitatio.) Imitari mores, est affectus imitari: quod in cæteris sensibilibus nō accidit. præterea quæ cadunt in uisum & auditum, sed omnium maxime accidit ijs quæ auditu percipiuntur, qualis est musica & concentus. Per uocem enim & concentum sic potes iram siue hominem iratum imitari, ut ipse iratus esse uidearis. Quæadmodum igitur homo cuiuspiam iratus, uel se iratum esse simulās, solet ad iram in eundē gestu & uerbis alios prouocare, & miserescēs ad misericordiā, sic qui per musicam iratum aut miserescētem imitatur, is in audientibus eosdē affectus mouet, quæ eadem est cæterorū ratio. Efficitur etiam ut qui cantu delectatur, fortem uirum imitante, is habitū inducat ad fortitudinem inducētem, & fortitudinis actiōibus gaudendi, ac in cæteris eodem modo. At figuræ & colores imitantur quidem mores siue affectus, seu leuiter atque parum, ut imago similis intuētū toruo aspectu, & inflammata facie: quod per figuram & colorē exprimitur. imitatur quidem iram, siue iratum hominem, sed parū, nec uidentes sic concitat ad iram, uel afficit habitu, ut concentus huic affectui accommodatus. Itaq; figuræ & colores magis significant affectus, quàm imitantur, ut uocabula res significant, non imitantur: item figura & color corporis affectus imitantur, nō anima, ut concentus. Et omnibus est huiusmodi sensus communis.) Boni & mali, & quibuscunq; moribus præditi sūt, omnes figuræ & colores afficiunt sine ullo affectus discrimine, aut quàm minimo: quod longè aliter accidit in musica. nec enim omnes afficiuntur eodem modo, sed alij magis, alij minus, pro cuiusq; moribus & natura: omnes tamen auditu plus quàm reliquis sensibus afficiuntur. Non Pasonis opera, sed Polygnoti.) pictores quidam & statuarij figuram tantum seu formam depingunt aut exprimit, ut ij quibus Pasonem Aristoteles annumerat: alij mores etiam exprimit & sensus, quemadmodum factum est in Laocoante & filijs, & comprimente dracone: quæ imago marmorea hodieque

diéque uisitur Roma, cum admiratione omnium in hortis pontificijs ad montem Vaticanū, in quibus moribus & affectibus exprimentis praestitit Polygnotus pictor, de quo Plinius multis in locis memorat, qui pictores & statuarij Ethici a moribus uocabantur. Nam i. Dos graece non solum habitus animi, sed quoscunque etiam affectus apud auctores significat. Ut eo qui dicitur Mixolydius.) Ex diapasone consonantiae speciebus existunt modi appellati, quos eosdem tropos uel tonos nominant. Sunt autem tropi constitutiones in totis uocum ordinibus, uel granitate, uel acumine differentes. Constitutio uero est plenum ueluti modulationis corpus ex consonantiarum coniunctione consistens, quale est diapasone uel diapente. Sunt igitur modi siue toni septem, Hypodorius, Hypophrygius, Hypolidius, Dorius, Phrygius, Lydius, Mixolydius, his quidam addunt octauum Hypermixolydiū, ut tradit Seuerinus Boetius, qui pluribus uerbis de his edisserit libro quarto de musica, unde caetera huc pertinentia petere licebit. Concentus atque rythmi cognatione quandam habent inter se.) Rythmos appellat numerosa carmina, quae similia sunt concentibus siue harmonijs, ac eodem ferè modo legendo, quo concentus cantando, mores & affectus pro ratione & diuersitate numerorum imitantur, & mouent affectus. Eadem ferè ratio est numerosae saltationis, quae & ipsa rythmi nomine potest intelligi, sed proprie in melodia intelligitur. Nam melos, ut testatur Plato in tertio de Republica, ex tribus constat, oratione, harmonia, & rythmo, hoc est ex uerbis, cantu, & numeris. Itaque pedes, ut dactylus, spondeus, iambus, & trochaeus, & reliqui ad rythmum pertinent, ut idem Plato declarat. Quocirca multi sapientes.) Quoniam semper à corde, in quo sedes est animae (ut ipse docet in libro de motu animalium) numerosus quidam motus qui rythmus dicitur, per uenas editur, cuius constantiam non nisi uehementibus affectibus aut morbis perturbari medici obseruarunt, idcirco multi sapientes animam harmoniam siue concentum quendam esse uel habere putarunt, propter hunc ab ipsa manantem rythmum, cum rythmus sit harmoniae cognatus, eiusdemque naturae.

SEd vtrum sic discere oporteat, vt ipsi canāt, & manus adhibeant, an secus: quam quæstionem suprâ proposuimus, hic est locus differendi. Neq; verò dubiū est, quin magni intersit, vt quisq; talis fiat, ipsum operibus fungi. Nequaquā enim aut vix fieri potest, vt probi iudices fiant, qui opera ipsi nō obierint. huc accedit, quòd pueros oportet esse in re quapiam occupatos. Nec sine causa inuētum esse putare conuenit Architæ, quod præbetur infantibus crepitaculum, vt hoc vtentes nihil ex rebus domesticis frangant. Nihil enim potest ætate ineunte quiescere: hic igitur ludus infantibus conuenit. Grandioribus autē pro crepitaculo est disciplina. Ex his ergo palam fit, sic musica pueros esse instituendos, vt musicæ operibus fungantur. Quid autē ætates deceat, quid non deceat constituere, & quæ contradicuntur, ab iis qui sordidum hoc studium esse confirmāt, refellere non est factu difficile. Nam primum quoniam iudicandi gratia fungi operibus oportet, idcirco dum iuniores sunt, operibus fungi: maiores verò natu operibus quidem abstinere debent, posse tamen quæ sunt honesta discernere, & rectè propter disciplinam qua in puericia instituti fuerunt oblectari. Quod verò quidam musicam eo nomine damnant, quòd quasi opifices ac sordidos efficiat, non est eos refellere difficile, si ad ciuilem virtutem instituendis quatenus obeunda sint opera considerabimus, & qualibus cantibus, quauibusque rythmis vtendum: præterea qualibus instrumētis discere conueniat. Nam qualibus id fiat,

id fiat, intetelle probabile est. In his enim cōsistit incusationis confutatio. Nam fieri potest vt modi quidam musicæ quod dictū est efficiant. Ex quo intelligitur sic esse adulescentes musica erudiēdos, vt id nec futuris actionibus obsit, nec corpus sordidum & inutile ad bellicas & ciuiles exercitationes reddat, prius ad vsus, postea verò ad disciplinas. Quod in doctrina cōtinget, si non in iis elaborauerint, quæ ad artificiosa certamina pertinent: nec in admirandis & exquisitis operibus quæ nunc in certamina, & ex his in disciplinam processerunt: quin etiam in talibus tandiu elaborādum, donec honestis cantibus & rythmis oblectari queant, non solum communi musica (vt quædam cæterorum animalium, itémq; seruatorum & puerorum turbæ. ex quibus rebus palam fit qualibus instrumentis vti oporteat: non enim tibiæ ad disciplinam sunt adhibendæ, neque aliud artificiosum instrumētum, vt cithara, & si quod aliud est tale.) sed quæ probos auditores musicæ, vel alterius disciplinæ faciant. Præterea tibia non ad mores inducendos, sed potius ad furorem incutiendum facit. Itaque iis temporibus vtendum est tibia, in quibus spectaculum ad purgationem magis quàm ad disciplinam valet. Adde quod tibiæ, id quod disciplinæ contrarium est, accidit: quòd eius cantus vti ratione prohibet, vt merito fuerit à prioribus vsus eius in adulescētibus & ingenuis hominibus improbatus, quanuis initio ipsi tiliarum cantu vsi fuissent: quippe plus otii copia rerum suppeditante, & maiorem animum ad virtutē nacti, & ante bellum, quod

ARISTOTELIS

cum Medis fuit, & post, cum ex rebus gestis maiores spiritus sumpsissent, omne disciplinarum genus attingerunt, cuncta sine delectu conquirentes. Itaque tibiarum quoque cantus in disciplinas induxerunt. Nam Lacedaemone quidam qui sumptus ad ludos suggererat, ipse tibia choro canebat: & Athenis usque ad eo venit in consuetudinem, ut magna ferè pars ingenuorum musicam tractaret. Declarat hoc tabula à Thrasippo, qui Ecphantidam impensam suggererat dicata. Postea tamè ab expertis improbata est, cum melius possent quæ ad virtutem facerent, & contraria iudicare. Eodem modo multa ex veteribus instrumentis reiecta sunt, ut pectides, barbiti, & quæ pertinet ad voluptatem audientium eos qui instrumentis utuntur, septangula, triangula, sambuca, & quæcunque manus pulsationem scienter adhibitam desiderant. Neque verò sine causa veteres fabulam de tibiis commenti sunt. Has enim ferunt Mineræ inuentum esse, ab eademque reiectas: quod factum ab ipsa non temerè traditur, oris deformitatem indignante: tamen probabilius est, id causam secutam fuisse, quòd tibiæ cantus nihil facit ad mentem & intelligentiam, cum scientiam & artem Mineræ tribuamus. Sed quoniam instrumentorum & usus disciplinam artificiosam improbamus: artificiosam autem esse constituimus, quæ ad certamina pertinet, in qua qui agit, non suæ virtuti, sed audientium voluptati seruit, & huic importuna atque molesta, idcirco operis functionem non ingenuis hominibus dignam, sed mercenariam potius esse iudicamus. Nam finis quæ extremum petunt, turpis est.

est. Spectator enim qui est importunus, musicam mutare solet. Itaque artifices qui ad ipsum meditationes accommodant, tum ipsos, tum ipsorum corpora propter motus afficit qualitate quadam.

scholia in Caput VI.

SED utrius sic discere oporteat, ut ipsi canant, & manus adhibeant.) Musicam pueri sic discere debent, non ut audiant tantum, sed ut ipsi canant uoce, & instrumenta pulsent, tum quia non aliter poterunt recte de cantibus iudicare, tum ut hoc honesto negotio ineunte etate, qua quiescere non possunt, sint occupati, non tamen omni generi musica, nec omnibus instrumentis assuescere debent, sed honestis cantibus & rhythmis, nec admodum artificiosis, nisi quatenus ad recte & iudicandum & oblectandum faciunt. itaque tibia non est pueris utendum, quae iure à ueteribus reiecta est, ut alia quaedam instrumenta. Archita crepitaculum.) instrumentum cauum, quod uulgo ex arundine fit, ut colus breui manubrio continens lapillos, quo agitando & lapillos concutiendo infantes oblectantur. cognominatur autem Archita, ab inuentore Archita. Nihil enim potest.) Nullum animal: nam agni quoque & catuli cuiusque generis, & pulli quiescere nesciunt. Ut modi quidam.) Toni quidam. quid autem sit modus siue tonus in musica, capite superiore declarauimus. Prius ad usus, postea uero ad disciplinas.) Sic pueri musica instituendi sunt, & talibus cantibus ac instrumentis exercendi, ut eis nec corpus remollescat, & ad bellicas ciuilesque actiones inutile reddatur, nec animus ad uirtutes & artes seu scientias deprauetur, quibus instituendi sunt, ut bene beateque uiuant, & optime se tum in bello, tum in pace gerant, cum ad robur etatis peruenerint. in admirandis exquisitisque operibus.) in modulatione quadam nimis artificiosa & inusitata, admirationemque mouente ob artis excellentiam, qua nunc utuntur musici artifices, & nuper est in certamina musicorum inducta, etate scilicet aristotelis inuenta, siue magnopere aucta. Nam ut pugilibus & palestriis, sic etiam musicis certamina antiquitus ferant, & premia certis locis & temporibus proponebantur. Comuni musica.) inculta, sine artificio, qua & bellae quaedam aelectantur, ut delphini, ut indicat Arionis fabula, quod Plinius quoque testatur. spectaculum ad purgationem magis quam ad disciplinam ualer) spectaculum siue spectatio, quod est graece theoria, tribuitur

ARISTOTELIS

non solum uidentibus ludos, sed etiam sonos & concentus audientibus; præsertim in theatro. Purgatio autem intelligitur expulsio cuiuspiam affectus, ut metus, exempli gratia, uel misericordia, quod per quosdam cantus uehementes efficitur, qualis est tubarum cantus, quæ græcè τὸν λῶν, id est tibarum nomine intelligi possunt. vsus eius a prioribus improbat.) Tempore scilicet Alcibiadis Athenis ipso auctore, ut refert Plutarchus. vsus disciplinam.) Artem quæ ad usum siue opus adhibetur. Non suæ uirtuti seruit, sed audientium uoluptati.) Non idcirco canit, ut bonum habitum, morèmq; induat, sed ut audientibus placeat. spectator enim.) Quem modo auditorem, nunc spectatorem uocat, populum scilicet audientem, & ludos spectatèrem. cuius dum auribus seruiunt musici, & suas meditationes accommodant, tum animo, tum corpore deprauantur.

Caput VII.

SE D de concentibus & rythmis, & ut ad disciplinam referuntur, differendum est, utrum omnibus concètib; rythmisque, an quibusdam cum delectu uti conueniat. Deinde utrum studentibus disciplinæ eodem modo præscribere debeamus, an alia tertia ratio sit ineunda, cum musicam in cantus modulatione & rythmis cõsistere uideamus. Quorū utrumque quam vim habeat ad disciplinā, non decet ignorare: & utra musica præferenda sit, quæ in cātu uersatur, an quæ in rythmis. De quibus quoniam rectè tum quosdam huius memoriæ musicos, tum etiam philosophos doctrinæ musicæ peritos præcepisse putamus, idcirco qui de singulis accuratius edoceri uelint, hos ad auctores illos reiciemus. Nūc autè quasi legem ferendo, formulas duntaxat tradètes disse-ramus. Sed quoniam cantuum partitionem quam philosophi quidam induxerūt probamus, qui quos-

dam

dam morales, alios actiuos, nonnullos furorem incutientes esse statuunt, & concētuum naturam ad horum quodque aliam ad aliam partem accōmodant, nec vnus sed complurium commoditatum gratia musica vtendum esse dicimus. nam tum disciplinæ, tum purgationis gratia musica vtendū est. Quid autem purgationem appellemus, nunc quidem simpliciter, sed alio in loco dicemus apertius, cū de arte poetica differemus, tum tertio ad vitam liberalem & remissionem, & alternam studii operisve feuerioris requiem. Hæc igitur cum ita sint, planè intelligitur concentibus omnibus vti oportere, non tamen cunctis eodem modo, sed ad disciplinam iis qui maximè faciunt ad mores: ad audiendum verò alios qui manus adhibēt, tum actiuis, tum furorem incutientibus. Nam affectus qui quosdam animos vehementer mouet, cunctis animis adest: differt tamen, quòd alios magis, alios minus exagitat, vt misericordia & metus, adde etiam furorē. Nam & huic motui nonnulli sunt obnoxii, quos ex cantibus sacris sedari videmus, cum cantibus animum concitantibus vtuntur, velut medicinam & purgationē nactos. Quod idem accidere necesse est misericordibus & timidis: ad summā iis qui sunt affectibus obnoxii: cæteris autem prout quisque est talibus rebus opportunus: & omnes purgari quodammodo & affectu cum quadā voluptate leuari. Simili verò ratione cantus, quibus inest purgandi vis, innocuam hominibus iucunditatem præbent. Quamobrem talibus concentibus & huiusmodi cātibus spectare oportet eos qui mu-

ficis certaminibus in theatro contendunt. Sed quoniam spectator est duplex, alter ingenuus atque peritus, alter importunus, quod genus ex opificibus & mercenariis, cæterisque similibus cõstat, his quoque certamina spectacula quæ sunt ad requiem exhibenda. Nam vt sunt ipsorum animæ deprauatæ & auersæ ab habitu naturali, sic vehementes & infracti cantus concetuum deprauationes sunt. Delectat autem quenque quod proprium & aptum est ipsius naturæ. Itaque certantibus permittendum est, vt ad talem spectatorem hoc musicæ genere vtantur. Sed ad disciplinam moralibus cantibus oportet, quemadmodum diximus, & talibus concetibus vti. Talis est autem Doricus, vt supra memorauimus. Recipiendus est etiã is, si quem alium philosophi musicæ periti probauerint. Socrates autem qui in libris de Republica differit, nõ rectè solum Phrygium concentum cum Dorico reliquit, præsertim cum tibias ex instrumentis reiecerit. Nam Phrygius ex concentibus eandem vim habet, quam tibia inter instrumenta, quoniam vtrisque vis adest concitandi, affectusque mouendi, vt poesis declarat. Nam Bacchica omnis, & motus omnis, eiusmodi in tibiis maximè ex instrumentis inest. Ex concentibus autem in Phrygio hæc porrò decorum sumunt, vt Dithyrambus sine cõtrouersia Phrygius esse videtur. quod qui se huic doctrinæ tradiderunt, cum multis aliis, tum Philoxeni exemplo confirmant, qui Doricè fabulas Dithyrambo canere conatus efficere nõ potuit, sed natura ipsa duce rursus in Phrygium cõuenientem concentum

centum delapsus est. Doricum autem constantē esse, & virilibus maximē moribus aptum, omnes consentiūt. Præterea cum extremorum medium commendetur, & petendum esse dicatur, & eius naturæ Doricus sit inter concentus, satis intelligitur decere, vt adulescentes Doricis cantibus instruantur. Duo tamen spectanda sunt, quid fieri possit, & quid deceat. Nam quæ quisque potest, & quæ ipsam decent tractare magis debet. Hæc autem ætatibus sunt definita, vt qui sunt affecta ætate, hi contentis vehementibusque concentibus vti non faciliē queunt, sed remissos huic ætati natura subiicit. Rectē igitur musicorum quidam hoc quoque Socrati obiiciunt, quòd remissos concentus ad disciplinam improbauerit, dum eos velut temulentiam iussere statuit, non secundum ebrietatis vim, quæ Bacchicum furorē magis infert, sed quæ vires amiserit. Itaq; ad maiorum natu futuram ætatē oportet tales concētus & cantus attingere. Præterea si quis talis est concentus, aut decet puerorum ætatem, propterea quòd possit ornatum & disciplinam afferre, qualis ex concentibus Lydius potissimum esse videtur, palam fit, hæc tria ad disciplinam spectari oportere, vt medium teneatur, vt fieri possit, vt deceat.

Scholia in Caput VII.

SED de concentibus & rythmis, & ut ad disciplinam referūtur, num omnibus concentibus uti conueniat. Cantus triplici genere continentur. pertinēt enim vel ad mores, vel ad actionem siue requiē actionum, vel ad furorem mcutiendum: eodēmq; modo harmoniæ siue concentus diuiduntur, quamobrem trium rerum causa utendum est musica, discipline, purgationis, & delectationis, vel ad requiē, vel ad uti.

ARISTOTELIS

liberalem, prout quæq; pars musicæ siue cōcentuum, his rebus efficiendis accommodatur. Neque uerò solum optimi concentus adhibendi sunt ingenuorum hominum causa, sed interdum etiam corrupti quidam & deprauati, ut in theatris ad uoluptatem & requiem uulgi. Animi enim deprauati similibus cantibus oblectantur. Itaque tiliarum & aliorum instrumentorum cantus, licet ad disciplinam & ingenuorū usus improbentur, faciunt tamen ad oblectandum uulgus, & ad quorundam affectuum purgationē: nec est ulla concētus ratio, quæ non possit quandoq; utiliter adhiberi. De concentibus & rythmis.) Per se uel ad requiem seu uoluptatem relatis. Et ut ad disciplinam.) Et ut referuntur ad educationem & mores. Nam primum considerandū est simpliciter, num omnibus harmonijs & rythmis utēdum sit in ciuitate, cuiuscunq; rei gratia, an quibusdā duntaxat. Deinde utrū ad disciplinam siue educationem elaborantibus eadem sit statuenda ratio, quæ simpliciter statuitur, ut omnibus utantur, aut certis quibusdam, an neutrum horū statuendum sit, sed aliud tertium, id est diuersum. Quasi legem ferendo.) Ut non musicos agere uideamur, sed legumlatores. Quosdam morales, alios actiuos.) Morales cantus uocat, qui mores siue affectus imitatur, pertinentq; ad educationem. Actiuos qui pertinet ad requiem & uoluptatem. Nam requiei finis est actio, quoniam requie corpus & animum fatigatū relaxamus, ut receptis uiribus uegetiores ad opus siue studiū redeamus. Furorem uerò incutientes cantus appellat uehementes, ut tiliarum & tubarum, quibus mens hominis emouetur, ut penè rationis usum amittat. Eodemq; modo de concētuum siue harmoniarum natura statuendum est: alia enim ad aliam partem accommodatur, quædam ad mores & disciplinam, alia ad purgationē quæ uehementibus cantibus, & certo genere harmoniæ fit: alia ad requiē quæ laboribus siue actionibus interponitur, uel ad oblectationē in uita liberali, quorum utrunq; per uoluptatē efficitur, ut suprā dictum est. Ad audiendū uerò alios.) Nam cantus qui ad uoluptatem uel ad mentem concitandam, aut egritudine alij siue affectibus leuādā & quasi purgandā pertinent, ingenui homines non debent ipsi obire, sed audire canentibus alijs. Nam affectus qui quosdam animos uehementer mouet.) Quidā homines ita sunt corpore & animo constituti, ut facile affectibus permoneantur, exēpli gratia, metu, aut misericordia, uel raptu mētis siue extasi, quem affectum

